

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕНТОНГРАФСКИ ИНСТИТУТ

РАДОСЛАВ Д. ПАВЛОВИЋ

**СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА
ОПШТИНЕ РАШКА У ФУНКЦИЈИ
ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА**

Београд 1995.

СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА ОПШТИНЕ
РАШКА У ФУНКЦИЈИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕНТОГРАФСКИ ИНСТИТУТ
THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 40

SPECIAL EDITIONS
Volume 40

RADOSLAVD. PAVLOVIĆ
POPULATION AND SETTLEMENTS OF THE RAŠKA'S COMMUNITY
FUNCTIONING IN ECONOMIC DEVELOPMENTS

Уредник
Никола Пантелић

Рецензенти
Миљана Радовановић
Милена Спасовски

Примјесно на седици Одељења друштвених наука САНУ одржаној 29. јуна 1995.
године на основу реферата дописног члана Драгослава Антонијевића.

Публикација је резултат рада на пројекту *ЕТНОЛОГИЈА СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ*, који је финансиран у целини од стране Министарства за науку и технологију Републике Србије.

Штампање ове публикације финансирали су:
Центар за културу "Градац", Рашица; општина Рашица; Историјски архив Краљево
и Министарство за науку и технологију Републике Србије.

UDC 314 (497.11)

РАДОСЛАВ Д. ПАВЛОВИЋ

**СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА
ОПШТИНЕ РАШКА У ФУНКЦИЈИ
ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА**

Приредила за штампу
Милена Спасовски

Етнографски институт САНУ
Београд 1995.

1. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

2. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

3. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

4. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

5. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

6. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

7. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

8. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

9. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

10. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

11. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

12. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

13. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

14. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

15. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

16. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

17. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

18. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

19. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

20. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

21. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

22. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

23. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

24. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

25. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

26. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

27. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

28. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

29. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

30. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

31. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

32. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

33. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

34. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

35. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

36. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

37. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

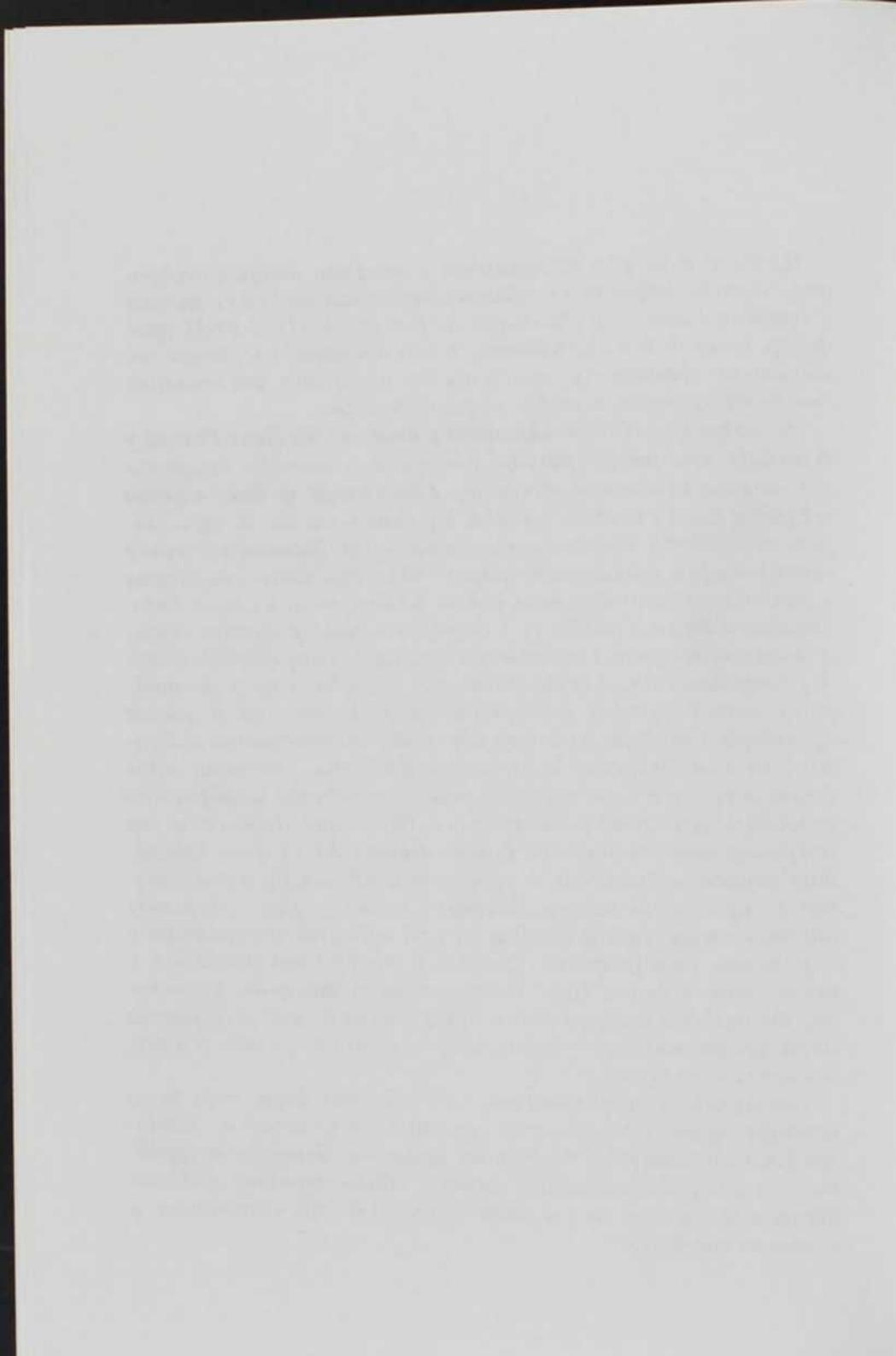
38. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

39. *Chemical* *and* *Physical* *Properties*

Предани и узорни истраживач у области археографије, посебно порекла и крећања становништва, као и насеља у пределу Рашке, др Радослав Д. Павловић (1933-1993) професор, овим делом представио се као досежан следбеник некадашњих Цвијићевих сарадника на изучавању регионалних демографских и социодемографских штампа.

Монографија, *Становништво и насеља око Рашке у функцији привредног развоја* представља значајан доцнији научноистраживачком пројекту Етнологија српског народа и Србије, како у погледу примене традиционалних, шако и савремених метода истраживања. Захваљујући шаквом постулату сакупљена је и анализирана грађа о становништву и насељима у раздобљу од око три века, све до 80-тих година нашеј доба. Последњи резултати су у одређеном смислу новина у пручавањима миграција становништва, како у прушлости шако и у савремености, а истовремено су незаobilazni у разматрању сваког будућег развоја око Рашке, па и ширег простора. Студија, у свим обухвата вишегодишња истраживања демографских и урбанизографских проблема кроз појаве и процесе појулационог развоја наведеног историјског раздобља. Дејашње је сагледано и приказано порекло и све миграције становништва и домаћинства. Као главни генератор социодемографских и урбанизографских промена означен је привредни развој. Значајно место у раду заузимају штампа наставка и развијка насеља која аутор посматра у корелацији демографских процеса и привредних крећања у прушлости и данас. Није изоставио ни разматрање савремених трансформација сеоских, приградских и градских насеља са назнакама могућих будућих правца њиховог развоја и појулационе структуре.

Последњим објављивањем овог обимног дела, које је за штампу приредила професор др Милена Спасовски, Етнографски институт САНУ одаје признање изузетном сараднику, а археографија, наука о становништву и друштвеним процесима као и етнологија добијају комилексну и шематичну студију.

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Општина Рашка (рашчанско подручје) захвата површину од 666 km² на којој се налази 61 насеље. Обухвата источне делове Старовлашко-рашке висије и средишње делове Ибарско-кочаоничког краја. Налази се у средњем сливу Ибра, а чине је Рашчанско-балјевачка котлина и околне планине: Голија (1833 m), Кочаоник (2017 m), Жељин (1785 m) и Рогозна (1504 m).

Општина Рашка има веома повољан географски положај. Долином Ибра, која има меридијански правац пружања, ово подручје је на северу повезано са Западним Поморављем и Шумадијом, на југу са Косовом и Метохијом, на истоку долином Јошанице, десне притоке Ибра, са Александровачком жупом и Топлицом, и на југозападу, долином реке Рашке и њене десне притоке Јошанице са новопазарским делом Рашке области и Црном Гором. Како економско-географски положај представља динамичну категорију, то је ово подручје током историје мењало свој економско-географски, нарочито саобраћајно-географски положај, као компоненте економско-географског положаја.¹

У доба римске управе на овом подручју је било развијено рударство. Г. Шкриванић истиче наводе Каница о утврђеном римском насељу у Краљеву, затим да су средњовековни градови Маглич и Бревеник, оба у долини Ибра, сазидан на темељима античких утврђења, као и налазе римских остатака у Косаничком потоку код Лепосавића и у селу Сочанци код Слатине. На основу тога он износи претпоставку да је долином Ибра, на релацији Краљево, село Сочаница (преко подручја данашње општине Рашка) постојао римски пут.²

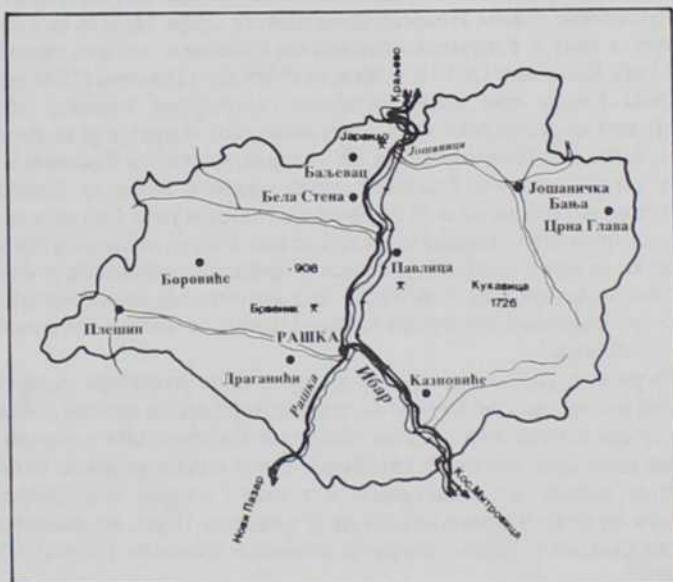
У време формирања средњовековне српске државе Рашке, рашчанско подручје је припадало језгру те државе. Исти аутор износи претпоставку да су долином Ибра постојала два пута која су ишла десном и левом обалом Ибра, и да су оба коришћена у средњем веку. По Р. Илићу, с леве стране Ибра пут је ударао у село Тринаву, па на Брезу, Ладојевице, Котражу, Јабла-

¹ Владимира Ђурић, "Економско-географски положај и функционално диференцирање југословенских градова", *Зборник на VIII конгрес на географите од СФРЈ во Македонија*, Скопље 1968, 227.

² Гавро Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Туристичка штампа, Београд 1974, 105.

новик, испод брда Локве на Грађац, уз Крушевачку реку, поред Дражинића, преко Заједнице, на Реку, на манастир Студеницу, па преко Ђакова слизио у долину Ибра код села Лопатице; с десне стране пут је водио на Казновиће, Павлицу, Јошаничку Бању, село Коваче, изнад села Плане на Гокчаницу, па је преко Кобасица и Столова слизио код Жиче. Од Бргвеника и манастира Павлице одвајао се пут, који је водио за Крушевачу долином Јошаничке реке или преко Гокчанице. Од Бргвеника, један пут водио је поред манастира Грађац, преко планине Боровача за Ивањицу и Ариље. Други је ишао од ушћа реке Рашке њеном долином за средњовековни Рас, касније Трговиште и данашњи Нови Пазар.³

У доба турске владавине рашчанско подручје се налазило на друму који је повезивао Дубровник са Цариградом преко Новог Пазара, где се ражавао у два правца: први је водио од Новог Пазара, преко Вучитрна, Новог Брда, Скопља, Ђустендила и Једрене до Цариграда; други је водио од Новог Пазара, низ долину реке Рашке до њеног ушћа у Ибар, а затим преко Копаоника, Куршумлије, Прокупља, Ниша и Софије до Цариграда.⁴

Карта 1. Физичко-географски положај ошићине Рашка

Највећи део рашчанској подручју ослобођен је од Турака 1833. године, а мањи део, који се налази између реке Рашке и реке Ибра, остао је под турском влашћу све до 1912. године. У периоду од 1833. до 1912. године, раш-

³ Исто, 100-109.

⁴ Вујадин Б. Рудић, *Становништво Топлице*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, 17, Београд 1978, 12; Ејјуп Мушовић, *Етнички процеси и етничка кретања*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, 19, Београд 1979, 16.

чанско подручје је имало специфичан економско-географски положај, као погранично подручје између Србије и Турске, и периферно подручје Србије. До побољшања саобраћајно-географског положаја рашчанско подручја дошло је са изградњом колског пута у долини Ибра пред крај прошлог века (1866. год.) и са укидањем турско-српске границе на овом подручју 1912. године.⁵ Пре 1912. године, пут за Рашку од Косовске Митровице, водио је преко планине Рогозне и Новог Пазара. После балканских ратова изграђен је пут низ Ибарску клисуру.⁶ Пут Рашка - Нови Пазар просечен је 1912. године, на њему је 1914. године извршена реконструкција и изграђена подлога.⁷

Са реконструкцијом старих и изградњом нових саобраћајница на овом подручју после првог светског рата, побољшан је његов саобраћајно-географски положај. У времену од 1918. до 1928. године, реконструисан је пут Рашка - Краљево, и на њему постављен тузачнички застор.⁸ На путу Рашка - Нови Пазар, тузачнички застор постављен је у времену од 1925. до 1930. године. Реконструкција пута Рашка - Косовска Митровица извршена је у времену од 1932. до 1934. године.⁹ У долини Ибра изграђена је железничка пруга 1931. године.¹⁰

После другог светског рата, са модернизацијом старих, и изградњом нових саобраћајница на овом подручју, још више је побољшан његов саобраћајно-географски положај. Рашчанско подручје има данас повољан саобраћајно-географски положај, јер долином Ибра води значајна уздужна друмско-железничка удвојена балканска магистрала, која је на северу везана са Панонским, а на југу са Егејским басеном. Од Ибарске магистрале (асфалтног пута Београд - Скопље) код Рашке се одваја један крак асфалтног пута који иде преко Новог Пазара, и код места Рибарића се везује за копнени део Јадранске магистрале, који омогућује везу источних делова Панонског басена са јужним деловима Јадранског приморја. Од Ибарске магистрале код места Биљановца одваја се један крак пута, који преко Јошаничке бање, води за Александровачку жупу и Топлицу. Веза са Топлицом постоји и путем који води преко Копаоника и Бруса. Попречни пут Рашка - Нови Пазар - Сјеница - Пријепоље, повезује ово подручје и пругу Београд - Скопље (преко Краљева) са пругом Београд - Бар.

Политичке и административно-територијалне поделе Србије утицале су на промене територијалне организације простора данашње општине Рашка. Стварањем срезова у Србији (1837. год.), територија данашње општине Рашка, западно од реке Рашке и реке Ибра припадаје срезу студеничком, а територија источно од Ибра, припадаје срезу јошаничком. Јошанички срез

⁵ Драгољуб Милановић, *Краљево и његово уже гравитационо подручје*, Посебно издање Српског географског друштва, 38, Београд 1973, 53; М. Р. Барактаревић, *Утицај - будућа варошица*, Прештампано из Огледа 2, Београд 1953, 122.

⁶ Атанасије Урошевић, "Косовска Митровица - антропогеографска испитивања", Гласник Етнографског института САН, II-III (1953-1954), Београд 1957, 189.

⁷ Текјудин Медић, "Осврт на стање и развој путне мреже на територији предузета за путеве из Новог Пазара", *Новопазарски зборник*, 3, Нови Пазар 1979, 107.

⁸ Драгољуб Милановић, и.д., 74.

⁹ Текјудин Медић, и.д., 107.

¹⁰ Производне снаге Србије, Економски институт, Београд 1953, 666.

је 1886. године укинут и припојен срезу студеничком.¹¹ Део територије данашње општине Рашка, који је до 1912. године био у саставу Турске, по ослобођењу, био је у саставу среза дежевског све до 1947. године, када је припојен срезу студеничком. Срез студенички је после другог светског рата био у саставу округа чачанског, све до укидања округа, 1947. године. Срез студенички укинут је 1955. године, јер је заједно са срезом жичким ушао у новостворени срез Краљево, који је постојао све до укидања срезова 1967. године.¹² На територији данашње општине Рашка формиране су 1955. године две општине (комуне), општина Рашка и општина Баљевац. Крајем 1959. године укинута је општина Баљевац и припојена општини Рашка. Данашња општина Рашка, формирана почетком 1960. године, представља особену просторно-функционалну целину.

Југозападно од општине Рашка налази се општина Нови Пазар, на северозападу општине Ивањица, на северу општина Краљево, на североистоку општина Александровац, на истоку општина Брус, а на југу општина Лепосавић, која административно припада покрајини Косово и Метохија. Општина Рашка се налази у саставу међуопштинске регионалне јединице Краљево. Од укупно 180 општина у СР Србији, општина Рашка се налази на 24. месту по броју насеља, а на 41. месту по величини територије.¹³

За економско-географски положај општине Рашка од значаја је и њен положај у односу на различита привредно развијена подручја Србије. Привредно недовољно развијена општина Рашка налази се између новопазарског дела Рашке области и Косова и Метохије који су привредно недовољно развијени, и Западног Поморавља и Шумадије, који су привредно развијени крајеви Србије. Из тих разлога, привреда општине Рашка је кроз интеграционе процесе и разне облике сарадње, вишне повезана са насељима и крајевима северно од овог подручја (општине Краљево, Крагујевац, Чачак, Сmederevo, Младеновац, Београд итд.

¹¹ Крушевач кроз векове, Народни музеј, Крушевач 1972, 145; Милорад Бревинац, "Нестао је Јошанички Конак", чланак у дневном листу *Политика* од 17. августа 1977. 17.

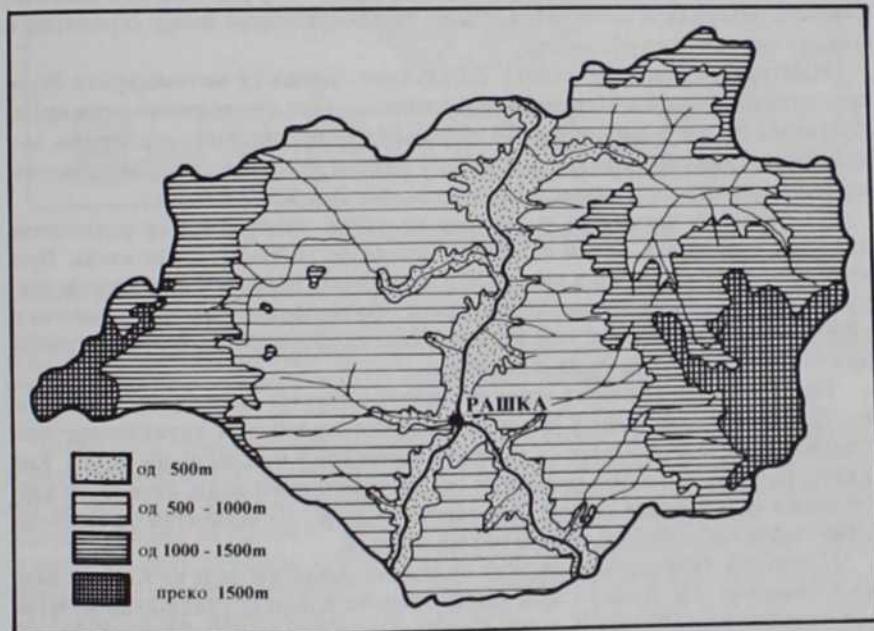
¹² Драгољуб Милановић, и.д., 178-179.

¹³ Статистички годишњак Југославије 1975, СЗС, Београд.

ФИЗИЧКО - ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

РЕЉЕФ, ГЕОЛОШКИ САСТАВ И РУДНО БОГАТСТВО

У рељефу рашчанског подручја јасно су изражене три морфолошке целине: зона котлинског дна, котлински обод и планинска зона.

Карта 2. Хидромешчијско-хидрографска карта ошићине Рашка

Зону котлинског дна пространих ибарских котлина Бањевца и Рашке чи- не две целине. Прву целину чини алувијална раван Ибра и његових притока, која је изграђена од алувијума, речних пескова и конгломерата. Другу целину

чини терасни и долински рељеф Ибра и његових притока. Речне терасе имају релативну висину 5-10 м, 20-30 м и 60 м, и изграђене су од грубог каустичног материјала, пескова и глине. Речне терасе релативне висине 20-30 м у Јошаничкој Бањи, састављене су од крупних флувиоглацијалних блокова и песка донетих с Копаоника за време вијрмске глацијације.¹⁴

Котлински обод чине усечене терасе некадашњег рапшко-балјевачког језера. Абразиони рељеф изграђен је од неколико висинских нивоа: 520-650 м 650-700 м и 740 м.

Језерске терасе су дисекиране долинама река и претворене у косе. Хоризонтални слојеви неогена у Балјевачкој котлини, чија је ширина 7-8 км, налазе се на висини од 700 м.¹⁵

Планинску зону чине падине изнад 900 метара надморске висине. Рапшанско подручје је изразито планинско подручје, јер 88% територије се налази изнад 500 м н.в. (од 500-1000 м н.в. 57%, од 1000 до 1500 м н.в. 22% и преко 1500 м н.в. 9% територије). Највиша тачка је на 373 м н.в. на Копаонику (испод Панчићевог врха).

Геолошка грађа рапшанског подручја је сложена, а његова геолошка историја од палеозоика до терцијара била је прилично бурна. Одликова се појавама набирања, раседања и богатом вулканском активношћу. Геолошку грађу чине: серпентин, андезити, грано-диорити, порфирни грано-диорити, габрови, кречњак и доломит. Највеће распрострањење имају серпентин и дацидо-андезитски туфови.

Најстарије стene које улазе у састав овог терена су метаморфити Рогозне, источне Голије и Централног Копаоника. Они су представљени анфилобским стенама и мусковитским шкриљцима, кварцитима, мермерима, метаморфним кречњацима и дијабазима у вишим деловима. Дијабаз рожњачка формација има прилично распрострањење дуж Ибра и Рашке.

Изграђују је магматске и седиментне стene. Магматити су различитих варијетета габроида, затим дијабази и прелазно габродијабазне стene. Вулканити су били створени у вулканској зони Копаоника и у вулканском подручју Рогозне. У предилиопенској фази образовани су дацито-андезити и проксенско-анфилобски андезити. Вулканска активност на Рогозни одвијала се између доњег миоцене и квартара.

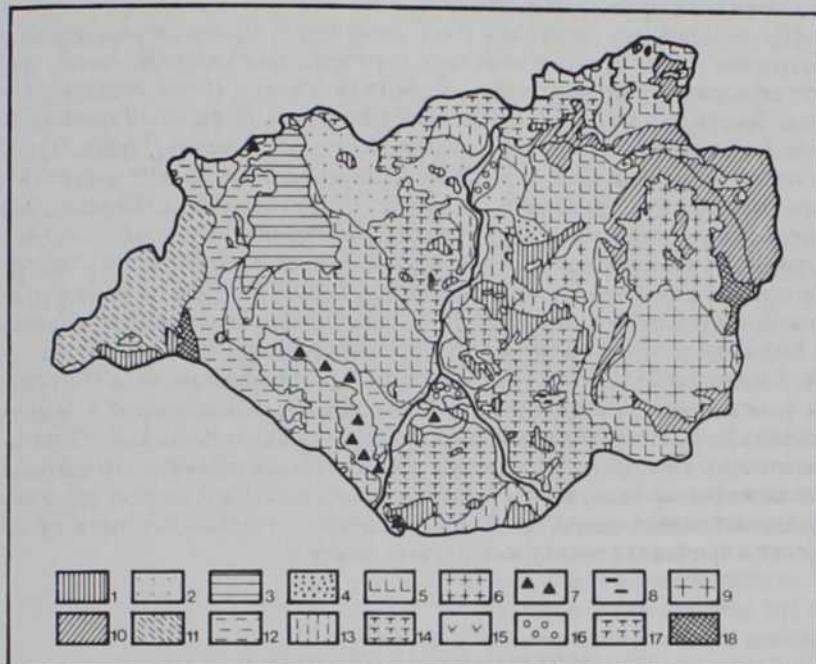
Терцијарне гранитоидне стene изграђују подручје Централног Копаоника. Ови гранитоиди леже у језгру копаоничко-жељинског антиклинаријума. Седиментне стene створене су за време терцијара у мањим депресијама. Код Рвата, северно од Рашке, развијени су глиновито-песковити, песковито карбонатски слатководни сегменти. Старост ових је, по аналогији са седиментима балјевачког басена, вероватно миоценска.

Најстарије квартарне творевине су морене, констатоване на Козјој Глави на Копаонику. На Козјој Глави близу Ројчића нађен је глацијални материјал на висини од 800 до 950 м.н.в. Састављен је од одломака шкриљца, ан-

¹⁴ Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Б. Танасијевић, *Земљиште Старог Влаха и Рашке*, Институт за проучавање земљишта у Топчићеру, Београд 1968, 10; Радомир Илић, *Ибар, Насеља српских земаља*, III, Српски етнографски зборник, VI, СКА, Београд, 1905, 557; Јован Цвијић, *Геоморфологија*, I, Београд 1924, 255.

¹⁵ Јован Цвијић, н.д., 255, 343; Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Б. Танасијевић, н.д., 15.

дезита, седимената дијабаз-рожњачке формације, серпентина и других стена. Димензије глацијалног материјала су разлигите, од неколико милиметара до неколико метара у пречнику.¹⁶

Карта 3. Геолошка карта ойшишне Рашка

- 1.Андезит
- 2.Језерски средњи миоцен
- 3.Кречњаци и доломити
- 4.Андезит-рожњачка формација
- 5.Серпентин
- 6.Гранодиорити
- 7.Габрови
- 8.Глечерски нанос
- 9.Порфироидни гранодиорити
- 10.Филити и шкриљци
- 11.Старији палеозонт ближе нерашчлањен
- 12.Дијабаз рожњачке форме
- 13.Хидротермално промењен дацито-андезит
- 14.Дацито андезитски туфови
- 15.Мермер и доломити
- 16.Конгломерат, шљунак и песак
- 17.Речни нанос
- 18.Горњокредни флиши

Разноврсна геолошка грађа условила је богатство минералних сировина које се могу сврстati у три групе. У прву групу спадају појаве хромита генетски везане за ултраморфите. У другу групу спадају појаве минералних сировина везане за ендогене процесе терцијарног магматизма или за разне езогене процесе генетски посредно везане за исти магматизам. Овој групи припадају лежишта и појаве руда: гвожђа, волостонита, молибдена, волфрама, бакра, олова, цинка, магnezита и азбеста. У трећу групу спадају лежишта каменог угља. У долини Ибра постоје три терцијарна угљена басена: јарандолски, тадењски и ушћански. Њихов угаљ одликује се високим степеном угљенисаша. На рашчанском подручју налази се јарандолски угљени басен који захвата површину од 14 km^2 . Јарандолски угаљ иако се јавља у

¹⁶ Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Б. Танасијевић, и.д., 27, *Тумач за основну геолошку карту 1:100.000 л. Нови Пазар и Врњачки Савезни геолошки завод, Београд 1977, 10-13.*

неогеним теренима по свом квалитету одговара правом каменом угљу. У геолошкој литератури се наводи да је појава каменог угља на овом терену у вези са појавом трахитне ерупције, при којој се трахит пробио, и том приликом мрки угљ претворио у камени.¹⁷

Према мишљењу стручњака Геолошког завода Србије, најзначајније регистроване појаве метала и неметала на рашчанском подручју, којима треба дати приоритет у истраживању, су: **метали:** гвожђе (Суво Рудиште, Сува Руда, Бадањ и Семетеш), олово и цинк (Липовица, Плешин, Шипачина, Ковачи, Бадањ и Радошићска река), бакар (Кремиће) и шелит (Јурија, Ориице, Вучак) и **неметали:** магнезит (Трнава, Семетеш и Копаоник), азбест (Кремиће, Беоци и Казновска река), доломит (Градац), алумити (Биочин), волостонит (Јошаничка Бања и Јарам), игибрити (Рудница, Буковик и Липовица) и туфови на више места.¹⁸ То показује да су разноврсна лежишта минералних сировина на подручју општине Рашица веома значајна за развој рударства. Њима је нарочито богат део Копаоника који припада општини Рашица.

Копаоник је трусно подручје. Потрес који се десио 18.5.1980. године у 21 час, 2 минуте и 25 секунди са епицентром у региону Копаоника (Блајево), био је интензитета у епицентру 8,5° Меркалијеве скале, захватио је подручје општина Брус, Александровац, Куршумлија, Рашица и Лепосавић. Зона седмог степена која представља зону јаких општењева објекта обухватила је насеља на готово целој територији општине Рашица. Овај потрес, као и више хиљада накнадних удара, на подручју општине Рашица општили су 2721 објекат и причинили велику материјалну штету.¹⁹

КЛИМАТСКЕ ОДЛИКЕ

Рељеф и географски положај условили су разноврсну климу у рашчанском подручју. Овде су изражена три климатске типа: умерено континентална клима до 700 м н.в., субалпска у планинским деловима од 700 м н.в. до 1300 м н.в. и планинска (алпска) изнад 1300 м н.в.²⁰

Умерено континентална клима у Рашичанско - баљевачкој котлини, која је добро затворена планинама и заштићена од ветрова, има жупни карактер. У њој је тошлије него у околини.

Најхладнији месец у току године је јануар. То је једини месец са негативном температуром (-0,4°C). Најтоплији месеци у току године су јули и ав-

¹⁷ Тумач за основну геолошку карту 1:100.000 лист Нови Пазар и Врњаци, 14; С. Радовановић, "Контактни метаморфизам у неогеним угљеним слојевима код Јарандола близу Рашице", Записи Српског геолошког друштва, V (1907.), Београд 1909, 9; Василије Симић, "Развој угљенокопа и угљарске привреде у Србији", САН, Одељење Природно-математичких наука, 18, Београд 1958, 125.

¹⁸ Одлука о оснивању и употреби средстава фонда за геолошка истраживања СО Рашица (усвојено на седници СО Рашица септембра 1971. године), Архива СО Рашица.

¹⁹ Карта изгасења и одређивање јачине копаоничког земљотреса од 18. V 1980. године, Сеизмолошки завод СР Србије, Београд 1980, сл. 2; Извештај о процени штете од земљотреса који је 18. V 1980. захватио територију општине Рашица, Извршни савет СО Рашица, јануар 1981, Архив СО Рашица, 1-5.

²⁰ Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Б. Танасијевић, н. д., 28/29.

густ са средњом месечном температуром од 21,1°C. Минималне температуре јављају се у другој половини јануара и првој половини фебруара и крећу се до -30°C. Максималне температуре јављају се у јулу и крећу се до 39°C. За пољопривреду овог подручја од значаја је дужина без мразног периода која износи 172 дана. Просечни датум првог јесеног мраза је 18. октобар, а последњег пролећног 8. април.²¹

Најбољи показатељ одлике ове климе су средње температуре годишњих доба: 0,9°C за зиму, 10,2°C за пролеће, 20,4°C за лето и 11,3°C за јесен. У Рашчанско-балјевачкој котлини могу се запазити топлотне инверзије. Услед инверзије, ноћи су у котлини врло свеже, а јавља се и обиље росе.

Поред температуре други важан елемент климе је ветар. Његова жестица је осредња. Највише су изражена блага струјања ваздуха. У току дана се наизменично смењују "даник" који дува уз Ибар и "ноћник" који са околних планина дува низ Ибар и утиче на ублажавање високих летњих температура у току ноћи. Највећу жестину показује југозападни ветар а затим северни који је равномерно распоређен у току године. Од осталих ветрова најчешће се јављају западни и северозападни и јужни ветар "јутро" који дува у пролеће као суви топао ветар и изазива нагло топљење снега. Ветрови достижу највећу брзину у јануару када њихова просечна брзина износи 2,5 м/сек, а најмања је у августу 1,2 м/сек. Годишња просечна брзина ветра у Рашки износи 1,8 м/секунду. Највећу брзину има југозападни "велики ветар" који повећава влажност и доноси падавине. Падавине доноси и северозападни ветар "пречак".²²

Највећу количину падавина има јесен 183 mm, а затим долази лето са 166 mm. Најмању количину падавина има зима 142 mm, а затим пролеће 164 mm. Лето је незнатно влажније од пролећа. Плавиометријски режим је повољан, јер се највише падавина излучује у мају (70 mm) и јуну (77 mm), дакле онда када је билој свету влага најпотребнија. Распоред падавина је такав да највећу честину показује пролеће, зима, затим лето, а најмању честину има јесен.²³

У умерено континенталној клими јасно су издвојена сва четири годишња доба. Зима је умерено хладна и сува (најсувиље годишње доба), лето је умерено топло и влажно (после јесени највлажније годишње доба), јесен је то-плија и влажнија од пролећа (највлажније годишње доба или са најмањом честином падавина), пролеће је свеже и кишовито (годишње доба са највећом честином падавина). Жупна клима без екстремних температура и дуга, топла и сува јесен су повољни за развој воћарства.

Субалпска клима се одликује хладним зимама и умерено топлим летима, незнатним колебањем температуре и топлијом јесени од пролећа. На већим висинама од 1300 m влада планинска (алпска) клима која је најбоље изражена на Копаонику.

²¹ Инвестициони програм за подизање засада воћа земљорадничке задруге у Рашки, Повољнопривредни пројектни биро, Београд 1980, 21.

²² Павле Вујовић, "Прилози за биоклиматологију области Копаоника", Географски институт "Јован Цвијић", Зборник радова, 18, Београд 1962, 15; Инвестициони програм за подизање засада воћа земљорадничке задруге у Рашки, 30.

²³ Драгомир Ђукановић, Плавиометријски режим Рашке, Београд 1957, Архива Земљорадничке задруге у Рашки, 18. (рукопис).

Најхладнији месец у току године је јануар са средњом месечном температуром $-6,5^{\circ}\text{C}$, а најтоплији месец су јули и август чије средње месечне температуре износе $12,7^{\circ}\text{C}$. Средња годишња температура на Копаонику ($3,3^{\circ}\text{C}$) је низка од средње годишње температуре Рашке ($10,7^{\circ}\text{C}$) за $7,4^{\circ}\text{C}$. Најтоплије годишње доба је лето чија просечна температура износи $11,9^{\circ}\text{C}$, а најхладније годишње доба је зима ($-5,2^{\circ}\text{C}$), јесен ($4,6^{\circ}\text{C}$) је топлија од пролећа ($1,7^{\circ}\text{C}$) за $2,9^{\circ}\text{C}$ ²⁴.

Просечна годишња количина падавина на Копаонику износи 796 mm. Најмање падавина је у марту 35 mm, а највише у јуну 117 mm. Највлажније годишње доба је лето (249 mm), а најсувље годишње доба је зима (158 mm). Однос броја дана са снегом и кишом је 1:1. Трајање снежног покривача у данима може да буде од 125 до 180 дана. Период са снежним покривачем траје у просеку 212 дана од средине октобра до средине маја. Максимална висина снежног покривача је у фебруару 174 cm. Магла је изузетно честа појава на Копаонику. Просечно је има 94 дана у току године и често је врло јаког интензитета. Просечно трајање осуничавања на Копаонику је око 2000 часова у току године. Највеће је осуничавање у августу (око 260 часова), а најмање у јануару (око 80 часова). Ваздух је на Копаонику разређен и чист, интензитет инсолације и радијације је повећан, а струјања ваздуха су стална. Просечна брзина ветра у топлијем делу године је 2,2 m/sek, а у хладнијем делу године 4 m/sek²⁵.

Клима Копаоника се одликује кратким и свежим летима и дугим и хладним зимама. Од свих планина Србије, на Копаонику се снег најдуже задржава. Он је лети изванредна ваздушна бања, а зими смучарски и главни рекреациони центар Србије. Низак ваздушни притисак, затим чист, прозрачен и разређен ваздух богат ултраљубичастим зрацима погодује за освежење и јачање организма. Клима Копаоника нарочито погодује мршавим, анемичним, премореним и реконвалесцентним особама, као и врхунским спортистима за припреме, јачање организма и побољшање кондиције.²⁶

ХИДРОЛОШКЕ ОДЛИКЕ

Претежно водонепропустљиве стене, већа количина падавина, висинска разгранатост рељефа и знатна пошумљеност терена условили су богатство водених токова (река, речица и потока). Хидрографска мрежа је густа, јер на 1 km² територије општине Рашка долази 550 m водених токова. Најважнији водени ток је река Ибар са својим притокама Рацком и Брвеницом са леве и Јошаницом, Рудничком и Радошићском реком са десне стране. Ибар кроз ово подручје протиче у дужини 34 km, а река Рашка 9 km.

²⁴ Радиша Вујовић, "Поднебље Копаоника", *Саветовање о времену, клими и агроклиматским условима у брдско-планинским подручјима СФРЈ*, Републички хидрометеоролошки завод СР Србије, Копаоник I, 1980, 6.

²⁵ Исто, 3-12.

²⁶ Живадин Степановић, "Туристичке могућности општине Рашка", *Географски годишњак*, 17, Српско географско друштво - подружница Крагујевац, Крагујевац 1981, 9.

Током године, на Ибру код Раšке, постоје два висока водостања; пролећно у марту, и позно јесење у децембру, и два ниска водостања: летње у ауѓусту и зимско у јануару. Максимални водостај на Ибру забележен је 19. и 20. новембра 1979. године, око 500 см (19. X 1927. године водостај је био 430 см), а минимални водостај од 8 см забележен је 10. IX 1925. године. Средњи годишњи протицај Ибра код Раšке износи $35,98 \text{ m}^3/\text{сек.}$ У току године на реци Раšки јављају се по три висока и ниска водостања. Високи водостаји су у децембру, марту и мају, а минимални у ауѓусту, јулу и септембру.²⁷ За време максималног водостаја Ибар и Раšка плаве ниже делове алувијалних равни и паносе штете усевима, стамбеним и привредним објектима који су на алувијалној равни изграђени. За време високог водостаја Ибра, Раšке и њихових притока, од 19. до 22. XI 1979. године почињене су укупне материјалне штете од поплаве на подручју општине Раšка у износу од 122.635.000 тадашњих динара.²⁸ У погледу загађености, Ибар од Лепосавића до Ушћа припада трећој, а Раšка другој класи вода.²⁹ Богатство текућих вода на Раšчанској подручју ствара повољне услове за наводњавање пољопривредних површина, за покретање воденица и за снабдевање насеља и индустрије водом. Ибар и његове притоке на овом подручју имају и рекреативни значај, јер се одликују погодним риболовним и кајакашким теренима и погодним местима за купање. Купање на Ибру прекинуто је 1967. године због загађености воде. Овај простор обилује хидролошким природним реткостима, које чине: радиоактивни извори, језера, врела и термални извори. Радиоактивни извори се налазе на Кошарнику и представљају изузетну природну реткост. То су Марина вода (8,45 MJ) са температуром од 4°C (4. VII 1976) делимично каптиран за чесму која се налази на преко 1700 м н.в и Каznовске бачије (11,75 MJ). У поткопаоничком селу Семетешу налази се Семетешко језеро. Језеро је скоро кружног облика са пречником у правцу дуж осе око 60 м. Постало је у урвинској долини у подножју Чукаре - Просеченице. Језеро се налази на преко 880 м н.в. У летњем периоду има температуру воде око 20°C . На удаљености од 1,5 км југозападно од Јошаничке Бање, у урвинским долјама, у подножју борове шуме - Борје, налазе се два језера: Дугачко (Горње) језеро налази се на 650 м н.в. Дуго је 120 м, а просечно широко око 30 м. Плитко је и обрасло барском вегетацијом, због чега има изглед мочваре. За време сушних лета пресушује. Мало (Доње) језеро је на 610 м н.в. У средњем делу не пресушује и веома је дубоко. У влажном периоду достиже дужину и ширину око 80 м. Позната врела као атрактивни и издашни извори су: Ивање (на падинама Голије у Боровићу), Бања (на падинама Голије у Градцу), и Саставци - Чамага (на падинама Копаоника у Семетешу, која чине систем бројних извора).³⁰

²⁷ Душан Дукић, "Густина речне мреже у сливу Ибра и режим Ибра", Зборник радова, VII, Географски институт САН, Београд 1951, 73/80.

²⁸ Извештај о штетама од елементарних непогода у 1979. години на територији СР Србије - Раšак покрајина. Извршно веће СР Србије (Извештај број 325-310 од 29. II 1980. достављен СО Раšка), Архив СО Раšка.

²⁹ Душан Дукић, "Загађеност река југа Србије", Заштита природе, река, мора и језера, Мала библиотека СГД, 11, Београд 1979, 21.

³⁰ Живадин Степановић, "Туристичке могућности општине Раšка", Географски годишњак, 17, Српско географско друштво - подружница Крагујевац, Крагујевац 1981, 16-19.

Термални извори у Јошаничкој Бањи налазе се на старом вулканском подручју и настали су тектонским променама у периоду од краја олигоцена до почетка дилувијума. Геолошку подлогу овог терена чине кристалasti шкриљци, кроз које су се ерупцијом пробиле стене серпентина и трахита. Из њихових пукотина избија више извора са знатним количинама воде високе температуре, која је само делом каптирана. Издашност (самоизлива) термалних извора у самом насељу, којих има четири, износи укупно 21 литар у секунди, а њихова температура се креће од 58°C до 78,5°C. Издашност главног извора који је делом каптиран износи 17 литара у секунди, а његова температура износи 78°C. Истражном бушотином Б-3 1978. године, добијена је термална вода под притиском издашности 1,8 литара у секунди, температуре 48°C. Издашност термалних извора на локалитету Станиците износи 2,1 литар у секунди, а температура се креће од 27,2°C до 38,6°C. Вода термалних извора у самом насељу је натријумско-карбонатско-сулфатна сумпоровита вода, а термална вода самоизлива из бушотине Б-3 је натријумско-карбонатска-сулфатна вода. У односу на повећан садржај специфичних компонената, термална вода Јошаничке Бање може се сврстати у радијум-флуорно сумпоровите воде. Јошаничка Бања спада у сумпоровите, слабо алкалне и слабо радиоактивне воде (0,11 MJ). Она лечи: ишијас, реуматична оболења зглобова, разне повреде костију и мишића. Помаже у лечењу нервних и гинеколошких болести и неких надражајних кожних болести.³¹

Приликом сондажних испитивања у Баљевцу, 1951. године, на коти 410 м у близини Јарапдолског потока, са десне стране, на дубини од 600 м пронађена је топла вода 55°C. Том приликом је учињен пропуст што је поменута вода испуштена и што није послата на анализу.³² Према статистичким подацима из 1971. године, на подручју општине Рашка, домаћинства су се снабдевала водом на следећи начин: 54% из јавног или кућног водовода (из јавног водовода снабдева се водом Рашка, Баљевац, туристичко насеље Копаоник и урбани део Јошаничке бање), 23% из бушених или копаних бунара, и 23% са извора или потока. Проценат домаћинстава која се снабдевају водом из водовода брзо се повећава. Најчешће се каптирају извори и праве гравитациони водоводи за појединачне групе кућа или делове насеља. Године 1979. на подручју општине Рашка било је 549 сеоских водовода.³³

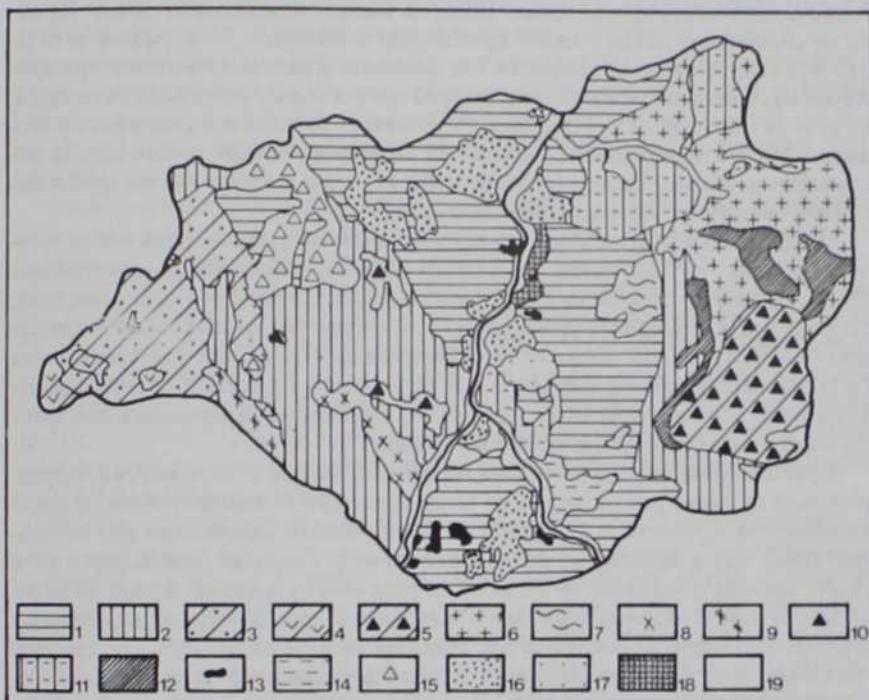
³¹ Живадин Степановић, "Туристичке могућности општине Рашка", 19/20; Живадин Јовићић, "Јошаничка Бања - туристичко-географска проучавања", Гласник СГД, 1, Београд 1969, 85; Основна хидролошка истраживања термалних вода и геотермалне енергије вардарске зоне (Јошаничка Бања), Институт за геолошко-рударска истраживања и испитивања нуклеарних и других минералних сировина, Београд 1978. (Фонд за геолошка истраживања СО Рашка).

³² Генерални урбанистички план насеља рудника "Јарапдо", Урбанистички завод Србије, Београд 1952, 8.

³³ Попис становништва и станови 1971, Резултати за станове по насељима и општинама, Савезни завод за статистику, Београд 1971, 39.

ПЕДОЛОШКЕ ОДЛИКЕ

Педолошки покривач на рашчанском подручју је врло разноврстан, што је последица следећих фактора: геолошког састава, рељефа, климе и других.

Карта 4. Педолошка карта ойшишне Рашка

1.Смеђе земљиште на андезиту 2.Црница на серпентину 3. Хумусно силикатно земљиште на пешчару 4.Хумусно силикатно земљиште на дациту 5. Хумусно силикатно земљиште на граниту 6. Смеђе скелетно земљиште на шкриљцу 7.Смеђе скелетно земљиште на граниту 8.Смеђе скелетно земљиште на дијабазу 9.Смеђе скелетно земљиште на филиту, глинама и пешчару 10.Посмеђена црница на серпентину 11.Црница на серпентину скелетни 12.Субалпинска парапеддинза 13.Скелет - каменјар 14.Гањача плитка 15.Посмеђена редзина 16.Смоница 17.Смоница еродирана 18.Смоница иловаста 19.Алувијални нанос

У најнижем делу се налазе најплоднија земљишта: алувијални нанос и смоница. Алувијални нанос Ибра и Рашке спада у врло плодна земљишта на којима се гаје сва жита, поврће и воће. Смоница је распрострањена у атару села Сушња, Рвата, Побрђа, Зарева, Корлаћа, Кравића, Беоца и Луковика. Ова земљишта се користе за оранице, или су под ливадама. Деградиране

сменице распрострањене су у атару села Рвата, а сменица иловаста у атару села Павлице и Жутица.³⁴

Највеће распрострањење имају: смеђе земљиште на андезиту, прница на серпентину, хумусно силикатно земљиште (на пешчару, даситу и граниту) и скелетно земљиште (на граниту, шкриљцу и дијабазу). Смеђе земљиште на андезиту је у већини случајева плитко и подложно ерозији због чега је по-годно једино за шуму и пашњак. Њива на овом земљишту има мање. Прница на серпентину спада у слабо производно земљиште. То је разлог што се ово земљиште најчешће користи као пашњак, а раније као ливада и њива. Хумусно силикатно земљиште (ранкери) представљају специјални тип прнице које се образују на неутралним, базичним еруптивним и силикатним стена. Ова врста земљишта, зависно од надморске висине, различито је искоришћена. На најнижим теренима срећу се њиве, а идући према већим висинама смењују се ливаде, пашњаци и шуме.³⁵

Може се закључити да су земљишта на овом подручју плитка и недовољно развијена, па зато више одговарају шумама, пашњацима и ливадама. Многа од њих су подложна спирању и зато релативно брзо губе плодност. На рапчанском подручју преовлађују најслабије катастарске класе земљишта (V - VIII), на које долази 75% површина које се налазе под њивама. На I и II земљишну класу долазило је 3,37%, а на III и IV класу 19,89% њивских површина. Земљиште које је под шумом, пашњацима и ливадама по структури катастарских класа је још неповољније.³⁶

Крчења шума која су извршена на овом простору током многих векова, условила су јаку ерозију тла, која је на западном Копаонику врло високог интензитета. Сваке године, бујице потпуно униште минимално 200 ha продуктивног тла и претварају дотадашње њиве у стерилне камењаре и голе стене. Ерозија земљишта са великим дефицитом ћубрива довела је до исхранљивања тла и значајног опадања његове плодности. Просечно опадање приноса житарица за последње две деценије било је скоро 30 kg по хектару годишње. Због ерозије земљишта, на рапчанском подручју, неплодно земљиште стално се повећава.³⁷

БИЉНИ ПОКРИВАЧ

Зависно од климе, тла и осталих физичко-географских услова, биљни свет на рапчанском подручју је релативно бујан и разноврстан. Копаоник је

³⁴ *Пердошка карта 1:50.000 лист Нови Пазар 1, 2, 3 и 4, Институт за проучавање земљишта у Топчидеру, Београд 1967; Небојша Царић, "Западни Копаоник - основни физичко-географски фактори ерозије тла", Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, XII/2, Нови Сад 1969, 812.*

³⁵ Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Б. Танасијевић, н.д., 110, 144, 165.

³⁶ Подаци Катастарске управе у Рашки.

³⁷ Милорад Миљшевић-Бревинац, *О нестајању шума у Ибрау*, Завод за заштиту природе и проучавање природних реткости Републике Србије, Београд 1953; Небојша Царић, *Антропогени фактори убрзане ерозије тла и конзервације земљишта на западном Копаонику*, докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад 1968, 244-248.

до доласка Римљана био сав под шумом, изузимајући његове врхове. Они су посекли многе шуме, у првом реду четинарске, да би задовољили потребе свог примитивног рударства. Под Турцима се сеча шума интензивно наставља. После ослобођења од Турака, крчење шума у овом подручју, напредовало је са узмицањем сточарства пред земљорадњом, као и са повећањем броја становника. Шуме су страдале и од шумских пожара које су непажњом изазивали људи. Велика крчења шума извршена су за време првог и другог светског рата. Немци су, ради надгледања ибарског друма и пруге, наредили да се посече сва шума до 500 м лево и десно од ових комуникација. Тако је посечена шума која се налазила у најнижим деловима овог подручја. После ослобођења 1945. године, масовна сеча шуме је стала, а 1948. године је потпуно забрањена. Шума је раније била главни биљни покривач у овом крају.³⁸

О природном биљном покривачу у Рашчанско - бањевачкој котлини не може бити речи, јер је он одавно искрчен и одржао се само местимично на осојним странама појединих брда и поред река. Обале Ибра и његових притока обрасле су хидрофитним дрвећем, поглавито врбом, јовом и тополом. Шумски покривач заменила је културна вегетација чије су врсте зависне од влажности терена и његове висине. Алувijалне равни река су рејон поврћа и кукуруза, речне терасе и сувљи потези су рејони где се у плодореду смењују штеница и кукуруз. У вишим деловима, па језерским терасама, штеница све више уступа место јечму, овсу, разжи и кромпиру. Долинске стране притока Ибра и најнижа језерска тераса представљају рејон воћњака (најчешће шљива, јабука и крушака).

Планински обод котлине је под шумом и пашњацима. На Копаонику су планински пашњаци развијени у виду раскомадане шумско пашњачке зоне, са изолованим асиметричним пашњачким површинама. Шуме су зонално распрострањене на целом подручју. На Копаонику је јако изражена вертикална зоналност. Најнижи делови западног Копаоника данас насељавају храстове шуме (шуме сладуна и цера, шуме китњака и граба са грабићем и брдска шума храста и китњака). Оне захватају висински појас од 500 до 1200 м н.в. Ове шуме су у великој мери девастиране или сведене на шикару. У паредију висинској зони која почиње од 1050 м па до 1500 м, налазе се букове шуме (брдска букова шума, шума букве и јеле), предалипске букове шуме у чијем горњем делу је развијена субаспецијација са смречом (српске шуме смрче, смрча са клечицом и боровницом и фитоценоза смрче и јеле).³⁹

Крајем плиоцена у подгорини Копаоника налазиле су се медитеранске степе и полупустине - саванског типа. Њих су током плеистоцена потискивале врсте субмедитеранских шума. Елементи медитеранских биоценоза, који су се за време плиоцена налазили на обалама морских залива око Копаоника, остали су ту и за време сушног плеистоцена. За време глацијације, они су преживели неповољна климатска доба у уским рефугијама усло-

³⁸ Небојша Царић, и.д., 48, 51; Војислав Мишић, "Истраживање шума на Копаонику", *Наука и природа*, б, Београд 1954, 237-238.

³⁹ Небојша Царић, и.д., 11-12; Орестије Крстић, *Планински и шумски пашњаци Југославије*, Институт за економику пољoprivrede, Суботица 1956, 224; Сергеј Д. Матићев, "Биогеографске карактеристике планине Копаоник", *Гласник Природњачког музеја у Београду*, серија Б, 20, Београд, 262.

вљеним рељефом и топлим изворима. Такав један рефугијон се налази код Рашке у долини реке Ибра и код врућих извора Јошаничке Бање. Ту данас постоје многобројни перимедитерански елементи. Они су делом распрострањени и у субмедитеранским шумама Копаоника од 420 м н.в. до 1000 м н.в. где им летња сушица и врућина одговарају.⁴⁰

Голија је обрасла буковом шумом на северним, североисточним и источним експозицијама. Највећа површина под буквом налази се на Црном Врху (Бисер Вода), где су букове шуме налик на прашуме. Висински интервал букве је доста широк, од 500 до 1000 м н.в. На северним експозицијама буква силази у зону храста чак до 200 м н.в. Испод појасева букве налази се појас храстова. Шуме храстова и цера на Голији заузимају јужне експозиције. Изнад појаса букве налази се појас мешовитих, буково - јелових и буково - смрче-вих шума. Изнад 1700 м н.в. заступљена је само смрча без обзира на експозицију.⁴¹

У структури укупног земљишног фонда, на шумско земљиште у рашчанској подручју отпада 28.513 ha, или 42,78% територије. Шуме и пашњаци представљају значајно природно богатство које је омогућило развој шумарства, дрвно-прерађивачке индустрије и сточарства на овом подручју. Од дивљачи на Копаонику и Голији од значаја за ловни туризам су: зец, вук, лисица, срна, дивља свиња, фазан, јаребица, голуб, грлица, орао...⁴²

⁴⁰ Сергей Д. Матвеев, и.д., 262.

⁴¹ Н. Павићевић, Г. Антонијевић, В. Никодијевић, Б. Танасијевић, и.д., 265-269.

⁴² Међуопштинска регионална заједница Краљево, *Статистички подаци*, Републички завод за статистику, Одељење у Краљеву, Краљево 1980, 43; Живадин Степановић, и.д., 20.

РАЗВОЈ НАСЕЉЕНОСТИ У ПРОШЛОСТИ

Сасвим је природно што се на овом подручју које је повољно за живот људи налазе трагови насеља још из неолита. У Папојевићу на локалитету Мало брдо мештани су при обради земље налазили фрагменте праисторијске керамике. Вероватно се ради о неолитском насељу. У Јошаничкој Бањи на локалитету Градина (Боров мост) на високом брегу изнад Самоковке налази се илирска градина опасана сухозидом. Међу илирским материјалом у једном сухозиду нађена су два фрагмента хеленистичке керамике. Керамика припада III и II веку пре наше ере.⁴³

Територија данашње Србије укључена је у римску државу у првом веку пре наше ере. За римску државу су велики економски значај имали рудници на територији данашње Србије. Налази натписа рудничких прокуратора и колона, руднички новац, галерије и шљачишта показују да је рудника тада било у долини Ибра и на Копаонику. Рудничких села било је на Космају, у долини Ибра, у Метохији и долини Тимока.⁴⁴ У селу Рудници под Копаоником налази се један велики мермер са римским натписом.⁴⁵ У близини Баљевца у Пискању на локалитету Лаштиће, приликом копања земље за циглу, откријено је више римских гробова у којима су нађени судови од керамике, пакит од бронзе и новац из IV века пре наше ере.⁴⁶

После поделе Римске Империје (395. године) на Западно Римско Царство са седиштем у Риму и на Источно Римско Царство (Византија) са седиштем у Константинопољу ово подручје је припало Византији. Тај прелазак из римске у византијску епоху, означава почетак средњег века у балканским земљама. У Баљевцу приликом извођења грађевинских радова после другог светског рата на простору од Јарандолског потока до новоотвореног поткова рудника "Јаранџ" радници су нашли па већи број темеља зграда у доњем делу и већи број костура људи у горњем делу тог простора. На том

⁴³ Душанка Вучковић Тодоровић, "Хеленистичка керамика из Јошаничке Бање", *Старијар*, XII, Београд 1961, 124; Милица В. Лутовић, *Жупа Александровачка*, Српски етнографски зборник, ХСIII, Насеља и порекло становништва, 43, Београд 1980, 1-3.

⁴⁴ *Историја српског народа*, I, Српска књижевна задруга, Београд 1981, 59-87.

⁴⁵ Радомир Илић, н.д., 539.

⁴⁶ Усмено саопштење Брене Вукадин, археолога Завода за заштиту споменика културе у Краљеву.

простору 1953. године у Улици Рударске чете у дворишту једне зграде откривена је гробница (2,35x2,56 м) свакако из рановизантијског доба. Гробница је давно пре тога била опљачкана. У њој су нађена два златна прстена са златним бомбицама, делови чешља од кости, делови срмене теканине и бакарни новчић из доба Аркадија (395-408). Овде се ради о гробници неке имућније породице или виђеније личности и у њој је било сахрањено пет лица. Зидови дужине по 50 м који су том приликом откривени који су водили од гробнице, с једне и друге стране исте улице, свакако да су били у склопу неке огромне грађевине, можда базилике.⁴⁷

Почетком VII века словенске масе су коначно сломиле византијски одбрамбени систем на савско-дунавској граници и прешле преко читавог Балканског полуострва, запосевши свакако и долину Ибра. Насељавање Словена захватило је најпре равнице и речне долине. У међувремену су по планинама и висоравнима боравили једино остаци староседелаца, влашки пастири.⁴⁸

Касније је ово подручје представљало део језгра српске државе Рашке. У вези са развојем рударства у Србију се тада досељавају Саси, немачки рудари пореклом из Ердеља. Саса је било почетком XIV века у Трепчи, Рогозни, Новом Брду и другим рударским местима. Сасе, име засеока у селу Боровићу указује на њихово некадашње присуство на овом подручју. Читав низ топонима на овом подручју и данас сведочи о разгранатој рударској делатности у средњем веку. То су називи места, као што су Сасе на Голији, Рудница под Копаоником и Ковачи на Жељину. На начин прерађивања руде указују имена речица као што су Плакаоница (горњи део Брвеничке реке) и река Самоковка (притока Јошанице).⁴⁹

Када је рударство било у јеку у 14. и 15. веку, на овом подручју били су стално настањени трговци из Дубровника и других далматинских градова. У средишњем делу овог подручја, на ушћу Брвенице у Ибар лежао је средњовековни град Брвеник. Он потиче из 14. века. Био је средиште богате рударске области под влашћу кнеза Војислава Војиновића, а потом Челиника Мусе и његових синова Стевана и Лазара. Испод града поред Ибра био је трг на коме је била православна црква св. Николе из 14. века. Под градом се развило и насеље. Ту већ 1280. године налазимо Дубровчане и Которане као трговце. Један Которанин је 1335. године продао свом земљаку кућу у Брвенику за 110 парара. На присуство Которана указује и то што је католичка црква у Брвенику била посвећена св. Трифуну. Оближње село Коваче се такође наводи као место где су се Дубровчани задржавали.⁵⁰

У средњем сливу Ибра налазиле су се и прве задужбине средњовековних владара. Од важнијих на овом подручју су: црква Стара Павлица сазидана у

⁴⁷ Драг. М. Петровић, "Рановизантијска гробница у Балјевцу на Ибру", *Старинар*, н.с. XV-XVI (1964 - 1965), Београд 1966, 258; Миломир Јасићић, "Рановизантинска гробница у Балјевцу", *Рашка*, 4-5, Књижевни клуб "Рашка школа", Раšка 1973, 45.

⁴⁸ Историја српског народа, I, 137; Крушевач кроз векове, 4.

⁴⁹ Аврам Поповић, *Горњи Ибар средњег века или садашња средњоибарска долина са подгорином јужног Копаоника - историјско-географска разматрана*, Издање Чупићеве задужбине, 57, книга XXV, Београд 1908, 196; Михаило Дилић, *Српске земље у средњем веку*, Српска књижевна задруга, Београд 1978, 71.

⁵⁰ Михаило Дилић, н.д., 71, 82; Милан Ристић, *Стари Влах*, Новинско издавачко предузеће "Туристичка штампа", Београд 1963, 95.

преднемањићко доба; црква Нова Павлица коју су сазидали 1386. године браћа Мусићи, Стеван и Лазар, са мајком Драгињом, сестром кнеза Лазара; манастир Градац који је саграђен у последњој четврти 13. века, као надгробна црква Јелене анжујске, жене краља Уроша I.

Управне јединице у средњовековној Србији биле су жупе. Највећи део раштанској подручја припадао је тада жупи Брвеник а мањи припадао је жупи Јехошаница и жупи Горњи Ибар. Жупа Брвеник захватала је слив средњег тока Ибра с леве стране узводно од реке Брвенице према реци Рашици и даље, као и мањи део на десној страни Ибра. Жупа Горњи Ибар захватала је највећи део реке Студенице, део долине леве стране Ибра низводно од Брвенице и нека села на десној страни Ибра у колико пису била у саставу жупе Јошаница (Јехошаница) и жупе Ибар.⁵¹

Подручје данашње општине Рашика од краја 12. до средине 14. века је било густо насељено. Највећи део сеоских насеља помиње се 1363. године у повељи цара Уроша којом се одобрава замена Брвеника са жупом, кога је кнез Војислав Војиновић заменио са челником Мусом, за Звечан са жупом.⁵²

Највише трагова ранијих насеља има за време пре турске владавине који су везани за српско становништво из средњег века. Међу њима су бројне цркве. После обнове Пећке патријаршије 1557. године у периоду од краја 16. до половине 18. века саграђен је и обновљен знатан део мањих цркава.⁵³ Црква св. Петке у Тринави саграђена је и живописана 1579-1580. године.⁵⁴ Црква св. Николе у Баљевцу је по свим карактеристикама приморске замисли, што практично значи да су је градили ови мајстори. Овакве грађевине грађене су на подручју Србије у 13. веку.⁵⁵ Баљевачко сликарство припада зредом 14. века.⁵⁶ Црква св. Николе у Градцу саграђена је пре краја 13. века.⁵⁷ Црква св. Николе у Брвенику може се свrstати у позни 14. век. Црква св. Николе у Шумнику подсећа на сликарство баљевачке цркве.⁵⁸ У Јарандолу се налази црква која је у рушевинама, вероватно је настала крајем 16. века или у првој половини 17. века.⁵⁹ Црква св. Ђорђа у Потисју потиче с краја 16. века или прве половине 17. века. Црква св. Петра и Павла у Бинићу у засеку Ржана настала је у 16. веку или почетком 17. века. Црква св. Илије у Боровићу у засеку Ивање изграђена је у раздобљу од 16. до 17. ве-

⁵¹ Јован Алексић, "Жупе у сливу Ибра у средњовековној српској држави", *Историски часопис*, VII, Београд 1957, 337-340.

⁵² Михаило Дивић, н.д., 71.

⁵³ Обренија Вукадин, археолог, Божана Ђирић етнолог, Марија Домазет архитект и Радомир Станић историчар уметности: *Културно историјски споменици на подручју CO Рашика* (рукопис), Завод за заштиту споменика културе Краљево, Краљево 1969, 6.

⁵⁴ Миленко Гвозденовић, "Црква св. Петке у Тринави код Рашике", *Новопазарски изборник*, 3, Нови Пазар 1979,

⁵⁵ А. Дероко, "Црква св. Николе код Баљевца", *Старијар*, III серија, VII, Београд 1932.

⁵⁶ Радомир Станић, "Зидно сликарство у околини Рашике", *Рашика*, 4-5, Рашика 1973, 59.

⁵⁷ Обренија Вукадин, археолог, Божана Ђирић етнолог, Марија Домазет архитект и Радомир Станић историчар уметности, н. д., 19.

⁵⁸ Радомир Станић, н.д., 63.

⁵⁹ Исти, "Непознате цркве у околини Рашике", *Слатитења*, VIII, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд 1969, 214.

ка. Црква св. Марка у Бељаку саграђена је 1656. године.⁶⁰ Храм у Бељаку првобитно је био посвећен св. Ваведењу. "Године 1392. Стеван Лазаревић са мајком Милицом и братом Вуканом приложио је манастиру Хиландару цркву Ваведење, село Кукањ и засеоке Чајетину, Шипачину и заселак му Ново Село и село Присојник и село Храпште".⁶¹ Манастир Кончул се помиње још у доба Стевана Немање као стари манастир, који је вероватно Немања обновио. У првој четврти 14. века помиње се као средиште новоосноване епископије кончулске. Манастир је највероватније срушен и опустео после аустро-турског рата 1689. године. Садашња црква св. Николе у Гњилици подигнута је 1861. године.⁶²

На подручју општине Рашица налази се приличан број локалитета познатих под именом црквина и црквиште. То су у ствари рушевине средњовековних или каснијих цркава које представљају трагове некадашњих насеља. У Горњој Рудници на гробљу постоје остаци велике монументалне цркве из средњег века која је била посвећена цару Константину и царици Јелени. У Радошићу у близини школе налазе се рушевине цркве св. Петке која је била велика грађевина. Ту се одржава сабор. У Побрђу у засеоку Паклење 1876. године откопана је црква која је скоро цела била у земљи. Изгледа да је грађена у турско доба. Црква подсећа на земунницу. На том месту је у доба Немањића била црква. У Ковачима близу школе постоји црква у рушевинама. У Боњу постоји црква у рушевинама која је делимично укопана у земљу. Судећи по изгледу не би требало да је старија од 16. века. У Жерађу постоје једва видљиви темељи цркве св. Петке. На том месту се одржава сабор. У Пискани је у засеоку Прибој постоје једва видљиви трагови цркве. У Тринави на месту званом Дубови налазе се трагови темеља цркве у врло интересантном средњовековном гробљу. Гробље се састоји од преко 200 надгробних споменика у облику необрађених камених блокова.⁶³

У Вареву код Јеленковића има једна развалина коју зову црквина. У Рватима на месту званом Острвица имају трагови неке старе цркве. У Горњем Казнинићу има једна стара црквина. У Новом Селу на месту званом Селиште налазе се развалине старе цркве. На гробљу у Драганићу била је стара црква. У Плешину се налазе развалине старе цркве.⁶⁴ У потесу села Ступња има остатака старих насеља на три места: једно је најстарије у њивама повише места Стари Ђумрук, а друга два су млађа и то једно је у Дољанима а друго у сеоском гробљу. Најстарије насеље је из нашег средњег века, вероватно с краја 14. и 15. века. Од њега су се одржали темељи порушене цркве. Око темеља изоравани су некада делови надгробних плоча.⁶⁵ Све ове рушевине

⁶⁰ Обрењија Вукадин, археолог, Божана Ђирић етнолог, Марија Домазет архитект и Радомир Станић историчар уметности, н. д., 19-89; Радомир Станић, "Зидно сликарство у околини Рашице", 49-68.

⁶¹ Радослав Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, Насеља и порекло становништва, 30, Српски етнографски зборник LVI, Београд 1948, 220.

⁶² Рашица баштина, 2, Завод за заштиту споменика културе Краљево, Краљево 1980, 311.

⁶³ Обрењија Вукадин, археолог, Божана Ђирић етнолог, Марија Домазет архитект и Радомир Станић историчар уметности, н. д., 46-49.

⁶⁴ Радомир Илић, н. д., 644-656.

⁶⁵ Петар Ж. Петровић, "Рашица - антропогеографска и етнолошка монографија варошице", *Гласник Етнографског института САН*, I-III (1953-1954), Београд 1957, 2.

виле цркава указују на бурну прошлост овог краја. Већина поменутих цркава су биле мале властелинске цркве из средњег века, које су поједини властелини градили на својим баштинама.

Остаци из старије прошлости су и топоними: Селиште које се помиње 37 пута; Старо село које се помиње 20 пута; Градина која се помиње 6 пута; Јеринин град који се помиње једанпут; Латинско гробље које се помиње 13 пута; Грчко гробље које се помиње 4 пута. Латинским и грчким називало се све оно што није познато коме је припадало.

Брвеник је са околином пао под Турке 1455. године. Од северних делова бивше српске Деспотовине, коју су освојили 1458/1459. године, Турци су образовали Смедеревски Санџак који су поделили на кадилуке: смедеревски, брвенички, сребренички, браничевски и островички или руднички.⁶⁶ Зворничком Санџаку основаном 1480. године, прикључен је тада брвенички кадилук.⁶⁷ Седиште брвеничког кадилука било је у граду Брвенику на ушћу Брвенице у Ибар.⁶⁸

С турском влашћу на овом подручју настале су знатне демографске промене. Један део староседелачког становништва повукао се пред најездом Турака. Године 1690. око 37.000 породица са Косова и Метохије под Арсенијем Чарнојевићем прошло је у правцу севера долином Ибра и Мораве. Турци су заводили свој друштвени и економски поредак, свој тимарски систем. По том систему успостављена је врховна државна својина над земљом која је подељена разним турским феудалцима од султана до ситних спахија, међу којима је могло бити и хришћана као и муслимана. Све земљорадничко становништво које је остало на својим баштинама а није ступило у службу Турака, претворено је у рају. Поред потпуно потчињене и делимично повлашћене раје, која је у најраније доба турске владавине представљала аутохтоно земљорадничко становништво укључено у тимарски систем и подложно спахијама, постојале су и групе Влаха (сточара) који су имали своју посебну полујојничку организацију - статус слободних сељака.⁶⁹

Кметски режим, тј. немање права на земљу, утицало је на општу покретљивост сељака. У турско доба наше становништво бавило се претежно сточарством. Према подацима из 1585. године просечан број оваца по домаћинству био је у Белом Пољу 41, Куђану 86 и Кравићу 74.⁷⁰ Поред сточарства у турско доба на овом подручју било је развијено и рударство. Копаонички планински венац због својих богатих сребрних рудника био је познат путописцима 16. и 17. века под именом "Monte argentare". Турци су назвали ову област Планина Сребра.⁷¹

⁶⁶ Краљево и околина, Библиотека монографија места у Југославији, Новинско издавачко предузеће "Књижевне новине", Београд 1966, 168.

⁶⁷ Исто, 169.

⁶⁸ Милан Ристић, н.д., 154.

⁶⁹ Краљево и околина, 168-172.

⁷⁰ Хамид Хасибегић, "Завичајни подаци о сточном фонду на подручју Новог Пазара, Трговишића и Бихора 1585. године", *Историјски записци*, XXVI, 4, Орган историјског института и Друштва историчара Црне Горе, Титоград 1969, 601-607.

⁷¹ Скендер Ризај, *Рударство Косова и суседних крајева*, Заједница научних установа Косова и Метохије, Студије, б. Приштина 1968, 168.

Од двадесетих година 17. века до двадесетих година 18. века Аустрија је четири пута ратовала против Турака са циљем да их прогони из Европе. За време првог (1683-1699), трећег (1737-1739) и четвртог (1788-1791) аустро-турског рата један од кракова бочног правца надирања аустријске војске ишао је уз Ибар ка Маглићу, Студеници и Новом Пазару. У току ових ратова српско становништво се повлачило са аустријском војском испред Турака бојећи се освете због учешћа у ратовима против њих. После аустро-турских ратова на демографске промене овог подручја утицао је први српски устанак. Карађорђе је напад на Нови Пазар извршио 6. јуна 1809. године. Устаници су продрли у варош и запалили је и сатерали Турке у тврђаву. Међутим, истог дана Карађорђе је кренуо натраг. Са повлачењем Карађорђеве војске из Новопазарског Санџака повлачило се и бројно српско становништво са овог подручја које је учествовало у устанку.⁷²

Милош Обреновић је године 1833. добио шест нахија које су биле ослобођене у првом српском устанку. У оквиру тих шест нахија налазила се територија која је обухватала "једну част Старог Влаха и једну част Новог Пазара познату под именом Брвеник". То није једна цела нахија него делови новопазарске и сјеничке нахије. Крајеви који су до ослобођења од Турака припадали новопазарској нахији, кнежевина Јошаница и Горњи Ибар, припојени су пожешкој нахији. Месецем марта 1834. име нахије замењено је термином окруже, а нешто касније округом.⁷³

Граница између Србије и Турске била је до 1835. године код села Дубочице (код којег је касније почињао срез студенички) а тада је повучена на југ на реку Рацку и Ибар.⁷⁴ Тако је највећи број насеља данашње општине Рацке ушао у састав Кнежевине Србије. У саставу Турске Царевине до 1912. године остало је 9 села данашње општине Рацка (Биочин, Гњилица, Кравиће, Кућане, Орахово, Панојевиће, Плавково и Супње). На ослобођеном подручју укинуту су феудални чивијски односи, земља на спахијским поседима припадала је земљорадницима који су је до тада обрађивали, а сувишак утрине и шумске површине дељен је новодосељеницима.⁷⁵

Српско-турски рат 1876-1878. године изазвао је поновна кретања становништва на овом подручју која су веома значајна за савремену композицију становништва.

⁷² Мирољуб Р. Ђорђевић, *Србија у устанку 1804-1813*, Издавачка радна организација "Рад", Београд 1979, 271.

⁷³ Владислав Стојанчевић, "Шест припојених нахија Кнез -Милошеве Србије", *Историјски гласник*, 3, Историјско друштво НР Србије, Београд 1954, 73-94.

⁷⁴ Мита Живковић, "Од Београда до Рацке и натраг", *Летопис Матице Српске*, 163, Нови Сад 1890, 46.

⁷⁵ Милисав В. Лутовац, н.д., 14.

САВРЕМЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИВРЕДЕ

До другог светског рата подручје данашње општине Рашика било је изразито пољопривредно и слабо развијено. Сточарство је било основна привредна делатност.

Гајена је претежно ситна стока на полу номадски начин. У насељима данашње општине Рашика која су била у саставу среза студеничког 1895. године било је 28.152 овце, 12.105 коза, 11.857 говеда и 1.699 коња. Просечно по једном домаћинству било је оваца 11,85, коза 5,09, говеда 4,99 и коња 0,71.⁷⁶ Воћарство је на овом подручју услед погодних природних услова било знатно развијеније у односу на ратарску производњу. Механизација пољопривреде се споро развијала, те је у студеничком срезу 1945. године било свега четири вршалице, 198 дрљача и 347 плугова.⁷⁷ Експлоатација шума била је значајна делатност, јер је дрво служило за потребе становаштва и за извоз. У студеничком срезу је крајем тридесетих година овога века било 27 стругара (од којих 6 парних), 21 поточара и два рудника каменог угља, један у Балјевцу а други у Ушћу. Пред рат у Корлаћу су уз помоћ немачког капитала вршена испитивања лежишта азбеста.⁷⁸ О развоју трговине на овом подручју сведочи податак да су у 1939. години у срезу студеничком постојале 53 трговинске радње.⁷⁹

После другог светског рата створени су повољнији друштвени услови за рационално коришћење природних богатстава на рашићанској подручју и за његов бржи привредни развој. Послератни развој индустрије изменио је структуру привреде и учешће појединачних привредних делатности у формирању народног дохотка. Године 1980. у дохотку општине Рашика индустрија учествује са 37,7%, трговина са 25,1%, пољопривреда са 14,6%, грађевинарство

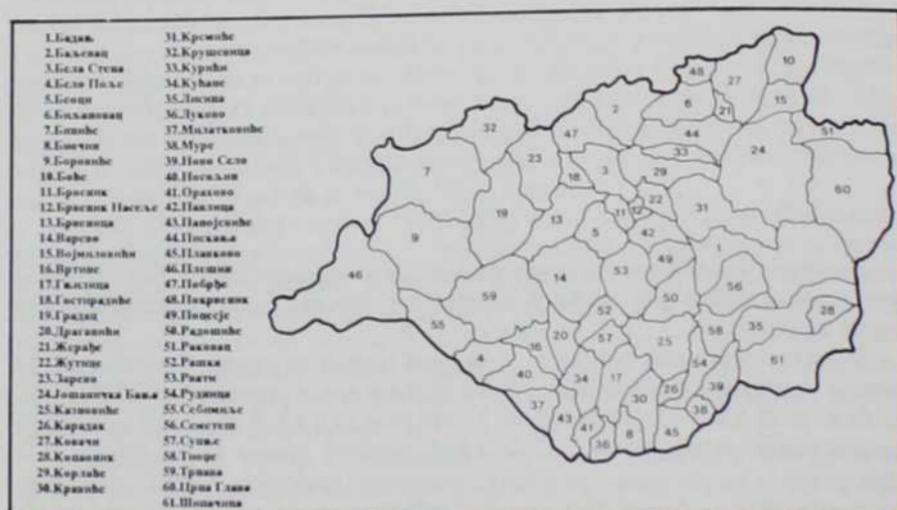
⁷⁶ Попис становништва и домаће стоке у Краљевини Србији 31. децембра 1895. године. Статистика Краљевине Србије, XI, Управа државне статистике, Београд, 1898, б.

⁷⁷ Анализа десетогодишњег развоја среза студеничког 1945-1955, Архива СО Рашика, б.

⁷⁸ Бранко Бошковић, *Народнослободилачка борба у Јабарском басену* (докторска дисертација), Заједница научних установа Косова и Метохије, Студије, VIII, Приштина 1968, 21-23.

⁷⁹ Станимир Ракитић, *Десет година развоја трговине среза студеничког 1945-1955.* (рукопис), Рашика, 1955, 9.

са 9,5%, саобраћај и везе са 5,2%, угоститељство и туризам са 3,5%, производно занатство са 2,4% и шумарство са 2%.⁸⁰

Карта 5. Насеља у општини Рашка

1.Бадањ 2.Балеац 3.Бела Стена 4.Бело Поље 5.Беоци 6.Бильановац 7.Бинице 8.Биочин 9.Боровиће 10.Боће 11.Брвеник 12.Брвеник Насеље 13.Брвеница 14.Барево 15.Војниковићи 16.Вртиће 17.Гылица 18.Гостирадиће 19.Градац 20.Драганићи 21.Жераве 22.Жутице 23.Зарево 24.Јошаничка Бања 25.Казиновиће 26.Карадац 27.Ковачи 28.Копаоник 29.Корлаће 30.Крањиће 31.Кремиће 32.Крушевица 33.Курићи 34.Кућане 35.Лисина 36.Луково 37.Милатковиће 38.Муре 39.Ново Село 40.Носолини 41.Орахово 42.Павлица 43.Панђевиће 44.Пискава 45.Планинке 46.Птичаке 47.Побрђе 48.Покрвићи 49.Поцеље 50.Радошиће 51.Раковац 52.Рашка 53.Рвати 54.Рудница 55.Себимиље 56.Семетеш 57.Суње 58.Тиоце 59.Трнава 60.Црна Глава 61.Шипачина

РАЗВОЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ

Од укупне површине општине Рашка (66.641 ха) на пољопривредну површину отпада 33.481 ха (50,24%), на шуме 28.513 ха (42,79%) и на неплодно земљиште 4.647 ха (6,97%). Индивидуална пољопривредна газдинства рас-

⁸⁰ Општине СР Србије 1981, Републички завод за статистику СР Србије, Београд 1982, 95.

полажу са 71,25% пољопривредних површина и са 99,34% укупно ораницких површина.⁸¹

Земљишни поседи су веома уситњени. Према подацима пописа из 1971. године највећи број домаћинстава и то њих 2.859 (60,93%) имало је земљишне поседе величине од 0,1 до 5 ха. Домаћинства са поседом од 5 до 10 ха било је 1.093 (23,29%), а са поседом већим од 10 ха било је 740 домаћинстава (15,78%).⁸²

Табела 1

Структура пољопривредних површина
у општини Рашка 1979. године⁸³

Укупна пољ. површина	Пашњаци	Ливаде	Оранице	Воћњаци	Виногради
33.481ха	15.791	7.761	6.990	2.855	84ха
у %	47,16	23,18	20,88	8,53	0,25%

Под утицајем погодних природних услова сточарство је и после другог светског рата најразвијенија грана пољопривреде. То је у вези и са структуром пољопривредних површина, међу којима су 1979. године ливаде и пашњаци чинили 70,34%. Ако се томе додају и површине на којима се гаји крмно биље, произилази да се за потребе сточарства у општини Рашка користи 75,80% укупне пољопривредне површине.

Табела 2

Сточни фонд у општини Рашка у 1960. и 1981. години⁸⁴

	Број стоке		Опадање/пораст/ 1960-81. Број	%
	1960.	1981.		
Говеда	15.497	12.116	-3.381	-21,81
Овце	67.640	33.006	-34.634	-51,20
Свине	10.337	8.594	-1.743	-16,86
Живина	24.209	52.535	28.326	117,00
Кони	1.196	289	-907	-75,84

Међутим, и поред тога сточни фонд у периоду 1960-1981. карактерише опадање (изузев живине чији је број у порасту). До опадања броја ситне стоке (оваца) дошло је зато што су пољопривредници били приморани да због недостатка радне снаге и делимичне забране коришћења планинских пашњака у највећем броју напусте полу номадски начин гајења ситне стоке и да се све више оријентишу на стајски начин гајења крупне стоке. Домаће говече буша све више замењује шарено говече у типу сименталца. На смањење броја конја утицало је увођење механизације у пољопривреду. У општини Рашка 1981. године било је просечно по једном пољопривредном домаћинству 2,52 говеда, 6,86 оваца, 2,15 свиња, 10,93 живине и 0,06 конја.

⁸¹ Исто, 111.

⁸² Попис становништва и станова 1971. године, Величина поседа и извори прихода домаћинства, XII, СЗС, Београд 1974, 132.

⁸³ Међуопштинска регионална заједница Краљево (статистички подаци), Републички завод за статистику СР Србије, Одељење у Краљеву, Краљево 1980, 43.

⁸⁴ Попис индивидуалних пољопривредних газдинстава 1960. године, Општина Рашка, документација електронског центра, бр. ПО 1-60/10403000, СЗС, Београд, 84.

Од укупних ораницких површина, које чине 20,88% пољопривредних површина, 58,62% се користе за гајење жита (кукуруза, пшенице и ражи). За гајење крмиог биља користи се 25,96%, за гајење поврћа (кромпира, лука, пасуља, паприке и парадајза) 12,06% и за гајење осталих култура користи се 3,37% ораницких површина.

Повољни природни услови омогућили су развој воћарства на подручју општине Рашка. Под воћњацима је у 1979. години било 8,53% пољопривредних површина, од чега се више од 90% налазило у власништву индивидуалних пољопривредних газдинстава.

Табела 3 Број стабала воћа на индивидуалним пољопривредним газдинствима у општини Рашка у 1960. и 1980. години⁸⁵

	Број стабала воћа		Пораст/опадање/1960-80. Број	% %
	1960.	1980.		
Шљива	383.890	625.800	241.910	63,02
Јабука	55.804	127.270	71.466	127,07
Крушка	8.335	19.220	10.885	130,59
Трешња	10.257	10.937	680	6,63
Вишња	1.723	2.377	654	37,96
Кајсија	590	5.445	4.855	822,88
Брескви	2.223	2.615	392	17,63
Дуња	1.023	1.257	234	22,87
Ораха	8.891	8.472	-419	-4,71

У периоду 1960-1980. године повећао се број свих стабала воћа (изузев ораха). Од укупног броја стабала воћа 1980. године на шљиву отпада 77,89%, на јабуку 15,84%, а на све остale врсте воћа 6,27%. У погледу сорти код шљива доминирају, ракијске сорте, а код јабука сорте слабије тржиши вредности (будимка, колачара и друге). Приноси по стаблима износили су у 1980. години код јабука 3,9 кг, а код шљива 8,1 кг.⁸⁶

Пољопривредна производња на овом подручју има екстензиван карактер. Производња житарица на хектару је релативно ниска. У 1980. години је по 1 ха произведено пшенице 21,2 мц; кукуруза 19,1 мц, ражи 16,0 мц, а јечма 12,9 мц. Производња млека по крави износила је 1062 л, а по овци 32 л.⁸⁷

У циљу унапређења пољопривредне производње све више се користе агротехничке мере и механизација. Преглед пољопривредне механизације на овом простору у 1981. години дат је у табели 4.

Према подацима из 1979. године у општини Рашка било је још 215 самонадирних моторних косачица, 211 прекрупаца и четири моторне прскалице.⁸⁸ Наведени подаци показују да су постигнути значајни резултати на плану ме-

⁸⁵ Исто; *Пољопривредна производња и народни доходак индивидуалног сектора у пољопривреди за период 1977-1980 године*, Републички завод за статистику СР Србије, Одељење у Краљеву, Краљево 1982, 21-29.

⁸⁶ *Пољопривредна производња и народни доходак индивидуалног сектора у пољопривреди за период 1977-1980 године*, 10-19.

⁸⁷ Исто.

⁸⁸ *Пољопривредна производња и народни доходак индивидуалног сектора у пољопривреди за период 1977-1980 године*, 9.

ханизације пољопривредне производње. На овом подручју у 1981. години просечно један трактор долази на 15,92 ха ораницних површина.

Табела 4 Број пољопривредних машина и оруђа у 1981. години
у општини Рашка⁸⁹

Сектор	Трактори	Комбани	Тракторске приколице	Тракторски плугови	Пумпе за наводњавање
Индивидуални	437	7	12	306	184
Друштвени	2	2	3	2	-
Све	439	9	15	308	184

Унапређењу пољопривредне производње на индивидуалним пољопривредним газдинствима доприноси је друштвени сектор у пољопривреди, трговинско-производна радна организација "Ибар", основна организација коопераната "Рашка" из Рашке. Основна организација коопераната бавила се: пољопривредном производњом на земљишту у друштвеној својини и кроз кооперацију и удружила се земљорадницима и на земљишту у приватној својини (са 17 пољопривредника удружила се у сточарској производњи); снабдевањем пољопривредних производа репродукционим материјалом и средствима за потребе пољопривреде; штедно кредитним пословима; откупом пољопривредних производа. У току 1981. године откупљено је: поврћа (пасуља 2.465 кг, кромпира 91.707 кг, купуса 3.861 кг, бораније 150 кг и црног лука 1.563 кг), воћа (јабука 10.550 кг и малина 11.836 кг), стоке (јагњади 2.086, говеда 1.414 и свиња 245 комада), сточних производа (млека 208.372 литре, живинских јаја 44.533 комада, сира 5.620 кг и кајмака 169 кг), дрвета (огревног 2.304 пр. метара и техничког 875 метара кубних).⁹⁰

РАЗВОЈ ИНДУСТРИЈЕ

Природни услови и ресурси овог простора омогућили су његову индустријализацију у периоду после другог светског рата.

Разноврсно богатство минералних сировина омогућило је развој екстрактивне индустрије (рударства). На овом подручју у послератном периоду експлоатишу се камени угљ, азбест, магнезит, доломит, магнетит, олово и цинк.

Почетком овог века је у Јарандолу вршено истраживање и откопавање угља. За време првог светског рата угљ у Јарандолу експлоатише аустроугарска војна управа. После првог светског рата у Јарандолу је било више власника: Ђирковић и Брабец имају 30%, Чебинац 30%, Милан Павловић 30% и др Алкалај 10%. Може се рећи да је у ибарским рудницима каменог угља Јарандолу и Ушћу експлоатација угља почела 1924. године, а редовна производња 1926. године у оквиру рударског предузећа "Милан Савић и си-

⁸⁹ Пољопривредне машине и оруђа у друштвеном и индивидуалном сектору (саопштење), СРС, Републички завод за статистику, Одељење у Краљеву, Краљево 1982, 5.

⁹⁰ Документациони материјал о откупу пољопривредних производа Основне организације коопераната "Рашка" у Рашки.

нови". До изградње Ибарске пруге угљ је превожен камионима у Краљево. Да би се појевтинио транспорт угља до Краљева, вршени су покушаји превожења угља специјалним лађицама од Баљевца до Краљева. Претходно је чишћено речно корито и минирани остењаци у реци, који су угрожавали пловидбу. Међутим, овај подухват није успео. За четири године (1926 - 1930) просечна годишња производња угља у ибарским рудницима износила је 6.581 тону. У периоду 1924-1929. године технички услови рада у ибарским рудницима били су веома тешки. Због тога је власник Савић био принуђен да тражи помоћ на страни. Са једним француским друштвом из Париза, склошио је уговор о кредиту за модернизацију рудника. Захваљујући овом кредиту, а затим пуштању у саобраћај пруге у долини Ибра, производња у ибарским рудницима каменог угља је повећана. Просечна годишња производња угља у периоду 1931-1940. износила је 86.302 тоне. Услед разноврсних злоупотреба власника рудника Министарство шума и рудника 1933. године поставља на угљенокоп свог комесара који се тамо налази до избијања другог светског рата. У периоду 1935-1938. године у руднику Јарапдо било је запослено 600-800 радника. Због тешких услова јарапдолски рудари су се путем штрајкова борили за своја права. У току другог светског рата производња каменог угља у ибарским рудницима знатно је смањена. Просечна годишња производња у периоду 1941-1944. године износила је 31.286. тона.⁹¹

После другог светског рата у условима социјалистичке изградње створени су повољнији друштвени услови за производњу угља у ибарским рудницима. Од рудника Јарапдо из Баљевца и рудника Ушће из Ушћа створено је предузеће Ибарски рудници каменог угља са седиштем у Баљевцу. Године 1952. у руднику Јарапдо отворен је нови поткоп у Баљевцу, а 1954. године изграђена је у Баљевцу жичара до новоподигнуте утоварне железничке станице у Пискању. Да би се обезбедила већа производња и економичније пословање у Ибарским рудницима каменог угља, 1957. године приступило се реконструкцији и инвестиционој изградњи предузећа, која је завршена 1963. године. У том периоду механизован је откуп и транспорт угља. Поред оба рудника изграђени су утоварни бункери и модерне погонске зграде са купатилима и гардеробом за рударе. У Ушћу је отворена нова јама са поткопом Студеницом. У Пискању је подигнута модерна сепарација и изграђена је жичара Ушће-Баљевац-Пискање у дужини од 9,5 км којом су оба рудника повезана са сепарацијом. После завршене инвестиционе изградње и реконструкције Ибарских рудника 1963. године дошло је до знатног повећања производње ровног угља и побољшања квалитета угља чији су купци претежно термоелектране и железница.⁹²

Просечна годишња производња ровног угља у периоду 1964-1982. године већа је за 124.297 т или 114,64% од производње у периоду 1954-1963. године. У руднику "Јарапдо" произведено је 1982. године 40.013 т или 29,70%, а у руднику "Ушће" произведено је 88.707 т или 70,30% производње Ибарских рудника. У сепарацији у Пискању из угља се отклања јаловина, парочито

⁹¹ Василије Симић, *Развој угљенокопа и угљарске привреде у Србији*, Српска академија наука, Одељење Природно-математичких наука, 18, Београд 1981, 121-131.

⁹² Ибарски рудници каменог угља (брошура), Раднички савет Ибарских рудника угља, Баљевац на Ибру 1963. 8.

велики проценат пепела, и тако добија угљ знатно бољег квалитета. Про-
сечна топлотна вредност каменог угља Ибарских рудника (1980) по асорти-
манима изражена у цулима је следећа: комад 21,977 кј, коцка 21,736 кј, орах
21,748 кј, индустријски 23,243 кј, котловски 13,838 кј, прах 13,986 кј и ровни
угља 14,243 кј.⁹³

Табела 5 Производња каменог угља у Ибарским рудницима у
периоду 1945 - 1982. године у тонама⁹⁴

Период	Производња ровног угља		Производња комерцијалног угља	
	Укупно	Годишњи просек	Укупно	Годишњи просек
1945-63.	2.059.957	108.418	-	-
1964-82.	4.188.883	232.710	2.865.309	159.183

Просечан број запослених у Ибарским рудницима у периоду 1964-1980. године је око 1.000 радника. Од укупно 1.050 запослених у Ибарским рудницима 1982. на подручју општине Рашка било је запослених 632 радника или 60,13%. У току 1973-1974. године у Ибарским рудницима каменог угља дошло је до осетног смањења производње због ограничених резерви, погоршаних услова експлоатације и отежаног пласмана угља услед конкуренције других извора енергије. Зато се приступило производној преоријентацији, која је усмерена ка јачању индустрије. У том циљу су изграђена четири индустријска капацитета и то: у Бајевцу три: фабрика за производњу грађевинских блокова од бетона, фабрика металне столарије и фабрика безалкалног влакна; у Ушћу једна (фабрика металних производа).

Енергетска криза условила је потражњу каменог угља и пораст његове цене, што је утицало на промену одлуке о престанку производње каменог угља у Ибарским рудницима. Новим инвестиционим улагањем у истражне радове откривене су нове резерве угља које су омогућиле даљу производњу каменог угља у Ибарским рудницима. Ибарске руднике каменог угља и метала чиниле су осамдесетих година четири основне организације удруженог рада (рудник каменог угља "Јарандо", рудник каменог угља "Ушће", рудник лигнита "Бајовац" (од 1982), сепарација угља и магнетита "Душан Јемуловић"), три радне организације (транспортна организација "Аутобаљевац", фабрика грађевинских блокова од бетона "7 јули" и угоститељско-туристичка организација "Рудар") и радна јединица заједничке службе.

Рудно лежиште азбеста "Корлаће" отворено је на западним падинама Копаоника 1939. године. Први радови на изградњи рудника почели су 1942. године, када су Немци јевтином радном снагом и делом машина из Војнотехничког завода из Крагујевца, отпочели радове на отварању рудника, изградњи жичаре, сепарације, електричне централе и машинске радионице. Крајем другог светског рата Немци су приликом повлачења уништили виталне делове постројења која су били изградили.⁹⁵

⁹³ Радослав Д. Павловић, "Ибарски рудници каменог угља", *Географски годишњак Српског географског друштва - подружница у Крагујевцу*, 17, Крагујевац 1981, 77.

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ *Рудници и индустрија азбесто-хемијских производа "Југоазбест" - 35 година рада и успеха (1946-81)*, Радна организација "Југоазбест", Београд 1981, б; "Рудници Југославије", *XI светски рударски конгрес у Београду 1982. године*, Београд 1982, 72.

Након довршења изградње рудника, 1947. године почела је производња руде азбеста и азбестног влакна у руднику "Корлаће", у коме се руда експлоатисе на површинском копу. Прве године (1947) произведено је 23.540 тона руде азбеста и 252 тоне азбестног влакна. Највећа производња руде остварена је 1969. године (158.776 т), а највећа производња азбестног влакна остварена је 1975. године (4.076 т). У производњи руде и азбестног влакна може се издвојити неколико периода.

Табела 6

Производња руде азбеста и азбестног влакна
у тоцама од 1947 до 1982. године⁹⁶

Период	Укупна производња руде	Просечна годишња произв. руде	Укупна производња азб. влакна	Просечна год. произв. азб. влакна	Просечан број радника
1947-54	492.859	27.381	8.251,88	1.031,49	-
1955-59	299.851	59.970	6.307,94	1.261,59	327
1960-67	648.678	81.084	12.660,93	1.582,61	361
1968-77	1.253.026	125.302	29.144,00	2.914,00	220
1978-82	379.882	75.976	6.002,21	1.244,00	186

Од 1947. до 1977. године расла је производња руда азбеста и азбестног влакна. Томе је знатно допринело увођење механизације и модернизација производње. До 1955. године у производњи азбеста доминирао је мануелни рад, а након тога уводи се механизација.⁹⁷ Године 1959. уследила је прва реконструкција сепарације. Године 1968. завршена је друга реконструкција сепарације. Године 1976. пуштен је у рад новоизграђени погон микро влакана и пунила, чиме је знатно повећан асортиман производа и квалитет азбестног влакна класе 6 и 7. У периоду 1978-92. године дошло је до смањења производње руде азбеста и азбестног влакна због недостатка утоварно транспортне механизације и застареле опреме на сепарацији. Године 1982. произведено је 63.848 т руде и 917 тона азбестног влакна. ООУР рудник и сепарација "Југоазбест-Корлаће" производи: азбестно влакно класе 3 до 7, азбестна микропунила и азбестни дробљени песак. Године 1982. у руднику азбеста "Корлаће" запослено је 207 радника. Производи из рудника транспортују се жичаром и камионима до железничке станице у Бргенику где се налази и дирекција рудника. Рудник азбеста "Корлаће" био је у саставу "Магнохрома" у Краљеву као ООУР од 1962. до 1980. године. Од 1980. године рудник и сепарација "Корлаће" је ООУР Рудника и индустрије азбестно-хемијских производа "Југоазбест" у Младеновцу. Ранији купци азбестног влакна из рудника "Корлаће" били су: "Салони" - Ајхово, "Дони" - Медводе, "Охис" - Скопље, "Изолирка" - Љубљана и Творница изолационог материјала - Лашко, а сада се целокупна производња испоручује "Југоазбесту" - Младеновац.⁹⁸

Године 1951. откривено је магнезитско лежиште "Бела Стена", на подручју јарандолског терцијарног басена, у непосредној близини Баљевца.

⁹⁶ Ибарски рудници каменог угља (документација грађа).

⁹⁷ Јуди и азбест (бротуша), Рудник и сепарација азбеста "Корлаће" (1947-1957), Графичко предузеће "Слово", Краљево 1957, 7.

⁹⁸ "Рудници Југославије", 72.

Рудник магнезита "Бела Стена" отпочео је са редовном производњом 1953. године. У циљу побољшања квалитета магнезита поред рудника је 1967. изграђена мања, а 1969. године велика сепарација. Магнезит се искључиво испоручива индустрији високо ватросталног материјала "Магнохром" у Краљеву у чијем саставу се налази овај рудник од 1959. године. Производња магнезита расла је од 1953. године (24.482 т) до 1965. године када је достигла максимум (309.622 т), а потом је почела да опада због смањених резерви. Овај рудник је остварио највећу просечну годишњу производњу у периоду 1957-1971. године од 179.042 тоне, а број запослених је непрекидно растао.

Табела 7 Производња магнезита у руднику "Бела Стена"
од 1953. до 1982. године⁹⁹

Период	Укупна производња	Просечна год. производња	Просечан број запослених
1953-56	174.032	43.508	135
1957-71	2.685.630	179.042	263
1972-78	536.939	76.134	367
1979-82	79.472	19.868	443

Због исцрпљивања резерви руде магнезита у овом руднику је извршена преоријентација на индустрију. Године 1979. пуштена је у рад фабрика за производњу металног магнезијума. Капацитет фабрике металног магнезијума, квалитета 99,8%, износи 5.000 тона годишње, а производња се постепено повећавала и то са 2.400 т у 1980. на 4.223 т у 1982. години. Као сировина користи се доломит из оближњег села Градца (заселак Котраже), а производи ове фабрике пласирају се на домаћем и иностраном тржишту. Због производне преоријентације рудник магнезита "Бела Стена" од 1980. године носи назив фабрика магнезијума "Бела Стена" и у њој је запослено 473 радника.¹⁰⁰

Табела 8 Производња руде магнетита у руднику "Сува руда" на Копаонику од 1972. до 1982. године, у тонама¹⁰¹

Година	Руда магнетита	Концентрат магнетита	Концентрат бакра	Број запослених
1972.	139.000	35.481	566	-
1973.	176.332	58.595	2.575	-
1974.	220.000	62.803	2.801	-
1975.	292.423	52.272	5.961	512
1976.	284.283	71.168	2.684	497
1977.	292.448	54.166	4.798	504
1978.	249.540	47.230	4.702	488
1979.	226.963	46.924	5.376	482
1980.	217.118	43.249	4.716	475
1981.	170.410	40.017	3.995	488
1982.	168.154	39.858	4.372	481
Свега	2.436.791	551.763	42.586	-

⁹⁹ Документациони материјал радних организација у општини Рашка.

¹⁰⁰ "Рудници Југославије", 62; Резолуција о политици остваривања друштвеног плана општине Рашка за период 1981-1985, Извршни савет Скупштине општине Рашка, Рашка 1985.

¹⁰¹ Документациони материјал о производњи руде магнетита, Рудник "Сува руда" - Рашка.

Рудник магнетита "Сува руда" на Копаонику почео је са редовном производњом 1972. године, са јамском експлоатацијом лежишта Сува руда у Лисини и са површинском и јамском експлоатацијом лежишта Суво Рудиште испод Панчићевог врха, где се једна етажа рудника налази на 1960 м н. в. Са Копаоника руда се транспортује жичаром дугом 11 км до железничке станице у Рудници где се налази сепарација и флотација рудника. Средњи садржај руде магнетита је 26,76% оксида гвожђа и 0,96% бакра. Највећи део сепарираног концентрата магнетита (69% гвожђа) испоручује се жељезари Смедерево, а знатно мањи део рудицима угља, где се користи као реагенс у сепарирању угља. Концентрат бакра добијен флотацијским путем испоручује се Рударско-топионичарском базену Бор. Производња руде магнетита расла је до 1977. године када је достигла максимум (292.448 т), а потом је почела да опада, услед смањења резерви руде. У 1982. години произведено је 168.154 т магнетита, а број запослених износио је 481 лице.

Поред екстрактивне индустрије (рударства) на рашчанском подручју се у послератном периоду јавља и прерађивачка индустрија која се већим делом базира на преради локалних сировина (дрвета, грађевинског камена, меса, доломита и шљаке од угља).

Богатство дрвног масе омогућило је зачетке дрвно-прерађивачке индустрије још пре другог светског рата. Године 1905. Курсулић је подигао стругару на Голији на речни погон, а 1934. године она је пребачена у Рацку и преуређена на парни погон. Од 1920. до 1940. године у овој стругарци се годишње прерађивало око 6.000 м³ лаког дрвета. Године 1936. подигнута је у Рацки (у Мислопољу) Вукосављевићева парна стругара.¹⁰²

После другог светског рата обе стругаре су национализоване. Стругара у Мислопољу радила је до 1950. године као погон Дрвног комбината у Краљеву, па је поменуте године расформирана због недостатка сировина и машине су пренете у Косовску Митровицу. Од бивше Курсулићеве стругаре створено је после рата предузеће "Народна стругара". Она је 1951. године ушла у састав Градског комуналног предузећа у Рацки, а од ње је 1954. године створено Дрвно-индустријско предузеће у Рацки. Том предузећу је 1959. године припојена столарска радионица грађевинског предузећа "Брвеник" у Рацки. У стругарци у Рацки прерађено је облове грађе 1953. године 10.000 м³, а 1956. године 5.000 м³. Дрвно-индустријско предузеће "27. новембар" у Рацки произвело је 1961. године: 5.602 м³ чамове резане грађе, 607 м³ букове резане грађе, 26 пр. м целулозног дрвета букве и 1.460 пр. м огревног дрвета. У предузећу је тада било запослено 115 радника.¹⁰³

Дрвно-индустријско предузеће "27. новембар" у Рацки интегрисано је 1965. године са Шумским газдинством у Рацки и створено је данашње Шумско-индустријско предузеће "27. новембар" у Рацки, које су чиниле три организације удруженог рада (шумарство, примарна и финална прерада) и радна јединица. Ова радна организација је у циљу повећања производње изградила на периферији Рацке (у Власову) 1970. године фабрику за при-

¹⁰² Радомир Станић, н.д., 22.

¹⁰³ Рацка, лист са друштвено-политичка питања, ССРН општине Рацка, 1 од 27. IX 1974, Рацка 1974, 5; Друштвени план општине Рацка за 1963, 1971-1975, 1981-1985. годину. Архив СО Рацка, 2.

марну прераду дрвета, а 1973. године фабрику грађевинске столарије, као и објекте друштвеног стандарда (менза, купатило и гардероба).¹⁰⁴ У периоду 1978-1982. производња је у овој радиој организацији имала тенденцију опадања, а број радника се знатно колебао. Производи су пласирани на иностраном тржишту (Италија, земље Близког истока). Дрвна маса на овом подручју није довољна за примарну прераду, зато се један мањи проценат обловине набавља ван овог подручја.

Табела 9 Производња и број запослених у Шумско-индустријском предузећу у Рашки од 1978. до 1982. године¹⁰⁵

Врста производа	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Обловина четинара	14.200	16.580	8.060	8.877	8.632 м ³
Букови трупци	12.023	8.922	5.178	13.185	8.211 м ³
Огrevno дрво	10.490	6.000	7.700	7.800	6.160 пр.м
Резана грађа	15.978	16.800	13.329	11.806	11.824 м ³
Грађ. столарија	31.880	40.471	35.899	39.501	35.531 ком
Број запослених	525	541	519	526	525

Резерве грађевинског камена омогућиле су развој индустрије каменог материјала у општини Рашка. Организација удруженог рада индустрија каменог материјала "Шумник" у Рашки формирана је 1963. године од предузећа за прераду камена "Градина" у Рашки (која је основана 1954. године) и погона Предузећа за путеве у Новом Пазару "Брвеник" у Брвенику. Године 1982. индустрија каменог материјала "Шумник" у Рашки ушла је у састав грађевинске радије организације "Аутопут" у Београду. "Шумник" производи камени агрегат, а као сировину користи андезит у каменолому "Бисина" код Рашке.

Највећа производња остварена је у периоду 1969 - 1971. године (просечна годишња производња износила 546.334 т). Купци производа индустрије каменог материјала "Шумник" су грађевинске радије организације: "Партизански пут" у Београду, "Аутопут" у Београду, Радна организација за одржавање путева и улица "Београд" у Београду и друге. "Шумник" је као основна организација удруженог рада "Аутопута" из Београда пословао у Габону у Африци и у Ираку.

Табела 10 Производња каменог агрегата у тонама и број запослених у индустрији каменог материјала "Шумник" у Рашки од 1963. до 1982. године¹⁰⁶

Период	Укупна производња	Просечна годишња производња	Просечан број запослених
1963-68	1.916.639	319.439	475
1969-71	1.639.003	546.334	401
1972-77	2.120.523	353.420	326
1978-82	958.519	239.629	279

¹⁰⁴ Рашка, 5.

¹⁰⁵ Документациони материјал радијних организација у општини Рашка.

¹⁰⁶ Исто.

Радна организација за израду металних конструкција "Прогрес" у Рашци формирана је од механичарске радионице "Прогрес" (основане 1958. године). Ова радна организација је 1982. године ушла у састав сложене организације удруженог рада индустрије машина "Иво Лола Рибар" у Железнику као основна организација удруженог рада радне организације Фабрике делова и компоненти у Железнику. До краја 1981. године "Прогрес" је радио завршне радове у грађевинарству (лимарију, браварију и челичне конструкције) за грађевинске радне организације ("Брвеник" у Рашци, "Каблар" у Краљеву, "Јабланицу" у Бањевцу, "Изградњу" у Пећи и друге), а после интеграције са индустријом машинских делова и обављање браварско-лимарских радова за потребе фабрике алатних машина у Железнику. У посматраном периоду 1978-1982. повећао се број запослених и производња делова машина за обраду метала, а смањена је производња намењена завршним радовима у грађевинарству због смањеног темпа улагања у изградњу грађевинских објеката. За потребе "Прогреса" 1983. године изграђена је у Рашци нова хала (површине 1.000 m²) и набављене су нове машине што је омогућило повећање производње и броја запослених.

Табела 11 Производња у тонама и број запослених радника предузећа "Прогрес" у Рашци од 1978. до 1982. године¹⁰⁷

Назив производа	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Лимене и гвоздене конструкције	1.259	1.689	825	757	423
Грађевински метални елементи	-	-	312	665	340
Делови машина за обраду метала	-	64	269	196	480
Број запослених	198	257	282	307	311

Године 1966. у Рашци је отворен погон фабрике "21. октобар" у Крагујевцу, у коме је отпочела производња хидрауличних уређаја за потребе аутомобилске индустрије. Године 1970. овај погон је припојен Заводима "Црвена застава" у Крагујевцу, а истовремено је погону у Рашци припојен погон за производњу аутоделова предузећа "Прогрес" у Рашци, који је основан 1964. године. Године 1975. изграђена је нова производна хала од 5.000 m² (3.500 m² производног простора) и набављене су нове машине.¹⁰⁸ Од 1976. године овај погон пословао је као основна организација удруженог рада сложене организације удруженог рада Завода "Црвена застава" у Крагујевцу. У њему се производило око 220 делова за возила, а број запослених износио је у 1980. години 367, а у 1982. години 356 лица. Потребне сировине за производњу обезбеђивала је набавна служба Завода "Црвена застава" у Крагујевцу.¹⁰⁹

Сточарска привреда на рашићанском подручју и његовој широј околини створила је основу за развој кланичке индустрије. Индустријска кланица и хладњача у Рашци су у једном периоду биле основна организација удруженог рада "АгроЭкспорта" у Београду. Настале су издвајањем кланице (која је изграђена 1967. године) и хладњаче (која је изграђена 1969. године) од не-

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Рашка, 3, од 25. XII 1975, Рашка 1975, 5.

¹⁰⁹ Документациони материјал радних организација у општини Рашка.

кадашње земљорадничке задруге "Рашка" у Рашки. Индустриска кланица и хладњача у Рашки баве се откупом, клањем стоке, производњом свежег меса, производњом сухомеснатих производа и њиховом продајом на велико и мало и ускладиштењем робе. Највећи проценат потребних сировина обезбеђиван је ван овог подручја преко "АгроЕкспорта" у Београду, а мањи проценат са овог подручја. Највећи купци производа индустриске кланице и хладњаче у Рашки биле су трговинске радне организације из Скопља ("Центрапром"), Охрида ("Охридска трговина"), Струге ("Струшка трговина"), Сплита, Бара и Јелсе, док је део производа пласиран на тржишту преко својих продавница (у Краљеву две, у Рашки три и Звечану једна).

Табела 12 Производња у тонама и број запослених у индустриској кланици и хладњачи у Рашки од 1978. до 1982. године¹¹⁰

Врста производа	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Свеже месо	5.205	5.513	5.583	4.488	4.561
Сухомеснати производи	832	1.086	789	443	519
Животинска масти	157	150	106	87	84
Број запослених	212	222	216	209	210

Радна организација за израду кожне галантерије и конфекције "Пролетер" у Рашки настала је 1970. године интеграцијом обућарско-прерађивачке задруге "Пролетер" у Рашки (која је основана 1949. године) и самосталне занатске радње "Мода" у Рашки. Ова радна организација је 1975. године изградила, на периферији Рашке у Вареву, нове производне просторије од 800 м² површине и набавила нове машине, што је и омогућило да са занатске производње пређе на индустриску производњу. Потребне сировине ова радна организација набавила је од фабрика текстила "Емин Дураку" у Ђаковици и "Вартекс" у Вараждину и од фабрика коже "Југокожа" у Суботици и "Бука Димић" у Нишу. У току 1982. године произведено је конфекцијских и галантеријских производа: радних одела 8.389 пари, дечјих комплета 33.333 пари, дечјих панталона 6.584 комада, војних панталона 12.294 комада, војних блуза 12.294 комада, радних мантила 6.560 комада, женских сукњи 1.000 комада, женских хаљина 3.000 комада, женских комплета 2.175 пари, постельине 19.270 комада, путних торби 7.400, ћачких торби 7.750 комада, новчаник торби 12.330 комада, качкет торби 9.120 комада, ХТЗ рукавица 322.220 пари и спортских гаћица 10.000 комада. Већину запослених у овој радиој организацији чине жене 80%. Број запослених радника се постепено повећавао: 130 (1975), 207 (1979) и 265 (1982). Главни купци "Пролетерових" производа су биле трговинске радне организације: у Сарајеву ("Клас"), Скопљу ("Вардар"), Суботици ("Југокожа"), Добри ("Ната Дугошевић"), Врчину ("Занатство") и друге. Споредна делатност ове радне организације је трговина. Зато се један део производа продаје преко сопствене трговинске мреже коју чине 11 продавница (у Лепосавићу једна, Косовској Митровици једна, Новом Пазару једна, Сјеници једна, Краљеву једна и на подручју општине Рашка пет).¹¹¹

¹¹⁰ Исто.

¹¹¹ Исто; Рашка, 1.

Табела 13 Производња у комадима и број запослених радника у фабрици "7. јули" у Баљевцу од 1978. до 1982. године¹¹²

Врста производа	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Грађевински елементи од бетона	1409657	1431667	1326124	16977427	2376863
Број запослених	29	32	32	43	53

Године 1974. почела је са радом фабрика за производњу грађевинских елемената од бетона "7. јули" у Баљевцу. Фабрика користи као сировину шљаку од отпадног угља из сепарације "Ибарских рудника" каменог угља у Пискањи. Она производи грађевинске елементе од бетона (блокове разних димензија) које претежно (70%) купују грађани за индивидуалну изградњу кућа. Приликом реконструкције фабрике 1981. године изграђена је нова писта за одлагanje производа и набављене су нове машине. То је омогућило да се производња и број запослених радника повећа.

Фабрика металне столарије "Баљевац" у Баљевцу пуштена је у пробну производњу крајем 1977. године, а са редовном производњом почела је 1979. године. Потребне сировине фабрика обезбеђује од радне организације "Градитељ" у Горњем Милановцу. Она производи металну грађевинску столарију по систему италијанске фирме "Секо". У посматраном периоду 1978-1982, број радника се повећавао, а производња се повећавала до 1981. године. Купци металне грађевинске столарије фабрике "Баљевац" биле су грађевинске радне организације "Ратко Митровић" у Београду, "Јастребац" у Крушевцу, "Хидроградња" у Чачку, "Каблар" у Краљеву, "Трудбеник" у Охриду, "Радник" у Бијелом Пољу и друге. Од 1983. године радна организација фабрика металне столарије "Баљевац" у Баљевцу ушла је у састав индустрије машина "Иво Лола Рибар" у Железнику као основна организација удруженог рада радне организације Фабрике делова и компоненти "Иво Лола Рибар" у Железнику. После интеграције са том фабриком почеле су припреме за производњу полу-теретних приколица за извоз.

Табела 14 Производња у м² и број запослених радника у фабрици "Баљевац" у Баљевцу од 1978. до 1982. године¹¹³

Врста производа	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Метална столарија	3027	10910	19578	23636	16377
Број запослених	89	146	172	198	205

Фабрика безалкалног стакленог влакна "Етекс" у Баљевцу почела је са производњом крајем 1979. године. Безалкално стаклено влакно је минерално влакно добијено од стакла. У односу на стакло од кога је постало има знатно боље физичко-хемијске карактеристике. Сировине које се користе за производњу безалкалног стакленог влакна су: кварцији песак, каолин, глиница, борна киселина. У фабрици се производе два типа производа мат или асура и ровинг. Производња ових производа, у фабрици која запошљава

¹¹² Документациони материјал радних организација у општини Рашка.

¹¹³ Исто.

358 радника, је осамдесетих година била у порасту. Ови производи се користе за ојачање пластичних маса, а добијена стаклом појачана пластика има широку примену у индустрији с обзиром да је јевтиња од других материјала и поседује низ бољих карактеристика. Купци производа ове фабрике били су на домаћем тржишту радне организације "Хинс" у Новом Саду, "Елан" у Београду, "Полиестер" у Прибоју и друге, а на иностраном тржишту фирме у Италији, СР Немачкој, Румунији и Египту.

Фабрика хлеба и пецива у Рацки почела је са радом крајем 1982. године. Има потпуно аутоматизовану производњу и у њој је запослено свега 30 радника. Дневни капацитет фабрике је 16.000 комада хлеба, 3.000 кг пецива и 1.000 кг масног пецива. Своје производе фабрика продаје на подручју општине Рацка, Лепосавић, Косовска Митровица и Краљево (у Ушћу).

Табела 15 Производња у тонама у фабрици "Етекс" у Баљевцу од 1980. до 1982. године.¹¹⁴

Врста производа	1980.	1981.	1982.
Мат	915	839	1804
Ровинг	513	802	1227

Електродистрибуција "Рашка" у Рацки, у којој је запослено 87 радника, бави се дистрибуцијом електричне енергије на подручју општине Рацка и делом на подручју суседних општина (Ивањице, Лепосавића, Новог Пазара и Краљева) и изградњом нових објеката у сопственој режији.

РАЗВОЈ САОБРАЋАЈА

На развој саобраћајне мреже на подручју општине Рацка утицали су различити природни и друштвени фактори. Пре изградње колског пута у долини Ибра путовало се од Краљева (Карановца) до Рацке 15 часова уским пешачким и коњским стазама.¹¹⁵ Важну улогу у саобраћају у то доба на овом подручју имао је Ибар којим су пловили сплавови са разном робом и дрвеном грађом. Сплавови су се користили за пребацивање стоке која се куповала у Рацки. После изградње колског пута у долини Ибра, од Краљева до Рацке, у Рацки је 1895. године изграђен камени мост на Ибру, на месту где је радила скела, који је био од великог значаја за повезивање насеља на овом подручју која су се налазила западно и источно од Ибра.¹¹⁶ Саобраћај је постао живљи после балканских ратова када је ово подручје повезано колским путем долином реке Рацке са Новим Пазаром и долином Ибра са Косовском Митровицом. Посебан значај за развој саобраћаја на рацчанској подручју имала је изградња ибарске железничке пруге.

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ Бранислав Перуничић, *Једно столеће Краљева*, Историјски архив, Краљево 1966, 14.

¹¹⁶ Петар Ж. Петровић, н.д., 236; Милорад Бревић-Милошевић, *Социологија сеоског саобраћаја*, Београд 1975, 297.

У периоду после другог светског рата приступило се реконструкцији стarih и изградњи нових путева и мостова. Године 1949. Рвати су повезани са ибарским путем висећим мостом на Ибру. Тада је 1956. године реконструисан и прилагођен за колски саобраћај. Макадамски пут Рудница - Копаоник изграђен је 1955. године. Године 1958. реконструисан је пут Брвеник-Градац. Године 1963. изграђен је бетонски мост на Ибру и Баљевцу, а 1966. године пут Баљевац - Пискање преко тог моста (до уговорне жељничке станице за камени угаљ и магнезит, а од 1970. године и за путнички саобраћај). Године 1965. изграђен је бетонски мост на реци Рашки у Рашкој, на месту дотрајалог дрвеног моста. Деоница Ибарске магистрале (асфалтног пута) од Краљева до Рашке изграђена је 1967. године, а деоница Рашка-Косовска Митровица изграђена је 1969. године. Године 1968. изграђен је у Брвенику нови бетонски мост на Ибру, на месту дотрајалог дрвеног моста. Асфалтирање пута Биљановац - Јошаничка Бања завршено је 1969. године. Пут Рашка - Гњилица реконструисан је 1974. године. Нови асфалтни пут Јошаничка Бања - Копаоник изграђен је 1975. године. Године 1976. реконструисан је пут Казновић - Радошић - Бадањ и пут Плански мост - Ковачи. Године 1979. изграђен је пут Рудница - Тиоце. Исте године изграђен је мост на Ибру у Рудници и пут од Плавкова и Туснића до тог моста. Године 1980. реконструисан је пут Брвеник - Корлаће. Године 1981. изграђен је нов асфалтни пут Рашка - Нови Пазар, асфалтиран је пут Рашка - Рвати и изграђен пут Петрово поље - Кута. На подручју општине Рашка 1982. године било је: магистралних путева (асфалтираних) 50 km (део Ибарске магистрале и део пута Рашка - Нови Пазар), регионалних путева 116 km (у регионалне путеве спадају: асфалтни пут Биљановац - Јошаничка Бања и Јошаничка Бања - Копаоник, макадамски пут Рашка - Трнава - Кута, асфалтни пут Копаоник - Јарам, макадамски пут Брвеник - Градац - Крушевица и макадамски пут Рудница - Копаоник и локалних путева 305 km.

Изграђена путна мрежа омотућила је развој аутомобилског (аутобусног, камионског и путничког аутомобилског) саобраћаја на овом подручју. Превозом путника аутобусима на подручју општине Рашка бави се "Аутопревоз" у Рашкој, који је у једном периоду био организација удруженог рада аутотранспортне радије организације "Аутопревоз" у Чачку. Рашчански "Аутопревоз" је настао 1964. године интеграцијом шпедитерског предузећа "Будућност" у Рашкој (који је основан 1954. године) са "Аутопревозом" у Чачку. Са аутобуске станице у Рашкој која је изграђена 1975. године полазе аутобуси рашчанског "Аутопревоза" који повезују Рашку са осталим насељима ове општине: Рашка - Трнава (1966), Рашка - Градац (1966), Рашка - Јошаничка Бања (1966), Рашка - Баљевац (1966), Рашка - Рудница (1966), Рашка - Копаоник (1970), Рашка - Биниће (1971), Рашка - Батњик (1973), Рашка - Радошић (1976). Аутобуска линија Рашка - Трнава продужена је 1977. године до Петровог поља, а 1981. године до Кута. Аутобуска линија Рашка - Гњилица успостављена је 1975. године.

Рашчански "Аутопревоз" има сталне аутобуске линије којима је подручје општине Рашка повезано са другим подручјима. То су следеће линије: Рашка - Лепосавић (1968), Рашка - Приштина - Београд (1981), Рашка - Краљево - Чачак - Београд (1965), Копаоник - Крушевица - Београд (1982), Копаоник - Крагујевац - Београд (1982) и Лепосавић - Рашка - Београд (1972). За

повезивање подручја општине Рашка са удаљеним и ближим подручјима велики значај имају и аутобуси других аутотранспортних радних организација чији аутобуси пролазе кроз аутобуску станицу у Рашки и саобраћају на линијама: Скопље - Рашка - Сарајево ("Аутопревоз" - Чачак), Нови Пазар - Рашка - Београд ("Санџактранс" - Нови Пазар), Београд - Рашка - Улцињ ("Санџактранс" - Нови Пазар), Београд - Рашка - Сјеница ("Аутотранспорт" - Сјеница), Скопље - Рашка - Сјеница ("Пролетер" - Скопље и "Аутотранспорт" - Сјеница), Крушевач - Јошаничка Бања - Рашка ("Превоз" - Крушевач), Врњачка Бања - Рашка - Нови Пазар ("Аутопревоз" Врњачка Бања), Пећ - Косовска Митровица - Рашка - Београд ("Косовотранс" - Пећ), Краљево - Рашка ("Аутотранспорт" - Краљево), Нови Пазар - Рашка ("Санџактранс" - Нови Пазар), Призрен - Рашка - Београд ("Косовотранс" - Призрен) и Београд - Рашка - Рибариће ("Аутосаобраћај" - Крагујевац). "Аутотранспорт" у Краљеву има једну аутобуску линију која пролази кроз ово подручје (Краљево - Баљево - Градац - Рудно) а пролази кроз аутобуску станицу у Рашки. Ибарском магистралом кроз ово подручје развијен је транзитни аутомобилски саобраћај. Године 1975. кроз ово подручје прошло је 530.000 путничких аутомобила и 7.200 аутобуса. "Аутопревоз" у Рашки има радну јединицу на подручју Косова и Метохије у суседној општини Лепосавић, која на подручју те општине има аутобуске линије на следећим релацијама: Лешак - Бело Брдо, Лепосавић - Врачево - Тресава, Лепосавић - Жута прла, Лепосавић - Зриосек, Лепосавић - Косовска Митровица, Лепосавић - Црнац, Лепосавић - Лешак и Лепосавић - Сочаница.¹¹⁷

Број запослених радника је од 1976. до 1978. године у "Аутопревозу" повећан са 186 на 207 лица, а број аутобуса са 33 на 49, а број превезених путника са 3.189.866 на 3.966.847. Смањење броја путника 1980. године може се објаснити почетком конкуренције путничког аутомобилског саобраћаја која је брзо нестала са повећањем цене бензина и ограничењем његове потрошње.

Табела 16 **Број запослених радника, аутобуса и превезених путника предузећа "Аутопревоз" Рашка од 1976. до 1982. године¹¹⁸**

Година	Број радника	Број аутобуса	Број превезених путника
1976	186	33	3.189.866
1977	189	34	3.480.318
1978	190	35	3.639.036
1979	191	36	3.850.292
1980	193	43	3.075.840
1981	201	45	3.399.132
1982	207	49	3.966.847

Поред аутобуског на подручју општине Рашка развијен је путнички аутомобилски и камионски саобраћај. Он је нарочито почео брзо да се развија после 1970. године са брзим порастом броја путничких аутомобила и броја теретних возила. Од 1970. до 1980. године на подручју општине Рашка, пове-

¹¹⁷ Документацисни материјал о путној мрежи на подручју општине Рашка. СИЗ за путеве општине Рашка.

¹¹⁸ Документацисни материјал радних организација у општини Рашка.

ћао се број путничких аутомобила 10 пута, а број теретних аутомобила (камиона) приближно пет пута. Највећи број путничких аутомобила налази се у приватном власништву, а од 1977. до 1980. године број приватних путничких аутомобила повећан је са 1.625 на 3.653. Просечно на један путнички аутомобил у приватном власништву (1980), на овом подручју, долази 2,2 домаћинства или 8 становника. Истовремено и на подручју општине Рашика 1980. године било је мотоцикла 145, аутобуса 57, специјалних возила 36, вучних возила 54 и приклучних возила 229.¹¹⁹

Табела 17 Број путничких и теретних аутомобила у општини
Рашка од 1970. до 1980. године¹²⁰

Година	Број путничких аутомобила	Број теретних аутомобила
1970.	384	87
1975.	1.093	144
1980.	3.887	421

Ибарска железничка пруга на овом подручју има: четири железничке станице (Брвеник, Јошаничка Бања, Рашика и Рудница), једно транспортно отпремиште у Пискањи и два стајалишта за путничке возове (Рвати и Казновиће). Број путника и робе превезене железницом се мења у зависности од конкуренције са осталим облицима саобраћаја.

Табела 18. Промет робе и путника на железничким станицама
на подручју општине Рашика¹²¹

Година	Број отпуштавалих путника	Транспорт робе у тонама
1970	244.000	753.000
1975	103.000	586.000
1981	113.000	327.000

Процентуално учешће железничких станица у укупном транспорту робе и путника железницом на подручју општине Рашика 1981. године¹²²

Железничке станице	Отпуштавало путника	Утоварено робе	Истоварено робе
Јошаничка Бања	11,49	1,92	7,33
Пискања	1,84	39,83	16,65
Брвеник	10,98	15,47	3,04
Рашка	70,75	11,08	72,34
Рудница	4,95	31,70	0,64

Највећи проценат истоварене робе и отпуштавалих путника има железничка станица Рашика. Она има функцију утоварно - истоварне станице за подручје општина Нови Пазар, Сјеница и Тутин. Највећи проценат утоварене робе има железничка станица Пискања (преко ње се врши извоз каменог угља и магнезита са овог подручја), а незнатно мањи проценат утоварене

¹¹⁹ Статистички годишњаци Југославије, СЗС, Београд.

¹²⁰ Општине СР Србије 1981, 210.

¹²¹ Статистички годишњаци Југославије, СЗС.

¹²² Документациони материјал радних организација у општини Рашика.

робе има железничка станица Рудница преко које се извози концентрат магнетита и бакра. Транзитни путнички и теретни саобраћај преко железничке станице Рашка некада је био знатно већи, јер је ова станица имала функцију утоварно - истоварне станице за један део Црне Горе (за подручја Рожаја и Иванграда). Железничка станица Рашка изгубила је ту функцију после изградње копненог дела Јадранске магистрале, Ибарске магистрале и пруге Београд - Бар, јер се након тога Рожаје оријентисало на железничку станицу Косовска Митровица, а Иванград на железничку станицу Бијело Поље. Предузеће дрвне индустрије из Рожаја имало је у Рашци стовариште грађе до 1974. године, а фабрика целулозе из Иванграда извозила је своје производе преко железничке станице у Рашци све до 1976. године, где је имала и своје стовариште. Све је то утицало на смањење промета робе и путника на железничкој станици Рашка. Са железничке станице Рашка отпуштало је путника 1967. године 303.145, године 1977. 80.360, а 1981. године 95.908 путника. Транзитни теретни саобраћај мањег обима обавља се на железничкој станици Јошаничка Бања, где ШПИК - Ивањица има своје стовариште и врши утовар својих производа (огревног дрвета, обловине и резане грађе) и преко железничке станице Брвеник се извозе мале количине дрвета са подручја Рудна (општина Краљево). За повезивање насеља овог подручја са другим подручјима и за међусобно повезивање насеља на овом подручју поштанско - телеграфско - телефонским саобраћајем важну улогу има пошта у Рашци. М. Ђ. Милићевић је забележио да је Рашка имала пошту и телеграф 1875. године.¹²³ Рашчанска пошта је данас основна организација удруженог рада ПТГТ радне организације у Краљеву. Она има запослених 65 радника и шест основних јединица (пошта) ван Рашке: Рудници, Брвенику, Баљевцу, Јошаничкој Бањи, Копаонику и Супчињу. Рашчанска пошта је 1968. године добила аутоматску телефонску централу са 200 бројева чији је капацитет 1979. године повећан за још 800 бројева. Чворна аутоматска телефонска централа у Рашци има на подручју ове општине шест крајњих аутоматских телефонских централа са мањим бројем телефонских бројева: у Баљевцу 300, Јошаничкој Бањи 170 (1975), Копаонику 20 (1977), Рудници 20 (1975), Брвенику 120 (1975) и Трнави 20 (1977). Године 1983. телефонска централа у Рашци добила је излаз у интернационални саобраћај. У њој су у току радови на проширењу капацитета за још 2000 телефонских бројева.¹²⁴

РАЗВОЈ ТРГОВИНЕ

Трговина је у општини Рашка у периоду после другог светског рата доживела битне измене, како по својој улози тако и по свом друштвеном значају. Друштвени сектор у трговини почeo је да се ствара одмах после рата када је у Рашци створен градски магацини. Од градског магацина и национализованих трговинских и угоститељских радњи створено је 1948. године сре-

¹²³ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија, II*, Београд 1876, 685.

¹²⁴ Документациони материјал радних организација у општини Рашка.

ско прговинско-угоститељско предузеће "Рашка" у Рашици које се бавило прговином, угоститељством и шпедицијом. Касније су од три сектора овог предузећа (прговине, угоститељства и шпедиције) формирана самостална предузећа у Рашици. Од сектора прговине 1954. формирано је прговинско предузеће за промет мешовитом и индустријском робом и пољопривредним производима на велико и мало "Ибар" у Рашици. Њему су припојени 1965. године предузеће за производњу хлеба "1. мај" у Рашици и 1970. године Земљорадничка задруга у Рашици.¹²⁵ Прговинско-производна радна организација "Ибар" у Рашици имала је пет основних организација удруженог рада: прговину на велико, прговину на мало, возни парк, фабрику хлеба и пецива и радну заједницу заједничке службе. Запошљавала је 726 радника и располагала са 123 продавнице, и то: у Црној Гори 11 (општина Иванград); на Косову и Метохији 19 (општина Косовска Митровица 9, Лепосавић 9 и Вучитрн 1); у централној Србији 93 (општина: Рашица 61, Краљево 23, Сјеница 6, Тутин 2 и Ивањица 1). Поред прговинско-производне радне организације Ибар која је носилац развоја прговине на подручју општине Рашица, значајно учешће у прговини у пајновијем периоду имају прговинске и индустријске радне организације ван овог подручја, које на овом подручју имају 33 прговинске радње. У периоду после другог светског рата, број прговинских радњи у општини Рашица се стално повећавао, а посебно од 1961. до 1981. године, када се број прговинских радњи повећао са 48 на 101. У том периоду отворене су прговинске радње и у сеоским насељима ове општине.¹²⁶

Табела 19 Структура прговинске мреже на подручју општине
Рашица у 1982. години¹²⁷

Врста прговинске радње	Број радњи у Рашици	Број радњи у Балјевцу	У осталим насељима	Укупно
Мешовите робе	6	6	40	52
Прехрамбене робе	8	3	-	11
Текстила	5	1	-	6
Конфекције	3	-	-	3
Обуће	3	-	-	3
Намештаја	2	-	-	2
Гвожђарске робе	1	1	-	2
Грађевинског материјала	2	-	-	2
Аутоделова	1	-	-	1
Пољопривредне опреме	1	-	-	1
Спортске опреме	1	-	-	1
Нафтних деривата	2	1	-	3
Киосци	6	2	1	9
Апотеке	1	1	-	2
Књижаре	1	-	-	1
Беле технике	1	-	-	1
Фелеричне робе	1	-	-	1
	45	15	41	101

¹²⁵ Рашица, 1, 11.

¹²⁶ Статистички годишњаци Југославије, СЗС.

¹²⁷ Документациони материјал радних организација у општини Рашица

После шездесетих година, у структури трговине на овом подручју дошло је до специјализације. Тако је у Рашкој било 45 трговинских радњи, односно 17 различитих врста радњи. У Баљевцу је специјализација трговинских радњи слабије изражена, а у осталим насељима је готово и нема. На подручју ове општине доминира трговина мешовите робе, на коју отпада преко 50% трговинских радњи. Поред трговине на мало, значајно је истаћи и трговину на велико. Осим трговинско-производне радне организације Ибар у Рашкој, трговином на велико бавило се и стовариште брашна и жита "Житопродукт - Крагујевац" у Рашкој, и стовариште грађевинског материјала "Унипром" (ООУР Јошаница)- Нови Пазар у Рашкој.

Значајно тржиште пољопривредним производима на подручју општине Рашка су пијаци у Рашкој, Баљевцу и Јошаничкој Бањи. Највећи промет остварује се на пијаци у Рашкој, на коју своје производе износе пољопривредни производи из свих насеља са подручја општине Рашка (уже гравитационе зоне), и из сеоских насеља са подручја суседних општина (шире гравитационе зоне) Нови Пазар, Краљево и Лепосавић. После изградње Ибарске магистрале и копненог дела Јадранске магистрале, на пијаци у Рашкој, почели су да доносе своје производе (паприку, купус, парадајз, лубенице, брескве, кајсије, јабуке и грожђе) производи из околине Титограда, Струмице, Кавадараца, Скопља, Пећи, Призрене, Чачка, Краљева, Трстеника, Врњачке Бање и Смедерева. Рашчанска пијаци је позната по квалиитетном сиру и кајмаку. Сир се доноси из околних планинских села у већим количинама, јер је његова потражња све већа од стране купаца из Косовске Митровице, Пећи и Скопља. Купци сира пазаре овде просечно три до четири тоне сира сваке суботе. У Рашкој се једном годишње (14. октобра) одржава вашар на коме се остварује знатно већи промет од пијачног дана. На вашару се тргује са предметима домаће и занатске радиности, као и другом робом. Откупом пољопривредних производа на подручју општине Рашка, сем трговинско-производне радне организације "Ибар", бави се још и "Кожа" - Крагујевац, која има откупну станицу у Рашкој, "ПИК" - Чачак, који има откупну станицу у Рудници, и Земљорадничка задруга у Витковцу, која има откупну станицу у Баљевцу.

РАЗВОЈ УГОСТИТЕЉСТВА И ТУРИЗМА

Пред други светски рат, угоститељство је било највише развијено у Рашкој, која је имала већи број кафана, а њих је било и у сеоским насељима која су представљала центре сеоских општина. У послератном периоду, друштвени сектор у угоститељству потиснуо је приватни сектор. Одвајањем угоститељства од среког трговинско-угоститељског предузећа "Рашка" из Рашке, створено је 1949. године угоститељско предузеће "Драган Марковић" у Рашкој, које је постојало до 1953. године. Од средстава ликвидираног предузећа "Драган Марковић" формирано је 1953. године угоститељско предузеће Копаоник у Рашкој, са три угоститељске радње (хотел "Копаоник", хотел "Обилић" и ресторант "Земун"). Ово предузеће престало је да

постоји 1954. године, јер су тада, поменуте три угоститељске радње почеле да раде као самосталне угоститељске радње. Њихово пословање није било рентабилно, зато се оне удружују, и формирају 1955. године угоститељско предузеће са старим називом "Копаоник" у Рашкој. Угоститељско предузеће "Копаоник" у Рашкој, отворило је 1961. године бифе на железничкој станици у Рашкој и мотел у Рашкој. Овом предузећу 1963. године припојена су два планинска дома на Копаонику: "Вила над Сунчаном долином" и "Олга Дедијер" (он је касније припојен Железари - Смедерево руднику "Сува руда"), а 1965 године припојен му је пансион "Јошаница" у Јошаничкој Бањи. Угоститељска радна организација "Копаоник" у Рашкој, отворила је 1968. године бифе у Биљановцу и 1975. године ресторан на аутобуској станици у Рашкој, а 1975. године набављени су и постављени бунгалови у Рашкој и Јошаничкој Бањи (18) и на Копаонику (24).¹²⁸

Туристичко-угоститељској радиој организацији "Копаоник" у Рашкој (која под овим називом послује од 1977) припојена је 1980. године основна организација удруженог рада угоститељско трговинско-производне радне организације "Ибар" у Рашкој, који је имао 4 угоститељске радње (2 у Рашкој и по 1 у Брвенику и у Рудну). Све то је додржано повећању броја запослених и броја угоститељских радњи у овој радиој организацији. Број запослених повећао се од 162 у 1971. на 218 у 1981. а број угоститељских радњи од 9 у 1971. на 13 у 1981. години. Од тога на подручју општине Рашка налазило се 12 радњи, и то у Рашкој 7 (2 бифеа, 1 гостионица, 3 ресторана и 1 мотел са 142 лежаја, од тога 72 лежаја су у бунгаловима), у Брвенику 1 (гостионица), у Биљановцу 1 (бифе), у Јошаничкој Бањи 1 (пансион "Јошаница" са 97 лежаја, од тога 72 у бунгаловима), и на Копаонику 2 угоститељске радње (бифе "Успињача" и "Вила над Сунчаном долином" са 270 лежаја, од тога 96 у бунгаловима). Једна угоститељска радња налази се на подручју општине Краљево (бифе у селу Рудну). Године 1983. угоститељско-туристичка радио организација "Копаоник" у Рашкој, интегрисала се са југословенском туристичком радионом организацијом "Путник" из Београда.

Табела 20

Број угоститељских радњи и промет туриста
на подручју општине Рашка од 1961. до 1981. године¹²⁹

Година	Број радњи	Број туриста	Странних туриста	Број ноћења	Број ноћења страних туриста
1961.	10	3.097	9	29.167	52
1971.	20	16.400	1.600	47.300	2.100
1981.	31	29.000	3.000	114.000	3.000

У општини Рашка је за 20 година (1961-1981. год.) број угоститељских радњи повећан за три пута (од 10 на 31), а број туриста за више од девет пута (од 3.097 на 29.000). Од укупно 31 угоститељске радње, колико их је било на подручју општине Рашка 1981. године, 12 угоститељских радњи су туристичко-угоститељске радионе организације "Копаоник" у Рашкој, 2 угоститељске радње су угоститељско-туристичке радионе организације "Рудар" у

¹²⁸ Статистички годишњаци Југославије, СЗС.

¹²⁹ Исто; Рашка, 1, 20.

Баљевцу (мотел у Баљевцу који је изграђен 1962. године са 24 лежаја и бифе у Баљевцу), 12 трговинских радњија у приватном власништву (7 у Рашкој, 1 у Вареву, 1 у Брвенику, 1 у Градцу, 1 у Брвеници и 1 на Копаонику), а 5 угоститељских радњија држе радне организације чије је седиште ван подручја ове општине.

Туристичко-угоститељски објекти радних организација ван подручја ове општине претежно се налазе на Копаонику: Одмаралиште "Југобанкс", Одмаралиште Машинског образовног центра из Београда, Одмаралиште Електродистрибуције из Краљева, Одмаралиште ИНЕ из Краљева, Одмаралиште планинарског друштва "Ртањ" из Београда, Одмаралиште термоелектране Морава из Свилајница, Дечје одмаралиште из Крагујевца. На Копаонику, који је постао највећи туристички центар Србије, налази се још туристичко насеље индивидуалног типа са 330 лежајева и куће за одмор на "Пајином Преслу" са 100 лежајева.¹³⁰

Друштвеним планом СР Србије 1981-1985. год. утврђено је да ће туристичка валоризација Копаоника имати приоритетни задатак у области развоја туризма у Србији, и у том циљу планиран је развој Копаоника као јединственог туристичког центра. Носилац реализације програма развоја Копаоника је радна организација за рекреативне, смучарске и туристичке услуге "Копаоник" у Београду, коју су 1980. године основале склуптине општина Рашке и Брус, и радна организација "Генералекспорт" у Београду. Довошењем закона о националном парку Копаник 1981. године, допринело се још конкретнијем организовању свих заинтересованих за даљи развој, заштиту и коришћење Копаоника.

Радна организација за рекреативне, смучарске и туристичке услуге "Копаоник" из Београда, у периоду 1980-1982. године, реализовала је прву фазу развоја Копаоника. Од угоститељских објеката изграђен је крајем 1982. године хотел "Бачиште" са 216 лежајева, а од објеката рекреативне инфраструктуре изграђене су: три жичаре са седиштима (две двоседишице и једна једноседишица), седам вучних жичара и три преносна ски-лифта. Укупна дужина изграђених жичара је 11.831 м, а њихов капацитет задовољава дневне потребе 5.000 смучара. Просторни распоред жичара је такав да повезује три највиша врха Копаоника. Истовремено, уређено је и оспособљено 20 алпских смучарских стаза укупне дужине 30 km које су опремљене са 9 ски - бифеа и 6 пунктора горске службе спасавања и 20 km нордијских смучарских стаза. Од основних инфраструктурних објеката изграђени су: техничка база центра (сервисни, гаражни и магацински објекти који обезбеђују сервисирање инфраструктурних рекреативних и других објеката у центру са манипулативним простором, потребном механизацијом и опремом); три паркинг простора укупног капацитета 100 аутобуса, односно 5.000 туриста излетника. Водовод и канализација "Суво Рудиште" (прва фаза водовода капацитета 6 л/сек). У току је изградња друге фазе водовода капацитета 45 л/сек. Изграђен је уређај за пречишћавање отпадних вода капацитета 3.500 до 4.000 корисника. Изграђена инфраструктурна основа на Копаонику омогутила је да се уз изградњу хотелско-одмаралишног комплекса истовремено

¹³⁰ Светлана Илић, "Копаоник - будући велики туристички центар СР Србије", *Географски годишњак*, 16, Српско географско друштво - подружница Крагујевац, Крагујевац 1980, 52.

граде и други смештајни објекти (хотели, одмаралишта и др.). Године 1981., на Копаонику је завршена изградња хотела Караван са 420 лежајева, чији је инвеститор био Биро за међународну размену омладине у Београду.¹³¹

Поред планинског туризма који је развијен на Копаонику, у Јошаничкој Бањи је развијен здравствени туризам, а у Рашкој и Баљевцу транзитни туризам. У посматраном периоду 1961-1982., сва три места бележе пораст броја туриста и броја ноћења. Тада пораст је највећи на Копаонику где се број туриста повећао 11,7 пута, а број ноћења туриста повећао се 10,2 пута. Туристички промет на Копаонику се нарочито повећао од осамдесетих година због изградње напред наведених објеката. Од 1979. до 1982. године, број туриста на Копаонику повећао се за 5.347 (од 17.355 на 22.702), а број ноћења повећао се за 53.638 (од 75.761 на 129.399). Према подацима из 1982. године, на подручју општине Рашка било је 1.603 лежајева (на Копаонику 1.211, у Јошаничкој Бањи 227, а у Рашкој 143).¹³²

Табела 21

Туристички промет у Рашкој, Јошаничкој Бањи и на Копаонику од 1961. до 1982. године¹³³

Место	Година	Број туриста	Број страних туриста	Број ноћења	Број ноћења страних туриста
Копаоник	1961	1.924	3	12.618	18
Јошаничка Бања		1.173	6	16.514	34
Рашка		-	-	-	-
Копаоник	1971	4.692	31	22.016	79
Јошаничка Бања		1.185	1	11.783	1
Рашка		9.294	1.510	12.316	1.980
Копаоник	1982	22.702	4.383	129.399	10.506
Јошаничка Бања		2.095	19	9.840	58
Рашка		14.509	1.727	19.788	1.946

Организацијом међународних спортских манифестација, као што је био Балкански смуčарски куп 1982. године, Копаоник постаје спортски центар европског нивоа.

РАЗВОЈ ГРАЂЕВИНАРСТВА, ЗАНАТСТВА И КОМУНАЛНИХ ДЕЛАТНОСТИ

Грађевинарством се на подручју општине Рашка бави грађевинска радна организација "Брвеник" у Рашкој, која је основана 1948. године. Она је имала три основне организације удруженог рада (грађевински радови, завршни радови и механизација) и радију заједницу заједнички послови и пројектовање. Ова грађевинска радна организација изводи радове нискоградње и висо-

¹³¹ Извештај о остваривању закључака за развој туризма на Копаонику СРС, Републички комитет за робни промет и услуге, Београд 1982. године, Архива СО Рашка.

¹³² Исто.

¹³³ Документациони материјал о промету у туризму, Републички завод за статистику СРС, Београд.

коградње на подручју општине Рашика и Лепосавић, и на подручју града Београда (од 1968. год.). Од 1952 до 1982. године, у грађевинској радној организацији "Брвеник" у Рашкој, повећао се број запослених радника 2,5 пута, број возила 13,5 пута, а вредност извршених радова повећана је 25 пута.

Године 1931. у Рашкој и околини срећу се различити занати и то: абацијски (3 занатлије), бојацијски (1), берберски (6), браварски (2), вуновлачарски (2), грнчарски (4), зидарски (58), калајџијски (1), ковачки (6), кројачки (11), молерски (1), месарски (6), мутавџијски (3), обућарски (3), опанчарски (28), пекарски (9), поткивачки (5), столарски (5), шоферски (4), посластичарски (4), воденичарски (2), и свирачки са две занатлије.¹³⁴

Табела 22 Број запослених радника, возила, грађевинских машина и вредност извршених радова од 1952. до 1982. године радне организације "Брвеник" у Рашкој¹³⁵

Година	Број запослених	Број возила	Број грађевинских машина	Вредност извршених радова у динарима
1952.	287	2	-	1.782.836
1962.	362	6	8	4.439.410
1972.	624	11	20	23.573.000
1982.	740	27	52	36.589.700

После другог светског рата занатска делатност се структурално мења и прилагођава новим потребама. Неки занати изгубили су ранији значај, а неки су дошли до већег изражaja. Истовремено, појавили су се и нови занати као пратећа појава савремене урбанизације.

Упоредни преглед показује да је од 1968. до 1981. године број занатских радњи у приватном сектору у општини Рашика смањен за 26 (са 57 на 31).

Већи број занатлија који су запослени у индустрији, грађевинарству, саобраћају и занатству и један мањи број пољопривредника, баве се услужно-занатском делатношћу као допунским занимањем. У периоду од 1968. до 1981. смањен је број занатских радњи на подручју општине Рашика чији се власници баве услужно-занатском делатношћу као споредним занимањем за 44 (са 159 на 115).

Развој индустрије у послератном периоду двојако је утицао на развој занатства у приватном сектору. Индустрија је због потребе за новом радном снагом привукла известан број занатлија и својом робом потисла неке занатске производе са тржишта, што се одразило на постепено изумирање неких заната (мутавџијског, опанчарског, коларског, абацијског, грнчарског и ваљање сукна), или пак на сужење обима и карактера неких запата (кројачког, поткивачког, бачварског, пекарског и зидарског). Међутим, индустријски развој и све већа примена механизације у многим областима привреде и електрификација домаћинства створили су потребу за новим, раније непознатим занатима, који су се јавили на овом подручју: терапер, аутомеханичар, аутофарбар, машинбрavar, заваривач, електромеханичар.

¹³⁴ Тихомир Д. Ђорђевић, "Старо занатство у Рашици изумире", Рашика, часопис за књижевност, уметност, науку и културу бр. 18-19, СИЗ за културу општине Рашика, Рашика 1982, 125-129.

¹³⁵ Документацioni материјал радних организација у општини Рашика.

електроинсталатер, галванизер, корација, часовничар, стаклорезац и фотограф.

Поред приватног сектора занатством се на овом подручју баве неке занатске радње у друштвеном сектору и неке привредне организације. Друштвени сектор у занатству почeo је да се ствара одмах после другог светског рата. Године 1946. основана је Опанчарска задруга у Рашкој која је 1955. године расформирана због конкуренције фабричке обуће и измене укуса сеоског становништва. Године 1957. у Рашкој је основана молерска задруга "Дуга", која је касније припојена грађевинском предузећу "Брвеник" у Рашкој. Данас се услужним занатством баве неке радње у друштвеном сектору.

Табела 23 Број занатских радњи у приватном сектору на подручју општине Рашка 1968-1981.¹³⁶

Врста заната	Број занатских радњи 1968.	Број занатских радњи 1981.
1. Кројачки	9	6
2. Столарски	3	-
3. Посластичарски	3	5
4. Поправка бицикла	1	-
5. Браварски	1	-
6. Вуновлачарски	2	2
7. Бојацијски	3	2
8. Берберски	4	-
9. Ковачки	4	-
10. Поткивачки	5	-
11. Фотографски	3	2
12. Опанчарски	1	-
13. Зидарски	1	-
14. Ваљање сукна	1	-
15. Казаџијски	1	1
16. Корадијски	1	3
17. Стаклорезачки	1	-
18. Резање грађе	1	-
19. Обуђарски	2	1
20. Содацијски	2	1
21. Електроинсталатерски	2	-
22. Електромеханичарски	1	-
23. Каменорезачки	2	3
24. Месарски	1	1
25. Галванизерски	-	1
26. Часовничарски	-	1
27. Пекарски	2	2
Свега	57	31

У Рашкој постоји од 1954. године штампарија и књиговезница "Драгољуб Пауповић", која запошљава 16 радника. Она је основна организација удруженог рада књижарско-штампарске издавачке радије организације "Просвета" у Чачку.

¹³⁶ Анализа стања и проблема у области занатства са освртом на политику опорезивања приватног сектора, Скупштина општине Рашка, децембар 1970, Архива СО Рашка; Документациони материјал о занатству на подручју општине Рашка, Општинска управа друштвених прихода СО Рашка.

Комуналну делатност обавља радна организација комунално-занатских делатности "Рашка", у Рашкој која је основана 1965. године од комунално пијачне управе у Рашкој. Она је запошљавала 83 радника и осамдесетих година имала две основне организације удруженог рада комуналних делатности "Комуналак", и завршних радова у грађевинарству "Развој".

Табела 24 Број занатских радњи чији се власници баве занатством као допунском (споредном) делатношћу¹³⁷

Врста заната	Број радњи 1968.	Број радњи 1981.
1. Кројачки	11	4
2. Поткивачки	9	6
3. Воденичарски	40	3
4. Вуновлачарски	3	4
5. Столарски	9	9
6. Зидарски	43	25
7. Резање грађе	8	13
8. Бачварски	7	4
9. Ковачки	6	6
10. Каменорезачки	3	-
11. Електричарски	2	7
12. Обућарски	2	2
13. Фризерски	2	1
14. Браварски	1	2
15. Коларски	1	-
16. Молерски	1	5
17. Фотографски	3	1
18. Стаклорезачки	1	1
19. Електромеханичарски	1	1
20. Заваривачки	2	1
21. Ужарски	1	1
22. Машинбраварски	1	-
23. Металостругарски	-	1
24. Лимарски	-	6
25. Аутомеханичарски	-	6
26. Часоничарски	-	1
27. Аутофарбарски	-	1
28. Аутолимарски	-	1
29. Терацерски	-	1
30. Надгробно сликање	-	1
31. Израда погребне опреме	-	1
Свега	159	115

Приказане промене у привредном развоју у новијем периоду представљају веома важне факторе демографске и урбаногеографске трансформације овог простора.

¹³⁷ Исто.

УКУПНА ПОПУЛАЦИОНА ДИНАМИКА

Становништво је низом спона везано уз економски и друштвени живот, оно је најзначајнији фактор производње који детерминише темпо укупног економског развоја, његову структуру и правце њиховог будућег развоја. Промене у популационој динамици на одређеном простору у одређеном времену директно су зависне од природних и миграционих компонената. Анализа бројног тока становништва на подручју општине Рашка сагледана је за период 19. и 20. века. Прве податке о броју становника у 19. веку пружа дефтер из 1833. године, а подаци о броју домаћинстава добијени су на основу процене по којој је просечно домаћинство имало седам чланова (према попису из 1834. године, просечно српско домаћинство бројало је 6,46 чланова). Село Плешин није обухваћено пописом 1833. године, а Рашка, Брвеник насеље и Копаоник нису постојали као насеља. Остало данашња насеља која се не помињу у списку насеља а била су ослобођена 1833. године ушла су у састав неког од суседних насеља. За временско раздобље од 1921. до 1981. године постоје статистички подаци о броју становника за сва данашња насеља (табела 1 и 2 у прилогу).

У периоду од 1833. до 1866. године (33 године) укупан број становника на овом подручју повећао се са 3.899 па 11.308, тј. за 7.409 лица (190%). Просечна годишња стопа пораста износи 29,52%, и она је варирила од 6,78% (Ковачи) до 41,17% (Рвати), а апсолутни годишњи пораст је 224,5 становника. Повећање броја становника у посматраном периоду на овом подручју условљено је порастом природног прираштаја и масовном имиграцијом становништва из суседних крајева.

У наредном међупописном периоду (1866-1874) ово подручје и даље популационо јача, али нешто спорије него у претходном периоду, због измењеног утицаја миграционе компоненте на укупно кретање становништва (смањења имиграције и повећања емиграције). За осам година укупан број становника на овом подручју повећан је са 11.308 на 12.844, за 1.536 или 13,58%. Просечна годишња стопа раста становништва смањена је на 15,9%, а апсолутни просечни годишњи пораст становништва смањен је на 192 становника. Пораст становништва по насељима био је неравномеран. Највећу стопу просечног годишњег пораста становништва има село Ковачи (121,95%) и варошица Рашка (65,22%). Појединачна насеља бележе у овом пе-

риоду бројчано опадање, услед већег износа негативног миграционог салда од природног прираштаја: Зарево (-2,75%), Трнава (-3,88%) и Лисина (-16,08%).

У међупописном периоду 1874-1884. године, ово подручје популационо слаби због јаче израженог утицаја емиграције на укупно кретање становништва. У посматраном периоду, за 10 година укупан број становника на овом подручју смањен је са 12.844 на 6.804, или за 6.040 лица (47,02%). Стопа просечног годишњег опадања становништва износила је -61,48‰, а апсолутно просечно годишње смањење је -664 становника. На наведену популациону динамику у овом периоду утицао је српско-турски рат 1876-1878. године, који је условио емиграцију становништва из овог пограничног подручја према Турској, пад природног прираштаја услед високог морталитета и исељавање становништва после завршетка рата у новоослобођене крајеве (нарочито у Топлицу). У овом периоду сва насеља на овом подручју карактерише бројчано опадање услед негативног миграционог салда. Просечна годишња стопа опадања становништва код већине насеља прелази -50‰. Највећу просечну годишњу стопу опадања становништва имају насеља која су поред српско-турске границе: Себимиље (-96,22%), Боровиће (-80,76%) и Муре (-80,31%).

У периоду 1833-1884. године, за 51 годину и поред наведеног колебања укупног броја становника, ово подручје је популационо јачало, јер се број становника повећао за 2.905 (74,50%), апсолутни просечни годишњи пораст је 56,9 становника, а просечна годишња стопа пораста је 10,64‰.

У периоду 1921-1931. дошло је до популационог јачања на овом подручју услед позитивног природног прираштаја (стопе природног прираштаја пре-ко 24‰), тако је за 10 година број становника повећан са 14.801 на 20.769, тј. за 5.968 лица (40,32%), апсолутни просечни годишњи пораст је 596,9 становника, а просечна годишња стопа пораста становништва је 33,56‰, што је више од стопе пораста становништва Централне Србије (23‰). Раст становништва по насељима био је неравномеран. У посматраном периоду највише популационо јачају насеља на мањој надморској висини, што је у вези са јачањем земљорадње над сточарством. Три села у западном делу балјевачке котлине: Побрђе, Бела Стена и Балјевац (у коме је у овом периоду отворен рудник каменог угља) имају стопу пораста преко 108‰. Рекон Јошаничке Бање и околна села (Црну Главу, Војмиловиће и Раковац, чији становници имају винограде у Жупи) карактерисала је стопа пораста становништва од 57‰ до 68‰, а у селима између реке Рашке и Ибра која су ослобођена турске власти 1912. године (Плавково, Кравиће, Гњилица, Биочин, Кућане, Луково, Орахово, Папојевиће и Супње), стопа пораста становништва кретала се од 48‰ до 58‰.

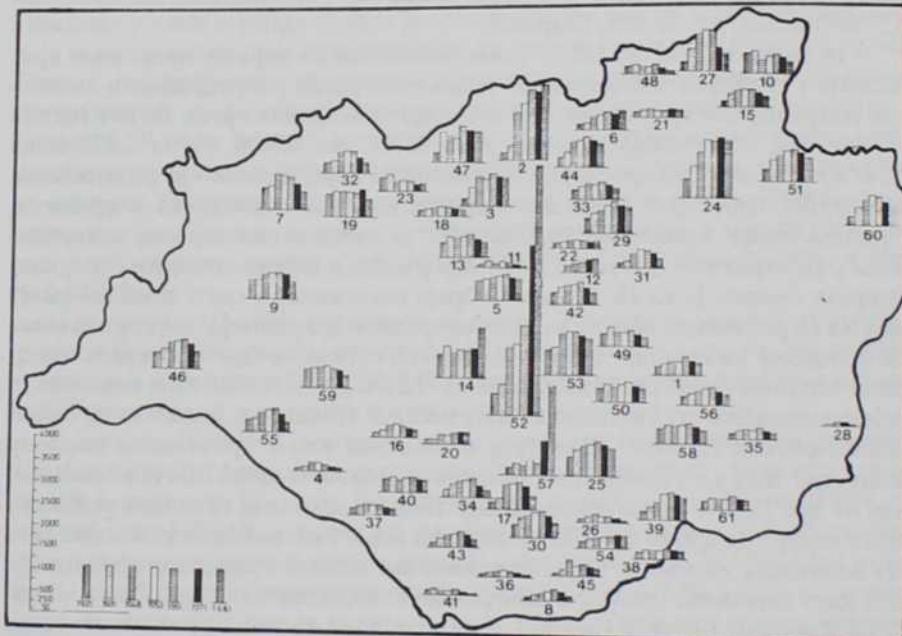
У периоду 1931-1948. године, развитак становништва на овом подручју ометен је ратним страдањима и умањеном репродукцијом за време другог светског рата, но и поред тога, под утицајем ослабљених природних компоненти, укупан број становника за 17 година повећан је са 20.769 на 25.837, тј. за 5.068 лица (24,40%). У односу на претходни међупописни период дошло је до смањења апсолутног просечног годишњег пораста на 298,1 становник, и просечне годишње стопе пораста становништва на 12,79‰, што је изнад стопе пораста становништва у Централној Србији (9‰). Кретање броја ста-

новника по насељима је веома неуједначен. Насеља су према бројном току становништва издиференицирана у две групе. Прву, најбројнију групу чине 43 или 73% насеља са порастом становништва који варира од 0,31% до 66,35%. Међу њима највише популационо јачају: варошица Рашка и њена приградска насеља Драганићи и Вртнице, рударско насеље Баљевац и његова суседна насеља (Бильзновац, Пискања и Бела Стена), Јошаничка Бања и један број насеља који је ослобођен од турске власти 1912. године (Плавково, Панојевиће и Гњилица) и Крушевица. Другу мању групу чини 16 или 27% насеља која је већ у овом периоду захватило бројчано опадање. Негативна просечна годишња стопа пораста код ове групе насеља креће се од -0,27% (Градац) до -32,28% (Зарево).

У периоду од 1948. до 1953. године, познатом по порасту природног прираштаја у годинама компензације, недовољне ратне репродукције и започетим миграционим кретањима, ово подручје популационо јача. За пет година укупан број становника повећан је са 25.837 на 28.008, тј. за 2.171 лица (8,40%). У односу на претходни међупописни период дошло је до повећања апсолутног просечног годишњег пораста на 434,2 становника и просечне годишње стопе пораста на 16,13%, што је изнад стопе пораста становништва у Централној Србији (14,20%). Број насеља која је захватило бројчано опадање смањен је на 10. Смањење броја становника у овом периоду имају насеља са релативно ниском стопом природног прираштаја, која су захваћена процесом емиграције становништва. Негативна стопа просечног годишњег опадања становништва варира од -1,28% до -110,30%. Она показује да највеће смањење становништва имају насеља: Плавково, Бела Стена, Карадак и Брвеник Насеље. Исти број становника као у претходном периоду имају три насеља (Покрвеник, Жерађе и Милатковиће). Остале насеља, њих 47 или 78,33% популационо јачају. Њихова просечна годишња стопа пораста варира од 2,99% до 77,28%. Највећи пораст становништва бележе сеоска планинска насеља са релативно високом стопом природног прираштаја која нису захваћена процесом емиграције становништва (Црна Глава, Ново Село, Кремиће, Бадањ и Биочин), и имиграциона насеља са релативно високом стопом природног прираштаја (рударско насеље Корлаће, варошица Рашка и рударско насеље Баљевац).

У периоду од 1953. до 1961. године, дошло је до популационог слабљења овог подручја због интензивних промена у природним компонентама развијака становништва, које се огледају у јачању процеса демографске транзиције. Промене у природном прираштају (пад прираштаја са 15,8% на 9,8%) прати јачање свих видова миграционих кретања (најчешће емиграције) које настају као последица неравномерног привредног развоја унутар овог подручја, и овог подручја у односу на друга подручја у Србији и Југославији. За осам година број становника на овом подручју у посматраном периоду повећао се са 28.008 на 29.856 или за 1.848 лица (6,06%). У односу на претходни међупописни период, дошло је до смањења апсолутног просечног годишњег пораста на 231 становника, и просечне годишње стопе пораста становништва на 7,98%, што је испод стопе пораста становништва у Централној Србији (9,9%). Број насеља која је захватило смањење популације (проузроковано емиграцијом становништва и ниском стопом природног прираштаја) повећан је на 20 (33%). Опадање становништва бележе насеља на различи-

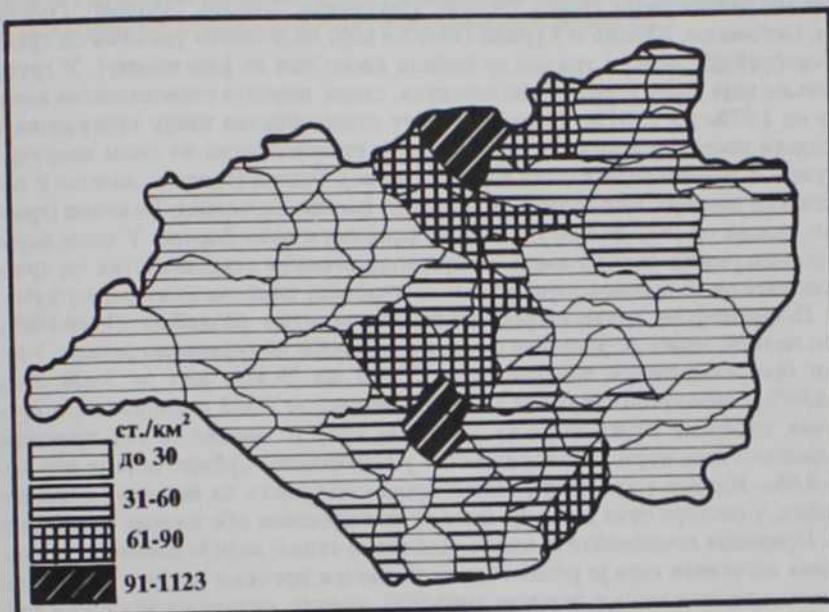
тим надморским висинама и са различитим географским положајем. Међу њима су и приградска насеља Рашке: Варево, Супње, Рвати и Вртине. Негативна просечна годишња стопа пораста становништва код ове групе насеља је дosta уједначена и она варира од -0,12% до -8,60%. Већина насеља 41 (67%) популационо јачају. Међу њима брже популационо јачају имиграциони насеља: Копаоник, варошица Рашка са приградским насељем Драганићем, рударско насеље Балјевац са суседним насељима (Пискањом, Бильановцем и Побрђем), Брвеник насеље и Рудница. Стопа пораста становништва код ове групе насеља варира од 1,33% до 160,29%.

Карта 6. Бројно крећање становништва у општини Рашка 1921-1981. године

У периоду 1961-1971. године демографски развитак овог подручја је погоршао. Настављен је даљи пад природног прираштаја (са 9,8% на 6,3%) и јачање емиграције становништва. Већи износ негативног миграционог салда (-2.657) од природног прираштаја (2.168 становника) условио је депопулацију становништва. Укупан број становника за десет година у овом периоду смањен је са 29.856 на 29.367, или за 489 лица (-1,64%). У овом међупописном периоду, апсолутно годишње опадање са -48,9 становника и просечне годишње стопе опадања становника -1,64% (у Централној Србији 8,50%). Већину насеља на овом подручју, 51 (83,61%) захватио је, у посматраном периоду, процес депопулације, а негативна стопа варира од -3,14% до -47,03%. Највеће смањење укупног броја становника имају насеља са лошим саобраћајним везама са градом (Зарево, Плавково, Кућане, Покрвеник, Поцесје, Орахово и Себимиље). Међу десет насеља (16,39%) која бележе пораст становништва, бржи популациони раст имају и имиграциони насеља: приград-

ско насеље Рашке Супње, варошица Рашка, Брвеник Насеље, Рудница и приградско насеље Рашке Драганићи. Позитивна стопа пораста становништва код ове групе насеља варира од 1,49% до 82,68%.

Карта 7. Општина гусјина насељености у општини Рашка 1981. године
(по катастарским општинама)

У периоду 1971-1981. године, негативни миграциони салдо (-1.821 становник) био је незнатно мањи од природног прираштја (1.929 становника) који је био у паду (са 6,3% на 5,5%), што је условило незнатно популационо јачање овог подручја. Укупан број становника за десет година у овом периоду повећан је са 29.367 на 29.475 или за 108 лица (0,37%). У односу на претходни међупописни период дошло је до повећања просечног годишњег пораста становништва на 10,8‰, и просечне годишње стопе пораста становништва на 0,37‰, што је знатно испод стопе пораста становништва у Централној Србији (8,2‰). У овом периоду бројчани пораст становника има девет (14,75%) насеља, исти број становника има једно (1,64%) насеље, а бројчани пад 51 (83,6%) насеље. У односу на претходни међупописни период, број насеља са негативном стопом пораста становништва није се променио, али је зато убрзан процес пражњења насеља на овом подручју. Број насеља са негативном стопом пораста становништва низом од -20% повећао се са 12 на 30. То је условљено повећањем броја насеља са нултом стопом природног прираштја (са 3 на 13) и са негативном стопом природног прираштја (са 18 на 27) и даљом емиграцијом становништва. Код насеља која су захваћена процесом депопулације, негативна стопа пораста становништва

изразито варира од -1,81% до -140,43%. Најнижу стопу пораста становништва имају насеља: Копаоник (у коме је због развоја саобраћаја са околним насељима смањен број стално настањених становника а повећан број дневних миграната ради снаге), Биочин, Покрвеник, Луково, Орахово, Гњилица, Себимиље, Кућане и Курићи (насеља која нису много удаљена од града а саобраћајне везе са градом су добили касно или их још немају). У групи насеља која имају пораст становништва, стопа пораста становништва варира од 1,97% до 72,51%. Највећи пораст становништва имају приградска и градска насеља у којима се концентрише становништво на овом подручју: Сушиће и Варево (приградска насеља Рашке), Рашка (градско насеље и општински центар), Биљановац (приградско насеље Баљевца), Баљевац (градско насеље од 1981. године), и насеље Брвеник и село Зарево. У овом периоду, приградска насеља имају вишу стопу пораста становништва од градских насеља због повољнијих услова за куповину плацева за изградњу кућа.

Посматрајући тридесетгодишње послератно раздобље (1948-1981), као целину, може се запазити да је ово подручје популационо јачало. Укупан број становника повећан је са 25.837 на 29.475, или за 3.638 лица (14,09%), апсолутни просечни годишњи пораст је 110,2 становника, а просечна годишња стопа пораста је 3,90% што је знатно испод просечне годишње стопе пораста становништва у Централној Србији, која је износила 9,6%. Измене у кретању укупног броја становника на подручју општине Рашка, у послератном периоду, биле су под утицајем обе његове компоненте. Природна компонента је имала позитиван утицај који је слабио, а миграциони негативан који је јачао. Ако се посматра кретање укупног броја становника по насељима у периоду 1948-1981. године, ситуација је сасвим другајчија. Од укупног броја насеља која су постојала у овом периоду (60), број становника се смањио у већини насеља 41 (68,3%), повећао у 18 (30%), а остао исти у једном насељу (1,7%). Процес депопулације сеоских насеља, на овом подручју, налази се у пуном замаху. Исељавање становништва у градска насеља и развијене регионе Србије, до те мере је било интензивно да је 1981. године у 44,26% насеља дошло до биолошке депопулације. Зато је проценат смањења становништва у насељима релативно висок. До 10% број становника смањио се у четири насеља; од 11 до 20% у једанаест насеља; од 21 до 30% у 10 насеља; од 31% до 40% у осам насеља, и преко 40% у осам насеља (већину њих чине насеља која су имала лоше саобраћајне везе са градом: Покрвеник (54,08%), Плавково (50,26%), Кућане (48,83%), Курићи (46,97%), Потосје (46,36%), Луково (45,68%), Семетеш (43,63%) и Бинци (41,66%).

Међу насељима која популационо јачају на овом подручју, у послератном периоду, највећи процентуални пораст имају приградска и градска насеља у долини Ибра (у микрорејону који је дуг 20 км и пружа се у узаном појасу поред Ибра од Сушића до Биљановца): Сушиће (приградско насеље Рашке), Рашка (градско насеље и општински центар) 272,70%, Биљановац (приградско насеље Баљевца) 98,82%, Варево (приградско насеље Рашке) 86,87%, Брвеник насеље (центар зајрдице села и радничко насеље) 67,46% и Баљевац (рударско-индустријско насеље које се од 1981. године третира као градско насеље) 53,65%.

Последице смањења укупног броја становништва у већини сеоских насеља на овом подручју су бројне, а посебно је важно смањење демографског оквира као извора радне снаге, што је веома неповољно за економски, али и за демографски, социјални и културни развој овог простора.

ПРИРОДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Пораст становништва у првом реду зависи од наталитета и морталитета, односно од природног прираштаја који је резултат деловања оба фактора. Као и свако друго кретање везано за становништво, тако и ово из домена његовог природног развоја подложно је колебању и променама. Те промене се могу пратити по тзв. демографским рејонима од 1863. године (подручје општине Рашка се налази у саставу демографског рејона Ибар), од 1961. године по општинама, а од 1963. године по насељима.

НАТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА

Наталитет је основни фактор природног кретања становништва и он зависи од биолошких чинилаца (од полне и старосне структуре популације, фекондитета, просечног доба ступања у брак, стерилитета и др.) и социо-економских и психичких чинилаца (достигнутог нивоа економског развоја посебно с обзиром на ступањ индустријализације и урбанизације, економских услова за заснивање породице, трошкова школовања и васпитања деце, нивоа образовања и осталих социо-психолошких чинилаца који утичу на став према броју деце у породици, нивоа морталитета и контроле рађања).

Повећање стопе наталитета, које је започело по ослобођењу од Турака, прекинуто је српско-турским ратом (1876-1878). По завршетку рата стабилизовале су се прилике у Србији, те и наталитет почине поступно да се повећава у демографском рејону Ибар од 32,8% од 1871. до 1880. на 39,9% од 1891. до 1900. године. Поновни пад наталитета условили су балкански ратови и први и други светски рат, који су на демографски развој оставили далекосежне последице. Смањен је нутријалитет и многе генерације због оштре несигурности морале су да одложе оснивање породице за мирнија времена. Због тога је у демографском рејону Ибар наталитет опао на 30,5% у периоду 1911-1920. године.

Табела 25 Стопе наталитета, морталитета и природног прираштја у демографском рејону Ибар 1863-1954. године, у промилима¹³⁸

Период	Демографски рејон Ибар			Србија		
	Стопа наталитета	Стопа морталитета	Стопа природног прираштја	Стопа наталитета	Стопа морталитета	Стопа природног прираштја
1861-1870	39,8	28,9	10,9	45,5	30,0	15,5
1871-1880	32,8	31,9	0,9	40,2	34,0	6,2
1881-1890	35,7	22,1	13,6	44,4	24,8	19,6
1891-1900	39,9	24,8	15,1	40,8	26,4	14,4
1901-1910	38,1	25,1	18,0	38,3	23,1	15,2
1911-1920	30,5	42,5	-12,0	25,9	37,0	-4,1
1921-1930	45,9	21,2	24,7	37,0	20,5	16,5
1931-1940	35,0	24,4	10,6	28,8	15,1	13,7
1947-1954	25,5	9,7	15,8	25,7	11,6	14,1

Табела 26 Стопе наталитета, морталитета и природног прираштја 1961-1981. године у општини Рашка, у промилима¹³⁹

Година	Општина Рашка			Централна Србија		
	Стопа наталитета	Стопа морталитета	Стопа природног прираштја	Стопа наталитета	Стопа морталитета	Стопа природног прираштја
1961	17,3	7,5	9,8	17,2	8,4	8,8
1962	17,2	9,1	8,1	16,5	9,0	7,5
1963	14,3	6,1	8,2	16,0	8,1	8,4
1964	14,0	7,8	6,2	15,2	8,8	6,4
1965	13,5	7,5	6,0	15,4	8,1	7,3
1966	12,6	6,5	6,1	14,9	7,6	7,3
1967	13,4	7,6	5,8	14,9	8,6	6,3
1968	12,2	8,0	4,2	14,8	8,3	6,5
1969	12,8	8,0	4,8	15,2	9,3	5,9
1970	15,5	8,3	7,2	14,8	9,1	5,7
1971	15,8	9,5	6,3	14,8	8,7	6,1
1972	17,0	9,8	7,2	15,1	9,4	5,7
1973	15,3	8,1	7,2	15,3	8,8	6,5
1974	15,3	7,5	7,8	15,5	8,5	7,0
1975	15,5	8,0	7,5	15,6	8,9	6,7
1976	14,0	7,9	6,1	15,6	8,8	6,8
1977	14,8	8,8	6,0	15,2	8,9	6,3
1978	12,8	8,6	4,2	14,7	9,2	5,5
1979	13,5	7,8	5,7	14,7	9,3	5,4
1980	16,2	8,8	7,4	14,7	9,7	5,0
1981	13,6	8,1	5,5	14,3	9,7	4,6

¹³⁸ Природно кртане становништва Србије од 1863. до 1953. године, НРС, Завод за статистику, Београд 1957, 63-71; Израчунато на основу преузетих података из докторске дисертације Милене Спасовски: Демографске и урбаниogeографске појаве и процеси у општинама Пожега, Ариље и Иванића (рукопис), Библиотека Географског факултета у Београду, (табеле 14 - 18. у прилогу).

¹³⁹ Општинска статистичка документација (витална статистика) од 1978. до 1983. године (по годинама), СР Србија, Републички завод за статистику, Београд.

По завршетку поменутих ратова стабилизују се животне и економске прилике. Послератно веће склапање бракова доводи до повећања броја деце као компензација за оно што је у рату изгубљено. У демографском рејону Ибар највећа стопа наталитета забележена је у периоду 1921-1930. године од 45,9%. Пред други светски рат долази до пада наталитета, што је у вези са постепеним продирањем контроле рађања. Од 1941. до 1945. године дошло је поново до изразитог пада наталитета али због недостатака података то се не може квантитативно пратити.

После другог светског рата само неколико година (1947. до 1954. године) број живорођених био је у порасту. Попово су надокнађивани велики ратни губици у људству и одлагање склапања брака. Од 1954. године тенденција опадања наталитета настављена је још бржим темпом, јер су битне одреднице високог наталитета почеле постепено да нестају. У демографском рејону Ибар наталитет је од 1863. до 1910. године био испод нивоа наталитета Србије, а од 1911. до 1940. године он је изнад нивоа наталитета Србије.

У посматраном периоду стопа наталитета на подручју општине Рацка смањена је са 17,3% у 1961. на 13,6% у 1981. години. На градском подручју општине Рацка (Рацка, Јошаничка Бања и Баљевац) наталитет је смањен са 22,27% у 1971. на 19,97% у 1981. години, а на сеоском подручју он је смањен са 13,84% у 1971. на 11,41% у 1981. години. Опадање наталитета на овом подручју у посматраном периоду наступило је због интензивне миграције село-град, поремећаја у старосно полној структури, брзих промена у социо-економској структури становништва, прихватању контроле рађања и опадању стопе нупцијалитета са 8,9% на 8,6% у 1981. години. Послератни пад наталитета последица је многих узрока економске, социолошке, антрополошке, идејне, економске и институционалне парави.

Трансформација претежно аграрне и увеклико патуралине привреде и сеоског патријархалиог друштва у индустријско-аграрно-робну привреду ослања се на процесе од којих многи воде ка ниској плодности, а мало који - уколико их и уопште има - теже да је одрже на ранијем нивоу. Међу њима се по значају истиче индустријализација којом се смењује рацији и уводи нов начин производње и задовољење људских потреба, начин живота, и образовање као чинилац ширења знања, културе и нових погледа. У таквим условима породице постају нуклеусне и бројчано мале, а њихов положај у друштву и улога у привреди се мењају. У новој друштвеној подели рада деца су искључена из процеса рада, она пису вишег незамениљиви услов настављања породичне привреде, а пису ни извор социјалне сигурности и издржавања родитеља и старијих. Друштвене норме о великој породици и обавези рађања произтекле из ранијих материјалних и друштвених прилика губе свој смисао и ишчезавају. У таквим приликама ограничавање рађања је нормална појава у друштву. Будући да је смртност мала, а да деца не доприносе породичном дохотку нема ни биолошких ни социо-економских разлога који би упућивали родитеље да имају велики број деце. Потреба за децом је данас мотивисана другим факторима. Значајна компонента у њој је квалитет, па се потреба за децом може задовољити са једним дететом или са двоје деце. Наспрот томе материјалне и друге потребе формирају се упоредо са економ-

ско-техничким напретком и културним развитком, а њихов раст као да нема граница.¹⁴⁰

Из табеле 4. у прилогу се види да у периоду 1971-1981. године постоји знатно варирање стопе наталитета по насељима у општини Рашица. У посматраном периоду дошло је до пада наталитета у 41 (67%) насеља. При том су највећу стопу наталитета имала имиграциона насеља Рашица, Баљевац и Супње (у којима је наталитет у паду) и Рудница и Драганиће (у којима је наталитет у порасту), а најмању стопу наталитета имају емиграционе насеља, чији се број повећао са 2 на 14. Подаци из табеле 5. у прилогу показују да у периоду 1971-1981. године у појединим насељима није било рађања више година (Вртине 8, Биочин 7, Бело Поље, Муре и Луково 6, Гостирадић 5 и Карадак, Копаоник, Орахово и Побрђе 4 године). То показује да је процес депопулације највише захватио мала насеља. Истовремено, у општини Рашица 1981. године преко 50% насеља има наталитет мањи од 10%, што је недовољно за обнављање становништва. Низак наталитет у великом броју негативно утиче на свекупни привредни развој овог простора. И овде се као на територији Централне Србије стопа репродукције спустила испод нивоа потребног за прсту репродукцију популације. Зато је неопходна државна акција са примарним циљем установљења популационе политике, која ће обезбедити нормално природно обнављање становништва. У том циљу треба предузети мере којима ће се олакшати економски услови за заснивање породице, рађање и подизање деце, а највећи нагласак треба да буде на рађању трећег детета.

МОРТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА

Друга компонента процеса репродукције становништва, од чијег интензитета такође зависи како ће течи тај процес и какав ће бити резултат репродукције, јесте морталитет. Морталитет зависи од биолошких чинилаца (старосне структуре становништва и низа индивидуалних обележја у погледу здравственог стања појединача) и економско-социјалних чинилаца (достигнутог нивоа животног стандарда, нивоа образовања и здравствених услова живота).

У демографском рејону Ибар од 1863. до 1954. године стопа морталитета имала је тенденцију опадања. У том периоду она је смањена са 28,9% (1863-1870) на 9,7% (1947-1954), што је на нивоу морталитета у Србији. У највећем делу посматраног периода (од 1863. до 1940. године) стопа морталитета је била на релативно високом нивоу, преко 20%. Демографски рејон Ибар имао је највећу стопу морталитета 42,5% у периоду 1911-1920. године због ратних страдања 1912-1918. године.

¹⁴⁰ Милош Маџура, Мирослав Маџура, Трипо Мулина и Мирослав Рашевић, "Проблеми обнављања становништва и популационе политика у Србији ван територија САП", *Становништво*, 1-4 за 1979, 1980. и 1981. годину, Београд 1983, 146-150.

У општини Рашка у периоду 1961-1981. године стопа морталитета варира је од 6,1% до 9,8%. У последњој деценији (1971-1981) стопа морталитета незнатно варира између 8 и 9%, што је ниво морталитета Централне Србије. У градским насељима општине Рашка морталитет је у порасту (са 8,8% 1971. године на 9,1% у 1981. години), а у сеоским насељима он је у паду (са 9,7% у 1971. години на 7,8% у 1981. години). По Д. Брезнику општа стопа морталитета од 8,5 до 9 промила може се сматрати нивоом који се више не може спасти пошто се становништво налази у фази лаганог старења.¹⁴¹

Послератном паду морталитета у нашој земљи знатно је допринело опадање смртности одојчади. Стопе смртности одојчади у Југославији износи 31,3% 1981. године. Она варира од 12,3 (Војводина) до 66,3 (Косово и Метохија).

Табела 27

Стопе смртности одојчади у општини Рашка
1962-1981. године у промилима¹⁴²

Год.	Општина Рашка	Централна Србија	Година	Општина Рашка	Централна Србија
1962	69,5	64,7	1972	47,6	34,1
1963	57,6	57,9	1973	36,1	32,8
1964	42,1	58,4	1974	47,7	29,6
1965	84,3	54,7	1975	31,8	30,4
1966	56,1	46,5	1976	16,9	27,4
1967	47,7	45,6	1977	32,0	25,9
1968	39,2	40,3	1978	27,9	25,6
1969	49,4	42,9	1979	22,4	26,9
1970	39,9	39,3	1980	25,3	25,1
1971	66,8	37,3	1981	10,0	23,8

Опадање смртности одојчади и њено снижење за приближно 7 пута представља значајан фактор општег пада смртности становништва општине Рашка. Паду стопе морталитета, а посебно морталитета одојчади у послератном периоду на подручју општине Рашка доприонеле су измене друштвено-економских услова живота, повећани животни стандард, побољшање хигијенских услова живота и развој здравствене службе.

Пре другог светског рата на подручју среза студеничког радила су два лекара (српски лекар и управник болнице у Рашци). "Први српски лекар постављен је 1902. године. Зграда српске болнице у Рашци подигнута је 1910. године, а прва апотека отворена је 1911. године у Рашци".¹⁴³

Непосредно после другог светског рата при српској болници у Рашци отпочело је са радом породилиште и рендген, а 1946. године у Рашци је отворена зубна амбуланта. Године 1953. у Рашци је отворен Дом здравља, а 1956. године у Баљевцу је отворена Здравствена станица. Године 1962. у Рашци је изграђена зграда Дома здравља. При Дому здравља у Рашци 1962. године

¹⁴¹ Душан Брезник, *Географија - анализа, методи и модели*, Научна књига, Београд 1980.

¹⁴² Општинска статистичка документација (витална статистика) од 1978 до 1983. године (по годинама); Драгољуб Ђ. Тасић, "Старење становништва у СР Србији ван територија САП", *Становништво*, 1-4 за 1979, 1980. и 1981, Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд 1983, 206.

¹⁴³ Петар Ж. Петровић, н.д., 255.

почео је са радом Дечји диспанзер, Школски диспанзер, Саветовалиште за одојчад и малу децу. Две године касније (1964) почео је са радом гинеколог, породилиште и саветовалиште за труднице и контрацепцију. Од 1953. до 1981. године број лекара на подручју општине Рашка повећао се 6,7 пута, а број становника на једног лекара смањио се 6,4 пута. У Дому здравља у Рашки било је запослено у 1983. години 190 радника, од тога 37 лекара. Дом здравља имао је 13 радних јединица, и то: здравствена станица у Рашки која у свом саставу има: шест амбуланти (Триави, Гњилици, Градцу, Рудници, Бревенику и Копаонику у којима лекар ради два пута недељно), седам специјалистичких служби, лабораторију, хитну медицинску помоћ и возни парк; Диспанзер за заштиту деце и саветовалиште за труднице и малу децу; Диспанзер за жене са породилиштем и саветовалиште за труднице и контрацепцију; Диспанзер медицине рада; АТ диспанзер; рентген кабинет; зубна здравствена станица; хигијенско-епидемиолошка служба и поливалентна патронажа; здравствена станица у Баљевцу; здравствена станица у Јошаничкој Бањи; Специјалистичка служба за унутрашње болести; специјалистичка служба за дечје болести; заједничке службе.

Табела 28 Број лекара на подручју општине Рашка 1953-1981 године¹⁴⁴

	Број лекара	Број становника на једног лекара
1953.	4	7.002
1961.	15	1.990
1971.	19	1.576
1981.	27	1.091

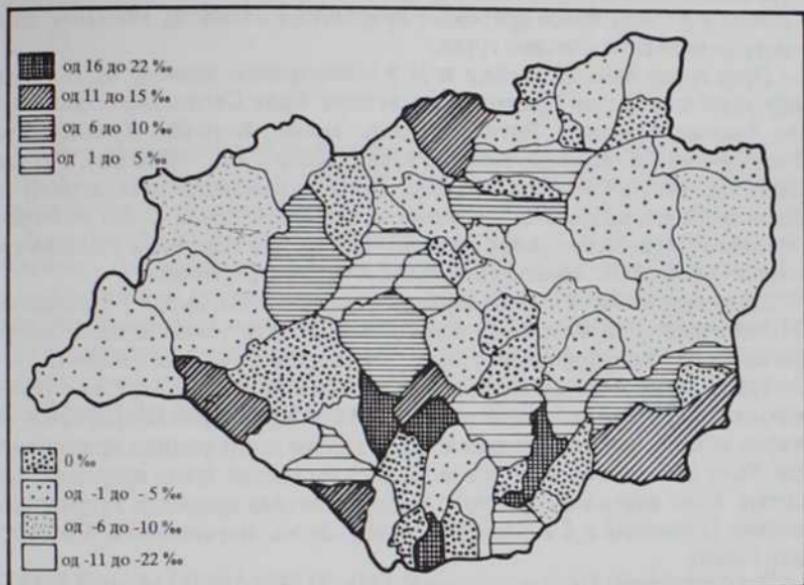
У периоду 1971-1981. године стопа морталитета у насељима општине Рашка јако варира. Пад стопе морталитета има 29 насеља, пораст стопе морталитета 28 насеља, а у 4 насеља она је остала на истом нивоу. Морталитет је највише опао у оним насељима где је био на релативно високом нивоу (изнад просека општине Рашка) у насељима у којима је процес старења становништва дошао до већег изражaja стопа морталитета је почела лагано да расте (табеле 4. и 5. у прилогу).

ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ СТАНОВНИШТВА

Разлика између наталитета и морталитета представља природни прираштај становништва на извесном подручју у току одређеног временског периода. Која ће бити висина природног прираштаја зависи од висине наталитета и морталитета. У демографском рејону Ибар у периоду од 1863. до 1940. године, стопа природног прираштаја је незнатно смањена са 10,9% (1863-1870) на 10,6% (1931-1940). У том периоду прираштај је знатно варирао у зависности од варирања наталитета и морталитета. Стопа природног прираштаја је опала на 0,9% у периоду 1871-1880. године због српско-тур-

¹⁴⁴ Статистички годишњаци Југославије, СЗС.

ског рата, а у периоду од 1881. до 1910. године природни прираштај је био у порасту (због пораста наталитета и пада морталитета). Најнижа стопа природног прираштаја у демографском рејону Ибар од -12,0‰ забележена је у периоду 1911-1920. године, када је због ратова од 1912. до 1918. године дошло до наглог пада наталитета и пораста морталитета. У компензационом периоду после тих ратова (због брзог пораста наталитета и пада морталитета) природни прираштај је достигао максимум са стопом од 24,7‰ (1921-1930). У наредној деценији (1931-1940) прираштај је опао на 10,6‰ због наглог смањења наталитета.

Карта 8. Природни прираштај становништва у општини Рашка 1981. године

У току другог светског рата прираштај становништва је био негативан услед смањења наталитета и великих директних губитака у рату. Предратна тенденција опадања природног прираштаја заустављена је након другог светског рата када је прираштај био у порасту. У демографском рејону Ибар, природни прираштај је повећан у периоду 1947-1954. године (због брзог пада морталитета) на 15,8‰ што је незнатно изнад нивоа прираштаја у Србији. У општини Рашка у периоду 1961-1981. године тенденција пада природног прираштаја је настављена. У том периоду природни прираштај је опао (због пада наталитета) са 9,8‰ (1961. године) на 5,5‰ (1981. године) што је незнатно изнад нивоа природног прираштаја у Централној Србији (4,6‰). У периоду 1971-1981. године на подручју општине Рашка прираштај је опао на градском подручју са 13,5‰ на 10,9‰ а на сеоском подручју са 4,1‰ на 3,6‰. Према томе природни прираштај је 1981. године приближно три пута мањи на сеоском него на градском подручју, што је последица мла-

ће старосне структуре за процес репродукције у граду у односу на сеоска насеља.

У општини Рашка у периоду 1971-1981. године, због варирања наталитета и морталитета по насељима, јако варира и стопа природног прираштаја (од 35,8% до -24,0% 1971. године, а од 28,4% до -22,2% 1981. године). У истом периоду број насеља са нултим природним прираштајем повећао се са 5 на 13, а број насеља са негативним природним прираштајем повећао се са 18 на 27. То показује да је "бела куга" или недовољно обнављање становништва захватило знатан број насеља општине Рашка (табеле 4, 5 у прилогу).

На основу података у табели 5. у прилогу сва насеља на подручју општине Рашка у погледу нивоа природног прираштаја у периоду 1971-1981. године могу се поделити у четири групе:

- Прву групу чине 22 насеља која у посматраном периоду од 11 година имају укупан природни прираштај негативан: Бела Стена, Бело Полье, Бине, Биочин, Брвеница, Вртице, Градац, Зарево, Корлаће, Кравиће, Кремиће, Крушевица, Куриће, Кућане, Муре, Ново Село, Носољин, Побрђе, Покрвеник, Рвати, Себимиље и Тиоце. Нека од наведених насеља имају годишњи природни прираштај негативан за 10 година (Бела Стена и Побрђе) за 9 година (Муре, Крушевица и Рвати), за 8 година (Вртице и Биочин) и за 7 година (Бело Полье, Брвеница, Градац, Курићи и Себимиље).

- Другу групу чине 4 насеља: Брвеник, Гњилица, Попеље и Радошиће која у посматраном периоду имају природни прираштај једнак нули, а број година са негативним природним прираштајем креће се од 4 до 7 година.

- Трећу групу чини 31 насеље које у посматраном периоду има укупан природни прираштај позитиван. Ова насеља имају природни прираштај негативан за једну или више година и имају године са природним прираштајем нула. То су насеља која је почeo да захвата негативни тренд природног прираштаја. Нека насеља из ове групе имају негативан природни прираштај за 6 година (Павлица) и 5 година (Боровиће, Боће, Војмиловићи, Плешин и Црна Глава).

- Четврту групу чине 4 имиграционна насеља која у посматраном периоду од 11 година имају укупан природни прираштај позитиван и позитиван природни прираштај за сваку годину. Овој групи припадају следећа насеља: Баљевац, Рашка, Рудница и Супње. То су углавном насеља са позитивним миграционим салдом, који омогућује повољну старосну структуру за процес репродукције.

Из наведених података се види да 36% (22) насеља на подручју општине Рашка у посматраном периоду (1971-1981) имају укупан природни прираштај негативан и да постоји тенденција даљег повећања броја насеља са негативним природним прираштајем из друге и треће групе насеља. То је веома неповољна околност за обнављање радне снаге на селу и у пољопривреди, те и за свеукупни привредни и социјални развој овог простора.

МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА

Укупна популациона динамика је веома зависна од просторне покретљивости становништва, чије су основне компоненте имиграција и емиграција, а њихова резултантна је миграциони салдо. Сваки значајнији период у развијеном друштву обележавале су миграције одређеног типа са специфичним узроцима и последицама. Класичне миграције, као значајна друштвена појава на Балканском полуострву биле су предмет детаљних научних истраживања Цвијићеве антропогеографске школе. За упознавање савремених процеса преображаја друштвене средине под утицајем миграционих кретања резултати ових истраживања имају изузетан значај, јер је њима постављена основа за научни приступ истраживању миграција.¹⁴⁵

ТРАЈНЕ МИГРАЦИЈЕ ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Метанастазичка кретања

Метанастазичка кретања у литературу је увео као појам и научно објаснио Јован Цвијић, подразумевајући под њима свеукупне законитости под којима су се одвијале миграције становништва Балканског полуострва од турске најезде с краја 14. века па све до краја 19. века, које су одлучујуће деловале на етничке промене и распоред балканских народа. Правце метанастазичких кретања Ј. Цвијић је назвао метанастазичке струје, под којима подразумева апстракцију вековних правца кретања становништва из динарских и централних области према Србији, Хрватској, Далмацији и Босни.

По Цвијићу најјаче су биле динарске струје насељавања. Најпознатија од свих почињала је у областима средњовековне Рашке и Зете, а њене су нај-

¹⁴⁵ *Миграције становништва Југославије*, Институт друштвених наука, Београд 1971, 8.

активније области, праве земље матице, биле Херцеговина, Црна Гора са Брдима, Сјеница и Пештер са новопазарским крајем. Из ових праваца се динарско становништво кретало попречним путевима кроз превоје и метанастазичке вратнице: Мокру Гору, Кокин Брод, Јавор и Рашку, затим низ долину Дрине.¹⁴⁶

По мишљењу М. Лутовца у долини Ибра од Косовске Митровице до Краљева су се попут реке и њених притока стицале миграционе струје са различитих страна: из западних делова Старе Рашке, Црногорских брда, Херцеговине, Косовско-метохијске области и других крајева. Увек је била најзначајнија западна динарска струја, која се низ Ибар изливала у западно Поморавље, а делом се пењала уз планинске стране Копаоника и преко превоја спуштало у долину Расине и Жупе. Звог оваквог кретања становништва условљеног положајем, долина Ибра је била увек етнички свежа. У њој ислам није ухватио корена, а после ослобођења од Турака 1833. године овде се стално усељавало становништво из суседних делова Старе Рашке. Стари Влахи, коме припада западни део данашње територије општине Рашка, има значај као посебно миграционо језгро. Његово становништво се досељавало из два праваца, црногорске Херцеговине и Брда и сачињавало етапно етничко језгро из кога се становништво кретало даље ка северу. Једна струја (херцеговачко-брђанска) као што је Цвијић изнео кретала се преко Кокина Брода и Златибора, а друга (брђанско-црногорска) преко превоја на Голији (Јанков камен и Јавор) низ долину Моравице у правцу Шумадије. Огранак ове миграционе струје ишао је низ долину Студенице у област доњег Ибра.¹⁴⁷

Поред наведених кракова динарске метанастазичке струје преко овог подручја кретао се и један крак косовско-метохијске струје. Исељеници из западног дела Метохијске котлине, нарочито од Подгора кретали су се преко Мокре горе у Колашин на Горњем Иbru. Одатле су се заједно са Колашинцима кретали даље за Србију. Али пису ишли долином Ибра, већ су прелазили планину Рогозну, па су се тек онда спуштали у Ибар око Лепосавића или у долину Рашке испод Новог Пазара и прелазили у Србију на ушћу Рашке у Ибар, где је доције подигнута варошица Рашка. Њима су се овде придруживале динарске струје које су полазиле од Бихора, Берана и Фемине Краша.¹⁴⁸

Наведени правци метанастазичких струја које су пролазиле преко овог подручја или у његовој непосредној близини имале су великог утицаја на покрекло и композицију становништва општине Рашка чије је подручје било транзитно-етапно за мигранте који су се преко њега кретали према северу. Те су се миграције, осим изузетних случајева, вршиле постепено, и осим тога, из једне земље матице или шлемена иду вековима миграционе струје, мањом у исте земље колонизације. Њихове, често врло угледне породице, насељавале су се у близини метанастазичких вратница, превоја и бродова и

¹⁴⁶ Јован Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље - основи антропогеографије*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1966, 131.

¹⁴⁷ Милисав В. Лутовац, "Етничке промене у области старе Рашке", Глас СССВII, САНУ: Одељење друштвених наука, 20, Београд 1978, 214, 220.

¹⁴⁸ Јован Цвијић, н.д., 133.

опе прихватају нове емигранте, своје саплеменике и даље их упуњују. По једном старом обичају бар један члан задруге остаје са својима на старом огњишту. Разноврсни су узроци који изазивају миграције, и они се у већини случајева преплићу. Несумњиво је главни узрок најезда Турака и бежање становништва пред завојевачком војском и буне хришћанског становништва против турских освајача. То су у суштини историјски узроци јер су им непосредан повод дали историјски догађаји. Затим, услед инвазије Турака и њихових многобројних ратова, личне и имовинске несигурности, настајала су и тешка економска стања која су покретала исељавања условљена факторима економске врсте. Економске миграције су сталне, трају вековима, мањом неопажено. Ретко кад одједанпут крену велике групе становништва, мањом мање групе, најчешће поједине породице. Као узрок досељавања и исељавања увек се наводи убиство неког самовољног Турчина, свађе и друге размирице.¹⁴⁹

До 17. века је развитак становништва на овом подручју карактерисала релативна стабилност. У каснијим периодима се становништво брже и чешће мењало, због ратова, устанака и турских одмазди. Струјање становништва, поменутим крацима метанастазичких струја, преко овог подручја имало је три јача таласа: после аустро-турских ратова, после првог српског устанка и после ослобођења од Турака.

Од двадесетих година 17. века до двадесетих година 18. века Аустрија је, као што смо већ поменули, четири пута ратовала против Турака са циљем да их прогони из Европе. За време првог рата (1683-1699) године 1689. аустријска војска у којој је био велики број српских добровољаца, заузела је Скопље, Призрен, Косово и Пећ. Ускоро се аустријска војска повукла на другу обалу Саве и Дунава, а компромитовані Срби са Косова и из Метохије нису сачекали турску освету. Једни су се разбежали по планинама, а највећи број је са патријархом Арсенијем Чарнојевићем прешао Саву и Дунав. Тим исељеницима који су долином Ибра прешли преко подручја данашње општине Рашике, придружио се један део староседелачког становништва са тог подручја.¹⁵⁰

Миграцијама на север, које су почеле крајем 17. и почетком 18. века, становници са овог подручја стigli су чак до Будимпеште. У протоколу од 1720. године помињу се Срби који су из различних крајева досељени у Будимпешту, поред осталих помињу се 1 Пазарац, 3 Старовлашанина, 1 из Рашике, 1 Караванчанин, 9 Косоваца, итд.¹⁵¹ Остале три поменута аустро-турска рата још више су допринела исељавању староседелачког становништва са овог подручја. За устаницима и Аустријанцима повукао се знатан број хришћана из новопазарског краја, придружујући се Арсенију IV Јовановићу Шакобенди, пећском патријарху.¹⁵² Крајем четвртог аустро-турског рата "Турци су

¹⁴⁹ Исто, 130-134, 144.

¹⁵⁰ Милисав В. Лутовац, *Ибарски Колашин - антропогеографска истраживања*, САНУ, Одјељење друштвених наука, Српски етнографски зборник, LXLI, Насеља и порекло становништва, 34, Београд 1954, 148.

¹⁵¹ Коста Р. Костић, Грађа за историју српске трговине и индустрије, *Сломеник СКА*, LXVI, други разред, Земун 1926, 163.

¹⁵² Ј. Радовић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, САН, Посебно издање, Одјељење друштвених наука, нова серија, 3, Београд 1950, 78.

1790. године предузимали казнену експедицију на Голији, похватали велики број српске деце и жена, спровели их на тржиште Леванта и продавали.¹⁵³ То је још више допринело исељавању староседелачког становништва са овог подручја. Исељеника са овог подручја и са целе територије Старе Рашке било је доста у северној Угарској у Будимпешти, на острву Чепелу, Сент-Андреји и северно од Будимпеште у Ђеру, Вацу, Коморану, итд. Од краја 16. до средине 19. века ова се област у Угарској често звала Рација, Рашка, да би се тиме обележило њихово становништво.¹⁵⁴ Други јачи талас метанастазичких струја преко овог подручја изазвао је први српски устанак. За време првог српског устанка у Србији, Карађорђе је у ослободилачком походу 1809. године прешао преко Сувог Дола на Пештери, Новог Пазара и овог подручја. Ту су му се придружили устаници не само из тих већ и из других крајева са запада: из Бихора, Вацејвића и Хаса, Мораче и Дробњака. После повлачења Карађорђеве војске са њима одступио је и велики број становника ове области.¹⁵⁵ Трећи јачи талас струјања метанастазичких струја преко овог подручја наступио је после ослобођења од Турака Шумадије и највећег дела овог подручја.

Празнице које су стваране исељавањем староседелачког српског становништва попуњаване су досељавањем нових становника. Крајем 17. века део Никшићана поглавито од Војводића "из села Луке" насељено се у Сјеничко Поље. У овом крају нису се могли задржати, јер су често узнемиравани због пута који је туда водио из Босне и због многих муслуманских беговских породица из Новог Пазара и Сјенице.¹⁵⁶ Већ 1804. године Стари Влах и Ибарску долину насељавају: Вацејвићи, Морачани, Ровчани, Кучи, Пипери, Братопожићи, Дробњаци, Пивљани и Бањани.¹⁵⁷ Било је и случајева присилног пресељавања. Тако је 1768. године Смаил паша пазарски преселио неке Бјелопавлиће у новопазарску нахију.¹⁵⁸ Вацејвићи прелазе у Србију преко Јавора и Драгачева ка Морави, а други правац Вацејвићког исељавања ишао је долином Ибра, преко Рожаја и Т. Митровице.¹⁵⁹ Око 150 породица Дробњака које су 1812. године кренуле за Србију, многе су се задржали у селима Старог Влаха и око Новог Пазара.¹⁶⁰ Године 1829. сто кућа хришћана од Гусиња, Бихора и Пештери доселили су се у Сјеничко поље "због које каквих неправди" и чекали су згодну прилику да се преселе у Србију.¹⁶¹

Поменута досељавања становништва у широј околини утицала су на досељавање становништва и на ово подручје, јер су попуњаване празнице настале исељавањем становништва. На основу истраживања на терену, лите-

¹⁵³ Исто, 84.

¹⁵⁴ Јован Цвијић, и.д., 134.

¹⁵⁵ Милицав Б. Лутовац, "Етничке промене у области старе Рашке", 216.

¹⁵⁶ Радивоје М. Ускоковић, "Исељавање Никшићана", *Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу поводом 30-годишњице научног рада*, Београд 1924, 539.

¹⁵⁷ Павле С. Радушић, *Становништво Црне Горе до 1945. године*, САНУ, Посебно издање, DXV, Одељење друштвених наука, 80, Београд 1978, 146-147.

¹⁵⁸ Љуба Стојановић, *Стари српски записи и написи*, II-III (бр. 3323), Београд 1905.

¹⁵⁹ Р. В. Вешовић, *Племе Вацејвићи*, Државна штампарija, Сарајево 1935, 258.

¹⁶⁰ Ејун Мушовић, и.д., 87.

¹⁶¹ Данило Вујић, *Књижева канцеларија*, I, нахија пожечка 1815-1839, грађа, III, Београд 1953, 256.

ратуре и архивских материјала¹⁶² 1833. године домаћинства на подручју да-нашиње општине Рашка била су пореклом од:

Васојевића - у Бадњу 2, Боњи 2, Баљевцу 1, Белој Стени 4, Бильановцу 1, Боро-вићу 3, Брвеници 7, Вареву 1, Војмиловићу 2, Гостирадићу 3, Градцу 2, Зареву 4, Кремићу 1, Крушевици 2, Орахову 1, Павлици 1, Пискањи 1, Плешину 7, Побрђу 2, Рватима 3, Себимиљу 1, Семетешу 1 и Тиоду 3; Мораће - у Бильановцу 1, Боровићу 1, Војмиловићу 1, Јошаничкој Бањи 5, Ковачима 2, Носолину 1, Павлици 3, Пискањи 1, Покрвенику 1, Потесју 1, Рватима 4, Трнави 3 и Црној Глави 3; Дробњака - у Бајџу 2, Војмиловићу 1, Жутицама 1, Кравићу 1, Побрђу 4, Панојевићу 1, Рвати-ма 1, Рудници 1 и Себимиљу 5; Белопавлића - у Бильановцу 1, Казновићу 1, Курићу 6, Павлици 1 и Пискањи 2; Ријеке Црнојевића - у Бинићу 2, Јошаничкој Бањи 2 и Крушевици 5; Његуша - у Бинићу 2; Цуца - у Вареву 1; Куча - у Вареву 3, Војмиловићу 2, Драганићу 1, Јошаничкој Бањи 3, Казновићу 4, Милатковићу 1, Носолину 1, Семетешу 1, Тиоду 1, Трнави 4 и Црној Глави 3; Пипера - у Градцу 1, Казновићу 1, Себимиљу 1, Трнави 2, Рудници 1; Бихора и Корита - у Белој Стени 1, Панојевићу 3 и Себимиљу 2; Ибарског Колашина - у Беоцима 5; Косова - у Бильановцу 1, Бинићу 2, Зареву 2, Јошаничкој Бањи 3, Лисини 1, Пискањи 1, Раковићу 1 и Шипачини 2; Метохије - у Бильановцу 1, Беоцима 2, Брвеници 2, Вареву 2, Казновићу 1, Мура-ма 1, Новом Селу 5, Рудници 1, Семетешу 1, Супњу 1 и Шипачини 2; Херцеговине - у Бајевцу 1, Бинићу 4, Боровићу 4, Градцу 1, Ковачима 1, Корлаћу 4, Кремићу 4, Крушевици 4, Милатковићу 2, Пискањи 1 и Себимиљу 1; Никшића - у Баљевцу 1, Беоцима 1, Градцу 1, Казновићу 1, Раковићу 3, Семетешу 1, Црној Глави 1 и Гњили-ци 2 домаћинства.

После 1833. године на овом подручју је почело нагло досељавање станов-ништва из суседних крајева који су остали под Турцима. По Тих. Р. Ђорђе-вићу "многи људи који су пре ограничења мислили да ће нама припасти, па су под Турцима остали, ишли су код њих да овамо кнама пређу". Многи су из Турске илегално прелазили у Србију. Године 1835. из села Тушимље (из Турске) пребегао је Миљко Мрљеш. Исте године Атанаско Мишовић из се-ла Троштице пребегао је преко границе у Трнаву где је био у најаму код Радована Курандића. Године 1836. пребегли су из Турске у село Драганиће Марко Младеновић из села Перешића, Јован Ковачевић из села Оклаже и Драган Вуковић из села Јануша.¹⁶³ Бројно насељавање Црногорца око Ра-шке проузроковано је постојањем рашког карантине, који је у овом случају играо улогу вратнице. Проводећи одређено време у том карантину, људи су излазили у околна села ради зараде и уколико би се показали вредни, поје-дини домаћини су их настањивали на својим имањима.¹⁶⁴ "У прелазном ме-сту Рашка пограничне власти су водиле статистику о броју душа које су пре-ко границе прешли. То стање приказано је за период 1863-1875. у табели 29. За 12 година, од 1863. до 1875. године, преко пограничног места Рашка до-сељено је 14.160 становника, а одсељено 13.954 становника. То показује уло-гу овог подручја као вратница и транзитно-етапне миграционе зоне за мета-настазичке струје.

¹⁶² Дефтер из 1833. године број 617, протокол арачи, нахија новопазарска, жептанија моравска, Јошаница и студеница, Историјски архив Србије, Београд.

¹⁶³ Тих. Р. Ђорђевић, *Архивска грађа за насеља у Србији за време владе Кнеза Милоша*, СКА, Српски етнографски зборник, 37, насеља и порекло становништва, 22, Београд 1926, 476, 479, 481, 493.

¹⁶⁴ Радомир Губерина, *Сеобе са Горњег Лима и Таре*, Иванград 1976, 39.

Табела 29 Број досељених и одсељених лица преко пограничног места Рашка у периоду од 1863. до 1875. године¹⁶⁵

Година	Досељено	Одсељено	Разлика
1863.	1.487	3.613	-2126
1864.	901	1.256	-355
1865.	821	670	151
1866.	667	510	157
1867.	1.239	775	464
1868.	1.473	1.243	230
1869.	1.119	873	246
1870.	979	821	158
1871.	1.107	861	246
1872.	1.417	830	587
1873.	961	774	187
1874.	1.077	965	112
1875.	912	763	149
Свега:	14.160	13.954	206

Године 1876. почео је српско-турски рат. Пред почетак рата, због насиља и безакоња, настала су велика исељавања Срба из Топлице.¹⁶⁶ На ово подручје тада је досељено неколико породица из Топлице. После ослобођења Топлице од Турака 1878. године те су се породице вратиле у Топлицу.

На оживљавање метанастазичке струје из новопазарског, пештерског и сјеничког краја утицали су догађаји после аустро-угарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године. Због те окупације један део муслуманског становништва из Босне и Херцеговине иселио се у стару Рашку (Новопазарски Санџак) и Македонију где су и даље остали под турском влашћу. То су били тзв. "мухацири". Мухацири су у Новопазарском Санџаку вршили директан притисак на српско становништво и настојали да га потисну како би се настанили на њиховим имањима. Томе су доприносиле и турске власти, које су вршиле притисак на бегове и аге да напуштају уговоре са Србима - чивчијама - како би их приморали да напусте читлук и на њих насеље мухацире. Због тога су Срби бежали у Србију.¹⁶⁷ Један део Срба са тог подручја насељио се у селима на овом подручју.

Значајан фактор који је утицао на интензитет метанастазичке струје из новопазарског, пештерског и сјеничког краја биле су гладне године и болести. Тако се као гладне године, пропраћене болестима, помињу: 1815, 1817, 1818, 1839, 1863. и 1874. Осим тога епидемије колере, које су харале Европом од 1860. до 1912. године, ни једна није мимошла Нови Пазар. У свим тим годинама биле су врло изражене сеобе, особито српског становништва.¹⁶⁸

Утицај поменутих метанастазичких струја на имиграцију становништва на ово подручје после 1833. године може се делимично сагледати по послед-

¹⁶⁵ *Државопис Србије*, XI, Статистика Краљевине Србије, Београд 1882, 126.

¹⁶⁶ Вујадин Б. Рудић, н.д., 61.

¹⁶⁷ Ејуп Мушовић, н.д., 93.

¹⁶⁸ Властимир Илић, *Историјски развој здравствене службе у Новом Пазару и околини, "Књижевне новине"*, Београд 1970, 6, 14.

њој етапију миграционој станици из које су поједини родови и породице одсљени на ово подручје. О томе ће бити више речи у поглављу о пореклу становништва.

Подручје данашње општине Рашица, као етапно миграционо подручје карактерисала је и изразита емиграција становништва. Узроци исељавања становништва са овог подручја су били: несигурност која је владала у њему као пограничном подручју све до 1912. године, велики природни прираштај, аграрна пренасељеност и тражење бољих услова за живот.

Становништво се са овог подручја исељавало у Подибар и Гокчаницу, Гружу, Жупу Александровачку (после првог српског устанка а нарочито после 1833. године), у Топлицу (после 1878. године и на Косово (после 1921. и 1918. године) и друге крајеве.

У Жупи Александровачкој досељеника са овог подручја има у следећим насељима:

Виткову (Рашковићи из Потесја), Горњем Ступцу (Лисинци - Самокресовићи из Лисине), Суботићи (Недељковићи из Боћа), Стублу (Костићи из Паљештице од Јошаничке Бање), Парчину (пореклом из Казновића су Недељковићи), Доброльјубу (Чапини из Чајетине), Дренчићи (Митићевићи од Рашице и Богићевићи из Беоца), Тулежу (Стефановићи из Паљештице), Вељој Глави (Прибаковићи су пореклом од Јошаничке Бање), Лесеновцу (Катанчићи из Дрења), Доњем Ступцу (Лисинци - Крстојевићи из Лисине), Ботуњу (пореклом из Боћа су Којићи, Луковићи, Милошевићи, Благојевићи и Матовићи) и у Великој Дреници (Себићи из Себиња).¹⁶⁹

У Гружи досељеника са овог подручја има у следећим насељима:

Витковцу (Мареновићи из Плешине), Миљавчићу (Чорбићи из Рашице), Печенигу (Саковићи их Гладнича) и у Чукујевцу (Петровићи из Бинића).¹⁷⁰

У Подибарју и Гокчаници већи број родова и породица је пореклом из насеља са подручја данашње општине Рашица. То су у следећим насељима:

Врби (Весковићи и Вајковићи из Себимиља и Мислопољци из Мислопоља); Церју (Читлучани из Беоца и Гмитровићи из Јошаничке Бање); Рудњаку (Главичићи из Попа у Ковачима, Љубичићи од Косоваца из Јошаничке Бање, Ђорђевићи из Дубраве у Војмиловићима и Црноглавци из Црне Главе); Предолу (Бурашевићи из Дубраве у Војмиловићима); Гокчанице (Банковићи-Јањковићи и Обрадовићи из Боћа); Брезни (Шаловићи из Себимиља, Драганчићи из Драгаша и Токалићи из Бильјановца); Мельаници (Прињаци - Казновици из Казновића, Чомаге - Чомагићи и Лужњани из Јошаничке Бање и Арсовићи - Кошани из Носольина); Каменици (Дубравци из Дубраве, Караде из Војмиловића, Чорбићи из Градца, Чингилчићи из Бильјановце, Мијатовићи из Покрвеника и Пановићи из Семетеша); Драгосињцима (Кучевићи из Плешине, Витимоновићи из Бадња, Варевци из Варева и Власовци из Власова); Метикошу (Вујанци из Зарева); Замчану (Пантовићи из Брвенице, Брукшани из Орље Главе, а пореклом из Себимиља); Вранешу (Лисинци - Самокресовићи из Лисине и Сензовићи из Балјевца); Подунавцима (Лисинци - Самокресовићи из Лисине); Заклопачи (Илићи из Балјевца); Ратини (Мрмочићи - Стевановићи из Мрмочића у Панојевићима); Матуругама (Никини из Кућана, Андријанићи из Брвенице и Милошевићи из Градца); Крушевици (Пискањици из Пискања, Пауновићи и Јемуловићи из Балјевца, Бекчићи из Јошаничке Бање, Тлачићи из Тлачиће, Петровићи из Чајетине, Ђоковићи из Жижковаца у Балјевцу, Ђековићи из Јошаничке

¹⁶⁹ Милисав В. Лутовац, *Жупа Александровачка*, 66-94.

¹⁷⁰ Михаило Драгић, *Гружа*, Српски етнографски зборник, 21, Насеља српских земаља, 10, Београд 1921, 197, 231, 297, 311.

Бање и некадашни род Бићелци из Бићела у Белој Стени); Грачану (изумрли родови Карадићи - Лачнојевићи их Бадња и Жерађани из Жераћа); Рибница (Бековићи из Јошаничке Бање, Покимиће из Рвата, Јовићевићи из Баљевца и изумрли родови Аксовићи од Вујанаца из Зарева, Боровићи из Јошаничке Бање, Жарани из Жара у Плешину) и у Ковачима (Крушевци из Рвата, Милетићи из Баљевца и изумрли род Раденковића из Биљановца.¹⁷¹

Исељених породица са овог подручја има још у Штулцу код Врњачке Бање (Чеперковићи из Шипачине); Церови код Крушевца (Бекчићи); Краљеву (Вујанци из Зарева) и Београду (Вујанци из Зарева).

После ослобођења Топлице и других јужних и југоисточних делова Србије од Турака 1878. године, неки крајеви су, због исељавања албанског и турског становништва, остали пусти, а међу њима и Топлица. Србија је 1880. године донела Закон о насељавању ових крајева, у коме је централно место заузимало насељавање Топлице. Законом о насељавању омогућено је насељавање Топлице становништвом из Црне Горе, Косова, Санџака, Војводине.¹⁷² У току неорганизованог пресељавања црногорског становништва од 1877. до 1879. године већи део пристизао је у ослобођене крајеве преко Мокре Горе и Ужица, на Крушевач и преко старе границе у топлички округ, делом преко Босне, на граничним прелазима на Дрини, затим опет преко Ужица у ослобођене крајеве, или преко граничног прелаза Рашике на Крушевач и, даље, у округ топлички. Тако је подручје данашње општине Рашика добило улогу транзитног миграционог подручја за један број миграцата који се пресељавао из Црне Горе у Топлицу. У току прве деценије (од 1881. године) по ослобођењу, досељавање је плански организовано, а досељеници (колонисти) су распоређивани по насељима углавном округа топличког, на подручју Топлице, Јабланице и Пусте Реке.¹⁷³ Слободно земљиште распоређивано је по предвиђеном плану да се једној породици може дати највише 4 хектара и 2000 m² за подизање куће. Задужној кући се могло дати још по два хектара за обраду за сваку мушку главу старију од 16 година. Насељеник је био само уживалац дате земље до навршених 15 године, а тада је постајао њен власник. Закон је насељенике ослобађао свих дажбина за 3 године, а војне службе за 5, а службе у народној војсци за 3 године.¹⁷⁴ У првим годинама после првог светског рата на подручју Топлице, са проширењем граница нове југословенске државе, црногорски део досељеника се празнио из топличких села и реемигрирао у завичај. На њихова имања досељавали су се нови досељеници.¹⁷⁵

У поменутим уселењима становништва у Топлицу учествовао је један број породица са подручја данашње општине Рашика. Навешћемо неке приmere исељених домаћинстава из следећих насеља:

Плешина Милетићи и Вандићи (из Дворишта), Радомировића 2 домаћинства (из Трноваче) у село Висока, Јоковићи (из Синожеца), Џодићи и Кулизе (из Бањске) и

¹⁷¹ Радослав Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, Насеља и порекло становништва, 30, Српски етнографски зборник, LVI, САНУ, Београд 1948, 264-387.

¹⁷² Вујадин Б. Рудић, и.д., 26.

¹⁷³ Видосава Николић-Стојанчевић, *Топлица - стручни процеси и традиционална култура*, САНУ, Етнографски институт, Посебна издања, 28, Београд 1985, 84, 88.

¹⁷⁴ Б. Пејатовић, *Насељавање Црногорца у Србију у 19. веку*, Титоград 1962, 51. Преузето из књиге Видосаве Николић-Стојанчевић, *Топлица*, 86.

¹⁷⁵ Видосава Николић-Стојанчевић, и.д., 119.

Перовићи из Плешине; Триаве Курандићи и Чешљарци; Бинића Несторовићи 3 домаћинства, Здравковићи и Милићевићи; Себимиља Мильковићи, Луковићи, Весковићи, Видићи и Ивановићи 2 домаћинства; Драганића Вучетићи; Боровића Милутиновићи, Михаиловићи, Јоковићи, Симијоновићи, Милошальевићи, Радисаљевићи и Марковићи; Белог Поља Нештовићи, Младеновићи и Станчићи; Носољина Милићи и Вучковићи; Градца Саковићи (2 домаћинства), Павловићи (огранак Николића) у Богујевац и Радовићи; Крупчице Башковићи (2 домаћинства), Пантовићи и Петровићи; Зарева Дамњановићи (из Дворишта) и Петровићи (из Бечвара); Варева Новаковићи и Стојановићи; Побрђа Дугалићи; Семетеша Секулићи (после првог светског рата); Шипачине Бачани, Репушани и Крстовићи; Лисине Колашинци; Новог Села Ђокићи и Чичићи; Попеља Миловићи; Црне Главе Томовићи (из Долова) у Кончел и Милојевићи (из Мечкара) у Шиљоману; Казновића Танасковићи и Ђурчићи; Бадња Карадићи; Раковица Јовановићи (после првог светског рата); Ковача Арсићи (из Копривнице); Жерађа Лужњани; Војмиловића Раковићи у Гртре; Гњилице Виријевићи у Велику Плану, Арсовићи и Пејчиновићи; Биочина Шарци; Кравића Вељовићи и Матковићи; Орахова Младеновићи; Кућана Дрманџи и Ђурковићи; Панојевића Ристовићи; Супња Михаиловићи и Павловићи.

Из наведених података се види да се са овог подручја из 7 насеља (Кравића, Орахова, Кућана, Панојевића, Супња, Биочина и Гњилице), која су још била под турском влашћу, иселило у Тошићу 12 домаћинстава.

После ослобођења Косова од Турака један мањи број домаћинстава са подручја данашње општине Рашка одселио се на Косово претежно због куповине земље. Навешћемо нека домаћинства која су се са овог подручја одселила у косовска насеља:

Бесину Поповићи из Себимиља као колонисти 1932; Велику Реку Боровићи и Веселиновићи из Јошаничке Бање 1914. године, Дубовићи 6 домаћинстава и Јанковићи 1914. године и Бекчићи из Раковца 1913. године; Расково Јовановићи 2 домаћинства и Јанковићи 1914. године и Бекчићи из Раковца 1913. године; Расково Јовановићи 2 домаћинства из Војмиловића 1913. године; Преказе Лазићи 2 домаћинства из Шипачине 1937. године као колонисти; Клину Ковачевићи их Кремића; Шипоље Војиновићи из Чајетине, Дубовићи из Раковца, Лазићи из Шипачине, Марковићи и Баштани из Брвеника и Ђордовићи из Јошаничке Бање.

После ослобођења новопазарског краја од Турака 1912. године почело је исељавање становништва са подручја данашње општине Рашка (претежно из голијских села) у новопазарску котлину због куповине земље. Навешћемо нека домаћинства која су се одселила у следећа насеља у новопазарској котлини:

Шавце Трифуновићи из Ђоца; Дојиновиће Мартићи из Беле Стене; Митрову Реку Шарковићи из Плешине, Нови Пазар Ракићи из Беле Стене, Вујанци из Беле Стене, Младеновићи и Милутиновићи из Побрђа и Јеумовићи из Баљевице; Кривату Ивановићи из Себимиља; Триаву Терзићи из Вртина; Постеље Рашковићи из Попеља; Варево Башковићи из Себимиља; Селаковац Миленковићи из Боровића; Пожегу Планојевићи их Боровића и Кијевчани из Плешине; Ботуровину Петровићи из Плешине, Петровићи из Боровића и Марковићи из Боровића; Дежсу Радисављевићи из Боровића и Перовићи и Кучевићи из Плешине.

Поменута домаћинства са овог подручја куповала су земљу у околини Новог Пазара највише у периоду од 1912. до 1936. године од мусиманског становништва које се у том периоду исељавало у Турску.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Ејуп Мушковић, н.д., 109.

Наведене емиграције становништва са подручја данашње општине Рашка, у посматраном периоду, подстицане су променама у економском развоју, јачањем земљорадње над сточарством. Са јачањем земљорадње над сточарством јавила се куповина земљишта од стране планинског становништва овог подручја у Косовској, Новопазарској и Александровачкој котлини и емиграција становништва према тим котлинама. Други значајни подстицајни фактор емиграције становништва са овог подручја било је насељавање (колонизација) Топлице и Косова после њиховог ослобођења од Турака.

Један мањи број миграната који су у оквиру метанастазичких струја прешли преко овог подручја, са или без задржавања на њему, поново су се вратили на ово подручје. Набројајмо нека домаћинства која су се вратила на ово подручје: Шћеловићи их Поцесја били су у Левчу; Барлови из Велења били су у Вучковици код Крагујевца; Јолдовићи из Радошића били су у Отроцима код Краљева; Бубање из Бинића и Курандићи из Тринаве били су у Великом Поморављу; Петровићи из Себимиља били су у Орљој Глави код Студенице; Кутлачићи и Петровићи из Плешина били су у Борачу код Крагујевца; Нештовићи из Белог Поља били су у Сирчи код Краљева; Ђорђевићи из Црне Главе били код Јагодине; Кузмановићи из Мура били су у Александровачкој жупи; Настићи из Казновића били су код Сталаћа; Цвејовићи из Рудилице били су у Мељаници код Краљева; Зечевићи из Казновића били су у Мељаници код Краљева; Петровићи из Ројчића у Рудилице били су код Чачка; Кошани из Рвата били су у западном Поморављу; Пендићи из Бинића били су у Планиници код Ушћа; Савићи из Драганића били су у Шумадији; неки преци данашњих Илића из Жижковаца у Баљевцу били су у Сегедину у Мађарској и зато Илићи имају надимак "Сегединци".

Из Топлице су се вратили: Вељовићи и Матковићи из Кравића, Ђурковићи, Амановићи и Тодоровићи из Кућана, Симовићи из Панојевића, Вучетићи их Драганића, Лужњани из Јошаничке Бање, Минићи из Носольина, Миљићевићи из Бинића, Петровићи и Џодићи из Плешина, Арсићи из Коцривиће у Ковачима, Јовановићи из Раковца, Миловићи из Поцесја и Нештовићи из Белог Поља.

Повратници као разлоге повратка наводе то "што су им тамо почела чељад да изумира", што су "видели пришту овцу" (што је било недовољно простора за сточарење на које су навикли у планинском подручју), што су неког убили па су због тога морали да беже, што су на имању које су добили у Топлице имали много корова који су требали да крче. Један број повратника из Топлице вратио се у насеља Кравиће, Кућане и Панојевиће која су била под турском влашћу. Неки од њих наводе као разлог повратка то што су морали да служе војску, а у Турској у то време нису имали ту обавезу. У свеукупном миграционом кретању становништва на овом подручју, у посматраном периоду, повратне миграције се јављају као пратеће појаве емиграција. Главни узрок повратним миграцијама је чежња за старим крајем, тешко прилагођавање на нову средину и нови начин живота, "сукоб са староседеоцима, неспоразуми око земље и зато што у новом крају нису нашли оно што су очекивали".¹⁷⁷

¹⁷⁷ Жарко Шћепановић, *Средње Полимље и Потгарје, историјско-етнолошка расправа*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, 20, Београд 1979, 74.

Удадбено-женидбене миграције

Поред матанастазичких кретања веома значајан вид трајних миграција становништва на овом подручју, од аустро-турских ратова до другог светског рата, представљају миграције везане за склапање бракова.

Удадбено-женидбене миграције обухватају младе људе који ради склапања брака напуштају првобитно место боравка и прелазе у место боравка мужа односно жене. Оне су на овом подручју, у поменутом периоду, утицале на пресељавање једног од супружника на мање дистанце, те су имале локални карактер.

Девојке из материјално средњег домаћинства, које немају браћу, да би остала на имању својих родитеља доводе мужа у кућу. То довођење мужа у кућу назива се призећење или долажење на мираз. Ради илустрације навешћемо неке примере доласка на мираз по насељима на овом подручју:

У Потисје су дошли на мираз: Трикошанин из Лисине код Кнежевића, Карадић из Жутица код Милићевића, Делетић из околине Андријевице код Миловића; у Брвеницу Милићић из Рудна код Андријанића, Лазовић из Вршка у Гњилци код Андријанића, Карадић из Жутица код Коларевића; Миленковић из Жутица код Милосављевића, Раковић из Велења у Бинину код Андријановића, Марковић из Тадења код Коларевића, Дугалић из Шумника у Белој Стене код Вујанаца, Нешовић из Коритњика код Веселиновића, Никић из Панојевића код Гвозденовића, Читлучанин из Беоца код Шумараца, Можовић из Беоца код Андријанића, Мутавџић из Тушимље код Андријанића, Гаровић из Рожаја код Андријанића, Николић из Грађа код Максимовића, Чорбић из Милатковића код Максимовића и Рајовић из Супња код Андријанића; у Кремиће у Драгодану Ђачић из Пиве код Вујовића, у Лучној Вујовић из Павлице код Милосављевића и Ђорђевић из Жутица код Томовића; у Корлаће Тодоровић из Кремића код Диздаревића, Медаревић из Пискање код Петровића, Симоновић из Курића код Лужњана и Алексић из Јошаничке Бање код Диздаревића; у Павлицу су дошли на мираз: Сочанац из Рвата код Јовановића, Кошанин из Беоца код Ђоровића, Миловић из Потисја код Петровића, Радуловић из Бадња код Милошевића и Бошковић из Рвата код Вујовића; у Жутице Глишовић из Лопужње код Новог Пазара код Стефановића и Секулић из Семетеша код Глишовића; у Куриће Новковић из Пискање код Вучетића, Бабић из Плоча код Морића, Кашић из Пискање код Јовановића и Пауновић из Пискање код Симоновића; у Белу Стенију Јасинић из Брвенице код Вуковића, Ђоковић из околине Новог Пазара код Милића, Пешовић из Железнице код Јарковића, Нићифоровић из Постења код Мандића и Ристовић из Покрвеника код Драгојловића; у Побрђе Илић из Лучица у Балјевићу код Јемуловића, Милосављевић из Боровића код Алексића, Симијоновић из Тлачине у Боровићу код Јемуловића и Магдаленић од Рожаја код Јекића; у Пискању Бекчић из Јошаничке Бање код Новковића, Лештанић из Казновића код Столовића, Јарковић из Беле Стене код Кашића, Споловић из Реке са Голије код Ивановића; у Покрвеник Илић из Лучица у Балјевац код Мијатовића и Бекчић из Жерађа код Радуловића; у Жерађе су дошли Кашић из Пискање код Савића и Ђорђевић из Кремића код Бекчића; у Драганиће Раковић из Трнаве код Томовића; у Милатковиће Буровић из Гржиће код Рожаја код Дедића, Минић из Носольина код Радосављевића, Јањовић из Себимилье код Пењовића и Срећковић из Рвата код Вуковића; у Вртице Саковић из Власова у Вареву код Питића; у Носольин: Раковић из Трнаве код Томовића; у Милатковиће: Нешовић из Белог Поља код Симовића и Савовић из Коритњика код Симовића; у Шипачину: Трикош из Лисине код Лазића; у Рудницу: Боровић из Лисине код Тодоровића у Ројчиће и Премовић из Јериња код Савковића; у Ново Село: Лазић из Шипачине код Живковића, Тодоровић из

Ројчића у Рудници код Чеперковића, Пењишевић из Београђа код Живковића и Ковачевића из Требиња код Пановића; у Лисину: Трикош из Руднице код Ђорђевића; у Тиоце: Деспотовић из Бељака у Новом Селу код Чомагића, Марковић из Бељака у Новом Селу код Цветића и Бошњовић из Руднице код Богојевића; у Плавково: Урошевић из Кошутице код Пузовића; у Муре: Ћирковић из Ћирковића код Лазаревића, Пузовић из Туснице у Плавкову код Крговића и Павловић из Гувништа код Гаљака; у Гњилицу: Бојовић из Лукова код Крстовића, Алексић из Кончулана код Јосифљевића, Ивановић из Јериња код Арсовића и Цветковић из Бара код Буђевача; у Кравиће: Алексић из Кончулана у Гњилици код Матковића, Ковачевић из Требиња код Павловића и Белојица из Лукова код Кривчевића; у Луково: Белојица из Буковице код Нешовића и Филиповић из Бара код Димитријевића; у Јошаничку Бању: Стефановић из села Рокци код Марића, Јовановић из Курића код Радуловића и Цветић из Тиоца код Демировића; у Раковац: Бићанин из Осретка код Томића; у Балјевац: Бојовић из Брвенице код Андрића; у Црну Главу: Радуловић из Јелакца у Мечкаре код Милојевића, Гвозденовић из Дежеве у Мечкаре код Милојевића и Јанковић из Раковца у Долове код Јаковљевића; у Бадањ: Петровић из Ројчића код Радуловића, Видић из Себимиља код Карадића, Миловић из Потесја код Карадића и Глукчевић из Рвата код Карадића; у Радошићу: Карадић из Бадња код Миловића и Поповић из Казновића код Кнежевића; у Семетеше: Петровић из Рвата код Секулића, Радуловић из Бадња код Секулића, Ђордовић из Лисине код Крушевача, Лазић из Шипачине код Кнежевића, Кошанин из Радошића код Крушевача, Поповић из Тиоца код Секулића, Милутиновић из Бистрице код Томовића, Чорбић из Града код Томовића и Миловић из Тиоца код Пановића; у Трнаву: Милосављевић из Боровића код Бубаја, Павловић из Себимиља код Чуповића, Мојовић из Београђа код Курандића, Вујанац из Беле Стене код Радовића, Ђурђић из Вртина код Бројачевића, Ђеговић из Милатковића код Матовића и Анђелковић из Руднице код Станишића; у Себимиље: Радомировић из Плешине код Поповића и Милосављевић из Боровића код Видића; у Плешниг: Чорбић из Бекове код Вукосављевића; у Боровиће: Вучковић из Палежа код Студенице код Максимовића и Чорбић из Плешине код Радосављевића; у Крушевицу: Букара из Бинића код Пантовића, Мачужић из Тепеча код Ристића, Божић из Зацкула у Сремче код Матковића, Маринковић из Брезовика у Сремче код Столовића, Матић из Рудна у Гладиће код Башковића и Илић из Лучица у Балјевац и Гладиће код Радовановића; у Градац: Вујанац из Зарева код Саковића, Миљашевић из Каменске код Милојевића, Вујанац из Брвенице у Котраже код Чорбића, Коловић из Зарева код Грковића, Котуровић из Бинића код Чорбића и Љубичић из Бинића код Николића; у Зарево: Ратковић из околине Новог Пазара код Вујанаца, Дамњановић из Сремча у Крушевици код Вујанаца, Јањевић из Градца код Дамњановића у Двориште, Драгојловић из Брезовика код Коловића, Боровић из Вионице код Коловића и Маринковић из Брезовика код Коловића; у Биниће: Андријанић из Брвенице код Ђукића, Обрадовић из Слатине код Јуша код Балтића, Премировић из Радошића код Поповића, Томовић из околине Новог Пазара код Радоњића, Перишић из Раленовића код Студенице код Несторовића, Боровић из Беле Стене на Голије код Матовића и Јодић из Рудна код Баркова; у Коваче: Вељковић из Јошаничке Бање код Тошовића, Прибанић из Јелакца код Тошовића, Дунђић из села Рокци у Попе код Радовановића, Спасојевић из Бога у Попе код Главчића, Вукмировић из Јелакца у Попе код Главчића, Јанковић из Војмиловића у Попе код Главчића, Богојевић из Плане у Копривничу код Мильковића и Раковић из Војмиловића у Копривничу код Главчића; у Војмиловиће: Главчић из Попе код Ковачића у Дубраву код Каровића; у Бое: Трифуновић из Црне Главе код Чомага, Угриновић из Јелакца код Милосављевића, Пецдић из Јелакца код Милосављевића и Вукмировић из Јелакца код Ђурковића; у Београде: Вељовић од Рожаја код Радоњића, Јемуловић из Побрђа код Гајтановића, Курандић из Трнаве код Ковачевића, Кошанин из Тадења код Трифуновића, Максић из Новог Села код

Гајтановића и Шаптовић из Врањева код Студенице код Бошковића; у Варево: Чорбић из Котраже у Градцу код Јеленковића и Амановић из Кућана код Јеленковића; у Сушић: Илићи из Кравића код Неранџића и Ивановићи из Буковице код Радослављевића.

Из наведених података се види да је, у оквиру миграција везаних за склапање бракова, долажење на мираз била честа појава, јер је приликом теренских истраживања евидентирано 170 поменутих случајева.¹⁷⁸

Миграције везане за склапање брака као и долажење на мираз знатно су утицале на измену метанастазичким струјама формираног састава породица и порекла становништва, јер од средине 19. века јењавају метанастазичка кретања услед немогућности даљег заузимања земљишта.¹⁷⁹

Миграције са веће на мању надморску висину

Промене у привреди на овом подручју у 19. веку условиле су појаву нове врсте трајних миграција. Јачање земљорадње над сточарством условило је миграцију становништва са веће на мању надморску висину. "Земљорадња је напредовала упоредо са намножавањем становништва, а то је са собом повукло опадање сточарства. Било је и других разлога њеном напретку. Један од њих био је тај што је цена сточија опала, а жито се није увек могло набавити у другом крају".¹⁸⁰ "Ново жито" - кукуруз који се јавио у 18. веку најпре се гајио по заравним и побрђима. Затим се кукуруз и озима жита гаје уместо ливада у долинским равнима где су за њега услови били најповољнији. Кукуруз брзо избија на прво место, јер захвата и долинске равни. Уз кукуруз се све више гаји пасуљ и бундева.¹⁸¹ Са изразитијим јачањем земљорадње над сточарством у другој половини 19. века (после ослобођења од Турака пајвећег дела овог подручја) и у првој половини 20. века (нарочито после балканских ратова) јавља се на овом подручју куповина земље, од стране брђана и планинаца, у његовим пајничим и наплоднијим деловима, а пошто је није било довољно за продају на овом подручју, она се куповала ван њега у Новопазарској котлини у околини Новог Пазара, западном Поморављу, Александровачкој Жупи и на Косову.

На подручју данашње општине Рашка купиле су мање парцеле земље ("хлебне њиве"), на мањој надморској висини да би их обрађивале, породице из следећих насеља:

Лисине - Ђоровићи у Казновићу; Тиоца - Деспотовићи у Ројчићу, а Поповићи у Казновићу; Себимиља - Поповићи, Петровићи и Видићи у Драганићу; Ивановићи у Носолину и Вртичама, Пашајлићи у Драганићу и Вртичама; Боровића - Аксентијевићи у Сушићу; Шипачине Лазићи, Трикоши, Чеперковићи, Баловићи и Војиновићи у лугу поред Ибра у Рудици; Новог Села - Живковићи, Максићи, Чеперковићи, Деспотовићи и Лазићи у Рудици поред Ибра; Војмиловића - Раковићи у Жутица-ма; Ђоћа - Лазовићи у Павлици; Црне Главе - Трифуновићи, Матићи и Јосијевићи у Пискању; Покрвеника - Радовановићи и Радуловићи у Биљановцу и Милошевићи и

¹⁷⁸ Милена Спасовски, и.д., 104.

¹⁷⁹ Исто, 140.

¹⁸⁰ Милисав В. Лутовац, и.д., 28.

Радуловићи у Пискањи; Ковача - из Копривнице Главчићи, Арсићи, Бојовићи и Радичевићи у Пискањи и Радичевићи у Биљановцу.

У Новопазарској котлини у околини Новог Пазара "хлебне њиве" су имале породице из следећих села са овог подручја: Ковача Тошовићи у Кривачи код Новог Пазара;

Боровића - из Ивана Марковићи у Мишчићу, из Ладојевића Радосављевићи у Дежеви, из Тлачине Миленковићи у Селаковцу и из Саса Јовковићи у Побрђу; Себимиља - Ракитићи и Јањовићи у Трнави; Плешића - Кијевчани у Рајчиновићима, Макосовићи и Кијевчани у Побрђу, Кучевићи у Дежеви и Мирковићи из Жара код Петрове цркве; Крушевић - Влајовићи у околини Новог Пазара; Балјевца из Јаңдоля Јемуловићи у околини Новог Пазара.

У Западном Поморављу "хлебне њиве" су имале породице из следећих села са овог подручја:

Црне Главе - Трифуновићи код Трстеника; Војмиловића - Костовићи у околини Краљева; Жерађа - Бекчићи у Подунавцима; Покрвеника - Радуловићи у Сијаћем Польу, Раковца - Јанковићи код Трстеника; Ковача - Арсићи и Тошовићи у Сијаћем Польу.

Питома и богата Александровачка Жупа представљала је прави Мисир за планинце са Копаоника и Жельина. Они су вековима упирали очи у њу. Њихов идеал био је куповина земље или бар парцеле за виноград у њој.¹⁸¹

Вероватно су планинци са овог подручја имали винограде у Жупи још у турско доба. Масовна куповина мањих парцела за виноград у Жупи започела је после ослобођења од Турака. "Планинцима је био потребан виноград у недостатку другог воћа од којег би се добијало пиће".¹⁸² Планинци са овог подручја који су имали већи виноград у Жупи прдавали су вино и куповали жито. Неке породице са овог подручја су поред винограда имале и "хлебне њиве" у Жупи (на пример: Глишковићи и Милутиновићи из Раковца у Виткову и Петровићи из Паљештице у Јошаничкој Бањи у Крушевици). Виноград у Жупи у посматраном периоду имале су породице из следећих насеља са овог подручја:

Шипачићи (Војиновићи и Чеперковићи); Црне Главе (Вукосављевићи, Матићи, Јосијевићи, Трифуновићи, Максимовићи и Дишићи, из Боровића у Црној Глави Ђорђевићи, из Мечкара у Црној Глави Милојевићи, из Долова у Црној Глави Јаковљевићи, Јанковићи и Дубовци) у Јарушкој Польани, Малом Борју и Станицу; Раковца (Јовановићи, Јанковићи, Глишковићи, Томићи, Димитријевићи, Ристовићи, Дубовци и из Дрење у Раковцу Бекчићи (у Јарушкој Польани, Малом и Великом Борју); Ковача (Тошовићи и Џејовићи) у Јежевици; Војмиловића (Каровићи, Милојевићи, Костовићи и Јанковићи) у Борју и Јежевици; Бона (Грковићи, Лазовићи, Чомагићи и Васильевићи) у Јежевици, Ботуњи, Малој Ракљи, Јошаничке Бање (Вельковићи, Пајовићи, Бековићи, Прибоји, Алексићи, Босићи и Петровићи) у Великом и Малом Борју, Ржанићи и Станицу, из Вележа у Јошаничкој Бањи (Лекићи, Петровићи и Ђирковићи) у Прибојевцу и Крушевици и из Паљештице у Јошаничкој Бањи (Петровићи) у Крушевици.

У посматраном периоду планинци и брђани са овог подручја селили су се на купљена имања на мањој надморској висини. Навешћемо неке примере те миграције. На овом подручју насељили су се на мању надморску висину: Трифуновићи из Црне Главе у Биљановац, Кучевићи из Плешића код Ра-

¹⁸¹ Милорад Васовић, *Копаоник и Жупа у већем допуњавању*, СГД, Земља и људи, 30, Београд 1980, 98.

¹⁸² Милисав В. Лутовац, и.д., 53.

шке, Петровићи из Себимиља у Драганиће, Пековићи из Војмиловића у Биљановац, Јелићи из Ковача у Жутице, Ракитићи из Себимиља у Варево, Радуловићи из Шутановине у Јошаничкој Бањи у Пискању, Радоњићи из Коритњика у Беоче и Славковићи из Саса у Боровићу у Милатковиће. Са овог подручја, како је већ поменуто, одселило се на купљену земљу у околину Новог Пазара 19, Жупу 18 и на Косово 15 породица.

Наведена миграција становништва са веће на мању надморску висину, као врста трајних миграција становништва, у посматраном периоду на овом подручју, била је у функцији развоја земљорадње. Последица те миграције је смањење броја становника у насељима на већој, а повећање броја становника у насељима на мањој надморској висини и стварање нових крајева и заселака. Куповина земље на мањој надморској висини ради обраде, условила је појаву нове врсте сезонске миграције радне снаге са веће на мању надморску висину ради обраде те земље.

Миграције село-град

Појава миграције село - град на овом подручју, као нове врсте трајних миграција условљена је променом у привреди у првој половини 19. века, која је ишла у правцу диференцирања непољопривредних делатности и њихове концентрације у варошици Рацки. Са развојем варошице Рацке почели су у њу да се досељавају становници околних села који су се бавили трговином, занатством, угоститељством и другим непољопривредним делатностима. Интензитет усељавања сеоског становништва зависио је од друштвено-економског развоја варошице.

Према П.Ж. Петровићу до 1929. године досељена су у Рацку следећа домаћинства:

Андрић (1 домаћинство) кафесија, доселио се из Варева; Арсовић (2) један кафесија а други књижар, досељени су из Носолине 1890. године; Барлов (2) један столар а други опанчар, досељени су из Бинића; Бојанић (1) земљорадник, досељен из Биљановца; Бурмазовић (2) један трговац а други кафесија, досељени су из Мура; Биорац (2) један трговац а други опанчар, досељени из Баљевца 1890. године; Виријевић (1) досељен из Руднице 1910. године; Видић (1) кафесија, досељен из Себимиља 1870. године; Вујанац (5) један опанчар а остали трговци, досељени из Варева 1879. године; Вучетић (1) пекар, досељен из Драганића; Вучићевић (1) трговац, досељен из Павлице; Грајац (1) досељен из Пискање; Дамњановић (1) кафесија, досељен из Баљевца; Деспотовић (2) један свештеник а други земљорадник, досељени из Рвата 1880. године; Дудић (1) опанчар, досељен из Бељака 1914. године; Јемуловић (3) трговци, досељени из Баљевца; Јекић (1) трговац, досељен из Беле Стене; Касић (1) трговац, досељен из Пискање 1863. године; Колашинић (2) трговци, досељени из Казновића; Курсулић (1) трговац, досељен из Ковача (заселак Дубрава); Лешевић (1) ковач, досељен из Казновића 1904. године; Марковић (1) бојација, досељен из Драганића; Миловановић (1) службеник, досељен из Подеса 1870. године; Младеновић (1) баштован, досељен из Белог Поља; Новковић (2) трговци, досељени из Пискање 1890. године; Обрадовић (1) трговац, досељен из Плешића; Пењићић (1) грађевински предузимач, досељен из Павлице; Перовићи (3) трговци, били у Плешићу, а у Рацку су досељени из Носолине 1880. године; Петровић (1) службеник, досељен из Граџа; Петровић (1) службеник, досељен из Корлаћа; Пешовић (1) кафесија, досељен из Беле Стене; Пешовић (2)

кафеције, досељени из Баљевца, 1870. године; Пешић (1) кафеција, досељен из Баљевца; Покимица (1) трговац, досељен из Баљевца 1870. године; Ракитић (1) поштански службеник, досељен из Варева 1890. године; Распоповић (1) опанчар, досељен из Баљевца; Рашковић (1) опанчар, досељен из Поцесја 1880. године; Ристовић (1) службеник, досељен из Баљевца, Росић (3) један берберин, други молер, трећи радник, досељени из Мислопоља; Саковић (1) кафеција, доселио се из Варева (заселак Власово); Терзић (1) кројач, доселио се из Вртина; Читлучанин (2) трговци, досељени из Беога; Чуповић (1) финансијски службеник, досељен из Трнаве; Џотовић (1) трговац, досељен из Милатковића 1913. године; Шарковић (2) трговци, досељени из Плешине; Шумарци (2) један трговац а други службеник, досељени из Варева.¹⁸³

Према архивским подацима досељена су после 1929. године следећа домаћинства:

Арсенијевић (1) пекар, досељен из Боровића; Андријанић (2) један опанчар а други службеник, досељени из Бревенице; Божковић (2) један шегрт, други радник, досељени из Градца; Биорац (1) земљорадник, досељен из Трнаве; Грковић (2) један шегрт, досељен из Казновића а други кафеција, досељен из Ковача; Дрманац (1) опанчар, досељен из Кућана; Јовановић (1) земљорадник, досељен из Градца; Милићевић (1) шегрт, досељен из Бинтића; Ђорђевић (1) пензионер, досељен из Бинтића; Дугалић (1) службеник, досељен из Баљевца; Јеленковић (2) један службеник а други кафеција, досељени из Варева; Медаревић (1) кафеција, досељен из Пискање; Мартин (2) један опанчар, други калфа, досељени из Беле Стене; Јасин (2) један опанчарски радник а други службеник, досељени из Беле Стене; Курандић (2) конобар, досељени из Трнаве; Колашинац (1) пензионер, досељен из Казновића; Краговић (1) свештеник, досељен из Руднице; Кучевић (1) земљорадник, досељен из Плешине; Луковић (1) трговац, досељен из Кућана; Лепњак (1) кафеција, досељен из Кравића; Лазић (1) пензионер, досељен из Лисине; Пантовић (1) шегрт, досељен из Бревенице; Милосављевић (1) трговац, досељен из Поцесја; Новаковић (1) опанчарски радник, досељен из Варева; Милојевић (1) болничар, досељен из Градца; Миленковић (1) трговац, досељен из Боровића; Мирковић (1) службеник, досељен из Боровића; Младеновић (1) опанчар, досељен из Белог Поља; Пешић (1) пекар, досељен из Беле Стене; Пашаљић (2) један пекар а други радник, досељени из Себимиља; Поповић (1) службеник, досељен из Себимиља; Петровић (2) један бравар досељен из Баљевца а други рентијер досељен из Лисине; Покимица (1) радник, досељен из Рвата; Росић (1) обућар из Мислопоља; Медаревић (1) опанчарски радник, досељен из Пискање; Рашковић (1) абадија, досељен из Павлиће; Роглић (2) шегрти, досељени из Сутња; Савић (2) један трговац досељен из Варева, а други радник досељен из Поцесја; Станишић (1) касапин, досељен из Трнаве; Терзић (1) болничар, досељен из Милатковића; Читлучанин (1) опанчар, досељен из Беога; Чорбић (2) један кафеција а други поткивач, досељени из Градца; Зечевић (1) калфа, досељен из Казновића; Чизмић (1) пекар досељен из Милатковића; Шумарац (5) један столар, други опанчар, трећи шегрт, четврти трговачки калфа и пети конобар, досељени су из Варева; Шћеловић (2) један поткивач а други радник, досељени су из Поцесја.

Варошица Рашка је са својим привредним развојем апсорбовала радну силу одређеног нивоа образовања и квалификација са околног подручја (територије данашње општине Рашка), а потом из удаљенијих сеоских насеља.

До 1929. године досељена су у Рашку, из сеоских насеља ван територије данашње општине Рашка, следећа домаћинства:

¹⁸³ Петар Ж. Петровић, и.д., 241-243.

Божин (1) опанчар, досељен је из Потпећи; **Булатовић** (1) шегрт, досељен од Берана; **Вукосављевић** (1) трговац и индустријалац, досељио се 1866. године из Коморана код Пријепоља; **Брадић** (1) опанчар, досељио се 1895. године из Равне Горе на Јавору; **Вучковић** (2) трговци, досељени су из Тадења; **Гизданић** (1) трговац, досељен из Чечине; **Ђорђевић** (1) сарадник, досељен је са Рудна; **Ивановић** (1) каферија, досељен је из Пиларета; **Милојевић** (1) досељен је из Алуловића код Новог Пазара; **Јовановић** (1) лекар, досељен је из Ужице 1918. године; **Јовковић** (1) молер и фирмописац, од старијих је досељеник; **Маричић** (1) трговац, досељен је из Милића у пределу Студенице; **Николић** (1) лончар, досељен је из Великог Сувог Дола код Пирота 1895. године; **Обреновић** (1) трговац, досељен је из Борова у Гокчанице; **Пењовић** (1) грађевински предузимач, досељен је из Пљевљана код Новог Пазара; **Радовановић** (1) опанчар, досељен је некуд од Ужица 1890. године, **Радојчић** (1) опанчар, досељен је некуд од Ужица; **Радоњић** (1) трговац, досељен је из Коритнике 1870. године; **Сарамандић** (1) службеник, досељен је из Тушимље; **Стефановић** (1) службеник, досељен је из Ушћа; **Филиповић** (3) један месар а двојица службеници, досељени су из Козарева код Новог Пазара; **Чорбић** (4) један каферија а тројица трговци, досељени су из Реке код Рудна.¹⁸⁴

После 1929. године досељени су у Рацку из сеоских насеља ван данашње територије општине Рацка следећа домаћинства:

Анђелковић (1) зидар, досељен је из Мешева код Крушевца; **Бакрачевић** (1) радник, досељен је из Тушимље; **Божовић** (1) радник, досељен је из Бзовика; **Вуковић** (1) обућар, досељен је из Груже; **Грбовић** (1) шегрт, досељен је из Гледића код Краљева; **Главоњић** (2) један трговац а други пекар, досељени из Грдице код Краљева; **Драгојловић** (1) трговац, досељен је из Бзовика; **Драмићанин** (1) трговачки калфа, досељен је из Ерчега; **Боковић** (1) радник, досељен је из Чечине; **Ерац** (1) радник (слуга) досељен је из Бзовика; **Живковић** (2) један опанчар, досељен из Извора нишавског, а други калфа досељен из Брезове; **Јаћимовић** (1) калфа, досељен је из Медовине код Ивањице; **Јефттић** (1) трговачки калфа, досељен из Сирче код Краљева; **Кораћ** (1) шегрт, досељен је из Остатије; **Малешевић** (2) један опанчар а други калфа, досељени су из Бураћа код Нове Вароши; **Маричић** (1) трговац, досељен је из Милића у пределу Студенице; **Милојевић** (1) шлосер, досељен је из Врановине; **Мартиновић** (1) службеник, досељен је из Прогорелице; **Обрадовић** (1) трговачки калфа, досељен је из Купина код Ивањице; **Орловић** (1) службеник, досељен је из Стрмца код Косовске Митровице; **Павловић** (1) опанчар, досељен је из Коритника код Ивањице; **Пиштољевић** (1) конобар, досељен је из Врачева; **Песаковић** (1) радник, досељен је из Гувиншта; **Радовановић** (1) кројачки радник, досељен из Пепелјевца код Крушевца; **Стасевић** (1) трговачки калфа, досељен је из Попа код Тутине, **Сарин** (1) земљорадник, досељен је из Остатије; **Станимировић** (1) обућарски радник, досељен је из Дренове; **Стојковић** (1) трговачки калфа, досељен је из Мланче; **Стојановић** (1) мутавџија, досељен је из Јаглича; **Тиосављевић** (1) пекар, досељен је из Постења код Новог Пазара; **Филиповић** (1) зидар, досељен је из Постења код Новог Пазара.¹⁸⁵

Из наведених података се види да је миграција село-град на овом подручју у посматраном периоду била у функцији привредног развоја варошице Рацке. Она је утицала на запошљавање вишке пољопривредног становништва у непољопривредним делатностима варошице, на пораст градског становништва и на пораст укупног броја становника на овом подручју због досељавања у Рацку сеоског становништва из сеоских насеља ван територије данашње општине Рацка.

¹⁸⁴ Исто, н.д., 241-243.

¹⁸⁵ Регистар становништва Рацке из 1931. године, Градска библиотека у Рацки.

ПОВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сезонско кретање сточара

Ради увида у свеопшту механичку покретљивост становништва на овом подручју потребно је дати осврт на повремене миграције, које представљају значајан фактор и покретач трајних миграција. Ова врста миграције је у узрочно-последичној вези са развојем привреде.

Најзначајнији облик повремених миграција на овом подручју, од аустро-турских ратова до другог светског рата, су миграције везане за сезонско кретање сточара. Сточарство је у посматраном периоду на овом подручју било добро развијено. Оно је било готово главна привредна грана од које је становништво добијало целокупно своје издржавање, јер је држање стоке поред осталог омогућавало и обрађивање оно мало ораће земље. Како су се лети ливаде брижљиво чувале то се стока лети истеривала ван зоне ливада у горњу зону - зону летњих паша на Копаоник, Голију и Жељин где су биле бачије са колибама, кошарама и торовима.¹⁸⁶

Нека села су имала своју планину на коју су истеривала стоку на испашу у току лета, а нека села су имала летње сточарске станове по крајевима око села. Истеривање стоке лети на планину израз је оскудице летње паше око села.

Сточари копаоничких села, са овог подручја, истеривали су лети стоку на испашу на Копаоник где су имали своје бачије: из Мура (на Сунчаној Долини), Новог Села (на Саставцима, Типу и Чаворовици), Шипачине (на месту Јасле, Треска, Ливадак, Равни и Зимовник), Лисине (на Калку), Руднице (на месту званом Кула, Сунчана Долина, испод Бачишта и Барска река), Карадака (на месту званом Репу), Тиоца (на Округлицу), Казновића (под Гобељом и на Бачишту), Радошића (на месту званом Орнице), Семетеша (на Округлицу и Орнице), Бадња (на Броћевској равни, Колибишту, Грабовнику, Саставцима, Плакаоници и Кадијевцу), Поцесја (на Кадијевцу), Рвата (на Кадијевцу), Павлице (на Кадијевцу), Жутица (на Кадијевцу), Кремића (на Погребини, Кремићској планини и Кадијевцу), Корлаћа (на Погребини и на Копаонику), Курића (на Погребини, Гобељи, Ибарској равни и Раскрсници), Пискање (на Погребини на месту Трлине и Буков Колац и на Ибарској равни испод Јабланове воде), Јошаничке Бање (на месту Паљенине, Долово и Свиново, Вучак и на Погребини на месту Локве), Раковца (на месту Греда, Осредак, Кокоровац, Гобеља и Вучак) и из Црне Главе (на Гобељи и Ибарској равни).

На копаоничким пашњацима напасали су своја стада сточари испод гољијских села са подручја данашње општине Рашка и сточари из удаљених сеоских насеља. Према публикованим архивским подацима у току лета 1837. године на Копаонику је била на испаши и стока из села која се налазе запад-

¹⁸⁶ Радомир Илић, н.д., 562, 564.

но од Ибра на голијској страни. Из Варева су били са стоком Мијајло Шумарац и Саво Шумарац, из Беоца Илија Гајтановић и Милан Станчић, а из Драганића Јован и Танаско. Из удаљених сеоских насеља, ван подручја данашње општине Рашка, били су са стоком Миленко Шарановић из Глободера из среза крушевачког, Илија Недељковић из Честина из среза груженског, Миљојко Качаревић из Подунаваца из среза Подунавци и Коста Медаrević из среза Подибар.¹⁸⁷

Сточари из жељинских села истеривали су лети стоку на испашу изнад села на Жельин где су им биле смештене бачије из Боћа и Ковача (на место Блата, Мурча, Борова и Орља), Војмиловића (на место Блата), Покрвеника (у непосредној близини села), а из Жераћа на Копаоник (на Погребину).

Сточари голијских села, са овог подручја, истеривали су стоку на испашу на Голију где су им биле бачије из Плешића (на место Лиса, Честа Врела, Пресло, Црна Река и Сарићко пресло), Трнаве (на Честим Врелима и Црној Реци), Себимиља (на Одвараћеници, Срној Реци и Влашком Мосоту), Боровића (на Кутима, Честим Врелима и Бисер Води), Бинића (на Дивочу, Бисер Води и Ржанском Пољу), Подбрђа и Беоца (на Зимовнику), Зарева (у околини села на Крстићу), Градца (у околини села на Пилатовац и Локве). Из осталих сеоских насеља са подручја данашње општине Рашка сточари су претежно стоку напасали у околини села у току дана, а пред вече је враћали у село.

Стока се истеривала на бачије у мају (о Ђурђевудне 6. маја или о младом св. Николи 22. маја), а враћала у село најраније крајем августа (о Госпођијнудне 28. августа, а најкасније крајем септембра (о Спасовудне 22. септембра). Бачије су биле удаљене од села просечно 2 до 3 часа хода. Из једног домаћинства са стоком на бачије је одлазило најмање 2 члана (чобанин и планинка), а највише 4 до 5 чланова. Што је зависило од броја стоке и врсте стоке која се истеривала на бачије. Према публикованим архивским подацима "на Копаонику је у току лета 1837. године био Јован из Драганића са 49 говеда, 5 коња, 400 оваца и 120 коза и Ђорђе Милосављевић из Бељака са 25 говеда, 3 коња, 260 оваца и 75 коза".¹⁸⁸ Задружна домаћинства која су на бачије истеривала велики број разне врсте стоке морала су да шаљу већи број чобана.

Ова врста сезонске миграције становништва из села на планину у току лета, у којој је тридесетих година 20. века на овом подручју учествовало од 2500 до 3000 становника, условљена је полуномадским начином сточарења и била је у функцији његовог развоја.

Кирицилук и рабацилук

Међу повременим миграцијама становништва на овом подручју треба поменути сезонско кретање ради допунског привређивања, које је у литератури познато као кирицилук и рабацилук, силажење планинаца на мању над-

¹⁸⁷ Бранислав Перуничић, н.д., 96-98.

¹⁸⁸ Исто, 96-97.

морску висину ради обраде купљене земље и повремено одлажење ван свог места ради продаје и куповине robe.

Кирицилук је био значајно допунско привређивање на овом подручју. "Скоро да није било куће да се по неки није бавио кирицилуком".¹⁸⁹ Било је људи који су само од кирицилука живели. Они су обично имали по неколико товарних коња. Такви људи су се бавили препрдавањем катрана кога су куповали на Златибору, а продавали у Нишу, Неготину, Књажевцу, Зајечару и Голушцу. Кириције су преносиле производе из овог подручја као што су катран из Зарева и надгробне споменике од гранита на пијаце градских насеља по Србији.¹⁹⁰ Катран из Трнаве кириције тога села преносиле су за Неготин. Још од стarih времена са овог подручја струјао је кирицилук према Александровачкој Жупи. Са овог подручја кириције су преносиле бели смок, а после повлачења турско-српске границе на реци Рашки и Ибру, и шверцованију робу: дуван, со, гас и друго, а из Жупе се доносило вино. Ово су махом преносиле јошаничке кириције највише из Дрења и Плане.¹⁹¹

Повремене миграције на овом подручју покретао је развој трговине и потреба набавке robe за раашчанске трговце. Кириције са овог подручја (из Себимиља, Трнаве, Плешина, Боровића, Бинића, Крушевице и Градца) су ишли за Београд, Крагујевац и Краљево "одовуд су товарили смок, вуну, ракију, орахе, кожу, пршту, коре за штављење и то продавали, а отуда су товарили робу за трговце у Рашици". Кириције из Карадака и Казновића доносили су из Жупе тестије и цреп за потребе сеоског становништва. Кириције из села на овом подручју која су до 1912. године била под турском влашћу преносиле су производе из тих села за Солун, Скопље, Пећ, Косовску Митровицу и Нови Пазар.

Познате кириције на овом подручју биле су из следећих насеља:

Баљевца (из Лучица у Баљевцу Мирко Јемувић); Бинића (Котуровић Јован, Котуровић Петар и Барлов Саватије); Биочина (Коматина Јован и Шарац Василије); Боровића (Миленковић Васо, Поповић Сретен, Стевановић Радомир, Радосављевић Петар и Радосављевић Андрија); Варева (Андрић Јован, Станчић Вуксан, Новаковић Живко и Шумарац Василије); Гњилице (Арсовић Радисав); Градца (Радовановић Коста, Саковић Симо, Јовановић Андрија и Раковић Јестратије); Жерађа (Бојовић Владимира); Зарева (Вујанац Симо, Вујанац Ђиро и Вујанац Миљко); Казновића (Беочанин Томо); Ковача (Тошовић Радојко); Корлаћа (Диздаревић Риље и Петровић Милош); Кравића (Мартић Вуксо и Матковић Радисав); Кремића (Вујовић Милан и Томовић Андрија); Крушевице (Пантовић Драгомир, Пантовић Љубомир, из Сремча у Крушевици, Дамњановић Тимотије и из Гладица у Крушевици Сртетеновић Ђерасим, Бошковић Маринко, Бошковић Станиша и Бошковић Стеван); Курића (Јоковић Светислав); Кућана (Дрманац Јеврем и Тодоровић Ђоле); Новог Села (из Присојника у Новом Селу Чеперковић Драгиша); Пискање (Гркајац Вучић, Гркајац Живко, Гркајац Драгић, Новковић Светомир и Столовић Михајло); Плешина (Кучевић Миљко, Радомировић Свеље, Радомировић Радуле, Кијевчанин Танасије, Кијевчанин Филип, Стаковић Недељко, Сарић Миљко, Мирковић Јаков и Џодић Радић); Покрвеника (Радовановић Филип, Костовић Јован, Костовић Александар, Радосављевић Радослав и Ристовић Јевто); Панојевића (Павловић Јован); Раковца (Јовановић Никола, Јовановић Радојко, Глишовић Радош,

¹⁸⁹ Петар Ж. Петровић, н.д., 123.

¹⁹⁰ Радомир Илић, н.д., 566-568.

¹⁹¹ Милорад Бревинић-Милошевић, н.д., 178-179.

Јанковић Божо, Томић Ратомир и Бићанин Десимир); Руднице (Савковић Нићифор, Бошњовић Милан и Пејић Чедомир); Себимиља (Петровић Лека); Трнаве (Станишић Љунисије, Станишић Мато, Куранџић Драгиша, Радовић Милан, Куранџић П. Дмитар, Матовић Милош, Бројачевић Видосав и Алемпијевић Богољуб) и Шипачице (Војиновић Јован и Војиновић Никодије).

Неке кириџије су имале већи број коња 6-7 (на пример: Арсовић Радисав из Гњилице, Раковић Јестратије из Градца, Мартан Вуксо из Кравића и Куранџић П. Дмитар из Трнаве). „Са кириџијама су ишли и трговци и они су на путу остајали до месец дана“.¹⁹²

Просецањем ибарског друма који је повезао Караванац (Краљево) са Рашком развијао се поред кириџилука и рабацилука (1886. године). Те године јављају се рабације са неокованим колима. Познате рабације тога времена су били Максим Божовић и Ђурђе Пешовић.¹⁹³ Рабацилук је брзо почeo да потискује кириџилук и број кириџија се брзо смањио. „Године 1901. у срезу студеничком је било само 104 кириџија са 231 коњем“.¹⁹⁴ Рабације са овог подручја превозиле су робу за рашчанске трговце из Београда и Крагујевца и угаљ из Баљевца за Краљево једном недељно (петком). „Варошица Раšка је између првог и другог светског рата представљала живо стециште рабација - планинаца, који су за потребе рашчанских стругара дотеривали грађу са Голије, а у неколико и са Копаоника.“¹⁹⁵ Из села са Голије: Себимиља, Трнаве, Плештина, Боровића и Бинића, рабацилуком се бавио по неко из сваке куће. Из поменутих села рабације су превозиле грађу са Голије за Раšку. Грађу са Голије превозиле су рабације из Бечвара у Зареву са Рудна за Ушће и из Крушевице из Бзовика за Ушће. Са просецањем пута од Раšке за Косовску Митровицу и Нови Пазар, после балканских ратова, рабације са овог подручја превозиле су грађу из Раšке за Косовску Митровицу, а отуда робу за рашчанске и новопазарске трговце.

Ради илустрације навешћемо имена неких рабација из следећих насеља са овог подручја:

Беле Степе (Милић Радисав, Вуковић Милорад, Вуковић Вукман и Јаснић Благоје); Биљановица (Медаревић Милинко, Медаревић Мијат, Вељковић Владислав и Стефановић Милан); Бинића (Милићевић Радојица, Милићевић Живорад, Бубања Витомир, Перишћ Витомир, Перишћ Драгутин, Ракић Симон, Даничић Лека и Даничић Драгољуб); Боровића (из Саса у Боровићу Мирковић Драгомир, Миловановић Станислав, Мирковић Милан, Мирковић Илија и Јовковић Пантелија, из Ивања у Боровицу Марковић Мишо, Иванчевић Драгослав, Мирковић Радомир и Радисављевић Велимир); Беоца (Станчић Саватије, Станчић Јован, Ковачевић Срећен, Ковачевић Василије, Ковачевић Вукашин, Стефановић Момир, Гајтановић Томо, Гајтановић Станиша, Гајтановић Симон, Мојовић Радован и Пејчићевић Момир); Варева (Шумарац Јован, Шумарац Зарија и Андрић Станко); Војмиловића (Раковић Вукоман); Гњилице (Пејчиновић Срето, Пејчиновић Анто, Виријевић Максим, Виријевић Нестор, Мартан Миљко, Мартан Милицав); Градца (Николић Новица, Николић Урош, Николић Душан, Николић Чедо и Јовановић Јован); Жерађа (Бојовић Илија, Бекчић Андрија и Савић Станко); Зарева (Вујанац Станимир, Дамњановић Константин, Величковић Јован, Милошевић Ђиро, Петровић Миро-

¹⁹² Тихомир Д. Ђорђевић, „Старо занатство у Раšки изумире“, 122.

¹⁹³ Петар Ж. Петровић, н.д., 122.

¹⁹⁴ Милорад Бревинац-Милошевић, н.д., 28.

¹⁹⁵ Исто, 111.

слав, Петровић Миломир, Петровић Витомир и Петровић Велимир); Јошаничке Бање (Алексић Живота и Лужњанин Младен); Казновића (Поповић Крстивоје, Пударевић Дражо и Ђурчић Мирослав); Карадака (Томовић Радомир); Ковача (Тошовић Јанко, Тошовић Вучета, Тошовић Симо, Вељковић Драгослав и Радичевић Анђелко); Кремића (Симоновић Сава, Симоновић Божидар, Томовић Божидар и Максимовић Будимир); Крушевиће (Максимовић Симон, Пантовић Богољуб, Пантовић Јован, Матковић Борислав, Петровић Чедо, Чорбић Новица, Бошковић Миломир, Милосављевић Добрица, Ђорђевић Драгољуб и Недељковић Бранко); Курића (Каровић Јаћим, Каровић Љубо и Јовановић Радојко); Милатковића (Пењовић Витомир, Џоговић Радисав, Џоговић Мијајло, Моковић Велимир, Моковић Светозар, Вуковић Драгомир, Вуковић Ранко и Матњаковић Александар); Мура (Премовић Дамијан, Гаљак Агатон, Пајовић Василије, Пајовић Антоније и Ђирковић Саватије); Новог Села (Живковић Танасије, Живковић Новица, Живковић В. Милорад, Пановић Вилјмон, Пановић Антон, Пановић Максим, Петровић Михаило, Петровић Будимир и Радисављевић Трифун); Пискање (Гркајац Кузман, Гркајац Живко, Гркајац Божидар, Радуловић Марко, Петровић Стојадин, Кашић Добрица, Кашић Михаило, Васиљевић Драгиша и Пауновић Бранко); Плешина (Сарич Мирко, Сарич Александар, Савић Витомир, Вандић Константин, Вандић Симо, Кијевчанин Божо, Кијевчанин Живко, Мирковић Митар, Мирковић Свеље, Џодић Гаврил и Обрадовић Милун); Побрђа (Бељаковић Јеремија, Петровић Петар, Покимића Бошко, Покимића Петар, Стефановић Тихомир, Јемуловић Милојко и Јемуловић Велијамин); Покрвеника (Радосављевић Драгоје и Ристовић Лазар); Поцесја (Миловић Стојан, Миловић Војислав, Ђурђевић Добривоје, Радосављевић Благоје и Рашковић Петко); Радошића (Ђуровић Обрад и Премовић Радољуб); Себимиља (Шаловић Милан, Шаловић Миленко, Јаћовић Марјан, Пашаљин Милисав, Пашаљин Живорад, Поповић Сибић, Поповић Светислав и Поповић Новица); Семетеша (Вучковић Добривоје, Вучковић Драги, Секулић Петко и Секулић Александар); Тиоца (Поповић Миломир, Поповић Драгутин, Богојевић Стево, Богојевић Љубо и Деспотовић Хранислав); Тринаве (Станишић Михаило, Кураџић Станиша, Курандић Богољуб, Чуповић Грујица, Матовић Милорад и Матовић Симијон); Шипачине (Лазић Павле, Лазић Глишо, Лазић Рајко, Чеперковић Миленко, Чеперковић Божо, Чеперковић Мијат, Бачанин Љубо, Војиновић Тимотије, Војиновић Јеврем, Петровић Драгомир и Петровић Петар).

Са куповином земље од стране планинаца овог подручја на мањој надморској висини јавила се сезонска миграција становништва у вези обраде те земље. Власници винограда у Жупи са овог подручја приморани су да иду у Жупу 7 до 10 пута годишње због обављања потребних радова у винограду (јесење копање, пролећно копање, резање, заламање и плевљење, прскање, муљање грожђа и претакање вина), да са собом воде 2 до 4 члана домаћинства и да остају 2 до 4 дана. Те миграције су биле бројне, јер су виноград у Жупи имала сва домаћинства из Раковца, Црне Главе, Боћа, Војмиловића и већи број домаћинстава из Јошаничке Бање, а мањи број из Ковача и Шипачине. Седамдесетих година прошлог века по Ј. Панчићу "у Жупи је постојало 26 пољана (виноградских насеља) од којих најмања, Боћка, имала 88, а највећа Крушевића 300 пивница".¹⁹⁶ Планиници и брђани са овог подручја који су имали на мањој надморској висини "хлебне њиве" на овом подручју, у околини Новог Пазара и у Западном Поморављу, гајили су на тим њивама

¹⁹⁶ М. Рашевић, Т. Мулина и М. Мацура, *Детерминанте економске активности становништва у Југославији*, Економски институт, Београд 1976.

претежно кукуруз, пасуљ, тикву и шпеницу. Због обраде тих њива власници су морали да слизе до њих најмање 3 до 4 пута годишње.

Поменуте повремене миграције становништва биле су условљене развојем трговине, кириџијског и рабацијског саобраћаја и биле су у функцији њиховог развоја, а сезонске миграције планинаца са веће на мању надморску висину ради обраде купљене земље, условљене су развојем земљорадње и биле су у функцији њеног развоја. Повремене миграције становништва покретали су и други разлози као што су одлазак у разне државне службе (путаре, ноћне и пограничне чуваре и жандарме).

За повремене миграције унутар овог подручја карактеристичне су миграције сеоског становништва у варошицу Рацку због тражења лекарских услуга и продаје и куповине робе пазарним даном (просечно од 300 до 400) и за време пролећног вашара (2000 до 3000) и јесењег вашара (3000 до 6000 становника). На пролећном вашару у Рацки, 25. априла 1869. године који је трајао три дана продато је 11 коња, 42 вола, 263 козе, 315 јагњади и 264 јарди. Продавци су највише са житом и стоком били из овог, ужичког и крушевачког округа, а купаца је било из поменута три округа и из турске државе. На пролећном вашару (панађуру) 1889. године продато је 179 говеда, 11 коња, 1048 оваца, 95 коза, 450 литара вина, 500 литара ракије, 200 кг пшенице, 190 кг ражи, 250 кг кукуруза, 180 кг овса, 150 кг јечма и 350 килограма брашна. Према томе, миграције становништва из сеоских насеља ближе и даље околине пазарним даном (суботом) и за време одржавања "пролећног вашара у априлу (од 28. до 30. априла) и јесењег у октобру (од 14. до 16. октобра)", биле су у функцији развоја трговине на овом подручју.¹⁹⁷

У другој половини 19. века почеле су на овом подручју да се развијају дневне миграције радне снаге које су биле у вези са изучавањем заната у Рацки. Оне су почеле брже да јачају у првој половини 20. века после отварања рудника каменог угља "Јарандо" у Баљевцу и стругара у Рацки у којима се запослио један мањи број вишке радне снаге из оближњих сеоских насеља.

ТРАЈНЕ МИГРАЦИЈЕ ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ДАНАС

Нови импулс миграционим кретањима дао је други светски рат и последњи економски развитак ширих и овог подручја. Разлике у степену економске развијености појединих подручја условиле су миграцију становништва из неразвијених у развијена подручја. Од завршетка другог светског рата преко овог подручја имамо и даље стално кретање становништва (метапастазичке струје) са подручја Косова и Метохије, Црне Горе (од Рожаја и Иванграда) и са подручја општина Нови Пазар, Тутин и Сјеница (привредно неразвијених подручја) према Западном Поморављу, Шумадији и Војводини (привредно развијеним подручјима).

¹⁹⁷ Петар Ж. Петровић, и.д., 230-231.

Правци ових миграционих кретања становништва преко овог подручја поклапају се са ранијим правцима метанастазичких струја, што још више потврђује законитости под којима се одвијају вековне миграције становништва на овом подручју. Ово подручје и даље представља етапну миграциону станицу и вратницу за поменуте метанастазичке струје. Функцију етапне миграционе станице на овом подручју сада имају градска и приградска насеља на чије порекло становништва и његову композицију много утичу на ведени правци метанастазичких струја. У овом периоду ослабио је утицај миграционе струје из Црне Горе на порекло и композицију становништва овог подручја, порастао је утицај миграција са Косова и Метохије, а и даље је остао значајан утицај миграција из новопазарског краја.

Миграције становништва на овом подручју, као и другим деловима наше земље, у послератном периоду изразито јачају, што је последица свеукупних друштвено-економских промена у овом подручју и ширим пространствима насталим са изградњом савремених друштвених односа. Отуда је изражен обим имиграционих кретања из удаљених делова наше земље, ван поменутих метанастазичких кретања. Томе су допринела службена пресељавања државних службеника, војних старешина и дефицитарних стручних кадрова.

У периоду од 1941. до 1981. године од укупног броја досељених 4449 становника досељено је из Црне Горе 135, из Хрватске 88, Босне и Херцеговине 54, Македоније 49, Словеније 30, иностранства 7, Војводине 154, Косова и Метохије 1206, других општина Србије 2701 и непознато 25 становника. Са подручја Косова и Метохије највише досељеника има из суседне општине Лепосавић, а из других општина централне Србије највише досељеника има из суседне општине Нови Пазар.¹⁹⁸

Имиграциону струју са подручја општине Лепосавић сачињавају породице које су досељене из следећих насеља:

Бара (Томовићи, Цветковићи, Лазовићи, Глишковићи, Филиповићи, Максимовићи, Милићевићи и Јосифљевићи); Белог Брда (Гогићи, Трифуновићи, Пешићи, Даничићи и Симоновићи); Бистрице (Јанићијевићи, Милутиновићи и Бановићи); Борчани (Раденковићи); Врачева (Станићи, Богдановићи, Филиповићи, Гошевци и Радосављевићи); Вуче (Вучинићи); Гњеждана (Радовићи); Горњег Крњина (Пешићи, Секулићи, Бараћи, Гошевци, Глишковићи, Костовићи, Марковићи и Арсенијевићи); Гулија (Миленковићи, Радосављевићи и Симоновићи); Добрave (Чуковићи и Вукићевићи); Доњег Крњина (Симоновићи, Виријевићи и Радосављевићи); Дрене (Миладиновићи); Земанице (Михаиловићи и Радојковићи); Исова (Пешаковићи); Јарња (Милићи, Бановићи, Прчићи, Обрадовићи, Премовићи, Кузмановићи, Маринковићи, Нинићи, Јаношевићи, Ивановићи, Борђевићи, Милојевићи и Буричићи); Каменице (Јовановићи, Бараћи, Радовићи, Антонијевићи и Бачани); Костионог Потока (Раденковићи); Кошутице (Урошевићи); Кутња (Лакићевићи); Лепосавића (Милојевићи, Ђокићи и Миленковићи); Лешка (Јоковићи, Михаиловићи, Ђоко-вићи, Боровићи, Лековићи и из Белућа код Лешка Јездимировићи, Коматовићи и Милосављевићи); Мекинића (Колаковићи, Поповићи и Радосављевићи); Миоковића (Илићи), Мошица (Радивојевићи); Остраћа (Чукићи, Бишевци, Шљивићи, Јанићијевићи, Лешевићи, Миленковићи, Миоковићи и Величковићи); Поткомља (Радовановићи, Миловановићи и Миладиновићи); Сеоца (Радомировићи и Милутиновићи); Сочанице (Младеновићи, Јовановићи, Костићи и Јефтковићи); Требића (Ро-

¹⁹⁸ Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године, Коначни резултати, Републички завод за статистику, Београд 1982. (Библиотека Завода - документацијни материјал).

сићи, Ковачевићи, Јозовићи, Бојовићи, Вукадиновићи, Бачани, Дробњаци, Антонијевићи и Милићи); Тресаве (Матовићи); Црнатова (Симоновићи).

У послератном периоду са подручја данашње општине Лепосавић досељено је на ово подручје 228 домаћинстава. Темпо досељавања био је условљен темпом послератног развоја општине Рашке. Квалификована радна снага се претежно досељавала у Рашку и Баљевац, а неквалификована радна снага у приградска насеља Рашке у Супње и Варево и насеље Брвеник. Највећи број досељеника досељен је у периоду од 1965. до 1983. године.

Имиграциону струју из других делова Косова сачињавају досељеници из следећих насеља:

Косовске Митровице (Букићи, Деловићи, Вулетићи, Поповићи, Марковићи и Радојковићи); Првог тунела (Лазаревићи); Шипола (Ристовићи); Бањске (Радојковићи, Анђелковићи и Вулетићи); Бањске Реке (Вукајловићи); Ибарске Слатине (Вукићевићи, Јевремовићи и Јовановићи); Велике Реке (Јанковићи); Жупча (Касаловићи); Крлигате (Антићи); Свињара (Јанићијевићи и Николићи); Зубинг Потока (Ковачевићи и Јанићијевићи); Виткојевића (Веселиновићи); Жаровнице (Вулетићи и Гвозденовићи); Руишта (Стевановићи); Бреснице (Радојковићи); Оклада (Ковачевићи); Лучке Реке (Влашковићи); Стрмаца (Орловићи); Крчмаре (Миленковићи); Рудара (Вучковићи); Суве Реке (Ковачевићи, Вучковићи и Николићи); Витине (Борђевићи); Новог Села код Витине (Стојљковићи); Ораховца (Лукићи); Југовића (Милићевићи); Косова Польја (Жугићи); Прилужја (Трајковићи); Приштине (Јовановићи); Липљана (Тодићи); Гуштерице код Липљана (Лазићи); Добротина код Липљана (Јовановићи); Луга код Липљана (Букићи); Штрпа на Шари (Стојановићи); Клинчине код Пећи (Вуловићи); Добруше из околине Пећи (Радевићи); Враговина из околине Пећи (Радуловићи); Клине (Кречковићи); Истока (Војиновићи).

Узроци досељавања становништва из наведених насеља Косова и Метохије налазе се у економској сferи и поремећеним међунационалним односима и разним врстама притиска на српско становништво од стране Албанаца. Ови досељеници представљају претежно квалификовану радну снагу која се насељила у Рашки, Баљевцу и Супњу. У имиграционој струји са Косова и Метохије поред Срба и Црногораца има и Горанаца из околине Драгаша и то из следећих насеља: Радеша (Исаки), Глобочице (Ибрахими и Муратоглу) који у Рашки држе посластичарске радње, Врачче (Фетани) службеника породице у Баљевцу. Релативно слабије досељавање на ово подручје са Косова и Метохије после контрапреволуционарних догађаја 1981. године долази услед немогућности обезбеђења запослења, као ни куповине земље.

Мигранте са подручја општине Нови Пазар на ово подручје чине углавном досељеници из Новог Пазара у Рашку у току другог светског рата. То су породице које су дошли у Рашку као избеглице и ту остале: Милосављевићи, Раичевићи, Јоксимовићи, Симовићи, Младеновићи, Петровићи, Гиздаљевићи, Јовановићи, Илићи, Киковићи, Станичићи, Николићи, Марковићи, Сретковићи и Џигурски. Истовремено, послератни привредни развој општине Рашка утицао је на досељавање становника из сеоских насеља општине Нови Пазар. То је претежно неквалификована радна снага која се као вишак преливао из села у град. Највећи број тих миграната доселио се у Супње, Рашку, Варево, Баљевца и Брвеник насеље. Ту досељеничку струју чине досељеници из следећих насеља:

Алуловића (Буровићи, Дабићи и Мијутиновићи); Батњика (Кудрићи, Миладиновићи и Мишовићи); Бескове (Павловићи, Мирковићи, Ратковићи, Којовићи и Богојевићи);

јовићи); Ботуровине (Петровићи и Окошановићи); Брестова (Ковачевићи); Цоковића (Николићи); Дежеве (Шарци); Доца (Матковићи и Стојановићи); Драмића (Боровићи); Голица (Чоловићи, Сарамандићи, Савићи и Видојевићи); Горње Тушимље (Мутавићи и Пендићи); Грачана (Радисављевићи); Грађановића (Станићи, Вучковићи и Милосављевићи); Хоткова (Рамовићи); Избица (Васовићи); Јабланице (Симовићи, Плавшићи, Урошевићи, Мирковићи и Филиповићи); Јове (Дробњаци и Лешевићи); Косурића (Вуловићи, Брановићи и Танајковићи); Ковачева (Кнежевићи и Петровићи); Кузмићева (Пендићи); Леча (Радисављевићи, Веселиновићи и Пантоговићи); Лопужња (Балаћи); Лукара (Милентијевићи); Лукоџрења (Јовановићи, Белојице и Никићи); Миштића (Анђелковићи); Неготинац (Вельковићи); Новог Пазара (Радомировићи, Миловановићи и Павловићи); Осаонице (Вукићевићи, Јовићевићи, Аксентијевићи и Палибрци); Павља (Дакићи); Полокца (Павловићи); Попа (Равићи); Постења (Филиповићи, Нићифоровићи, Милосављевићи, Колаковићи); Пожеге (Симовићи); Пожежине (Мутавићи, Миловићи, Бијорци и Мишовићи); Прћенове (Роглићи, Јоловићи и Јовановићи); Радаљице (Павићевићи); Рајковића (Белићи и Коматине); Себечева (Милосављевићи и Павловићи); Скукова (Тимотијевићи, Сртенојевићи и Скуковци); Средње и Пусте Тушимље (Сарамандићи, Вуковићи, Кучевићи, Јанићи, Мутавићи и Бакрачевићи); Судског Села (Чоловићи, Милосављевићи, Стојановићи и Сеновићи); Шароње (Влајовићи и Анђелковићи); Шаваца (Трифуновићи), Витоша (Ристовићи и Глођовићи); Варева (Бошковићи); Видова (Јовановићи); Војнића (Ратковићи и Булатовићи); Врањовиће (Буровићи, Чоловићи, Јањићи и Јешићи); Вучинића (Матовићи, Матковићи и Миленковићи) и Жуљевића (Вуловићи).

У послератном периоду са подручја општине Нови Пазар досељено је 170 домаћинстава.

Имиграциону струју са подручја општине Сјеница чине досељеници из следећих насеља:

Лопижа (Мрвићи и Киковићи); Штавља (Грбовићи, Вранићи и Каличани); Ступа (Нишавићи); и Распоганча (Васићи).

Имиграциону струју са подручја општине Тутин чине досељеници из следећих насеља:

Лукавице (Обрадовићи, Петровићи и Раковићи); Попа (Сташевићи); Добриња (Величани и Поповићи); Острвице (Сретковићи) и Конића (Еминовићи).

Имиграциону струју са подручја Црне Горе чине досељеници из следећих насеља:

Бабиног Села са Полица код Иванграда (Шћекићи); Драгосаве код Иванграда (Масловарини); Випице код Иванграда (Рудановићи); Бастаха код Иванграда (Обрадовићи и Божковићи); Заостра код Иванграда (Нишавићи); Азане (Поповићи); Беле Цркве код Рожаја (Булатовићи); Богаја код Рожаја (Магдаленићи); Башче код Рожаја (Гаровићи); Буковице код Рожаја (Белојице); Дапсића код Иванграда (Цимбалевићи), Кука и Повија (Мијупковићи); Шобајића (Кадовићи), Штитара код Цетиња (Челебићи) и из Голубоваца код Титограда (Поповићи).

Из наведених података се види да је у посматраном периоду од 1941. до 1983. године утицај миграционих струја са подручја Тутина, Сјенице и Црне Горе, на порекло и композицију становништва овог подручја веома мали, јер се исељеници са подручја Тутина, Сјенице и Црне Горе нису задржавали па овом привредно недовољно развијеном подручју, већ су само пролазили преко њега и насељавали привредно развијенија подручја Западног Поморавља, Шумадије и Војводине.

Послератна имиграција становништва на подручје општине Рашке је у функцији њеног привредног развоја, јер је стално обезбеђивала потребе за

радном снагом, нарочито стручном, које су се јавиле због привредног развоја овог подручја и услед емиграције становништва са овог подручја.

Најмасовнија кретања становништва у нашој земљи после другог светског рата позната су под именом колонизација. Дношењем Закона о аграрној реформи и колонизацији 1945. године дошло је до организованог исељавања становништва из пасивних крајева Југославије у Војводину и Славонију. Првенство у том пресељавању имале су породице учесника НОР-а и жртава фашистичког терора. Насељавање је вршено на регионалној основи и по етничкој сродности. У тој миграцији учествовало је 40 домаћинстава и 252 становника са подручја данашње општине Рашка, које се населило у Банат. "У Банатски Карловац у бивши срез алибунарски насељили су се колонисти чије је порекло било: Бајина Башта, Златибор, Титово Ужице, Рашка, Чачак и Ивањица". На основу архивске грађе¹⁹⁹ и истраживања на темену дошао сам до података да су са подручја данашње територије општине Рашка добила земљу и одселила се у Банатски Карловац домаћинства из следећих насеља:

Мура (Павловић Танасије са 5 чланова); Павлице (Острањани Велимир са 6 чланова), Лисине (Петровић Емилија са 6 чланова); Кремића (Ковачевић Душан са 6 чланова и Вилимоновић Бурђе са 8 чланова); Курића (Матовић Војислав са 6 чланова); Раковића (Глишовић Момир са 12 чланова); Тиоца (Богојевић Хријислав са 7 чланова); Цветић Стојан са 2 члана и Поповић Саво са 6 чланова); Карадака (Степановић Андрија са 5 чланова); Руднице (Трикош Радомир са 10 чланова, Пејић Ратко са 5 чланова и Ћирковић Вукашин са 5 чланова); Плешића (Цодић Боривоје са 6 чланова, Обрадовић Милун са 6 чланова, Мирковић Митар са 11 чланова, Цодић Гаврило са 14 чланова и Перовић Љубодраг са 7 чланова); Боровића (Петровић Витомир са 10 чланова); Трнаве (Станишић Станиша са 8 чланова, Станишић Драгољуб са 3 члана и Станишић Душан са 5 чланова); Војмиловића (Раковић Јордан са 3 члана); Радошића (Премовић Обрад са 4 члана); Баљевца (Јемуовић Душан са 7 чланова, Јемуовић Бранко са 8 чланова и Илић Станимирка са 3 члана); Градца (Недељковић Властимир са 8 чланова); Јошаничке Бање (Лекић Кузман са 8 чланова, Босић Ратко са 8 чланова, Пајовић Љубомир са 2 члана и Демировић Ратко са 5 чланова); Биљановца (Бојовић Милован са 6 чланова); Беле Стене (Јаснић Бурђе са 4 члана); Милатковића (Пењовић Драгољуб са 7 чланова); Беоца (Стефановић Драгољуб са 7 чланова и Гајтановић Александар са 6 чланова) и у Пландиште код Вршца из Плешића (Цодић Радич са 4 члана).

Процес прилагођавања колониста на нову средину и нов начин живота био је тежак зато су се неки вратили одмах а неки после 2 до 4 године.

Узроци исељавања становништва са овог подручја, које је привредно недовољно развијено, су ограничene могућности за запошљавање, већи лични доходи у развијеним подручјима и бољи услови за школовање и запослење деце у њима, аграрна пренасељеност, мали доходак у пољопривреди, економска и социјална несигурност младих на селу и неједнакост њиховог положаја у друштву су узрок бега младих из пољопривреде.

Исељавање становништва са овог подручја било је најинтензивније шездесетих и седамдесетих година овог века. Оно је било условљено брзим развојем градске привреде у нашој земљи у том периоду (нарочито у Западном Поморављу и Шумадији), успостављањем бољих саобраћајних веза са

¹⁹⁹ Архив Србије, Железник Београд, Фонд Г 76, Министарство аграрне реформе и колонизације НР Србије 1945-46, фасцикл 83, колонизација округа чачанског, среза студеничког.

тим центрима (са развојем аутобуског и аутомобилског саобраћаја) и подизањем општег и стручног образовања становништва на подручју општине Рашка (са отварањем осмогодишњих и средњих школа на њеном подручју). Подизање општег и стручног образовања становништва на подручју општине Рашка (са отварањем осмогодишњих и средњих школа на њеном подручју). Подизање општег и стручног образовања становништва утицало је на повећање миграционе активности становништва.

Поред поменутог послератног исељавања становништва са овог подручја у Војводину, које је било везано за аграрну реформу, на терену су регистрована по насељима скоро сва друга исељавања породица (родова) и број њихових домаћинстава (у која су убројана и исељавања одраслих мушкараца као самачких домаћинстава) која се могу видети из следећих података.

Из Бадија су се иселили: Карадићи у Београд (1) домаћинство, Сmederevo (1), Бечеј (1), Пожаревац (1), Рибница код Краљева (2), Сијаће Поље код Краљева (1), Светозарево (1), Банатски Карловац (1); Радуловићи у Чибуковац код Краљева (1), Светозарево (1), Лешак (1), Београд (1), Ваљево (1) и Крушевач (1); Поповићи у Светозарево (1) и Велику Плану (1); Глукчевићи у Рибницу код Краљева (2), Дилпарићи у Кнић (1), Диздаревићи у Рибницу код Краљева (1), Миловићи у Крушићевића (1) и Тодоровићи у Ниш (1).

Из Беле Стенице су се иселили: Јаснићи у Панчево (1), Бачку Тополу (1), Београд (1) и Краљево (2), Биорци у Чибуковац код Краљева (2), Краљево (1), у Београд (1), Вуковићи у Београд (3), Краљево (3), Чибуковац код Краљева (1), Чаяниче (1) и Ужичку Пожегу (1), Вујанци у Београд (2), Ниш (2), Врдла код Краљева (1), Ракићи у Београд (3), Крчаци у Београд (1) и Краљево (2), Крчаковићи у Краљево (2), Мандићи у Краљево (1) и Пожаревац (1), Крсмановићи у Горажде (1) и Београд (1), Дугалићи у Београд (1) и Краљево (1) и Пројовићи у Београд (1).

Из Белог Поля су се иселили: Младеновићи у Београд (2), Краљево (1) и Ивањицу (1), Кучевићи у Београд (2), Нешковићи у Београд (2), Крагујевац (1) и Трстеник (1), Пењовићи у Зрењанин (1) и Вучковићи у Крагујевац (1).

Из Беочина су се иселили: Ковачевићи у Крагујевац (2), Београд (4) и Чачак (1), Станчићи у Матарушку Бању (1), Краљево (1) и Крагујевац (2), Читлучани ("Бундовић") у Београд (1) и Краљево (3), Читлучани у Обреновац (1), Београд (1), Лазаревац (1) и Краљево (1), Стефановићи у Београд (1), Максићи у Љубљану (1), Мојовићи у Титоград (1) и Београд (1); Гајтановићи у Ивањицу (1) и Београд (1) и Трифуновићи у Београд (3).

Из Бељановца су се иселили: Вељковићи у Краљево (1), Медаревићи у Краљево (1), Стефановићи у Краљево (1), Ушће (1) и Крагујевац (1), Токалићи у Краљево (1), Трифуновићи у Велику Плану (1) и Гајовићи у Рибницу (1).

Из Бинине су се иселили: Пендићи у Чибуковац код Краљева (3), Београд (2) и Банатски Карловац (1), Лубичићи у Краљево (1) и Трстеник (1), Томовићи у Краљево (1) и Београд (1), Живковићи у Београд (3) и Краљево (3), Павловићи у Краљево (1) и Крагујевац (1), Врдићи у Кованлук код Краљева (2), Јарчулjak код Краљева (1), Баточину (1) и Београд (1), Џодићи у Краљево (1).

Из Јаблановика Матовићи у Краљево (2) и Нови Пазар (1); из Веленча Барлови у Београд (2), Сарајево (1), Крагујевац (1) и Краљево (3) и Милићићи у Краљево (3). Из Риљиног Дола Букаре у Краљево (3) и Адране код Краљева (1), Поповићи у Краљево (1), Обрадовићи у Београд (1) и Марићи у Краљево (1). Из Грабовика Миљићевићи у Кованлук код Краљева (4), Коваче код Краљева (2), Краљево (2) и Београд (1) и Бубаје у Бар (1) и Матарушку Бању (1). И из Ржане Несторовићи у Кованлук код Краљева (3) и Ракићи у Рибницу код Краљева (1) и Адране код Краљева (1).

Из Биочина су се иселили: Шарци у Панчево (1), Горњи Милановац (1), Ушће (1), Тополу (1), Зрењанин (1), Чачак (2), Билећа (1), Аранђеловац (1), Београд (4) и Крагујевац (2), Јовановићи у Крагујевац (1), Коматине у Крагујевац (1), Коваче код Краљева (3) и Београд (1), Гошевци у Загреб (1), Краљево (2), Чачак (1), Сарајево (1) и Београд (1), Макојевићи у Краљево (1), Горњи Милановац (1), Београд (1) и Крушевац (1).

Из Боровика су се иселили: Недељковићи у Краљево (1) и Иниђу (1). Из Тлачине Радовановићи у Иванчицу (1), Пантовићи у Краљево (1), Крагујевац (1), Врбас (1), Нови Пазар (1) и Београд (1), Нићифоровићи у Краљево (1) и Миленковићи у Београд (2), Нови Пазар (2) и Ново Село код Врњачке Бање (1). Из Равни Јовичићи у Конарево код Краљева (1), Крагујевац (1) и Титово Ужице (1). Из Ладојевића Радосављевићи у Коваштук код Краљева (2), Мирковићи у Београд (2) и Чорбићи у Прибој (1). Из Котињевца Ђорђевићи у Рибницу код Краљева (1), Чачак (1) и Београд (1). Из Сасе Мирковићи у Београд (4), Нови Сад (1), Јаковљевићи у Крагујевац (3), Марковићи у Београд (1) и Миловановићи у Иванчицу (1) и Скопље (1). И из Ивана Мирковићи у Краљево (1).

Из Боћа су се иселили: Лазовићи у Ушће (1), Параћин (1), Велику Плану (1) и у околину Краљева (5) (Рибницу, Мошић Гај, Конарево, Коваче, Сијаће Полье), Грковићи у Ниш (1), Бајину Башту (1), Вршац (3) Велику Плану (4), Врњачку Бању (1), Подунавце код Краљева (3), Ратину код Краљева (1) Конарево код Краљева (1) и Рибницу код Краљева (1), Савковићи у Подунавце код Краљева (4), Вукмировићи у Београд (1) и Адране код Краљева (2), Павловићи у Подунавце код Краљева (1) и Конарево код Краљева (1), Чомагићи у Титово Ужице (1), Трстеник (1), Сијаће Полье код Краљева (2) и Коваче код Краљева (1), Милосављевићи у Велику Плану (2), Београд (2), Сијаће Полье код Краљева (1), Божанићи у Подунавцу код Краљева (1), Краљево (1), Велику Плану (1) и Белу Цркву (1), Јовановићи у Краљево (3), Филиповићи у Краљево (1), Сијаће Полье код Краљева (1), Дубовци у Јовановац код Краљева (1) и Пецићи у Вршац (1).

Из села Брвеника иселили су се: Марковићи у Крагујевац (1) и Лазаревац (1), Јаковљевићи у Трстеник (1) и Београд (1), Стефановићи у Краљево (1) и Павловићи у Осијек (1).

Из Брвенице су се иселили: Гвозденовићи у Београд (2), Гроцку (1), Карловац (1), Краљево (2) Какањ (1) и Сарајево (1), Максимовићи у Краљево (4), Сомбор (1) и Београд (1), Андријанићи у Београд (4), Краљево (2), Сmederevo (1) и Нови Сад (1), Бојовићи у Чачак (1), Мутавџићи у Београд (1), Вујанци у Краљево (1) и Београд (2), Митровићи у Краљево (2), Карадићи у Титоград (1), Миленковићи у Краљево (2), Милићи у Београд (1), Веселиновићи у Краљево (1), Гаровићи у Крагујевац (1), Драгићевићи у Краљево (1), Кошани у Чибуковац код Краљева (1), Пантовићи у Београд (1), Рајовићи у Београд (1) и Чорбићи у Добој (1) и Краљево (1).

Из Варева су се иселили: Шумарци у Краљево (1), Београд (4), Сmederevo (2), Панчево (2) и Ваљево (1), Новаковићи у Београд (1) и Краљево (1), Јеленковићи у Краљево (3), Београд (1) и Стару Пазову (1), Дугалићи у Београд (1), Титоград (1), Чаковец (1) и Пореч (1), Андрићи у Београд (2), Станчићи у Краљево (3), Пожаревац (1) и Београд (1), Крстовићи у Крагујевац (1) и Банат (1), Савићи у Београд (2), Ракитићи у Београд (1), Михаиловићи у Београд (1) и Читлучани у Београд (3).

Из Војводине су се иселили: Раковићи у Старо Село код Велике Плане (2), Врњачку Бању (2), Сијаће Полье код Краљева (3), Београд и Богутовачку Бању (1), Јелићи у Београд (1), Милојевићи у Вршац (1), Старо Село код Велике Плане (1), Сијаће Полье код Краљева (4), Београд (2), Александровац (1) и Рибарску Бању (1), Костовићи у Сијаће Полье код Краљева (11) и Старо Село код Велике Плане (1), Јасничи у Сијаће Полье код Краљева (2), Конарево код Краљева (1),

Александровац (1) и у Плочу (1), Симовићи у Вршац (1), Главчићи у Александровац (3), Чачак (1) и Сијаће Поље код Краљева (1), Јовановићи у Београд (3), Вршац (1), Крагујевац (1) и Краљево (2), Каровићи у Велику Плану (2), Краљево (1), Александровац (2), Вршац (5) и Подунавце код Краљева (1), Курсулићи у Београд (1), Пулу (1) и Краљево (1), Петровићи у Вршац (2) и Краљево (1), Пековићи у Крушевцу (1), Краљево (1) и Александровац (1) и Јанковићи у Пулу (1).

Из Вртина су се иселили: Питићи у Загреб (2), Деспотовац (1), Бурђанићи у Крушевцу (1), Чешљарци у Звечан (1), Шаловићи у Тузлу (1) и Ушће (1), Колашинци у Шековиће (1) из Пињајждола у Вртинама иселили су се Симовићи у Титово Ужице (1), Краљево (1), Бугарићи у Београд (1), Радомировићи у Београд (1) и Краљево (1), Милићевићи у Београд (1) и Премировићи у Београд (2).

Из Гњилана су се иселили: ВорЂевићи у Крагујевац (1) и Београд (1), Алексићи у Београд (1) и Крагујевац (3), Пејчиновићи у Београд (3), Џетиње (1), Крагујевац (1) и Пулу (1), Димитријевићи у Нови Сад (2), Београд (1), Краљево (2) и Кикинду (2), Мартанићи у Краљево (3), Београд (1), Сплит (1) и Титово Митровићу (1), Јоксимовићи у Крагујевац (2), Београд (2) и Краљево (1), Минићи у Краљево (1), Београд (1) и Нови Пазар (1), Арсовићи у Београд (3), Крагујевац (3), Краљево (2), Стару Пазову (1) и Нови Сад (1), Михаиловићи у Београд (3), Краљево (1), Крагујевац (1) и Нови Сад (1), Буђевци (у Нови Пазар 1), Београд (1), Аранђеловац (2) Радосављевићи у Београд (1), Ђирковићи у Сарајево (1), Крагујевац (1), Нови Пазар (1) и Матарушку Бању (1), Виријевићи у Крагујевац (1), Лешак (1) и Ваљево (1), Баловићи у Краљево (1), Сплит (1), Нови Сад (1), Београд (2) и Северово код Ариља (1), Лешевићи у Крагујевац (1) и Београд (1), Кућеровићи у Куманово (1), Јосифљевићи у Краљево (2), Кашићи у Пулу (1) и Београд (1), Мутавџићи у Крушевцу (1), Савићи у Нови Сад (2), Крстовићи у Крагујевац (1) и Крушевцу (1), Ђеловићи у Крагујевац (2), Велику Плану (1) и Лепосавић (1), Бојовићи у Горњи Милановац (1) и Лазовићи у Београд (1), Краљево (1), Чачак (2), Горњи Милановац (1) и Крагујевац (1).

Из Гостирадина су се иселили: Вујанци у Нови Пазар (2), Чачак (1), Горњи Милановац (2), Београд (1), Чибуковац код Краљева (5) и Краљево (3) и Тарварићи у Доњи Милановац (1), Краљево (1) и Петровац (1).

Из Градца су се иселили: Николићи у Рибницу код Краљева (1), Београд (6), Сmederevo (5) и Нови Пазар (1), Радивојевићи у Краљево (1), Вујанци у Београд (1), Љубичићи у Титово Ужице (1), Саковићи у Краљево (1), Јањовићи у Нови Сад (1), Симоновићи у Сmederevo (1), Јовановићи у Београд (2) и Сплит (1), Николићи ("Баруџићи") у Нови Пазар (1) и Краљево (1), Грковићи у Београд (1) и Сплит (1), Шеговићи у Чачак (1) и Краљево (1), Ладолежи у Краљево (1) и Ушће (1), Раковићи у Чибуковац код Краљева (1) и Ваљево (1), Чорбини у Титово Ужице (1), Београд (1) и Бар (1). Из Котраже у Градцу иселили су се Чорбини у Јарчульак код Краљева (1) и Кованлук код Краљева (2), Недељковићи у Сmederevo (3) и Гајтановићи у Београд (1), а из Малешева у Градцу иселили су се Бошковићи у Београд (1), Осијек (1), Загреб (1) и Иванчић (1)..

Из Драганића су се иселили: Белобрковићи у Београд (1), Краљево (1) и Крушевец (2), Ристовићи у Београд (2) и Сmederevo (1), Савићи у Зрењанин (1), Вучетићи у Краљево (1), Раковићи у Краљево (1), Петровићи у Чибуковац код Краљева (1) и Марковићи у Краљево (1).

Из Жеђа ја су се иселили: Бекчићи у Краљево (1) и Сијаће Поље код Краљева (1), Бојовићи у Светозарево (1), Новковићи у Ушће (1) и Горњи Милановац (1), Радуловићи у Краљево (1) и Горњи Милановац (1), Кашићи у Краљево (1), Белгевићи у Требиње (1) и Сплит (1).

Из Жутца су се иселили: Диздаревићи у Краљево (2), Јелићи у Краљево (1), Београд (1), Крагујевац (1) и Сmederevsku Паланку (1), Карадићи у Београд (1), Врњачку Бању (1), Лазаревац (1) и Загреб (1), Јевђићи у Београд (1), Ивковићи у

Трстеник (1), Милетићи у Београд (1), Борђевићи у Краљево (1) и Крагујевац (1), Секулићи у Краљево (1), Глишовићи у Краљево (1), Кошани у Краљево (1) и Вили-моловићи у Краљево (1).

Из Зарева су се иселили: Вујанци у Београд (5), Краљево (2), Крагујевац (1) Трстеник (1), Осијек (1) и Ниш (1) и Ратковићи у Крагујевац (1) и Ниш (1). Из Бечвара у Зарево иселили су се Петровићи у Београд (4) и Крагујевац (1) и из Коловића у Зареву Боровићи у Београд (1).

Из Јошаничке Бање су се иселили: Боровићи у Краљево (2), Београд (4) и Загреб (1), Бековићи у Краљево (1), Велику Плану (1) и Вршац (1), Болници у Бајину Башту (1), Котурановићи у Београд (2), Краљево (1), Марибор (1), Крушићи (1), Ниш (1) и Велику Плану (1), Пајовићи у Београд (1), Краљево (1), Крушићи (1) и Ваљево (1), Качаревићи у Марибор (1), Вељковићи у Крагујевац (1), Каменићи код Краљева (2), Сијаће Полье код Краљева (1), Београд (4), Брус (1), Вршац (1), Загреб (1), Јубљану (1), Шабац (1), Прокупље (1) и Старо Село код Велике Плане (1), Прибојци у Рибницу код Краљева (2) и Београд (1), Босићи у Вршац (1), Краљево (1) и Белу Цркву (1), Петровићи у Краљево (1) и Вршац (1), Јаковљевићи у Александровац (1), Мусићи у Краљево (1), Бекчићи у Београд (1), Лужњани у Рибницу код Краљева (1), Краљево (1) и Београд (2), Марићи у Александровац (3), Велику Плану (2), Тополу (1), Краљево (1), Чачак (1) и Младеновац (1), Алексићи у Обреновац (1), Јарчулјак код Краљева (2), Старо Село код Велике Плане (2), Банатски Карловац (4) и Вршац (1), Битевићи у Краљево (2) и Александровац (1).

Из Вележа у Јошаничкој Бањи иселили су се: Лекићи у Београд (3), Суву Реку (5), Старо Село код Велике Плане (2), Степојевац (1), Краљево (2) и Крагујевац (5), Цветићи у Рибницу (2), Вучетићи у Крагујевац (4), Чоловићи у Крагујевац (1) и Дренојевац (1).

Из Чомага у Јошаничкој Бањи иселили су се: Симоновићи у Београд (1), Здравковићи у Крушићи (1), Краљево (1) и Арађеловац (1), Игњатовићи у Краљево (1), Дуњићи у Београд (2) и Врњачку Бању (1), Качаревићи у Котор (1) и Марибор (1), Веселиновићи у Београд (1), Дубовци у Крушићи (1) и Скопље (1) и Радисављевићи у Београд (1).

Из Шутановине у Јошаничкој Бањи иселили су се: Радуловићи у Зајечар (1), Милопешићи у Вршац (1) и Пожаревац (1), Дуњићи у Рачу Крагујевачку (1) и Београд (1), Милојевићи у Вршац (1), Максимовићи у Сијаће Полье (1) и Банат (1), Јовановићи у Краљево (1) и Александровац (1).

Из Палешићице у Јошаничкој Бањи иселили су се: Веселиновићи у Србицу (1), Петровићи у Краљево (1) и Цветићи у Краљево (1) и Београд (1).

Из Казновића су се иселили: Беочани у Београд (2) и Сmederevo (2), Вуловићи у Београд (1), Грковићи у Сарајевo (1), Целе (1) и Банат (1), Борђевићи у Београд (1) и Звечан (1), Зечевићи у Краљево (1), Крагујевац (1), Нови Сад (1), Сmederevo (1), Бајину Башту (1), Обреновац (1), Трстеник (1), Београд (1), Брус (1) и Титово Ужице (1), Илићи у Београд (1), Јовановићи у Београд (2), Колашинци у Задар (1) и Трстеник (1), Коматовићи у Нови Пазар (1), Лештани у Београд (2) и Краљево (1), Миленковићи у Сарајевo (1) и Краљево (1), Милутиновићи у Нови Сад (1), Николићи у Сmederevsku Паланку (1) и Београд (1), Петровићи у Крагујевац (3) и Краљево (1), Поповићи у Ниш (1) и Лапово (1), Пударевићи у Сплит (1), Радивојевићи у Титов Велес (1), Београд (1) и Врњачку Бању (1), Сочанићи у Сарајевo (1), Танасковићи у Сmederevsku Паланку (1) и Лепосавићe (1), Требољевићи у Београд (1), Трифуновићи у Јубљану (1), Ђурићи у Београд (1), Крагујевац (3), Лазаревац (1), Нови Сад (1) и Краљево (1), Прњаци у Чачак (1), Пејчићи у Краљево (1) и Београд (1) и Настићи у Нови Сад (1).

Из Караџака су се иселили: Биљанићи у Смедерево (2) и Трстеник (2), Степановићи у Београд (1) и Жичу код Краљева (1), Виријевићи у Смедерево (1) и Краљево (1), Трифуновићи у Задар (1) и Томовићи у Смедерево (1).

Из Ковача су се иселили: Топовићи у Жичу код Краљева (4), Београд (4), Мрчајевце код Чачка (1), Косово Поље (1), Ушће (3), Рибница код Краљева (8), Лепосавићи (1), Кованлук код Краљева (1), Миловановићи у Зајечар (1), Крушевац (1), Мошин Гај код Краљева (1), Рибница код Краљева (1) и Берановац код Краљева (1), Марковићи у Врбас (1), Главчићи у Београд (1), Ратину код Краљева (1) и Кованлук код Краљева (1), Спасојевићи у Мошин Гај код Краљева (1), Сијаће Поље код Краљева (1), Рибницу код Краљева (1) и Кованлук код Краљева (1).

Из Жупана у Ковачима иселили су се: Вељковићи у Загреб (1), Кршко (Словенија) (1), Степановић (Банат) (1) и у околину Краљева (Рибница, Сијаће Поље и Коваче) (10), Тодоровићи у Велику Плану (1), Краљево (1) и Београд (1) Печићи у Сплит (1), Београд (1) и Краљево (1).

Из Копривнице у Ковачима су се иселили: Савићи у Београд (3), Краљево (3), Радојићићи у Сијаће Поље код Краљева (4), Богојевићи у Краљево (4), Бојовићи у Краљево (1), Токалићи у Краљево (1), Главчићи у Коваче код Краљева (5) и Арситићи у Чачак (1), Сијаће Поље код Краљева (3) и Коваче код Краљева (2).

Из Корлаћа су се иселили: Радићи у Нови Сад (2), Трстеник (1), Београд (4) Крагујевац (1) и Краљево (2), Терзићи у Краљево (3) и Београд (3), Диздаревићи у Нови Сад (2), Београд (2), Краљево (1), Велику Плану (1) и Зеницу (1), Вучковићи у Краљево (1), Савићи у Београд (1), Бурковићи у Краљево (2), у Врњачку Бању (1), Краљево (2), Београд (1) и Титово Ужице (1), Лужњани у Краљево (2) и Београд (2), Медаревићи у Београд (1), Матовићи у Трстеник (1), Петровићи у Нови Пазар (1), Краљево (2) и Крагујевац (1), Јоковићи у Ушће (1) и Краљево (1), Јовановићи у Београд (2), Нови Пазар (1) и Краљево (1), Јовановићи (други) у Краљево (4) и Чачак (1).

Из Кравина су се иселили: Вукадиновићи у Нови Пазар (1), Београд (2) и Крагујевац (3), Мартани у Ваљево (1), Нови Сад (1) и Суботицу (1), Лазаревићи у Београд (2), и Краљево (2), Вельовићи у Београд (2), Чорбини у Сенту (1) и Хвар (1), Вуковићи у Крагујевац (1) Поповићи у Ушће (1), Крагујевац (1) и Краљево (1), Пузовићи у Београд (2), Матковићи у Крагујевац (1), Ђеловићи у Београд (1), Кривчевићи у Београд (1), Лешњаци у Парагин (1), Ковачевићи у Љубљану (1) и Краљево (1), Коматине у Београд (1) и Дрманџићи у Крагујевац (1).

Из Кремића су се иселили: Ковачевићи у Краљево (2) и Велику Плану (1), Томовићи у Краљево (2), Симоновићи у Краљево (1), Вујовићи у Блајево (општина Брус) (1) и Краљево (1), Милојевићи у Краљево (1) и Сисак (1), Милојевићи (други) у Београд (1).

Из Драгодана у Кремићу иселили су се: Бачићи у Матарушку Бању (1), Заблаће код Чачка (1) и Београд (2), Рајовићи у Ушће (1), Краљево (1), Трстеник (1) и Банатски Карловач (1).

Из Лучна и Кремића су се иселили: Ивковићи у Трстеник (1) и Шабац (1), Милетићи у Београд (1), Јевђићи у Београд (1) и Тодоровићи у Краљево.

Из Крушице су се иселили: Божковићи у Светозарево (1), Београд (4) и Краљево (1), Јоковићи у Краљево (1), Букаре у Чачак (1), Мачужићи у Краљево (1), Пантовићи у Краљево (3) и Петровићи у Краљево (1).

Из Сремча у Крушевици су се иселили: Раковићи у Београд (1), Миленковићи у Краљево (1), Радовановићи у Краљево (4), Матковићи у Краљево (2), Београд (3) и Нови Сад (1), Божићи у Кованлук код Краљева (3), Дамњановићи у Краљево (1), Маринковићи у Чачак (1).

Из Буча у Крушевици су се иселили: Влајовићи у Београд (2) и Крагујевац (2) и Борђевићи у Краљево (2).

Из Гладница у Крушевици су се иселили: Чорбићи у Краљево (1), Мијосављевићи у Краљево (1), Илићи у Краљево (1), Рашовићи у Краљево (1) и Бошковићи у Краљево (2), Крагујевац (1) и Београд (1).

Из Паметине у Крушевици су се иселили: Ђорђевићи у Краљево (2) и Барлови у Краљево (1).

Из Курине су се иселили: Марјановићи у Крагујевац (1), Мијајловићи у Крагујевац (1) и Мачковац код Крушевца (1), Радосављевићи у Крагујевац (1) и Бор (1), Јоковићи у Краљево (1), Матовићи у Краљево (1) и Трстеник (1), Луковићи у Краљево (1), Вучетићи у Краљево (3), Брус (1) и Свилајнац (1), Павловићи у Краљево (5) и Богојевићи у Краљево (1).

Из Кухана су се иселили: Димитријевићи у Краљево (1) и Крагујевац (2), Тодоровићи у Београд (2), Крагујевац (1) и Бор (1), Луковићи у Београд (1), Крагујевац (1), Крушевица (1) и Ниш (1), Ђурковићи у Београд (1) и Чачак (1), Маринковићи у Загреб (1), Чачак (1) и Краљево (1), Маринковић у Загреб (1) и Београд (3), Кочовићи у Београд (3) и Банат (1), Дечовићи у Врњачку Бану (1) и Нови Пазар (2), Дрманџићи у Београд (3), Нови Сад (2), Сарајево (1), Краљево (2), Крагујевац (2), Ушће (1) и Куманово (1), Амановићи у Београд (1) и Црвенку (1), Шенковићи у Београд (3) и Никићи у Краљево (4), Нови Сад (1) и Нови Пазар (1).

Из Лисине су се иселили: Трикоши у Краљево (2), Чачак (2) и Крушевица (1), Боровићи у Крушевица (1), Сплит (1), Банат (4), Краљево (5), Београд (1) и Косово Поље (1), Бачани у Крушевица (1), Богојевићи у Трстеник (1) и Крстојевићи у Аранђеловац (1).

Из Лукова су се иселили: Ђорђевићи у Горњи Милановац (2), Нешовићи у Пипарета код Новог Пазара (1), Београд (1) и Крагујевац (1), Белоиће у Краљево (1), Филиповићи у Батњик код Новог Пазара (1), Радовићи у Панчево (1), Пипарета код Новог Пазара (1) и Београд (1), Радоићићи у Београд (3) и Нови Пазар (1), Драпшковићи у Аранђеловац (2) и Баре код Новог Пазара (1), Радовановићи у Банат (5), Михаиловићи у Краљево (1), Београд (1) и Крагујевац (1) и Радошевићи у Београд (1), Загреб (2), Краљево (1) и Крагујевац (4).

Из Милатковића су се иселили: Чорбинарши у Нови Пазар (1) и Бор (1), Ћиромићи у Београд (1), Моковићи у Београд (1), Сјеницу (1) и Љубљану (1), Буровићи у Београд (1), Вуковићи у Панчево (1), Сеновићи у Чачак (1) и Дамњановићи у Краљево (1) и Београд (1).

Из Мура су се иселили: Баљци у Краљево (1), Бело Брдо (1), Титово Ужице (1) и Београд (2), Лазаревићи у Београд (1), Краговићи у Лепосавиће (1), Премовићи у Београд (1) и Суботићи у Трстеник (1).

Из Новог Села су се иселили: Живковићи у Бор (2), Крагујевац (1), Аранђеловац (1), Београд (4), Нови Сад (1) и Смедерево (1), Пановићи у Београд (1) и Земун (1), Тодоровићи у Матарушку Бану (1), Димитријевићи у Београд (2), Лазићи у Бор (1) и Максићи у Тополу (1) и Чуприју (1).

Из Бељака у Новом Селу иселили су се Деспотовићи у Крагујевац (1), Нови Сад (1), Руму (1) и Трстеник (2), Дудићи у Лешак (1), Нови Пазар (2), Панчево (2), Трстеник (1) и Краљево (1), Марковићи у Трстеник (1) и Краљево (1), Пигулчићи у Лешак (1), Рачићи у Београд (1) и Панчево (1), Цвејовићи у Панчево (1) и Смиљанићи у Краљево (1).

Из Носољина су се иселили: Симовићи у Сарајево (1), Београд (1), Краљево (1) и Бабини у Краљево (1), Шаловићи у Београд (1) и Минићи у Крагујевац (1) и Панчево (1).

Из Оракова су се иселили: Ратковићи у Београд (2), Крагујевац (1) и Јубљану (1), Јањовићи у Горњи Милановац (1), Краљево (1) и Банат (1), Димитријевићи у Мајданпек (2), Београд (3) и Горњи Милановац (1), Маринковићи у Загреб (1), Младеновићи у Београд (1) и Гашовићи у Крагујевац (1).

Из Павлице су се иселили: Остраници у Београд (3), Краљево (4), Конарево код Краљева (1), Рибница код Краљева (2) и Врбу код Краљева (1), Ђировићи у Ушће (1), Чоловићи у Трстеник (1), Загреб (1), Београд (1) и у околину Краљева (1), Вујовићи у Краљево (3), Београд (2), Тавник код Краљева (2), Павловићи у Мајданпек (1), Београд (2), Ријеку (1), Крагујевац (1), Сарајево (1), Милошевићи у Нови Сад (1), Симићи у Чачак (1), Белчевићи у Краљево (7), Јовановићи у Београд (1) и Младеновац (1), Чукићи у Ушће (1), Ђоровићи у Краљево (1), Петровићи у Ниш (1) и Лебане (1) и Вучићевићи у Краљево (1), Крагујевац (1) и Милочај код Краљева (1).

Из Пискање су се иселили: Медаревићи у Краљево (3) и Ћићевац (1), Распоповићи у Краљево (1) и Београд (1), Столовићи у Краљево (3) и Крагујевац (1), Васиљевићи у Чубуковац код Краљева (1), Жарковићи у Чубуковац код Краљева (1), Матовићи у Призрен (1), Кашићи у Београд (1), Краљево (2), Сисак (1), Крушевић (1), Марибор (1) и Деспотовац (1), Кучевићи у Богутовац (1), Чабровићи у Трстеник (1), Петровићи у Краљево (1), Гркаџићи у Сијаће Поље код Краљева (1), Лазаревац (1), Александровац (1), Ушће (1) и Ђервенту (1), Белчевићи у Краљево (2), Цветке код Краљева (1), Београд (1) и Коваче код Краљева (1) Пуновићи у Крагујевац (1), Београд (1) и Краљево (2), Новковићи у Загреб (2), Бор (1), Београд (1), Брус (1), Краљево (1) и Осијек (1).

Из Плавкова су се иселили: Мартанићи у Ваљево (1), Чачак (1), Нови Пазар (2) Крагујевац (1) и Београд (1), Илићи у Шабац (1), Београд (2) и Крагујевац (1), Стефановићи у Краљево (1), Пузовићи у Београд (1), Краљево (2), Крагујевац (1) и Свилајнац (1), Петрићи у Славонски Брод (1) и Урошевићи у Крагујевац (1).

Из Плешина су се иселили: Кучевићи у Краљево (1) и Постење код Новог Пазара (1), Радомировићи у Коваштук код Краљева (1), Савићи у Београд (5) и Банат (1), Сарићи у Пулу (1), Перовићи у Коваштук код Краљева (4), Краљево (4), Чачак (4), Крагујевац (1), Врбас (1) и Нови Пазар (1), Ђорђевићи у Врбас (1), Станковићи у Нови Пазар (1) и Скопље (1) и Кутлачићи у Београд (7).

Из Дворишта у Плешину иселили су се: Благојевићи у Врбас (1), Вучковићи у Нови Пазар (1) и Краљево (1) и Вандићи у Краљево (1).

Из Синојеца у Плешину су се иселили: Максовићи у Краљево (5), Баточини (2), Смедерево (2) и Београд (2), Мареновићи у Београд (1) и Чачак (1), Кијевчани у Београд (4).

Из Жара у Плешину иселили су се: Џодићи у Коваче (1) (код Краљева), Нови Пазар (1), Постење код Новог Пазара (1) и Београд (5), Мирковићи у Коваче код Новог Пазара (1), Вукосављевићи у Београд (3) и Краљево (1).

Из Бањске у Плешину иселили су се: Џодићи у Брчко (1), Шарковићи у Чачак (2) и Београд (1), Кулизе у Београд (2) и Луковићи у Београд (2) и Нови Пазар (1).

Из Побрђа су се иселили: Бељаковићи у Београд (4), Бар (1), Пожаревац (1), Чачак (1), Суботицу (1), Зајцуље код Рудна (општина Краљево) (1), Адране код Краљева (4), Краљево (5) и Крагујевац (1), Алексићи у Ушће (1) и Краљево (1), Дугалићи у Краљево (1), Покимице у Крагујевац (1), Краљево (1), Трстеник (1), Јемувићи у Београд (5), Адране код Краљева (1) и Краљево (2), Милосављевићи у Београд (1) и Врњачку Бању (1), Милошевићи у Бар (1), Ђорђевићи у Београд (1), Пожаревац (1) и Парагин (1), Младеновићи у Горњи Милановац (2), Пејовићи у Лазаревац (1), Поповићи у Пожаревац (1), Маричићи у Ђојаниће (општина Краљево) (1), Пешићи у Београд (2), Јекићи у Краљево (2) и Конарево код Краљева (1), Драгојловићи у Београд (1) и Миладиновићи у Београд (2).

Из Почекаја су се иселили: Рашковићи у Београд (3), Александровац (1) и Краљево (2), Трикошаници у Београд (1), Шћеловићи у Лазаревац (1) и Београд (1), Лазићи у Трстеник (1) и Крагујевац (1), Ђурковићи у Краљево (3), Пећ (1), Трстеник (1) и Београд (1), Миловићи у Матарушку Бању (1), Београд (2), Требиње

(1) и Приштину (1), Делетићи у Београд (1) и Параћин (1), Милићевићи у Светозарево (1) и Кнежевићи у Краљево (1) и Београд (1).

Из Радошића су се иселили: Кошани у Смедерево (2), Задар (1), Краљево (2) и Београд (1), Мијаљевићи у Београд (1), Пиштольевићи у Београд (1) и Јубљану (1), Савићи у Београд (1) и Краљево (1), Шегићи у Панчево (1) и Београд (1), Лазићи у Трстеник (1) и Крагујевац (1), Боровићи у Београд (1), Панчево (1) и Банатски Карловац (1) и Вельовићи у Јубљану (1).

Из Раковца су се иселили: Јанковићи у Јуручку Польану код Александровца (11), Јовановићи у Јуручку Польану код Александровца (5), Рибница код Краљева (1), Старо Село код Велике Плане (1) и Трстеник (1), Глишовићи у Польану Сменицу код Александровца (5), Бићани у Александровцу (2), Томићи у Јуручку Польану код Александровца (1), Димитријевићи у Александровцу (3) и Светозарево (1), Катићи у Польану Сменицу код Александровца (2) и Дубовци у Старо Село код Велике Плане (3), Александровац (2), Губеревац код Крагујевца (1), Врбас (1), Корман код Крагујевца (2), Степојевац (1) и Краљево (1).

Из Дрења у Раковцу иселили су се: Бекчићи у Београд (15), Велику Плану (4), Нови Сад (1), Ниш (1), Александровац (2), Травник (1), Петровац на Млави (1), Горњи Милановац (1) Крушевача (1), Степојевац (2), Сарајево (1), Панчево (2), Пожаревац (1), Загреб (1), Пирот (1), Пул (1) Сремску Митровицу (1), Ваљево (1), Зајечар (1), Обреновац (1), Мало Борје код Александровца (4), Велико Борје код Александровца (4) и Јуручку Польану код Александровца (1).

Из Ривата су се иселили: Дражовићи у Загреб (1), Београд (3), Кошани у Врњачку Бању (1), Коминци у Крагујевац (1), Краљево (2) и Младеновац (1), Деспотовићи у Сплит (1), Београд (2) и Краљево (1), Поповићи у Чачак (1), Ковачевићи у Загреб (2), Банатски Карловац (2) и Трстеник (1), Веселиновићи у Краљево (1), Стојановићи у Београд (1), Покимице у Београд (8), Вршац (1), Пожаревац (1), Нови Пазар (1) и Краљево (3), Симовићи у Београд (3), Глукчевићи у Краљево (1), Марковићи у Београд (1), Јанићевићи у Београд (1), Миљосављевићи у Београд (1), Срећковићи у Краљево (1) и Београд (1), Кнежевићи у Матарушку Бању (1), Краљево (1), Бања Лука (1), Ушће (1), Београд (1) и Пожаревац (1) и Сочанци у Београд (2), Загreb (1), Краљево (1) и Трстеник (1).

Из Руднице су се иселили: Пејићи у Београд (3), Врњачку Бању (1), Нови Сад (1), Краљево (1) и Крагујевац (1), Савковићи у Београд (1), Карановићи у Нови Сад (1), Краљево (3), Сплит (1) и Зајечар (1), Башњовићи у Краљево (2), Београд (1) и Лазаревац (1), Трикоши у Горњи Милановац (1) и Банат (1), Краговићи у Крагујевац (2), Аничићевићи у Лешак (1), Јаковљевићи у Краљево (1) и Београд (1), Коминци у Краљево (1) и Поповићи у Београд (1) и Краљево (1).

Из Рожничка у Рудници иселили су се: Тодоровићи у Светозарево (1), Краљево (1), Бор (1) и Трстеник (1), Анђелковићи у Матарушку Бању (1) и Београд (1), Савковићи у Београд (1), Смедерево (2), Пул (1) и Лепосавиће (1), Цвејовићи у Крушевача (1), Крагујевац (1) и Смедерево (1) и Игровићи у Неготин (1).

Из Себамиља су се иселили: Ракитићи у Врбас (1), Београд (2), Нови Пазар (1), Јановићи у Београд (4), Петровићи у Чачак (1) и Краљево (4), Миљковићи у Суботици (1), Ивановићи у Краљево (2) и Београд (4), Пашајлићи у Београд (1) и Чачак (2), Поповићи у Врбас (3), Шаловићи у Краљево (1) и Ушће (1), Весовићи у Београд (1) и Видићи у Краљево (3).

Из Семетеша су се иселили: Секулићи у Београд (2), Краљево (7), Рибница код Краљева (2) и Крагујевац (1), Крушевци у Београд (1), Вучковићи у Смедерево (1) и Краљево (1), Петровићи у Београд (1), Боровићи у Крушевача (1) и Крагујевац (1), Чомагићи у Београд (1), Пановићи у Крагујевац (1), Београд (3) и Обреновац (1), Чеперковићи у Смедерево (1), Лазићи у Краљево (1) и Вукојевићи у Краљево (2).

Из Супња су се иселили: Алексини у Београд (3), Вељовићи у Аранђеловац (1), Глишовићи у Светозарево (1), Ђокићи у Младеновац (1) и Нови Сад (1), Ђуровићи у Краљево (1) и Београд (1), Илићи у Велење (1), Павловићи у Београд (2), Роглићи у Врњачку Бану (1), Сарајево (1) и Тутин (1), Самаиловићи у Смедерево (1) и Крагујевац (1), Михаиловићи у Ниш (1) и Белојице у Краљево (1).

Из Тиопа су се иселили: Милићевићи у Београд (2) и Краљево (1), Трифуновићи у Београд (1), Трстеник (1), Крушевић (1), Милојевићи у Београд (2), Крагујевац (1) и Краљево (1), Деспотовићи у Трстеник (2), Поповићи у Љубљану (7), Сплит (1), Цветићи у Смедерево (1) и Краљево (1) и Богојевићи у Љубљану (1), Севојно код Титовог Ужица (1), Краљево (2) и Београд (1).

Из Трнаве су се иселили: Станишићи у Рибницу код Краљева (3), Краљево (3), Јарчулак код Краљева (1), Београд (5), Панчево (2), Алибунар (1), Зрењанин (2), Обреновац (1) и Мостар (1), Матовићи у Краљево (1), Ђуловићи у Банат (1), Чешљарци у Ниш (1) и Обреновац (1), Шаловићи у Краљево (1), Гвозденовићи у Београд (3), Радојевићи у Београд (1), Вучковићи у Тополу (1), Милосављевићи у Краљево (1), Радовићи у Краљево (1) и Београд (1), Курандићи у Београд (1), Банатски Карловац (2), Врбас (1) и Чачак (1) и Настићи у Београд (1).

Из Црне Главе су се иселили: Трифуновићи у Старо Село код Велике Плане (5), Крушевић (5), Рибницу код Краљева (4), Гружу (1) Александровац (13), Крагујевац (1) Трстеник (1) и Банатски Карловац (1), Јосијевићи у Краљево (3), Београд (1) и Александровац (8), Максимовићи у Крагујевац (1), Старо Село код Велике Плане (1), Банатски Карловац (1) и Александровац (3), Дишићи у Александровац (2), Инђију (1), Вршац (1) и Крагујевац (1), Матићи у Старо Село код Велике Плане (2) и Александровац (2), Вукосављевићи у Сремску Митровицу (3), Београд (1) и Банатски Карловац (3).

Из Борђевића у Црној Глави Борђевићи у Рибницу код Краљева (1), Старо Село код Велике Плане (3), Банатски Карловац (6), Београд (2) и Сремску Митровицу (1).

Из Долова у Црној Глави иселили су се: Јаковљевићи у Београд (3), Александровац (3) и Тополу (2), Дубовци у Александровац (2) и Србобран (1).

Из Мечкара у Црној Глави иселили су се: Милојевићи у Крагујевац (1), Старо Село код Велике Плане (1), Београд (3) и Крушевић (1), Гвозденовићи у Старо Село код Велике Плане (2), Радуловићи у Краљево (2) и Нови Пазар (1) и Пигарини у Вршац (1).

Из Шипачине су се иселили: Баловићи у Лазаревац (2), Лапово (1), Београд (2), Титоград (1), Лепосавић (1), Приштина (1) и Нови Пазар (1), Чеперковићи у Београд (3), Постојну (2), Младеновац (1), Лешак (1), Загреб (1), Краљево (3), Конарево код Краљева (1) и Лађевци код Краљева (1), Пантовићи у Београд (2), Лазићи у Скопље (1), Цеље (1), Смедерево (1), Лешак (1), Крагујевац (3), Краљево (1), Пожаревац (1), Лапово (1) и Сарајево (1), Трикоши у Краљево (1), Бачани у Ушће (1) и Београд (2), и Чоловићи у Краљево (1).

Из Чајетине у Шипачини иселили су се: Петровићи у Ушће (1), Крагујевац (1) и Аранђеловац (1), Војиновићи у Титовој Митровици (1), Шабац (1) и Београд (1).

Из Баљевца су се иселили: Милосављевићи у Бар (1), Пешићи у Славонску Пожегу (1), Горњи Милановац (1), Чачак (1) и Ђињевац (1), Ђукићи у Краљево (1), Јемуловићи у Лазаревац (1), Краљево (2), Пожаревац (2), Београд (1), Банатски Карловац (3), Ниш (1) и Нови Пазар (1), Гољевићи у Београд (1) и Краљево (1), Драгојловићи у Љубљану (2), Београд (4) и Краљево (2), Дедићи у Београд (1), Мачужићи у Београд (2) и Лазаревац (1), Главичићи у Сплит (1) и Светозарево (1), Бијорци у Београд (1), Краљево (1) и Аранђеловац (1), Јовичевићи у Краљево (1), Андрићи у Београд (1), Краљево (1) и Банатски Карловац (1), Вукојевићи у Краљево (1), Нешовићи у Краљево (1), Рајчиновићи у Краљево (1), Илићи у Београд (1), Девићи у Београд (1), Грабићи у Београд (3), Јуришићи у Београд (1),

Милетићи у Београд (1), Распоповићи у Краљево (1), Грубачи у Краљево (1), Вукделије у Краљево (1), Радовићи у Крагујевац (1) и Лекићи у Београд (1).

Из Жижковаца у Баљевцу иселили су се: Раденковићи у Београд (1), Титоград (1), Головићи у Београд (1), и Ђоковићи у Београд (1) и Ушће (1).

Из Лучица у Баљевцу иселили су се: Пешовићи у Скопље (1), Београд (4) и Краљево (4) и Илићи у Матарушку Бању (1).

На крају ћемо навести неке податке о исељавању становништва из Рашке.

Из Рашке су се иселила домаћинства у следећа насеља:

Београд: Јовановићи, Јовановићи (други), Чорбани, Чорбини (други), Красојевићи, Димитријевићи, Димитријевићи (други), Луковићи, Дојчиновићи, Шумарци, Пантовићи, Пантовићи (други), Филиповићи, Јемуловићи, Андрејевићи, Јеленковићи, Војиновићи, Миленковићи, Новковићи, Гвозденовићи, Мартани, Јеремићи, Јекићи, Цветковићи, Росићи (3), Пановићи, Дугалићи, Савићи, Шарковићи, Куродулићи, Андријанићи, Вранчићи, Јефтићи, Гиздавићи, Вујовићи, Татовићи, Пунишићи, Перовићи (3), Кнежевићи, Краговићи, Петровићи, Радовановићи, Дражовићи, Вујанци, Вујанци (други), Покимиће (2), Белобрковићи, Шањевићи, Брадићи, Милетићи, Радомани, Јовковићи, Самарџићи, Божићи, Раичевићи, Бијорци (2), Колашинци, Радивојевићи, Деспотовићи, Курандићи, Мијушковићи, Милошевићи, Мишовићи, Андрићи, Милићевићи, Кошани, Кнежевићи (други), Савићи, Миладиновићи, Вулевићи, Роглићи, Мутавџићи, Петровићи и Марковићи; Краљево: Јевтовићи, Пепићи, Вилимовићи, Покимиће, Миловићи, Миловићи (други), Новковићи, Ракитићи, Милошевићи, Радошевићи, Вукчићевићи, Бакрачевићи, Пешовићи, Костићи, Ђорђевићи, Јовићићи, Николићи, Лукавци, Секулићи, Игњатовићи, Ковачевићи, Ковачевићи (други), Красојевићи, Зечевићи, Вучковићи, Планојевићи, Петровићи, Јовановићи, Срећковићи, Кучевићи, Царевићи, Матовићи, Дамњановићи, Шкорићи (2), Глукчевићи, Росићи, Стојановићи, Лешевићи, Симовићи, Сеничићи; Крагујевац: Коминци, Краговићи, Чурчићи, Пантовићи, Петровићи, Ивановићи, Росићи, Секулићи, Тодоровићи, Марковићи и Нинићи; Крушевача: Тиосављевићи, Гиздавићи, Вујанци, Арсенијевићи, Пантовићи и Павловићи; Чачак: Вучковићи, Вилимовићи и Госпићи; Лесковац: Терзићи, Лапово: Терзићи, Мајданец: Пантовићи и Грандовићи; Градац (на мору): Дугандићи; Ниш: Јанковићи, Михајловићи и Терзићи; Ваљево: Шумарци (2), Матићи, Букаре и Костићи; Бор: Анђелковићи и Шумарци; Постојну: Симовићи и Станишићи; Титоград: Ђурђићи; Бихаћ: Пановићи; Тузлу: Николићи, Пожаревац: Палибрди; Светозарево: Вујанци, Радовановићи и Вилимовићи; Пулу: Новковићи, Младеновац: Коминци и Милићевићи; Љубљану: Пашајлићи и Миленковићи; Врњачку Бању: Виријевићи и Димитријевићи; Сарајево: Андрићи, Миленковићи, Лучићи, Младеновићи и Красојевићи; Нови Пазар: Распоповићи, Вујанци, Росићи и Николићи; Приштину: Киковићи, Вујанци, Ђурђићи и Беочани; Смедерево: Шумарци и Росићи; Нови Сад: Фемићи и Наастасићи; Урошевац: Росићи; Вучитрн: Васиљевићи; Винковци: Бошковићи; Будву: Кнежевићи; Тиват: Крсмановићи; Јесенице: Малешевићи; Книн: Јовановићи.

Према томе, четири главна правца емиграционих кретања становништва са овог подручја, у посматраном периоду била су следећа подручја у Србији:

- Западно Поморавље, у које се одселило 983 или 40,24% од укупног броја (2.443) исељених домаћинстава. У Краљево са околином иселило се 849, Чачак са околином 44, Трстеник 36, Крушићац 34, Врњачку Бању 10 и у остала насеља овог подручја 10 домаћинстава.

- Шумадија са Београдом, у коју се одселило 763 или 32,05% домаћинстава. У Београд са околином одселило се 586, Крагујевац са околином 150,

Горњи Милановац 17, Аранђеловац 9, Младеновац 7, Тополу 6 и остала насеља овог подручја 8 домаћинстава.

- Војводина, у коју се одселило 184 или 7,53% домаћинстава. У Банатски Карловац се одселило 66, Нови Сад 31, Вршац 24, Панчево 13, Врбас 11 и у остала насеља ове Покрајине 39 домаћинстава.

- Велико Поморавље, у које се одселило 129 или 5,28% домаћинстава. У Велику Плану са околином се одселило 51, Смедерево 36, Пожаревац 14, Светозарево 13 и у остала насеља овог подручја 15 домаћинстава.

Табела 30 Емиграција становништва са подручја данашње општине Рашка од другог светског рата до данас (1941-1986)

Правци емиграције	Број домаћинстава	%
Западно Поморавље	983	40,24
Шумадија са Београдом	783	32,05
Велико Поморавље	129	5,28
Остала насеља у Централној Србији	182	7,45
Војводина	184	7,53
Косово и Метохија	34	1,39
Хрватска	61	2,50
Словенија	33	1,35
Босна и Херцеговина	31	1,27
Црна Гора	14	0,57
Македонија	9	0,37
Укупно:	2.443	100

Наведени правци емиграционих кретања становништва са подручја данашње општине Рашка поклапају се са ранијим правцима метанастазичких струја. Последњих година интензитет емиграција становништва са овог подручја се смањује због исцрпљености његових демографских потенцијала. Последице емиграције становништва са овог подручја, у посматраном периоду (од другог светског рата до данас), су старење становништва, пад природног прираштаја, појава депопулације у већини насеља и губљење радне снаге, често квалификоване и стручне, што није у функцији даљег развоја привреде на овом подручју. За разлику од претходног посматраног периода у коме је емиграција становништва са овог подручја имала претежно карактер миграције село - село, у овом периоду она има претежно карактер миграције село - град.

Удаљено-женидбене миграције

Значајан вид трајних миграција становништва, на овом подручју од другог светског рата до данас представљају удаљено-женидбене миграције. Миграција женске омладине због удаје одвија се на већој удаљености. То је условљено миграцијом мушких и женских омладине ван свог подручја због школовања и запослења. Стога је миграција због удаје поред некадашњег локалног миграционог карактера добила и карактер емиграције становништва са овог подручја.

Навешћемо неке примере емиграције женске омладине са овог подручја због удаје из следећих насеља:

Гњилице у Аранђеловац 5, Београд 4, Крагујевац 7, Краљево 3, Нови Пазар 2, Свилајнац 1, Требиње 1 и Шабац 1; Зарева у Ниш 1, Херцег Нови 1 и Ушће 3; Семетеша у Краљево 11, Београд 2, Крагујевац 1 и Словенију 2; Брвенице у Нови Сад 3, Београд 3, Ваљево 1, Младеновац 1, Лапово 1, Чачак 1, Крагујевац 1, Светозарево 2, Краљево 14, Трстеник 1, Крушевача 1, Ушће 1, Ниш 1 и Бор 1; **Милатковића** у Косовску Митровицу 1, Нови Пазар 4, Краљево 7, Крагујевац 2, Љиг 1, Аранђеловац 2, Обреновац 4, Кикинду 2, Љубљану 3 и Сарајево 1; Корлана у Краљево 10, Гружи 1, Београд 6, Трстеник 2, Смедерево 6, Богутовачку Бању 2, Крагујевац 2, Крушевача 1, Велику Плану 10, Тополу 1, Кнић 1 и Ушће 1; **Новог Села** у Београд 3, Игало 2, Крушевача 5, Крагујевац 4, Краљево 3, Брус 1, Косовску Митровицу 3, Велику Плану 3 и Јарине (општина Лепосавић) 3; **Шипачине** у Лапово 2, Београд 4, Лазаревац 1, Нови Сад 1, Врњачку Бању 1, Велику Плану 5, Косовску Митровицу 1 и Лешак (општина Лепосавић) 7; **Плешина** у Крагујевац 8, Београд 6 и Чачак 5; **Брвеника** (села) у Лазаревац 1, Београд 2, Краљево 1, Чачак 1 и Нови Пазар 1; **Варева** у Београд 9, Краљево 5, Горњи Милановац 2, Богутовачку Бању 1, Тополу 1, Чачак 1, Кованљук код Краљева 1, Ушће 1, Смедерево 2, Звечан 1 и Адране код Краљева 1 девојка.

Долажење на мираз (призећење) и у овом периоду представља значајан вид удавбено-женидбених миграција становништва што се види из следећих података:

у Рвате су дошли на мираз: Ђорђевић из Црне Главе код Мутавцића, Радовановић из Сочанице код Сочаница и Трифуновић из Црне Главе код Покимића; у Подесје: Павловић из Павлице код Шћеловића, Вујовић из Павлице код Шћеловића и Пантовић из Шипачине код Миловића; у Брвеници: Кошанић из Београ код Андријанића, Марковић из Драганића код Максимовића, Вујанац из Гостирадића код Андријанића и Вујанац из Гостирадића код Максимовића; у Кремиће: Пановић из Новог Села код Михаиловића у Лучно; у Корлани: Новковић из Пискање код Вучковића, Гркајац из Пискање код Терзића, Милојевић из Мечкара у Црној Глави код Павловића и Радуловић из Врговца код Пећи код Јаковљевића; у Павлици: Јевтовић из Ковача код Краљева код Милошевића; у Жутице: Рајовић из Драгодана у Кремићу код Марковића; у Балјевац: Кнежевић из Плане код Илића, Костић из Ибарске Слатине код Илића, Белчевић из Пискање код Пешовића; у Куриће: Ивковић из Кремића код Јовановића и Чомагић из Семетеша код Бабића; у Белу Стену: Дрманац из Кућана код Мартића, Пењишевић из Београ код Пројовића; у Побређе: Вучковић из Корлана код Алексића, Крчак из Беле Стене код Ђорђаша, Карапић из Жутице код Бељаковића, Миликић из Бзовика код Јемуловића, Мандић из Беле Стене код Стефановића, Радуловић из Бадња код Бељаковића и Крчак из Беле Стене код Јемуловића; у Пискању: Трифуновић из Црне Главе код Диздаревића, Прибојац из Јошаничке Бање код Новковића, Матовић из Курића код Кашића, Масловарић из Сутјеске (код Андријевиће) код Васиљевића, Петровић из Врха (код Студенице) код Кашића, Јоковић из Курића код Новковића и Карапић из Жутице код Новковића; у Кућане: Милићевић из околине Косовске Митровице код Димитријевића и Милошевић из Блажева (код Новог Пазара) код Амановића; у Милатковиће: Сеновић из Судског Села (код Новог Пазара) код Марића и Никић из Кућана код Мијаиловића; у Вртиће: Милосављевић из Трнаве код Ђурђића, Колашинић из Рвата код Пантовића, Деспотовић из Бељака у Новом Селу код Терзића, Пашајлић из Себимиља код Терзића, Чешљаџа из Трнаве код Пантовића и Бугарић из Врановине код Симовића; у Бело Поље: Вучковић из Носолина код Станичића, Кучевић из Плешина код Младеновића и Пењовић из Милатковића код Мареновића; у Носолине: Тијосављевић из Рвата код Пајовића, Станишић из Трнаве код Бабића, Вујанац из Гостирадића код Балабана и

Чешљарац из Трнаве код Симовића; у Шипачину: Милић из Јериња код Чеперковића, Јовановић из Гувништа код Лазића и Крстовић из Лисине код Војиновића; у Рудницу: Базић из Белог Брда код Бошњовића и Вукадиновић из Врачева код Коминаца; у Карадак: Ковачевић из Новог Села код Виријевића и Деспотовић из Новог Села код Бијанића; у Ново Село: Лазић из Шипачине код Деспотовића и Цвејовић из Руднице код Дудића; у Тиоце: Пиштольевић из Рвата код Поповића; у Муре: Радисављевић из Новог Села код Поповића; у Гњилицу: Ковачевић из Требића код Пејчиновића; у Кравиће Биораш из Постења код Кривчевића; у Јошаничку Бању Боровић из Боровића у Црној Глави код Демировића; у Раковац Катић од Јелакца код Андрића; у Црну Главу Добрчић из Козница код Борђевића; у Бадањ: Лазић из Шипачине код Карадића, Вељовић из Радошића код Карадића и Пановића из Семетеша код Тодоровића; у Радошиће Павловић из Новог Села код Бановића; у Семетеше Анисијевић из Руднице код Крушевића; у Трнаву: Шаловић из Себимиља код Станишића, Стојановић из околине Чачка код Станишића; у Плешин: Борђевић из Боровића код Перовића, Бошковић из Себимиља код Перовића; у Боровиће: Живковић од Студенице код Милојевића и Павловић из Коритњика код Милутиновића; у Крушевици: Пројовић из Беле Стене код Матковића, Дубовац из Раковица код Матковића и Крсмановић из Дражинића код Маринковића; у Градац: Новаковић из Варева код Арсовића и Чоловић из Павлиће код Арсовића; у Зарево: Божић из Ријеке код Вујанаца, Радомировић из Плешине код Божића и Љубићић из Бинића код Миловановића; у Биниће Андрић из Рудна код Раковића; у Коваче: Борђевић из Црне Главе код Ружића, Вукосављевић из Лободера (код Трстеника) код Миловановића, Кнежевић из Рвата код Вељковића, Пецић из Јелакца код Вељковића и Мијатовић из Покрвеника код Вељковића; у Боће: Дубовац из Раковица код Ђуровића и Васиљковић из Јелакца код Ђуровића; у Беоче су дошли на мираз: Бакрачевић из Тушимље код Читлучана, Дугалић из Варева код Читлучана, Зврболовић из Радошића код Пењишевића, Кнежевић из Рвата код Трифуновића, Минић из Носолине код Бојовића, Нешовић из Белог Польја код Станчића, Пејић из Руднице код Пењишевића и Рашовић из Рудна код Ковачевића; у Варево су дошли на мираз: Пауновић из Остатије код Дугалића, Ерац из Плаваца (код Ушћа) код Јеленковића, Пантовић из Остатије код Јеленковића, Ерац из Плаваца (код Ушћа) код Новаковића, Радовић из Трнаве код Новаковића, Маринковић из Боровића код Шумараца, Здравковић из Јаблановика у Бинићу код Шумараца, Радивојевић из Рудна код Ракитића и Маринковић из Боровића код Михаиловића.

Како се из наведених података види миграције везане за долажење на мираз (призећење) су више локалног карактера и имају облике миграције село-село и вид силажења становништва са веће на мању надморску висину. У овом посматраном периоду, као и у претходном, миграције везане за склапање бракова као и долажење на мираз утицале су на измену метанас-тазичким струјама формираног састава породице, на порекло и композицију становништва, а миграције девојака због удаје и на емиграцију становништва са овог подручја.

Миграције село-град

После другог светског рата, на овом подручју, су основни облици трајног пресељавања становништва миграције село-град. Оне су последица разних услова и фактора. Од којих су главни: послератни развој секундарних и терцијарних делатности у Рашки, Бањевцу и Јошаничкој Бањи и потреба за радном снагом у тим делатностима, аграрна пренасељеност у осталим на-

сељима, недовољно коришћење радне снаге на селу и пољопривреди, уситњен посед, тежак рад у пољопривреди, несигурно обезбеђење дохотка из пољопривреде, релативно ниски економски ефекти у пољопривреди, већа зарада у граду, релативно мала улагања у друштвени стандард на селу, неповољан и неравноправан социо-здравствени положај лица ван радног односа (индивидуалних пољопривредника) у односу на запослена лица и неизграђена путна мрежа на овом подручју која је отежавала комуникацију становништва сеоских насеља са општинским центром Рашком у којој они задовољавају своје потребе.²⁰⁰

У миграцији село-град највише учествује омладина која заврши разне школе или стекне неке квалификације. У колико је ниво образовања и стручности виши, у толико је слабији психички отпор удаљавању из родног места, лакше је прилагођавање на нову средину и већу зараду и новом радном месту.²⁰¹ Сеоска омладина одлази са села јер у њему на индивидуалном газдинству и ситносопственичкој породици, не види своју животну перспективу, затим оквири села су узани за задовољавање растућих потреба младог човека за културним, просветним и забавним животом. Њу привлаче оне привредне делатности где се постиже виша продуктивност, виши дохоци, односно службе које обезбеђују живот на вишем економском, техничком и културном нивоу, који обезбеђују стабилније услове рада, живота и бољу перспективу.²⁰²

Рашка због своје полифункционалне улоге коју има као економски, културни, школски, здравствени и административни центар истоимене општине, постала је најјачи имиграциони центар. Имиграциони насеља су још приградска насеља Рашке (Супње, Варево и Драганиће), рударско-индустријско насеље Баљевац и његова приградска насеља (Побрђе и Биљановац), бањско-туристичко насеље Јошаничка Бања и Рудница и Брвеник насеље (насеља која се развијају у центрима заједница села). Поменута насеља досељенике са села привлаче ради запослења у ванпољопривредним делатностима, школовања деце и бољих услова живота.

Из података у табели 31 се види да у десет имиграционих насеља у 1971. години досељеници чине 50,49% укупног становништва. Највише имиграната имају Рашка 2815 (71,54%), њено приградско насеље Супње 502 (61,82%), Баљевац 484 (32,22%) и Јошаничка Бања 384 лица (27,61%) укупног становништва. Највише имиграната из градских насеља је у Рашкој 851 (30,23%) и Баљевцу 95 (19,63%). Највише имиграната из мешовитих насеља такође имају Рашка 209 (7,43%) и Баљевац 72 лица (14,88% укупног броја имиграната).

Од укупног броја имиграната у десет имиграционих насеља 1971. године (5322 лица) на имигранте са села долази 3762 или 70,69%. Највише имиграната из сеоских насеља имају Рашка 1755 /62,34%/, и њено приградско насеље Супње 436 (86,65%), а потом следе Јошаничка Бања 330 (85,94%) и Ба-

²⁰⁰ Миграције становништва Југославије, 73.

²⁰¹ Киро Мировски, "Неки моменти који се морају узети у обзир код анализирања миграционих кретања и њихових сметњи", Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, *Становништво*, април-јун 1963, Београд, 244.

²⁰² Петар Марковић, "Промене аграрне структуре као резултат миграција пољопривредног становништва", *Становништво*, октобар-децембар 1966, Београд, 287.

љевац 317 (65,50%). Осталих 51 насеље примило је 3451 досељеника из сеоских насеља (удадбено-женидбених миграција и миграција са веће на мању надморску висину).

Табела 31 Имигранти по типу насеља из којег су се доселили,
попис, 1971.²⁰³

Имиграционе насеља	укупно становништво	свеага	из сеоског насеља	из мешовитог насеља	из градског насеља
Рашка	3.935	2815	1755	209	851
	%	71,54	62,34	7,43	30,23
Баљевац	1.052	484	317	72	95
	%	32,22	65,50	14,88	19,62
Биљановац	408	164	150	11	3
	%	40,20	91,46	6,71	1,83
Побрђе	716	160	94	21	45
	%	22,35	58,75	13,12	28,13
Рудница	318	192	146	6	40
	%	60,38	76,04	3,13	20,83
Сутње	812	502	436	26	40
	%	61,82	86,85	5,18	7,97
Јошаничка Бања	1391	384	330	23	31
	%	27,61	85,94	5,99	8,07
Драганиће	251	124	103	-	21
	%	49,40	83,06	0,00	16,94
Варево	684	284	256	15	13
	%	41,52	90,14	5,28	4,58
Брвеник насеље	523	213	175	22	16
	%	84,19	82,16	10,33	7,51
Укупно	10.540	5322	3762	405	1155
	%	50,49	70,69	7,61	21,70
Остале насеља	18.827	3658	3451	104	103
	%	19,43	94,34	2,84	2,82
Општина Рашка	29.367	8980	7213	509	1258
	%	30,58	80,32	5,67	14,01

Интензитет миграција зависио је од темпа друштвено-економског развоја. Подаци у табели 32 показују да је у општини Рашка имиграција становништва била најинтензивнија после 1960. године што се поклапа са бржим развојем ванпољопривредних делатности. Десет имиграционих насеља примило је највише имиграната у периоду 1961-1965. године (1443 или 27,11% / и 1966-1971. године (1733 или 32,56%) када су биле интензивне миграције село-град.

Општина Рашка је 1981. године имала 12907 имиграната што је за 3927 или 43,73% више него 1971. године (8980 лица). Највећи проценат имиграната је из исте општине 65,5%, а из других општина Централне Србије је 20,9%. То је последица повећаних миграција у периоду 1971-1981. године у првом реду миграција село-град које су у том периоду условиле знатан по-

²⁰³ Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године, Коначни резултати по насељима, општина Рашка, Републички завод за статистику, Београд. Библиотека Завода - документациони материјал), 324.

раст становништва у неким имиграционим насељима (Суђње за 148%, Варево за 72%, и Рашку за 43%).²⁰⁴

Табела 32 Имиграција становништва према времену досељавања по попису 1971. године²⁰⁵

Имиграциона насеља	Број имиграната	Број имиграната по периодима досељења			
		до 1952.	53-60	61-65	66-71 године
Рашка	2815	454	588	804	969
	%	16,13	20,89	28,56	34,42
Баљевац	484	138	143	130	73
	%	28,51	29,55	26,86	15,08
Бильановац	164	49	36	42	37
	%	29,88	21,95	25,61	22,56
Побрђе	160	22	61	36	41
	%	13,75	38,13	22,50	25,62
Рудвица	192	30	36	71	55
	%	15,62	18,75	36,89	28,65
Суђње	502	33	46	140	283
	%	6,57	9,16	27,89	56,38
Јошаничка Бања	384	161	69	69	85
	%	41,93	17,97	17,97	22,13
Драганиће	124	26	23	43	32
	%	20,97	18,55	34,68	25,80
Варево	284	99	39	48	98
	%	34,86	13,73	16,90	34,51
Брвеник насеље	213	20	73	60	60
	%	9,39	34,27	28,17	28,17
Укупно	5322	1032	1114	1443	1733
	%	19,39	20,94	27,11	32,56
Остало насеља	3658	2083	635	391	549
	%	56,94	17,36	10,68	15,01
Општина Рашка	8980	3115	1749	1834	2282
	%	34,69	19,48	20,42	25,41

У оквиру миграција село-град из сеоских насеља са подручја општине Рашка доселиле су се после другог светског рата у Рашку следеће породице (родови) са одговарајућим бројем домаћинстава:

Из Бадња: Карадићи (6 домаћинстава), Радуловићи (5), Поповићи (7), Петровићи (1), Глукчевићи (1), Лазићи (1) и Чомагићи (2); из Беле Стене: Вујанци (5) и Биорци (1); из Белог Поља: Младеновићи (2), Нештовићи (2) и Сретеновићи (5); из Беоца: Гајтановићи (3), Радоњићи (1), Ковачевићи (3), Пењишевићи (4), Мојовићи (6), Стефановићи (1), Читлучани (3), Станчићи (1), Карадићи (1) и Трифуновићи (3); из Бильановца: Вељковићи (1), Милосављевићи (1), Бојовићи (1) и Медаревићи (1); из Бинића: Пендићи (1), Живковићи (2), Здравковићи (1), Матовићи (3), Букаре (1), Поповићи (2), Барлови (4), Раковићи (1), Џодићи (1), Андрићи (1), Милићевићи (3), Несторовићи (2) и Даничићи (1); из Биочина: Шарци (2) и Макојевићи (1); из Боровића: Јовчићи (2), из Тлачине у Боровићу Миленковићи (5), Пантоновићи (1), Никифоровићи (1), Радовановићи (2) и Симијоновићи (1), из Ладојевића у Боровићу Милојевићи (2), Радосављевићи (2), Чорбићи (1) и Живковићи (1), из Котиљевца у

²⁰⁴ Развитак становништва подручја Копаоник, Економски институт, Београд 1985, 37.

²⁰⁵ Попис становништва и станова 1971. Становништво - миграциони обележја, IX, СЗС, Београд 1973, 324.

Боровићу Ђорђевићи (6) и из Саса у Боровићу Мирковићи (1), Миловановићи (1) и Марковићи (2); из Бревеника (насельја): Младеновићи (3), Марковићи (3) и Јаковљевићи (1); из Бревенице: Читлучани (1), Андријанићи (2), Пантовићи (1), Вујанци (1), Дугалићи (1) и Милићи (1); из Варева: Шумарци (2), Јаковљевићи (1), Новаковићи (2), Јеленковићи (5), Дугалићи (3), Андрићи (2), Ракитићи (1), Михајловићи (1), Шаптовићи (1) и Петровићи (4); из Војмиловића: Каровићи (1); из Вртина: Саковићи (1), Питићи (1), Терзићи (7), Пантовићи (5), Бурђани (1) и Деспотовићи (1), из Пињаждола у Вртинама Симовићи (3) и Премовићи (4); из Гњилице: Јоксимовићи (1), Канићи (1), Ђорђевићи (2), Арсовићи (1), Кућеровићи (1), Мартани (3) и Пејчиновићи (3); из Гостирадића: Вујанци (6); из Градца: Николићи (2), Раковићи (1), из Котраже у Градцу Чорбићи (2), Вујанци (1) и Бошковићи из Малешева у Градцу (4); из Драганића: Белобрковићи (5), Ристовићи (1), Савићи (2), Марковићи (1), Вучетићи (2), Стојановићи (3), Раковићи (1), Јовичићи (1), Крстовићи (1) и Томовићи (1); из Жутица: Ђорђевићи (2) и Карадићи (1); из Зарева: Вујанци (6) и Дамњановићи (1), из Бечавара у Зареву Петровићи (4), Перовићи (1), Величковићи (1), Коловићи (3) и Беровићи (1); из Казновића: Зечевићи (6), Коматовићи (8), Беочани (11), Сочанци (2), Радивојевићи (3), Бекчићи (2), Нинчићи (2), Анисијевићи (3), Прњац (2), Танасковићи (3), Милутиновићи (1), Ђорђевићи (1), Ђурчићи (9), Лештани (3), Колашинци (2) и Трикоши (1); из Карадака: Виријевићи (2), Степановићи (1), Томовићи (1) и Милићевићи (3); из Ковача: Мијатовићи из Жупана у Ковачима (1); из Корлаћа: Диздаревићи (4), Петровићи (2), Тодоровићи (1), Терзићи (1), Лужњани (1), Вучковићи (1), Гркајаци (1) и Михајловићи (1); из Кравића: Самаиловићи (1), Лазаревићи (1), Вељовићи (1), Вукадиновићи (1), Лештани (1), Мартани (2), Илићи (2), Пузовићи (1), Беловићи (1), Поповићи (1), Алексићи (1), Чорбифи (1), Коматине (2), Кривчевићи (1) и Вуковићи (1); из Кремића: Ковачевићи (1), Томовићи (1), Вујовићи (1), Милојевићи (2) и Милојевићи (други) (2), из Драгодана у Кремићу Вилимоловићи (1) и Рајовићи (2), из Лучна у Кремићу Михајловићи (2), Ђорђевићи (2) и Вујовићи (1); из Крушевице: Бошковићи (1) и Максимовићи (1), из Сремча у Крушевици Раковићи (1) и из Буча у Крушевици Недељковићи (1) и Владјовићи (2); из Курића: Каровићи (1), Јовановићи (1), Павловићи (1), и Јоковићи (1); из Кућана: Тодоровићи (2), Маринковићи (3), Кочовићи (4), Дрманци (7) и Бабићи (6); из Лисине: Боровићи (2) домаћинства; из Лукова: Белојице (1), Бојовићи (1) и Радошевићи (1); из Милатковића: Вуковићи (6), Дамњановићи (1), Курсулићи (1), Моковићи (2), Мијајловићи (2), Обрадовићи (1), Пењовићи (1), Срећковићи (1), Ђирковићи (2), Чорбићи (1), Вукомановићи (2), Видаковићи (1), Радосављевићи (1) и Дедићи (1); из Мура: Краговићи (3), Кузмановићи (2), Петровићи (3), Павловићи (1), Гаљци (2) и Пузовићи (1); из Новог Села: Живковићи (4), Пановићи (5), Лазићи (1), Ђосићи (1), Петровићи (1), Крстовићи (2), из Бељака у Новом Селу Деспотовићи (5), Рачићи (1), Марковићи (2), Петровићи (3), Поповићи (2) и Смиљанићи (1); из Носольина: Минићи (4), Симовићи (4), Мутавџићи (2), Бабићи (1), Станишићи (1), Чешљарци (2), Јевђовићи (1) и Арсовићи (1); из Павлиће: Остраћани (3), Милошевићи (2), Ђировићи (4), Симићи (1), Павловићи (2), Чоловићи (1), Вујовићи (1), Кошани (1) и Вучићевићи (1); из Пискање: Кучевићи (1) Гркајци (1); из Плавкова: Мартани (2) и Пузовићи (1); из Плешине: Кучевићи (3), Петровићи (4), Кутлажићи (3), из Дворишта у Плешину Благојевићи (1) и Вандићи (3), из Синојеца у Плешину Максовићи (1), Мареновићи (1), Кијевчани (1), Луковићи (2), из Жара у Плешину Мирковићи (3), Чорбићи (2) и Максовићи (1), из Бањске у Плешину Кулизе (1), Џодићи (1), Обрадовићи (1) и Шарковићи (1); из Побрђа: Крацаџи (1), Младеновићи (1) и Божићи (1); из Панојевића: Вељовићи (4), Мутавџићи (2), Нешовићи (2), Дикићи (4), Павловићи (5), Патричевићи (2), Миладиновићи (2), Симовићи (1) и Поповићи (1); из Потесја: Миловићи (7), Павловићи (1), Милићевићи (2), Рашковићи (7), Трикошани (2), Шћеловићи (2), Лазићи (2), Кнежевићи (5), Делетићи (1) и Јелићи (1); из Радошића: Ђуровићи (2), Кнежевићи (2), Шегићи (1), Ком-

њеновићи (1), Кошани (5), Премовићи (3), Радојковићи (3), Јевђини (1), Коларевићи (2), Савићи (2), Пановићи (1), Лазаревићи (1), Зврмбаловићи (2) и Лазићи (1); из Раковца: Бекчићи из Дрења у Раковцу (2) домаћинства; из Рвата: Покимиће (5), Стојановићи (2), Мутавџићи (1), Гајтановићи (1), Деспотовићи (7), Дражовићи (5), Кошани (1), Ђосићи (2), Петровићи (1), Ковачевићи (3), Миловићи (3), Раденковићи (2), Беочани (1), Марковићи (1), Бошковићи (1), Глукчевићи (1), Кежевићи (6), Веселиновићи (3), Вујовићи (1), Милосављевићи (3) и Саковићи (1); из Руднице: Савковићи (2), Анђелковићи (1), Поповићи (1), Каравановићи (1), Коминци (2), Аницијевићи (2), Бошњаковићи (1), Краговићи (2), из Ројчића у Рудници Тодоровићи (2), Петровићи (1), Цвејовићи (1) и Анђелковићи (1); из Себимиља: Ракитићи (1), Јањовићи (1), Петровићи (2), Мильковићи (1), Ивановићи (7), Пашајлићи (4), Поповићи (2), Шаловићи (1), Луковићи (4), Видићи (4) и Милосављевићи (1); из Семетеша: Секулићи (6), Вукојевићи (1), Милићевићи (1), Ђоровићи (1), Чеперковићи (1), Чомагићи (1), Чорбини (1), из Сушња: Роглићи (2), Вељовићи (1), Глишовићи (1), Ђокићи (1), Ђурковићи (1), Павловићи (1), Михаиловићи (2) и Малешевићи (1); из Тиоца: Трифуновићи (1), Милићевићи (5), Деспотовићи (2), Цветићи (7), Марковићи (1), Богојевићи (2) и Поповићи (2); из Трнаве Шаловићи (1), Станишићи (15), Гвозденовићи (2), Кураџићи (2), Мирковићи (3), Радовићи (1), Матовићи (3), Алемпијевићи (1), Чешљарци (1), Бројачевићи (2), Стојановићи (1), Милосављевићи (1), Настићи (1), Ђурђићи (3), Терзићи (1) и Анђелковићи (2); из Шипачине: Лазићи (1), Бачини (1) и Пантовићи (1).

Рашка је својим послератним привредним развојем привукла један број имиграната из сеоских насеља из суседних општина Нови Пазар и Лепосавић.

Из општине Нови Пазар у Рашку су се доселиле породице са следећим бројем домаћинстава из насеља:

Алуловића /Буровићи 2 домаћинства/, Батњика /Кудрићи 2, Миладиновићи 2 и Мишовићи 3/, Бекове /Павловићи из Калудре у Бекови 2 и Бојовићи 1/, Ботуровиће /Окошановићи 1 и Петровићи из Врболова у Ботуровиће 1/, Брестова /Ковачевићи 1/, Дежеве /Парци 1, Драмића /Буровићи 1/, Голица /Чоловићи 1, Сарамандићи 1, Савићи 1 и Видојевићи 1/, Грачана /Радисављевићи 1/, Грађановића /Милосављевићи 1/, Хоткова /Рамовићи 1, Избица /Васовићи 1/, Јабланице /Симовићи 1/, Јове /из Трстеника у Јови Дробњаци 1/, Косурића /Вуловићи 1, Брановићи 1 и Танасковићи 1/, Кузмичева /Пендићи 1, Леча /Радисављевићи 1/, Лукоџрева /Белојице 1/, Осаонице /Вукићевићи 1/, Павља /Дакићи 1, Полокца /Павловићи 2/, Попа /Равићи 1/, Пожежине /Мутавџићи 1 и из Козарева у Пожежини Биорци 1/, Прћенове /Роглићи 1 и Јоловићи 1/, Радаљице /Павићевићи 1/, Рајковића /Коматине 1/, Себечева /Милосављевићи 2/, Скукова /Сртенојевићи 1 и Скуковићи 1/, Тушимље /Сарамандићи 1, Кучевићи 2, Јанићи 1, Мутавџићи 1, Вуковићи 2, Бакрачевићи 1 и Пендићи 2/, Судског Села /Милосављевићи 1, Тунова /Ристовићи 1 и Глођовићи 1/, Врановиће /Буровићи 1, Чоловићи 1 и Јешићи 1/ и Вучинића /Матковићи 1/.

Из општине Лепосавић досељене су у Рашку породице са следећим бројем домаћинстава из насеља:

Белог Брда /Гогићи 1 и Данчићи 1 домаћинство/, Бистрице /Јанићијевићи 2, Милутиновићи 2 и Бановићи 4/, Врачева /Радосављевићи 2, Бачани 2, Богдановићи 3 и Станићи 1/, Вуче /Вучинићи 1/, Горњег Крњине /Пешићи 2, Секулићи 4, Бараћи 1, Глишовићи 1, Костовићи 1 и Арсенијевићи 1/, Гулија /Милосављевићи 3 и Симоновићи 1/, Доњег Крњине /Симоновићи 2/, Дрене /Миладиновићи 1/, Јарина /Милићи 1, Обрадовићи 1, Премовићи 7, Маринковићи 1, Нинићи 1, Јанићевићи 2, Ивановићи 1, Ђорђевићи 1 и Милојевићи 1/, Каменице /Јовановићи 1/, Кошутице /Урошевићи 1/, Кутња /Лакићевићи 1/, Лепосавића /Милојевићи 1 и Ђоковићи 1/, Лешка /Јоковићи 1, Михајловићи 1, Ђоковићи 1, из Белућа код Лешка Јездимировићи

2 и Коматовићи 1/, Мекинића /Колаковићи 1 и Поповићи 1/, Остраћа /Величковићи 1, Чукићи 1, Шљивићи 1 и Лешевићи 2/, Поткомља /Радовановићи 1, Миловановићи 1/, Сочанице /Младеновићи 1, Јовановићи 2 и Костићи 1/, Требића /Росићи 1, Ковачевићи 2, Вукадиновићи 1, Бачани 2, Дробњаци 1 и Матовићи 1/ и из Ђирковића /Ђирковићи 2/.

У приградско насеље Рашке Супње досељене су породице са следећим бројем домаћинстава из следећих насеља:

Са подручја општине Рашка: Бадња /Радуловићи 1/, Белог Поља /Младеновићи 1 и Вучковићи 1/, Беоца /Гајтановићи 1/, Биочина /Коматине 9, Шарци 11, Јовановићи 2, Гошевци 7 и Макојевићи 4/, Боровића /Милутиновићи 1/, Вртина /из Пинђаједола у Вртинама Радомировићи 2 и Милићевићи 2/, Гњилице /Баловићи 4, Лешевићи 1, Бујевци 2, Арсовићи 4, Јоксимовићи 4, Мутавџићи 1, из Вршке у Гњилици Лазовићи 1, из Кончулића у Гњилици Ђорђевићи 3, Пејчиновићи 1, Димитријевићи 5, Мартани 11, Виријевићи 3/, Градца /Величковићи 1/, Зарева /Вујанци 1/, Јошаничке Бање /Дунђићи 1/, Казновића /Лештани 1, Радивојевићи 1, Беочани 1, Колашинци 1 и Зечевићи 1/, Корлаћа /Бурковићи 1/, Кравића /Поповићи 7, Илићи 3, Мартани 7, Вукадиновићи 5, Коматине 3, Лазаревићи 1, Вельовићи 3, Смаиловићи 1, Пузовићи 5, Кривчевићи 2, Дрманци 3, Матковићи 1, Алексићи 1, Мутавџићи 1, Павловићи 1, Радовановићи 1, Вуковићи 1 и Лешњаци 1/, Кућана /Тодоровићи 9, Маринковићи 2, Дечовићи 1, Дрманци 2, Бабићи 2, Никићи 5, Шећковићи 2 и Милошевићи 1/, Лисине /Крстојевићи 1 и Трикопши 1/, Лукова /Белојице 1, Нешовићи 1, Божовићи 2, Михаиловићи 1, Радошевићи 8, Радончићи 3, Радовановићи 2, Радовићи 1 и Драшковићи 3/, Милатковића /Срећковићи 1 и Вуковићи 1/, Новог Села /Живковићи 3, Рачићи 1 и Пановићи 1/, Орахова /Ратковићи 3, Младеновићи 1, Гашовићи 1, Маринковићи 1, Димитријевићи 3/, Павлиће /Ђијровићи 1/, Плавкова /Кузмановићи 1, Пузовићи 1, Илићи 2, Стефановићи 1 и Кривчевићи 2/, Плешина /Перовићи 1, Максовићи 1, Марсновићи 1 и Вучковићи 1/, Панојевића /Живковићи 1, Нешовићи 2, Дикићи 1, Павловићи 1, Патричевићи 1, Поповићи 2 и Петровићи 3/, Потесја /Рашковићи 1/, Радошића /Зврббаловићи 1/, Рвата /Покимиће 1/, Руднице /Карановићи 2 и Тодоровићи 2/, Себимиља /Петровићи 1, Шаловићи 1 и Луковићи 1/, Семетеша /Секулићи 1, Црне Главе /Милојевићи 1/, Шипачине /Лазићи 2 и Чеперковићи 1/.

У Супње су се доселиле породице са следећим бројем домаћинстава из села са подручја општине Нови Пазар:

Батњика /Мишовићи 1 домаћинство/, Цоковића /Николићи 3/, Долца /Матковићи 2/, Тушмиле Пендићи 1, Мутавџићи 1, Кучевићи 1 и Бакрачевићи 1/, Грађановића /Вучковићи 2, Станићи 1/, Избица /Самчевићи 1/, Јабланице /Плавићи 3, Урошевићи 5, Мирковићи 1, Филиповићи 1 и Симовићи 1/, Јове /Дробњаци 2 и Лешевићи 2/, Косурине /Вуловићи 1, Леча /Веселиновићи 1/, Лукоцрева /Јовановићи 1/, Осаонице /Јовићевићи 1 и Аксентијевићи 1/, Полокца /Павловићи 1/, Пожежине /Милићевићи 1/, Прћенове /Јоловићи 1 и Роглићи 1/, Рајковића /Белићи 1, Себечева /Милосављевићи 1/, Врановине /Чоловићи 1/ и Вучинића /Матковићи 1 и Миленковићи 1/.

У Супње су се доселиле породице из насеља са подручја општине Лепосавић:

Бара /Томовићи 15, Цветковићи 2, Максимовићи 1, Филиповићи 2, Јосифљевићи 1 и Глишовићи 1/, Бистрице /Јаношевићи 1, Милутиновићи 2 и Бановићи 3/, Врачева /Радосављевићи 2/, Гулија /Радосављевићи 1, Симоновићи 1, Милосављевићи 1 и Савићи 1/, Доњег Крњина /Симоновићи 2, Виријевићи 1 и Радосављевићи 2/, Јариня /Бановићи 1, Прчићи 2, Премовићи 1, Кузмановићи 2 и Нинићи 1/, Камениће /Барани 2, Антонијевићи 1 и Бачани 2/, Дрене /Васиљевићи 1/, Белућа /Јездимировићи 1/, Остраћа /Бишевци 1, Јањићевићи 1, Лешевићи 1/, Поткомља /Радовановићи 1, Миладиновићи 1 и Милић 1/, Требића /Ковачевићи 7, Јозовићи 2, Бојовићи 118

1, Вукадиновићи 3, Бачани 3, Антонијевићи 4, Милићи 5, Матовићи 4 и Дробњац 2/ и из Ђирковића /Ђирковићи 1/.

У Варево, приградско насеље Рашке, досељиле су се породице са следећим бројем домаћинства из насеља са подручја општине Рашка:

Бадња /Караџићи 1 домаћинство и Чомагићи 1/, Беле Степе /Јасинти 1/, Беоца /Мојовићи 1 и Читлучани 1/, Бинцина /Бимбашини 1, Филиповићи 1, Пенцићи 1, Љубичини 1, Врдићи 3, Котуровићи 2, Несторовићи 1, Даничићи 1, Перешићи 2, Здравковићи 4, Матовићи 5, Букаре 1, Поповићи 1 и Милићевићи 1/, Боровића /Миленковићи 1, Пантовићи 1, Марковићи 4, Милутиновићи 1, Павловићи 1, Јавковићи 1, Мирковићи 1, Аксентијевићи 1, Ђорђевићи 2, Живковићи 1, Маринковићи 2, Ђоковићи 1, Мијајловићи 1, Максимовићи 1 и Радосављевићи 1/, Бревенице /Никити 4, Андријанићи 3 и Марковићи 1/, Војмиловића /Симовићи 1, Гњилице /Пејчиновићи 2 и Мартани 2/, Градца /Саковићи 1, Радivoјевићи 1, Милошевићи 1, Чорбини 3, Милошевићи 1 и Бошковићи 1/, Зарева /Вујанци 1, Казновића /Ганасковићи 2, Радивојевићи 1, Лештани 1 и Сечанци 1/, Корлаћа /Петровићи 3, Терзићи 1, Радићи 1 и Стојићи 1/, Кравића /Радовановићи 1 и Лазаревићи 1/, Кремића /Витимоновићи 2, Милојевићи 1, Јевђићи 1 и Михајловићи 1/, Крушевице /Лазаревићи 1, Пантовићи 4 и Јоковићи 1/, Кућана /Никити 1 и Амановићи 1/, Лисине /Боровићи 1, Лукова /Радовановићи 1 и Радоићићи 1/, Милатковића /Обрадовићи 1 и Дедићи 1/, Мура /Павловићи 1/, Новог Села /Живковићи 1, Пановићи 2, Рачини 2 и Деспотовићи 2/, Плешница /Дражковићи 1, Ђорђевићи 1, Максовићи 1, Вучковићи 1 и Радомировићи 1/, Побрђа /Јекићи 4/, Попеља /Делетићи 1, Раšковићи 1 и Миловићи 1/, Радошића /Премовићи 2, Шћеловићи 1 и Пиштольевићи 1/, Рвата /Раденковићи 1, Петровићи 1, Диздаревићи 1, Кнежевићи 2 и Поповићи 1/, Рудице /Анђелковићи 1 и Анисијевићи 2/, Семетеша /Борђевићи 1, Крушевићи 1 и Секулићи 1/, Тиоца /Пиштольевићи 1, Трнаве /Станишићи 3, Чуповићи 4, Чешљарци 1, Радовићи 1, Настићи 1 и Курандићи 1/.

У Варево су досељена домаћинства из сеоских насеља са подручја суседних општина, и то:

- из општине Новог Пазара из Скукова /Тимотијевићи 1/, Јове /Борђевићи 1/, Рајковића /Белићи 1/, Павља /Дакићи 1/, Саваца /Трифуновићи 1/, Враповине /Јанићевићи 1/, Судског Села /Милосављевићи 1/ и околине Новог Пазара Чорбани 1; из општине Лепосавић из Јарића /Јаношевићи 2/, Врачева /Филиповићи 1/, Крњина /Виријевићи 1/ и Остраћа /Јанићевићи 1/; из општине Краљево из Рудна /Цодићи 1/ и из околине Ушћа /Гошовићи 1, Младеновићи 1, Ерић 2/; из општине Ивањица из Коритника, Николићи 1, Вишњићи, Радивојевићи 1 и Пауновићи 1/.

У Драганиће, приградско насеље Рашке, досељена домаћинства са подручја општине Рашка су из следећих насеља:

Из Плешнице /Максимовићи 1, Мирковићи 1, Мареновићи 1 и Вукосављевићи 1/, Боровића /Борђевићи 1, Радосављевићи 1, Милићевићи 1, Пантовићи 1, Здравковићи 1 и Мирковићи 2/, Себимиља /Видићи 1/, Супња /Самаштовићи 1/, Трнаве /Поповићи 1/ и Кућана /Маринковићи 1/. С подручја општине Нови Пазар досељена домаћинства су из следећих насеља: Вржограца /Јовановићи 1, Вучинића /Матовићи 1/, Варева /Бошковићи 1/ и Пожежине /Миљковићи 1/.

У Бревеник насеље досељена домаћинства су из следећих насеља са подручја општине Рашка:

Из Кремића 18, Павлице 14, Жутица 3, Корлаћа 2, Бревенице 3, Зарева 2, Градца 1, Варева 2, Крушевице 1, Казловића 1, Бадња 1, Тиоца 1, Попеља 1, Семетеша 1, Боровића 1, Бинцина 1. Из општине Нови Пазар досељена домаћинства су из следећих насеља: Долца 1, Жуњевића 1, Шароња 1, Враповине 1. Из општине Лепосавић досељена домаћинства су из следећих насеља: Јарића 1, Требића 4, Мекинића 1.

У Руднику су досељена домаћинства из следећих насеља са подручја општине Рашка: из Плавкова 11, Шипачине 3, Новог Села 4, Лисине 4, Карадака 1, Гњилице 2, Рвата 2, Гостирадић 1, Мура 1 и Тиоца 1. Из суседне општине Лепосавић у Руднику су се доселила домаћинства из следећих насеља: из Јарића 1, Белог Брда 3, Врачева 2, Требића 1 и Сочанице 1.

У Јошаничку Бању су досељена домаћинства из следећих насеља са подручја општине Рашка: из Ковача 3, Раковца 7, Црне Главе 8, Курића 2, Жутице 1, Био-чина 1, Војмиловића 1, Казновића 1, Кравића 1, Бинића 1 и Беоца 1. Један мањи број домаћинства доселио се у Јошаничку Бању са подручја суседних општина. Из општине Лепосавић досељена домаћинства су из следећих насеља: из Ђирковића 1 и Поткомља 1. Из општине Александровац досељена домаћинства су из следећих насеља: Јелакца 5 и Грчака 2. Из општине Брус досељено домаћинство је из Криве Реке 1.

У Биљановац су досељена домаћинства из следећих насеља са подручја општине Рашка: из Покрвеника 14, Павлиће 1, Пискање 2, Казновића 1, Гњилице 1, Црне Главе 1, Руднице 1, Војмиловића 2 и Ковача 10. Из суседне општине Краљево досељена домаћинства су из следећих насеља: Плане 4, Бара 4 и Лозна 1. Из општине Александровац из села Јелакца досељено је 3 домаћинства.

У Побрђе досељена домаћинства су из следећих насеља са подручја општине Рашка:

Из Беле Стene 19, Градца 5, Гостирадића 4, Жутице 1, Покрвеника 2, Рвата 2, Крушевице 2, Лукова 4, Јошаничке Бање 1, Кућана 1, Суња 1, Мура 1, Кравића 1, Пискање 2, Курића 2, Црне Главе 1, Орахова 1, Корлаћа 1, Гњилице 1 и Жераћа 1. Из општине Лепосавић досељена домаћинства су из следећих насеља: из Врачева 1, Требића 1, Крњина 1, Бара 1. Из општине Нови Пазар досељена домаћинства су из следећих насеља: из Калудре 1, Глушаца 1 и Постења 1.

У Баљевац су досељена домаћинства са подручја општине Рашка из следећих насеља:

Из Беле Стene 10, Биљановца 2, Биочића 1, Боћа 2, Брвенице 3, Градца 8, Зарева 6, Јошаничке Бање 5, Ковача 4, Корлаћа 4, Кравића 3, Крушевице 8, Курића 1, Лукова 2, Кућана 1, Мура 2, Новог Села 1, Носолине 1 и Павлиће 4, Пискање 10, Побрђа 29, Покрвеника 1, Потесја 1, Раковца 2, Рвата 2 и Трнаве 2. Из општине Краљево досељена домаћинства су из следећих насеља: из Тепеча 5, Тадења 2, Прогорелице 1, Дражинића 3, Реке 1, Лозна 1, Бара 1, Плане 1, Бзовика 1, Бојанића 1, Косурића код Ушћа 1 и Водичног код Ушћа 1. Из општине Нови Пазар досељена домаћинства су из следећих насеља: Јове 1, Бекове 4, Врановине 1, Алуловића 2, Судског Села 1, Лече 1, Ковачева 1, Лукоцрева 1, Војнића 1 и Лопужње 1 домаћинство. Из општине Лепосавић досељена су домаћинства из следећих насеља: из Остраћа 3, Земаниће 2, Сочанице 1, Требића 2, Белућа 1, Моснице 2, Врачева 1, Крњина 4, Добраве 3, Јарића 1, Лепосавића 1, Крушевице 1, Миоковића 1, Коњутиће 1, Борчана 1.

Према подацима у табели 33 у периоду после другог светског рата и имиграционе центре општине Рашка у оквиру миграција село-град досељено је 1.891 домаћинство /у Рашку 1.499 или 79,27%, Баљевац 286 или 15,12%, Јошаничку Бању 37 или 1,96%, Брвеник насеље 31 или 1,64% и Руднику 38 или 2,01%. Досељена домаћинства су са подручја следећих општина: Рашка 1.479 /78,21%, Лепосавић 228 /12,6%, Нови Пазар 141 /7,46/, Краљево 35

/1,85%/ и из осталих суседних општине /Ивањица и Александровац/ 8 /0,42%/.

Табела 33 Број досељених домаћинстава у миграцијама село-град,
у имиграционе центре општине Рашка, са подручја
општине Рашка и суседних општина у
периоду после другог светског рата

Иммиграциони центри	О П Ш Т И Н Е					Укупно имиграната
	Рашка	Н.Пазар	Лепосавић	Краљево	Остале	
Рашка са приградским насељ.	1.197	117	181	-	4	1499 /79,27/
Баљевац са приградским насељ.	204	20	31	28	3	286 /15,12/
Јошаничка Бања	27	-	2	7	1	37 /1,96/
Рудница	30	-	8	-	-	38 /2,01/
Брвеник насеље	21	4	6	-	-	31 /1,64/
Укупно:	1.479	141	228	35	8	1891 /100,00/

Од укупног броја досељених домаћинстава (1479) у имиграционе центре општине Рашка, са подручја општине Рашка, досељено је у Рашку и њена приградска насеља 1197 или 80, 93% /у Рашку 792, Супње 240, Варева 150 и Драганиће 15/ Баљевац и његова приградска насеља 204 или 13,79% /у Баљевац 117, Побрђе 54 и Биљановац 33/, Рудницу 30 /2,03%, Јошаничку Бању 27 /1,83%/ и Брвеник Насеље 21 /1,42%/.

У Рашку и њена приградска насеља највећи број досељеника доселио се из следећих насеља са подручја општине Рашка:

У Рашку из Казновића (59 домаћинстава), Рвата (51), Трнаве (40), Поцеса (30), Боровића (28), Плешине (28), Себимиља (28) и Радошића (27); у Супње из Кравића (47), Гњилице (40), Биочина (33), Кућана (24), Лукова (22), Панојевића (11), Орахова (9), и Плавковца (7); у Вареву из Бинића (25), Боровића (2), Брвенице (8) и Градца (8); у Драганиће из Боровића (7) и Плешине (4).

Досељеници из једног дела подручја општине Рашка најчешће су се, приликом досељавања у град и приградска насеља, груписали на једном месту. Тако су досељеници из села која се налазе између реке Рашке и Ибра пре тежко насељени у Супњу, досељеници са Голије у Рашки /Новом Насељу и поред Трнавске реке/, Вареву и Драганићу, а досељеници са Копаоника у Рашки /Мислопољу/.

Два највећа привредна центра општине Рашка, Рашка и Баљевац са својим приградским насељима имају највише досељених домаћинстава ван подручја општине Рашка и то углавном из суседних општина. У Рашку и њена приградска насеља са подручја општине Нови Пазар досељено је 117 домаћинстава /у Рашку 62, Супње 43, Варево 8 и Драганиће 4/, а у Баљевац и његова приградска насеља 20 /у Баљевац 17 и Побрђе 3/. Са подручја општине Лепосавић у Рашку и њена приградска насеља досељено је 181 домаћинство /у Рашку 86, Супње 90 и Варево 5/, а у Баљевац и његова приградска насеља 31 домаћинство /у Баљевац 25 и Побрђе 6/.

Миграцији становништва село-град најчешће су претходиле дневне миграције радне снаге. Од 122 анкетираних домаћина у Супњу, приградском насељу Рашке, њих 95 или 77,87% су пре досељавања били дневни мигранти /до 2 године 17 или 17,89% од 2 до 4 године 57 или 22,11% и преко 4 године 57 или 60%. Анкетиране старешине домаћинстава наводе следеће узроке досељавања у град: због бољих услова живота у граду (66 или 54,09%), због посла (39 или 31,97) и због школовања деце (17 или 13,94%). Већина досељеника са села у град остају везани за своје село, јер веома ретко отуђују свој део имања /земљу/, нарочито они са нижим квалификацијама. Од 122 анкетираних старешина домаћинстава у Супњу њих 104 или 85,25 иду у своје село, у сезони пољопривредних радова и за време викенда и празника да обрађују своју земљу. То је условило појаву сезонске миграције радне снаге из града у село. То су радници а делнимично и пољопривредници. Они једним делом остварују доходак из радног односа ван пољопривреде, али у слободном времену /у летњој половини године/ баве се пољопривредом коју нису напустили, а понекад остварују доходак и по трећем основу, као квалифицивани радници и обучене занатлије обављају разне занатске услуге.

Миграције становништва из пољопривреде су и овде најзначајнији фактор процеса који се одвија на селу, друштвено-економске трансформације пољопривреде мењања аграрне структуре. Оне директно или индиректно условљавају промене у пољопривреди и начину живота. У основи, миграције из пољопривреде су позитиван процес, јер оне омогућују да се разбије аутотона и натурална структура села и да и на селу почињу да продиру робна производња, савремена техника и технологија производње и да се сељаштво укључује у друштвену поделу рада²⁰⁶. Миграцијом становништва из села у град обезбеђена је потреба за радном снагом у граду, па је она била у функцији развоја градске привреде на овом подручју. Та миграција је условила брзи пораст градског становништва на овом подручју и прерастање неких сеоских насеља у урбана и градска насеља.

Миграције село-град, наравно имају и негативне последице како на емиграционом тако и на имиграционом подручју. Негативне последице на емиграционом подручју су: -настајање домаћинства без омладине /и наследника/ односно старажачких домаћинстава; -социјални проблем старажачких домаћинстава на селу постаје све изразитији, а њихово решавање све акутније /према подацима Центра за социјални рад општине Рашка, на сеоском подручју општине Рашка 1978. године било је 173 старих самачких лица који су уживали неки вид социјалне заштите/; -оскудица радне снаге на селу; -пад природног прираштаја; -смањивање броја становника /депопулација/ и почетак одумирања неких сеоских насеља; -престанак са радом неких сеоских школа због недостатка ученика /1984. године шесторазредне основне школе у Гњилици и 1985. године четвороразредне основне школе у Панојевићу и Боровићу/; -повећање старосне границе индивидуалних пољопривредника; -феминизације радне снаге у пољопривреди, због емиграције мушких дела омладине; смањивања пољопривредног становништва и пољопривредних домаћинстава; -смањивање броја чланова у домаћинству; -смањивање броја

²⁰⁶ Петар Марковић, "Промене аграрне структуре као резултат миграција пољопривредног становништва", 282.

ситне стоке и одумирање традиционалног полуномадског начина сточарења; -смањење ораницких површина /према подацима Катастарске управе општине Рашка оранице површине су смањене са 7.629 ха /1960. године/ на 7.204 /1983. године/, за 425 ха или 5,57%.

Негативне последице на имиграционом подручју су: притисак на запошљавање, на станове, комуналне фондове, здравствене услуге, школски простор, појаву дивље градње, претварање пољопривредног земљишта /најбољег квалитета/ у приградским насељима у непољопривредно и пренопшће читавог низа традиционалне културе. У наредном периоду може се очекивати: -да ће миграције село-град на овом подручју бити знатно мањег интензитета због споријег темпа развоја градске привреде, све боље саобраћајне повезаности Рашке и Баљевца са околним насељима, све скупљег живота у граду, недостатака вишке радне снаге на селу и због планираног дисперзивног развоја ванпољопривредних делатности на подручју општине Рашка; -да се прелазак омладине из пољопривреде у непољопривредне делатности неће више одвијати директно већ путем редовног школовања за градска занимања.

Миграција са веће на мању надморску висину.

Развој ванпољопривредних делатности у периоду после другог светског рата на овом подручју отворио је село више према граду и ставио га у већу зависност од њега. За разлику од ранијих периода када затварање и изолацијанизам селу нису много сметали (чак су му пружили извесну сигурност и предност) сада се јављају у негативном виду, јер повезаност села са градским средиштима и тржиштима постала је битан услов и претпоставка његовог просперитета и развоја. Из тога проистиче заинтересованост села за повезивања са градом.²⁰⁷

Заинтересованост сеоског становништва за повезивање са градом на овом подручју после другог светског рата потенцирана је сталним повећавањем броја запослених радника са села у ванпољопривредним делатностима и њихово свакодневно путовање на посао. Овим миграцијама претходиле су миграције са веће на мању надморску висину, поред пута или ближе путу /често из брда у поље на своје или купљено имање/ да би били ближе аутобуској станици, радном месту, продавници, лекару, да би били ближе граду /пијаци и школи у њему/. Становници села која немају атар близу пута селе се поред пута у неко од суседних или ближих села.

Ради илустрације навешћемо примере ових миграционих кретања. Са веће на мању надморску висину поред пута или близу пута мигрирао је следећи број домаћинстава:

У Белој Стени: Вуковићи 3, Ракићи 1, Максимовићи 1, Мачужићи 1, Биорци 3, Вујанци 2, Крчаци 1, Крчаковићи 1, Пешовићи 1, Тиосављевићи 2 и Вујанци /из Гостирадића/ 7; Беоцима: Мојовићи 2, Читлучани 2, Гајтановићи 4, Трифуновићи 1, Станчићи 2, Стефановићи 4, Миловићи 2, Ковачевићи 1, Кошани 2 и Ђеловићи 1;

²⁰⁷ Јован Ђирђић, *Основе социологије насеља и социологије села*, ИРО Градина, Ниш 1980, 157.

Брвеници: Бојовићи 2, Гвозденовићи 1, Пантовићи 1, Митровићи 1 и Читлучани 1; **Вртнама:** Симовићи 3, Бугарићи 1, Превојићи 5, Радомировићи 1 и Милићевићи 2; **Вареву:** Новаковићи 2, Шумарци 18, Петровићи 1, Дугалићи 2, Јеленковићи 6, Јаковљевићи 1, Чорбина 1, Станчићи 5, Ерић 1, Радовићи 1, Пауновићи 1, Саковићи 4, Михајловићи 2, Крстовићи 1, Кијевчани 2, Ракитићи 2, Савићи 2 и Шаптовићи 1; **Јошаничкој Бањи:** у Пљештици Лекићи 2, Чомагићи 1, Веселиновићи 2 и Цветићи 1 у Вележу Лекићи 2, Чоловићи 8, Цветићи 1, Ћирковићи 1 и у Лужњанима Лужњани 2; **Казновићу:** Танасковићи 2, Анисијевићи 2, Коматовићи 1, Ивановићи 1 и досељени из Тиоца 1, Новог Села 1 и Лисине 7; **Жутицама:** Карадићи 3, Ђорђевићи 3, Јелићи 5 и досељени из Кремића 9; **Корлаћу:** Диздаревићи 7, Тодоровићи 4, Радићи 5, Петровићи 5, Медаревићи 2, Савићи 2, Вукашиновићи 1, Лужњани 2 и досељени из Курића 44; **Жерађу:** Савићи 2, Бојовићи 1, Кашићи 1, Бекчићи 5, Чингелићи 1 и досељени из Покрвеника 1; **Ковачима:** Главчићи 1 и Вукмировићи 1 и у Жупању; Вељковићи 2, Кнежевићи 2 и Тодоровићи 2; **Кућанима:** Маринковићи 1, Дрманџићи 2, Дечовићи 1 и Маринковићи /други/ 1; **Милатковићу:** Славковићи 1, Курсулићи 1 и досељени из Носольина 1; **Мурама:** Краговићи 1, Лазаревићи 1 и досељени из Исова 1; **Новом Селу:** Радосављевићи 1, Деспотовићи 1, Петровићи 3 и Чеперковићи 1; **Носольину:** Милићевићи 3, Нинићи 2, Пењовићи 1, Вучковићи 3, Симовићи 6, Пајовићи 2, Арсовићи 1 и досељени из Белог Поля 4 и Панојевићи 1; **Пискањи:** Гркајићи 10, Кашићи 10, Белчевићи 3, Васиљевићи 3, Матовићи 1, Масловарићи 1, Пецићи 1, Петровићи 1, Новковићи 15 и Пауновићи 6; **Павлици:** Јовановићи 2, Милошевићи 1, Павловићи 1, Остраћани 2; **Побрђу:** Покимиће 3, Бељаковићи 8, Јемувићи 5, Алексићи 2, Вучковићи 1, Крачићи 2, Милошављевићи 1, Младеновићи 1, Дугалићи 2, Пешовићи 1, Стефановићи 1, Јекићи 1, Ђорђашини 4 и Милошевићи 2; **Раковцу:** у Дрењу Бекчићи 10; **Рватима:** Дражовићи 2, Деспотовићи 2, Арсенијевићи 1, Јањићи 1, Крсмановићи 3, Кнежевићи 3 и Срећковићи 6 и досељени из Пोцесја 6, Радошића 2 и Кремића 1; **Трнави:** Чуповићи 1, Мареновићи 2, Алемпијевићи 1 и досељени из Вртнина 2; **Шипачини:** Лазићи 5, Јовановићи 1, Чеперковићи 1 и Бачани 1.

Из наведених података се види, да су после другог светског рата на овом подручју, миграције са веће на мању надморску висину представљале значајан вид трајних миграција становништва на малим дистанцама у којима је учествовало 441 домаћинство. Те миграције су условљене јачањем ванпољопривредних делатности над пољопривредом. Њихове последице су: смањивање густине становништва на већој, а повећање на мањој надморској висини; стварање нових делова насеља на мањој надморској висини поред пута /у којима су изграђене и опремљене куће налик на градске и најчешће бар један члан домаћинства ради ванпољопривреде/ и задржавање људи и омладине на селу /заустављање "бега са села"/.

Повратне миграције

Ради увида у свеукупну покретљивост становништва, од другог светског рата до данас на овом подручју, потребно је указати и на постојање повратних миграција. Оне се јављају као пратећа појава емиграције и условљене су различитим узроцима /ратне године, тешко прилагођавање на нову средину и нови начин живота и економски узроци/.

Један мањи број исељеника са овог подручја који су се после рата као колонисти насељили у Војводини вратио се на ово подручје. "Процес прилагођавања колониста новој друштвеној и природној средини зависио је од мно-

губојних чинилаца, почев од социјалних и психолошких до географских. Колонисти су располагали оскудним знањима и искуствима у пољопривредној производњи, јер су пре доласка у Војводину живели претежно у планинским крајевима у којима је сточарство имало већи значај него ратарство, а целокупни процес привређивања пројект екстензивношћу. Међутим, њихово укључивање у војвођанске привредне токове, а посебно у пољопривредну производњу подразумевало је преоријентацију у привређивању и овладавање неким новим знањима и способностима узгоја поједињих житарица и индустријског биља на добивеној земљи. До краја 1946. године скоро у свим новонасељеним местима биле су створене сељачке радне задруге. За колонисте су организовани течајеви који су им помогли да се снађују у производњи и спремању хране, јер организација усхране наслеђена из завичаја није одговарала новим условима живота и новом поднебљу. Они који се нису прилагодили вратили су се у свој стари крај".²⁰⁸ Повратници са овог подручја истичу да су у Војводини написли и на друге потешкоће: "непријатна клима, много прашине, тешка вода за пиће, често побољевање деце и високе подземне воде". Високе подземне воде су оставиле лопти утисак на досељенике, како због влажности, тако због рушења поједињих кућа. Посебну мучницу су оставиле те воде приликом сахрањивања, када се гроб није могао испразнити од воде, већи би сандук, док се обавља спуштање, почео да плива у набујалој подземној води у раки. То је била веома тешка слика, нарочито за старије особе код којих је култ покојника веома висок.²⁰⁹ Повратници из Војводине са овог подручја причају како су их стари родитељи преклињали да их врате у завичај да их када умру не би сахрањивали у води. Зато се у списку повратника из Војводине налазе старије особе које су се саде или са целом породицом, одмах или после неколико година, вратили на ово подручје. То су: - Павловић Танасије из Мура после 4 године, Степановић Андрија из Карадака после 3 године, Џодић Боривоје из Плешина после 2 године; Мирковић Митар из Плешина са целом породицом, после 3 године; Чорбић Миломир из Плешина, са целом породицом, после 4 године; Џодић Гаврило из Плешина, са целом породицом, после 3 године; Петровић Велимир из Боровића после 5 година; Раковић Јордан из Војмиловића; Илић Станимирка из Баљевца; Недељковић Властимир из Градца вратио се одмах; Босић Ратко из Јошаничке Бање; Демировић Ранко из Јошаничке Бање; Ђојанић Милован из Биљановца, са породицом после 4 године.

Нека домаћинства са овог подручја, која су се у оквиру миграција са веће на мању надморску висину /због јачања земљорадње над сточарством у претходно посматраном периоду/ одселили са овог подручја у околину Новог Пазара, вратили су се на ово подручје у оквиру миграција село-град. Као пример навешћемо Трифуновић из Беоца који су се вратили из Шаваца код Новог Пазара у Варево, приградско насеље Рацке, Миленковић из Плешина који су се вратили из Селаковца код Новог Пазара у Варево, приградско насеље Рацке и Бошковић из Себимиља који су се вратили из Варева код Новог Пазара у Драганиће, приградско насеље Рацке.

²⁰⁸ Никола Л. Гајешта, *Аграрна реформа и колонизација 1945-1948*, Матица Српска, Нови Сад 1984, 332-249.

²⁰⁹ Радомир Губерина, н.д., 118.

Последњих година јавиле су се на овом подручју миграције град-село. Главни узрок појаве ове миграције је брзи пораст трошкова живота у граду и пад животног стандарда. У село су почели да се враћају радници са најнижим личним дохотком чији је животни стандард највише угрожен. Године 1986. у село се вратило 18 домаћинстава /у Панојевиће 1, Ново Село 2, Милатковиће 2, Носољин 4, Драганиће 3, Рвате 3, Гњилицу 1 и Рудницу 2/. Радници повратници задржавају радно место у граду и постају дневни мигранти.

ПОВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ДАНАС

Повремене миграције су у послератном периоду задржале значајно место у свеукупним миграционим кретањима становништва на овом подручју. Послератни привредни развој и промене у привредној структури условили су промене у повременим миграцијама, које су у узрочно-последичној вези са привредним развојем. Неки видови повремених миграција становништва су ишчезли /кирицлук и рабацилук/, неки су почели да ишчезавају /сезонско кретање сточара/, неки су мањег обима и интензитета /сезонско кретање брђана и планинца на мању надморску висину ради обраде земље/, неки су постали обимнији и интензивнији /миграције везане за одржавање вашара у Рашићи/, а јавили су се и нови видови /одлажење на сезонски рад у Војводину, сезонско кретање радне снаге за време викенда из града у село и миграција радне снаге на привремени рад у иностранство/.

Миграције везане за сезонско кретање сточара ради испаше стоке лети на планину као вид повремених миграција почеле су да ишчезавају /нарочито после 1960. године/ због наглог смањења броја ситне стоке, које је поред осталог било условљено недостатком чобана /који се јавио као последица увођења обавезног осмогодишњег школовања/, делимичне забране испаше у паšњачкој зони Копаоника и Голије /због пошумљавања, подизања вештачких ливада, производње кромпира на друштвеном сектору земљишта/ и подизања туристичких објеката у паšњачкој зони Копаоника. Престали су да истерују стоку лети на испашу на планину сточари из Рвата и Корлаћа 1960. године, Жутица 1962. године, Мура и Поцесја 1968. године, Казновића 1970. године, Бинића 1978. године, Војмиловића 1981. године итд. Године 1984. истеривали су стоку лети на испашу на планину само још 111 домаћинства из 11 пасеља са овог подручја /Боровића 2, Жерађа 1, Јошаничке Бање 16, Ковача 2, Новог Села 6, Пискање 2, Плешића 18, Раковца 13, Руднице 3, Себимиља 13 и Црне Главе 35/. У сезонској миграцији сточара 1984. године на овом подручју учествовало је 186 становника.

У условима јачања ванпољопривредних делатности над пољопривредом на овом подручју сезонско кретање планинца и брђана на мању надморску висину ради обраде земље, као вид повремених миграција становништва, постаје све мање, јер планинци напуштају полако обраду те земље зато што им приноси не одговарају труду у условима када на другим пословима у ванпољопривредним делатностима могу више да зараде. Планинци и брђани су почели да продају ту земљу /хлебне њиве и винограде у Жупи/ или

да се насељавају на њој. На своју земљу у Жупи одселило се из Раковца 26 и из Црне Главе 20 домаћинстава а винограде у Жупи продала су домаћинства из следећих насеља са овог подручја: Ковача /Тошовићи 11, Прибанићи 1 и Цвејовићи/, Војмиловића /Костовићи 2 и Јасинићи/, Црне Главе /Радуловићи 1, Милојевићи 2 и Ђорђевићи 8/, Раковца /Бекчићи 5 и Ристовићи/, Јошаничке Бање /Прибојци 2, Вельковићи 4, Пајовићи 1, Ђековићи 1, из Вележа Лекићи 5, Петровићи 2 и Ћирковићи 1 и из Палешице Петровићи/.

Винограде у Жупи има још 140 домаћинстава из шест насеља са овог подручја:

Војмиловића /Каровићи 9 у Јежевици и Милојевићи 3 и Костовићи 3 у Борју/, Ковача /Тошовићи 2 у Јежевици/, Боћа /Грковићи 4, Лазовићи 9 и Чомагићи 3 у Јежевици и Васиљевићи 1 у Польани Мало Борје/, Црне Главе /Вукосављевићи 3, Трифуновићи 2 и Јосијевићи 3 у Јарушкој пољани. Матићи 2 и Трифуновићи 13 у Борју, Максимовићи 5 и Дишићи 4 у Станицу, из Мечкара у Црној Глави Милојевићи 2 у Борју, Гвозденовићи 1, Радуловићи 1, Максимовићи 1 и Милојевићи 5 у Јарушкој пољани, из Ђорђевића у Црног Глави Ђорђевићи 15 у Јарушкој пољани и из Долова у Црној Глави Јаковљевићи 2, Дубовци 1 и Јанковићи 1 у Јарушкој пољани/, Раковца /Јовановићи 12, Јанковићи 5, Глишовићи 4, Томовићи 1 и Ђимитријевићи 2 у Јарушкој пољани и из Дрења у Раковцу Бекчићи у Малом Борју 6, Великом Борју 3 и Сменици 1 домаћинство/ и Јошаничке Бање /Вельковићи 6 у Борју и Ржаници, Петровићи 1, Прибојци 1 и Алексићи 1 у Борју, Босићи 1 у Голубовцу и Ђурићи 1 у Станицу.

У сезонској миграцији планинаца и брђана на мању надморску висину ради обраде земље /винограда у Жупи/ 1986. године учествовало је 284 мигранта са овог подручја.

Величина винограда у Жупи које имају домаћинства са овог подручја креће се од неколико ари до два хектара. Виногради брђана и планинаца у Жупи се могу лако распознати. По правилу су малих површине, уситњени честим деобама и распадањем породичних задруга. Стога личе на леје лука, па Жупљани њихове власнике називају "лејарина". Домаћинства са овог подручја која у Жупи имају већи виноград, због недостатка радне снаге приморана су, све чешће да ангажују радну снагу из Жупе која је све скупља и све је теже обезбедити. Планинци с овог подручја данас путују у Жупу аутобусом и путничким аутомобилима, а некада су путовали пешице, а на натовареним коњима терали су успут на пијацу у Александровац планинске производе /сир, кајмак, кромпир, вуну, кожу, луч и дрво/, а у повратку са шијаце су доносили равничарске производе /жито воће и поврће/. "На томе се зајснива вековно допуњавање брђана и равничара, по чему планина и котлина функционишу готово као спојени судови. Ова два "суседа" су се одувек дошуњавала различитим производима и помагала живим људским радом".²¹⁰

За повремене миграције на овом подручју карактеристичне су миграције становништва за време вашара /панађура/ у Рашици. Са послератним развојем саобраћаја и трговине те су миграције постале све бројније и обимније. Према сопственим истраживањима на вашару у Рашици 1976. године било је око 15000 миграната, највише са подручја општине Рашка и суседних општина /Нови Пазар, Краљево и Лепосавић/. На вашару је било 273 продавца

²¹⁰ Милорад Васовић, н.д., 98.

робе, од којих је 15 било са подручја општине Рашка, а 248 из 40 ближих и удаљених градских насеља:

Из Ријеке 1, Осијека 1, Београда 2, Беле Паланке 1, Смедерева 3, Велике Плане 4, Свилајница 2, Крагујевца 2, Неготина 1, Светозарева 18, Тићевца 2, Параћина 4, Бајине Баште 1, Чачка 2, Краљева 7, Врњачке Бање 6, Трстеника 11, Крушевца 11, Александровца 2, Бруса 2, Ниша 6, Прокупља 1, Лесковца 1, Врања 3, Битоља 2, Скопља 4, Тетова 2, Призрена 13, Липљана 2, Гњилана 3, Јањева 15, Приштине 2, Титове Митровице 24, Ђаковице 1, Вучитрна 5, Пећи 3, Урошевца 10, Подујева 3, Новог Пазара 74 и Алексинца 1.

Број миграната на вашару у Рашки зависи поред осталог и од тога да ли се он одржава у радни или нерадни дан и да ли је тог дана лепо или ружно време. На вашару у Рашки 1984. године, који је одржан у нерадни дан /недељу/ по изузетно топлом и лепом времену, према мојим истраживањима било је око 23000 миграната, а међу њима 380 продајаца робе.

Планинци из пасивних села са овог подручја, након обављених пољопривредних радова у свом селу одлазе повремено на сезонски рад у Војводину /у бербу кукуруза/ у околину Вршица, Беле Цркве и Банатског Карловца. Сезонски рад у Војводину, који траје од 15 до 30 дана привлачи радну снагу оба пола и различите старости због веће зараде које су најчешће изражене у новцу и роби - житарицама /кукурузу/. Кукуруз употребљавају за своју и сточну храну. Према подацима из 1978. године на сезонски рад у Војводину одлазило је просечно око 80 радника са овог подручја и то: са подручја месне заједнице Ковачи /из Ковача, Боћа и Војмиловића/ 20, са подручја месне заједнице Градац /највише из Бинића/ 20 и са подручја месне заједнице Трнава /из Трнаве, Себимиља, Плешина и Боровића/ 40 лица. Становници са подручја месне заједнице Јошаничка Бања /из Јошаничке Бање, Раковца и Црне Главе/ одлазе у пролеће на сезонски рад у вршачке и жупске винограде у резидбу винограда а у јесен у бербу грожђа у вршачке и жупске винограде и у околину Тићевца и Варварина. У тим миграцијама учествује од 15 до 25 радника из оних домаћинстава која немају винограде у Жупи. Последњих година сезонски рад у Војводину и Жупу почeo је да замењује сезонски рад у иностранству.

У периоду после другог светског рата туризам се на овом подручју развијао као привредна грана упоредо са развојем угоститељства и саобраћаја. Број посетилаца и обим туристичке миграције на овом подручју /у Рашки, Бајевицу, Јошаничкој Бањи и на Копаонику/ расте. Године 1982. на подручју општине Рашка било је /како је напред наведено/ 39.306 туриста и 159.027 ноћења. После четири године /1986./²¹¹ број туриста се повећао на 57.665 /за 46,70%/, а ноћења на 297418 /за 87,02%/. Пораст броја туриста на подручју општине Рашка условљен је изградњом нових туристичких објеката и повећањем броја лежајева на Копаонику. Према томе, туристичке миграције су веома значајан вид повремених миграција на овом подручју које ће у наредном периоду постати још обимније и интензивније.

Мигранти из села са подручја општине Рашка који су се у оквиру послератне миграције село-град доселили у градска и приградска насеља одлазе повремено у село у сезони обављања пољопривредних радова, за време ви-

²¹¹ Саопштење бр. 9, Републички завод за статистику - Одјељење у Краљеву, Краљево 1987.

кенда, празника и годишњег одмора, да обрађују своју земљу /мање од 10% досељеника у град је отуђило своју земљу/ или да помажу родитељима у обављању пољопривредних радова. Тесезонске миграције радне снаге из града у село у сезони обављања пољопривредних радова омогућују једном броју градског становништва на овом подручју допунске изворе прихода и доприносе ублажавању проблема недостатка радне снаге на селу /нарочито у старачким домаћинствима/ у сезони пољопривредних радова. Ради сагледавања обима и интензитета тих миграција навешћемо по насељима број миграната који долазе из града у село повремено у сезони обављања пољопривредних радова:

У Бадањ долази 24, Беду Стену 29, Бело Поље 11, Беоце 73, Бинчић 51, Биочин 23, Боровиће 45, Боће 5, Брвеник село 12, Брвеницу 27, Варево 22, Војмиловиће 3, Вртиће 22, Гњилицу 55, Гостирадиће 12, Градац 32, Драганиће 18, Жерађе 4, Жутице 7, Зарево 36, Казновиће 73, Карадак 18, Коваче 5, Корлаће 26, Кравиће 62, Кремиће 30, Крушевицу 23, Куриће 5, Кућане 50, Лисину 8, Луково 14, Милатковиће 25, Муре 12, Ново Село 15, Носољин 26, Орахово 22, Павлицу 33, Пискању 14, Плавково 20, Плешин 42, Побрђе 29, Покрвеник 15, Потесје 35, Панојевиће 30, Радошиће 35, Раковац 38, Рвате 58, Рудницу 19, Себимиље 30, Семетеш 14, Тиоде 16, Тринаву 50, Црну главу 23 и Шипачину 20.

Према томе, сезонске миграције радне снаге из града у село на овом подручју представљају значајан вид повремених миграција, јер у њима учествује 1.446 миграната /1986/. Један број исељеника из сеоских насеља са овог подручја /у Западно Поморавље, Шумадију и Жупу/ који су остали власници земље на овом подручју долазе повремено у сезони пољопривредних радова да обрађују земљу /тако на пример у Војмиловиће долази 10, Покрвеник 9 и Коваче 15 миграната/. Досељеници на ово подручје са подручја општине Лепосавић и Нови Пазар који имају земљу у своме селу одлазе из градских и приградских насеља са овог подручја у сезони пољопривредних радова за време викенда, празника и годишњих одмора, у своје село да обрађују земљу.

Према подацима из пописа становништва 1981. године са овог подручја било је 1.094 радника који су радили у другим општинама Србије и другим републикама и 237 ученика и 583 студента који су били на школовању. Значајан вид повремених миграција представља повремено долажење на ово подручје поменутих радника /за време празника, викенда и годишњих одмора/ и ученика и студената /за време празника, викенда и зимског и летњег распуста.²¹²

Миграција радне снаге на привремени рад у иностранству

Са подручја општине Рашка као специфични вид миграција становништва не може се посматрати изоловано од европских и југословенских миграција радне снаге попут је она настала у склопу ових миграција.

Економска емиграција радне снаге није нова појава за Југославију, она има дугу традицију и токове. Истина, после другог светског рата економска

²¹² Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године, Коначни резултати, РЗС, Београд, (документациони материјал).

емиграција је била прекинута, али не толико економским колико административним мерама. Чим су ове мере ублажене, па и укинуте, емиграција је нагло попримила значајне размере, посебно од 1965. године /од почетка спровођења привредне реформе/ када је дошло до рестрикције у запошљавању/. Токови емиграције су се такође изменили - уместо у прекоморске земље, они су се усмерили на Западну Европу.²¹³

Први велики миграциони талас створен је након почетка спровођења привредне реформе 1965. године. У намери да се интензивира привређивање, новом економском политиком је било предвиђено постепено елиминације непродуктивног рада запослених и потпуно укидање екстензивног запошљавања. С тим у вези, у другој половини шездесетих година дошло је до смањивања броја радника /у друштвеном сектору/, вештачки је успорен трансфер пољопривредног становништва, а број лица која траже запослење је убрзано растао. Истовремено, у западноевропским земљама се остварују патрисечно високе стопе привредног раста, што је било праћено и већом потражњом за радном снагом него што је била домаћа понуда. У таквим економским условима који су владали у Југославији и иностранству, и при много либерализацији емиграционој политици, долази до наглог пораста броја наших грађана који одлазе на рад ван земље.²¹⁴

Масовна средства јавног информисања, отвореност наших граница и путовања грађана у иностранство, указали су на могућност кретања радне снаге са села. Механизација пољопривреде, све више ствара вишак радне снаге на селу, који жели да се запосли у граду. Ако се та жеља не испуни код њих се јавља жеља да емигрирају у иностранство.²¹⁵

На рад у иностранству одлази четири категорије радника: они који желе да побегну од пољопривреде; незапослени; запослени или незадовољни радом који обављају; они који имају аспирације за већим зарадама. Јасно је да се не може повући општра граница између ове четири категорије али се ипак може извршити сврставање према примарном узроку.²¹⁶ Вишећеструко веће зараде радника у западноевропским земљама су за већину наших грађана били главни, а за многе и једини мотив одласка из Југославије на рад у иностранство. Узроци одласка радника на привремени рад у иностранство су у првом реду жеља за бржим решавањем неких од породичних проблема /куповина стана, изградња куће, куповина аутомобила, куповина трактора итд./.

Из података у табели 34 се види да су миграције на привремени рад у иностранству са подручја општине Рашица малог интензитета, што је последица веома изражених других видова миграционих кретања/ у првом реду миграција село-град и дневних миграција радне снаге/, као и неких "социо - психолошких фактора очуваних из патријархалне традиције". Године 1981. на привременом раду у иностранству са овог подручја било је само 0,9% од

²¹³ М. Рашевић, Т. Мулинка и М. Маџура, и.д., 26.

²¹⁴ Душан Брезник, *Демографски методи и модели*, Институт друштвених наука, Београд 1972, 141.

²¹⁵ Драган Родић, "Миграције радне снаге из ужег Србије у Савезну Републику Немачку", *Зборник радова*, Одсек за географију, ПМФ, XVII, Београд 1971, 157.

²¹⁶ Милица Сенђић, "Наши грађани на привременом раду у иностранству", *Становништво*, 1-2, Београд 1971, 21-22.

укупног становништва што је 4,3 пута мање него у Југославији /3,9%/ и 3 пута мање него у Србији /2,7%/.²¹⁷ На привременом раду у иностранству 1961. године било је са овог подручја 13 радника, углавном из Рашке, Баљевца и Љубовије. Према попису из 1971. године број миграната на раду у иностранству са овог подручја био је 136 /десет пута већи/. Тада је највише миграната у иностранству било из пасивних сеоских насеља /Плешина 10, Бинића 8, Радошића 8, Беле Стене 7, Трнаве 6 и руралних делова Јошаничке Бање 16 миграната/ који су отишли на рад у иностранство као вишак радне снаге из пољопривреде.

Табела 34 Радници на привременом раду у иностранству, са подручја општине Рашка чланови породица у иностранству и повратници из иностранства од 1961. до 1981. године²¹⁸

Насеља	Број радника на раду у иностранству по пописима			Број чланова породица у иностранству по попису 1981.	Број повратника на раду у иностранству по попису 1981.
	1961	1971	1981	Чланова породица	
Вадањ					4
Баљевац	3	14	16	10	20
Бела Стена		7	6	2	
Бело Поље		1			
Беоци		1	2	2	4
Биљановац		1	13	3	1
Биниће		8	18	2	2
Боровиће		8	19	3	1
Бошње		2	3		
Брвеник		1	3		
Брвеник насеље	4		1		1
Брвеница		1	2		2
Варево		4	17	5	6
Војмиловићи			3		1
Вртиће			1		1
Градац			2	2	
Драганићи					1
Жерађе		4	8	1	1
Жутице			2		
Јошаничка Бања	1	16	50	19	2
Казновиће		2			1
Карадак		1			2
Ковачи		3	7		4
Корлаће		2	8		1
Кремиће		1			
Крушевица		5	4	3	1
Курићи		1			
Луково		2			
Милатковиће		1			
Ново Село		6	5	2	2

²¹⁷ Становништво и домаћинства СР Србије према попису 1981. Републички завод за статистику СР Србије, Београд 1984, 140.

²¹⁸ Попис становништва 1961. године, Попис становништва и станови 1971. године, Величина поседа и извори прихода домаћинстава, XII; Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године, Коначни резултати по насељима, општина Рашка; Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године, Коначни резултати, Републички завод за статистику, Београд 1982. (Библиотека Завода - документациони материјал).

Насеља	Број радника на раду у иностранству по пописима			Број чланова породица у иностранству по попису 1981.	Број повратника на раду у иностранству по попису 1981.
	1961	1971	1981	Чланова породица	Повратници
Носочин					2
Орахово		2			1
Павлица	1	1			1
Панојевиће					1
Пискана			2		2
Плавково	1	1			1
Плешин	10	6		2	
Побрђе	4	3		2	3
Покрвеник	1	1		1	
Почеке					3
Радошиће	8				1
Раковац	2	45		6	2
Рашка	3	1	8	7	10
Рвати	1	1	4	6	2
Рудничка			3	1	
Себимиље	1	2			
Сулње	2	4		4	21
Тиоце	1				
Тријава	6	2		1	
Црна Глава			5		1
Шипачаница	3	2			1
Свега	13	136	278	84	112

Дистрибуцију миграната према времену одласка, земљама боравка и неке структуралне одлике /пол, старост, школска спрема и активност и занимање/ сагледаћемо на основу података из пописа 1971. године.

Из наведених података у табели 35 се види да се број миграната на привременом раду у иностранству са овог подручја почeo да повећава од почетка спровођења привредне реформе и организованог слања радника на привремени рад у иностранству. У погледу полне структуре /1971. године/ код миграната је било 71,15% мушких и 28,85 женских, а у односу на државу у којој раде мигранти су највише боравили: у СР Немачкој /26,92%, Француској /23,71%, Швајцарској /14,74%, Аустрији /8,33%, Шведској /7,69% итд. У погледу старосне структуре запажа се да запослени у иностранству са овог подручја, имају веома повољну старосну структуру, јер је у питању становништво у радном периоду живота. Највећи проценат миграната је у старосној групи од 20 до 24 године /28,57%, а потом следе старосне групе од 25 до 29 година /25,97%, и од 30 до 34 године /22,73%. У старосној групи од 20 до 34 године налази се /77,27% миграната.

Из података у табели 35 може се запазити да учешће радника без школске спреме, са неколико разреда основне школе или са основном школом износи 84,81%. Другу већу групацију чине они који имају завршenu школу за КВ и ВК раднике /12,99%, а потом следе лица са завршеној средњом стручном школом /1,95%. Дистрибуција миграната према занимању које су обављали пре одласка у иностранство показује да су у овим миграцијама највише учествовали пољопривредници /46,75% и рударски и индустријски радници /29,23%, а потом следе издржавана лица /14,29%.

У међупописном периоду 1971-1981. године број радника па привременом раду у иностранству повећао се са 136 на 278 или за 51,08%, а број насеља из

којих радници одлазе на привремени рад у иностранство смањио се са 38 /1971/ па 35 /1981/. Пораст броја радника у иностранству са овог подручја условљен је повећањем броја миграната у иностранству из пасивних сеоских насеља из којих има највише миграната у иностранству /Раковца 45, Боровића 19, Бинића 18 и руралних делова Јошаничке Бање: /Вележа, Паљештице, Шутановине, Алексића 50/.

Табела 35

Лица на привременом раду у иностранству
из општине Рашка у 1971. години²¹⁹

Лица на привременом раду у иностранству 1971. године према годинама одласка у иностранство у %												
1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	
0,64	0,00	0,64	1,92	1,92	3,21	5,13	3,21	5,76	15,39	37,82	24,36	
Лица на привременом раду у иностранству по старости 1971. године у %												
до 20	20 - 24	25 - 29	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 - 59	60 - 64			
9,09	28,57	25,97	22,73	5,84	4,55	1,95	0,00	0,65	0,65			
Лица на привременом раду у иностранству по школској спреми 1971. године у %												
без школске спреме и 1 - 3 разреда основне школе										7,14		
од 4 до 7 разреда основне школе										56,49		
основна школа										20,78		
школа за КВ и ВК раднике										12,99		
гимназија										0,65		
школе за средњи стручни кадар										1,95		
факултети, високе и више школе										0,00		
Лица на привременом раду у иностранству према активности и зани- мању пре одласка из земље у %												
Пољопривредници и сродни радници										46,75		
Рударски, индустријски и сродни радници										29,23		
Радници у трговини										1,94		
Радници у услугама										4,55		
Административно - управни и сродни радници										1,30		
Стручњаци и уметници										1,94		
Издржавана лица										14,29		

Са подручја општине Рашка око 80 миграната из пасивних сеоских насеља /Раковца, Црне Главе, Бинића, Боровића и руралних делова Јошаничке Бање: Паљештице, Вележа, Шутановине, Алексића/ одлази повремено на сезонски рад у иностранству /у трајању од 7 до 9 месеци/ у пољопривреди и грађевинарству и то претежно у Швајцарску. Маја месеца 1987. године, пре-

²¹⁹ Лица на привременом раду у иностранству према попису становништва и станова 1971. године, Статистички билтен, 679, СФРЈ, СЭС, Београд 1971.

ма евиденцији стручне службе СО Рашка, на привременом раду у иностранству заједно са сезонским радницима било је са овог подручја 402 мигранта.

Тенденција спајања раздвојених породица, уобичајена након дужег боравка радника у иностранству, дошла је до изражaja и у периоду 1971-1981. године, те је 1981. године са овог подручја било у иностранству 84 члана породице запослених радника у иностранству.

Миграције у иностранство карактерише претежно привремени боравак радника на раду у иностранству, те је повратак некада резултат немогућности савлађивања наглих и великих промена у разним животним условима на које наилазе мигранти у иностранству. Повратак у домовину уследи и као последица посталгије и разних социјалних проблема у мигрантским породицама. Због економских криза и рецесија које се с временем на време јављају у земљама имиграције пријем страних радника је знатно успорен, а одлазак финансијски стимулisan или чак патурен. Као резултат таквог стања долази до наглог јачања повратног таласа радника из иностранства.²²⁰ Године 1981. на овом подручју је било 112 повратника из иностранства. Преко половине њих /61 или 54,46% вратило се у градска или приградска насеља па овом подручју и то: у Баљевац 20, Рашку 10 и приградска насеља Рашке: Супње 21, Варево 6 и Драганић 4.

Позитивне стране одласка радника на привремени рад у иностранство су: прилив девизних средстава од наших радника који раде у иностранству, упознавање нових технологија и процеса рада, као и њихова примена приликом повратка у земљу. У условима ограничених могућности за запошљавање у земљи, на једној страни, и високе понуде радне снаге на другој страни, запошљавање у иностранству има улогу вентила који у значајној мери смањује притисак на запосленост и ублажује социјалну напетост.²²¹

Рад у иностранству омогућио је једном броју сиромашних сељака на овом подручју да се економски изједначе са осталим слојевима у потрошачком, стамбеном и културном стандарду као и стварању услова за модернији и професионални успон своје деце. Прилив новца из иностранства од запослених на привременом раду у иностранству се одражава на куповину миграントских породица на овом подручју. Миграције радне снаге на привремени рад у иностранству делују као значајан фактор промена у живота и мењању животне средине одакле потичу мигранти. Зарадом стеченом у иностранству радници мигранти подижу куће савременог архитектонског изгледа било у граду или на селу из којег потичу. Миграције радне снаге на привремени рад у иностранству стварају услов за унутрашњу просторију прерасподелу становништва на релацији село-град. Зарадом новац у иностранству мигранти са овог подручја најчешће улажу у подизање кућа, мање у својим селима а више у градским и приградским насељима. Куће су подигли у својим селима мигранти:

У Раковцу: Бекчићи 2, Јанковићи 2 и Дубовце 2, а у Дрењу у Раковцу Бекчићи 8; Бинићи: Котуровић 1 и Љубичић 1; Плешину Перовић 1; Војмиловићу: Каровић 1 и Јанковић 1 и Јошаничко Бањи у њеним руралним деловима Вележу: Чоловићи 4

²²⁰ Момчило С. Лутовац, *Миграције радне снаге из Црне Горе на привременом раду у иностранство (1964-1974)*, Српско географско друштво, Посебна издања, 51, Београд 1980, 241-242.

²²¹ М. Рашевић, Т. Мулинка и М. Маџура, н.д., 26.; Милица Сентић, н.д., 22.

и у Алексићима Алексић 1. Куће су подигли или купили у градским или приградским насељима на овом подручју мигранти: у Рашки : Матовић 1 из Бинића и Милојевићи 2 из Боровића; Јошаничко Бање: Бекчићи 5 из Дрења у Раковцу, Томовић 1 и Богојевић 1 из Ковача и Костовић 1 из Војмиловића; Сушић /приградском насељу Рашке/ Радосављевић 1 и Аксентијевић 1 из Боровића, Несторовић 1 из Бинића, Кучевић 1 и Мареновићи 2 из Плешине и Ђорђевић 1 из Шумицке у Белој Стени; Вареву /приградском насељу Рашке/ Станишић 1 и Курандић 1 из Трнаве, Вучковић 1, Милутиновић 1, Ђорђевић 1, Марковић 1 и Павловић 1 из Боровића, Живковић 1, Котуровићи 2 и Матовић 1 из Бинића и Лазаревић 1 из Крушевице; Драганићу /приградском насељу Рашке/ Петровић 1 из Плешине и у Биљановцу /приградском насељу Баљевце/ Радуловићи 2 из Покрвеника и Курсулић из Војмиловића. Подигли су или купили куће у градским или приградским насељима ван овог подручја мигранти: у Крушевици: Лужњанин 1 из Јошаничке Бање, Александровићу: Дубовић 2 и Јанковић 1 из Раковца, у приградским деловима Александровца /у пољопривредним подручјима/ Бекчићи 3 и Јанковић 1, у приградским насељима Краљева и то: у Берановцу Костовићи 2 из Војмиловића; Кованљуку Вридић 1 и Котуровић 1 из Бинића и Божковић из Плешине; Рибница Алексић 1 из Јошаничке Бање и Сијаћем Пољу Бекчићи 3 из Дрења у Раковцу.

Већина поменутих миграната преселили су чланове својих породица из svojih sela u podigнутne ili kupljene kuće u prigradskim ili gradskim naseljima. Prema tome, migracije становнишta na privremeni rad u inostranstvu podsticaju na ovom podручju migraciju selo-grad i emigraciju становništva sa ovog područja.

Сигурно је да спољне миграције имају негативан утицај са одбрамбеног становништа, јер велики проценат миграната су војни обveznici. Док су млади људи на раду у иностранству велико је помањкање пољопривредних производа који су посебно у брдско-планинским подручјима /као што је ово/, резерва хране у случају рата. Вероватно ће један мали број миграната са овог подручја остати у иностранству, јер је 12 њих склошило бракове са страним држављанима у земљама у којима раде.

Наведени видови повремених миграција становништва на овом подручју у послератном периоду су значајан фактор промена у друштвено-економским кретањима, као и демографским и урбано-географским појавама и процесима и представљају покретач сталних миграција становништва на овом подручју.

Дневне миграције

Под дневним миграцијама становништва подразумева се свакодневно путовање становништва из места сталног боравка у центар запошљавања или школовања и враћање у место боравка. Дневне миграције радне снаге морамо сматрати једним од главних фактора трансформације географске средине од аграрне у урбану у току процеса индустријализације. Дневне миграције радне снаге све јаче карактеришу савремени свет развијених земаља и земаља у развоју. Оне су законита појава економског развијеног друштва.²¹⁹

²¹⁹ Младен Фригановић, *Демографија - становништво савијаста*, Школска књига, Загреб 1978, 144-145.

Дневне миграције радне снаге умањују директну имиграцију становништва у градове, а погодују развоју привреде градских насеља (ванпопуларних делатности), јер су у њиховој функцији. Радом у граду, а становњем у селу смањују се социјалне разлике међу насељима и у већој мери подстиче развој сеоских насеља, која у све већој мери захвата процес урбанизације. Сељаци-радници углавном не стварају притисак на тржиште намирница, захваљујући њиховом самоснабдевању, и мада они нису "произвођачи за пијацу" национални фондови хране се повећавају захваљујући њиховом обрађивању земље. Радници, дневни мигранти, доприносе бржем ширењу свих тековина модерне градске цивилизације на село, а они су и значајни потрошачи индустријских производа.²²⁰ И поред низа негативних последица које има бављење двојним занимањем већина аутора (М. Маџура, С. Крашовец итд.) сматра пужним постојање поменуте категорије радника у данашњем периоду нашег развоја.²²¹

Географски фактори који условљавају појаву дневних миграција радне снаге могу се поделити у три групе: фактори привредног центра, фактори места становља (стамбених насеља) и саобраћајно-географски фактори.²²²

Фактори привредног центра. - Миграција радне снаге и становништва је пратећа појава убрзаног економског развоја и промена у структури привреде и становништва. У условима брзих послератних промена у структури привреде и становништва наше земље формирала се у личној мери значајна, прелазна категорија радне снаге, која се често назива "радници-сељаци". Масовна појава ове категорије најпоузданiji је индикатор процеса раслојавања села, где се запошљавање ван популарног гајдинства јавља као први корак у процесу дефинитивног напуштања популарног привреде. Тако је и масовна појава дневне миграције радне снаге на подручју општине Рашка уско повезана са послератним развојем овог подручја. Главни фактор који је утицао на појаву дневних миграција радне снаге је потреба за радном снагом у насељима у којима су се после другог светског рата више или мање развиле ванпопуларнеделатности. Тако су поједина насеља постала већи (главни) радни центри (Рашка и Баљевац) и мањи (споредни) радни центри (Копаоник, Лисина, Рудница, Корлаће, Радошице, Кућане, Градац и Брвеник насеље).

Фактори места становља. - Основни разлог путовања запосленог особља из села у град је економске природе. Деобом имања створен је ситан посед који не пружа доволјну егзистенцију једном броју сеоског становништва. Немогућност запошљавања у селу услед аграрне пренасељености приморава становништво са овог подручја да тражи запослење у ванпопуларнеделатностима. Жеља за бољим животом покренула их је на школовање и рад у град. Прелазак у град без осигуране економске еги-

²²⁰ Стане Ј. Крашовец, "Улога сељака-радника у економском развитку под условима притиска становништва", *Становништво*, 2 (април-јун), Београд 1966, 103.

²²¹ *Развитак становништва Југославије у послератном периоду*. Институт друштвених наука, Центар за демографска истраживања, Београд 1974, 77.

²²² Владимира Клеменчић, "Географски проблеми и методи проучавања свакодневних путовања радне снаге од места рада и обратно", *Зборник VI конгреса географа ФНРЈ*, Љубљана 1962, 291-196.

стенције рискантан је потез, па се знатан број породица оријентише на мешовити облик привређивања. Нестабилно тржиште пољопривредним производима знатно је допринело да се задржи газдинство. Ниске дохотке ове категорије радника у граду допуњују ниски доходи из пољопривреде. Помањкање стамбеног простора и склоп грађевинско земљиште у Рашки и Баљевцу и њиховим приградским насељима у великој мери представљају разлог остајања на селу. С друге стране, пак, урбанизацијом сеоских насеља стварају се бољи услови живота у њима и смањује се разлика између градских и појединачних сеоских насеља. Код знатног броја дневних миграната, особито младих, путовање има привремени карактер. У немогућности да реше своје стамбено питање у граду, они се опредељују за привремено путовање, а припремају се за индивидуалну стамбену изградњу у граду или врше притисак на стамбени фонд и очекују да добију стан у граду.

Саобраћајно - географски фактори - Саобраћај је значајан фактор у дневним миграцијама становништва (радника и ученика). Године 1966. "Аутопревоз" из Рашке почeo је да успоставља аутобуске линије између Рашке и насеља на подручју општине Рашка што је дало подстрек и створило могућност за повећање броја дневних миграната радника и ученика и проширење зоне дневних миграција становништва. У условима релативно развијеног аутомобилског саобраћаја на овом подручју, о чему је било више речи у делу о саобраћају, све се више скраћује растојање село - град. Становање ван града у оближњим сеоским насељима више постаје предност, а мање нужда и неповољност.

Дневне миграције ученика на овом подручју су условљене развојем и размештајем школске мреже. На овом подручју ради једна средња школа (образовни центар "25. мај" у Рашки) и четири осмогодишиње: у Рашки, Јошаничкој Бањи, Баљевцу и Градцу. Прве три осмогодишиње школе су матичне, а четврта је истурено одељење осмогодишиње школе из Баљевца.

Обим и правци дневних миграција. - Дневне миграције радне снаге јавиле су се овде у нешто већем обиму у првој половини 20. века са развојем рударства у Баљевцу и дрвне индустрије у Рашки. Пред други светски рат у Рашки је било 35 дневних миграната радника, а у Баљевцу неколико пута више. Дневне миграције ученика јавиле су се у 19. веку са отварањем првих основних школа на овом подручју. После другог светског рата, са постепеним привредним и друштвеним развојем овог подручја, повећао се број дневних миграната. Према сопственим теренским истраживањима 1975. године у Баљевцу је био 621 радник дневни мигрант или 62% од броја запослених, а у Рашки је било 1.467 радника дневних миграната или 42% од броја запослених. Дневне миграције представљају данас на овом подручју значајан облик миграционих кретања становништва, јер је у њима, према сопственим истраживањима у 1985. учествовало 6.428 лица. Већи број чине мигранти радници, 4.261 или 54,39% од укупног броја запослених, а мањи број мигранти ученици 2.167 или 58,69% од укупног броја ученика.

Рашка, градско насеље са најразвијенијом привредом, апсорбује највише дневних миграната и то 4.023 лица или 62,59%. Међу њима радници мигранти чинили су 2.328 (54,10%), а ученици мигранти 1.695 лица (78,22%). Баљевац, после Рашке привредно најразвијеније насеље, апсорбовао је 1.415 лица

или 22,02% миграната, од чега су мигранти радници чинили 1.135 (26,21%) и мигранти ученици 280 лица (12,92%). Треће градско насеље, Јошаничка Бања, апсорбовало је само 141 мигранта или 2,19% укупног њиховог броја.

Табела 36 Дневни мигранти у општини Рашка 1985. године

Насеља	Радници	Ученици	Свега
Рашка	2328	1695	4023
	54,10	78,22	62,59
Баљевац	1135	280	1415
	26,21	12,92	22,02
Јошаничка Бања	9	132	141
	0,21	6,09	2,19
Копаоник	171	-	171
	4,01	-	2,66
Лисина	152	-	152
	3,56	-	2,36
Рудница	149	-	149
	3,49	-	2,31
Корлаће	100	-	100
	3,34	-	1,56
Радошиће	74	-	74
	1,73	-	1,15
Кућане	61	-	61
	1,43	-	0,95
Градац	18	60	78
	0,42	2,77	1,21
Брвеник Насеље	64	-	64
	1,50	-	1,00
Укупан број	4261	2167	6428
Учешће у %	100%	100	100

Осталих осам насеља, која представљају мале радне центре, апсорбовала су мали број дневних миграната становништва који се кретао од 0,95% (Кућане) до 2,66% (Копаоник). Табела 36.

Од укупног броја радника дневних миграната па овом подручју на мигранте запослене у привреди долази 4.070 или 95,52%, а на мигранте запослене у непривредним делатностима долази само 191 или 4,48%.

Према подацима из табеле 37 на подручју општине Рашка највише радника дневних миграната апсорбовале су делатности: индустрија 1.920 лица (45,06%), рударство 787 лица (18,47%), грађевинарство 529 лица (12,42%), угоститељство и туризам 258 лица (6,05%), а све остале делатности 767 лица (18,00%) укупног броја радника дневних миграната.

У РАШКИ највише радника дневних миграната било је у индустрији 1.053 лица (45,23%). Од укупног броја запослених у индустријским радним организацијама у Рашки на дневне мигранте долази 62,75%. Највише радника дневних миграната имају радне организације "27. новембар" 301 и "3. октобар" 243. Грађевинарство апсорбује 529 (22,82%) дневних миграната што чини 85, 73% запослених. Угоститељство и туризам апсорбују 77 (3,31%) миграната што чини 44,25% запослених. Рударство апсорбује само 7 (0,30%) што чини 16,27% запослених. Све остале делатности у Рашки апсорбују 662 (28,44%) миграната (278 трговина, 165 саобраћај, 13 занатство, 60 комунална делатност, 53 здравство, 27 школство, и 66 остале ванпривредне делатности).

Табела 37 Делатности које највише апсорбују раднике дневне мигранте у општини Рашка 1985. године

Насеља	Индустрија	Рударство	Грађевинарство	Угоститељство и туризам	Остале делатности	Свега
Рашка	1053	7	529	77	662	2328
	45,23	0,30	22,72	3,31	28,44	100%
Баљевац	737	298	-	11	89	1135
	64,93	26,25	-	0,97	7,85	100%
Јошаничка Бања	-	-	-	-	9	9
	-	-	-	-	100	100%
Копаоник	-	-	-	170	1	171
	-	-	-	99,42	0,59	100%
Лисина	-	152	-	-	-	152
	-	100	-	-	-	100%
Рудница	31	114	-	-	4	149
	20,81	76,51	-	-	2,68	100%
Радошиће	-	74	-	-	-	74
	-	100	-	-	-	100%
Корлаће	-	100	-	-	-	100
	-	100	-	-	-	100%
Кућане	61	-	-	-	-	61
	100	-	-	-	-	100%
Градац	-	18	-	-	-	18
	-	100	-	-	-	100%
Брвеник насеље	38	24	-	-	2	64
	59,38	37,50	-	-	3,12	100%
Укупно	1920	787	529	258	767	4261
Учешће у %	45,06	18,47	12,42	6,05	18,00	100%

У БАЉЕВЦУ највише радника дневних миграната апсорбује индустрија као водећа привредна делатност 737 лица (64,93%). У Баљевцу од укупног броја запослених у индустријским радним организацијама на дневне мигранте долази 62,14%. Највише радника дневних миграната имају индустријске радне организације "Бела Стена" (318 лица) и "Етекс" (264 лица). Рударство у Баљевцу апсорбује 298 лица (26,25%) миграната, што чини 57,86% запослених. Угоститељство и туризам апсорбују 11 (0,97%) миграната што чини 36,60% запослених, а остале делатности апсорбују 89 (7,85%) миграната (33 саобраћај, 29 трговина, 9 школство и просвета, 5 здравство, 4 занатство и 9 остале ванпривредне делатности).

Табела 38 Број дневних миграната у индустријским радним организацијама у Рашки 1985. године

Назив радне организације	Број миграната	Процент од броја запослених
"27. новембар" -дрвна индустрија	301	77,98
"З. октобар" -ауто делови	243	59,71
"Прогрес"-металне конструкције и машински делови	185	53,00
"Пролетер" -конфекција	136	47,98
"Агрокспорт" -индустријска кланица	132	60,00
Фабрика хлеба и пецива	32	59,26
Електродистрибуција	24	30,77
Укупно	1053	62,75

ЈОШАНИЧКА БАЊА има само 9 радника миграната у следећим делатностима: туризму и угоститељству 1, школству и просвети 7 и здравству 1 лице.

У туристичком насељу КОПАОНИК скоро сви радници мигранти су у туризму и угоститељству 170 лица (99,42%), што чини 50,14% запослених. У ЛИСИНИ све радне дневне мигранте апсорбује рударство (рудник магнетита "Сува руда") 152 лица (100%), што чини 97,44% запослених. У РУДНИЦИ више радника дневних миграната радне снаге апсорбује рударство (сепарација и радионица рудника "Сува руда") 114 лица (76,51%) што чини 61,29% запослених радника, а мање индустрија (погон индустрије каменог материјала "Шумик") 31 лице (20,81%), што чини 64,58% запослених радника. У КОРЛАЋУ све дневне мигранте апсорбује рударство (рудник азбеста "Корлаће") 100 лица (100%), што чини 85,47% запослених радника.

У РАДОШИЋУ све дневне мигранте апсорбује рударство (рудник олова и цинка "Кижевак") 74 лица (100%), што чини 93,67% запослених. У КУЂАНУ све дневне мигранте апсорбује индустрија (нови погон индустрије каменог материјала "Шумик") 61 лице (100%), што чини 75,30 запослених у том погону. У ГРАДЦУ све дневне мигранте апсорбује рударство (рудник доломита "Локве") 18 лица (100%), што чини 43% запослених. У БРВЕНИКУ НАСЕЉУ већи број радника миграната апсорбује индустрија (погон индустрије каменог материјала "Шумик") 38 лица (59,38%), што чини 69,09% запослених, а мање рударство (дирекција рудника азбеста Корлаће) 24 лица (37,50%), што чини 70,58% запослених. У овом насељу остале делатности апсорбују само 2 (3,12%) мигранта радне снаге. (Табела 42)

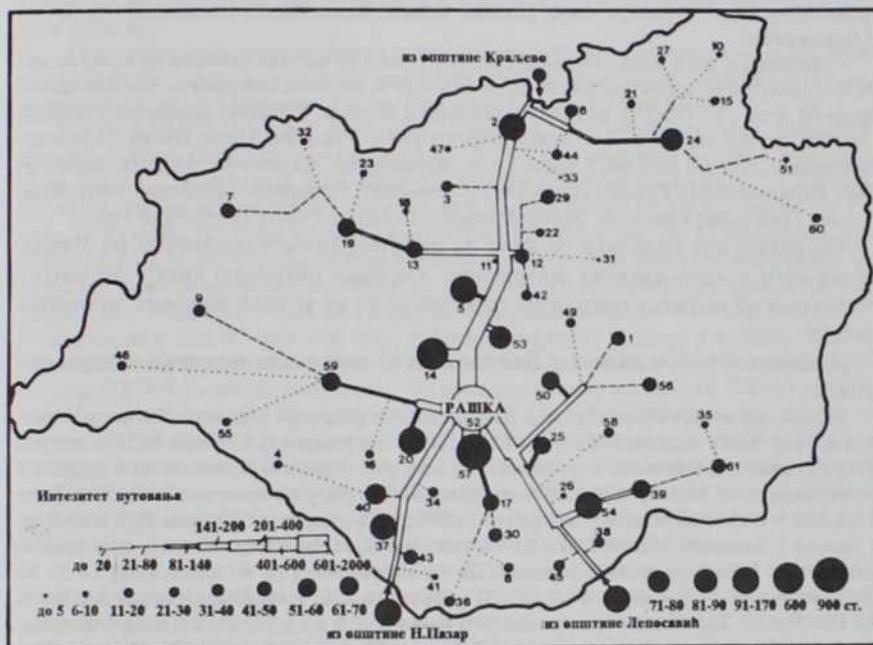
Дневни мигранти долазили су у Рашку у 1985. год. из 116 насеља са подручја четири општине: Рашка, Краљево, Нови Пазар и Лепосавић. Са подручја општине Рашка у Рашку долази из 58 насеља 3.759 или 93,43% миграната (2.119 или 91,03% радника и 1.640 или 96,76% миграната ученика). Са подручја општине Нови Пазар из 24 насеља у Рашку долази 118 или 2,93% дневних миграната (89 или 3,82% миграната радника и 29 или 1,71% миграната ученика). Са подручја општине Лепосавић из 25 насеља у Рашку долази 117 или 2,92% дневних миграната (102 или 4,38% миграната радника и 15 или 0,88 миграната ученика). Са подручја општине Краљево из 9 насеља у Рашку долази 29 или 0,72% дневних миграната (18 или 0,77% миграната радника и 11 или 0,65% миграната ученика). Међу насељима која дају дневне мигранте у Рашку постоје разлике. До 10 миграната даје 64 насеља; од 11 до 50 миграната даје 35 насеља; од 51 до 100 миграната даје 10 насеља; од 101 до 200 миграната даје 5 насеља (Рвати 179, Драганиће 142, Беоци 123, Биљановац 125 и Рудница 111) и преко 200 миграната даје 2 насеља (Варево 614 и Супње 997).

Територијални домет дневне миграције становништва у Рашку допире на север до Краљева (84 км), на југ до Лепосавића и његових околних насеља (42 км), а на југозапад до Новог Пазара и његових околних насеља (35 км). То значи да се максимална удаљеност насеља из којих долазе дневни мигранти у Рашку налази у правцima главних саобраћајница. У овим правцима постоје зоне међусобних преплитања гравитационих утицаја, а самим тим и зоне кретања дневних миграната ка супротним центрима. Из Рашке и њене околине у Лепосавић путује 46 дневних миграната ученика средњошколаца, у Нови Пазар 148 дневних миграната (102 мигранта радника и 46 миграната ученика средњошколаца), а у Краљево путује 5 миграната радника.

Средњошколски образовни центар "25. мај" у Рашцима имао је у школској 1984-1985. години 862 ученика. Од наведеног броја ученика на ученике мигранте долазило је 710 лица (82,36%). Територијални домет њихове миграције је 35 км, а то је знатно мање од територијалног домета миграната радника.

ника који износи 84 км. Осмогодишња школа "Иво Лола Рибар" у Рашки имала је (1984-1985. године) 1.916 ученика. Од укупног броја ученика у тој школи на дневне мигранте ученике долазило је 985 лица (51,40%). Територијални домет њихове миграције је 19 км.

У гравитационом подручју Рашке може се издвојити неколико зона различите удаљености од града, а из којих долазе дневни мигранти:

Карта 13. Дневне миграције становништва у општини Рашица

- Прва зона обухвата простор до 7 км удаљености на коме се налази 10 насеља, а која дају 2.233 лица или 55,51% дневних миграната. Од наведеног броја 1.208 (51,89%) су мигранти радници и 1.025 (60,47%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Варево, Вртице, Гњилница, Драганиће, Казновиће, Куране, Носолин, Панојевиће, Рвати и Супње.

- Друга зона обухвата простор од 7 до 14 км удаљености на коме се налази 32 насеља, а која дају 1.148 лица или 28,53% дневних миграната. Од наведеног броја 713 лица (62,11%) су мигранти радници и 435 лица (37,89%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Бадањ, Баљевац, Бела Стена, Бело Поље, Беоци, Биоччи, Брвеник, Брвеник насеље, Брвеница, Жутице, Карадак, Корлаће, Кравиће, Кремине, Луково, Милатковиће, Муре, Ново Село, Орахово, Павлица, Плавково, Поцесје, Радошиће, Рудница, Себимиље, Семетеш, Тријава, Пожежина, Батњик, Пилорета, Голице, Кошутица.

- Трећа зона обухвата простор од 14 до 21 км удаљености на коме се налази 32 насеља, а која дају 379 лица или 9,42% дневних миграната. Од наведеног броја 233 лица (61,48%) су мигранти радници и 146 лица (38,52%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Биљановац, Боровиће, Гостирадиће, Градац, Жерађе, Ковачи,

Курићи, Лисина, Плешин, Побрђе, Тиоце, Шипачина, Нови Пазар, Постење (новопазарско), Тушимља, Скуково, Јабланица, Грађевоновиће, Копривница, Лешак, Јариње, Бистрица, Рватска, Врачево, Тирковиће, Требиће, Баре (лепосавићске), Пинскања, Постење (лепосавићско), Белуће, Борова и Тадење.

- Четврта зона обухвата простор од 21 до 28 km удаљености на коме се налази 16 насеља, а која дају 175 лица или 4,35% дневних миграната. Од наведеног броја 112 лица (64%) су мигранти радници и 63 (36%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Биниће, Зарево, Јошаничка Бања, Крушевица, Косуриће, Дежева, Трнава (новопазарска), Остраће, Гулије, Каљин, Крњих, Дренова, Поткомље, Дрен, Лозно и Дражениће.

- Последња, пета зона, обухвата простор преко 28 km удаљености на коме се налази 26 насеља из којих долази 88 лица или 2,19% дневних миграната. Од наведеног броја 62 лица (70,45%) су мигранти радници и 26 лица (29,55%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Боће, Војмиловиће, Раковац, Црна Глава, Полокце, Врановићи, Павље, Бекова, Судско Село, Дојиновиће, Алуповиће, Баре (новопазарске), Рајчиновићска Трнава, Пустовлах, Лепосавић, Сочаница, Црнатово, Мошићица, Гркаје, Гнездане, Краљево, Ушће, Матарушка Бања, Рудно, Полумир и Река.

Из наведених података се види да са повећањем удаљености од Рашке опада број и удео дневних миграната. Ученици мигранти путују до мањег растојања од радника миграната што значи да су услови њиховог путовања лакши.

Дневни мигранти долазе у Баљевац из 63 насеља са подручја четири општине:

Рашка, Краљево, Нови Пазар и Лепосавић. Са подручја општине Рашка у Баљевац долази из 51 насеља 1.351 лице или 95,48% миграната (1.071 или 94,37% миграната радника и 280 или 100% ученика). Са подручја општине Краљево из 9 насеља у Баљевац долази 58 лица или 4,10% миграната. Са подручја општине Нови Пазар из 2 насеља у Баљевац долази 4 мигранта (0,28%). Са подручја општине Лепосавић из 1 насеља у Баљевац долази 2 или 0,14% миграната. Међу насељима која дају дневне мигранте у Баљевац постоје разлике. До 10 миграната даје 40 насеља; од 11 до 50 миграната даје 14 насеља; од 51 до 100 миграната даје 5 насеља (Јошаничка Бања 85, Побрђе 62, Брвеница 61, Корлаће 59 и Ковачи 52); и од 101 до 200 миграната дају 4 насеља (Бела Стена 193, Пискање 168, Рашка 120 и Биљановац 107). Највећи број миграната радника долази у Баљевац из следећих насеља: Беле Стene 123, Пискање 129, Рашка 120, Јошаничке Бање 85 и Биљановца 74. Територијални домет миграције становништва у Баљевац допира на север до Краљева (70 km) на југ до северних делова општине Лепосавић (30 km), а на југозапад до Новог Пазара (35 km). (Табела у прилогу).

У гравитационом подручју Баљевца може се издвојити неколико зона различите удаљености од града из којих долазе дневни мигранти:

- Прва зона обухвата простор до 7 km удаљености на коме се налази 12 насеља која дају 704 лица или 49,75% дневних миграната. Од наведеног броја 466 лица (64%) су мигранти радници и 238 лица (34%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Бела Стена, Биљановац, Брвеник, Брвеник насеље, Жутице, Корлаће, Курићи, Павлица, Пискања, Побрђе, Бојанићи и Тадење.

- Друга зона обухвата простор од 7 do 14 km удаљености на коме се налази 13 насеља, а која дају 410 лица или 28,98% дневних миграната. Од наведеног броја 373 лица (90,98%) су мигранти радници и 37 лица (9,02%) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Беоци, Брвеница, Варево, Гостирадиће, Жутице, Јошаничка Бања, Кремиће, Покрвеник, Рашка, Рвати, Баре, Тепече и Лозно.

- Трећа зона обухвата простор од 14 do 21 km удаљености на коме се налази 16 насеља, а која дају 212 лица или 14,98% дневних миграната. Од наведеног броја 207

лица (97,64%) су мигранти радници и 5 лица (2,36) мигранти ученици. Насеља унутар ове зоне су: Боће, Војмиловићи, Вртине, Гњилица, Градац, Драганићи, Зарево, Казновиће, Ковачи, Крушевица, Кућане, Носолин, Панојевиће, Суђње, Ушће, и Плана.

- Четврта зона обухвата простор од 21 до 28 км удаљености на коме се налази 17 насеља, а која дају 72 лица или 5,09% дневних миграната (радника). Насеља унутар ове зоне су: Бадањ, Биниће, Биочин, Карадак, Кравиће, Милатковиће, Плавково, Попеље, Радошиће, Раковац, Рудница, Себимиље, Семетеш, Црна Глава, Дражиниће и Батњик.

- Последња, пета зона, обухвата простор преко 28 км удаљености на коме се налази 5 насеља, а која дају 17 лица или 1,20% дневних миграната (радника). Насеља унутар ове зоне су: Боровиће, Тиоце, Краљево, Јарине и Нови Пазар.

У ЈОШАНИЧКУ БАЊУ долази из 11 насеља са подручја општине Рашка 141 дневни мигрант. Од наведеног броја 9 лица (6,38%) су мигранти радници који долазе из 5 насеља (Баљевца 4, Биљановића 1, Жутице 1, Рашке 2 и Суђња 1) и 132 лица (93,62%) мигранти ученици који долазе из 6 насеља (Боћа 11, Војмиловића 12, Ковача 24, Раковића 34, Црне Главе 35 и Прибоју у Пискању 16). До 10 миграната даје 5 насеља и од 11 до 50 миграната даје 6 насеља. Насеља из којих долазе дневни мигранти у Јошаничку Бању налазе се на различитој удаљености од града. До 7 км удаљености налазе се 5 насеља (Боће, Ковачи, Војмиловићи, Раковац и Прибој у Пискању, која дају 97 лица (68,79%) дневних миграната (који су ученици). Од 7 до 14 км удаљености налази се 3 насеља (Биљановац, Баљевац и Црна Глава) која дају 40 лица (28,39%) дневних миграната. Од наведеног броја 5 лица (12, 5%) су мигранти радници и 35 лица (87,5%) мигранти ученици. Од 14 до 21 км удаљености налази се једно насеље (Жутице) које даје 1 лице (0,71%) мигранта који је радник. Од 21 до 28 км удаљености налази се једно насеље (Рашка) које даје 2 лица (1,42%) дневних миграната (који су радници). Преко 28 км удаљености налази се 1 насеље (Суђње) које даје 1 лице (0,71%) дневног мигранта (који је радник). Највећа удаљеност са које долазе мигранти радници је 29 км, а мигранти ученици 7,5 км.

У ГРАДАЦ долази из 10 насеља (9 са подручја општине Рашка и 1 са подручја општине Краљево) 78 дневних миграната. Од наведеног броја 18 лица (23,08%) су мигранти радници који долазе из 8 насеља (Беле Стене 1, Бинића 1, Боровића 6, Брвениће 1, Драганића 1, Зарева 1, Рашке 5 и Суђња 2) и 60 лица (76,92%) мигранти ученици који долазе из 4 насеља (Бинића 4, Боровића 7, Крушевиће 7 са подручја општине Рашка и Рудна 42 са подручја општине Краљево). До 10 миграната даје 8 насеља од 11 до 50 миграната даје 2 насеља. Насеља из којих долазе дневни мигранти у Грађац налазе се на различитој удаљености од њега. До 7 км удаљености налази се 5 насеља (Зарево, Брвеница, Боровиће, Биниће и Крушевића) који дају 27 лица (34,61%) дневних миграната. Од наведеног броја 9 лица (33,34%) су мигранти радници и 18 лица (66,66%) мигранти ученици. Од 7 до 14 км удаљености налази се 1 насеље (Рудно) које даје 42 лица (53,84%) дневних миграната (који су ученици). Од 14 до 21 км удаљености налазе се 2 насеља (Рашка и Бела Стена) која дају 2 лица (7,69%) дневних миграната (који су радници). Од 21 до 28 км удаљености налазе се 2 насеља (Суђње и Драганићи) која дају 3 лица (3, 85%) дневних миграната (који су радници). Највећа удаљеност са које долазе дневни мигранти радници је 24 км, а мигранти ученици 12 км.

У насеље КОПАОНИК долази из 23 насеља 171 дневни мигрант радник. Мигранти радници долазе у ово насеље са подручја две општине (Рашка и Брус). Са подручја општине Рашка долази 146 миграната из 20 насеља (Баљевац 7, Беоце 3, Биљановића 3, Брвеника насеља 4, Варева 1, Гњилиће 3, Жераћа 2, Жутиће 3, Јошаничке Бање 36, Казновића 2, Ковача 2, Корлаћа 2, Лисине 6, Новог Села 4, Пискање 2, Рашке 37, Руднице 2, Рвата 4, Суђња 3, Шипачине 20), а са подручја суседне општине Брус долази 25 миграната из 3 насеља (Бруса 19, Брзене 3, и Грашевица 3).

До 10 миграната дају 19 насеља и од 11 до 50 миграната дају 4 насеља. Насеља из којих долазе дневни мигранти радници у насеље Копаоник налазе се на различитој удаљености од њега: до 7 км удаљености налази се једно насеље (Лисина) које даје 6 (3,51%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налазе се два насеља (Шипачина и Брзене) која дају 23 (13,46%) миграната. Од 14 до 21 км удаљености налазе се 3 насеља (Ново Село, Рудница и Грапшевци) која дају 9 (5,26%) миграната. Од 21 до 28 км удаљености налази се 2 насеља (Казновиће и Јошаничка Бања) која дају 38 (22,22%) миграната. Преко 28 км удаљености налази се 15 насеља (Баљевац, Беоци, Бильановац, Брвеник насеље, Варево, Гњилица, Жерађе, Жутице, Ковачи, Корлаће, Пискања, Рашка, Супње, Рвати, и Брус) која дају 95 (55,55%) миграната. Највећа удаљеност са које дневни мигранти радници долазе у ово насеље је 53 км.

У ЛИСИНУ долази из 26 насеља 152 дневна мигранта радника. Они у ово насеље долазе са подручја три општине: са подручја општине Рашка долази 127 миграната из 18 насеља (Биочина 3, Брвеника насеља 1, Варева 2, Казновића 3, Карадака 2, Кравића 1, Мура 3, Новог Села 34, Плавкова 4, Поцесја 1, Рашке 18, Руднице 12, Рвата 4, Семетеша 5, Супња 7, Тиоца 4, Трнаве 1 и Шипачине 22). Са подручја општине Лепосавић долази 23 мигранта из 7 насеља (Бистрице 9, Ђирковића 3, Јариња 3, Белућа 2, Гувниште 4, Лешка 1 и Лепосавића 1). Са подручја општине Нови Пазар долази 2 мигранта из 1 насеља (Постења). До 10 миграната дају 22 насеља и од 11 до 50 миграната дају 4 насеља. Насеља из којих долазе дневни мигранти у Лисину налазе се на различитој удаљености од ње: до 7 км удаљености налази се 2 насеља (Шипачина и Тиоце) која дају 26 (17,11%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налази се 5 насеља (Карадак, Казновиће, Муре, Рудница и Ново Село) која дају 54 (35,52%) миграната. Од 14 до 21 км удаљености налази се 6 насеља (Кравиће, Плавково, Бистрица, Ђирковиће, Јариње и Постење) која дају 22 (14,47%) миграната. Од 21 до 28 км удаљености налази се 8 насеља (Варево, Рашка, Рвати, Семетеш, Супње, Белуће, Гувниште и Лешак) која дају 43 (28,29%) мигранта. Преко 28 км удаљености налази се 5 насеља (Биочин, Брвеник насеље, Поцесје, Трнава и Лепосавић) која дају 7 (4,61%) миграната. Највећа удаљеност са које долазе радници на посао у Лисину (у рудник магнетита "Сува Река") је 34 км.

У РУДНИЦУ долази из 24 насеља 149 дневних миграната радника. Они у ово насеље долазе са подручја две општине: Са подручја општине Рашка долази 124 мигранта из 17 насеља (Бадња 1, Беоца 4, Биочина 1, Брвеника насеља 1, Варева 6, Гњилице 4, Казновића 3, Карадака 3, Кравића 4 Милатковића 1, Мура 8, Новог Села 8, Плавкова 9, Рашке 51, Рвата 3, Супња 20 и Тиоца 2). Са подручја општине Лепосавић долази 20 миграната из 7 насеља (Јариња 9, Лешка 6, Бистрице 1, Кошутице 1, Калњина 1, Крњина 1 и Постења 1). До 10 миграната дају 22 насеља, од 11 до 50 миграната даје 1 насеље и од 51 до 100 миграната даје 1 насеље. Насеља из којих долазе дневни мигранти у Рудницу налазе се на различитој удаљености од ње: до 7 км удаљености налази се 8 насеља (Казновиће, Карадак, Муре, Ново Село, Тиоце, Јариње, Плавково и Кошутица) која дају 43 (28,86%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налази се 8 насеља (Бадња, Кравиће, Рашка, Супње, Лешак, Бистрица, Калњин, и Постење) која дају 85 (57,05%) миграната. Од 14 до 21 км удаљености налази се 8 насеља (Беоци, Биочин, Брвеник насеље, Варево, Гњилица, Милатковиће, Рвати, Крњин) која дају 21 (14,09%) миграната. Највећа удаљеност са које дневни мигранти долазе у ово насеље је 19 км.

У КОРЛАЋЕ долази из 27 насеља 100 дневних миграната радника. Они у Корлаће долазе са подручја три општине: са подручја општине Рашка долази 94 мигранта из 23 насеља (Бадња 1, Беле Стеле 1, Беоца 1, Брвеника насеља 16, Брвенице 3, Варева 6, Градца 2, Драганића 1, Жерађа 1, Зарева 1, Жутице 1, Казновића 1, Кремића 8, Крушевице 1, Курића 4, Кућана 2, Павлиће 10, Пискања 2, Поцесја 3, Рашке 11, Рвата 3, Семетеша 1 и Супња 1). Са подручја општине Лепосавић долази 3 мигранта из 2 насеља (Лешка 2 и Постења 1). Са подручја општине Нови Пазар долази 3 мигранта из 2 насеља (Нови Пазар и Батњик). До 10 миграната даје 24 на-

сеља и од 11 до 50 миграната даје 3 насеља. Насеља из којих долазе радници на посао у Корлаће (рудник азбеста "Корлаће") налазе се на различитој удаљености од рудника: до 7 км удаљености налази се 4 насеља (Брвеник насеље, Жутице, Куриће и Пискања) која дају 36 (36%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налази се 8 насеља (Бела Стена, Беоци, Брвеник, Зарево, Варево, Кремиће, Павлица и Потесје) која дају 33 (33%) мигранта. Од 14 до 21 км удаљености налази се 8 насеља (Градац, Драганиће, Жерађе, Крушевица, Кућане, Рашика, Рвати, и Супње) која дају 22 (22%) мигранта. Од 21 до 28 км удаљености налазе се 4 насеља (Бадањ, Казновиће, Семетеш и Батњик) која дају 4 (4%) мигранта. Преко 28 км удаљености налази се 3 насеља (Лешак, Постење и Нови Пазар) која дају 5 (5%) миграната. Највећа удаљеност са које долазе дневни мигранти радници у Корлаће је 36 км.

У РАДОШИЋЕ долази из 18 насеља 74 дневна мигранта радника. Они у Радошиће долазе са подручја три општине: са подручја општине Рашика долази 72 мигранта из 16 насеља (Бадањ 16, Брвеника насеља 1, Казновића 2, Кремића 2, Лисине 1, Новог Села 2, Носољина 1, Плавкова 2, Потесја 2, Рашике 15, Рудница 3, Рвата 1, Семетеша 14, Супња 6, Тиоце 3, Трнаве 1). Са подручја општине Нови Пазар долази 1 мигрант из Дежева. Са подручја општине Лепосавић долази 1 мигрант из Коштуице. До 10 миграната даје 15 насеља и од 11 до 50 миграната даје 3 насеља. Насеља из којих долазе радници на посао у Радошиће (рудник олова и цинка "Кижевак") налазе се на различитој удаљености од рудника. До 7 км удаљености налази се 4 насеља (Бадањ, Семетеш, Тиоце и Потесје) која дају 35 (47,29%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налази се 4 насеља (Казновиће, Рашика, Рудница и Супње) која дају 26 (35,14%) миграната. Од 14 до 21 км удаљености налази се 5 насеља (Носољин, Ново Село, Плавково, Рвати и Коштуица) која дају 7 (9,46%) миграната. Од 21 до 28 км удаљености налази се 4 насеља (Лисина, Брвеник насеље, Кремиће и Триава) која дају 5 (6,76%) миграната. Преко 28 км удаљености налази се 1 насеље (Дежева) које даје 1 (1,35%) мигранта. Највећа удаљеност са које долазе радници мигранти у ово насеље је 31 км.

У КУЋАЊЕ долази из 28 насеља 61 радник дневни мигрант. Радници дневни мигранти долазе у ово насеље са подручја четири општине: са подручја општине Рашика долази 51 мигрант из 21 насеља (Баљевца 1, Беле Стене 1, Беоци 3, Биочина 1, Брвеника насеља 1, Брвенице 2, Гњилице 2, Драганића 2, Казновића 3, Корлаћа 1, Новог Села 3, Павлице 1, Пискање 1, Плавкова 1, Побрђа 1, Панојевића 1, Радошића 1, Рашике 5, Руднице 3, Рвата 2 и Супња 15). Са подручја општине Лепосавић долази 1 мигрант из Лепосавића. Са подручја општине Краљево долази 1 мигрант из Лозна. Са подручја општине Нови Пазар долази 8 миграната из 5 насеља (Дежеве, Новог Пазара, Постења, Тушимље и Батњика). До 10 миграната даје 27 насеља и од 11 до 50 миграната даје 1 насеље. Насеља из којих долазе радници на посао у Кућане (погон предузета "Шумник") налазе се на различитој удаљености од Кућана: До 7 км удаљености налазе се 5 насеља (Драганиће, Панојевиће, Рашика и Супње) која дају 25 (40,98%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налази се 9 насеља (Беоци, Биочин, Брвеник насеље, Гњилица, Казновиће, Радошиће, Рвати, Постење и Тушимља) која дају 17 (27,87%) миграната. Од 14 до 21 км удаљености налази се 9 насеља (Баљевца, Бела Стена, Брвеница, Корлаће, Ново Село, Павлица, Плавково, Рудница и Нови Пазар) која дају 14 (22,95%) миграната. Од 21 до 28 км удаљености налази се 3 насеља (Пискање, Побрђе и Дежева) која дају 3 (4,92%) мигранта. Преко 28 км удаљености налази се 2 насеља (Лозно и Лепосавић) која дају 2 (3,28%) мигранта. Највећа удаљеност са које долазе мигранти у ово насеље је 35 км.

У БРВЕНИК НАСЕЉЕ долази из 20 насеља 64 дневна мигранта. Радници дневни мигранти долазе у ово насеље са подручја две општине: Са подручја општине Рашика долази 62 мигранта из 18 насеља (Беле Стене 2, Беоци 9, Брвеника насеља 1, Брвенице 5, Варева 3, Војмиловића 1, Зарева 1, Жутница 7, Јошаничке Бање 1, Ковача 2, Корлаћа 6, Кремића 1, Крушевића 1, Пискање 1, Потесја 1, Рашике 11 и Супња 4). Са подручја општине Лепосавић долазе 2 мигранта из 2 насеља (Лешак и Јари-

ња). До 10 миграната дају 19 насеља и од 11 до 50 миграната даје 1 насеље. Насеља из којих долазе дневни мигранти у Брвеник насеље налазе се на различитој удаљености од њега: до 7 км удаљености налази се 10 насеља (Беле Стена, Беоци, Брвеник насеље, Брвеница, Варево, Жутице, Корлаће, Кремиће, Павлица и Писканьа) која дају 40 (62, 50%) миграната. Од 7 до 14 км удаљености налази се 4 насеља (Зарево, Попеље, Рашка и Супње) која дају 17 (26,57%) миграната. Од 14 до 21 км удаљености налази се 4 насеља (Ковачи, Војмиловићи, Јошаничка Бања и Крушевица) која дају 5 (7,81%) миграната. Од 21 до 28 км удаљености налази се 1 насеље (Јарине) које даје 1 (1,56%) мигранта. Преко 28 км удаљености налази се 1 насеље (Лешак) које даје 1 (1,56%) мигранта. Највећа удаљености са које долазе дневни мигранти у ово насеље је 29 км.

Табела 39

Удаљеност са које долазе дневни мигранти
у општину Рашка у 1985. години

Насеља имиграције	до 7 км	7/14	14/21	21/28	28 км	Свега
Рашка	2233	1148	379	175	88	4023
	55,51	28,53	9,42	4,35	2,19	100%
Баљевац	704	410	212	72	17	1415
	49,75	28,98	14,98	5,09	1,20	100%
Јошаничка Бања	97	40	1	2	1	141
	68,79	28,37	0,71	1,42	0,71	100%
Копаоник	6	23	9	38	95	171
	3,51	13,46	5,26	22,22	55,55	100%
Лисина	26	54	22	43	7	152
	17,11	35,52	14,47	28,29	4,61	100%
Рудница	43	85	21	-	-	149
	28,86	57,05	14,09	-	-	100%
Радошиће	35	26	7	5	1	74
	47,29	35,14	9,46	6,76	1,35	100%
Корлаће	36	33	22	4	5	100
	36,00	33,00	22,00	4,00	5,00	100%
Кућане	25	17	14	3	2	61
	40,98	27,87	22,95	4,92	3,28	100%
Градац	15	54	6	3	-	78
	19,23	69,23	7,69	3,85	-	100%
Брвеник Насеље	40	17	5	1	1	64
	62,50	26,57	7,81	1,56	1,56	100%
Укупно	3260	1907	698	346	217	6428
Учешће у %	50,72	29,67	10,85	5,38	3,38	100%

Гледајући у целини са удаљености до 14 км, што значи из најближих околних места путује преко 80% дневних миграната. Са даљим повећавањем растојања опада број и удео дневних миграната. У апсорбиционе центре дневних миграција на подручју општине Рашка дневни мигранти долазе пре тежко у малом броју из релативно великог броја насеља. Уколико је апсорбициони центар привредно развијенији и већи радио центар утолико је већи број насеља из којих долазе дневни мигранти: из 10 до 20 насеља дневни мигранти долазе у 4 апсорбиционе центра (у Градац из 10, Јошаничку Бању из 11, Радошиће из 18 и Брвеник насеље из 18 насеља; из 20 до 30 насеља дневни мигранти долазе у 5 апсорбиционих центара (у Копаоник из 23, Рудницу из 24, Лисину из 26, Корлаће из 27 и Кућане из 28 насеља); из преко 30 насеља дневни мигранти долазе у 2 апсорбиционе центре (у Баљевац из 63 и Рашку 116 насеља).

У апсорбиционе центре дневних миграција на подручју општине Рашка долази 462 (7,19%) дневна мигранта са подручја четири суседне општине:

НОВИ ПАЗАР 138 дневних миграната (у Брвеник 2, Кућане 8, Радошиће 1, Корлаће 3, Лисину 2, Баљевац 4 и Рашку 118 од чега су 29 ученици и 89 радници); у **ЛЕПОСАВИЋ** 169 дневних миграната (у Кућане 1, Радошиће 1, Корлаће 5, Рудницу 20, Лисину 23, Баљевац 2 и Рашку 117 од тога су 15 ученици и 102 радници); у **КРАЉЕВО** 130 дневних миграната (у Кућане 1, Грацац 42 ученика, Баљевац 58 и Рашку 29 од тога су 11 ученици и 18 радници); у **БРУС** 25 дневних миграната (у насеље Копаоник).

Максимална удаљеност са које долазе дневни мигранти у апсорбиционе центре на подручју општине Рашка је различита због различитог степена њихове привредне развијености. Та максимална удаљеност износи: за Рашку 84 km (за ученике средње школе 35 km, а за ученике основне школе 19 km) Баљевац 70 km (за ученике 10 km), Копаоник 53 km, Корлаће 36 km, Кућане 35 km, Лисину 34 km, Радошиће 31 km, Јошаничку Бању 29 km (за ученике 7,5 km), Брвеник насеље 29 km, Грацац 24 km (за ученике 10 km) и за Рудницу 19 km.

Избор и коришћење саобраћајних средстава. - Повољни саобраћајни услови на подручју општине Рашка омогућују дневним мигрантима коришћење разноврсних превозних средстава. Већина дневних миграната користи јавни саобраћај и то аутобуски, јер је он најразвијенији и његов ред вожње је најбоље подешен потребама дневних миграната. Избор саобраћајних средстава приказан је у Табели 40.

Из података у табели 40 се види да а у т о б у с као превозно средство користи највећи број дневних миграната 4.364 или 67,89%, од тога броја 3.006 (70,55%) су мигранти радници и 1.358 (62,76%) мигранти ученици. Проценат дневних миграната радника који користе аутобус као превозно средство до апсорбиционог центра варира од 51,01% (Грацац) до 100% (Јошаничка Бања и Копаоник), а проценат дневних миграната ученика који користе аутобус као превозно средство до апсорбиционих центара варира од 42,86% (Баљевац) до 100% (Јошаничка Бања). Са модернизовањем друмске мреже на подручју општине Рашка "Аутопревоз" из Рашке у промет уводи све већи број возила. За ученике основних школа обезбеђен је бесплатан превоз до школе. Неке радне организације на подручју општине Рашка организују превоз радника до радног места посебним аутобусима. То су напр. "Шумник" на релацији Рашка - Кућане; "Сува руда" на релацији Рашка - Радошиће и Рашка - Рудница - Копаоник; "Брвеник" на релацији Рашка - Баљевац и Рашка - Лешак; "Генекс - Копаоник" на релацији Рашка - Копаоник. Све је то допринело да аутобуски саобраћај последњих година доживи праву експанзију. Дневни мигранти који користе аутобус као превозно средство незадовољни су због недостатка чекаоница, па чак и заклона од кишне и невремена на местима где су стајалишта за аутобусе.

Ж е л е з и н и ц о м се превози 14 дневних миграната (радника) од којих 6 путује у Рашку и 8 у Баљевац, што укупно износи само 0,22% свих дневних миграната. Дневни мигранти мало користе воз као превозно средство зато што им не одговара ред вожње на железници и због мањег броја насеља уз пругу.

П у т и ч к и а у т о м о б и л као превозно средство користи 242 дневна мигранта (радника), од којих 223 путује у Рашку, 17 у Баљевац, 1 у Грацац и 1 у Брвеник насеље, што чини у укупном износу 3,76% свих дневних миграната.

М о т о ц и к л користи 43 дневна мигранта (2 ученика и 41 радник), од којих 24 мигранта путује у Рашку (2 ученика и 22 радника), 13 миграната (радника) у Баљевац, 2 мигранта (радника) у Рудницу и 4 мигранта (радника) у Грацац, што укупно чини 0,67% свих дневних миграната.

Табела 40 Мигранти према коришћењу саобраћајних средстава у општини Рашка 1985. године

	Аутобус	Железница	Путнички аутомобил	Мотоцикл	Бицикл	Пешаци	Свега
Рашка							
ученици	1053	-	-	2	8	632	1695
	62,12	-	-	0,12	0,47	37,29	100%
радници	1466	6	223	22	33	578	2328
	62,97	0,26	9,58	0,95	1,42	24,82	100%
свега	2519	6	223	24	41	1210	4023
	62,62	0,15	5,54	0,60	1,02	30,07	100%
Баљевац							
ученици	120	-	-	-	-	160	280
	42,86	-	-	-	-	57,14	100%
радници	863	8	17	13	14	220	1135
	76,04	0,70	1,50	1,15	1,23	19,38	100%
свега	983	8	17	13	14	380	1415
	69,47	0,57	1,20	0,97	0,99	26,85	100%
Јоканчићка Бања							
ученици	132	-	-	-	-	-	132
	100,00	-	-	-	-	-	100%
радници	9	-	-	-	-	-	9
	100,00	-	-	-	-	-	100%
свега	141	-	-	-	-	-	141
	100,00	-	-	-	-	-	100%
Копаоник							
радници	171	-	-	-	-	-	171
	100,00	-	-	-	-	-	100%
Лисина							
радници	139	-	-	-	-	13	152
	91,45	-	-	-	-	8,55	100%
Рудник							
радници	124	-	-	2	-	23	149
	83,23	-	-	1,33	-	15,44	100%
Радомић							
радници	43	-	-	-	-	31	74
	58,11	-	-	-	-	41,89	100%
Корлећ							
радници	84	-	-	-	-	16	100
	84,00	-	-	-	-	16,00	100%
Кућане							
радници	55	-	-	-	1	5	61
	90,16	-	-	-	1,64	8,20	100%
Градац							
ученици	53	-	-	-	-	7	60
	88,34	-	-	-	-	11,66	100%
радници	9	-	1	4	-	4	18
	50,01	-	5,55	2,22	-	22,22	100%
свега	62	-	1	4	-	11	78
	79,49	-	1,28	5,13	-	14,10	100%
Брвеник Насеље							
радници	43	-	1	-	-	20	64
	67,19	-	1,56	-	-	31,25	100%
Укупно							
ученици	1358	-	-	2	8	799	2167
	62,67	-	-	0,09	0,37	36,87	100%
радници	3006	14	242	41	48	910	4261
	70,55	0,33	5,68	0,95	1,13	21,36	100%
свега	4364	14	242	43	56	1709	6428
	67,89	0,22	3,76	0,67	0,87	26,59	100%

Б и ц и к л као превозно средство користи 56 дневних миграната (8 ученика и 48 радника) што чини 0,87% свих дневних миграната, од којих 41 мигрант путује у Рашку (8 ученика и 33 радника), 14 миграната (радника) у Баљевац и 1 мигрант (радник) у Кућане. Број миграната који користе бицикл и мотоцикл је промењив у току године. Највиши је лети, а најмањи зима када користе друга превозна средства. Бицикл и мотоцикл као превозно средство користе дневни мигранти који путују са мање удаљености (до 7 km).

П е ш а ц и су 1.709 лица или 26,59% свих дневних миграната (799 или 36,87% ученика и 910 или 21,36% радника). Процент дневних миграната који пешаче до апсорбиционих центара варира од 8,20% (Кућане) до 41,89% (Радошиће). Ти дневни мигранти путују пешице до апсорбиционих центара из оближњих насеља или из насеља до којих не допире аутобуски саобраћај. Пешице путују дневни мигранти у апсорбиционе центре из следећих насеља: у КУЋАНЕ из Панојевића, Драгаша и Гајилице; РАДОШИЋЕ из Бајња, Семетеша, Тиоца и Поцесја; ЛИСИНУ из Тиоца и Шипачине; КОРЛАЋЕ из Жутица и Пискања; ГРАДАЦ из Боровића и Трнаве; РУДНИЦУ из Плавкова, Мура и Карадака; БАЉЕВАЦ из Побрђа, Беле Стени, Курића, Пискање и Корлаћа и у РАШКУ из Супња и јужних делова Рвата и Варева.

Укупно утрошено време за вожњу и пешачење од места становишта до апсорбиционог центра дневних миграција и натраг може се сагледати из следеће табеле:

Табела 41

Време које дневни мигранти проведу у путу у општини Рашка у 1985. године у минутима

	до 30	31-60	61-90	91-120	121-150	151-180	Све
Рашка	2.214	1.054	464	166	101	24	4.023
	55,03	26,20	11,53	4,13	2,51	0,60	100
Баљевац	474	720	166	35	11	9	1.415
	33,50	50,88	11,73	2,47	0,78	0,64	100
Јошаничка Бања	-	17	88	1	-	35	141
	-	12,06	62,41	0,71	-	24,82	100
Копаоник	6	66	6	38	47	8	171
	3,51	38,60	3,51	22,22	27,48	4,68	100
Лисина	-	56	24	34	24	14	152
	-	36,84	15,79	22,37	15,79	9,21	100
Рудница	65	49	21	12	2	-	149
	43,63	32,89	14,09	8,05	1,34	-	100
Радошиће	16	40	12	3	2	1	74
	21,63	54,05	16,22	4,05	2,70	1,35	100
Корлаће	34	18	20	10	16	2	100
	34,00	18,00	20,00	10,00	16,00	2,00	100
Кућане	22	19	15	5	-	-	61
	36,06	31,15	24,60	8,20	-	-	100
Градац	12	64	2	-	-	-	78
	15,38	82,06	2,56	-	-	-	100
Брвеник насеље	39	22	2	1	-	-	64
	60,93	34,38	3,13	1,56	-	-	100
Укупно број	2.883	2.125	819	305	203	93	6.428
Учешће у %	44,85	33,06	12,74	4,74	3,16	1,45	100

На основу наведених података могу се извући закључци о времену које дневни мигранти користе за путовање. Тако путовање у оба правца у укупном трајању до 30 минута користи пајевски број дневних миграната на подручју општине Рашка (2.883 или 44,85%). Унутар наведеног временског ра-

спона највећи проценат дневних миграната има Брвеник насеље (60,93%), а најмањи Лисина и Јошаничка Бања имају пулу процената. Од 31 до 60 минута утроши на путовање 2.125 или 33,06% дневних миграната. У наведеном временском распону највећи проценат дневних миграната има Градац (82,06%), а најмањи Јошаничка Бања (12,06%). Од 61 до 90 минута утроши за путовање 819 или 12,74% дневних миграната. У границама наведеног временског распона највећи проценат дневних миграната има Јошаничка Бања (62,14%), а најмањи проценат Градац (2,56%). Више од 90 минута за путовање утроши мали проценат дневних миграната: од 91 до 120 минута 4,74%, од 121 до 150 минута 3,16%, а од 151 до 180 минута само 1,45%. Већина дневних миграната на подручју општине Рашка (4998 или 77,91%) утроши за путовање у оба правца до 60 минута. Једна трећина од њих више времена утроши за пешачење од куће до аутобуског стајалишта него од аутобуског стајалишта до радног места.

Структурне одлике дневних миграната. - Стручна спрема запосленог особља представља веома значајну компоненту производње. Управо њихова квалификованост и оспособљеност за обављање одређених послова чини основни услов интензивности рада.

Табела 42

Школска спрема радника дневних миграната
у општини Рашка у 1985. години

Насеља	ВСС	ВС	CCC	НС	ВКВ	КВ	ПКВ	НКВ	Свега
Рашка	48	59	238	67	234	1002	360	320	2328
	2,06	2,54	10,22	2,88	10,05	43,04	15,46	13,75	100
Баљевац	27	17	97	24	38	633	142	157	1135
	2,38	1,50	8,55	2,11	3,35	55,77	12,51	13,83	100
Јошаничка Бања	-	6	3	-	-	-	-	-	-
	-	66,67	33,33	-	-	-	-	-	100
Копаоник	2	5	52	39	3	44	17	9	171
	1,18	2,92	30,41	22,81	1,75	25,73	9,94	5,26	100
Лисина	-	4	11	-	4	51	26	56	152
	-	2,63	7,24	-	2,63	33,55	17,11	36,84	100
Рудница	1	6	17	-	10	76	22	17	149
	0,67	4,03	11,41	-	6,71	51,00	14,77	11,41	100
Радошиће	1	1	7	-	4	34	7	20	74
	1,35	1,35	9,46	-	5,41	45,94	9,46	27,03	100
Корлаће	-	2	12	-	2	49	10	25	100
	-	2,00	12,00	-	2,00	49,00	10,00	25,00	100
Кућане	-	2	3	-	8	33	2	13	61
	-	3,27	4,92	-	13,12	54,10	3,28	21,31	100
Градац	-	1	-	-	4	5	4	4	18
	-	5,56	-	-	22,22	27,78	22,22	22,22	100
Брвеник Насеље	2	2	16	-	7	19	3	15	64
	3,13	3,13	25,00	-	10,94	29,69	4,68	23,43	100
Укупно број	81	105	456	130	314	1946	593	656	4261
Учешће у %	1,90	2,46	10,70	3,05	7,37	45,67	13,92	14,93	100

У склопу општег процеса рада, дневни мигранти радне снаге имају велику улогу. Из тих разлога је потребно сагледати њихову квалификациону структуру, како би се знатним делом могло судити о улози овог дела радне снаге у делатностима места у којима су они укључени.

Анализом радника миграната у свих 11 апсорционних центара може се констатовати да су најбројни кваликовани радници (1.946 или 45,67%), а они су процентуално највише заступљени у Рашки 43,04%, а најмање у насељу Копаоник 25,73%. Некваликованих радника било је 656 или 14,93% и они су процентуално највише заступљени у Лисини 36,84%, а најмање у насељу Копаоник 5,26%. Затим следе полукваликовани радници 593 или 13,92%. Квалификациона структура радника дневних миграната је релативно повољна, јер на некваликоване и полукваликоване (приучене) отпада 28,85%.

Полна структура показује да мањи број радника дневних миграната чине жене. Са повећањем броја година живота жене се све мање опредељују за путовање. Бројни су разлози овој појави, од којих посебно треба истаћи обавезе удате жене као мајке и домаћице, али и потешкоће које путовање доноси. Од укупног броја радника дневних миграната 4.261 лице, на жене долази 674 лица или 15,82%, а на мушкице 3.587 лица или 84,18%. Највећи проценат дневних миграната жена долази на посао у туристичко насеље Копаоник (45,61%). Насеље Градац нема ни једну жену дневног мигранта. Највећи број жена дневних миграната имају следеће радне организације у Рашки: "Пролетер"- радна организација за израду кожне галантерије и конфекције (105), Дом здравља (42), "Копаоник"- туристичка угоститељска радна организација (36), "Ибар"- трговинско-производна радна организација (24) и индустријска кланица и хладњача (23 лица - табела 43).

Табела 43 Полна структура радника дневних миграната
у општини Рашка у 1985. години

насеља	свега	мушки	проценат	женски	проценат
Рашка	2.328	1.925	82,69	403	17,31
Баљевац	1.135	994	87,58	141	12,42
Јошаничка Бања	9	5	55,56	4	44,44
Копаоник	171	93	54,39	78	45,61
Лисина	152	148	97,37	4	2,63
Рудница	149	133	89,26	16	10,74
Радишће	74	69	93,24	5	6,76
Корлаће	100	97	97,00	3	3,00
Кућане	61	54	88,52	7	20,73
Градац	18	18	100,00	-	-
Брвеник Насеље	64	51	79,69	13	20,31
Укупно	4.261	3.587	84,18	674	15,82

Разматрање старосне структуре дневних миграната радника представља важан моменат у структури дневних миграната радне снаге. Ова структура не само да показује године живота радника путника него може да укаже и на продуктивност њиховог рада. Познато је да се млађи радници лакше прилагођавају променама у процесу производње, по правилу располажу већим знањем и брже усвајају новише, док стари радници имају дуже искуство и често су на послу прецизнији и упорнији.

У укупном обиму радника миграната у 11 апсорционих центара на подручју општине Рашка на првом месту су радници у старосној групи од 31 до 40 година старости (1.514 лица или 35,53%), а на другом месту су радници у

старосној групи од 21 до 30 година старости (1.362 лица или 31,97%). Мали број и проценат учешћа миграната до 20 година старости (181 лице или 4,25%) представља нормалну појаву у данашње време. Дуже трајање школовања у средњим, вишим и високим школама и одслужење војне обавезе доприноси да удео миграната старих до 20 година буде незнатан. Старијим особама путовање причинљава озбиљне потешкоће, они уз то чешће оболељавају па се због тога број радника миграната после 40 година нагло смањује. Гледајући одвојено апсорпционе центре дневних миграција радне снаге уочавају се извесне разлике у старосној структури миграната. У Баљевцу, Јошаничкој Бањи, Копаонику и Корлаћу најбројнији су мигранти у старосној групи од 21 до 30 година старости. У Рашки, Лисини, Рудници, Радошићу и Кућанима најбројнији су мигранти у старосној групи од 31 до 40 година. У Градцу и Брвенику насељу најбројнији су мигранти у старосној групи од 41 до 50 година старости. Дужина мигрантског стажа представља један од елемената који одређује старост дневних миграната радне снаге. Овај момент може да укаже на традицију дневне миграције, на стамбене проблеме у апсорпционим центрима дневних миграција, повољност или неповољност живљења на селу, саобраћајне прилике на датом подручју и став радних организација према путовањима запослених и на читав низ других чинилаца.

Табела 44

Старосна структура радника дневних миграната у општини Рашка у 1985. години

насеља	до 20	20-30	31-40	41-50	51-60	преко 60 год.	свега
Рашка	28	519	984	510	277	10	2.328
	1.20	22,29	42,27	21,91	11,90	0,43	100
Баљевац	133	648	196	127	31	-	1135
	11,72	57,09	17,27	11,19	2,73	-	100
Јошаничка Бања	1	7	1	-	-	-	9
	11,11	77,78	11,11	-	-	-	100
Копаоник	8	83	64	12	4	-	171
	4,68	48,54	37,43	7,01	2,34	-	100
Лисина	-	8	75	46	23	-	152
	-	5,26	49,35	30,26	15,13	-	100
Рудница	-	16	82	33	18	-	149
	-	10,74	55,03	22,15	12,08	-	100
Радошиће	-	2	47	20	5	-	74
	-	2,70	63,51	27,03	6,76	-	100
Корлаће	11	48	22	17	2	-	100
	11,00	48,00	22,00	17,00	2,00	-	100
Кућане	-	13	21	13	14	-	61
	-	21,31	34,43	21,31	22,95	-	100
Градац	-	3	4	10	1	-	18
	-	16,67	22,22	55,56	5,55	-	100
Брвеник насеље	-	15	18	19	12	-	64
	-	23,44	28,13	29,68	18,75	-	100
Укупно	181	1362	1514	807	387	10	4.261
Учешће у %	4,25	31,97	35,53	18,93	9,08	0,24	100

Из података у табели 45. може се уочити да у укупном броју радника дневних миграната на подручју општине Рашка, број миграната расте са дужином мигрантског стажа све до стажа 7 - 9 година, када достиже највећи број (1.551 лице или 36,40%). На другом месту по броју и проценту су мигранти који путују преко 9 година (1.271 лице или 29,83%). То указује да

дневне миграције радне снаге на овом подручју имају традицију. Гледано одвојено по апсорpcionим центрима уочавају се извесне разлике у миграционом стажу дневних миграната радника. Највише радника имају са миграционим стажом до 3 године Копаоник, од 4 до 6 година Градац (Јошаничка Бања има подједнак број радника до 3 и од 4 до 6 година), од 7 до 9 година Баљевац, Рудница, Корлаће и преко 9 година Рашица, Лисина, Радошиће, Кућане и Брвеник насеље.

Табела 45 Структура дневних миграната радника према миграционом стажу у општини Рашица у 1985. години

насеља	до 3 год.	4 до 6 год.	7 до 9 год.	преко 9 год.	свега
Рашица	315 13,53	394 16,93	773 33,20	846 36,34	2328 100%
Баљевац	139 12,25	270 23,79	510 44,93	216 19,03	1135 100%
Јошаничка Бања	4 44,44	4 44,44	1 11,12	-	9 100%
Копаоник	120 70,18	45 26,32	6 3,50	-	171 100%
Лисина	13 8,55	17 11,19	46 30,26	76 50,00	152 100%
Рудница	7 4,69	20 13,42	103 69,14	19 12,75	149 100%
Радошиће	9 12,16	9 12,16	26 35,14	30 40,54	74 100%
Корлаће	11 11,00	17 17,00	50 50,00	22 22,00	100 100%
Кућане	2 3,28	10 16,39	15 24,59	34 55,74	61 100%
Градац	4 22,22	10 55,56	4 22,22	-	18 100%
Брвеник насеље	4 6,25	15 23,44	17 26,56	28 43,75	64 100%
Укупно број	628	811	1551	1271	4261
Учешће у %	14,74	19,03	36,40	29,83	100%

Последице дневних миграција радне снаге. - Географске последице дневног путовања радне снаге можемо поделити у три категорије: физиономске, популацијске и економске.

Физиономске последице. - Дневне миграције радне снаге остављају одређени траг на изглед, тј. на физиономију насеља и простора. Ове промене се врше с једне стране у месту становљања, а с друге у месту рада (апсорционом центру). Географски простор који повезује ова насеља и сам доживљава измене. Оштрте физиономске разлике између града и села постепено се смањују.²²³ Радници дневни мигранти преносе на своје село карактеристике које су својствене граду. Измене у занимљању становништва, њихова оријентација на привређивање у граду (или неком другом радном центру) или задржавање на селу, изазивају промене у изгледу и функцији стамбених зграда. Нове зграде које подижу радници дневни мигранти на подручју општине Рашица (често уз помоћ кредита добијеног од радне орга-

²²³ Матија Ђанић, *Дневне миграције становништва према Сомбору и Апатину и њихове социо-економске последице*, Сомбор 1972, 127.

низације) су налик на градске. Уз куће неки мигранти подижу гараже и радионице.

Табела 46 Број кућа које су дневни мигранти радне снаге изградили у својим селима на подручју општине Рашка уз помоћ кредита од радне организације у периоду 1970-1974. године

	1970	1971	1972	1973	1974	свега
Број изграђених кућа	65	109	163	120	153	610
Број добијених кредита од радне организације	50	23	62	32	90	257

Од 610 кућа за становање које су изграђене у селима на подручју општине Рашка за 4 године у периоду 1970-1974. године 257 или 42% кућа изграђено је уз помоћ кредита које су радници дневни мигранти добили од својих радних организација. Све радне организације дају својим радницима кредите за изградњу кућа на селу, јер им је то јефтиније него да им обезбеђују станове у граду за шта немају материјалне могућности. Радници дневни мигранти подижу своје куће у доњем делу села, ближе путу и тако доприносе померавању села и стварању нових делова села. Под утицајем општег друштвеног и привредног развитка, сеоска насеља на овом подручју мењају свој лик. Овим променама знатно доприносе дневни мигранти радне снаге који се често јављају као иницијатори за измену изгледа насеља (за изградњу пута, довођење воде, изградњу моста и слично). По правилу места која су ближе граду, из којих долази највећи број миграната радника, брже и у већој мери мењају свој лик. У 8 сеоских насеља на овом подручју која дају највећи број дневних миграната (Вареву, Пискањи, Рватима, Белој Стени, Беоцима, Казновићу, Драганићу и Рудници) у периоду 1961-1981. године 61,40% домаћинстава изградило је нове станове. У 8 сеоских насеља на овом подручју која дају најмањи број дневних миграната радника (Гостирадићу, Покрвенику, Вртипама, Лукову, Раковицу, Лисини, Боћу и Црној Глави) у поменутом периоду само 38,74% домаћинстава изградило је нове станове.²²⁴

Дневне миграције становништва, на првом месту кретање радне снаге, доводе до знатних физиономских промена у два највећа апсорбионса центра дневних миграција радне снаге на овом подручју у Рашки и Баљевцу. Око аутобуске станице у Рашки и главног аутобуског стајалишта у Баљевцу налазе се угоститељски објекти, мање продавнице и неколико киоска у којима се продаје штампа и цигарете. Улице и путеви који воде од аутобуске станице у Рашки и аутобуских стајалишта у Баљевцу ка већим предузећима су асфалтиране и осветљене.

Популационе последице - Дневне миграције радне снаге изазвају одређене промене у самом становништву. Оне утичу на измену професионалне структуре активног становништва. Проценат пољопривредног становништва се пајвише смањио, а проценат непољопривредног становни-

²²⁴ Попис становништва, домаћинства и станова 1981. Домаћинства, пољопривредно становништво и пољопривредни фондови домаћинстава, табела 195, СЗС, Београд 1984.

штва се највише повећао у сеоским насељима која дају највећи број дневних миграната радника.

Из података у табели 47 види се да 8 насеља која дају највећи број дневних миграната радника имају низак проценат пољопривредног становништва (13,54%), а у 8 насеља која дају најмањи број дневних миграната радника на овом подручју проценат пољопривредног становништва је три пута већи (47,05%).

Табела 47 Процент пољопривредног становништва 1981. године у насељима на подручју општине Рашка која дају највећи број дневних миграната радника²²⁵

насеља	мигранти радници	број становника	број пољопривредног становништва	процент пољопривредног становништва
Варево	327	1181	111	9,39
Пискања	144	588	81	13,77
Рвати	141	802	131	16,33
Бела Стена	140	646	33	5,10
Беодри	125	525	91	17,33
Казновиће	101	597	125	20,93
Драганиће	94	256	52	20,31
Рудница	93	317	41	12,93
Укупно	1165	4912	665	13,54

Процент пољопривредног становништва 1981. године у насељима на подручју општине Рашка која дају најмањи број дневних миграната радника.

насеља	мигранти радници	број становника	број пољопривредног становништва	процент пољопривредног становништва
Гостирадић	3	119	27	22,68
Покрвеник	6	90	10	11,11
Вртице	6	170	42	24,70
Луково	6	88	37	42,04
Раковац	7	533	279	52,34
Лисина	9	151	35	23,17
Боће	9	303	106	34,98
Црна Глава	9	484	376	77,67
Укупно	55	1938	912	47,05

Дневне миграције радне снаге утичу на структуру становништва према школској спреми. Насеља која дају већи број дневних миграната радника имају већи проценат становника са средњом, вишом и високом школом, а насеља која дају мањи број дневних миграната радника имају мањи проценат становника са средњом, вишом и високом школом. Тако у 8 насеља на подручју општине Рашка која дају највећи број дневних миграната средњу стручну спрему има 17,49% становника, вишу 1,18% и високу 0,43%. У 8 поменутих насеља на подручју општине Рашка која дају најмањи број дневних миграната радника средњу стручну спрему има 5,93% становника, вишу 0,31% и високу само 0,05%.

Под утицајем дневне миграције радне снаге изменјена је структура домаћинстава према броју чланова. Насеља која дају више дневних миграната

²²⁵ Исто.

радника имају већи проценат домаћинства са мањим бројем чланова, а насеља која дају мањи број дневних миграната радника имају већи проценат домаћинства са већим бројем чланова. Тако у 8 насеља која дају највећи број дневних миграната радника 45,60% домаћинства (1981. год.), има 1 до 3 члана, 50,08% од 4 до 6 члanova и 4,32% преко 7 члanova. У 8 насеља која дају најмањи број дневних миграната радника 33,65% домаћинства има од 1 до 3 члана, 45,52% од 4 до 6 члanova и 20,83% преко 7 члanova.

Дневне миграције радне снаге утичу такође и на смањење природног прираштја, смањење директне миграције село - град, имиграцију становништва на ово подручје са подручја суседних општина, итд.

Економске последице. - Код разматрања економских последица дневних миграција радне снаге потребно је, с једне стране, сагледати последице које су у непосредној вези са радом дневних миграната у граду (апсорционом центру), а са друге стране последице које проистичу из привређивања у месту становаша.

Већина дневних миграната радника је упућена на допунско привређивање у пољопривреди. Они допунским радом у пољопривреди доприносе упраћењу пољопривредне производње. У домаћинствима дневних миграната све више се гаје расне млечне краве, које треба да обезбеде млеко за чланове породице и за производњу сира за тржиште. Домаћинства дневних миграната радника су претежно власници пољопривредних машина. Тако у 8 насеља која дају највећи број дневних миграната радника 11,62% домаћинства (1981. год.) су власници трактора, а у 8 насеља која дају најмањи број дневних миграната радника само 5,33% домаћинства су власници трактора. Један број дневних миграната, првенствено занатлије (столари, бравари, електричари, зидари, молери, терацери, кројачи, аутомеханичари и водописталтери, и други) обављају занатске услуге уз рад. У неким насељима под утицајем дневних миграција радне снаге јавила се угоститељска делатност, отворене су кафани (Рудици, Бильјановцу, Градцу и Брвенику). Повећање броја мешовите категорије становништва према изворима прихода доприноси поправљању економског положаја села. Измена животног стандарда са тенденцијом пораста, основни је циљ целокупне активности дневних миграната радника. Ове измене се манифестишу у величини и функционалности куће, увођењу разних техничких уређаја у домаћинству, поседовањем и коришћењем моторних возила, путем квалитетније и правилније исхране, бољег одевања и па други начин.

У непосредној вези са радом дневних миграната радника у граду (апсорционом центру) има више последица: дневни мигранти утичу позитивно на промет у трговини и саобраћају, радници-путници често касне на посао, нарочито зими; они који долазе са већим удаљеностима често побољевају; субота и недеља се користе за допунско привређивање у кући или ван ње. На тај начин ова категорија радника је скоро без недељног одмора, то се негативно одражава на интензитет и квалитет рада. У сезони пољопривредних радова, дневни мигранти радници долазе са својих имања преморени тако да не могу нормално да извршавају своје задатке, а многи изостају са послом, узимају боловање, те то често ремети нормалан ток рада у производњи у предузетима у којима раде. Узимање боловања од стране дневних миграната радника у сезони обављања пољопривредних радова може се делимично

илустровати следећим примером: у фабрици ауто-делова "З. октобар" у Рашки 1985. године било је 407 радника од чега су 243 били радници путници, укупно боловање за јануар, фебруар и март износи за поменуту годину 9.618 часова, а у сезони пољопривредних радова укупно боловање за јун, јул (у августу је колективни годишњи одмор) и септембар износи 15.532 часа или 61,92% више.

Услови под којима живе и раде дневни мигранти доста су тешки и доводе до разних оболења. Они су изложени разним климатским непогодностима, неурено се хране, недовољно спавају, психички су стално напретнути, често раде ноћу, а многи конзумирају веће дозе алкохола и никотина. Поред свега тога, због додира са другим путницима они су изложени и разним инфекцијама. Из тих разлога њихова кондиција за рад постепено слаби, те они чешће и више оболевају и изостају са послом него остало особље.

Дневни мигранти (радници и ученици) позитивно утичу на подизање културног нивоа сеоске средине. Под утицајем дневне миграције становништва изменењена је пошта миграната и чланова њихових породица. У њиховим кућама стари намештај замењен је новим савременим или деловима новог савременог намештаја, повећао се број радио и телевизијских пријемника, касетофона, грамофона и примерака дневне и недељне штампе. У подизању културног нивоа сеоске средине већи утицај имају ученици дневни мигранти, јер они представљају спону између градске и сеоске омладине. Ученици путници се укључују у рад сеоских омладинских организација, нарочито у рад спортских друштава (која постоје у Трнави, Плешину, Брвеници, Казповојићу, Брвенику насељу, Рватима, Беоцима, Вареву и Биљановцу) и културно - уметничких друштава (која постоје у Брвеници и Брвенику насељу).

Гледано у целини, дневни мигранти (радници и ученици) с обзиром да раде или уче школу у граду или ванградским радним и школским центрима и да контактирају са другим мигрантима и другим становништвом, и сами се брже мењају прихватајући разне културне навике.

Дневне миграције ученика имају и друге последице. Тако се позитивно одражавају на промет путника у саобраћају на овом подручју и на промет у трговини у местима школовања; а негативно се одражавају на успех ученика због губљења времена на путовање, повременог кашњења на наставу зими због неуреног саобраћаја и повременог одсуствовања са наставе због болести које се јављају као последица прехода у путу.

У свескупним миграционим кретањима дневне миграције представљају значајан вид миграционих кретања становништва на овом подручју, јер у њима учествује 6.428 миграната (4.261 радник и 2.167 ученика). Дневне миграције радне снаге јавиле су се у послератном периоду као масован облик миграционих кретања становништва због брзог развоја ваншумадијских делатности у Рашки, Баљевцу, Јошаничкој Бањи, Корлаћу, Брвенику насељу, Рудници, Лисини, Кућану, Градцу, Радошићу и Копаонику и потребе за радом снагом у њима, а дневне миграције ученика јавиле су се због развоја школства у Рашки, Баљевцу, Јошаничкој Бањи и Градцу. Рашка као најразвијенији привредни и школски центар апсорбује највећи број дневних миграната 4.023 или 62,59% (2.328 или 54,10% радника и 1.695 или 78,12% ученика) из највећег броја насеља (116) са подручја општине Рашка, Нови Пазар, Краљево и Лепосавиће. Основни разлози свакодневног путовања рад-

ника на посао ван свог места су економске природе. Дневне миграције радне снаге подстичу развој ванпољопривредних делатности, јер су у њиховој функцији. Привредне делатности апсорбују 95,52% дневних миграната радника (највише индустрија 45,06%), а непривредне делатности само 4,48%. Максимална удаљеност са које долазе дневни мигранти радници је 84 км, ученици средње школе 35 км, а ученици основне школе 19 км. Број и удео дневних миграната опада са повећањем растојања. Са повећањем растојања опада квалификациона структура дневних миграната радне снаге; 80,39% радника дневних миграната долази на посао са удаљеностима до 14 км. Највећи број радника дневних миграната користи као превозно средство аутобус 67,89%, а 77,91% дневних миграната утроши у току дана за путовање до апсорpcionог центра и натраг до 60 минута. Највећи број дневних миграната радника су квалификованы радници 84,18% дневних миграната радника су мушкирци, а 15,82% су жене. Највећи број дневних миграната радника 35,53% је у староспој групи од 31 до 40 година. Највећи број дневних миграната радника 36,40% је са миграционим стажом од 7 до 9 година. Дневне миграције радне снаге изазивају промене у самом становништву у насељима из којих потичу мигранти (смањење пољопривредног становништва, природног прираштаја, и броја чланова у домаћинству и побољшање образовне структуре становништва). Под утицајем дневне миграције радне снаге настају промене у физиономији сеоских насеља која дају дневне мигранте радне снаге (сеоска насеља се померају према путу и мењају се изглед и функција стамбених зграда). Дневне миграције радне снаге изазивају и економске промене (средства зарађена ван свога села улажу се у унапређење пољопривредне производње, а свакодневно путовање и бављење допунским радом у пољопривреди и обављању занатских услуга, негативно се одражава на продуктивност у радним организацијама у којима су запослени, међутим, и поред те негативности нужно је постојање ове категорије радне снаге. Испољења оскудица радне снаге у рударству и индустрији каменог материјала условиће у паредном периоду повећање миграције радне снаге са подручја суседних општина Нови Пазар и Лепосавиће. Настављање пада природног прираштаја условиће смањење дневне миграције ученика. Планирана изградња мањих индустријских објеката у неким сеоским насељима и мањим радним центрима условиће појаву нових апсорpcionих центара и повећање броја дневних миграната радне снаге у неким мањим апсорpcionим центрима.

Потреба друштвеног усмеравања миграција становништва

Да би се смањило исељавање становништва са овог подручја мора се предузети више мера међу којима истичемо следеће:

- Убрзанији друштвени и привредни развој општине Рашка, путем проширења постојећих и изградњом нових производних капацитета.

- Интензивирање пољопривредне производње, а нарочито производње овчијег и говеђег mesa, мерама кредитне и пореске политике и откупом пољопривредне производње.

- Конкретним економским мерама треба радити на изједначавању радника у индустрији и радника у пољопривреди, јер они сада нису у равноправном положају па отуда сељак пољопривредник има сталну жељу да одлази, запошљава се и побољшава свој статус.

- Побољшање услова живота и рада сеоског становништва је могуће остварити, на разне начине, при чему је од крупног значаја дисперзија привредних инвестиција и побољшање свих вида инфраструктуре.

- На нивоу центара заједнице насеља треба даље развијати активности и изграђивати објекте за свакодневне потребе друштвеног живота и редовне потребе снабдевања и услуга - просторије за културне активности и мале спортиве, самоуслугу, апотеку, угоститељску радњу, занатско-услужне радње итд. На нивоу свих мањих насеља и суседстава у већим треба обезбедити објекте за најнеопходније свакодневне потребе становништва (продавницу мешовите робе, бифе са мањом двораном за окупљање и берберницу).

- Потребно је извршити саобраћајно повезивање села са њиховим центрима (са центрима заједнице насеља), односно са центром општине.

- Радне организације са овог подручја треба да дају кредите својим радницима дневним мигрантима са села да подижу куће у својим насељима..

- У центрима заједнице насеља (месних заједница) треба отворити мање производне капацитете из области индустрије, рударства, занатства, домаће радиности и мале привреде (Градцу, Брвенику, Рудничци и другим центрима). И на тај начин створити могућности за повећање запослености и повећање типа аграрно - неаграрних домаћинстава.

- Даљим развојем туристичко - рекреативних капацитета на Копаонику уз значајније ослањање на домаћу радиност, малу привреду и даљим развојем и модернизацијом бањског туризма у Јошаничкој Бањи обезбедити даље запошљавање становништва са Копаоника и других делова општине Рашка. Да би се, у светлу ових чињеница, променио друштвени и економски положај општине Рашка чини се да ће бити неопходно учинити значајни заокрет у развојној политици коју шира друштвена заједница води у настојању да убрза развој недовољно развијених подручја. Без већих улагања неће се моћи зауставити њихова депопулација.

- Даље смањењем опште и специфичне смртности, учишти да средње трајање живота дође на ниво који се остварује у економски развијеним земљама. Својење смртности одјачади свести на друштвено и медицински могућ ниво. Рехабилитацију рађања довести на ниво неопходан за обновљање становништва.

- Активним здравственим просвећивањем смањити високо учешће абортуса као неефикасног метода контрацепције. Смањити утицај абортуса па појаву стерилитета, што значи, у крајњој линији повећати фертилитет у сеоским насељима где је низак. Из изложеног следи да мере популационе политике не могу бити аутохтоне, него су one утрагене у целокупну реализацију

усвојене политике друштвеног и привредног развоја. Реч је о мерама, економске, социјалне, просветне, здравствене и других политика.²²⁶

²²⁶ Програм друштвено економског развоја подручја Копаоника, смеска 7 - општина Рашка, Институт за економику индустрије, Београд 1985, 24, 37, 243-244; Развитак становништва подручја Копаоника, Економски институт, Београд 1985, 99-102; Симпозијум: Савремене карактеристике и проблеми размештаја становништва у СР Србији, II, Статистичар, 9 за 1981. годину, Орган статистичког друштва Србије за теоретску и примењену статистику, Аранђеловац, 28-31. октобар 1980, 104 (дискусија Владимира Ђурића); Душан Брезник, "Демографска кратања у Србији и мере за решавање проблема", *Становништво*, 3-4, 1975, 1-2, 1976, Београд 1978, 64-65.

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Српско становништво је на овом подручју карактерисала гушћа насељеност до велике сеобе крајем 17. века. На присуство Влаха-сточара на овом тлу указују топоними ипр: Влашки поток у Белом Пољу, брдо Влах изнад Копривнице у Ковачима, Влашка куће у Курићу, Влашка равна у Баљевцу, Влашко брдо у Павлици, Влашки врх у Боровићу, Влашке баре у Вареву, Влашке стране у Плешину. Називи неких засеока потичу од влашких мушких имена. Поједини називи насеља упућују на породице (родове) које су овде живеле пре досељавања данашњег становништва (Курићи, Кремићи, Кравићи, Драганићи).

После турских освајања податке о становништву овог подручја налазимо у турским пописима (дефтерима). Најстарије податке о именима домаћина и њихових очева у неким селима на овом подручју пружа попис из 1585. године. Навешћемо неке примере:

село Бело Поље: Живко Јован, Продан Михал, Санко Вуксан, Поп Шиль, Обрад Радул, Радосав Михал; Супње: Вукић Вук, Радивоје Вук; Кравиће: Никола Марко, Влад Вук, Ратко Рахач. Обрад Богдан, Ранко Радина, Вук Нико, Степан Радица; Орахово: Никола Ђуро, Радисав Оливер, Кућане: Вук Вукдан, Цветко Берашин, Вук Владица, Тодор Ранко, Димитри Радина, Иван Вук, Радисав Рани, Вук Владе.²²⁷

Ислам није ухватио корена на овом подручју. У дефтерима из 1533. године забележено је да су нека села имала муслиманске куће (Варево 1, Горња Рудница 2, Градац 1, Горњи Рвати 1, Крушевица 1, Чешљар данашњи заселак Градца 1 и Радочевићи данашњи заселак Зарева 1) које су вероватно биле власништво спахија са стране.²²⁸

Већина становништва на овом подручју је релативно младог порекла. То не значи да ови досељеници нису затекли и праве староседеоце, који су током времена постепено изумрли, стопили се са новодосељеницима или се

²²⁷ Хамиџ Хадибегић, "Званични подаци о сточном фонду на подручју Новог Пазара, Трговишта и Бихора 1585. године", *Историјски записци*, XXVI, 4, Орган Историјског института и Друштва историчара Црне Горе, Титоград 1969, 601-607.

²²⁸ Адем Ханџић, *Два прва пописа Зворничког санджака из 1519. и 1533. године*, Академија наука и уметности Босне и Херцеговине и Српска академија наука и уметности, *Грађа*, XXVI, Одјељење друштвених наука, 22, Сарајево 1986, 97-139.

иселили ("Шакламени из Црне Главе и Бонцићи из Курића".²²⁹ и "Чурле" и Драке из Боровића²³⁰ чиме се може објаснити препоношење топонима из ранијих, често врло давних времена.

На порекло данашњег становништва на овом подручју утицале су поменуте метанастазичке струје. Међу најстарије досељенике могу се убројити породице (родови) чији су преци досељени следећим метанастазичким струјама:

- Косовска струја (крајем 17. и у првој половини 18. века):

Дубовци у Раковцу, Пајовићи, Ђоровићи, Ђаковићи, Вељковићи и Котурановићи у Јошаничкој Бањи, Ђоровићи у Лисини, Петровићи, Перовићи и Коловићи (чије је старо презиме Медари) у Зареву, Медаревићи (Медари) у Бильановцу и Пискањи и Бубаје и Милићевићи у Бинићу.

Метохијска струја (у првој половини 18. века):

Ђорђевићи у Мурама, Поповићи, Караповићи и Јаковљевићи у Рудици, Чеперковићи и Лазићи у Шипачини, Карадићи у Бадњу и Жутцама, Стефановићи и Гајтановићи у Беочима, Новаковићи и Милетићи у Вареву, Крушевци у Семетешу, Веселиновићи и Драгичевићи у Брвеници, Вучетићи, Пауновићи, Богојевићи, Марјановићи, Луковићи, Матовићи, Мијајловићи, Радосављевићи и Јоковићи у Курићу, Пауновићи у Пискањи, Радивојевићи у Казновићу, Чеперковићи, Живковићи, Пановићи, Деспотовићи, Димитријевићи, Радосављевићи, Петровићи и Максићи у Новом Селу, Дражовићи у Рватима, Алексићи у Супњу, Илићи и Ђоковићи у Жижковићима у Баљевцу.

Динарска струја (у 18. веку) из Херцеговине:

Кашићи у Пискањи, Букаре у Бинићу, Милутиновићи, Мијајловићи, Милићевићи, Иванчевићи и Марковићи из Ивања у Боровићу, Диздаревићи, Вучковићи и Петровићи у Корлаћу, Илићи из Лучица у Баљевцу, Савићи из Копривнице у Ковачима, Гајовићи из Жерађа. Са подручја данашње Црне Горе: Прњаци, Танајковићи, Настићи и Николићи у Казновићу, Тодоровићи и Петровићи из Ројчића у Рудици, Јовановићи, Јанковићи, Глушковићи, Томићи и Димитријевићи у Раковцу, Поповићи у Себимилу, Бељаковићи у Побрђу, Петровићи и Ђоровићи у Павлици, Курандићи, Радовићи, Матовићи и Алемпијевићи у Трнави, Грковићи, Божанићи, Савковићи, Филиповићи, Јовановићи и Лазовићи у Боњу, Трифуновићи, Јосијевићи, Максимовићи, Матићи и Вукосављевићи у Црној Глави, Главчићи и Томовићи у Ковачима, Главчићи у Брвеници, Раковићи и Костовићи у Војниковићу, Арсенијевићи (Прогомеље) и Глукчевићи у Рватима.

Међу најстарије досељенике овог подручја спадају још:

Бекчићи у Раковцу, Дечовићи у Кућанима, Пејчићи у Казновићу, Јоксимовићи у Гњилици, Пејићи и Анђелковићи у Рудици, Станчићи и Ковачевићи у Беочима и Јаковљевићи у Вареву.

По Милисаву Лутовцу међу најстарије миграционе струје низ долину Ибра спада досељавање Мратишића (по слави св. Мрата). Они су се раније звали Кулизама и тврде да су даљим пореклом из Куче.²³¹ На овом подручју има неколико породица (родова) Мратишића. Једни су досељени раније (Мијајловићи у Милатковићу, Грковићи и Пударевићи у Казновићу, Трикоши у Лисини и Рудици, "Цветићи - Кулизе у Тиоцу и Секулићи - Кулизе у Семе-

²²⁹ Радослав Љ. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, Архив САНУ, Етнографска збирка бр. 476/II42, 53-72 (рукопис).

²³⁰ Радомир Илић, и.д., 663.

²³¹ Милисав В. Лутовац, *Етничке промене у области Старе Рашке*, 106..

тешу”²³², а други касније (Пепчићи у Белој Стени, Кулизе у Плешину, Јовановићи и Николићи - “Баруцићи” у Грађцу који су дали рођаци Кулизама у Плешину и “Шарци - Кулизе у Биочину”.²³³

По Радославу Љ. Павловићу “Кулизе су давно допли од некуд од Скадра. Били су номади”²³⁴. По Жарку Шћепановићу “Кулизића је било у племену Тарски Никшићани. Кулизићи у Ибарском Колашину у крајњем потичу из Поттарја, мада не би требало искључити ни могућност доласка неких родова Мратинаца у Ибарски Колашин из других крајева. Сви припадници племена Тарски Никшићи нијесу потицали из рода Никшићи; штавише, сва је прилика да су припадници овог рода у односу на остале били у мањини”.²³⁵

Полазећи од специфичности миграција које су се одвијале на овом подручју од 17. века до данас и порекла становништва по насељима, издвојићемо три досељеничка слоја: најстарији досељенички слој од краја 17. века до 1833. млађи досељенички слој од 1833. до 1945. године, најмлађи досељенички слој после 1945. године

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА СЕОСКИХ НАСЕЉА

Бадањ. - Најстарији досељеници су: Карадићи (20) досељени од Пећи. Они су Дробњаци а “старином су из Вацојевића”²³⁶. Поповићи (11) “досељени су из Лопата у Вацојевићима”²³⁷. Радуловићи (24) су досељеници са Косова. Њихов предак звао се Радул Косовац²³⁸. Млађи досељеници су: Петровићи (2) су досељени из Ројчића у Рудницу, Видићи (2) су досељеници из Себимиља, Миловићи (1) су досељеници из Пецеса, Глукчевићи (1) су досељеници из Рвата, Диздаревићи (2) су досељени из Корлаћа и Тодоровићи (1) су досељени “од преко Ибра”. Најмлађи досељеници су: Лазићи (1) су досељени из Шипачине, Чомагићи (2) су досељени из Семетеша, Вељовићи (1) су досељени из Радошића и Пановићи (1) су досељени из Семетеша.

Бела Стена. - Најстарији досељеници су: Биорци (13) чије је старо презиме Васиљевићи. Досељени су из Бихора у Црној Гори из села Јабланова од Васиљевића који своје порекло везују за Куче²³⁹. Жарковићи (11) су пореклом из Црне Горе (вероватно Вацојевићи). Петровићи (7) и Крсмановићи (2) су пореклом из Лопата у Лијевој Ријеци у Вацојевићима. Вујанци (11) су досељени од Вујанаца из оближњег села Зарева. Вујанци су пореклом из села Лопата у Вацојевићима. Крчаковићи (Крчаци) (4) досељени су из Рвата где су живели на месту које носи назив Крчак, а пореклом су из Црне Горе. Млађи досељеници су: Пројовићи (5) су пореклом из Црне Горе из племена Бјелопавлићи²⁴⁰ из села Слатине где су некада живели њихови

²³² Радослав Љ. Павловић, и.д., 57, 80.

²³³ Петар Ж. Петровић, *Рашка, антропогеографска проучавања II*, посебни део, 201 (рукопис).

²³⁴ Радослав Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, 203.

²³⁵ Жарко Шћепановић, *Средње Полимље и Поттарје*, 144-145.

²³⁶ Радослав Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, 334.

²³⁷ Исти, *Антропогеографска проучавања Котапоника*, 80.

²³⁸ *Дефтер из 1833.*

²³⁹ Милисав В. Лутовац, *Бихор и Корита*, 133.

²⁴⁰ Радомир Илић, и.д., 660.

преци Проје²⁴¹. Павловићи (1) су досељени "од Ушћа". Ристовићи (1) су досељеници из Покрвеника. Пешовићи (3) су досељеници из суседног Паклења у Побрђу. Милосављевићи (1) су досељени из Чечине. Тимотијевићи (1) су досељени "од Рожаја". Пешићи (4) су досељени "од Студенице" (Бели Поток), а пореклом су од Куча. Чорбина (1) су досељени из Градца. Кијевчани (1) су досељени из Плешине. Јекићи (1) су досељени из Паклења у Побрђу. Тиосављевићи (2) су досељени из Дивичњака у Долцу код Новог Пазара. најмлађи досељеници су Вујанци (7) који су досељени из Гостирадића.

Черење у Белој Стени. - Најстарији досељеници су: Вуковићи (23) су досељени из Црне Горе из племена Вајојевића. Митићи (5) су досељени из Црне Горе из села Лопата у Вајојевићима. Млађи досељеници су: Вујанци (4) су досељеници из Гостирадића. Шаптовићи (2) су досељени из села Врањева код Студенице, а пореклом су из Црне Горе (вероватно Бјелопавлићи). Јаснићи (Танићи) (7) су досељени из Брвенице. По баби Јаснић добили су презиме Јаснићи. Ракићи (4) досељени су из Ржана у Бинићу, а пореклом су из Ибарског Колашина. Ђоковићи (3) су досељени "од Н. Пазара". Мандићи (7) су досељени из Брвеника. Драгојловићи (2) су досељени из Бзовика. Тодоровићи (1) су досељени из Корлаћа. Јемуловићи (1) су досељени из Побрђа. Читлучани (1) су пореклом из Ибарског Колашина. Нићифоровићи (5) су досељени из Постења код Новог Пазара. У Постење су досељени из Забрђа код Иванграда. Пореклом су Кучи²⁴². Најмлађи досељеници су: Додеровићи (1) су досељени из Старе Бање код Лесковца. Вучковићи (2) су досељени из села Реке. Максимовићи (2) су досељени из Трнаве.

Шумник у Белој Стени. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Ђорђевићи (3) досељени из Кремића. Дугалићи (3) су досељени из Врањева код Студенице. Пореклом су из Херцеговине. Код Стоца у Херцеговини у селу Доњи Поплат налази се Дугалића Махала²⁴³. Пројовићи (3) су досељени из Чечине. Мартићи (Коматине) (2) су досељени из Дежеве код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе из племена Кучи²⁴⁴. Јаснићи (3) су досељени из Черења. Најмлађи досељеници су: Дрманџићи (1) досељени из Кућана и Пењишевићи (1) досељени из Беода.

Бело Поље - Старих досељеника нема. Млађи досељеници су: Младеновићи (4) су досељени из Пероша у Ибарском Колашину. Кајку да им је старо презиме Гавриловићи. Пореклом су од Пећи. Један њихов предак (Арсеније Младеновић) вратио се за Дечане где се закалујерио. Нешовићи (Огњановићи) (9) су досељени од Пећи, а пореклом су Кучи²⁴⁵. Вучковићи (Огњановићи) (3) су се доселили из суседног села Носольина. Пореклом су Кучи од Пећи. Миленковићи (Вујадиновићи) (3) пореклом су Морачани²⁴⁶. Сретеновићи (1) су досељени из Тушимље. Кучевићи (1) су досељени из Плешине. Видићи (1) су досељени из Себимиља и Пењовићи (1) су досељени из Милатковића од Пењовића (Дробњака).

Беоци. - Најстарији су: Ковачевићи (14) и Станчићи (12) који су досељени из Ибарског Колашина. Гајтановићи (14) су досељени "из Црнчева од планине Гајтана из околине Пећи"²⁴⁷. Стефановићи (13) су досељени од Пећи. Мојовићи (13) су пореклом из Црне Горе из племена Бјелопавлића. Читлучани (11) су досељени из Ибарског Колашина из села Читлука. Пореклом су из Црне Горе "од Никшића"²⁴⁸.

²⁴¹ Петар Шобајић, *Бјелопавлићи и Пљешинци*, 229.

²⁴² Милисав В. Лутовац, *Ибарски Колашин*, 155.

²⁴³ Јефто Дедијер, *Херцеговина*, 341.

²⁴⁴ Ејун Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, 212.

²⁴⁵ Петар Ж. Петровић, н.д., 31.

²⁴⁶ Исто, 31.

²⁴⁷ Радомир Илић, н.д., 640.

²⁴⁸ Милисав В. Лутовац, н.д., 68.

Читлучани - "Бундовићи" (6) су досељени из Тиоца. Млађи досељеници су: Пењишићевићи (10) су досељени из суседног села Варева. Пореклом су из Црне Горе (вероватно од Шекулараца у Васојевићима). Трифуновићи (3) су досељени из села Рикова са Рогозне. Радоњићи (2) су досељени из старовлашког села Коритњика. Андријанићи (2) су досељени из Брвенице. Бошковићи (1) су досељени од Бошковића из Крушевице. Вељовићи (Рајовићи) (1) су досељени "од Рожаја". Пореклом су из племена Ровца. Јемуловићи (1) су досељени из Побрђа. Курандићи (2) су досељени од Курандића (Пипера) из Трнаве. Кошани (3) су досељени из Тадења. "Кошани су Морачани из села Коса па отуда Кошани"²⁴⁹. Лазаревићи (Пендићи) (1) су досељени из Бинића. Марковићи (1) су досељени из суседног села Брвеника. Максимићи (1) су досељени из Новог Села. Миловићи (2) су досељени из Потесја. Мирковићи (2) су досељени од Мирковића (Васојевића) из Ладојевића у Боровићу. Шаптовићи (1) су досељени од Шаптовића из суседног села Варева. Шаптовићи (1) су досељени "од Студенице". Најмлађи досељеници су: Бакрачевићи (1) су досељени из Тушимље "од Бакрачевића Бјелопавлића"²⁵⁰. Бељаковићи (1) су досељени од Бељаковића (Дробњака) из Побрђа. Дугалићи (1) су досељени од Дугалића из Варева. Ђорђевићи (1) су досељени из Црне Главе. Зврболовићи (1) су досељени из Радошића. Кнежевићи (1) су досељени од Кнежевића (Куча) из Рвата. Мишићи (1) су досељени од Мишића (Куча) из Носољина. Миленковићи (1) су досељени од Миленковића (Васојевића) из Тлачине у Боровићу. Недељковићи (1) су досељени из Буча у Крушевици. Нешовићи (1) су досељени од Нешовића (Куча) из Белог Поля. Пејићи (1) су досељени из Руднице. Ристовићи (1) су досељени из Шипоља код Косовске Митровице. Рашовићи (1) су досељени из Рудна. Чоматићи (1) су досељени од Чомагића (Васојевића) из Семетепе. Шћеловићи (1) су досељени из Потесја. Божићи (1) су досељени "од Рудна" и Ђурковићи (1) су досељени из Потесја.

Биљановац - Најстарији досељеници су: Велковићи (20) су досељени из Барине у Јелакцу²⁵¹. Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Стефановићи (Караклајићи) (4) "су досељени из Васојевића"²⁵². Медаревићи (6) су досељени од Медара из Бечвара у Зареву. Млађи досељеници су: Спаловићи (3) су досељени из старовлашког села Реке. Пореклом су из Црне Горе "из села Спаловића у Шекулару"²⁵³. Медаревићи (1) су досељени из суседног села Пискање. Радовановићи (1) су досељени из суседног села Покрвеника. Велковићи (3) су досељени од Вельковића из Јошаничке Бање. Пешовићи (1) су досељени из Баљевца. Пековићи (2) су досељени од Пековића (Морачана) из Војмиловића. Ђорђевићи (1) су досељени "од Александровца". Вельковићи (1) су досељени од Вельковића (Морачана) из Жупана у Ковачима који су род Вельковићима староседеоцима у Биљановцу. Пљакићи (1) су досељени из Плоче. Којићи (1) су досељени из Црне Горе. Радуловићи (Чинегелићи) (3) су досељени од Радуловића из Покрвеника. Савићи (1) су досељеници из Копривнице у Ковачима. Виријевићи (1) су досељени од Виријевића из Карадака. Јемуловићи (1) су досељени из Баљевца. Гајевићи (2) који су досељени из Жерађа, пореклом су из Херцеговине (од Билеће). Тошићи (1) су досељени из Трепча (Дольани). Биорци (1) су досељени од Биорца (Куча) из Баљевца. Трифуновићи (1) су досељени од Трифуновића (Морачана) из Црне Главе. Павловићи (1) су досељени из Тадења.

Најмлађи досељеници су: Јовановићи (1) су досељени из Плане. Радуловићи (7) су досељени од Радуловића-Чингелића из суседног села Покрвеника. Бојовићи (2) су досељени из Покрвеника. Остраћани (1) су досељени из Павлице. Новковићи (1) су досељени из Новковића (Лопаћана) из Пискања. Радовановићи (3) су досељени

²⁴⁹ Исто, 104.

²⁵⁰ Петар Ж. Петровић, н.д., 209.

²⁵¹ Радослав Ј. Павловић, н.д., 47.

²⁵² Исто, 71.

²⁵³ Исто.

из Покрвеника. Ђукићи (2) су досељени из Покрвеника. Токалићи (3) су досељени од Токалића из Бара. Један род су са Бојанићима у Барама. Пореклом су из Шекулава у Плавско-Гусињској области у Црној Гори²⁵⁴. Трифуновићи (2) су досељени од Трифуновића (Лопаћана) из Плане. Дилапарини (1) су досељени "од Чачка". Арсенијевићи (1) су досељени из оближњег Шашева. Жујовићи (1) су досељени из Азање. Ердоглије (1) су досељене из Лозна. Зечевићи (1) су досељени из Казновића. Мартинићи (1) су досељени из Горњег Милановца. Кашићи (1) су досељени од Кашића (Херцеговца) из суседног села Пискање. Боковићи (1) су досељени од Боковића из Жижковца у Баљевцу. Богојевићи (1) су досељени од Богојевића (Морачана) из Плане. Јевремовићи (1) су досељени из Ибарске Слатине. Кнежевићи (1) су досељени од Кнежевића (Куче) из Јелакца. Трифуновићи (1) су досељени од Трифуновића (Морача) из Црне Главе. Вељковићи (1) су досељени од Вељковића из Јошаничке Бање. Пејићи (1) су досељени од Пејића из Руднице. Пековићи (11) су досељени од Пековића (Морачана) из Војмиловића. Краговићи (2) су досељени из Ковача. Пореклом су Морачани. Главчићи (1) су досељени од Главчића из Ковача. Лазаревићи (1) су досељени из Јелакца. Јовановићи (1) су досељени од Јовановића (Дробњака) из Дубраве у Војмиловићу. Милосављевићи (1) су досељени из Ковача. Чипелчићи (1) су досељени из Бара. Угринићи (1) су досељени из Јелакца, а "воде порекло од Поповића из Пальешвиће који су старионом од Тетова"²⁵⁵.

Биниће. - Најстарији досељеници су: Пецићи (4) "старион из Црне Горе по предању из племена Његуша"²⁵⁶. Дудићи (2) воде порекло од Пецића. Живковићи (8) су пореклом из Црне Горе од Ријеке Црнојевића. Лубичићи (2) су досељени из Железице код Студенице²⁵⁷. Млађи досељеници су: Томовићи (5) и Врдићи (2) су пореклом из Црне Горе. Џодићи (1) су досељени из Рудна. Пореклом су из Црне Горе од Мораче. Павловићи (1) су досељени из Дајића код Иванчице. Андријанићи (1) су досељени од Андријанића (Лопаћана) из Брвенице. Најмлађи досељеници су Живковићи (1) који су досељени од Крагујевца.

Велење у Бинићу. - Најстарији досељеници су Барлови (7) који су досељени из Црне Горе од Никшића (номади сточари). Млађи досељеници су: Милићићи (3), Раковићи (2) и Џодићи (1) су досељени из Рудна. Андрићи (1) су досељени из Рудна, а пореклом су из Црне Горе од Ријеке Црнојевића. Поповићи (1) и Букаре (1) су досељени из Риљијног Дола у Бинићу.

Грабовник у Бинићу. - Најстарији досељеници су: Бубаје (2) су досељени са Косова. Кајку да им је старо презиме Богић. Миљићевићи (2) воде порекло од Бубаје. Млађи досељеници су Врдићи (2) који су досељени из Бинића.

Јаблановик у Бинићу. - Најстарији досељеници су: Матовићи (8) и Здравковићи (5) су пореклом из Црне Горе од Ријеке Црнојевића.

Луке у Бинићу. - Најстарији досељеници су Котуровићи (10) који су досељени из Врањева код Студенице. Пореклом су из Херцеговине. Старо презиме њихово је Илић. Ново презиме су добили по свом претку Вуку Илићу који је правио дрвене котуре за кола. Млађи досељеници су Боровићи (1) који су досељени из Белих Вода код Иванчице.

Ржана у Бинићу. - најстарији досељеници су: Несторовићи (1) који воде порекло из Црне Горе из племена Његуши. Ракићи (1) су досељени из Растишта код Ђакова²⁵⁸, а пореклом су из Ибарског Колашина. Млађи досељеници су: Даничићи (4) су пореклом из Црне Горе (вероватно Пипери). Бимбашини (1) су досељени из Себиниља. Томовићи (1) су досељени из околине Новог Пазара. Милосављевићи (1) су

²⁵⁴ Исто, 76, 69.

²⁵⁵ Исто, 11.

²⁵⁶ Ејун Мушковић, н.д., 233.

²⁵⁷ Радомир Илић, н.д., 633.

²⁵⁸ Исто, 634.

досељени из Зацкуља. Периштићи (2) су досељени из Раленовића код Студенице. Филиповићи (1) су досељени "од Дежеве".

Риљин До у Бинићу. - Најстарији досељеници су Букаре (12) су "старином из Херцеговине"²⁵⁹. Млађи досељеници су: Барлови (1) су досељени из Велења у Бинићу. Поповићи (4) су досељени из Чечине. Обрадовићи (2) су досељени из Слатине код Ушћа. Премовићи (1) су досељени од Премовића (Братоножића) из Радошића. Марићи (3) су досељени из Чечине.

Биочин. - Старијих досељеника нема. Млађи досељеници су: Шарци (16) су досељени из Штитара код Новог Пазара. "Сматрају се да су Кучи"²⁶⁰. Коматине (12) су досељени из Дежеве код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе из племена Кучи из братства Мрњавчевићи²⁶¹. Гошевци (Илићи) (7) су досељени из села Гошева код Сјенице. Макојевићи (5) су досељени из Грађановића код Новог Пазара. "Пореклом су из племена Пипери"²⁶². Јовановићи (1) су досељени из суседног села Лукова из Радовешвића²⁶³.

Боровиће. - Најстарији досељеници су: Николићи (3), Недељковићи (5), Маринковићи (2), Ђоковићи (2), Милосављевићи (1) и Манојловићи (1). Њихови преци дошли су из Црне Горе (вероватно Лошајани). Ђоковићи имају рођаке Галовиће у старовлашким Лазама. Млађи досељеници су: Максимовићи (Кривчевићи) (1) су досељени из Батњика код Новог Пазара. Пореклом су од Колашина. Јаковљевићи (1) су досељени од Јаковљевића из Варева. Вучковићи (1) су досељени из Палежа у селу Река. Радовановићи (1) су досељени из суседне Тлачице.

Ивање у Боровићу. - Најстарији досељеници су: Милутиновићи (2), Мијаиловићи (2), Милићевићи (1), Иванчевићи (2), Марковићи (4) и Радосављевићи (1). Њихови преци дошли су из Херцеговине. Млађи досељеници су Мирковићи (Чекановићи) (2) који су досељени из суседних Саса. Најмлађи досељеници су Павловићи (1) који су досељени из Коритњика. У Ливчанима код Ивања живе две породице: Петровићи (3) који су пореклом из Херцеговине и спадају међу најстарије досељенике и Матовићи (1) су досељени из Јаблановика у Бинићу и спадају у млађе досељенике.

Сасе у Боровићу. - Најстарији досељеници су: Мирковићи (Чекановићи) (4) су досељени из Врановине код Новог Пазара. "Чекановићи су из Старог Влаха, где се помињу још у 18. веку. Милић Чекановић се помиње као вођа Старовлашана у рату против Турака 1737-1739"²⁶⁴. Јовковићи (3), Мирковићи (1) и Милосављевићи (1) "досељени су из села Забрђа у Старој Србији"²⁶⁵, а пореклом су из Горње Мораче.

Равни у Боровићу. - најстарији досељеници су Јовичини (5) који су досељени из Дежеве код Новог Пазара, а пореклом су из Црне Горе (Васојевићи).

Котиљевац у Боровићу. - Најстарији досељеници су Борђевићи (8) који су досељени од Дежеве, а пореклом су из Црне Горе (Васојевићи).

Ладојевићи у Боровићу. - Најстарији досељеници су: Радосављевићи (10), Милојевићи (1), Илићи (1) и Мирковићи (3) су досељени од Дежеве, а пореклом су из Црне Горе (Васојевићи). Млађи досељеници су: Здравковићи (1) су досељени из Јаблановика у Бинићу. Чорбанићи (1) су досељени из Плешине. Најмлађи досељеници су Живковићи (1) који су досељени од Студенице.

Тлачина у Боровићу. - Најстарији досељеници су: Нићифоровићи (1), Стевановићи (3), Радовановићи (3), Миленковићи (2), Симијоновићи (3) и Пантовићи (5)

²⁵⁹ Радослав Ј. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, 362.

²⁶⁰ Ејуп Мушовић, и.д., 258.

²⁶¹ Јован Ердељановић, *Кучи, Братоножићи и Пипери*, Слово Љубве, Београд 1981, 130, 132.

²⁶² Петар Ж. Петровић, и.д., 201.

²⁶³ Исто.

²⁶⁴ Миле Ристић, *Стари Влах*, Новинско-издавачко предузеће "Туристичка штампа", Београд 1963, 198.

²⁶⁵ Радомир Илић, и.д., 664.

чији су преци досељени из Црне Горе из племена Васојевића. Млађи досељеници су Савини (1) који су досељени из Драка у Боровићу.

Ријека у Боровићу. - Најстаријих осељеника нема. Млађи досељеници су: Петровићи (2) и Аксентијевићи (4) чији су преци досељени од Новог Пазара после ослобођења овог подручја од Турака.

Драке у Боровићу. Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су Савини (2) који су досељени из Плешина. Најмлађи досељеници су Радосављевићи (1) који су досељени из Ладојевића у Боровићу.

Боће. - Најстарији досељеници су Божанићи (5), Грковићи (6), Савковићи (3), Јовановићи (1) у Филиповићи (2) су потомци претка Боћа који је досељен из Подгорице (Титограда). Лазовићи (13) су досељени из суседног села Војмиловића. Пореклом су из Лопата у Лијевој Ријеци у Васојевићима²⁶⁶. Чомагићи (4) су досељени из Чомаге у Јошаничкој Бањи. "Старином су из Качамака у Васојевићима. Најпре су се доселили у Тиоце, а онда су неки одсељени у Јошаничку Бању и тамо засновали засеок Чомагићи"²⁶⁷. Млађи досељеници су: Павловићи (4), Милојасављевићи (4), Пецићи (1) и Вукмировићи (1) су досељени из Барина у Јелакцу. Њихови преци су пореклом од Мораче. Угринићи (1) су досељени из Јелакца. Трифуновићи (1) су досељени из Црне Главе. Најмлађи досељеници су: Дубовци (1) су досељени од Дубоваца из Раковца. Васильковићи (1) су досељени из Барина у Јелакцу. Њихови преци су пореклом од Мораче.

Брвеник. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Марковићи (7) су досељени из Ибарског Колашина. Младеновићи (2) су досељени из Белог Поља од Младеновића који су пореклом од Пећи. Чекићи (3) су досељени од Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе из Плавско-гусинске области. Јаковљевићи (5) су досељени са Рогозне. Стефановићи (3) су досељени из суседног села Беоца. Глишовићи (3) су досељени из Жутице. Мандићи (2) су досељени из Беле Стене.

Брвеник насеље. - Најстаријих и млађих досељеника нема. Најмлађи досељеници су: Карадићи (1) су досељени из Жутице. Ђорђевићи (3), Михаиловићи (1) и Јевђићи (1) су досељени из Лучна у суседном селу Кремићу. Вилимоловићи (4) Ђачићи (1) и Рајовићи (2) су досељени из Драгодана у Кремићу. Милојевићи (1), Максимовићи (3), Вујовићи (1) и Кнежевићи (1) су досељени из Кремића. Вујовићи (3), Павловићи (8), Острађани (2) и Чоловићи (1) су досељени из Павлице. Ђорђевићи (1) и Кошани (1) су досељени из Жутице. Јовановићи (1) и Диздаревићи (1) су досељени из Корлаћа. Андријанићи (1), Раковићи (1) и Веселиновићи (1) су досељени из Брвенице. Дамјановићи (1) су досељени из Зарева. Бошковићи (1) су досељени из Градца. Новаковићи (1) и Шумарци (1) су досељени из Варева. Јоковићи (1) су досељени из Крушевице. Беочани (1) су досељени из Казловића. Дупчићи (1) су досељени из Бадња. Трифуновићи (1) су досељени из Тиоца. Ђурковићи (1) су досељени из Потесја. Чомагићи (1) су досељени из Семетеша. Букаре (1) су досељени из Биника. Стефановићи (1) су досељени из Беоца. Миленковићи (1) су досељени из Боровића. Матовићи (1) су досељени из Дољца код Новог Пазара. Вуловићи (1) су досељени из Жуњевића код Новог Пазара. Влајовићи (1) и Анђелковићи (1) су досељени из Шароња код Новог Пазара. Стојановићи (1) су досељени из Врановине код Новог Пазара. Радисављевићи (1) су досељени из Грачана код Новог Пазара. Радосављевићи (1) су досељени из Мекинића. Ковачевићи (1), Ђојовићи (1), Јозовићи (1) и Вукадиновићи (1) су досељени из Требића. Ђорђевићи (1) и Миливојевићи (1) су досељени из Јариња. Пановићи (1) и Вукмировићи (1) су досељени из Јелакца. Ралевићи (1) су досељени из Витомирице код Пећи. Пореклом су из Калудре код Иванграда, а старином су од Цеклина. Крстојевићи (1) су досељени од Блаца. Рајовићи (1) су досељени из Башче код Рожаја. Божанићи (1) су досељени "од Студени-

²⁶⁶ Радослав Љ. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 60, 58.

²⁶⁷ Исти, *Подибар и Гокчаница*, 331.

це". Ковачевићи (1) су досељени од Рудна, Јовановићи (1) су досељени из Ужичке Пожеге. Шекићи (1) су досељени из Црне Горе. По предању су пореклом из Белопавлића.

Брвеница. - Најстарији досељеници су: Главчићи (1) пореклом су из Црне Горе "од Лима". Андријанићи (22) су пореклом из Лопата у Лијевој Ријеци у Вацојевићима. По предању биле су две сестре Вујана и Андријана. Вујана је била у Зареву, а Андријана у Брвеници. Потомци Вујане су Вујанци а потомци Андријане су Андријанићи²⁶⁸. Бојовићи (8) воде порекло од Андријанића од претка Андријанића Боја који се помиње у Брвеници 1833. године. Вујанци (3) су досељени од Вујанца из Зарева. Максимовићи (9) воде порекло од Вујанца од претка Максима Вујанца који се помиње у Брвеници 1833. године. Драгићевићи (2) су досељени од Пећи. Пореклом су из Црне Горе из племена Белопавлићи. Веселиновићи (3) воде порекло од Драгићевића од претка Веселина Драгићевића који се помиње у Брвеници 1833. године. Гвозденовићи (5) су досељени из Лука у Бинићу²⁶⁹. Пореклом су из Црне Горе (Вацојевићи). Старо презиме им је Вуковићи. Митровићи (1) су пореклом из Црне Горе (Вацојевићи). Млађи досељеници су Митровићи (други) (3) су досељени из Дубраве у Војмиловићу. Пореклом су из Црне Горе (Дробњаци). Митровићи (трети) (1) су пореклом из Јајца у Босни. Милићи (1) су досељени из Черевића у Белој Стени. Пантовићи (5) су досељени из Главице у Градцу. Пореклом су из Црне Горе (Кучи). Чекићи (1) су досељени из Брвеника. Анђелковићи (1) су досељени из Коритњака. Миликићи (1) су досељени из Рудна. Лазовићи (2) су досељени из Вршка у Гњиланци. Карадићи ((1) су досељени из Жутице. Миленковићи - Карадићи (4) су досељени из Жутице. Раковићи (3) су досељени из Велења у Бинићу. Марковићи (1) су досељени из Тадеја (Сенци). Дугалићи (1) су досељени из Шумника у Белој Стени. Нешковићи (2) су досељени из Ратара у Коритњаку. Никићи (1) су досељени из Кухана. Читлучани (1) су досељени из Беогаца. Мојовићи (1) су досељени из Беогаца. Мутавџићи (2) су досељени из Тушимље. Гаровићи (1) су досељени из Башче код Рожаја. "Њихов предак је с Медуна из Куча"²⁷⁰. Рајовићи (1) су досељени из Супња. Николићи (1) су досељени из Градца. Чорбићи (1) су досељени из Милатковића. Млађи досељеници су: Вујанци (2) су досељени из Гостирадића. Кошани (1) су досељени из Беогаца. Марковићи (1) су досељени из Милатковића.

Варево. - Најстарији досељеници су: Новаковићи (6) су досељени од Пећи. Јаковљевићи - Џефердановићи (3) су пореклом из Црне Горе вероватно од Џевердановића из племена Цуца. Шумарци - Барјактаревићи (7) "су од Барјактаревића из Петњака код Иванграда"²⁷¹. Шумарци добили су по селу Шумаре које се налази на сјеничко-пештерској висоравни одакле су се доселили у Варево. Шумарци (други) (31) су досељени из Корлате од Лужњана који су пореклом из Црне Горе од племена Кучи. Јеленковићи (10) воде порекло од Јеленка Боровићанина који се насељио из Боровића од Ђоковића. Млађи досељеници су: Андрићи (2) су досељени из Штавља код Сјенице. Пореклом су из Црне Горе (Ровчани). Дугалићи (11) су досељени из Врањева код Студенице. Станчићи - Станчићи (7) су пореклом из Црне Горе. По баби Стани добили су презиме Станчићи - Станчићи. Савићи (3) су досељени из Тушимље код Новог Пазара. Читлучани (1) су досељени из Читлучана из суседног села Беогаца. Вујанци (1) су досељени из Беле Стене. Петровићи (1) су досељени из Боровића. Чорбићи (1) су досељени из Котраже у Градцу. Најмлађи досељеници су: Дудићи су досељени из Рашке. Булатовићи (1) су досељени од Рожаја. Нанков-

²⁶⁸ Радомир Илић, и.д., 639.

²⁶⁹ Исто.

²⁷⁰ Милисав В. Лутовац, *Рожаје и Штавља - антропогеографска истраживања*, САН, Одјељење друштвених наука, Српски етнографски зборник, LXXV, Насеља и порекло становништва 37, Београд 1960, 371.

²⁷¹ Радомир Губерина, и.д., 38.

ски (1) су досељени из Македоније. Презимена осталих послератних досељеника у ово насеље налазе се у одељку о послератним миграцијама село - град.

Власово у Вареву. - Најстарији досељеници су: Милетићи (2) су досељени из Пењи. Савићи (7), Саковићи (15) и Петровићи (5) су пореклом из Црне Горе из племена Кучи. Крстовићи (Кијевчани) (4) су досељени од Кијевчана из Плешиће, а пореклом су из Црне Горе од Вацојевића. Млађи досељеници су: Михаиловићи (4) су пореклом из Црне Горе од Вацојевића. Ракитићи (5) су досељени од Ракитића из Себимиља. Шаптовићи (4) су досељени из Врањева код Студенице. Најмлађи досељеници су: Перовићи (2) су досељени из Рашке од Перовића Вацојевића. Живковићи (1) су досељени из Крагујевца. Обрадовићи (1) су досељени из Крагујевца. Вучићи (1) су досељени из Херцеговине. Вујошевићи (1) су досељени из Мојковца. Презимена осталих бројних послератних досељеника у овај део Варева налазе се у одељку о послератним миграцијама село - град.

Војмиловићи. - Најстарији досељеници су: Костовићи (8) и Раковићи (6) чији су претци досељени из Лопата у Лијевој Ријеци у Вацојевићима. Курсулићи (3), Карловићи (9), Петровићи (1), Симовићи (1) и Јовановићи (3) чији су претци досељени из села Цветке код Краљева, а пореклом су из Црне Горе из Дробњака. Јанковићи (7) су досељени од Јанковића из Криве Реке. Претци Јанковића у Кривој Речи досељени су од Пењи, а пореклом су из Црне Горе од Куче²⁷². Јаснићи (6) су досељени из Забрђа на Рогозни. Пековићи (8) су пореклом од Пецића (Морачана) из Јелакца. Млађи досељеници су: Главчићи (1) су досељени из Ковача. Милојевићи (5) су досељени од Милојевића из Мечкара у Црној Глави.

Вртиће. - Најстарији досељеници су Терзићи (8) који су досељени из Полумира а пореклом су из Црне Горе. Млађи досељеници су Питићи (4) су досељени из Пита из Араповића у Коштан Пољу²⁷³. Пантовићи (2) и Ђурђићи (1) су досељени од Дечовића из Кућана. Најмлађи досељеници су: Милосављевићи (1) су досељени из Трнаве. Шаловићи (1) су досељени од Шаловића из Себимиља. Колашинци (1) су досељени из Рвата. Деспотовићи (1) су досељени из Бељака у Новом Селу. Пашајлићи (1) су досељени из Себимиља. Чешљарци (1) су досељени из Трнаве.

Пињајдже у Вртићима. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Радомировићи (4) су досељени из Ибарског Колашина. Старином су од Призрења²⁷⁴. Симовићи (Виријевићи) (4) су досељени из Крњина. "Пореклом су из Црне Горе из Потарја"²⁷⁵. Премовићи (11) су досељени из Трешњевика код Иванграда²⁷⁶. Пореклом су из Братоножића²⁷⁷. Миличевићи (6) су досељени из Јабланице код Иванграда²⁷⁸. Мировићи (1) су досељени из Кузмичева код Новог Пазара. Терзићи (1) су досељени из Вртића. Најмлађи досељеници су Бугарићи (1) су досељени из Врановине код Новог Пазара. "По предању они су из Овчег Поља из Македоније"²⁷⁹.

Гњилица. - Најстарији досељеници су: Јоксимовићи (5) који воде порекло од Јоксима Томовића који се спомиње у Гњилици 1833. године. Алексићи (3) воде порекло од Алексе Томовића који се помиње у Гњилици 1833. године. Ђорђевићи (4). Ова три рода су истог порекла. Њихови претци су досељени веома давно (вероватно од Пењи у оквиру метохијске струје у првој половини 18. века). Минићи (2) су досељени из Гњилице.

²⁷² Радослав Ј. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 59, 51.

²⁷³ Петар Ж. Петровић, н.д., 36.

²⁷⁴ Исто, 36.

²⁷⁵ Жарко Шћепановић, н.д., 144.

²⁷⁶ Ејуп Мушовић, н.д., 146.

²⁷⁷ Милисав В. Лутовац, *Иванградска (Беранска) котлина*. САН, Посебна издања, CCLXIX. Географски институт, 11, Београд 1957, 55.

²⁷⁸ Петар Ж. Петровић, н.д., 36.

²⁷⁹ Ејуп Мушовић, н.д., 146.

љени из Ибарског Колашина. Пореклом су из Црне Горе (Морачани)²⁸⁰. Виријевићи (5) воде порекло од Виријевића из села Зечевића у Ибарском Колашину. "Кажу да су из Црне Горе из Вирова"²⁸¹. Из Зечевића одселили су се у село Ранчиће (Ибарски Колашин). Из Ранчића су се преселили у село Кашал на Рогозни одакле су се доселили у Гњилницу. "Род Виријевићи потсећају на род и село Виријевиће из 17. века, из племена Тарских Никшића. Виријевићи у Ибарском Колашину у крајњем потичу из Поттарја"²⁸².

Млађи досељеници су: Лазовићи (5) су досељени из Горње Дежеве. Крстовићи (6) су досељени из Ибарског Колашина. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча. Бојовићи (1) су досељени од Бојовића из суседног села Лукова. Пејчиновићи (9) су пореклом од братства Коматовића из Ибарског Колашина. Коматовићи су пореклом из Црне Горе од племена Куча²⁸³. Ћирковићи (3) су досељени из села Одојевића код Новог Пазара. "Пореклом су из Црне Горе од племена Куча"²⁸⁴. Димитријевићи (4) су досељени из Требића са Рогозне. Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Мартанчићи (7) су пореклом из Црне Горе. Били су у Буђеву код Новог Пазара. Из Грачана су се доселили у Кравиће, а из Кравића у Гњилницу. Неки њихови рођаци из Буђева су се одселили у околину Чачка. Радовићи (1) су досељени из Каменице.

Баловићи (5) су досељени из села Кашља са Рогозне. Пореклом су из Црне Горе (вероватно Бјелопавлићи). Лешевићи (4) су досељени из Ибарског Колашина. Пореклом су од Никшића²⁸⁵. Кућеровићи (Роглићи) (4) су досељени из Чечева у Ибарском Колашину."У Роглића Крају у Чечеву живели су Роглићи"²⁸⁶. Буђевци (6), Михаиловићи (11), Јосифљевићи (1) и Канићи (2) "су били једно роство у бихорском селу Азани у Црној Гори"²⁸⁷. Арсовићи (8) су досељени из Ибарског Колашина²⁸⁸. Ивановићи (1) су досељени "од Јариња". Цветковићи (1) су досељени из Бара са Рогозне. Пореклом су из Црне Горе од Морачана Јагличића. Савићи (2) су досељени из Дежеве. Мутавџићи (1) су досељени из Тушимља. Пореклом су из Црне Горе из плавско-гусинске области. Најмлађи досељеници су Ковачевићи (1) који су досељени из Требића. Пореклом су Морачани.

Гостирадиће. - Најстарији досељеници су Вујанци (31) који воде порекло од Вујанаца из суседног села Зарева. Млађи досељеници су Таврићи (2) су досељени из Рашке. "Таврићи су досељени из Краљева у Рашку 1905. године. Њихов син се касније одселио за Брвеницу (Гостирадиће)"²⁸⁹.

Градац - Најстарији досељеници су: Николићи (20) су досељени из Црне Горе из Лопата у Лијево Ријеци у Вајсевићима. Симовићи (Чешљари) (1) су досељени из Црне Горе од Пипера. Чорбићи (11) су досељени из Јариња, а старином су из Херцеговине²⁹⁰. У 19. веку Чорбићи су се доселили у околину Новог Пазара у Петрову у село Ситниче, а одатле су се преселили у Кузмичево²⁹¹. Од тих Чорбића воде порекло Чорбићи који данас живе на подручју општине Рашка. Арсовићи (1) су пореклом из Црне Горе.

²⁸⁰ Петар Ж. Петровић, н.д., 202.

²⁸¹ Милицав В. Лутовац, *Ибарски Колашин*, 137..

²⁸² Жарко Шћепановић, н.д., 142, 144.

²⁸³ Милицав В. Лутовац, н.д., 135.

²⁸⁴ Петар Ж. Петровић, н.д., 204

²⁸⁵ Исто, 202.

²⁸⁶ Милицав В. Лутовац, *Ибарски Колашин*, 137.

²⁸⁷ Петар Ж. Петровић, н.д., 202.

²⁸⁸ Исто.

²⁸⁹ Петар Ж. Петровић, *Рашка -антропогеографска и етнолошка монографија варошице*, 28.

²⁹⁰ Радослав Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, 334.

²⁹¹ Ејуп Мушовић, н.д., 152.

Млађи досељеници су: Саковићи (3), Јовановићи (7) и Николићи - Баруцићи (3) су досељени из Жабране са сјеничко-пештерске висоравни где су се доселили из села Кулизина од Бијелог Поља. Пореклом су од Куча. Јањовићи (4) су пореклом из Црне Горе. Вујанци (2) су досељени из Зарева. Милошевићи (1) су досељени из Каменске. "Пореклом су из Шекулара у плавско-гусинској области"²⁹². Милојевићи - Белчевићи (1) једна су породица са Чорбићима²⁹³. Радовановићи - Клечаци (1) и Раковићи (7) су досељени из Крњина код Лепосавића. Ђурчићи (1) и Драмићани (1) су досељени из старовлашког Градца. Драгојловићи (1) су досељени из Реке. Радивојевићи (5) су досељени из Чечине. Коловићи (1) су досељени из Зарева. Грковићи (3) су досељени из Чечине. Шеговићи (3) су досељени из Голица код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе од Никшића (и о мади сточари). Котуровићи (3) су досељени из Лука у Бинићу. Кијевчани (1) су досељени из Варева. Ладолежи (1) су досељени из Бекове код Новог Пазара. Љубичићи (1) су досељени из Бинића.

Најмлађи досељеници су: Крсмановићи (1) су досељени из Студенице (Боровац). Перешићи (1) су досељени из Ржане у Бинићу. Новаковићи (1) су досељени из Варева. Чоловићи (1) су досељени из Павлице. Милошевићи (1) су досељени из Рудна. Амановићи (1) су досељени из Кућана. Ђурђићи (1) су досељени из Трнаве. Величковићи (1) су досељени од Петровића (Медара) из Бечавара у Зареву.

Малешево у Градцу. - Најстарији досељеници су Бошковићи (6) који су досељени од Бошковића из Гладница у Крушевици. Младих и најмлађих досељеника у овом делу Градца нема.

Котраже у Градцу. - Најстарији досељеници су Чорбићи (6) који су род са Чорбићима у Градцу. Радовићи (2) су досељени из Мојстира код Тутина. Млађи досељеници су Вујанци (1) који су досељени из Брвенице.

Драганићи. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Белобрковићи (6) и Стојановићи (3) су пореклом из Црне Горе од Дробњака. Ристовићи (7) су од Ристовића Дробњака из Панојевића²⁹⁴. Савићи (11) су досељени од некуд "из преко границе"²⁹⁵. Марковићи (9) су досељени из Колашине²⁹⁶. Вучетићи (2) су старијим из Мараша у Црној Гори²⁹⁷. Ракитићи (2) су досељени из Ракитића из Себимиља. Амановићи (2) су досељени од Амановића (Дробњака) из Кућана. Раковићи (1) су досељени из Црне Горе из Лубница код Иванграда. Јовичићи (2) су досељени из Кућана. Пореклом су из Црне Горе од Куче²⁹⁸. Биорци (1) су досељени из Бихора у Црној Гори. Петровићи (2) су досељени од Петровића из Себимиља. Крстовићи (1) су досељени од Коматовића (Куче) из Глушаца код Новог Пазара. Најмлађи досељеници су: Колаковићи (1) су досељени из Вржогрнаца у Постењу код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе (Никшићи). Презимена осталих најмлађих досељеника у ово насеље налазе се у одељку о послератним миграцијама село-град.

Жерађе. - Најстарији досељеници су: Ђорђевићи (Лужњани) (1) су пореклом из Црне Горе од Куче. Млађи досељеници су: Савићи (4) су досељени из Копривнице у Ковачима. Новковићи (1) су досељени из Пискање. Бекчићи (7) су досељени из Дрења у Раковцу. Кашићи (3) су досељени из Пискање. Радосављевићи (1) су досељени из Покрвеника. Радовановићи (1) су досељени из Биљановца. Чингелићи (1) су досељени из Чингелића из Бара. Ђорђевићи (1) су досељени од Белчевића - Глачићића из Пискање. Радовановићи (1) и Радуловићи (1) су досељени из Покрвеника. Јоковићи (1) су пореклом од Јоковића из Курића.

²⁹² Радомир Ј. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 87.

²⁹³ Радомир Илић, н.д., 630.

²⁹⁴ Петар Ж. Петровић, *Рашка - антропогеографска проучавања*, 32.

²⁹⁵ Радомир Илић, н.д., 655.

²⁹⁶ Исто.

²⁹⁷ Петар Ж. Петровић, *Рашка - антропогеографска и етнолошка монографија варошице*, 30.

²⁹⁸ Исти, *Рашка - антропогеографска проучавања*, 32.

Жутице. - Најстарији досељеници су Карапићи (16) који су досељени од Карапића из Бадња. Млађи досељеници су: Ђорђевићи (4) су досељени из Лучна у Кремићу. Вилимовићи (4) су досељени из Расна са сјеничко-пештерске висоравни. Род су им Белчевићи у Павлици. Мијатовићи (1) су досељени из Кремића. Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Глишовићи (2) су досељени из околине Новог Пазара из Лопужња. Секулићи (1) су досељени из Семетеша. Кошани (4) су досељени из Тадења. Јелићи (10) "су досељени из Дубраве у Војмиловићу"²⁹⁹. Најмлађи досељеници су: Диздаревићи (2) су досељени из Корлаћа. Раковићи (1) су досељени из Војмиловића. Ивковићи (2), Вуковићи (2), Тодоровићи (1), Михаиловићи (1), Јевђићи (1), Пановићи (1) и Рајовићи (1) су досељени из суседног села Кремића.

Зарево. - Најстарији досељеници су Вујанци (26) чији су се преци из села Лопата у Лијевој Ријеци у Васојевићима доселили на Голију испод Црног Враха на место званом Љуте Ливаде. Одатле су прешли у Биниће на место звано Цветовац одакле су прешли у Зарево. Из Зарева су се раселили по околним селима. Млађи досељеници су: Ратковићи (1) су пореклом из Црне Горе. Дамњановићи (1) су досељени из Сремча у Крупевици. Пантоновићи (1) су досељени из Крупевице. Најмлађи досељеници су: Радомировићи (1) су досељени из Плешина. Божићи (1) су досељени из Реке.

Двориште у Зареву. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су Јањовићи (1) који су досељени из Градца. Најмлађи досељеници су Љубичићи (1) који су досељени из Бинића.

Бечвари у Зареву. - Најстарији досељеници су потомци Медара: Петровићи (4) и Перовићи (2). "Медари су досељени са Косова"³⁰⁰. Млађи досељеници су Милошевићи (2) који су досељени из Каменске. Они су пореклом из Црне Горе из плавско-гусинске области.

Радочевци (Коловићи) у Зареву. - Најстарији досељеници су потомци Медара Коловићи (3). Млађи досељеници су: Драгојовићи (1) су досељени из Бзовика. Боровићи (1) су досељени из Вионице. Маринковићи (1) су досељени из Бзовика.

Казновиће. - Најстарији досељеници су: Пејчићи (5) су непознатог порекла. Прњаци (7) су пореклом из Црне Горе од племена Никшића од старог братства Угреновића. Презиме носе по засеку При Долу у луковској општини код Никшића³⁰¹. Од Прњака воде порекло: Танасковићи (8), Настићи (2) и Николићи (4). Беочани - Зикићи (19) су досељени из Црне Горе "из Биоча са Лима"³⁰². Лештани (8) су досељени од Лешка. Грковићи (3) и Пударевићи (2) су пореклом из Црне Горе од племена Куча. Радivoјевићи (8) су досељени из Метохије. Колашинци (5) су досељени из Црногорског Колашина. Пореклом су од племена Бјелопавлића. Коматовићи (3) су досељени из Бријака у Ибарском Колашину од братства Коматовића (Куча). Требељевци (1) су досељени из Требељева у Црногорском Колашину. Пореклом су од Никшића. Ивановићи (1) "су досељени од Новог Пазара"³⁰³. Зечевићи - Ђурићи (18) "су досељени од Новог Пазара"³⁰⁴. Они су једно родство са Красојевићима у Рашки, Савковићима у Рудници и Ћирковићима у Бистрици. Пореклом су из Црне Горе (вероватно Пипери).

Млађи досељеници су: Ђурчићи (13) "су од Кекера из Предола у Гокчаници"³⁰⁵. Чоловићи (2) и Јовановићи (2) су досељени из Прећенове код Новог Пазара. Петровићи - Црногорци (3) "су досељени из Црне Горе од племена Куча". Петровићи -

²⁹⁹ Радослав Љ. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 77.

³⁰⁰ Радослав Љ. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, 356.

³⁰¹ Радослав Љ. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 88.

³⁰² Радомир Губерина, и.д., 38.

³⁰³ Радослав Љ. Павловић, и.д., 88.

³⁰⁴ Радомир Илић, и.д., 649.

³⁰⁵ Радослав Љ. Павловић, и.д., 87.

Севовићи (2) "су досељени из Бишева код Тутина"³⁰⁶. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча. Ниничини (5) су досељени из Белог Брда. Вуловићи (2) су досељени од Новог Пазара. Ђорђевићи - Попадићи (7) су досељени из Мекинића. Пореклом су из Велике Драгаше код Блаца у Топлици. Радоњићи (1) су досељени из Коритњака. Анисијевићи (2) су досељени из Руднице. Тодоровићи (3) су досељени из Новог Села. Виријевићи (2) су досељени из Карадака. Бекчићи (1) су досељени из Дрења у Раковцу. Илићи (1) су досељени из Баљевца. Миленковићи (1) су досељени из Криве Реке. Поповићи (1) су досељени из Криве Реке од Поповића (Морачана). Сочанци (5) су досељени из Рвата. Трикоши (1) су досељени из Лисине.

Млађи досељеници су: Поповићи (1) су досељени из Тиоца. Кошани (3) су досељени из Радошића. Ђорђевићи (3) и Трикоши (6) су досељени из Лисине. Трифуновићи (1) су досељени из Бељака у Новом Селу.

Карадак. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Томовићи (1) "су досељени из Ибарског Колашине. Пореклом су из Црне Горе (Морачани)". Степановићи (6) су досељени из Његуша код Рожаја. "Пореклом су од Мораче". Биљанићи (4) "су досељени из Војмислића у Ибарском Колашину"³⁰⁷. Виријевићи (6) су досељени из Биљанице. Марковићи (2) су досељени из Буђева са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су из Црне Горе из Бихора из села Пећарске од Пребирачевића. Најмлађи досељеници су: Базићи (1) и Ђурићи (1) су досељени из Белог Брда. "Пореклом су од Биљена у Херцеговини"³⁰⁸. Трифуновићи (1) су досељени од Белог Брда (из Планинице). Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Миленковићи (1) су досељени из Остраћа. Ковачевићи (1) су досељени из Новог Села. Деспотовићи (1) су досељени из Бељака у Новом Селу.

Ковачи. - Најстарији досељеници су Миловановићи (11) који су досељени од Лима. Млађи досељеници су: Тошовићи (19) су досељени из Војмиловића. Једно су родство са Раковићима и Костовићима у Војмиловићу и Лазовићима у Боћу који су пореклом из Лопата у Васојевићима. Вељковићи (1) су досељени из Јошаничке Бање. Главичићи (2) су досељени из Попа у Ковачима. Најмлађи досељеници су: Ђорђевићи (1) су досељени из Црне Главе. Вукосављевићи (1) су досељени из Лободера код Трстеника. Прибановићи (1) су досељени из Јелакца. "Пореклом су из Ђаковице"³⁰⁹.

Попе у Ковачима. - Најстарији досељеници су: Главчићи (11) и Радовановићи (3) су досељени од Горњег Лима. Један род су са Миловановићима у Ковачима. Цвејовићи (6) "су пореклом од Грковића из Бога"³¹⁰. Млађи досељеници су: Јаснићи (1) су досељени из Војмиловића. Пршићи (4) су досељени из Криве Реке. У Криву Реку су досељени од Пешића. Пореклом су од племена Куче³¹¹. Џуњићи (3) су досељени из села Рокци. Спасојевићи (3) су досељени из Бога. У Боће су досељени из Рогавчиће. Вукмировићи (1) су досељени из Јелакца. Јанковићи (1) су досељени из Војмиловића.

Жупањ у Ковачима. - Најстарији досељеници су Вељковићи (16) који су досељени из Барина у Јелакцу. Пореклом су од Мораче. Млађи досељеници су: Тодоровићи - Прошивалци (5) су досељени од Лима. Пореклом су од Никшића. Најмлађи досељеници су: Пецићи (1) су досељени из Јелакца. Кнежевићи (2) су досељени из Рвата. Мијатовићи (1) су досељени из Покрвеника.

³⁰⁶ Исто, 88.

³⁰⁷ Исто, 96, 95.

³⁰⁸ Исто, 105.

³⁰⁹ Исто, 46.

³¹⁰ Исто, 64.

³¹¹ Исто, 51, 48.

Копривница у Ковачима. - Најстарији досељеници су: Савићи (1) су досељени из Луцица у Баљевцу. Пореклом су од Билеће у Херцеговини. Радоичићи (3) и Бојовићи (1) су од Марковића (Чингелића) из Пупаве. Млађи досељеници су: Главичићи (4) и Арсићи (2) су досељени од Главчића из Попа у Ковачима. Богојевићи (1) су досељени из Плане. "Пореклом су од Мораче"³¹². Раковићи (1) су досељени из Војмиловића. Најмлађи досељеници су Токалићи (1) који су досељени из Бара.

Корлаће. - Најстарији досељеници су: Терзићи (17) и Бурковићи (2) су досељени од Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе. Савићи (4), Петровићи (22), Диздаревићи (24) и Вучковићи (12) су досељени од Ивањице. "Пореклом су од Билеће у Херцеговини"³¹³. Радићи (8) су досељени из Санџака. Пореклом су из Црне Горе.

Млађи досељеници су: Лужњани (7) су досељени из Жерађа. Пореклом су из Црне Горе од племена Кучка. Вукашиновићи (4) су досељени из Остраћа. Јовановићи (2) су досељени из Неродимља са Косова. Тодоровићи (8) су досељени из Кремића. Пореклом су из Црне Горе од Васојевића. Здравковићи (3) су досељени из Семетеша. Медаревићи (2) су досељени од Медаревића из Пискање. Чоловићи (2) су досељени из Павлиће. Симоновићи (1) су досељени из Курића. Пореклом су од племена Бјелопавлића. Алексићи (1) су досељени из Јошаничке Бање.

Најмлађи досељеници су: Јоковићи (10), Радосављевићи (3), Павловићи (4), Вучетићи (1), Богојевићи (4), Луковићи (2), Стојићи (1), Јовановићи (6) и Михаиловићи (8) су досељени из суседног села Курића. Новковићи (4), Гркајци (1), Пауновићи (1) и Кучевићи (1) су досељени из суседног села Пискање. Вельковићи (1) су досељени од Вельковића из Ковача. Милојевићи (1) су досељени из Мечкара у Црној Глави. Павловићи (1) су досељени из Тадења. Максимовићи (1) су досељени из Црне Главе. Радуловићи (1) су досељени из околине Пећи из Враговца. Пековићи (1) су досељени из Војмиловића. Живковићи (1) су досељени из Пискање, а пореклом су из Мланче.

Кравиће. - Најстарији досељеници су: Матковићи (3) су пореклом из Црне Горе (Дробњаци). Лазаревићи (6) су досељени из Ибарског Колашина. Пореклом су из Црне Горе.

Млађи досељеници су: Пузовићи (4), Вельковићи (2) и Поповићи (9) су "од Пузовића из Туснића прешли око 1850. године". Илићи (8) су досељени из Слатине код Сопоћана. Пореклом су из Црне Горе од племена Кучка³¹⁴. Мартанчићи (10) су досељени из Грачана. Вукашиновићи - Радуловићи (6) су досељени из Живинића у Вучинићу код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе из Горњих Поља код Иванграда. Коматине (5) су досељени из Дежеве. Пореклом су из Црне Горе од племена Кучка. Димитријевићи (5), Самаиловићи (3) и Кривчевићи - Бијанићи (3) су досељени из Сјеничког Поља³¹⁵. Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Беловићи (4) су досељени из Буђева са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су из Црне Горе. Лепшињаци (2) су досељени са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су из источног дела Црне Горе из Корита. Белојиће (1) су досељени од Белојића (Братоножића) из оближњег села Лукова. Дрманци (2) су досељени од Дрманића из Полаза у Врановини. Боковићи (2) су пореклом из Црне Горе (Кучи). Мутавџићи (1) су досељени од Мутавџића из Тушимље који су Куци³¹⁶. Алексићи (2) су досељени од Алексића из Гњилиће. Бурковићи (1) су досељени из Кућана. Воде порекло до Бурковића из Цоковића који су се из Црне Горе преко Ибарског Колашина доселили у Цоковиће код Новог Пазара³¹⁷. Ковачевићи (1) су досељени од Ковачевића (Морачана) из

³¹² Исто, 68.

³¹³ Исто, 74.

³¹⁴ Петар Ж. Петровић, н.д., 205.

³¹⁵ Исто, 202.

³¹⁶ Исто, 18.

³¹⁷ Ејуп Мушовић, н.д., 167.

Требића³¹⁸. Павловићи - Поповићи (1) су досељени од Сопоћана. Радовановићи (3) су досељени из Буђева са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су од Пребирачевића из Пећарске у Бихору. Вуковићи (5) су досељени из Буџева са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча³¹⁹. Чорбићи (1) су досељени из Тушимља. Најмлађи досељеници су Биорци (1) који су досељени из Постења код Новог Пазара. Пореклом су из Бихора у Црној Гори.

Кремиће. - Најстарији досељеници су: Вујовићи (2), Ковачевићи (7), Томовићи (3), Симоновићи (4), Максимовићи (10) и Кнежевићи (2) су једно "роство" чији су преци досељени из Борчана на Копаонику³²⁰. Пореклом су из Црне Горе из Лијеве Ријеке у Васојевићима. Милојевићи (5) су досељени из Крњина. Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Један су род са Мијатовићима у Жутицама и Ћировићима у Павлици. Млађи досељеници су: Милојевићи (2) су досељени из Црногорског Колапина. Ђорђевићи (2) су досељени из Жутица. Лазини (1) су досељени од Ковача.

Драгодан у Кремићу. - Најстарији досељеници су Вилимоновићи - Остраћани (8) који су досељени из Острога. Млађи досељеници су: Рајовићи (5) су досељени из Жуњевића код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе "из Куча"³²¹. Ђачићи (2) су пореклом из Црне Горе од Пиве.

Лучно у Кремићу. - Најстарији досељеници су: Ивковићи (3), Михаиловићи (1), Ђорђевићи (7), Тодоровићи (1), Милетићи (1) и Јевђићи (2) су њихови преци досељени од Билеће у Херцеговини. Млађи досељеници су Вујовићи (2) који су досељени из Павлице. Најмлађи досељеници су Пановићи (1) који су се доселили из Новог Села.

Крушевица. - Најстарији досељеници су: Пантовићи (6) и Петровићи (1) су досељени из Лопата у Лијевој Ријеци у Васојевићима. Бошковићи (13) и Максимовићи (1) су досељени из Црне Горе од Ријеке Црнојевића. Млађи досељеници су: Јоковићи (6) су досељени од Студенице. Букаре (1) су досељени из Риљног Дола у Бинићу. Мачужићи (1) су досељени из Тепеча. Млађи досељеници су: Савићи (1) су досељени из Плочника. Бошковићи (1) су досељени из Гладница. Недељковићи (1) су досељени из Крагујевца.

Сремче у Крушевици. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Маринковићи (1) и Матковићи (1) су досељени из Бзовика. Радовановићи (1) су досељени из Гладница. Вучковићи (1) су досељени из Реке. Божићи (1) су досељени из Зајкуља. Госпавићи (1) су досељени из Палежа. Илићи (1) су досељени из Ладојевића у Боровићу. Бушићи (1) су досељени из Плешина. Дамњановићи (1) су досељени од Новог Пазара. Баштани (1) су досељени из села Брвеника. "У Брвеник су досељени из Бањске под Голијом"³²². Раковићи (2) су пореклом из Дудна. Миленковићи (1) су пореклом из Црне Горе од Васојевића. Најмлађи досељеници су: Пројоровићи (1) су досељени из Беле Стене. Дубовићи (1) су досељени из Раковца. Крсмановићи (1) су досељени из Дражинића.

Гладнице у Крушевици. - Најстарији досељеници су: Бошковићи (9), Петровићи (1) Милосављевићи (2) и Лазаревићи (2) су досељени из Црне Горе од Никшића (номади - сточари). Млађи досељеници су: Мартићи (1) и Рашовићи (1) су досељени из Рудна. Илићи (1) су досељени из Лучице у Баљевицу. Чорбићи (1) су досељени од Чорбића у Градцу. Драгојловићи (1) су досељени из Палежа.

Буче у Крушевици. - Најстарији досељеници су: Влајковићи (4) и Ђорђевићи (1) су досељени из Црне Горе од Никшића. Недељковићи (4) су пореклом из Црне Горе.

³¹⁸ Петар Ж. Петровић, н.д., 206.

³¹⁹ Исто, 205.

³²⁰ Радослав Љ. Павловић, н.д., 76.

³²¹ Исто, 80.

³²² Радомир Илић, н.д., 641.

Паметина у Крушевици. - Најстарији досељеници су Барлови (5) су досељени из Црне Горе од Никшића.

Курићи. - Најстарији досељеници су: Вучетићи (3), Пауновићи (1), Богојевићи (2), Михаиловићи (1), Луковићи (3), Матовићи (5), Марјановићи (2), Радосављевићи (3), Јоковићи (6) и Каровићи (6) су њихови преци досељени из Дечана код Пећи. "Пореклом су од племена Бјелопавлића"³²³, од Поповића из села Слатине. Марковићи - Мугрићи (1) су непознатог порекла. Павловићи (6) и Јовановићи (1) - Вранчићи "су досељени из Новог Пазара"³²⁴. Млађи досељеници су: Новковићи (1) и Кашићи (1) су досељени из Пискање. Бабићи (1) су досељени из Плоче. "Бабићи су пореклом из Црне Горе од Васојевића"³²⁵. Најмлађи досељеници су: Чомагићи (1) су досељени из Семстеша. Ивковићи (1) су досељени из Лучна у Кремићу.

Кућане. - Најстарији досељеници су: Дечовићи (4) су досељени из Ибарског Колашине. Дрманџи (11) су досељени из Осаонице код Новог Пазара. "Старином су из Дрманића код Нове Вароши"³²⁶. Млађи досељеници су: Тодоровићи (5) и Амановићи (6) су пореклом из Црне Горе од племена Дробњака. Димитријевићи (3) су досељени из Кончилића у Гњилици, а пореклом су из Црне Горе (Морачани). Луковићи (2) "су пореклом из Бихора у Црној Гори"³²⁷. Бурковићи (2) су досељени из Цоковића. Маринковићи (2) су "досељени из Скукова код Новог Пазара. "Пореклом су из Црне Горе од племена Васојевића"³²⁸. Маринковићи (други) (5) су досељени из Себечева код Новог Пазара. "Пореклом су из Црне Горе од племена Дробњака".³²⁹ Бабићи (2) су досељени из Полица код Иванграда, а пореклом су из племена Куча. Никићи (4) су досељени из Дежеве, а пореклом су из Црне Горе од племена Никшића од братства Колаковића³³⁰. Шећковићи (3) су досељени од Бијelog Поља, а пореклом су од племена Дробњака. Мутавићи (1) су досељени из Тушимље. Кочовићи (3) су досељени из Буђева. Млађи досељеници су: Милошевићи (1) су досељени из Блажева код Постења. Милићевићи (1) су досељени из околине Косовске Митровице (Грабовце).

Лисина. - Најстарији досељеници су Ђоровићи (Самокревовићи) (8) су досељени из Котара у Дреници³³¹. Млађи досељеници су: Богојевићи (2) су досељени из Тиоца од Богојевића који су пореклом Васојевићи. Крстојевићи (3) су досељени из Белог Брда. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча³³². Бачани (1) су досељени из Чајетине у Шипачини. Трикоши (13) су досељени од Трикоша из Руднице. Чоловићи (1) су досељени од Чоловића из Павлиће.

Луково. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Радовићи (2) су досељени из суседног села Орахова, а пореклом су из Црне Горе од племена Дробњака. Белојице (1) су досељени из Буковице код Рожаја. "Белојице у Буковини су пореклом од Братоножића из Палева Бријега"³³³. Нешовићи (Суводолци) (4) су досељени из Сувог Дола са сјеничко-пештерске висоравни, а пореклом су Морачани. Бојовићи (2) су досељени из Лече код Новог Пазара, а пореклом су из Црне Горе од племена Дробњака. Филиповићи (1) су досељени из Бара са Рогозне. Михаиловићи (3) су досељени из села Лече. Радошевићи (2) су досељени из околине Новог Паза-

³²³ Радослав Љ. Павловић, н.д., 73.

³²⁴ Радомир Илић, н.д., 641, 74.

³²⁵ Радослав Љ. Павловић, н.д., 44.

³²⁶ Петар Ж. Петровић, н.д., 207.

³²⁷ Исто.

³²⁸ Исто.

³²⁹ Исто.

³³⁰ Радivoје М. Ускоковић, н.д., 545.

³³¹ Радослав Љ. Павловић, н.д., 90.

³³² Исто, 105.

³³³ Милисав В. Лутовац, *Рожаје и Штавица*, 349.

ра из Рогача у Штитарима. Пореклом су из Црне Горе од Мораче. Радоичићи (3) и Радовановићи (1) "су досељени из околине Новог Пазара из села Дојиновића. У Дојиновиће су досељени из Жабрена са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча"³³⁴.

Милатковиће. - Најстарији досељеници су: Вуковићи (10), Дамњановићи (3) и Тијковићи (3) "су досељени из Тушимља. Пореклом су из Херцеговине". Мијаило-вићи - Колашинци (4) "су досељени из Ибарског Колашина из села Оклаца"³³⁵, а пореклом су из Црне Горе од племена Куче. Радосављевићи - Перешићи (1) су досељени из Раленовића код Студенице. Видаковићи (3) су досељени из околине Новог Пазара из села Врановине.

Млађи досељеници су: Славковићи - Чекановићи (3) су досељени из Саса у Боровићу. Ђуровићи (2) су досељени из Грижице код Рожаја. "Пореклом су од племена Куче"³³⁶. Дрманци (4) су досељени од Дрманаца из Кућана. Минићи (1) су досељени од Минића из Носольина. Обрадовићи (1) су досељени из Лубница код Иванграда. Моковићи (3) "воде порекло од Видића из Себимиља"³³⁷. Чорбилићи (3) су досељени из Тушимља. Јањовићи (1) су досељени из Себимиља. Марићи (1) "су досељени из Носольина, а пореклом су од Куче". Пењовићи (2) су "досељени из Биочи-на, а пореклом су из Дробњака"³³⁸. Џоговићи (2) су досељени из Црне Горе од Бијелог Поља. "Пореклом су од племена Куче"³³⁹. Срећковићи (1) су досељени од Срећковића из Рвата. Курсулићи (2) су досељени од Курсулића (Дробњака) из Дубраве у Војмиловићу. Вукомановићи (1) су досељени из околине Новог Пазара.

Најмлађи досељеници су: Никићи (1) су досељени од Никића (Никшићана) из Кућана. Симовићи (1) су досељени од Симовића из Носольина. Сеновићи (1) су досељени из околине Новог Пазара из Судског Села.

Муре. - Најстарији досељеници су: Ђорђевићи (4) су досељени од Пановића из Новог Села³⁴⁰. Кузмановићи (5), Пајовићи (4) и Петровићи (5) воде порекло од претка Максимовића Кузмана који се помиње у селу 1833. године (158), који се доселио из "Засеља" код Лешка³⁴¹.

Млађи досељеници су: Гаљци (8) су досељени из села Резала у Ибарском Колашину. Пореклом су од племена Бјелопавлића³⁴². "Од Гаљака воде порекло Лазаревићи" (1)³⁴³. Краговићи (5) су досељени из Кобиље Главе у Ибарском Колашину. Пореклом су из Црне Горе од Мораче³⁴⁴. Краговићи су пореклом од старих Морачана - братства Журића³⁴⁵. Милутиновићи (1) су досељени из Бистрице. Ћирковићи (2) су досељени од Ћирковића из Бистрице. Пузовићи (1) су досељени из Туснића у Плавкову. Суботићи (1) "су досељени из Милатковића"³⁴⁶. Павловићи (2) су досељени из Гувништа.

Најмлађи досељеници су: Радисављевићи (2) су досељени из Новог Села. Радосављевићи (1) су досељени из Курића. Чеперковићи (1) су досељени из Исова.

³³⁴ Петар Ж. Петровић, н.д., 208.

³³⁵ Исто, 33.

³³⁶ Милицав В. Лутовац, н.д., 370.

³³⁷ Петар Ж. Петровић, н.д., 33.

³³⁸ Исто.

³³⁹ Милицав В. Лутовац, *Бихор и Корита*, 92.

³⁴⁰ Радослав Љ. Павловић, н.д., 94.

³⁴¹ Радомир Илић, н.д., 647.

³⁴² Милицав В. Лутовац, Ибарски Колашин, 132.

³⁴³ Радомир Илић, н.д., 646.

³⁴⁴ Милицав В. Лутовац, н.д., 131.

³⁴⁵ Петар Ж. Петровић, н.д., 94.

³⁴⁶ Исто.

Ново Село. - Најстарији досељеници су: Пановићи (20), Максићи (4), Петровићи (4), Радисављевићи (5), Живковићи (29) и Димитријевићи (4) су њихови преци досељени из околине Пећи.³⁴⁷

Млађи досељеници су: Лазићи (1) и Чеперковићи (7) су досељени из Шипачине. Ђосићи (7) су досељени из Гувништа. Тодоровићи (1) су досељени од Тодоровића из Ројчића у Рудници. Крстојевићи (1) су досељени из Лисине. Ковачевићи (1) су досељени из Требића на Рогозни. Пановићи (4) су пореклом од Танасковића (Прњака) из Казновића. Најмлађи досељеници су Деспотовићи (2) који су досељени из Бељака у Новом Селу.

Бељак у Новом Селу. - Најстарији досељеници су Деспотовићи (14), Марковићи (5), Питулићи (2), Смиљанићи (1) и Петровићи (3) су њихови преци досељени од Пећи. Поповићи (1) су непознатог порекла³⁴⁸. Млађи досељеници су: Рачићи (6) су пореклом из Црне Горе (вероватно Кучи). Дудићи (5) су досељени из Његуша код Рожаја. Шегићи (1) су досељени из Жуњевића код Новог Пазара. Најмлађи досељеници су: Цвејовићи (1) су досељени од Цвејовића из Руднице. Лазићи (1) су досељени од Лазића из Шипачине. Ђорђевићи (1) су досељени из Јариња.

Носољин. - Најстарији досељеници су: Симовићи (15) су пореклом из Црне Горе (Морачани)³⁴⁹. Арсовићи (6) су по родовском предању од старог рода Ломногорића. Ломногорићи су вероватно досељени из Ибарског Колашина, јер "Ломногоре живе у селу Лучка Ријека у Ибарском Колашину".³⁵⁰ Минићи (16), Вучковићи (4) и Јевђићи (1) су њихови преци Огњановићи досељени од Пећи. Пореклом су из Црне Горе (Кучи)³⁵¹. Бабићи - Николићи (3) су пореклом из Црне Горе.

Млађи досељеници су: Терзићи (1) су досељени од Терзића из Вртина. Маџуновићи (2) "су Ровчани из Црногорског Колашина"³⁵². Станишићи (3) су досељени од Станишића из Трнаве. Вујанци (1) су досељени из Гостирадића. Чешљарци (1) су досељени из Трнаве. Шаловићи (1) су досељени из Себимиља. Станичићи (1) су досељени из Белог Поља. Тијасављевићи (1) су досељени из Рвата. У Рвате су досељени из Дивичњака у Долцу код Новог Пазара. Миљићевићи - Бургићи (3) су досељени из Плоче. "Пореклом су из околине Гњилана"³⁵³. Пајовићи (1) су пореклом из Црне Горе.

Најмлађи досељеници су: Стефановићи (2) су досељени из Београда. Филиповићи (1) су досељени из Постења. Нешовићи (3) су досељени из суседног Белог Поља. Миладиновићи (1) су досељени из Миладиновића из Панојевића. Савовићи (1) су досељени из Коритњака.

Орахово. - Најстарији досељеници су Димитријевићи (8) који су досељени из Лопата у Лијевој Ријеци у Васојевићима. Млађи досељеници су: Младеновићи (2) су досељени из Бањче код Рожаја. Пореклом су Ровчани. Ратковићи (4) су досељени из околине Новог Пазара из Грачана. Пореклом су Ровчани. Гашовићи (2) су досељени из околине Новог Пазара из Одојевића. Цветковићи - Јагличићи (1) су досељени из Бара на Рогозни. "Јагличићи су Морачани"³⁵⁴. Јањовићи - Јагличићи (3) су досељени из Јабланице код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе (Морачани). Маринковићи (1) су досељени из Себечева. Пореклом су из Црне Горе од племена Дробњака. Јањимовићи (2) су пореклом из Црне Горе "од племена Дробњака"³⁵⁵.

³⁴⁷ Радослав Љ. Павловић, и.д., 93.

³⁴⁸ Исто.

³⁴⁹ Петар Ж. Петровић, и.д., 35.

³⁵⁰ Милицав В. Лутовац, и.д., 174.

³⁵¹ Петар Ж. Петровић, и.д., 35.

³⁵² Исто.

³⁵³ Радослав Љ. Павловић, и.д., 48.

³⁵⁴ Мато Пужурица, и.д., 10.

³⁵⁵ Петар Ж. Петровић, и.д., 35, 208.

Павлица. - Најстарији досељеници су: Ђоровићи (2) су пореклом из Црне Горе од племена Бјелопавлића. Остраћани (11) су досељени з Острана. Од Остраћана воде порекло Јовановићи (2). Ђировићи (7), Вучиневићи (4), Павловићи (10) и Милешевићи (8) су пореклом из Црне Горе од Мораче. Вујовићи - Ерићи (3) су досељени од Лешка. Пореклом су из Црне Горе од Вацојевића.

Млађи досељеници су: Петровићи - Пењивићи (2) су пореклом из Црне Горе од Дробњака. Чоловићи (5) "су досељени из Кравића"³⁵⁶. Пореклом су из Црне Горе од племена Вацојевића. Симићи (1) "су досељени из Вражогрнаца у Жупи Александровачкој"³⁵⁷. Пореклом су из Јошанице код Куршумлије. Белчевићи (3) су досељени из Расна са јеничко-пештерске висоравни. Вујовићи (14) су пореклом из Старог Влаха. Сочанци (1) су досељени из Рвата. Чукићи (1) су досељени из Острана. "Пореклом су из Црне Горе од Вацојевића"³⁵⁸. Кошани (1) су досељени из Беоца. Миловићи (1) су досељени из Потрећа. Петровићи (2) "су досељени из Крушевице у Студеници"³⁵⁹. Јаковљевићи (1) су досељени из Кремића. Пореклом су из Црне Горе од Вацојевића. Радуловићи (1) су досељени из Бадња. Башковићи (1) су досељени из Рвата. Најмлађи досељеници су: Маринковићи (1) су досељени од Драгачева. Јефтковићи (1) су досељени из Ковача код Краљева.

Пискања. - Најстарији досељеници су: Кашићи (22) су пореклом из Херцеговине. Гркаци (31) су досељени из Гркаја код Лепосавића. "Старином су од племена Мораче од братства Жура - Журина"³⁶⁰. Медаревићи (17) су досељени од Медара из Радочевача у Зареву. Николићи (6) и Столовићи (8) су пореклом из Црне Горе. Распоповићи (4) су досељени из Црне Горе из племена Бјелопавлића. "Њихова даља стварија је место Плана код Билећа у Херцеговини"³⁶¹.

Млађи досељеници су: Васиљевићи (4) "су досељени из Дубраве у Војмиловићу". Пореклом су из Црне Горе (Дробњаци)³⁶². Радуловићи (2) су досељени од Радуловића Морачана из Шутановине у Јошаничкој Бањи. Жарковићи (2) су досељени од Жарковића из Беле Стене. Лештани (2) су "досељени од Кадина у Лешку (у Ибарском Постењу)"³⁶³. Кучевићи (5) су досељени из Носольина. Пореклом су из Црне Горе од племена Куче. Вучетићи (3) су досељени од Вучетића из Курића. Бекчићи (1) су досељени из Јошаничке Бање. Токалићи (1) су досељени из Бара. Дугалићи (1) су досељени од Дугалића из Побрђа. Милосављевићи (1) су досељени из Бање Чабровићи (2) су пореклом из Црне Горе. Дубовци (1) су досељени из Раковца. Бојовићи (1) су досељени од Бојовића из Копривнице у Ковачима. Павловићи (1) су досељени из Курића. Стефановићи (1) су досељени од Стефановића из Балјевца. Петровићи (1) су пореклом из Црне Горе.

Најмлађи досељеници су: Белобрковићи (1) су досељени из Драганића. Раковићи (1) су досељени из Копривнице у Ковачима. Прибојци (1) су досељени из Јошаничке Бање. Тодоровићи (1) су досељени од Тодоровића из Ковача. Матовићи (1) су досељени из Курића. Пецићи (1) су досељени из Јелакца. Петровићи (1) су досељени из Врха код Студенице. Ђоровићи (1) су досељени из Јошаничке Бање. Максимовићи (1) су досељени из Црне Главе. Масловарини (1) су пореклом из Сутјеске код Андријевице од Вацојевића.

³⁵⁶ Радомир Илић, 642.

³⁵⁷ Радослав Љ. Павловић, н.д., 79.

³⁵⁸ Милисав В. Лутовац, Рожаје и Штавица, 396.

³⁵⁹ Радослав Љ. Павловић, н.д., 79.

³⁶⁰ Исто, 72.

³⁶¹ Петар Шобајић, н.д., 198.

³⁶² Радослав Љ. Павловић, н.д., 72.

³⁶³ Исто, 73.

Белчевићи у Пискању. - У овом делу насеља живе Белчевићи - Главчићи (7) који су досељени из Ковача од Главчића. Пореклом су из Црне Горе од Лима. Припадају најстаријем досељеничком слоју.

Прибој у Пискању. - Најстарији досељеници су: Пауновићи (7) су досељени из суседног села Курића. Њихови преци досељили су се у Куриће од Пећи. Пореклом су из Црне Горе од племена Бјелопавлића. Новковићи (17) су пореклом из Црне Горе "из Лопата" у Вацојевићима³⁶⁴. Млађи досељеници су: Бекчићи (1) су досељени из Жераћа. Карадићи (1) су досељени из Жутице. Најмлађи досељеници су: Прибојци (1) су досељени из Јошаничке Бање. Јоковићи (1) су досељени из Курића. Трифуновићи (1) су досељени из Црне Главе.

Плавково. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Мартани (14) су досељени од Мартаћа из суседног села Кравића. Кривчевићи (3) су досељени "од Лешњака из Кравића"³⁶⁵. Стефановићи (4) су досељени из Батлава у Одојевићу код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе (Дробњаци). Кузмановићи (3) су досељени из Остраћа. Илићи (4) су досељени из Корутине у Осаоници код Новог Пазара "од Ровчана Мирковића"³⁶⁶.

Тусниће у Плавкову. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Пузовићи (16) су досељени из Црне Горе од Бијелог Поља. Урошевићи - Јагличићи (3) су досељени из суседног села Коштуница. Пореклом су из Црне Горе (Морачани).

Плешин. - Најстарији досељеници су: Перовићи (15), Дражковићи (1), Радомировићи (6), Савићи (2), Кутлачићи - Буштићи (9) и Станковићи (3) су њихови преци дошли из Црне Горе из Лопата у Лијевој Ријеци у Вацојевићима. Млађи досељеници су Кучевићи (6) су досељени из Носолине. Пореклом су из Црне Горе из племена Куча. Сарићи (2) су пореклом из Црне Горе (вероватно Кучи). Најмлађи досељеници су: Бошковићи (1) су досељени из Себимиља. Ђорђевићи (1) су досељени из Котильевца у Боровину.

Синојеци у Плешину. - Најстарији досељеници су Мареновићи (5) чији су преци досељени из Црве Горе из Лопата у Лијевој Ријеци у Вацојевићима. Млађи досељеници су: Кијевчани (7) су пореклом из Црне Горе од племена Вацојевића. Презиме су добили по селу Кијеву код Сјенице које им је било једна од етапних миграционих станица³⁶⁷. Максовићи (6) су пореклом из Црне Горе (вероватно Дробњаци). Луковићи (2) и Јанковићи (1) су досељени са сјеничко-пештерске висоравни. Пореклом су из Црне Горе од Никшића.

Жари у Плешину. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Џодићи (3) су пореклом из Црне Горе од Мораче. Мирковићи (2) и Вукосављевићи (2) су досељени из Бекове код Новог Пазара. Чорбићи (1) су досељени из Бекове. Максовићи (1) су досељени из Синојеца у Плешину.

Двориште у Плешину. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Благојевићи (1) и Вучковићи (4) су досељени из оближњег села Вулићевића. Вандићи (3) су досељени из Вулићевића. Пореклом су из Црне Горе од Мораче.

Бањска у Плешину. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Шарковићи (2) су пореклом из Црне Горе од племена Дробњака³⁶⁸. Кулизе (2) су досељени из Црне Горе од Бијелог Поља из села Кулизића. Џодићи (1) су досељени из Жара у Плешину. Видићи (1) су досељени од Видића из Себимиља. Обрадовићи (2) "су старијом из црногорске Херцеговине, по свој прилици Дробњаци"³⁶⁹.

³⁶⁴ Петар Ж. Петровић, *Рашка -антропогеографска и етнолошка монографија варошице*, 31.

³⁶⁵ Исти, *Рашка - антропогеографска проучавања*, 210.

³⁶⁶ Исто.

³⁶⁷ Ејуп Мушовић, н.д., 198.

³⁶⁸ Петар Ж. Петровић, *Рашка -антропогеографска и етнолошка монографија варошице*, 31.

³⁶⁹ Исто.

Побрђе. - Најстарији досељеници су: Јемувићи (12) "су досељени из Јемуова у Старој Србији"³⁷⁰. Вероватно су досељени из села Мухова које се данас налази на подручју општине Нови Пазар, јер по Р. Љ. Павловићу "Радовановићи у Церју (у Гокчаници) су досељени из Мухова у сјеничком срезу. Род су им Јемувићи у Крушевици (у Подибру)"³⁷¹. Бељаковићи (24) су досељени из црногорске Херцеговине. Пореклом су од племена Дробњака. Алексићи (5) воде порекло од Бељаковића, од претка Алексе Бељаковића који се помиње у Побрђу 1833. године³⁷². Покимице (6) су пореклом из Црне Горе од племена Васојевића. "По предању у старом завичају су убили кума. Па су зато погрдно названи Покумице, да би то касније било неправилно изговорено као Покимице"³⁷³. Чорапини (2) су досељени из Иванграда.

Млађи досељеници су: Дугалићи (4) су досељени од Студенице (из засека Краља). Драгојловићи (1) су досељени из Бзовика. Илићи (2) су досељени из Лучица у Баљевцу. Мачужини (3) су досељени из Тепеча. Маричини (4) су досељени "из Виопище код Иванчице"³⁷⁴. Милосављевићи (3) су досељени из Боровића. Милошевићи (5) су досељени из Каменске. Младеновићи - Цишићи (3) су досељени из Црне Горе од Бијелог Польја (из села Драгутиновића у Коритима). Петровићи (1) су досељени из Беле Стене. Пејовићи (1) су досељени од Девића. Симоновићи (1) су досељени од Симоновића из Тлачине у Боровићу.

Најмлађи досељеници су: Вучковићи (1) су досељени од Вучковића из Корлаћа. Карадићи (1) су досељени из Жутица. Крчаци (2) су досељени из Беле Стене. Милићини (1) су досељени из Бзовика. Мандићи (1) су досељени из Беле Стене. Радуловићи (1) су досељени из Бадња. Зарески (1) су досељени из Македоније из околине Гостивара из села Горње Јеловице. Медаревићи (1) су досељени из Тепеча.

Паклење у Побрђу. - Најстарији досељеници су Вујанци (1) који су досељени од Вујанаца из Зарева. Млађи досељеници су: Пешовићи (2) су пореклом из Црне Горе од Андријевице. Јекићи - Екићи (1) су досељени из Железнице. Магдаленићи (2) су досељени из Црне Горе од Рожаја. "Пореклом су од Мораче"³⁷⁵. Стефановићи (1) су досељени из Дворишта у Плешину³⁷⁶. Божићи (1) су досељени из Зајкуља. Милосављевићи (1) су досељени из Боровића. Чорбићи (1) су досељени из Котраже у Градцу.

Колонија Бела Стена у Побрђу. - Најстаријих и млађих досељеника нема. Најмлађи досељеници су: Вуковићи, Жарковићи, Ракићи, Тодоровићи, Биорци, Јасничини, Петровићи, Крчаковићи, Крчаци, Маџићи, Крсмановићи и Вујанци из Беле Стене. Чорбићи и Башковићи су досељени из Градца. Коловићи су досељени из Зарева. Таврићи и Вујаџи су досељени из Гостирадића. Јелићи су досељени из Жутица. Ристовићи и Радосављевићи су досељени из Покрвеника. Гајевићи су досељени из Жерађа. Гаљици су досељени из Мура. Коминци, Кнежевићи и Вујовићи су досељени из Рвата. Мутавџићи су досељени из Кућана. Ђокићи су досељени из Супња. Илићи су досељени из Кравића. Трифуновићи су досељени из Црне Главе. Пејчиновићи и Радовићи су досељени из Гылица. Диздаревићи су досељени из Корлаћа. Нешовићи су досељени из Лукова. Из Лукова су досељени и Радошевићи. Јоковићи су досељени из Курића. Кучевићи и Столовићи су досељени из Пискање. Ивановићи су досељени из Себимиља. Митровићи су досељени из Бревенице. Алексићи су досељени из Јошаничке Бање. Дамњановићи су досељени из Рашке. Ердоглије су досељени из Позна. Богдановићи и Радосављевићи су досељени из Рикова. Цветковићи су досељени из Јакшића.

³⁷⁰ Радомир Илић, и.д., 659.

³⁷¹ Радослав Љ. Павловић, Подибар и Гокчаница, 317.

³⁷² Дефтер ...

³⁷³ Радомир Губерини, и.д., 39.

³⁷⁴ Радомир Илић, и.д., 636.

³⁷⁵ Милисав В. Лутовац, и.д., 363.

³⁷⁶ Радомир Илић, и.д., 638.

љени из Бара на Розогни. Арсенијевићи и Виријевићи су досељени из Крњина. Дробњаци су досељени из Требића. Вулетини и Радојковићи су досељени од Банjske. Раденковићи су досељени из Костињог Потока код Лепосавића. Ниџифоровићи су досељени из Постења. Вельовићи су досељени из Глушача у Пожежини. Ратковићи и Кнежевићи су досељени из околине Новог Пазара. Ирићи су од Пљеваља. Стевановићи су од Лесковца. Ђеловићи су од Никшића. Јеримићи су од Рудног (Мокронози). Булатовићи су из Баљевића. Пореклом су из Црне Горе (Ровчани). Бурновићи су од Рожаја. Жмурићи су од Београда. Виденовићи су од Димитровграда. Балани су из околине Сплита из Врлике. Недовићи су досељени из Витомирице код Пећи. Пореклом су из Црне Горе. Ѓедићи су из Сиверића. Димићи су из Блајева. Петковићи су од Невесиња (из Грабовице). Томићи су из околине Паранића из Витошевића. Павловићи су од Панчева. Поповићи су од Титограда. Миловићи су из околине Липљана (из Мангуре). Мамути су од Призрене. Шулц је досељен из Ваљева. Из руралних делова Подбрећа у овај урбани део доселили су се: Бељаковићи, Драгојловићи, Пешовићи, Милошевићи, Ђорђевићи, Стефановићи, Милосављевићи, Јекићи и Јемуловићи.

Покрвеник. - Најстарији досељеници су: Радовановићи (3), Милошевићи (4), Ђукићи (4) и Ристовићи (1) су потомци Радована и Милоша Ковачевића који се помињу у селу 1833. године³⁷⁷. Пореклом су из Црне Горе. Радуловићи - Чингелићи (7) су досељени из Црне Горе од Манастира Мораче. Кажу да им је старо презиме Вујисићи. Род су им Чингелићи у Барама, Марковићи - Чингелићи у Пупавици и Радичевићи - Чингелићи из Копривнице у Ковачима. Млађи досељеници су: Илићи (1) су досељени из Лучића у Баљевцу. Бекчићи (1) су досељени из Жераћа.

Панојевиће. - Најстарији досељеници су: Павловићи (11) и Ћикићи (5) воде порекло од претка Паноја који је пореклом из Црне Горе "из Бихора". Ристовићи (3) су пореклом из Црне Горе од племена Дробњака. Млађи досељеници су: Вельовићи - Белоцрквани" (7) су досељени од Вельовића из Бијеле Цркве код Рожаја. "Вельовићи - Булатовићи у Бијелој Цркви су из Роваца"³⁷⁸. Мутавџићи (4) су досељени од Мутавџића из Тушимље. Маринковићи (1) су досељени из Кућана. Бакрачевићи (5) су досељени од Бакрачевића (Белопољана) из Тушимље. Нешковићи (8) су досељени од Нешковића (Морачана) из Лукова. Живковићи (7) су досељени из Качарине код Тутине. Пореклом су из Црне Горе "од племена Дробњака". Патричевићи (4) "су од Патричевића староседелца из Осаонице, овде су досељени из Балтића у Рајчиновићској Трнави код Новог Пазара"³⁷⁹. Поповићи (2) су досељени из Башче код Рожаја. Миладиновићи - Макојевићи (3) су досељени из Тенкова. Пореклом су из Црне Горе (Пипери).

Мрмоње у Панојевићу. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Симовићи (3) су досељени из Монаса на Рогозни. Петровићи (1) су досељени из околине Новог Пазара.

Потесје. - Најстарији досељеници су: Ђурковићи (6), Ђурђевићи (5), Миловићи (12), Милићевићи (3) и Кнежевићи (2) су њихови преци досељени "од Новог Пазара"³⁸⁰. Шћеловићи (8) и Рашковићи (10) су досељени из Будина у Алуповићу код Новог Пазара. Млађи досељеници су: Трикоши (1) су досељени из Лисине. Карадићи (1) су досељени из Жутица. Делетићи (2) су пореклом из Црне Горе (из села Грачаница код Андријевице) од племена Ваљевића.

Најмлађи досељеници су: Павловићи (1) су досељени од Павловића из Павлиће. Вујовићи (1) су досељени од Вујовића (Ваљевића) из Павлиће. Пантовићи (1) су досељени из Шипачине. Раденковићи (1) су пореклом од Санџака.

³⁷⁷ Дефтер ...

³⁷⁸ Петар Ж. Петровић, н.д., 209.

³⁷⁹ Милисав В. Лутовац, н.д., 366.

³⁸⁰ Петар Ж. Петровић, н.д., 209.

Радошиће. - Најстарији досељеници су: Кошани (6) су досељени од Кошана (Морачана) из Чечине. Ђуровићи (4) су досељени од Новог Пазара. Род су им Ђурковићи, Ђурђевићи, Миловићи и Милићевићи у Потисју.

Млађи досељеници су: Радојковићи (4) су досељени из Врањегорица у Постењу код Новог Пазара³⁸¹. Премовићи (3) су досељени из Тршићевика код Иванграда у околину Лешка. Од Лешка су досељени у Радошиће. Род су им Премовићи у Вртићама. Бановићи (2) су "досељени из Ибарског Постења. Стефановићи (1) су "досељени из Кончулина" у Гњилану³⁸². Пиштоловићи (4) су досељени из Рвата. Јевђићи (2) су досељени од Јевђића из Лучна у Кремићу. Вељовићи (1) су пореклом из Црне Горе од Мораче³⁸³. Иста су породица са Вељовићима у Рватима. Рашковићи (2) су досељени из Потисја. Зврболовићи (6) и Коларевићи (2) су досељени из Драмића код Новог Пазара. Мијаљевићи (3) су досељени из Косурића код Новог Пазара. Комњеновићи (3) су досељени из Жунђевића код Новог Пазара. Ђорђевићи (1) су досељени из Блажева у Постењу код Новог Пазара. Ђоровићи (1) су досељени од Ђоровића - Самокресовића из Лисине. Марковићи (2) су пореклом из Црне Горе од Пребирачевића из Пећарске у Бихору. Шегићи (1) су досељени од Шегића из Бељака у Новом Селу. Кнежевићи (3), Рашковићи (2) и Ђеловићи (5) су досељени из Потисја. Карадићи (1) су досељени из Бадња. Савићи (4) су досељени од Тушимље. Јолдовићи (6) и Арсићи (1) су "досељени из из Ибарског Колашине"³⁸⁴. Савићи (1) су досељени из Варева. Поповићи (1) су досељени из Казновића. Лазаревићи (1) су досељени из Мура. Лазићи (1) су досељени из Шипачине. Дивци (1) су досељени од Бијелог Поља. Перишићи (1) су досељени из Санџака.

Најмлађи досељеници су: Пановићи (1) су досељени из Новог Села. Тодоровићи (1) су досељени из Кремића.

Раковац. - Најстарији досељеници су: Јовановићи (19), Јанковићи (9), Глишовићи (6), Томићи (1), Димитријевићи (2) и Ристовићи (1) су "њихови преци Ере" досељени из Црне Горе (вероватно од Никшића). Млађи досељеници су: Бићани (2) су досељени из Осребета код Бруса. "Пореклом су од некаквог Бића код Прилепа"³⁸⁵. Најмлађи досељеници су: Бекчићи (1) су досељени из Дрења у Раковцу. Катићи (1) досељени из Јелакца. Најмлађи досељеници су Бекчићи (1) који су досељени из Дрења у Раковцу.

Дрење у Раковцу. - Најстарији досељеници су Бекчићи (33) који су досељени из Берберишта на Рогозини. Презиме су добили по томе што су били бекчије, чувари и стражари који су се бринули о безбедном прелазу Дренском клисуром³⁸⁶. Млади досељеници су Трифуловићи (1) који су досељени из Црне Главе.

Дубовци у Раковцу. - Најстарији досељеници су Дубовци (23) који су досељени из Дубова у Дреници³⁸⁷. Најмлађи досељеници су Бекчићи (1) који су досељени из Дрења.

Рвати. - Најстарији досељеници су: Дражковићи (3) су њихови преци досељени из Метохије. Арсенијевићи - Пргомеље (1) су пореклом из Црне Горе од "Пргомелића из Доње Мораче"³⁸⁸. Глукчевићи (4) су вероватно пореклом из Црне Горе. Покимиће (37) и Симовићи (1) су пореклом из Црне Горе од племена Васојевића. Кошани (3) су досељени од Кошана (Морачана) из Чечине. Стојановићи (4) су досељени из Полаза у Врановини код Новог Пазара. Јањићи - Милошевићи (2) су досељени из

³⁸¹ Радослав Љ. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 79.

³⁸² Исто, 93.

³⁸³ Радомир Илић, н.д., 645.

³⁸⁴ Радослав Љ. Павловић, Подибар и Гокчаница, 360.

³⁸⁵ Исти, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 5.

³⁸⁶ Исто, 51.

³⁸⁷ Исто, 52.

³⁸⁸ Мато Пижурић, н.д., 10.

Трнаваца у Постењу код Новог Пазара. Коминци (10), Деспотовићи (11) и Дражовићи (7) су једно "роство" чији су преци досељени из Комиња у Кожљу код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе "од Кудрина из племена Дробњака"³⁸⁹.

Млађи досељеници су: Гајтановићи (1) су досељени из Беоца. Ковачевићи (5) су досељени из Оклаца у Ибарском Колашину. Срећковићи (6) су досељени из Лучна у Кремићу. Јевтићи (2) су досељени из Кремића. Пореклом су из Црне Горе од Васојевића. Кнежевићи (30) су досељени из Јелакца. "Пореклом су из Црне Горе (са планине Курлај) од племена Куча"³⁹⁰. Сочанци (15) су досељени из Сочанице. Радуловићи - Баринци (3) су досељени из Барина у Јелакцу. Јанићевићи (3) су досељени из околине Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе. Веселиновићи (1) су досељени из Белих Вода код Новог Пазара. Ђоровићи (1) су досељени од Ђоровића - Самокресовића из Лисине. Вујовићи (1) су досељени из Павлице. Стојићи (1) су досељени из Курића. Њихови преци досељени су у Куриће од Пећи. Пореклом су из Црне Горе од племена Бјелопавлића. Першићи (1) су досељени из Радошића. Беочани (1) су досељени из Казновића. Саковићи (1) су досељени од Саковића из Власова у Вареву. Петровићи (3) су досељени из Судског Села код Новог Пазара. Бројачевићи (1) су досељени из Трнаве. Величковићи (1) су досељени из Краја у Мухову код Новог Пазара. Крсмановићи (3) и Костићи (1) су "досељени од Дежеве"³⁹¹. Милошевићи (1) су досељени од Тушимље. Раденковићи (1) су досељени из Црне Горе. Милошевићи (1) су досељени од Милошевића (Морачана) из Павлице. Бељевићи (1) су досељени из Дворишта у Плешипу. Ћосићи (1) су "досељени из околине Новог Пазара"³⁹². Мутавџићи (1) су досељени од Мутавџића из Тушимље. Марковићи (1) су досељени од Дежеве. Петронијевићи (1) су досељени од Сопоћана. Јанковићи (1) су досељени из Плешине. Диздаревићи (1) су досељени из Корлаћа. Пауновићи (2) су досељени из Остатије (Калешнице). Бошковићи (1) су досељени из Котраже у Градцу. Миловићи (1) су досељени из Пецеса.

Најмлађи досељеници су: Трифуновићи (1) и Ђорђевићи (1) су досељени из Црне Главе. Лазићи (1) и Радојковићи (1) су досељени из Радошића. Радовановићи (1) су досељени из Сочанице. Милићевићи (2), Миловићи (2), Вујовићи (1) и Рашковићи (1) су досељени из Пецеса. Максићи (1) су досељени из Новог Села. Поповићи (1) су досељени из Рашке. Ковачевићи (1) су досељени из Кремића.

Рудница - Најстарији досељеници су: Пејићи (17) су непознатог порекла. Презиме су добили по свом претку Пеју кирицији³⁹³. Каравановићи (9) и Јаковљевићи (3) су "досељени из Метохије из околине Пећи". Бошњовићи (5) и Анисијевићи (3) су "досељени из Босне"³⁹⁴. Коминци (3) су досељени из Комиња у Кожљу код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе (Дробњаци). Трикоши - Трикошани (3) су досељени из села Трикосе код Лепосавића. Пореклом су из Црне Горе (Кучи). Анђелковићи - Јоксићи (11) су непознатог порекла.

Млађи досељеници су: Поповићи (6) су досељени из Курића. Њихови преци доселили су се у Куриће од Пећи. Пореклом су из Црне Горе од племена Бјелопавлића. Савковићи (4) су досељени од Савковића из Ројчића. Премовићи (2) су досељени из Јарића. Краговићи (3) су досељени од Краговића из Мура.

Најмлађи досељеници су: Кривчевићи (3), Илићи (2), Пузовићи (4) и Мартанићи (2) су досељени из Плавкова. Живковићи (1), Чеперковићи (1) и Пановићи (2) су досељени из Новог Села. Ђоровићи (4) су досељени из Лисине. Чеперковићи (3) су досељени из Шипачине. Виријевићи (2) су досељени из Карадака. Поповићи (2) "су

³⁸⁹ Радослав Љ. Павловић, н.д., 85.

³⁹⁰ Исто, 46.

³⁹¹ Исто, 86.

³⁹² Исто.

³⁹³ Исто, 95.

³⁹⁴ Исто.

досељени од Гњилице" (из Кравица). Бошковићи (1) и Јевтићи (1) су досељени из Рвата. Вујанци (1) су досељени из Гостирадића. Лазаревићи (1) су досељени из Мура. Марковићи (1) су досељени из Тиоца. Милићи (1) су досељени из Јарине. Пореклом су из Црне Горе (Кучи). Базићи (1), Трифуновићи (1) и Пешићи (1) су досељени из Белог Брда. Дробњаци (1) су досељени из Требића. Милићевићи (1) су досељени из Југовића са Косова. Поповићи (1) су досељени од Трстеника. Милентијевићи (1) су досељени из Сочанице. Вукадиновићи (1) су досељени из Врачева.

Ројчићи у Рудници. - Најстарији досељеници су: Савковићи (4) и Цвејовићи (5) су пореклом из Црне Горе (вероватно Пипери). Тодоровићи - Прњаци (10) и Петровићи - Прњаци (5) су пореклом из Црне Горе од племена Никшића. Игровићи (2) су непознатог порекла. Млађи досељеници су: Боровићи (1) су досељени од Боровића из Лисине. Анђелковићи (1) су досељени од Анђелковића из Руднице.

Себимиље. - Најстарији досељеници су: Поповићи (5), Ивановићи (12), Луковићи (4), Јеримићи (1) и Весовићи (2) су пореклом из Црне Горе од племена Дробњака. Пашајлићи (7) су пореклом из Херцеговине "из Грахова од братства Булађића"³⁹⁵. Шаловићи - Шалинићи (1) "су досељени из Шалиновића у Жуњевићу код Новог Пазара. "Пореклом су из Црне Горе од племена Пипера"³⁹⁶. Ракитићи (3) и Видићи (8) су њихови преци досељени "од манастира Девича у Дреници"³⁹⁷. Пореклом су из Црне Горе из "Корита код Пљевља"³⁹⁸.

Млађи досељеници су: Јањовићи (2) су досељени из Љуљца у Шароњу код Новог Пазара. Радомировићи (1) су досељени из Плешина. Башковићи - Мајдаци (1) су досељени из Грчева код Дуге Пољане. Милосављевићи (1) су досељени из Трнаве.

Бркуше у Себимиљу. - Најстарији досељеници су: Миљковићи (11) и Петровићи (3) су пореклом из Црне Горе од племена Дробњака. Петровићи (7) су пореклом од Црне Горе (од Лима) од племена Васојевића.

Петрово Поље у Себимиљу. - У овом делу насеља живе Јанковићи (3) који воде порекло од Петровића (Васојевића) из Бркуше.

Семетеш. - Најстарији досељеници су: Секулићи (25) су пореклом из Црне Горе (Кучи). Крушевци (7) су досељени из Крушевца код Пећи. Вучковићи (5) су досељени са сјеничко-пештерске висоравни.

Млађи досељеници су: Вукојевићи (4) су досељени из Планинице код Белог Брда. Петровићи (1) су досељени из Рвата. Радуловићи (2) су досељени из Бадња. Ђорђевићи (1) су досељени из Лисине. Чеперковићи (1) и Лазићи (1) су досељени из Шипачине. Поповићи (1) су досељени од Поповића из Тиоца. Кошани (1) су досељени из Радошића. Лешевићи (1) су досељени из Казновића. Најмлађи досељеници су Анисијевићи (1) који су досељени из Руднице.

Добровина у Семетешу. - У овом делу насеља живе Чомагићи (10) који су пореклом из Црне Горе од племена Васојевића. Припадају најстаријем досељеничком слоју.

Скугуротовица у Семетешу. - Најстарији досељеници су: Пановићи (6) су досељени из Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе од Никшића (и о м а д и сточари). Млађи досељеници су: Милутиновићи (1) су досељени из Бистрице. Чорбићи (1) су досељени из Градца. Милићевићи (1) су досељени од Милићевића из Тиоца.

Супње. - Најстарији досељеници су Алексићи (6) који су досељени од Призрена³⁹⁹. Млађи досељеници су: Роглићи (5), Рачићи (4) и Дијовићи (5) су њихови преци досељени из Брњице у Ибарском Колашину од братства Коматовића (Куча). Вељовићи (6) су досељени из Грачана код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе

³⁹⁵ Јефто Дедијер, и.д., 213.

³⁹⁶ Радослав Ј. Павловић, *Подигар и Гокчаница*, 327.

³⁹⁷ Петар Ж. Петровић, и.д., 32.

³⁹⁸ Исто, 29, 31.

³⁹⁹ Исто, 211.

(Ровчани). Глишовићи (3) су "досељени из Брњице у Ибарском Колапшику од братства Коматовића (Куча). Вељовићи (6) су досељени из Грачана код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе (Ровчани). Глишовићи (2) су "досељени из Батинића у Штитару код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча". Ђокићи (1) "су досељени из Јаничара у Крушеву код Новог Пазара. Старином су са Пештери"⁴⁰⁰. Ђуровићи (12) су досељени из Црне Горе из Башче код Рожаја. Пореклом су Кучи⁴⁰¹. Павловићи - Биорци (5) су досељени из Црне Горе из села Ивања у Бихору. Пореклом су од Куча⁴⁰². Петровићи (2) су "досељени из Лукочрева код Новог Пазара. Пореклом су из Црне Горе од Васојевића". Михаиловићи (2) су досељени из Дежеве. Пореклом су из Црне Горе (из Бачевице код Рожаја) од племена Куча"⁴⁰³. Самаиловићи (2) су досељени из села Раста код Новог Пазара. Пореклом су из Семберије у Босни. Илићи (1) су досељени од Илића и Кравића. Роглићи (1) су досељени од Кућеровића - Роглића из Гњилане. Ивановићи (1) су досељени из Буковице код Рожаја. Пореклом су из Братоножића⁴⁰⁴. Мутавџићи су досељени из Тушимља. Маринковићи (1) су досељени од Маринковића (Васојевића) из Кућана. Пендићи (1) су досељени од Пендића из Тушимља.

Најмаљи досељеници су: Керовци (1) су досељени из Рашке. Магдаленићи (1) су досељени од Магдаленића (Морачана) из околине Рожаја. Булатовићи (3) су досељени од Булатовића (Ровчана) из Бијеле Цркве код Рожаја. Обрадовићи (1) су досељени из Добриње код Тутине. Вељовићи (1) су досељени од Вељовића (Ровчана) из Кочарника код Тутине. Величани (1) су досељени из Сувог Дола. Пореклом су из Црне Горе из Велике (Плав). Старо презиме им је Петровић⁴⁰⁵. Шебеци (1) су досељени из Рашке. Рововићи (1) су досељени из Косовске Каменице. Пореклом су са Златара из Бискупина. Пејдановићи (1) су пореклом од Дебра у Македонији. Јефтовићи (1. д.) су досељени из Ибарске Слатине. Вуловићи (1) су досељени из Клинчине код Пећи. Цинбалјевићи (1) су досељени из Дапсића код Иванграда од "Цимбалјевића (Пипера)"⁴⁰⁶. Поповићи (1) су досељени из Црне Горе.

Презимена послератних досељеника у Сутње са подручја општина: Рашка, Нови Пазар и Лепосавић налазе се у одељку о послератним миграцијама село-град.

Тиоце. - Најстарији досељеници су: Милићевићи (4), Трифуновићи (5) и Милојевићи (1) су њихови преци досељени из Црне Горе. Чомагићи (1) су пореклом из Црне Горе од племена Васојевића. Цветићи (5) су пореклом из Црне Горе (Кучи). Богојевићи - Котлајићи (4) су "пореклом из Црне Горе из Васојевића"⁴⁰⁷. Поповићи (10) су досељени од Поповића (Лопаћана) из Бадња.

Млађи досељеници су: Кепићи (1) су досељени из Жигоља код Лешка. Пореклом су из Црногорског Колапшика⁴⁰⁸. Марковићи (1) су досељени из Бељака у Новом Селу. Боњићевићи (1) су досељени од Боњића из Руднице. Најмаљи досељеници су Пиштольевићи (1) који су досељени из Рвата.

Трива. - Најстарији досељеници су: Матовићи (3), Радовићи (2) и Алимпијевићи (1) су пореклом из Црне Горе од Пргомелића из Доње Мораче. Курандићи (16) су "досељени од Мораче, а пореклом су од племена Пипера"⁴⁰⁹. Станишићи (20), Гвозденовићи (2) и Чуповићи (3) су пореклом из Црне Горе од племена Куча од

⁴⁰⁰ Исто, 212.

⁴⁰¹ Милисав В. Лутовац, *Рожаје и Штавица*, 370-371.

⁴⁰² Исти, *Бихор и Корито*, 110.

⁴⁰³ Петар Ж. Петровић, н.д., 212.

⁴⁰⁴ Милисав В. Лутовац, н.д., 371.

⁴⁰⁵ Ејуп Мушовић, н.д., 269.

⁴⁰⁶ Милисав В. Лутовац, *Иванградска (Беранска) котлина*, 55.

⁴⁰⁷ Радослав Љ. Павловић, н.д., 90.

⁴⁰⁸ Исто.

⁴⁰⁹ Петар Ж. Петровић, *Рашка - антропогеографска проучавања*, 38.

старих Криводољана. Чешљарци (2) су досељени из Бара код Биљановца. "Чешљарци у Барама су досељени из Чешљара у Градцу"⁴¹⁰. Пореклом су из Црне Горе од племена Пипера⁴¹¹. Бројачевићи (4) су досељени из Голица код Новог Пазара⁴¹².

Млађи досељеници су: Поповићи (1) и Ивановићи (1) су досељени из Себимиља. Мареновићи (4) су досељени из Плешина. Вучковићи (3) су досељени из Белог Польја. Милосављевићи (1) су досељени из Боровића. Несторовићи (1) су досељени из Бишића. Мојовићи (1) су досељени из Беоца. Вујанчићи (1) су досељени из Беле Степе. Настићи (1) су пореклом из Црне Горе (Морачани)⁴¹³. Ђурђевићи (1) су досељени из Вртина. Пењовићи (1) и Џотовићи (1) су досељени из Милатковића. Вукајловићи (1) су досељени из Полумира. Анђелковићи (1) су досељени из Руднице. Радојевићи (1) су пореклом из Црне Горе.

Најмлађи досељеници су: Шаловићи (1) и Петровићи (1) су досељени из Себимиља. Пенџини (1) су досељени из Тушимље. Терзићи (1) су досељени из Вртина. Стојановићи (1) су досељени из Чачка.

Црна Глава. - Најстарији досељеници су: Трифуновићи (19), Јосијевићи (10), Дишићи (7), Максимовићи (5), Матићи (4) и Вукосављевићи (4) су једно "роство" чији су преци досељени из Црне Горе од Мораче.

Мечкари у Црној Глави. - Најстарији досељеници су: Милојевићи (12) и Лазићи (1) су досељени из Бадња, а пореклом су из Црне Горе од племена Куча⁴¹⁴. Млађи досељеници су: Максимовићи (1) су досељени из Црне Главе. Радуловићи (1) су досељени из Јелакца. Гвозденовићи (1) су досељени из околине Новог Пазара (од Дежеве).

Долови у Црној Глави. - Најстарији досељеници су Јаковљевићи (7) чији су преци досељени из Црне Горе од Мораче. Један род су са Црноглавцима. Млађи досељеници су: Дубовци (1) и Јанковићи (1) су досељени из суседног села Раковца.

Борђевићи у Црној Глави. - Најстарији досељеници су Борђевићи (24) који су пореклом из Црне Горе од Никшића (Никшићи номади сточари). Млађих досељеника нема. Најмлађи досељеници су: Добринчићи (1) који су досељени из Кознице.

Шипачина. - Најстарији досељеници су: Чеперковићи (16) и Лазићи (25) чији су преци досељени од Пећи⁴¹⁵. Бачани (3) су досељени из Врачева на Рогозину. "Пореклом су Морачани"⁴¹⁶. Млађи досељеници су: Баловићи (7) су досељени из Кашља на Рогозину. Трикоши (2) су досељени из Лисине. Бановићи (1) су досељени од Бановића из Цепа у Бистрици. Пантотвићи (1) су досељени из Брвенице. Млађи досељеници су: Милићи (1) су досељени из Јаринља. Јовановићи (1) су досељени из Гувничког шта. Ђирковићи (1) су досељени из Бистрице.

Чајетина у Шипачини. - Најстарији досељеници су: Петровићи (4) су из неког села код манастира Девича у Дренци, досељени у Ибарски Колашин у село Црепуљу, а отуда овамо. Војиновићи (1) су из неког села код Вучитрна на Косову досељени у Ибарски Колашин, а отуда овамо⁴¹⁷. Млађи досељеници су Живковићи (1) који су досељени из Новог Села. Најмлађи досељеници су Крстојевићи (1) који су досељени из Лисине.

Копаоник. - Ово младо насеље нема најстаријих и млађих досељеника. Најмлађи досељеници су досељени из следећих насеља: Премовићи, Чуповићи и Вуловићи

⁴¹⁰ Радослав Љ. Павловић, н.д., 69.

⁴¹¹ Петар Ж. Петровић, н.д., 38.

⁴¹² Радомир Илић, н.д., 655.

⁴¹³ Петар Ж. Петровић, н.д., 38.

⁴¹⁴ Радослав Љ. Павловић, н.д., 53.

⁴¹⁵ Исто, 92.

⁴¹⁶ Петар Ж. Петровић, н.д., 216.

⁴¹⁷ Радослав Љ. Павловић, н.д., 91.

из Рашке, Дијовићи из Сушића, Пурићи из Јошаничке Бање, Стефановићи из Београда, Пузовићи из Кравића, Деспотовићи из Бељака у Новом Селу, Радосављевићи и Нинчићи из Казновића, Чеперковићи и Трикопиши из Рудице, Биберовићи и Чорбичи из Новог Пазара, Нићифоровићи из Постеља, Ивановићи из Прћенове код Новог Пазара, Љубичићи, Митровићи и Бубнићи из Београда, Живковићи из Малог Пожаревца код Београда, Обрадовићи и Филиповићи из Блаца, Благојевићи из Ушћа, Средојевићи из Јасика код Крушевца, Клиндовљевићи из Врњачке Бање, Рашковићи из Краљева, Шимшићи из Чачка, Борђевићи из Раткова, Мицићи из Ниша, Боровчани из Соколца, Сандићи из Кикинде, Јеротијевићи из Ивањице, Лазовићи из Ваљева, Старчевићи из Ужица, Борђевићи из Бајине Баште, Ристановићи из Лознице, Марјановићи из Горњег Милановца и Мијановићи из Новог Сада.

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА ГРАДСКИХ НАСЕЉА

Баљевац - Најстарији досељеници су Јемуловићи (20) су досељени из Мухова код Новог Пазара. Распоповићи (3) су досељени из Црне Горе из племена Бјелопавлића. Биорци (19) и Јовићевићи - Биорци (5) су пореклом из Црне Горе из Бихора. Моравчићи (3) су пореклом из Црне Горе. "Досељени су некуд од Мораве" где су били једно време насељени⁴¹⁸. Мачужићи (5) су досељени из засеока Мачужића из Чечине. Гољовићи (14) су пореклом из Црне Горе из племена Вајовића.

Млађи досељеници су: Драгојловићи (11) су досељени из засеока Драгојловића у Бзовику. Вукашиновићи (11) и Милићи (2) су пореклом из Црне Горе. Милосављевићи (2) су досељени од Милосављевића из Гладилица у Крушевици. Булатовићи (5) су досељени од Булатовића (Ровчана) из Беле Цркве код Рожаја. Бојовићи (3) су досељени од Бојовића из Брвенице. Дугалићи (1) су досељени из Побрђа. Пешовићи (10) су досељени од Пешовића из Лучића у Баљевцу. Пековићи (1) су досељени из Бильановца. Маринковићи (1) су досељени из Плоче. Лекићи (1) су досељени из Косовске Митровице. Миловановићи (1) су досељени из Новог Пазара. Рајовићи (1) су досељени из Иванграда. Бељаковићи (2) су досељени из Побрђа. После отварања рудника угља у Баљевац су досељене рударске породице које су пореклом из удаљених крајева:

- из Лике су досељени: Илићи, Рајачићи, Букићи, Грбићи, Маљковићи и Диклићи;

- из Далмације су досељени: Марјановићи, Вујатовићи и Медићи од Книна и Слијепчевићи, Миљетићи, Дедићи, Ветнићи, Лађовићи, Јањићи, Вугделије, Татомири, Девићи, Грубачи и Гудељи, од Дринша;

- из Босне су досељени: Пашићи, Јуришићи, Букариће, Милошевићи и Капетановићи.

Најмлађи досељеници су досељени из следећих насеља: Биорци, Нићифоровићи, Шаптовићи, Максимовићи, Вуковићи, Јаснићи и Крчаџи из Беле Стене; Живковићи из Бинића; Токалићи и Радуловићи из Бильановца; Гошевци из Биочине; Пентијевићи из Брвеника насеља; Мутавчићи, Дугалићи и Андријанићи из Брвенице; Радовићи, Башковићи и Николићи из Градца; Вујанци, Коловићи и Боровићи из Зарева; Вељковићи, Алексићи, Игњатовићи, Здравковићи, Боровићи и Марићи из Јошаничке Бање; Бојовићи, Глачићи, Цвејовићи из Ковача; Тодоровићи, Диздаревићи и Терзићи из Корлаћа; Нинчићи из Казновића; Илићи из Кравића; Максимовићи из Кремића; Мартићи, Петровићи, Рашковићи, Барлови, Недељковићи и Милосављеви-

⁴¹⁸ Радомир Илић, н.д., 658.

ни из Крушевице; Луковићи и Стојићи из Курића; Михаиловићи из Лукова; Милутиновићи и Гаљчи из Мура; Чеперковићи из Новог Села; Шаловићи из Носольина; Чоловићи из Павлице; Столовићи, Медаревићи, Распоповићи, Гркајци, Кучевићи из Пискање; Покимице, Милошевићи, Бељаковићи, Пешићи, Младеновићи, Ђорђапани и Милосављевићи из Побрђа; Ђурковићи из Потесеја; Бекчићи и Дубовци из Раковица; Сочанци, Кнежевићи и Веселиновићи из Рвата; Настићи и Ђурђићи из Транаве; Поповићи из Тиоља; Мачужићи и Маричићи из Тепече; Кошани и Марковићи из Тадења; Јевремовићи из Прогорелице; Бошковићи, Петровићи, Мартићи и Рашковићи из Дражинића; Чорбићи из Реке; Ердоглије из Лозна; Чингелићи из Бара; Тимотијевићи из Бзовика; Планојевићи и Пешићи из Ушћа; Стефановићи из Церове код Студенице; Здравковићи из Сирче; Ђојовићи и Маринковићи из Адрана; Маринковићи из Мрчајеваца; Веселиновићи, Тимотијевићи и Поповићи из Краљева; Милутиновићи из Алуловића и Бабићи из Будина у Алуловићу; Мирковићи из Бекове; Ратковићи и Којовићи из Калудре у Бекови; Дробњаци из Трстеника у Јови; Петровићи и Пантовићи из Лече; Балићи из Змињца у Лопужњу; Милентијевићи из Лукара; Никићи из Лукоџрева; Петровићи из Ковачева; Стојановићи и Милосављевићи из Судског Села; Јањићи из Врановине; Булатовићи из Војнића; Гашовићи из Врачева; Секулићи, Марковићи, Веселиновићи и Арсенијевићи из Крњина; Ђуковићи из Добраве; Михаиловићи и Радојковићи из Земаниће; Премовићи из Јарња; Миленковићи из Крушевице код Лепосавића; Милосављевићи из Белућа; Илићи из Миоковића; Урошевићи из Кошутице; Радивојевићи из Мошића; Бишевци, Чукићи и Јанићијевићи из Остраћа; Костићи из Сочаниће; Јозовићи и Радисављевићи из Требића; Стефановићи из Звечана; Радојковићи из Брснице код Косовске Митровице; Вулетићи и Гвозденовићи из Жаровнице код Косовске Митровице; Лазићи из Доње Гуштерице код Липљана; Тукићи из Луга код Липљана; Јанићијевићи из Ибарског Колашине; Влашковићи из Лучке Ријеке у Ибарском Колашину; Ковачевићи из Оклаца у Ибарском Колашину; Вукићевићи и Јовановићи из Ибарске Слатине; Стојљковићи из Новог Села код Витине; Фетани и Зејнилови из Драгаша; Бобеовићи из Баљевца, Божићи од Крагујевца; Брезјаковићи из Даића код Иванјиће; Вукомановићи из Сабанте; Вештовићи из Београда; Гаровићи од Рожаја; Димитријевићи од Лесковца; Жмурићи из Сопота код Младеновца; Јевремовићи из Шаторње у Шумадији; Јовановићи из Бељанице; Каличани од Сјенице; Кањашини од Дринша; Златанови и Христови од Димитровграда; Међедовићи од Иванграда; Радовићи из Мартинића (од Бјелопавлића) у Црној Гори. Радојковићи из Лужнице код Крагујевца; Рашковићи од Бруса; Стојљковићи из Владичиног Хана; Средојевићи од Рожаја; Трајковићи од Врања; Ђијоровићи од Дуге Польјане; Чејовићи од Иванграда; Средини из Босне; Стефановићи из Панчеве; Шнајдер из Баната.

Жижковци у Баљевцу. - Најстарији досељеници су: Илићи (1) и Ђоковићи (5) чији су преш досељени од Ђаковице⁴¹⁹. Гољевићи (5) су пореклом из Црне Горе од племена Васојевића. Млађи досељеници су: Планојевићи (1) који су досељени из Ушћа (Водичко). Пешовићи (1) који су досељени из Лучића у Баљевцу и Јемуловићи (2) који су досељени из Јарандола у Баљевцу. Најмлађи досељеници су: Кузмановићи (1) су досељени од Студенице. Ђојићи (1) су досељени из Бара. Раденковићи (1) су досељени из Борчана код Лепосавића.

Лучиће у Баљевцу. - Најстарији досељеници су: Пешовићи (22) су пореклом из Црне Горе (од Андријевице). Илићи (10) су пореклом из Херцеговине од Билеће. Стефановићи (4) су пореклом из Црне Горе од Никшића. Млађи досељеници су Андрићи (4) који су досељени из Јарандола у Баљевцу, а пореклом су из Бихора. Најмлађи досељеници су: Кнежевићи (1) су досељени из Плане. Костићи (1) су досељени из Ибарске Слатине. Дишићи (1) и Маринићи (1) су досељени из Дежеве. Белчевићи (1) су досељени из Пискање.

⁴¹⁹ Радослав Љ. Павловић, *Подрибар и Гокчаница*, 374.

Јошаничка Бања. - Најстарији досељеници су: Вељковићи (36), Ђоровићи (27), Бековићи (19), Пајовићи (9) и Котурановићи (7). Старијом су једна породица. Досељени су са Косова из села Котара у Дренети⁴²⁰. Лужњани (6) су пореклом из Црне Горе. Старијом су Кучи⁴²¹. Битевићи (1) воде порекло до Лужњана. Млађи досељеници су: Прибојци (16) су досељени од Белчевића-Главчића из Прибоја у Пискави. Пореклом су из Црне Горе од Лима. Мусини (3) воде порекло од Прибојца. Угринити (1) су досељени из Јелакца. Терзићи (2) су пореклом из Црне Горе. Бекчићи (2) су досељени из Дрења у Раковцу. Петровићи (8) су досељени из Корлаћа. Босини (1) су досељени из околине Александроваца из Рогавчине. Јаковљевићи (4) су досељени из Долова у Црној Глави. Ћирковићи (1) су досељени од Ћирковића из Бистрице. Радуловићи (1) су досељени од Радуловића из Бадња. Дуњићи (1) су досељени из Јелакца. Воде порекло од Ђојанића из Бара који су пореклом из плавско-гушињске области у Црној Гори. Презиме Дуњићи добили су по баби Дуњи⁴²². Глумци (1) су досељени из Лике. Ђолићи (2) су досељени из Грчака. Јоковићи (1) су досељени од Јоковића из Курића.

Најмлађи досељеници су: Богојевићи (1) и Матовићи (1) су досељени из Курића. Рафаиловићи (1) су досељени из Македоније а пореклом су из Лике. Бинаревски (2) су досељени из Грчке. Буњани (1) су досељени из Кордуна. Вељовићи (1) су досељени од Тутине. Вукосављевићи (1), Ђорђевићи (2), Јосијевићи (2) и Трифуновићи (3) су досељени из Црне Главе. Бекчићи (3), Глишовићи (1), Дубовци (1), Јовановићи (1) и Јанковићи (1) су досељени из Раковца. Дуњићи (1), Пецићи (2) и Лазаревићи (1) су досељени из Јелакца. Костовићи (1), Топовићи (1) и Цвејовићи (1) су досељени из Ковача. Ђолићи (1) су досељени из Грчака. Ђорђевићи (2) су досељени из Кремића. Вукашини (1) су досељени од Крагујевца. Карадићи (1) су досељени из Жутица. Ковачевићи (1) су досељени из Крагујевца. Јовановићи (1) су досељени из Крушевца. Коматине (1) су досељени из Биочине. Сухановићи (1) и Лучићи (1) су досељени из Лучана код Чачка. Милосављевићи (1) су досељени из Грачаца код Врњачке Бање. Младеновићи (1) су досељени из Балјевца. Максимовићи (1) су досељени из Шутановине у Јошаничкој Бањи. Нинчићи (1) су досељени из Казновића. Остојићи (1) су досељени из Аранђеловца. Поповићи (1) су досељени из Кравића. Попадићи (1) су досељени од Сјенице. Радојићићи (1) су досељени из Поткомља. Раковићи (1) су досељени од Тутине. Секулићи (1) су досељени из Mrчајевца. Трифуновићи (1) су досељени из Беоца. Чоловићи (1) и Цветићи (1) су досељени из Вележе у Јошаничкој Бањи. Шулићи (1) су досељени из Тићевца. Џодићи (1) су досељени из Бинића.

Алексићи у Јошаничкој Бањи. - Најстарији досељеници су Алексићи (9) који су досељени из Лачнојевића у Бадњу. "Године 1833. помиње се у Јошаничкој Бањи нивох предак Алекса Лачнојевић"⁴²³. Пореклом су из Црне Горе од племена Куча.

Марићи у Јошаничкој Бањи. - Најстарији досељеници су: Марићи (3) су досељени из Бадња. Пореклом су из Црне Горе из племена Куча. Јовановићи (3) су досељени од Дежеве⁴²⁴. Млађи досељеници су: Бекчићи (2) су досељени из Дрења у Раковцу. Вељковићи (2) су досељени од Вељковића из Јошаничке Бање. Стефановићи (1) су досељени из села Рокци. Најмлађи досељеници су Бекчићи (1) који су досељени из Дрења у Раковцу.

⁴²⁰ Радомир Илић, и.д., 653; Радослав Љ. Павловић, *Антропогеографска проучавања Копаоника*, 54.

⁴²¹ Међуопштинска регионална заједница Краљево, Статистички подаци, 317.

⁴²² Радослав Љ. Павловић, и.д., 48.

⁴²³ Дефтер ...

⁴²⁴ Радослав Љ. Павловић, и.д., 58.

Шутановина у Јошаничкој Бањи. - Најстарији досељеници су: Радуловићи (3) и Милошевићи (13) који су досељени из Црне Горе из Мораче⁴²⁵. Млађи досељеници су: Милојевићи (1) су досељени из Мечкара у Црној Глави. Дуњићи (1) су досељени из Јелакца. Јовановићи (1) су досељени из Курића.

Паљештица у Јошаничкој Бањи. - Најстарији досељеници су Веселиновићи (3) који су досељени из Кремшића. Пореклом су из Црне Горе из Васојевића⁴²⁶. Млађи досељеници су: Петровићи (2) су досељени из Корлаћа од Петровића који су пореклом из Херцеговине. Лекићи (2) и Цветићи (1) су досељени из Вележа у Јошаничкој Бањи. Најмлађи досељеници су Чомагићи (1) који су досељени из Семетеша.

Табела 48 Преглед порекла домаћинстава општине Рашка

	Порекло домаћинства	Број домаћинства	Процент
1. Из Црне Горе:	- Кучић - Васојевићи - Морачани - Дробњаци - Бјелопавлићи - Никшићани - Пипери - Ровчани - Братоножићи - Његуши - Цице - Пивљани - Из Бихора и Корита - Од Ријеке Црнојевића - Од плавско-гусинске области - Остале и непознате области	777 740 486 364 218 172 111 52 33 15 5 3 121 62 34 657	
	С в е г а:	3867	47,47
2. Са Косова и Метохије:	- из Метохије - са Косова - из Ибарског Колашине - из суседне општине Лепосавић - из других делова	394 215 95 453 32	
	С в е г а:	1189	14,59
3. Од Новог Пазара		621	7,62
4. Из Босне и Херцеговине:	- из Херцеговине - из Босне	368 53	
	С в е г а:	421	5,17
5. Са сјеничко-пештерске висоравни		48	0,59
6. Из суседних крајева:			
	- од Студенице - од Рудна - од Ушћа - од Бруса и Александровца - од Иванчиће	101 48 36 31 26	
	С в е г а:	242	2,97
7. Из Војводине		80	0,98
8. Из других крајева Централне Србије и непознатог порекла		1561	19,16
9. Из Хрватске		67	0,82
10. Из Македоније		36	0,44
11. Из Словеније		15	0,18

⁴²⁵ Исто, 57.

⁴²⁶ Исто.

Чомаге у Јошаничкој Бањи. - Најстарији досељеници су: Богатићи (1), Игњатовићи (3) и Здравконићи (5) су досељени из Тиоца. Пореклом су из Црне Горе од племена Васојевића. Радисављевићи (1) су пореклом из Црне Горе од Куче. Павловићи (2) су досељени из Јарња. Млађи досељеници су: Качаревићи (1) су досељени из Вележа у Јошаничкој Бањи. Пореклом су из Старог Влаха. Симоновићи (1) су досељени из Корлаћа, а пореклом су од Симоновића из Курића. Веселиновићи (2) су досељени из Палештице у Јошаничкој Бањи. Дубовци (1) су досељени од Дубоваца из Раковица. Ђоровићи (1) су досељени од Ђоровића из Јошаничке Бање.

Вележ у Јошаничкој Бањи. - Најстарији досељеници су: Лекићи (9) и Чоловићи (8) чији су претци досељени из Црне Горе од Ријеке Црнојевића. Вучетићи (8) су досељени из Црне Главе, а пореклом су од Мораче. Млађи досељеници су: Демировићи (3) су досељени из Црногорског Колашине. Тијанићи (3) су досељени из Милентија. Цветићи (2) су досељени од Цветића из Тиоца. Петровићи (2) су досељени из Палештице у Јошаничкој Бањи. Ћирковићи (1) су досељени од Ћирковића из Бистрице. Веселиновићи (1) су досељени из Палештице у Јошаничкој Бањи. Богатићи (3) су досељени из Чомаге у Јошаничкој Бањи. Најмлађи досељеници: Чомагићи (1) су досељени из Бадња. Ђорђевићи (1) су досељени из Црне Главе. Прибојци (2) су досељени из Јошаничке Бање.

Рашка. - Најстаријих досељеника нема. Млађи досељеници су: Арсовићи (1) су досељени из Носолине. Аксентијевићи (1) су досељени из Боровића. Божићи (2) су досељени из Потпећи код Ужице Пожеге. Биорци (1) су досељени из Беле Стене. Булатовићи (4) су досељени из Беле Цркве код Рожаја. Вујанци (1) су досељени из Зарева. Вучковићи (2) су досељени из Тадења. Војиновићи (1) су досељени из Баковице, а пореклом су од Андријевиће. Васиљевићи (1) су досељени из Пријановине код Ужице Пожеге. Бранчићи (1) су досељени из Лопижа код Сјенице. Виријевићи (1) су досељени из Јарња. Гробовићи (2) су досељени из Гледића код Краљева. Дамњановићи (1) су досељени из Рожаја. Дрмаџи (1) су досељени из Кунача. Дудићи (5) су досељени из Новог Села. Димитријевићи (1) су досељени из Мелаја. Ђорђевићи (2) су досељени из Котиљевца у Боровићу. Ђоковићи (3) су досељени из Граба код Гуче. Зечевићи (1) су досељени из Попа код Тутине, а пореклом су од Васојевића. Јемуловићи (1) су досељени из Балјевца. Јовановићи (2) су досељени из Ужица. Јовановићи (3) су досељени из околине Новог Пазара. Јовковићи (2) су досељени из Саса у Боровићу. Красојевићи (6) су досељени од Пећи. Красојевићи (3) су се из Казновића одселили у Меленицу код Краљева па су се отуда вратили у Рашку. Кураџићи (2) су досељени из Трнаве. Колашинци (2) су досељени из Казновића. Лазићи (1) су досељени из Шипачине. Лешевићи (1) су досељени из Казновића. Маринковићи (1) су досељени из Супња. Марковићи (2) су досељени из Новог Пазара. Медаревићи (2) су досељени из Пискане. Мијушковићи (1) су досељени из Вионице. Миленковићи (1) су досељени из Опленића код Краљева. Мишићевићи (1) су досељени из Грабовика у Бишћу. Милојевићи (1) су досељени из Алуловића код Новог Пазара. Митровићи (1) су досељени из Новог Пазара, а пореклом су из племена Братоножића. Младеновићи (1) су досељени из Бишева код Тутине, а пореклом су из племена Куче. Наасташићи (4) су досељени из Косовске Митровице. Новковићи (1) су досељени из Пискане. Недељковићи (1) су досељени из Краљева. Пантовићи (4) су досељени из Постења. Пантовићи (1) су досељени из Дојниковића. Павловићи (3) су досељени из Коритњака. Пановићи (2) су досељени из Новог Села. Пашајлићи (2) су досељени из Себимиља. Панчићи (1) су досељени из Пирота, а пореклом су из села Извора код Пирота. Перовићи (3) су досељени из Плешића. Петровићи (1) су досељени из Балјевца. Поповићи (1) су досељени из Тутине. Ранковићи (2) су досељени од Студенице. Ракитићи (2) су досељени из Варева. Радоњићи (1) су досељени из Коритњака. Распоповићи (2) су досељени из Балјевца. Росићи (8) су досељени из Црне Горе. Радојићи (1) су досељени из Братљевца код Ивањице. Радомањи (1) су досељени од Цетиња. Раденовићи (1) су досељени од Рожаја, а пореклом

су из околине Плава. Сарићи (1) су досељени из Остатије. Стојановићи (1) су досељени из околине Крагујевца. Стојановићи (3) су досељени из Јагличија код Гадин Хана. Саковићи (1) су досељени из Варева. Савићи (1) су досељени из Варева. Савићи (4) су досељени из Трстеника. Стефановићи (1) су досељени из Брвеника. Станишићи (1) су досељени из Трнаве. Терзићи (2) су досељени из Вртина. Филиповићи (1) су досељени из Козарева код Новог Пазара. Фодуловићи (1) су досељени из Урошевца, а пореклом су из Призрена. Чизмићи (5) су досељени из Дежеве. Читлухани (1) су досељени из Беоца. Џоговићи (1) су досељени из Милатковића. Шкорићи (1) су пореклом из Лике. Шумарци (2) су досељени из Варева и Шћеловићи (3) су досељени из Потесја, Чорбићи (3) су досељени из Избица. Овом досељеничком слоју припадају пomenute породице које су се у току другог светског рата доселиле из Новог Пазара.

Најмлађе досељенике претежно чине досељеници из сеоских насеља са подручја општине Рашица и из суседне општине Лепосавић, суседне општине Нови Пазар. Њихова презимена нећемо наводити овде јер су она наведена у одељку о миграцијама село-град.

Из података наведених у табели 48. може се закључити да је порекло становништва на подручју општине Рашица хетерогено, а да је највећи проценат домаћинстава пореклом из Црне Горе (47,47%), са подручја Косова и Метохије (14,59%) и од Новог Пазара (7,62%). Дакле, на порекло и композицију становништва овог простора највећи утицај имале су две метанастазичке струје: Динарска (из Црне Горе, Херцеговине, сјеничко-пештерске висоравни, од Новог Пазара, од Студенице, од Рудна и од Ивањице) од које води порекло 5907 или 62,56% домаћинстава и метанастазичка струја са подручја Косова и Метохије (из Метохије, са Косова, из Ибарског Колапина, са подручја суседне општине Лепосавић и из осталих делова Косова и Метохије) одакле води порекло 1189 или 14,59% домаћинстава.

СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА

СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ПОЛУ

Полна структура становништва зависи од полне структуре живорођене деце, миграционих кретања, диференцијалне смртности становништва пре-ма полу, структуре привредних делатности, ратова и других фактора. Анализом полне структуре становништва утврђује се у ком степену постоји складан однос између мушких и женских становништва.

Табела 49

Број мушких на 1000 женских становништва
од 1948. до 1981. године⁴²⁷

Год. пописа	Централна Србија	Општина Рашка	Градска насеља	Остало насеља
1948	940	974	1053	970
1953	953	986	1026	983
1961	959	968	974	968
1971	970	988	987	988
1981	971	1013	999	1019

Из података наведених у табели 49. и 50. може се закључити следеће:

- у посматраном периоду стопе маскулинитета у Централној Србији су мање од стопе маскулинитета на подручју општине Рашка;
- услед правилности да се на 1000 девојчица рађа око 1.060 до 1.070 деца, стопе маскулинитета биле су у порасту у општини Рашка (са 974 у 1948. години на 1.013 у 1981. години) и у ванградским насељима (са 970 у 1948. години на 1.019 у 1981. години);
- у градским насељима стопа маскулинитета је била у паду (са 1053 у 1948. години на 999 у 1981. години) због развоја делатности које апсорбују женску радну снагу;
- у општини Рашка и њеним ванградским насељима до 39 година старости преовлађује мушки становништво као и у Централној Србији. Вишкови мушкараца у младим старосним групама под претежним су утицајем стабилне старосне структуре живорођене деце. Ова неравнотежа половог сигурно делује на склапање бракова и оснивање породице, а самим тим и на репродукцију становништва;
- низак маскулинитет преко 39 година (више жена него мушкараца) последица је ратних губитака одговарајућих генерација мушкараца, ниског на-

⁴²⁷ Попис становништва 1948-1981, СЗС, Београд.

тазилета у првом светском рату као и диференцијалне стопе смртности по старости;

- у градским насељима на подручју општине Рашка више женског него мушких становништва има у следећим старосним групама: од 20 до 24 године, од 35 до 39, од 40 до 44, од 60 до 64 и преко 65 година, а у осталим старосним групама има више мушких становништва.

Табела 50

Стопе маскулинитета по старосним групама
у општини Рашка 1981. године⁴²⁸

групе	Централна Србија	Општина Рашка	Градска насеља	Остале насеља
0-4	1062	1111	1031	1167
5-9	1065	967	1013	944
10-14	1050	1094	1087	1097
15-19	1042	1127	1089	1143
20-24	1023	1049	844	1147
25-29	1027	1112	1014	1173
30-34	1027	1158	1100	1196
35-39	1004	1011	953	1144
40-44	992	889	896	886
45-49	994	909	1036	868
50-54	946	939	1023	912
55-59	860	937	1016	917
60-64	841	888	918	881
65 и више	815	937	999	1019

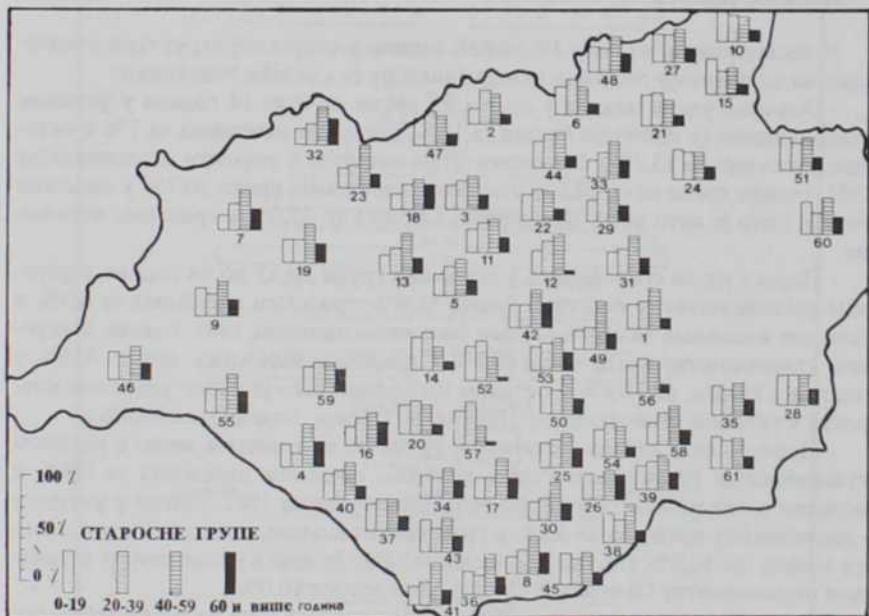
Стопе маскулинитета по насељима на подручју општине Рашка показују да 1953. године само 23 (38%) насеља има више мушких него женских становништва, 2 (3%) насеља имају исти број мушких и женских становништва, а највећи број 36 (59%) насеља имају више женских него мушких становништва. Више мушких него женских становништва имају насеља у којима су развијене непољопривредне делатности (које претежно апсорбују мушку радну снагу) и насеља из којих је знатан број радника запослен у тим делатностима: градско насеље Рашка, приградска насеља Рашке (Сушиће, Варево, Драганиће и Казновиће), Јошаничка Бања, Копаоник, рударска насеља Баљевац и Корлаће и села која дају радну снагу за руднике (Ковачи, Боће, Војмиловиће, Жутице и Куриће). Овој групи насеља припадају и нека планинска села (Црна Глава, Себимиље, Зарево, итд.).

У периоду од 1953. до 1981. године дошло је, због већег утицаја рађања на полну структуру настале и изчезавања последица другог светског рата, до повећања броја насеља која имају више мушких него женских становништва са 23 (38%) на 28 (45%), број насеља која имају исти број мушких и женских становништва смањен је са 2 (3%) на 1 (1,6%), а број насеља која имају више женских него мушких становништва смањен је са 36 (59%) на 32 (52,4%). Смањење броја насеља која имају више женских него мушких становништва није могло бити знатније због појаве емиграције претежно мушких радне снаге из сеоских насеља.

⁴²⁸ Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године. Републички завод за статистику *документациони материјал, Београд.

СТАРОСНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Старосна структура становништва је једна од најважијих структура. Њена анализа је основ за сва друга демографска истраживања. Старосна структура становништва зависи од наталитета, морталитета и од миграција. Распоред становништва по основним старосним групама представља оквир за формирање радног контингента становништва (мушкарци од 15 до 64 године и жене од 15 до 59 година). Радни контингент становништва представља оквир за формирање радне снаге (активног становништва).

Карта 9. Старосна структура становништва окошћине Рацка 1981. године

Табела 51

Старосна структура становништва општине Рашка
од 1961. до 1981. у %⁴²⁹

	Година пописа	Укупан број	Старосне групе		
			од 0 до 14	15-64	65 и више
ОПШТИНА РАШКА	1961	29856	32,7	62,6	4,6
	1971	29367	23,0	69,7	7,1
	1981	29475	20,7	70,6	8,7
ГРАДСКА НАСЕЉА	1961	2278	32,0	63,6	4,2
	1971	3935	25,7	71,2	3,1
	1981	8712	25,0	69,9	5,1
ОСТАЛА НАСЕЉА	1961	27578	32,8	62,5	4,6
	1971	25432	22,6	69,0	7,8
	1981	20763	18,9	70,9	10,2
ЦЕНТРАЛНА СРБИЈА	1961	-	27,8	65,8	6,4
	1971	-	21,8	69,0	8,8
	1981	-	20,7	68,8	10,0

Напомена: разлика до 100% односи се на непознату старост.

У посматраном периоду 1961-1981. године у старосној структури становништва на подручју општине Рашка запажају се следеће тенденције:

- Опадање удела младих у староспој групи од 0 до 14 година у укупном становништву (у општини Рашка за 10%, градским насељима за 7% и осталим насељима за 13,9%). Удео овог становништва у укупном становништву 1981. године креће се од 18,9% у осталим насељима, преко 20,7% у општини Рашка (што је исто као у Централној Србији) до 25,0% у градским насељима.

- Пораст удела средовечних у старосној групи од 15 до 64 године у укупном становништву (у општини Рашка за 8%, градским насељима за 6,3% и осталим насељима за 10,4%). Удео овог становништва 1981. године у укупном становништву креће се од 69,9% у градским насељима, преко 70,6% у општини Рашка, до 70,9% у осталим насељима (што је испод удела старијих у укупном становништву Централне Србије, који износи 68,8%).

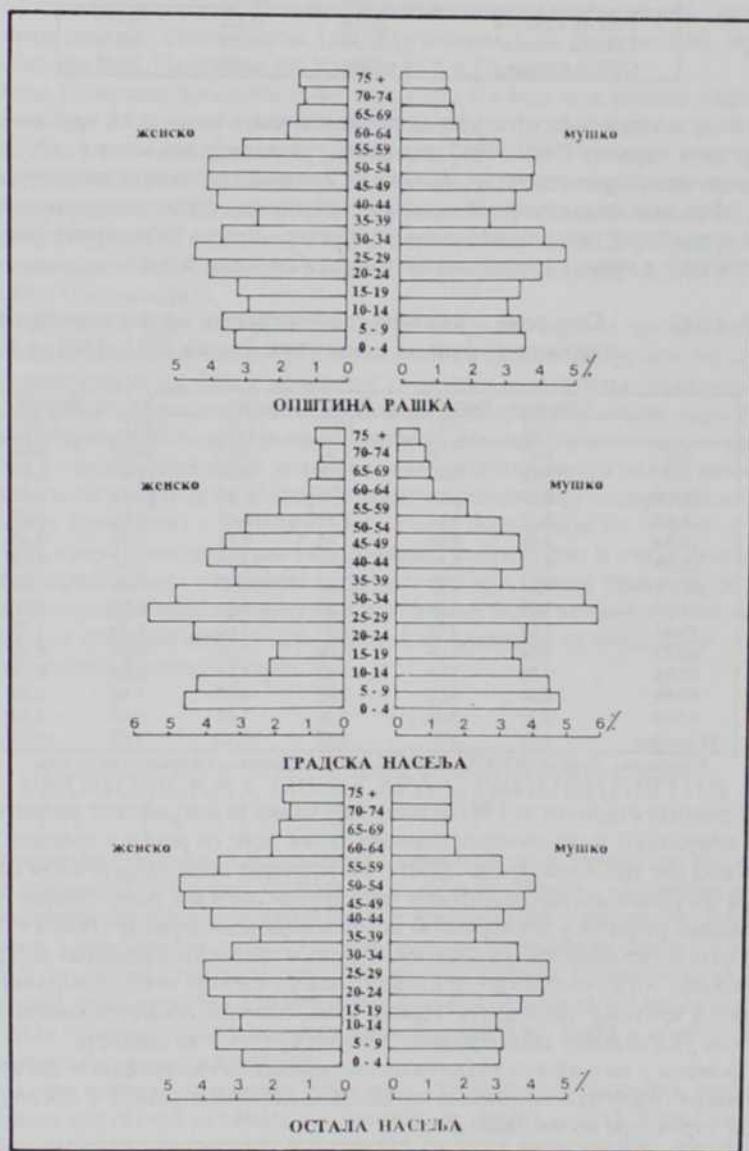
- Пораст удела старијих у старосној групи од 65 година и више у укупном становништву (у општини Рашка за 4,1%, градским насељима за 0,9% и осталим насељима за 5,6%). Удео овог становништва 1981. године у укупном становништву креће се од 5,1% у градским насељима, преко 8,7% у општини Рашка, до 10,2% у осталим насељима (што је изнад удела старијих у укупном становништву Централне Србије, који износи 10,0%).

Према наведеним односима 1981. године градска насеља на подручју општине Рашка имају зрело становништво, а општина Рашка и њена остале насеља старо становништво.

За анализу старосне структуре користи се и индекс старења који показује број старијих од 60 и више године према броју становника до 20 година. Према величини индекса старења, становништво је у све три посматране просторне јединице, било младо 1961. и 1971. године, а 1981. године у оп-

⁴²⁹ Попис становништва, домаћинства и станица 1981. године, Коначни резултати, Републички завод за статистику, Београд 1982. (Библиотека Завода - Документацијни материјал); Попис становништва 1961, Пол и старост, XI, Резултати за насеља, СЗС, Београд 1965.

штини Рашка и осталим насељима општине оно је већ зашло у процес старења, а у градским насељима оно је још младо.

Скица 1. Старосна пирамида становништва општине Рашка 1981. године

Табела 52

Индекс старења становништва у општини Рашка
од 1961. до 1981. године

	1961	1971	1981
Општина Рашка	0,268	0,322	0,439
Градска насеља	0,156	0,149	0,228
Остале насеља	0,281	0,350	0,545

Анализа старосне структуре по петогодишњим старосним групама у посматраном периоду (1961-1981) даје јасну тенденцију промена у све три посматране просторне јединице. Запажа се смањење процента младих генерација (због пада наталитета) и повећање процента старих генерација које је више изражено у осталим насељима и општини Рашка (због емиграције становништва), а мање у градским насељима (због имиграције).

Табела 53

Старосна структура становништва по петогодишњим
старосним групама у општини Рашка 1961 -1981. у %⁴³⁰

Општина	Rашка	Градска	насеља	Остале	насеља	
	1961	1981	1961	1981	1961	1981
0-4	9,97	7,06	9,57	9,52	10,00	6,04
5-9	12,12	7,40	13,21	8,64	12,03	6,87
10-14	10,63	6,25	9,35	6,83	10,74	6,01
15-19	7,42	6,89	5,75	6,45	7,56	7,07
20-24	9,02	8,30	7,95	8,15	9,11	8,40
25-29	9,19	9,35	10,05	11,50	9,12	8,43
30-34	9,18	7,87	13,48	10,37	8,82	6,82
35-39	7,05	5,28	9,75	6,28	6,82	4,85
40-44	4,04	7,21	3,29	7,60	4,10	7,05
45-49	4,24	7,99	4,08	7,01	4,26	8,40
50-54	7,76	7,96	4,52	5,99	4,78	8,79
55-59	4,36	6,05	2,92	4,17	4,48	6,84
60-64	3,36	3,38	1,76	2,07	3,49	4,37
65 и више	4,57	8,73	4,17	5,12	4,60	10,25

Напомена: Допуна до 100% односи се на становништво непознате старости.

Пирамиде старости за 1981. годину дају слику демографског развитка читаве популације у дугорочном периоду. Усек који се јавља у средини пирамида код све три посматране просторне јединице последица је пада наталитета и изгубљеног становништва у току другог светског рата. Бројно су јаче генерације рођених у послератном компензационом периоду (1948-1955), када је наталитет порастао (у општини Рашка и градским насељима најбројнија старосна група је од 25 до 29 година), док се касније испољава ранија тенденција у кретању наталитета. Према томе, основни облик пирамиде (шира односно ужа основа) зависи првенствено од кретања наталитета.

Промене у наталитету становништва, изражена емиграција и интензивне миграције село-град, доприносе су великој диференцијацији у погледу старосне структуре по насељима.

⁴³⁰ Попис становништва, 1961 Пол и старост, XI, Резултати за насеља, Београд 1965; Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године, Републички завод за статистику (документациони материјал), Београд.

Према индексу старења 1981. године на подручју општине Рашка младо становништво има 10 или 16,40% насеља (Супње, Рашка, Брвеник насеље, Варево, Боће, Војмиловићи, Зарево, Биљановац, Семетеш и Драганићи), а старо становништво има 51 или 83,60% насеља. Највећи индекс старења има осам насеља: Гостирадиће 1,60, Крушевица 1,59, Биниће 1,46, Вртиће 1,25, Биочин 1,24, Павлица 1,07, Курићи 1,06 и Гњилица 1,01.

Мање варирање процента међу насељима постоји код младог становништва од 0 до 19 година (где проценат варира од 14,63 у Бинићу до 37,12 у Супњу) и старог средовечног становништва од 40 до 59 година (где проценат варира од 22,29 у Рашки до 45,19 у Потисју), а веће варирање процента међу насељима постоји код млађег средовечног становништва од 20 до 39 година (где проценат варира од 12,79 у Белом Пољу до 41,23 у Супњу) и старог становништва од 60 година и више (где проценат варира од 3,42 у Супњу до 26,89 у Гостирадићу).

На основу напред наведеног, може се закључити да је процес старења становништва на овом подручју постао веома изражен. Међутим, тај процес је још увек нешто спорији у поређењу са другим општинама Централне Србије. Старење становништва је негативна демографска појава која није у функцији привредног развоја овог подручја. Процес брзог старења становништва у сеоским насељима успорава раст продуктивности рада у пољопривреди и онемогућује њен развој. Неравномерност међу генерацијама води слабљењу динамизма у друштву. Она ствара поремећаје на тржишту рада. Сем тога старо становништво није довољно покретљиво и отуда тешко може да се прилагођава захтевима модерног развоја. Висок удео старих непосредно погоршава однос између бројности економски активног и економски неактивног становништва што се негативно одражава на доходак по становнику и улагања у развојне сврхе⁴³¹.

ЕКОНОМСКА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Економска структура становништва зависи од саме структуре производње, тј. условљена је степеном економског развоја. Између економске структуре и производње постоји висок степен корелационе зависности. Брзи послератни друштвено-економски развој изазивају значајне промене у економској структури становништва. Промене су настале у расподели укупног и активног становништва између пољопривреде и непољопривреде и у прерасподели становништва у корист непољопривредних, а њих у корист терцијарних и секундарних делатности.

Полазна основа економске структуре укупног становништва сачињава економска структура активног становништва (радна снага). Радна снага је основни субјективни чинилац и покретач процеса производње, основна динамичка компонента развитка производних снага друштва, а поделом укуп-

⁴³¹ Развитак становништва подручја Котроманик, Економски институт, Београд 1985, 47-48.

ног становништва на активно и неактивно становништво, огледају се и односи између контингента произвођача и потрошача⁴³².

Табела 54 Становништво општине Рашка према активности од 1953. до 1981. године⁴³³

	Година пописа	Укупно становништво	Активна лица	Лица са личним приходим	Учешће у %	Издржавана лица
Општина Рашка	1953	28008	53,42	0,85	45,73	
	1961	29856	51,81	1,38	46,81	
	1971	29367	51,90	2,90	45,20	
	1981	29113	44,51	7,70	47,79	
Градска насеља	1953	1832	38,65	4,26	57,09	
	1961	2278	36,91	4,92	58,17	
	1971	3935	39,90	5,60	54,50	
	1981	8602	42,51	7,74	49,75	
Остале насеља	1953	26176	54,45	0,62	44,93	
	1961	27578	53,04	1,08	45,88	
	1971	25432	51,76	2,49	43,75	
	1981	20511	45,35	7,68	46,97	
Централна Србија	1953	-	52,4	2,5	45,1	
	1961	-	51,1	2,8	46,1	
	1971	-	51,5	4,9	43,6	
	1981	-	51,4	7,9	40,8	

Напомена: Подаци за 1981. годину односе се на становништво у земљи.

На основу података у табели 54. може се закључити да је у периоду 1953-1981. године општа стопа активности у паду у општини Рашка за 8,91% и осталим насељима за 9,1%, што је знатно више од пада опште стопе активности у Централној Србији (где је општа стопа активности пала само за 0,9%). Смањење стопе активности је последица смањења активности младих (утицај школовања) и интензивног процеса деаграризације. У градским насељима општа стопа активности је повећана за 3,86% што је условљено развојем градске привреде. Стопе издражаваних лица су повећане у општини Рашка за 2,06% и осталим насељима за 2,04%, што је условљено све већим обухватом омладине школовањем. У градским насељима оне су смањене за 7,34%, што је условљено повећањем броја запослених жена и смањењем броја домаћица. Стопе лица са личним приходима су повећане у општини Рашка за 6,85% и осталим насељима за 7,06% (што је више него у Централној Србији, где то повећање износи 5,4%) и у градским насељима за 3,48% што је условљено повећањем броја пензионера и осталих лица са личним приходима. Ово је последица процеса старења радне снаге, али и пензионирања радника који су се запошљавали у годинама непосредно након другог светског рата када је раст запослености био много интензивнији.

⁴³² Алиса Верхажмер-Балетић, *Демографија - становништво и економски развој*, Информатор, Загреб 1973, 244.

⁴³³ Попис становништва 1961. Активност и делатност, XIV, Резултати за насеља, Београд 1966; Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године, Коначни резултати, Републички завод за статистику, Београд 1982. (Библиотека Завода - Документациони материјал); Становништво и домаћинства СР Србије према попису 1981. Републички завод за статистику СР Србије, Београд 1984.

Све три посматране просторне јединице 1981. године имају више издржаваних него активних лица што није случај у Централној Србији.

Карта 10. Структурата активног становништва општине Рашка 1971. године
(по катастарским општинама)

Постоје знатне разлике међу насељима у општини Рашка у процентима активних, издржаваних и лица са личним приходима. Процент активних лица варира од 26,09% (Жерађе) до 77,19%. Највећи проценат активних лица, знатно изнад општинског просека (44,51), имају следећа насеља: Крушевица (77,19), Биниће (77,35), Себимиље (70,90), Зарево (70,70) и Бело Полье (65,12), која имају велики проценат пољопривредног становништва. Процент издржаваних лица варира од 22,05 (Крушевица) до 62,11. Највећи проценат издржаваних лица, знатно изнад општинског просека (47,79) имају следећа насеља: Војмиловићи (62,23), Семетеш (60,53), Лисина (58,94), Муре (58,73) и Плавково (57,89). Проценат лица са личних приходима варира од 0,21 (Црна Глава) до 20,77 (Кремиће).

У економској теорији познато је да привреду коју обележава брз развој карактеришу велике промене у економској структури становништва. Основа тог процеса је смањивање пољопривредног становништва. У посматраном периоду од 1953. до 1981. године проценат пољопривредног становништва се смањио у општини Рашка за 52% (са 72 на 20) у осталим насељима за 50% (са 77 на 27), а у градским насељима дошло је до повећања пољопривредног становништва за 2% (са 3 на 5). Ове разлике настају због тога што су 1981. године статус градских насеља добили Баљевац и Јошаничка Бања,

који поред урбаног имају и руралне делове насеља. Године 1981. општина Рашка је имала за 8% а остала насеља за 1% мање пољопривредног становништва од Централне Србије.

У периоду 1953-1981. године учешће активног пољопривредног становништва у укупном активном становништву у општини Рашка се смањило за 39% (са 71% на 32%), у градским насељима то учешће је смањено за 2% (са 7% на 5%), а у осталим насељима оно је смањено за 33% (са 75% на 42%).

Смањивање пољопривредног становништва представља једну од основних позитивних законитости процеса економског развоја. Стихијност одвијања деаграризације у нашој земљи и на овом подручју неминовно је проузроковала и многе негативне последице (економске, демографске, социјалне и друге). У посматраном периоду 1953-1981. године највећи проценат смањења пољопривредног становништва (за више од 60%) имају насеља која су имала висок проценат пољопривредног становништва (Семетеш, Бадањ, Брвеница, Војмиловићи, Лисина и Поцесје), а најмањи проценат смањења пољопривредног становништва (за мање од 30%) имају сеоска насеља која су задржала још релативно висок проценат пољопривредног становништва (Биниће, Боровиће, Крушевица, Плешин, Себимиље и Црна Глава) и градска насеља Рашка и Баљевац. Процентуално учешће пољопривредног становништва у укупном становништву у насељима на подручју општине Рашка 1981. године варира од 0% (Копаоник и Рашка) до 78% (Црна Глава).

**Табела 55 Учешће пољопривредног у укупном становништву
у општини Рашка од 1953. до 1981. године⁴³⁴**

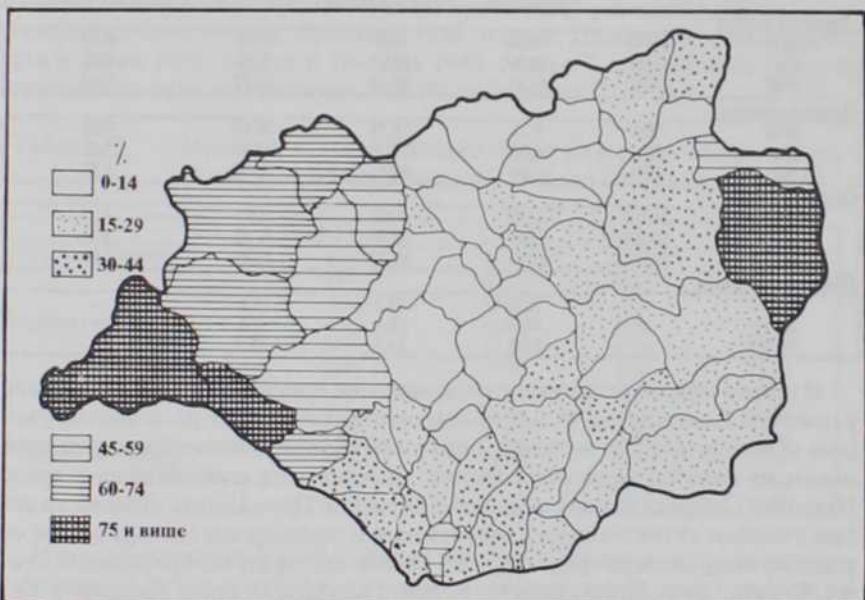
	Година пописа	Учешће пољопривредног становништва у укупном становништву у %
Општина Рашка	1953	72
	1961	59
	1971	47
	1981	20
Градска насеља	1953	3
	1961	5
	1971	1
	1981	5
Остала насеља	1953	77
	1961	63
	1971	54
	1981	27
Централна Србија	1953	67
	1961	56
	1971	44
	1981	48

Из карте на којој је приказано учешће пољопривредног становништва у укупном становништву по насељима на подручју општине Рашка 1981. године се види да више од једне трећине насеља (22) имају учешће пољопривред-

⁴³⁴ Попис становништва 1953, книга XIV, Београд 1958; Попис становништва 1961, книга XV, Београд 1966; Попис становништва и станови 1971, Становништво, пољопривредно становништво, резултати по насељима, Београд 1973; Попис становништва домаћинства и станови 1981. године, Коначни резултати, Београд 1982. (Библиотека Завода - Документациони материјал).

ног становништва у укупном од 0 до 14%. То су насеља на мањој надморској висини близу градских насеља и комуникација. Са повећањем надморске висине и удаљавањем од саобраћајница учешће пољопривредног становништва у укупном становништву се повећава.

Економска структура активног становништва може се посматрати са више аспеката. Једна од најчешћих класификација је и подела активног становништва на примарни, секундарни и терцијарни сектор делатности. Расположиви подаци омогућују анализу економске структуре активног становништва према секторима делатности само за 1953, 1961. и 1971. годину.

Карта 11. Пољопривредно становништво општине Рашка 1981. године

У посматраном периоду (1953-1971) економска структура активног становништва по секторима делатности показује све значајније промене у корист секундарног и терцијарног сектора. У односу на 1953. годину, 1971. године активно становништво у секундарном сектору се повећало у општини Рашка за 11,04%, осталим насељима за 9,95% (што је мање него у Централној Србији где то повећање износи 12,3%) и у градским насељима за 19,15%. Учешће активног становништва у терцијарном сектору се повећало у општини Рашка за 7,82% и осталим насељима за 5,85% (што је мање од повећања активног становништва у терцијарном сектору у Централној Србији, где то повећање износи 10,1%), а у градском насељу Рашки се смањило због повећања активног становништва у секундарном сектору. Општина Рашка

у односу на Централну Србију има 1971. године приближно исти проценат активног становништва у терцијарном сектору, а мањи проценат активног становништва у секундарном сектору (за 4,7%), што указује на нижи ниво привредног развоја општине Рашика у односу на Централну Србију.

Табела 56 Активно становништво према секторима делатности у општини Рашика од 1953. до 1971. године⁴³⁵

	Свега активних лица	Учење активних лица по секторима у %			
		Примарни	Секундарни	Терцијарни	Ван дел. и непоз.
Општина Рашика					
1953	14961	78,37	9,39	8,00	4,24
1961	15469	71,39	15,83	9,46	3,32
1971	15250	62,31	20,43	15,82	1,44
Градска насеља					
1953	708	5,37	11,72	76,98	5,93
1961	841	6,06	17,95	73,37	2,62
1971	1571	2,80	30,87	62,76	3,57
Остале насеља					
1953	14253	82,00	9,28	4,57	4,15
1961	14628	75,14	15,70	5,78	3,38
1971	13679	69,15	19,23	10,42	1,20
Централна Србија					
1953	-	76,6	12,2	5,3	-
1961	-	66,2	18,4	7,3	-
1971	-	56,9	24,5	15,4	-

Из карте структуре активног становништва према секторима делатности у општини Рашика према катастарским општинама се види да се насеља у којима је велико учешће активних лица у примарним делатностима углавном налазе на највећој надморској висини, удаљенија од комуникација и града (Плешин, Себимиље, Боровиће, Боће, Лисина и Црна Глава). Насеља са величим учешћем активних лица у секундарном и терцијарном сектору налазе се у непосредној близини града и других радних центара и саобраћајница (Сурье, Побрђе, Бела Стена, Варево, Беоци, Гњилица, Побрђе, Корлаће и Кашновиће).

На крају се може закључити да су све до сада наведене промене у економској структури становништва на овом подручју последица послератног развоја привреде и њене структуралне промене. Те промене у економској структуре становништва су биле позитивне, јер су биле у функцији привредног развоја овог подручја и у знатној мери су утицале на процес урбанизације.

ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Писменост и школска спрема су два основна показатеља образовне структуре становништва. Писменост као најелементарнији вид образовања

⁴³⁵ Попис становништва 1953, книга XIV, Београд 1958; Попис становништва 1961, книга XIV, Београд 1965; Становништво и домаћинства по попису 1981. године, Београд 1984.

становништва представља полазну основу за даље стицање образовања путем школовања. Ниво писмености је основни показатељ нивоа образовања становништва. Релативно висок проценат неписменог становништва на овом подручју представља тешко наслеђе прошлости чије се последице још и данас осећају. Са отварањем нових основних школа на овом подручју проценат неписмених становника се постепено смањивао. До 1945. године па овом подручју је отворено 17 основних школа. Основне школе отворене су у: Рацки 1857. године, Павлици 1861. године, Јошаничкој Бањи 1867. године, Рудници 1887. године, Градцу 1897. године, Гњилци 1905. године, Трнави 1908. године, Балјевцу 1910. године, Радошићу 1923. године, Беочину 1933. године, Плешичу 1936. године, Курић-пољу у Корлаћу 1937. године, Панојевићу 1938. године, Брвеници 1938. године, Биљановцу 1938. године, Црној Глави 1939. године и Рватима 1943. године⁴³⁶. Године 1931. урезу студеничком било је неписмених 70,63% становника⁴³⁷.

Табела 57 Неписмено становништво старо 10 и више година према полу у општини Рацка од 1961. до 1981. године у %⁴³⁸

	Година пописа	Свега	Мушки	Женски
Општина Рацка	1961	34,38	21,91	78,08
	1971	27,55	23,10	76,74
	1981	18,00	7,00	29,00
Градска насеља	1961	11,99	9,47	90,52
	1971	12,83	14,49	85,50
	1981	9,00	3,00	15,00
Остале насеља	1961	36,21	22,25	77,74
	1971	29,70	23,65	76,19
	1981	21,00	8,00	35,00
Централна Србија	1961	23,00	19,50	80,50
	1971	17,60	7,30	27,50
	1981	11,10	4,10	17,90

Мере које су после другог светског рата предузимане у правцу отклањања неписмености и подизању образовног нивоа становништва (течајеви за описмењавање одраслих, обавезно основно образовање и отварање нових основних школа) осетно су ублажиле проблеме неписмености становништва на овом подручју. Основне школе отворене су 1945. године у Казновићу, Тијаону и Ковачима, 1946. године у Раковцу и Милатковићу, 1948. године у Боровићу и 1949. године у Шипачини⁴³⁹. Раднички универзитет у Рацки се takođe бавио описмењавањем неписмених.

У посматраном периоду (1961-1981) број неписмених на подручју општине Рацка смањен је за 16,38%, у осталим насељима за 15,21%, а у градским

⁴³⁶ Тихомир Р. Борђевић, и.д., 78-340.

⁴³⁷ Десетилитни резултати пописа становништва 31. III 1931, Књига III, присутно становништво према писмености и старости, Краљевина Југославија - Општа државна штампарија, Београд 1938, 127.

⁴³⁸ Попис становништва 1961, школска спрема и писменост, резултати за насеља, књига XIII, СЗС, Београд 1965.; Попис становништва и станова 1971. године. Писменост и школска спрема, књ. II, СЗС, Београд 1974; Попис становништва, домаћинстава и станова 1981. године. Конечни резултати (Библиотека Завода - документациона грађа).

⁴³⁹ Тихомир Р. Борђевић, и.д., 218-340.

насељима за 2,99%. Међутим, број неписмених 1981. године међу становништвом старијим од 10 година још је висок и креће се од 18% у општини Рашика до 21% у осталим насељима, односно 9% у градским насељима. Општина Рашика 1981. године има за приближно 7% више неписмених од Централне Србије. Процент неписменог женског становништва на овом подручју 1981. године знатно је већи од процента мушких становништва (у општини Рашика више од 4 пута, осталим насељима за близу 4,5 пута и у градским насељима 5 пута) што је последица поклањања веће пажње школовању мушких деце и избегавања школовања женске деце у прошлости.

Табела 58 Неписмено становништво старо 10 и више година у општини Рашика по старосним групама, од 1961. до 1981. у %⁴⁴⁰

	Година пописа	Свеага	Неписмени по старости, у %				Непознато
			10-19	20-34	35-64	65 и више	
Општина Рашика	1961	7998	3,53	28,44	56,08	11,95	-
	1971	6989	3,03	7,44	66,30	22,15	1,08
	1981	4529	1,02	2,21	35,66	60,43	0,68
Градска насеља	1961	211	0,95	35,07	47,87	16,11	-
	1971	414	12,80	9,66	65,22	11,35	0,97
	1981	645	2,95	6,20	37,05	53,18	0,62
Остала насеља	1961	7787	3,60	28,27	56,29	11,84	-
	1971	6575	2,42	7,30	66,37	22,83	1,08
	1981	3884	0,70	1,54	35,43	61,63	0,70

У периоду 1961-1981. године је дошло до смањења процента неписмених у старосној групи од 10 до 19 година у општини Рашика и осталим насељима. Процент неписмених смањен је у све три просторне јединице у старосним групама од 20 до 34 године и од 35 до 64 године, а повећан у старосној групи 65 и више година. То показује концентрацију неписмених међу становништвом старијим од 65 година (1981. године у општини Рашика са 60,43%, у градским насељима са 53,18% и у осталим насељима са 61,63%).

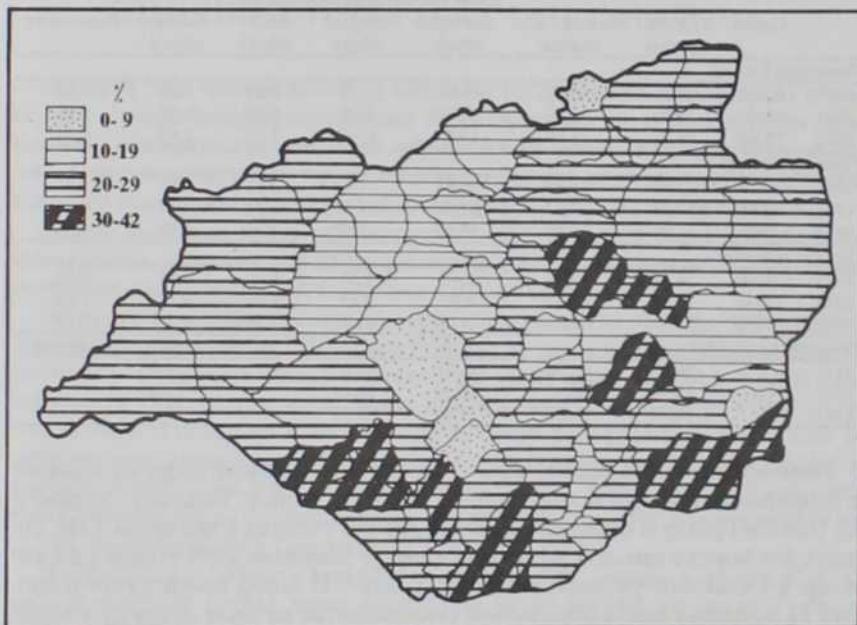
Посматрано по насељима у периоду 1961-1981. године највеће смањење процента неписмених становника за више од 24% имају насеља која је одликовао висок проценат неписмених (Павлица, Потисје, Семетеш, Тиоце и Жерађе), а најмање смањење процента неписмених становника од 0% до 3% имају следећа насеља: Жутице, Брвеник насеље, Вртнице, Носочин, Биочин и Папојевиће. Повећање процента неписмених становника (због емиграције писмених лица) имају следећа насеља: Бело Поље за 9, Луково за 5, Брвеник за 3 и Кућане за 1%. Затим, проценат неписменог становништва 1981. године варира у општини Рашика од 0 до 42%. Неписменог становништва нема туристичко насеље Копаоник, градско насеље Рашика има 5%, приградска насеља Сушиће 7% и Варево 7%, а највећи проценат неписмених становника имају насеља која су удаљена од комуникација и која немају основну школу (Покрвеник 42%, Кремиће 40% и Бело Поље 39%).

Неравномерни распоред неписмених лица на овом подручју показује карта неписменог становништва по насељима општине Рашика 1981. године. Та

⁴⁴⁰ Исто.

неравномерност је условљена бројем и размештајем основних школа, неједнаком удаљености поједињих насеља до најближе школе и различитим интензитетом емиграције младих и писмених лица из села у град.

Низак ниво школског образовања представљао је непосредно после другог светског рата оштуту карактеристику становништва па овом подручју. У срезу студеничком 1948. године од укупног броја становника без школске спреме било је 73,64%, са четвороразредном основном школом 23,56%, са низом средњом школом 2,12%, са вишом средњом школом 0,62% и са високом стручном спремом 0,06%.⁴⁴¹

Карта 12. Неписмено становништво у општини Рашка 1981. године

У току послератног периода, захваљујући у првом реду брзом развоју и масовљењу целокупног система образовања и васпитања чија је експанзија диктирана привредним и укупним развојем друштва, образовна структура становништва претрипела је корените промене у смислу видног побољшања нивоа образовања становништва у Републици Србији и на овом подручју.

Подаци у табели 59 указују на видно побољшање нивоа образовања становништва на овом подручју у периоду 1961-1981. године које карактерише смањење процента становништва без школске спреме и са незавршеном основном школом, а повећање становништва са основном, средњом, вишом

⁴⁴¹ Коначни резултати пописа становништва 1948. године, Становништво по школској спреми, Књига IV, СЗС, Београд 1952.

и високом школом. Најизразитије је процентуално повећање код становништва са завршеним средњом школом (у општини Рашка за 7,4 пута, у градским насељима за 2,9 пута, а у осталим насељима за 9 пута) и са завршеном основном школом (у општини Рашка за 4,4 пута, градским насељима за 1,1 пут, а у осталим насељима за 6 пута).

Табела 59 Становништво старо 10 и више година у општини Рашка према школској спреми од 1961. до 1981. године у %⁴⁴²

Свеага	Безшк. спреме	Незавр. осн. школа	Лица према школској спреми				Високо образ.	Непознато	
			Основно образ.	Средње образ.	Више образ.				
Општина Рашка									
1961	23259	52,21	40,98	3,49	2,73	0,29	0,27	0,03	
1971	25366	37,90	41,63	9,93	8,69	0,84	0,77	0,24	
1981	23368	26,01	34,10	15,57	20,47	1,93	1,60	0,05	
Градска насеља									
1961	1759	22,63	41,33	16,88	14,10	3,07	1,82	0,17	
1971	3235	17,53	28,87	17,40	27,88	3,43	4,74	0,15	
1981	4109	8,64	19,25	19,96	41,42	4,94	5,77	0,02	
Остала насеља									
1961	21500	54,62	40,94	2,40	1,81	0,07	0,14	0,02	
1971	22131	40,88	43,50	8,83	5,89	0,46	0,19	0,25	
1981	19259	29,72	37,27	14,63	16,32	1,28	0,71	0,07	
Централна Србија									
							Више и високо образовање		
1961	-	36,00	45,30	6,50	10,10			1,90	
1971	-	25,70	40,10	13,50	16,40			3,80	
1981	-	18,70	29,80	19,80	25,00			6,40	

Побољшању нивоа образовања становништва на овом подручју највише је допринело отварање осмогодишњих школа у Рашици, Баљевцу, Јошаничкој Бањи и Грађцу и отварање у Рашки Школе ученика у привреди 1948. године), Економске школе 1961. године (која је завршена 1969. године) и Гимназије и Радничког универзитета 1963. године. И поред постигнутих резултата на подизању нивоа образовања становништва на овом подручју у поменутом периоду школска спрема становништва у општини Рашка је неповољнија у односу на становништво Централне Србије.

Разлике у нивоу школског образовања становништва између појединачних насеља на подручју општине Рашка су велике. Према подацима у табели у прилогу, године 1981. удео становништва без основног образовања на подручју општине Рашка, варира од 0% (Копаоник) до 47,22% (Кремиће), са незавршеном основном школом од 10% (Плавково) до 53,42% (Луково), са основном школом од 4,10% (Бадањ) до 47,50% (Плавково), средњом школом од 2,60% (Покрвеник) до 41,42% (Рашка), вишом школом од 0% (овај проценат има 18 или 29,50% насеља) до 4,94% (Рашка) и са завршеном високом школом од 0% (овај проценат има 29 или 47,54% насеља) до 5,77% (Рашка).

⁴⁴² Попис становништва 1961. Школска спрема и писменост, резултати за насеља, књига ХIII; Попис становништва и станова 1971. године. Писменост и школска спрема, књ. II, ССС, Београд 1974; Попис становништва, домаћинстава и станова 1981. године. Колачни резултати (Библиотеска Завода - документациона грађа).

На крају може да се закључи да су све напред наведене промене у образној структури становништва на подручју општине Рашка у послератном периоду условљене привредним и друштвеним развојем и да су биле у њиховој функцији. Образовано становништво унапређује привредни развој, а не образовано га отежава. Инвестирање у знање, омогућује да знање буде у акцији и истовремено у функцији развоја.

ЕТНИЧКА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

И поред тога што на простору општине Рашка према подацима из пописа 1981. године живе представници 18 националности, становништво овог подручја је национално хомогено, јер је српски живаљ изразито многоbrojni. Ова хомогеност настала је као последица специфичности географског положаја овог подручја и друштвено-историјских збивања у прошлости.

Према подацима пописа становништва 1931. године у срезу студеничком православни су чинили 99,03%, католици 0,82%, мусимани 0,13%, а без конфесије и непознато 0,02% укупног броја становника⁴⁴³.

На промене у националној структури становништва на подручју општине Рашка, после другог светског рата утицали су демографски процеси и то у првом реду миграција становништва. Број становника који се у попису становништва 1981. године национално изјаснило као Срби опао је у односу на 1961. годину у општини Рашка за 1,18%. То је незнатно колебање, које је последица емиграције Срба и емиграције лица осталих националности, као и промена у начинима изјашњавања о националној припадности. Релативни удео Срба у укупном становништву у општини Рашка 1981. године већи је за 12,25% од удела Срба у Централној Србији.

Из података у табели у прилогу се види да 1981. године у 40 или 65,57% насеља општине Рашка живе само Срби (у 16 насеља проценат Срба је 100%, а у 24 насеља тај проценат је нешто мањи због незнатног броја становника који се нису национално изјаснили или због незнатног броја становника непознате националности). У 21 (34,43%) насељу поред Срба живе становници других националности. Поред Срба највећи проценат становника других националности имају следећа имиграционна насеља: Копаоник 14,29%; Рашка 4,54% (113 Црногораца, 26 Хрвата, 36 Македонаца, 45 мусимана, 6 Словенаца, 11 Албанаца, 4 Бугарина, 6 Мађара, 1 Польак, 5 Рома, 1 Румун, 1 Украјинац и осталих националности 1); Побрђе 4,45% (17 Црногораца, 1 Хват, 6 Македонаца, 4 Бугарина, 1 Албанац, 2 Словенца); Балјевац 3,28% (26 Црногораца, 4 Хрвата, 1 Македонац, 7 Мусимана, 2 Бугарина, 1 Мађар, 5 Немаца, 7 Рома, 1 Румун и 1 Русин); Брвеник насеље 2,83% (5 Црногораца, 1 Хват, 1 Словенац и 1 Украјинац); Сушиће 2,63% (36 Црногораца, 1 Хват, 3 Македонца, 3 мусимана, 5 Албанаца, 1 Бугарин, 1 Мађар, 2 Румуна и 1 Словенац).

⁴⁴³ Дефинитивни резултати пописа становништва 31. III. 1931, Књига II, 121.

Табела 60

Национална структура становништва општине Рашка
1961. и 1981. године⁴⁴⁴

		Општина Рашка		Градска Насеља		Остало насеља	
		1961	1981	1961	1981	1961	1981
Срби	Број	29503	28766	2074	8253	27429	20513
	%	98,83	97,65	91,04	94,73	99,46	98,80
Црногорци	Број	175	218	102	146	73	72
	%	0,59	0,74	4,48	1,68	0,26	0,35
Мусиманци	Број	19	57	6	52	13	5
	%	0,06	0,19	0,26	0,60	0,05	0,02
Македонци	Број	24	54	20	38	4	16
	%	0,08	0,18	0,88	0,43	0,01	0,08
Хрвати	Број	45	34	25	30	20	4
	%	0,15	0,11	1,11	0,34	0,07	0,02
Словенци	Број	22	10	15	7	7	3
	%	0,07	0,03	0,66	0,08	0,03	0,01
Албанци	Број	14	18	5	11	9	7
	%	0,05	0,06	0,22	0,13	0,03	0,03
Бугари	Број	14	12	14	6	-	0,03
	%	0,05	0,04	0,61	0,07	-	2
Роми	Број	-	14	-	12	-	0,01
	%	-	0,04	-	0,14	-	1
Мађари	Број	1	8	-	7	1	1
	%	0,00	0,02	-	0,08	0,00	0,00
Немци	Број	-	7	-	6	-	0,00
	%	-	0,02	-	0,07	-	1
Украјинци	Број	-	2	-	1	-	0,00
	%	-	0,01	-	0,01	-	2
Румуни	Број	1	4	-	2	1	0,01
	%	0,00	0,01	-	0,02	0,00	0,01
Словаци	Број	1	1	-	-	1	0,00
	%	0,00	0,00	-	-	0,00	0,00
Турци	Број	12	1	11	-	1	0,00
	%	0,04	0,00	0,48	-	0,00	0,00
Остали и непознати	Број	22	117	2	29	20	88
	%	0,07	0,39	0,09	0,33	0,07	0,42
Нису се на- ционализасн.	Број	4	152	4	112	-	40
	%	0,01	0,51	0,17	1,29	-	0,19
Укупно:		29856	29475	2278	8712	27578	20763

⁴⁴⁴ Попис становништва 1961. године, СЗС, Резултати по насељима, општина Рашка, Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године, Коначни резултати (Библиотека Завода - документациони грађа).

РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА

Природни услови, степен економско-друштвене развијености, природни прираштај и миграције становништва условили су разлике у размештају становништва, односно у густини насељености на подручју општине Рашка. Становништво све више силази са обода Рашчанско-баљевачке котлине у шиже делове око Ибра. То силажење становништва са веће на мању надморску висину на овом подручју које је започело још у прошлом веку (са јачањем земљорадње над сточарством) настављено је у овом веку, а нарочито после другог светског рата (због слабљења пољопривреде и развоја ванпољопривредних делатности).

Размештај становништва на подручју општине Рашка можемо пратити у односу на појединачне висинске зоне (до 500 м н.в., 500-1.000 м н.в. и преко 1.000 м н.в.) при чему припадност насеља појединачним висинским зонама је одређена на основу положаја центра и већег дела насеља.

У општини Рашка у појасу до 500 м н.в., који захвата приближно 17% територије налази се 13 насеља у којима је 1921. године било 23,35%, а 1981. године 41,70% становништва. У појасу од 500 до 1.000 м н.в., који захвата приближно 80% територије, налазе се 44 насеља у којима је 1921. године било 71,46%, а 1981. године 54,63% становништва. У појасу преко 1.000 м н.в., који захвата приближно 3% територије општине налазе се 4 насеља у којима је 1921. године било 5,19%, а 1981. године 3,67% становништва. Дакле, у периоду од 1953. до 1981. године повећано је процентуално учешће становништва у висинској зони до 500 м н.в. за 12,27%, а смањено је у висинској зони од 500 до 1.000 м н.в. за 10,26% и у висинској зони преко 1.000 м н.в. за 2,01%.

У 1921. години на удаљености 7 км од општинског центра било је 18,67%, од 7 до 14 км 40,04%, од 14 до 21 км 22,40%, од 21 до 28 км 11,01% и преко 28 км 7,88% становништва. У 1981. години на удаљености до 7 км од општинског центра било је 20,58%, од 7 до 14 км 49,64%, од 14 до 21 км 16,35, од 21 до 28 км 8,09% и преко 28 км 5,43% становништва. У периоду од 1953. до 1981. године под утицајем миграција према општинском центру повећан је проценат становништва које живи на удаљености до 7 км од општинског центра за 3,21% и од 7 до 17 км за 5,08%, а смањен је проценат становни-

штва које живи на већој удаљености од 14 км од општинског центра (од 14 до 21 км за 2,25%, од 21 до 28 км за 0,67% и преко 28 км за 2,50%).

Табела 61 Промене у разместају становништва у општини Рашка према удаљености од општинског центра 1921, 1953. и 1981. године

Удаљеност	Број насеља	Учешће становништва у %			Разлика 1953-1981
		1921	1953	1981	
до 7 км.	10	18,67	17,37	20,58	+3,21
7 - 14 км	27	40,04	44,38	49,64	+5,08
14 - 21 км	13	22,40	19,98	16,35	-2,25
21 - 28 км	6	11,01	10,34	8,09	-0,67
преко 28 км	4	7,88	7,93	5,43	-2,50

Промене у разместају становништва у општини Рашка по висинским зонама 1921, 1953. и 1981. године

Висинске зоне	Удео површине у %	Број насеља	Учешће становништва у %			Разлика 1953-1981
			1921	1953	1981	
до 500 м н.в.	17	13	23,35	29,43	41,70	+12,27
500 - 1000 м н.в.	80	44	71,46	64,89	54,63	-10,26
преко 1000 м н.в.	3	4	5,19	5,68	3,67	-2,01

У периоду од 1921. до 1981. године општа густина насељености (брой становника на 1 км²) повећана је у општини Рашка са 22,2 на 44,2 становника, у осталим насељима са 21,6 на 33,8 становника и у градским насељима са 101,5 на 161,7 становника. Општа густина насељености у градским насељима повећавала се до 1971. године, а 1981. године је нагло смањена због тога што су 1981. године добили статус градских насеља Баљевац и Јошаничка Бања који имају велику површину атара а релативно мали број становника. У осталим насељима општа густина насељености повећала се до 1961. године, а затим је због спажне емиграције са села и смањења природног прираштаја почела да опада. Општа густина насељености на подручју општине Рашка 1981. године мања је за 2,3 пута од опште густине насељености у Централној Србији, што је условљено тежим степеном привредне развијености ове општине и емиграцијом становништва.

Табела 62 Општа густина насељености у општини Рашка од 1921. до 1981. године

	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	Разлика 1948-81
Општина Рашка	22,2	31,1	38,7	42,0	44,8	44,0	44,2	+5,5
Градска насеља	101,5	135,4	301,3	364,9	453,7	783,8	161,7	-139,6
Остале насеља	21,6	30,3	36,7	39,5	41,6	38,4	33,8	-2,9
Централна Србија	54,5	63,4	73,9	79,0	86,5	95,6	101,7	+27,8

Подаци табеле у прилогу показују да општа густина насељености 1981. године по катастарским општинама на подручју општине Рашка јако варира (од 7,4 - Лисина до 1123,3 - Рашка). Највећу густину насељености имају катастарске општине које се налазе уз Ибарску магистралу, где се одвија интензивна привредна активност и где на 1 km² живи од 61 до 1123 становника (Рашка 1123,3, Суђње 385,8, Баљевац 128,5, Павлица 84,3, Бела Стена 75,3, Муре 74,7, Побрђе 72,6, Биљановац 65,8, Варево 65,4 и Корлаће 62,6). То је у вези са концентрацијом индустрије, саобраћаја и осталих ванпољопривредних делатности које су изазвале и концентрацију становништва. Најмању густину насељености имају катастарске општине које се налазе на већој надморској висини где су природни услови за живот најнеповољнији (Лисина 7,4, Бадањ 7,6, Луково 12,2, Трнава 12,9, Плешин 13,0, Боровиће 13,6, Биниће 14,2, Шипачина 14,3 и Црна Глава 14,7). У периоду од 1948. до 1981. године пораст опште густине насељености има 12 или 24% катастарских општин. Највећи пораст опште густине насељености имају следеће катастарске општине: Рашка (811), Суђње (328), Баљевац (44), Варево (30), Корлаће (15), Ново Село (14) и Биљановац (13) становника у којима се налазе градска и приградска насеља (изузев Новог Села).

У периоду од 1961. до 1981. године смањена је аграрна густина насељености у општини Рашка због миграције село-град и због запошљавања пољопривредних становника у непољопривредним делатностима. Број пољопривредних становника на 1 km² пољопривредне површине смањен је са 50,9 на 17,6, а број пољопривредних становника на 1 km² оранице површине смањен је са 233,0 на 84,4. Године 1981. број пољопривредних становника на 1 km² оранице површине у општини Рашка приближан је нивоу у Централној Србији, а број пољопривредних становника на 1 km² пољопривредне површине мањи је за 2,5 пута од броја пољопривредних становника на 1 km² пољопривредне површине у Централној Србији.

Из свега наведеног може се закључити да су послератне промене у размештају становништва на подручју општине Рашка (пресељавање становништва из висинских зона изнад 500 м н.в. у висинску зону до 500 м н.в., смањење аграрне густине насељености, смањење опште густине насељености на већој а повећање на мањој надморској висини и пресељавање становништва ближе општинском центру) условљене развојем ванпољопривредних делатности и у функцији су њиховог развоја.

ДОМАЋИНСТВА

На домаћинства, као основне асоцијације у којима живи становништво, одражавају се све промене, а нарочито оне економске и социјалне природе. У периоду брзих послератних економских и социјалних промена на овом подручју дошло је и до измена величине и структуре домаћинстава.

Табела 63 Бројно кретање домаћинстава у општини Рашка
у периоду од 1921. до 1981. године⁴⁴⁵

	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	Просечно го- дишње пове- ћање 1921-81
Општина Рашка	2698	3545	4567	4829	5677	6765	8147	90,8
Градска насеља	128	161	450	591	710	1242	2607	41,3
Остале насеља	2570	3384	4117	4238	4967	5523	5540	49,5

Просечан годишњи пораст домаћинстава у периоду од 1921. до 1981. године креће се од 90,8 у општини Рашка до 41,3 у градским насељима односно 49,5 у осталим насељима. У општини Рашка је 1921. године било 2.698 и 1981. године 8.147 домаћинстава, у градским насељима 128 и 2.607, а у сеоским насељима 2.570 и 5.540. Пораст броја домаћинстава у послератном периоду био је много интензивнији од пораста броја становника. То се пре свега може објаснити уситњавањем сеоских домаћинстава, путем деобе и преласком, углавном младог становништва из сеоских насеља у градска насеља (где је пораст становништва и домаћинстава највећи) у којима су изгледи за запошљавање под дејством економског развоја били далеко бољи.

Пораст броја домаћинстава у насељима на подручју општине Рашка у посматраном периоду (1948-1981) јако је варирао од 955,55% (Суше) до -13,79% (Покрвеник). Највећи пораст домаћинстава имају имиграционе насеља која су у посматраном периоду имала велики пораст становништва, градско насеље Рашка (290,22%), приградска насеља Рашке (Суше

⁴⁴⁵ Благомирка Лазаревић, *Становништво и домаћинства по општинама и насељима региона Краљево према пописима*, СРС - Републички завод за статистику, Одељење за статистику Краљево, Краљево 1983, 16-17.

955,55% и Варево 184,21%) и Биљановац (140%) приградско насеље Бањевца. Најмање повећање броја домаћинстава имају емиграциона насеља која су захваћена процесом депопулације (Лисина 3,03%, Курићи 3,92% и Боровиће 6,38%), а смањење броја домаћинстава имају емиграциона насеља која су захваћена изразитим процесом депопулације (Покрвеник -13,79%, Плавково -3,84%, Себимиље -1,26% и Биниће -0,77%).

Брже кретање броја домаћинстава од броја становника на овом подручју у периоду после другог светског рата утицало је на смањење просечног броја чланова по једном домаћинству.

Табела 64 Структура домаћинстава у општини Рашка према броју чланова 1961. и 1981. године у %⁴⁴⁶

	1	2	3	4	5	6	7 и више	Просечна величина домаћинства
Општина Рашка	1961	8,12	8,58	11,71	16,10	14,02	13,05	28,42
	1981	9,33	17,93	20,89	28,24	10,53	7,81	5,27
Градска насеља	1961	19,02	16,77	18,87	25,77	12,39	5,21	1,97
	1981	12,00	15,07	24,93	33,72	7,75	4,22	2,31
Остале насеља	1961	6,56	7,41	10,69	14,72	14,25	14,17	32,20
	1981	8,06	19,28	18,99	25,67	11,85	9,49	6,66
Централ- на Србија	1961	13,20	14,20	16,80	19,30	14,30	10,20	11,20
	1981	13,30	19,90	21,00	23,90	10,10	6,80	5,10

У периоду од 1961. до 1981. године повећао се број малих домаћинстава са 1, 2, 3. и 4 члана у општини Рашка и осталим насељима и са 3 и 4 члана у градским насељима, а смањио удео великих домаћинстава са 5, 6, 7 и више чланова у општини Рашка и осталим насељима и са 5 и 6 чланова у градским насељима. У градским насељима је смањен удео малих домаћинстава са 1 и 2 члана и повећан удео великих домаћинстава са 7 и више чланова због тога што су 1981. године статус градских насеља добили Бањевац и Јошаничка Бања који поред урбаних имају и руралне делове насеља у којима се налазе домаћинства са већим бројем чланова. У све три посматране просторне јединице смањена је просечна величина домаћинства. Тај процес непосредно је условљен распадањем већих патријархалних заједница и формирањем све више домаћинстава од једне породице. Домаћинства са малим бројем чланова (до 3 члана) има 1981. године 46,33%, у осталим насељима, 48,15% у општини Рашка и 52% у градским насељима (што је мање у поређењу са Централном Србијом).

Дејство економског развоја на величину домаћинстава сагледава се из структуре домаћинстава према изворима прихода. Према подацима у табели 65. у посматраном периоду у све три просторне јединице на подручју општине Рашка испољена је тенденција смањења удела домаћинстава са изворима прихода из пољопривреде и са мешовитим изворима прихода, а пораст домаћинстава са изворима прихода од непољопривреде у градским насељима за

⁴⁴⁶ Попис становништва 1961. године, СЗС, Резултати по насељима, општина Рашка, Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године, Коначни резултати (Библиотека Завода - документационе грађе).

7,91%, осталим насељима за 13,62% и у општини Рашка за 16,08% (што је више него у Централној Србији). Анализа структуре домаћинстава према изворима прихода показује да је у посматраном периоду процес економске трансформације домаћинстава на подручју општине Рашка био интензиван.

Табела 65

Структура домаћинстава у општини Рашка
према изворима прихода 1961. и 1981. године у %⁴⁴⁷

		Пољопривредна	Мешовита	Непољопривредна
Општина Рашка	1961	34,61	39,94	25,45
	1981	25,37	33,10	41,53
Градска насеља	1961	0,99	9,01	90,00
	1981	0,72	1,37	97,91
Остала насеља	1961	39,42	44,36	16,22
	1981	30,91	40,24	28,85
Централна Србија	1961	39,80	18,10	42,00
	1981	29,70	14,60	55,70

Наведене промене код домаћинстава на подручју општине Рашка у послератном периоду (бржи пораст броја домаћинстава од броја становника, повећање удела малих домаћинстава до 4 члана, а смањење удела домаћинстава са већим бројем чланова, смањење просечне величине домаћинстава и смањење броја домаћинстава са изворима прихода од пољопривреде и са мешовитим изворима прихода а пораст домаћинстава са приходима од непољопривреде) условљене су развојем ванпољопривредних делатности и у функцији су њиховог развоја.

⁴⁴⁷ Исто.

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ НАСЕЉА

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ СЕОСКИХ НАСЕЉА

Развој насеља у средњовековној Србији. - Средњовековна села у области старе Рашке су, како се сазије из доста оскудних података, била мала, често су чинила посед једног или два феудалца, вероватно оних који су то насеље основали⁴⁴⁸.

У 12. веку, на овом подручју, помиње се село Казновићи ("у Казновићу се помиње црква св. Николе у доба Стевана Немање"⁴⁴⁹. Већи број података о насељима овог подручја потичу из 13. и 14. века. У 13. веку у жупи Јехошаница помиње се село Ковачи, а у жупи Оба помиње се село Котраже. У 14. веку помиње се село Гњилица и Драганићи⁴⁵⁰. У 14. веку помињу се још нека села: 1303. године Лисина и Чајетина (данашњи заселак села Шипачине)⁴⁵¹; 1314. године Бадањ, Себимиље, Двориште (данас заселак села Плешнице) и Присионик (вероватно некадашње село Присојник које се налазило у атару данашњег села Ново Село)⁴⁵²; 1315. године помињу се у међама (Поседи Стефано-бањског властелинства) село Бело Поље и село Паклење (данас се налази у саставу села Побрђа); 1348. године Семетиште (вероватно данашње село Семетеше)⁴⁵³; 1387. године Шипачина и Новосели (данашње Ново Село)⁴⁵⁴.

Оширијије податке о средњовековним насељима на подручју општине Рашке налазимо у повељи од 15. јуна 1363. године којом цар Урош потврђује челнику Муси град и жупу Брвеник за град и жупу Звечан⁴⁵⁵. Из списка насеља која се том приликом помињу у жупи Брвеник, види се да су на овом подручју постојале три различите категорије насеља: село, заселак и град. Помињу се следећа села: Бело Поље, Бељци (вероватно данашњи Бељак,

⁴⁴⁸ Петар Ж. Петровић, и.д., 69.

⁴⁴⁹ Миодраг Ал. Пурковић, "Попис села у средњовековној Србији", *Годишњак Скопског Филозофског факултета IV* (1939-40), Скопље 1940, 99.

⁴⁵⁰ Ђорђе Р. Симоновић, *Просторни развој села Србије*, докторска дисертација (рукопис), Библиотека Архитектонског факултета у Београду.

⁴⁵¹ Миодраг Ал. Пурковић, и.д., 112, 156.

⁴⁵² Исто, 58, 85, 130.

⁴⁵³ Исто, 130.

⁴⁵⁴ А. В. Соловјев, "Једна српска жупа за време царства", *Гласник Скопског научног друштва*, Скопље 1940, 10.

⁴⁵⁵ Александар В. Соловјев, *Одабраци споменици српског права од краја XII до краја XV века*, Београд 1926, 166.

заселак Новог Села), Кукањ (ово село је постојало у атару села Ново Село), Мрмоње (данас заселак села Панојевића), Орахово, Луково, Попово Поље (данас село Карадак), Драгодане (данас Драгодан, заселак Кремића), Плавково, Белчиће (данашње село Биочин), Носонино (данашње село Носолићи), Пинеч дол (данашњи Пињаждо, заселак села Вртина), Кравики (данашње село Кравиће), Бабин Поток (ово село је постојало у атару данашњег села Рвати), Белци (данашње село Беоци), Павла Црква (данашње село Павлица), Рудница, Долна Рудница, Тихољежа (вероватно данашње село Тиоце), Хрвати (Рвати), По цесте (Поцесје). Помињу се следећи засеоци: Бела Пољана заселак села Носонино, Загорани заселак села Кравики, Ора заселак села Павла Црква, Џерова Глава и Лисина, засеоци села Рудница. Помиње се само један средњовековни град то је жупски град Брвеник. "Он лежи на једној високој стеновитој купи, уз само ушиће реке Брвенице у Ибар. Прилази су му дosta тешки јер је брдо дosta стрмо. На врху брда пружа се дosta простран град (по површини коју заузима). Сав је изграђен на стенаима и између њих, а нешто ниже је висока кула, која је свакако бранила улаз у град. Још ниже виде се остати неких зидова, а на ћувицима косе и трагови неких кула. Зидови града су били дosta дебели (до два и више метара). Зидови су изграђени споља и изнутра од боље обрађеног камена. У унутрашњости зидова је необрађено камење и дрвени хоризонтални роштиљи ("сантрачи") на висини од приближно једног метра, који су служили за изравњавање и повезивање слојева. И поред тога што је зидан на наведени начин он се није данас очувао у потпуности, ваћ се налази готово потпуно у рушевинама. Из приложене скице града коју је урадио арх. Слободан Ненадовић може се видети изглед града"⁴⁵⁶.

Према Соловјеву 1363. године на овом подручју је било три врсте села: властелинска, жупска и дворска. Стаповници дворских и властелинских села су, уз дужности које су обављали својим господарима, привређивали и за своје потребе. Жупска села су Мрмоње, Носонино и заселак Бела Пољана, Хрвати, Кравики и заселак Загорани (није убициран), Бабин Поток, Павла Црква и заселак Ора (Ора се данас налази у саставу села Павлице), Тихољежа, Рудница и заселак Џерова Глава (није убициран) и заселак Лисина, Доња Рудница. То су вероватно слободна села, некадашње језгро жупе. Властелинска села су Бело Поље, Хрвати и Бельци. Становници дворских села били су у служби двора. Дворска села су "село Ловачко Драгодане" (дужност становника овог села је била да чувају властелинске ловачке псе и да хватају и дресирају ловачке птице грабљивице), "село постельштак По Цесте" (дужност становника овог села је била да ткају платно за двор и да снабдевају дворску ризницу рубљем и оделом. Осим приказаних врста села према функцији, вероватно је на овом подручју било села и са другим функцијама. Података о томе нема јер "није сачувана Градачка и оригинална Студеничка повеља"⁴⁵⁷.

⁴⁵⁶ Иван М. Здравковић, "Брвеник на Ибру", *Наша Прошлост*, 1-2, Историјски архив Краљево, Краљево 1968, 20-23.

⁴⁵⁷ Хазим Шабановић, *Крајиште Иса-бега Исаковића*, Збирка катастарских пописа из 1455. године, Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево 1964, 4-5, 16.

Развој насеља под турском влашћу. - Историја насеља, на овом подручју, под турском влашћу, може се пратити од 1455. године, јер је тада извршен попис села у југозападном делу овог подручја које је било у саставу Крајишта Иса - бега Исаковића: Плешино (Плешић) 28 кућа, Дрнава (Грнава) 25 кућа, Кончулић 23 куће (данас се налази у саставу села Гњилице), Плавкова (Плавково) 14 кућа, Долња Плавкова 4 куће, Вршак 18 кућа (данас се налази у саставу Гњилице), Пинаж Дол (Пињаждо) 17 кућа, Сушње 16 кућа, Кравик (Кравиће) 15 кућа, Драганићи 10 кућа, Горњи Драганић 3 куће, Орахова (Орахово) 11 кућа, Мрмоњце (Мрмоње) 9 кућа, Белчин (Биочин) 8 кућа, Себимиље 8 кућа, Бело Поље 6 кућа, Носонице (Носольин) 4 куће⁴⁵⁸.

Много потпуније податке о насељима на овом подручју добивамо из турских извора из 16. века. У попису насеља Брвеничке нахије (зворнички санџак) 1533. године помињу се на овом подручју следећа насеља: село Варево 41 кућа (царски хас), село Долњи Градац 7 кућа (царски хас), село Бићела 22 куће (царски хас), село Почестје (Поцесје) 41 кућа (царски хас), село Лучице 29 кућа (хас санџак - бега Зворника), манастир Градац 2 куће, село Побрђе 8 кућа, село Мури 5 кућа, село Бабин Поток 3 куће, село Чопарије 2 куће (налазило се у атару данашњег села Рвати где се очувао топоним Чопадије), село Доњи Хрвати 14 кућа, село Техужа (Тиоце) 5 кућа, село Радочевци 6 кућа (Радочевци се данас налазе у саставу села Зарева), село Горња Рудница 19 кућа, село Присојник 3 куће, манастир Кукањ 3 куће (налазио се у селу Кукањ), село Казновићи 15 кућа, село Попово Поље 6 кућа (налазило се у атару данашњег села Карадака где постоји топоним Попово Поље), село Покрвеник 9 кућа, село Лисина 7 кућа, село Вележ 5 кућа (Вележ се данас налази у саставу Јошаничке Бање), село Новосел 7 кућа, село Лука (Луке) 6 кућа (Луке су заселак села Бинића), село Долња Рудница 3 куће, мезра Подивање (налазила се испод Ивања, данашњег засека Боровића), село Бела Стена 8 кућа, село Острвица 2 куће (вероватно се налазило у Рватима где се очувао топоним Острвица), село Корлаћ 22 куће, село Црна Глава 15 кућа, село Крушевица 1 кућа, мезра Крушевица, село Велиње (Велење) 6 кућа (вероватно Велење, заселак Бинића), село Сремци (Сремче) 7 кућа (Сремче је заселак села Крушевице), село Гостирадићи (Гостирадиће) 12 кућа, село Раковац 10 кућа, село Рахарево (билојено још "Захарево") 20 кућа (вероватно је данашње село Зарево), село Горња Брвеница 19 кућа, мезра Градац 5 кућа, село Ивање 13 кућа (Ивање је данас заселак села Биниће), село Горњи Хрват 8 кућа, село Черине (Черене) 4 куће (Черене је данас део села Бела Стена), Котраже 8 кућа (Котраже је данас заселак села Градац), село Сасиновићи 2 куће (вероватно је то данашње Сасе, заселак Боровића), село Бачвар 5 кућа (данас Бечвари, заселак Зарева), село Паклен 10 кућа (данас Паклење, заселак Побрђа), село Острвица, другим именом Милатковићи 12 кућа, село Биник (Биниће) 34 куће, село Риљин До 1 кућа (данас Риљин До, заселак Бинића), само место Брвеник 21 кућа, село Равна 3 куће (вероватно Равне, заселак Боровића), село Жари 13 кућа (вероватно Жари, данашњи заселак Плешића), село Гочолова Брда 9 кућа (село се налазило у атару данашњег села Пискање где постоји топоним Гочолова Брда), мезра Рудница, село Гобельа 3 куће (село се вероватно

⁴⁵⁸ Исто, 25-50.

налазило на Копаонику где постоји један огранак Копаоника који се назива Гобеља), село Кукањ 10 кућа (село се налазило у атару данашњег села Но-во Село где поред реке Кукањице постоји топоним Кукањ), село Чајетина 8 кућа (Чајетина је данас заселак села Шипачине), село Жутица (Жутице) 1 кућа, село Радишћи (Радошиће) 8 кућа, село Аржана (Ржана) 2 куће (Ржана је данас заселак села Бинића), село Лучно 10 кућа (Лучно је заселак Кре-мића) село Палуча 15 кућа (вероватно се село налазило у атару данашњег села Градац где постоји топоним Палуча), село Чешљар (Чешљари) 1 кућа (данас се налази у саставу села Градац), село Јаблановићи 1 кућа (данашњи Јаблановик, заселак Бинића), мезра Боројевићи (налазила се у атару данашњег села Боровића), манастир Тушимља (налазио се у некадашњем селу Тушимљи), село Тушимља 1 кућа (село се налазило у атару данашњег села Радошића на месту где се налази топоним Тушимља), село Дољња Брвеница 9 кућа, село Жупан Степан (Жупањ) 13 кућа (Жупањ је данас заселак села Ковача), село Гладац (Гладнице) 9 кућа (Гладнице су заселак села Крушевице и Копривница 12 кућа (Копривница је заселак Ковача)⁴⁵⁹.

У попису насеља у Брвеничкој нахији 1519. године помињу се нека села која се не помињу у попису из 1533. године то су: Бадан (Бадањ), Ројчић (да-нашњи заселак Руднице), Дубрава (Дубрава се данас налази у саставу села Војмиловића) и Палетина (Паметина) данашњи заселак Крушевице. Три се-ла која се помињу 1533. године Корлаће, Палуча и Тутановина (Шутанови-на) била су 1519. године хасови зворничког санџак бега. У попису из 1519. године помиње се мезра Котиљевац (данас је Котиљевац заселак села Боровића)⁴⁶⁰.

Према подацима из пописа 1585. године Бело Поље је имало 6 домаћи-става, Доње Суње 2, Кравиће 7, Пињаждо 5, Орахово 2 и Кућане 5 дома-ћинстава⁴⁶¹.

Да бисмо сагледали величину насеља почетком 17. века, навешићемо нека насеља која се помињу 1604. године у нахији Брвеник, а налазе се на овом подручју: Варево 39 кућа, Горња Рудница 11 кућа, Доњи Хрватин 12 кућа, Луцица 14 кућа, Градац 7 кућа, Паклење 7 кућа, Бела Стена 15 кућа, Остро-вица 10 кућа, Попово Поље 4 куће, Крушевица 7 кућа, Брвеник 60 кућа, Горња Рудница 35 кућа, Сремче 5 кућа, Горњи Хрватин 7 кућа, Чешљар 3 куће, Црна Глава 18 кућа, Луковик 1 кућа (ово се насеље први пут помиње сада, данас постоји у саставу Побрђа), Павлица 5 кућа, Гочолова Брда 1 ку-ћа, Кукањ 8 кућа, Чајетина 3 куће, Шутановина 10 кућа, Раковац 10 кућа, Бадањ 1 кућа, Дубрава 16 кућа, Јаблановић 5 кућа, Гобеља 7 кућа, Жупан Степан 6 кућа, Доња Брвеница 2 куће, Тушимља 2 куће, Мала Бања 3 куће, помиње се и 1519. године (под тим именом насеље се помиње 1533. године, вероватно је то данашња Јошаничка Бања), Кукањ 4 куће, Бачевар (Бе-чвар) 1 кућа⁴⁶². Нека насеља на овом подручју помињу се касније. Пискања

⁴⁵⁹ Адем Ханџић, н.д., 97-140.

⁴⁶⁰ Исто, 32-67.

⁴⁶¹ Хамид Хаџибегић, н.д., 601-607.

⁴⁶² Општран зворнички дефтер, 1600-1604. године, Но 23, нахија Брвеник, фолија 101/86-88; 118-176, Оријентални институт у Сарајеву, превод Х. Чар-Дрида.

и Курићи се помињу 1548. године⁴⁶³, а Вртине 1711. године⁴⁶⁴. Развој насеља под турском влашћу, за један дужи временски период, можемо сагледати на основу промене броја кућа (домаћинстава) у једном броју насеља за које постоје статистички подаци.

Табела 66

Број кућа у једном броју насеља на подручју данашње општине Рашка 1455. и 1833. године⁴⁶⁵

Насеља	1455. године	1833. године
1. Трнава	25	19
2. Кончилиће	25	6
3. Плавково	18	8
4. Вршак	18	1
5. Пиньаждо	17	5
6. Супње	16	12
7. Кравиће	15	9
8. Драганић	13	10
9. Орахово	11	1
10. Мрмоње	9	1
11. Себимиље	8	12
12. Бело Полье	6	7
13. Носолин	4	10

Табела 67

Број кућа у једном броју насеља на подручју данашње општине Рашка од 1533. до 1833. године⁴⁶⁶

Насеља	1533. године	1604. године	1833. године
1. Варево	41	39	10
2. Рвати	12	19	6
3. Павлица	8	5	4
4. Црна Глава	15	18	12
5. Брвеник	21	60	4
6. Тушимља	1	2	1
7. Паклење	10	7	3
8. Гочолова Брда	9	1	3
9. Лучица	29	14	4
10. Бела Стена	8	15	5
11. Жупањ	13	6	2
12. Крушевица	1	7	6
13. Раковац	10	10	7
14. Јаблановик	1	5	1

Појава многих данашњих насеља на овом подручју која се први пут помињу у турским изворима у 15. и 16. веку, упуњују на закључак да потичу из средњег века.

На овом подручју постојала су насеља различите категорије: подграђа (подграђе Брвеника), села хасови (хасови цара били су Варево, Д. Рудница,

⁴⁶³ *Тапу дефтер, Но 260*, Оријентални институт у Сарајеву (фотокопије), бр. 93, Нахија Брвеник 1548. године, превод Х. Чар-Дрида, 99/110,112, /223,226, 238, 323.

⁴⁶⁴ Владислав Скарин, „Попис босанских спахија из 1711. године“. *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, Спеска за историју и географију*, Сарајево 1930.

⁴⁶⁵ Адем Ханџић, .н.д., 158. *Дефтер из 1833.*

⁴⁶⁶ Исти, *Општиран зворнички дефтер, 1600-1604. године*.

Д. Градац, Попеље и Бићела која се данас налази у саставу села Бела Стена под називом Бићели, а хасови зворничког санџака били су Лучице, Корлаће и Палуча. У царске хасове спадали су сви рудници, тимари (већина села били су тимари), манастири (Градац, Кукањ и Тушимља), насељене мезре (мезра Града је 1533. године била насељена са 5 кућа⁴⁶⁷). Постоје још неки подаци који говоре о функцији поједињих насеља на овом подручју у периоду турске владавине. "У војни односно полувојни рад спадали су сељаци који су се бавили гајењем пиринача (оризари или челтукчије). Почетком седамдесетих година 16. века у производњу пиринача укључује се и долина Ибра. У селу Грацу је уписано 47 челтукчија"⁴⁶⁸. Године 1536. помиње се рудник Брвеник. И Самоковска река се помиње као рударско насеље за време турске владавине⁴⁶⁹. Године 1604. у нахији Рас помиње се село Бело Поље са 6 кућа. У селу су живели "војнуци"⁴⁷⁰. "Војнучка организација је један од преостатака нашег средњег века. Њезини припадници вршили су војну и неке друге службе у османлијској држави"⁴⁷¹. Године 1689. помиње се рудник Лисина на Копаонику⁴⁷².

Према наведеним турским изворима ово подручје било је покривено до ста густом мрежом насеља. Величина насеља може се ценити према броју кућа која варира од 1 до 60 кућа. На овом подручју су преовлађивала мала насеља до 10 кућа. Највећа насеља била су подграђе Брвеника 60 кућа и села царски хасови Варево 41 кућа и Попеље 41 кућа. Најмања села имала су 1 кућу (Крушевица, Жутице, Јаблановик, Тушимља и Чешљари). Из података у табели 66 и 67 се види да је број кућа, у наведеним насељима, варирао и да је у већини насеља пред крај турске владавине допло до смањења броја кућа у насељима због емиграције становништва са овог подручја. Кроз дугогодишњи период турске владавине на овом подручју готово сва данашња насеља одржала су старе називе.

У наведеним турским изворима не помињу се неки засеоци који су постојали на овом подручју у средњовековној Србији (Загорани и Церова Глава) који су вероватно опустели. Пред крај турске владавине не помињу се нека села: Кукањ, Гобеља, Самоков и Палуча, која су опустела. Пред крај турске владавине први пут се помињу нека села: Биљановац, Брезова, Дреј, Прибој, Мислопоље, Ргоч и Скугурувоца 1828. године⁴⁷³, Балјевац 1831. године, а Панојевиће, Боће, Тусниће, Ладојевиће, Тлачина, Бркуше, Власово и Жижковци 1833. године⁴⁷⁴, што нас наводи на закључак да су ова насеља по постанку млађа од осталих.

⁴⁶⁷ Адем Ханџић, , и.д., 10, 32, 33, 97-140.

⁴⁶⁸ Олга Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459-1683*, Историјски институт, Посебна издања 18, Београд 1974. 214-215.

⁴⁶⁹ Скендлер Ризај, и.д., 34, 168.

⁴⁷⁰ Дефтер из 1604. који се односи на Босански санџак, превео А. Полимац, рукопис се налази у Академији наука Босне и Херцеговине у Сарајеву, а део који се односи на новопазарски кадилук налази се у Завичајном музеју у Новом Пазару, 33.

⁴⁷¹ Крушевић кроз векове, 65.

⁴⁷² Тихомир Р. Борђевић, и.д., 141.

⁴⁷³ Вук Стефановић Карадић, *Даница за 1826, 1827, 1828, 1829 и 1834*, Просвета, Београд 1969. 181; Коцебув, *Карта Србије 1831. године*, Инв. бр. 5111, Историјски архив Србије, Београд.

⁴⁷⁴ Дефтер из 1833.

Развој насеља од ослобођења од Турака до краја другог светског рата. - После ослобођења од Турака (већег броја насеља 1833. године, а мањег броја насеља 1912. године) наступио је економски полет и убрзани развој насеља. Брзом развоју насеља допринело је досељавање становништва из неослобођених крајева, нагли природни прираштај и разне административне мере. По ослобођењу многобројна мала села често су састављана у велике целине. Име једног надвладало је, а остала су постојали крајеви (чемати) или засеоци. Обично је преовладало име највећег села или оног из кога је кмет.

Више од половине данашњих насеља на овом подручју (32) постала су од два или више некадашњих села: Баљевац од Лучице, Баљевца, Жижковац и Јарандола који се помиње 1711. године⁴⁷⁵; Бела Стена од Черенча, Бићела и Беле Стene; Биниће од Велења, Ржане, Лука, Јаблановика, Грабовика, Бинића и Риљиног Дола; Боће од Брезове и Боћа; Брвеница од Горне Брвенице и Доње Брвенице; Градац од Котраже, Чешљара, Доњег Градца и Горњег Градца; Јошаничка Бања од Вележа, Шутановине, Бање и Добрчина; Ковачи од Ковача, Копривнице, Жупања, Попа и Глава; Крушевица од Буча, Гладница, Крушевице, Сремча и Паметине; Кремиће од Кремића, Лучна и Драгодања; Семетеш од Семетеша, Добровине и Скугурвице; Павлица од Павлице и Ора; Пискања од Прибоја, Пискање и Гочолова; Побрђе од Паклења, Побрђа и Луковика; Раковац од Дрења и Раковца; Војмиловићи од Дубраве и Војмиловића; Зарево од Бечвара, Зарева и Радочевице; Бадањ од Радојевине, Бадања и Лачиојевића које се помиње 1828. године⁴⁷⁶; Боровиће од Ивања, Боровића, Котиљевца, Саса, Тлачине, Равни и Ладојевића које се помиње 1831. године⁴⁷⁷; Гњилица од Вршка, Кончулица и Гњилице; Каznовиће од Доњег Казновића и Горњег Казновића; Ново Село од Присојничка, Бељака и Новог Села; Панојевиће од Мрмоња и Панојевића; Плавково од Плавкова и Туснића; Плешин од Плешине, Бањске, Дворишта и Жара; Радошиће од Радошића, Ргоча и Тушимље; Рудница од Ројчића, Горње Руднице и Доње Руднице; Рвати од Горњих Рвата, Доњих Рвата, Бабиног Потока, Чопадије и Острвице; Себимиље од Себимиља и Бркуша; Шипачина од Чајетине и Шипачине; Варево од Варева и Власова; Вртинга од Пињаждола и Вртинга.

Из наведених података се види да су нека данашња села постала из релативно великог броја некадашњих села. Од седам некадашњих села постала су села Боровића и Биниће а од пет села постала су села Рвати и Ковачи. Остало села воде порекло од једног некадашњег села. Њима нису придодавана друга села.

У селима која су ослобођена од турске власти 1833. године почели су се стварати нови делови села. Услед великог природног прираштаја становништва у појединим селима осећала се тескоба. Како су имања била изван села и удаљена, поједине породице почеле су се исељавати, одлазити на имања даља од села тако су створени нови делови села засеоци (нпр. Пановићи у Семетешу и Долови у Црној Глави) и крајеви (нпр. Вељковићи и Боровићи у Јошаничкој Бањи и Горњи Перовићи у Плешину). Нови делови села

⁴⁷⁵ Владислав Скарић, н.д., 92.

⁴⁷⁶ Вук Стефановић Карадић, н.д., 181.

⁴⁷⁷ Коцељев, н.д.

стварани су досељавањем нових становника. Тако су створени нови засеоци (Шумник у Белој Стени и Паљештица у Јошаничкој Бањи) и нови крајеви (нпр. Кнежевићи у Рватима, Јоковићи у Крушевици, Кучевићи у Плешину, Пековићи у Бильановцу, Дугалићи у Вареву, итд.).

Нека села су после ослобођења од турске власти опустела: Гочолово, Тушмља, Добрчин (он је опустео због појаве клизишта земљишта), "сточарско насеље Манцук Вода код Себимиља"⁴⁷⁸ и насеље Тарнел које се помиње 1831. године између Мура и Руднице⁴⁷⁹.

Од свог постанка па све до половине 19. века већина насеља на овом подручју имала су искључиво пољопривредни карактер, са знатном доминацијом сточарске производње. Један број насеља имао је и рударску функцију. Поред поменутих насеља рударску функцију имала су још нека насеља. То-пионица бакра била је у Копривници, а пралиште злата на месту званом Главе у Ковачима. Средњовековно насеље Ковачи настало је у вези са рударством гвожђа. На Самоковској реци претапала се руда у 17 тошионица, што је више од половине, свих до сада пронађених тошионица гвожђа у ко-паоничкој области⁴⁸⁰. "Хајдер је приказао старе рударске радове са оловним рудницима у Лачнојевићима. Под тим именом он је приказао старе рударске радове у селима Драгодану, Бадњу и Семетешу"⁴⁸¹. По Каницу "како показују напуштена окна и хршине јаловине код Рудна, Бинића, Риљиног Дола и Железнице, налазили су се богати рудници метала"⁴⁸². Шљачишта која се налазе у Доњем Казновићу и Горњем Казновићу и Рудници сведоче о старој рударској активности у тим насељима⁴⁸³.

Законом о устројству општина од 13. јула 1839. године сеоска општина по правилу обједињује неколико села. Тако је једно од сједињених села постало средиште општине⁴⁸⁴. Са појавом сеоских општина у систему територијалне организације насеља, села седишта општина добијају административно-управну функцију. Упоредо са овом функцијом зачиње се и школска функција. Године 1885. општински центри била су следећа насеља: Рашка, Трнава, Градац, Јошаничка Бања, Павлица и Рудница⁴⁸⁵, а 1925. године општински центри била су следећа насеља: Рашка, Трнава, Беоци, Бильановац, Баљевац, Јошаничка Бања, Пискања, Павлица, Рудница и Градац⁴⁸⁶. Од 1833. до 1914. године школску функцију добила су следећа насеља: Рашка, Павлица, Јошаничка Бања, Рудница, Градац, Трнава и Баљевац. У посматраном периоду у систему насеља на овом подручју јавља се варошица Рашка која постаје центар среза студеничког.

⁴⁷⁸ Петар Ж. Петровић, н.д., 191.

⁴⁷⁹ Кондебув, н.д.

⁴⁸⁰ Василије Симић, "Плана, Средњовековно насеље рударске привреде", *Гласник Етнографског института САНУ*, книга IV-VI (1955-1957), Београд, 1-12.

⁴⁸¹ Исти, *Из скорашиће прошлости рударства Србије*, Завод за геолошка и геофизичка истраживања, Посебна издања 9, Београд 1960, 24.

⁴⁸² Петар Ж. Петровић, н.д., 49.

⁴⁸³ Урбанистичко уређајна основа за Градац, Дирекција за урбанизам и изградњу Крагујевац, Крагујевац 1985, 35.

⁴⁸⁴ Бранислав Којић, "Систематизација насеља у Србији", *Глас САНУ*, CCLXVIII, Одељење друштвених наука 13, Београд 1966, 197.

⁴⁸⁵ Тихомир Р. Борђевић, н.д., 155.

⁴⁸⁶ Исто, 334.

У међуратном периоду са продирањем капитализма и робно новчаних односа на сеоско подручје почело је у селима првенствено у општинским центрима, отварање кафана и трговинских радњи, експлоатација рудних налазишта (у Баљевцу је отворен рудник каменог угља) и експлоатација шума на Копаонику и Голији. Године 1931. трговинске радње су постојале у Градцу, Баљевцу, Биљановцу, Јошаничкој Бањи, Павлици и Рудници. У међуратном периоду кафане су постојале у Рудници, Јошаничкој Бањи, Баљевцу, Супњу, Градцу, Павлици, Трнави и Брвеници⁴⁸⁷. Године 1934. Богољуб Божковић подигао је стругару у Градцу⁴⁸⁸. Са изградњом железничке пруге у долини Ибра нека насеља добијају саобраћајну функцију, јер су у њима подигнуте железничке станице: Рашка, Рудница, Биљановац и Павлица чија је железничка станица имала назив Војвода Степа Степановић. У међуратном периоду у једном броју села су отворене основне школе: Радошићу, Беоцима, Плешину, Корлаћу, Панојевићу, Брвеници, Биљановцу, Цриој Глави и Рватима. Та села добијају школску функцију. Тако су у међуратном периоду у појединим сеоским насељима на овом подручју развијене неке централне функције које су служиле за становништво више сеоских насеља. Тиме се зачињу нуклеуси центара заједница села у насељима са бољим саобраћајно-географским и економско-географским положајем (Биљановцу, Јошаничкој Бањи, Градцу, Рудници, Трнави, Баљевцу и Павлици).

Развој насеља после другог светског рата. - Свеукупне друштвено-економске промене настале после другог светског рата оставиле су значајне трагове на развој насеља на овом подручју. Нове послератне административне поделе омогућиле су да нека насеља задрже административно-управну функцију као општински центри, а нека насеља су ту функцију добила први пут. Године 1953. на овом подручју било је 13 насеља која су била центри истоимених општина за следећа насеља: Баљевац за Белу Стену и Побрђе; Беоци за Брвеник, Брвеницу и Гостирадић; Бељановац за Покрвеник, Жерађе, Пискању, Куриће, Баре, Бојаниће и Токалиће; Гњилница за Биочин, Кравиће, Луково и Орахово; Градац за Биниће, Крушевицу и Зарево; Јошаничка Бања за Црну Главу и Раковац; Милатковић за Бело Поље, Носољин, Драганиће, Вртице, Панојевић и Кућане; Радошић за Бадањ и Семетеш, Павлица за Брвеник насеље, Корлаће, Кремиће и Жутице; Рашка за Супње и Варево; Рудница за Карадак, Казновиће, Копаоник, Лисину, Муре, Ново Село, Плавково, Шипачину и Тиоце; Рвати за Потесје; Трнава за Плешић, Себимиље и Боровиће. Боће, Војмиловиће и Ковачи припадали су Плани⁴⁸⁹.

- Године 1964. на подручју данашње општине Рашка формирано је 17 месних заједница: Јошаничка Бања за Јошаничку Бању, Раковац и Црну Главу, Баљевац за Баљевац, Белу Стену, Куриће и Пискању, Брвеник за Брвеник насеље, Корлаће, Кремиће, Жутице и Павлицу, Биљановац за Биљановац, Покрвеник и Жерађе, Ковачи за Коваче, Боће и Војмиловиће, Брвеница за Брвеницу и Гостирадиће, Градац за Градац, Зарево, Биниће и Крупче.

⁴⁸⁷ Исто, 252, 272-274.

⁴⁸⁸ Исто, 263.

⁴⁸⁹ Попис становништва 1953. книга XIII, 51-53.

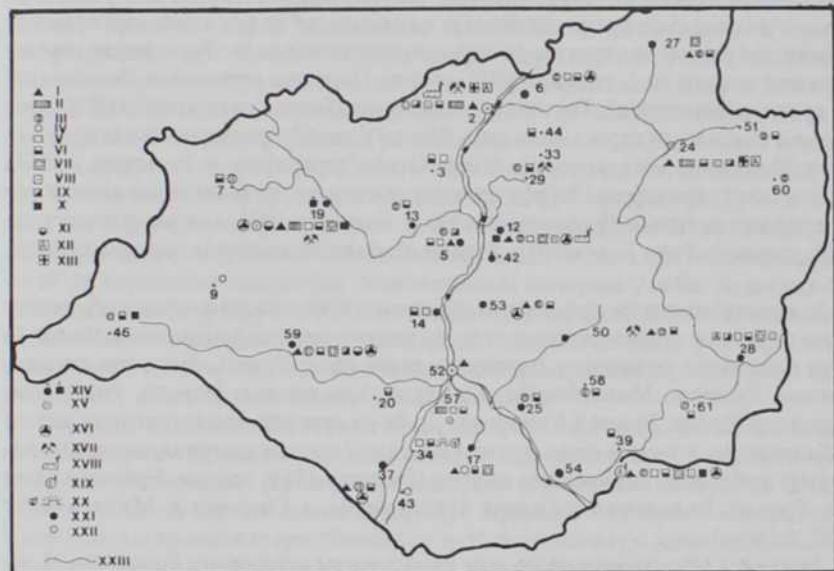
вицу, Беоци за Беоце и Брвеник село, Рвати за Рвате и Потесје, Радошиће за Радошиће, Бадањ и Семетеш, Рудница за Рудницу, Ново Село, Шипачину, Муре, Тиоце, Лисину и Плавково, Гњилица за Гњилицу, Орахово, Луково, Кравиће и Биочин, Милатковиће за Милатковиће, Кућане, Панојевиће, Носољин, Бело Поље, Вртине и Драганиће, Триава за Триаву, Боровиће, Плешин и Себимиље, Рашка за Рашку и Супње, Казновиће за Казновиће, Варево за Варево. Године 1980. створена је 18-та месна заједница Копаоник за Копаоник и Лисину. Са оснивањем месних заједница административно-управну функцију добила су она насеља у којима су отворене месне канцеларије: Ковачи, Брвеник насеље, Рвати, Радишиће, Рудница, Гњилица, Милатковиће, Триава, Градац, Баљевац, Јошаничка Бања, Рашка и Беоци. Месна канцеларија у Рудници обавља послове за потребе месне заједнице Казновиће и Копаоник. Месна канцеларија у Баљевцу обавља послове за потребе месне заједнице Биљановац. Месна канцеларија у Брвенику насељу обавља послове за потребе месне заједнице Брвеница. Под утицајем брзог послератног развоја непољопривредних делатности на овом подручју, настале су значајне промене код једног броја насеља (морфолошко-физиономске, типолошке и функционалне) које су биле у функцији привредног развоја ове општине:

- Повећао се број насеља, јер су створена два нова насеља Копаоник и Брвеник насеље.
- Смањио се број сеоских насеља, јер су два села (Баљевац и Јошаничка Бања) трансформисана у градска насеља, а 14 у насеља мешовитог типа.
- У приградским насељима Рашке, Супње и Вареву изграђени су урбани делови насеља.
- У атару копаоничког села Лисине изграђено је викенд насеље Саставци.

- У два села изграђене су рударске стамбене колоније. Стамбена колонија рудника "Бела Стена" изграђена је у атару села Побрђа, а стамбена колонија рудника "Корлаће" изграђена је у Корлаћу поред рудника. Ова колонија је расељена у периоду од 1967. до 1973. године због великог степена загађености ваздуха азbestном прашином из оближње сепарације рудника. У колонији је било 7 зграда са по 4 стана и 4 самачке зграде. У колонији је живело 23 породице и већи број самаца. У овом малом рударском насељу постојала је кафана, трговинска радња, четвороразредна основна школа, меша, јавно купатило и библиотека.

- У неким селима поред саобраћајнице (пута, пруге и железничке станице) изграђени су нови делови села (крајеви) под утицајем миграције становништва са веће на мању надморску висину у којој је, како је напред поменуто, учествовало 441 домаћинство. Нови делови села изграђени су у следећим селима: у Казновићу, Вареву, Беоцима, Белој Стени и Побрђу поред Ибарске магистрале, Жерађу (Доње Жерађе), Пискањи (Доњи Прибој) и Биљановцу поред пута Јошаничка Бања-Биљановац, у руралном делу Јошаничке Бање Вележу поред пута Јошаничка Бања-Копаоник, у Ракоковцу (Доње Дрење) и Клуци у Црној Глави поред пута Јошаничка Бања-Александровац, Кућану, Носољину, Пињаждолу у Вртинама и Драганићу поред пута Рашка-Нови Пазар, Шипачини поред пута Рудница-Копаоник, Рудници, Брвенику насељу и Биљановцу поред железничке станице и Ибарске маги-

страле, Рватима поред сеоског пута и железничке постаје, Пискањи и Корлаћи поред сеоског пута у полу близу железничке постаје у Пискањи и моста на Ибру и у Пискањи поред сеоског пута у близини железничке станице у Биљановцу.

Карта 14. Функције насеља општине Рашица 1989. године

I -месна заједница II -осмогодишња школа III -четврогодишња основна школа IV -затворена четврогодишња школа V -кафана VI -продавница VII -амбуланта VIII -пошта IX -ППТ централа X -откупна станица XI -ветеринарска станица XII -аптека XIII -здравствена станица XIV -историјски споменици XV -одељење матичне библиотеке из Рашке XVI -повремене биоскопске представе XVII -расадник XVIII -фабрика XIX -сепарација рудника XX -мајдан камена са сепарацијом XXI -села центри месних заједница XXII -градови центри месних заједница XXIII -аутобуска линија

- Због померања насеља према Ибарској магистрали дошло је до спајања три насеља Беле Степе, Побрђа и Баљевца.

- Због померања села према путу дошло је до пражњења ембрионалних језгара тих села. То је нарочито изражено у Курићу, Пискањи и Вареву.

- У једном броју села се развијају непољопривредне функције. Са експлатацијом минералних сировина у атару села нека села су добила рударску функцију: Корлаће, Бадањ, Градац. Нека села су ту функцију имала па су је изгубила због затварања рудника (Грнава, Лисина, Копаоник и Бела Сте-

на). После рата изграђени су задружни домови у Беоцима, Милатковићу, Гњилици, Рудници, Брвеници, Градцу и Баљевцу чије су сале имале функцију домаова културе. Отворене су нове четвроразредне школе у Казновићу, Тиоцу, Ковачима, Раковцу, Милатковићу, Боровићу и Шипачини, а осмогодишње у Јошаничкој Бањи, Баљевцу, Градцу и Супњу. У неким селима су отворене амбуланте, поште, кафане и трговинске радње. Све је то доприносило развоју непољопривредних функција у одређеном броју села, нарочито у центрима месних заједница.

- У послератном периоду постепено се стабилизовао појам данашњих насеља. У послератном периоду било је случајева да су неки засеоци прикључивани час једном час другом развијеном или већем селу. Тако је нпр. према управној подели од 1. октобра 1955. године Чајетина припадала Лисини (сада припада Шипачини), Ројчићи су припадали Тиоцу (сада припадају Рудници), а стамбена рударска колонија "Бела Стена" припадала је селу Бела Стена⁴⁹⁰. Године 1961. колонија "Бела Стена" припојена је Баљевцу, а 1971. године она је припојена Побрђу на чијој се катастарској општини налази (то је изазвало смањење броја становника у Баљевцу 1971. године у односу на 1961. годину). Тако је тек 1971. године стабилизован појам данашњих насеља.

У немогућности да прикажемо развитак сваког насеља понаособ, указаћемо на развој сеоских насеља који су центри месних заједница, која имају неке централне функције у односу на друга села: Градац, Брвеник насеље, Трнава, Рудница, Милатковиће, Гњилице, Бильановац, Ковачи, Радошиће, Брвеница, Беоци, Рвати и Копаоник. Да би се спречио даљи спонтани развој урбанизације, а тиме и даље пражњење села 7 центара месних заједница добило је урбанистичко уређајну основу (Рудница 1986. године, Брвеник насеље, Трнава, Бильановац и Градац 1988. године, а Гњилица и Милатковиће 1989. године).

Градац. - Ово насеље се налази на источним огранцима Голије на 21 km северозападно од Рашке са којом је повезано асфалтним путем. Центар села се формирао на раскрсници сеоских путева, поред манастира Градац, на надморској висини 540 m где је подигнута зграда општине и "основне школе 1897. године"⁴⁹¹, а између два рата отворена кафана и трговинске радње. "Године 1931. у Градцу је било 3 трговинске радње, две приватне и једна задружна"⁴⁹². После другог светског рата ово насеље се развија пре свега као насеље са доминацијом примарне пољопривредне производње. Секундарни сектор делатности је тек у зачетку и чине га рудник доломита "Локве" и једна приватна стругара. У насељу су се развијле неке централне функције којима се опслужују околна села: административно-управна (преко месне канцеларије), здравствена (преко амбуланте), угоститељска (преко једне кафана), трговинска (преко две трговинске радње), школска (преко осмогодишње школе), културно-просветна (преко одељења матичне библиотеке из Рашке и преко повременог приказивања филмова), туристичка (преко туристичких посета манастиру Градац), спортска (преко фудбалског клуба

⁴⁹⁰ Списак срезона, општина и насеља, НР Србија, СЗС, Београд 1956, 78, 85, 86.

⁴⁹¹ Тихомир Р. Борђевић, 125 година основног школства Рашке, 275.

⁴⁹² Исти, Рашка и околина, 252.

"Градац") и саобраћајна (преко аутобуског стајалишта за аутобусе који саобраћају на линијама Рашка - Биниће и Краљево - Рудно).

У послератном периоду у урбанистичком погледу у центру села изграђено је неколико објекта: задружни дом, зграда осмогодишње школе (1976. године), здравствене амбуланте (1980. године), магацин за откуп пољопривредних производа и низ приватних зграда. Урбанистичко уређајним основама се планира изградња: поште са ППТ централом, ветеринарске станице са пунктом за осемењавање, самоуслуге, више специјализованих продавница и отварање пијаце. У циљу развоја туризма планира се изградња одмаралишта "Градачке терме", пансиона, викендница, угоститељских и спортско-рекреационих објеката. Планирана је изградња отворених пливачких базена за које би се користила вода Градачких терми око 9 л/сек и температуре 21°C. Планира се подизање једног мањег производног капацитета за 100 радника и изградња фарме. Градачка термална вода је детаљно испитана и на микроелементе, али су констатовани ниски садржаји. Од специфичних компонената са становишта балнеолошког критеријума утврђен је само повећан садржај сумпороводоника од 0,5 мг/л и флуора од 0,4 мг/л али је то испод усвојених норматива. Интензитет природног гама зрачења иницирају степене са нормалним садржајем радиоактивних материја у себи. Хемијски састав воде карактеришу мале количине калцијума, магнезијума и хидрокарбоната. Вода по својим физичко-хемијским особинама спада у групу олигоминералних хипотерми, тзв. актотерми. Као индифирентна минерална вода не долази у обзир за коришћење у лековите сврхе⁴⁹³.

Брвеник насеље. - Налази се 9 км северно од Рашке, на железничкој прузи Београд - Краљево - Скопље на којој има железничку станицу, поред Ибарске магистрале (са којом је повезано бетонским мостом на Ибру) управо на месту где се од ње одваја пут Брвеник - Градац - Бисер Вода. Кроз насеље пролази стари "бановски пут" који повезује један број насеља на десној обали Ибра. Насеље се налази на алувијалној тераси Ибра чија је надморска висина 420-460 метара.

Насеље се развило поред железничке станице "Степа" (Војвода Степа Степановић). Ту су се прво доселили Кошани (једно домаћинство) и Острани (једно домаћинство). У току другог светског рата Немци су 1942. године у оквиру припремних радова за отварање рудника азбеста "Корлаће" у Корлаћу, поред железничке станице "Степа" изградили мању термоелектрану, механичарску радионицу, магацин за азбест, управну зграду и једну стамбену зграду "Вилу". Ово насеље први пут се помиње у попису 1948. године под називом Војвода Степа са 169 становника⁴⁹⁴. У наредном попису 1953. године насеље се помиње под новим именом Брвеник насеље⁴⁹⁵). У насељу је 1947. године отворена прва трговинска радња, 1948. године Дом културе, 1949. године отворена је амбуланта, а 1951. године отворена је пошта. У оквиру развоја индустрије грађевинског материјала 1953. године у Шумнику је отворен каменолом, а у Брвенику насељу сепарација која је са

⁴⁹³ Михаило Костић и Драгољуб Милановић, "Градачке терме", *Географски годишњак* 20, Српско географско друштво - подружница Крагујевац, Крагујевац 1984, 45.

⁴⁹⁴ *Коначни резултати пописа становништва 1948. године, становништво по полу и домаћинства, СЗС, Београд 1951, 46.*

⁴⁹⁵ *Попис становништва 1953.*, книга XIII, 52.

каменоломом била повезана жичаром. Сепарација је радила до 1986. године. За потребе радника који су радили у каменолому и сепарацији и за раднике који су досељени из рударске колоније у Корлаћу изграђен је један број ставова у насељу. Године 1967. изграђена је зграда за основну школу (која је пресељена из Павлице), а 1985. године зграда амбуланте. На пораст броја становника и територијално ширење насеља знатно је утицало досељавање становништва из околних села. Брвеник насеље је стамбено радничко насеље за раднике чији мањи број ради у руднику азбеста Корлаће, а већи број у другим радним организацијама на подручју општине Рашка. Ово насеље има и друге функције: административно-управну (месна канцеларија), саобраћајну (железничка станица, пошта и аутобуско стајалиште на Ибарској магистрали), трговинску (две трговинске радње и стовариште грађевинског материјала), угоститељску (једна приватна кафана), школску (четвороразредна основна школа), здравствену (амбуланта), занатску (једна пинтерска радња), културно-просветну (дом културе у коме се повремено приказују биоскопске представе), спортску функцију (фудбалски клуб "Брвеник") и индустријску функцију (врши новоотворена фабрика гумених цеви која је 1989. године почела са радом као погон фабрике гумених производа "Рекорд" из Раковице. Сада је у овом погону запослено 45 радника, а планира се повећање на 150 радника). Урбанистичко уређајним основама се планира изградња: аптеке, поште, експозитуре банке, друштвеног дома, ресторана и кафане, фискултурне сале за потребе ученика и мештана, а на левој обали Ибра планира се изградња мотела, аутобуске станице и бензинске пумпе.

Трнава. - Налази се на источним ограницима Голије, 10 km западно од Рашке са којом је повезана асфалтним путем. Центар села се формирао поред старе цркве која потиче из 16. века, поред које је подигнута зграда некадашње трнавске општине (1905. године) и зграда школе (1908. године). Центар села је на 680 m н.в., поред пута Рашка - Плешин (Кути), на месту где се од њега одваја пут за Боровиће. Поред пољопривредне функције ово насеље има неколико непољопривредних функција: административно-управну (месна канцеларија), школску (четвороразредна основна школа), здравствену (амбуланта и ветеринарска станица), трговинску (једна трговинска радња и откупна станица пољопривредних производа), саобраћајну (пошта са ПТТ централом и аутобуско стајалиште), културно-просветну (у просторијама школе повремено се приказују биоскопске представе) и спортску функцију (фудбалски клуб "Голија"). У урбанистичком погледу у центру села, у послератном периоду, изграђено је неколико објеката: нова црква (1961. године), монтажна зграда ђачке кухиње 1977. године), зграда амбуланте (1980. године) и магацин за откуп пољопривредних производа. Урбанистичко уређајним основама планира се изградња: мањег производног погона, самоуслуге и 2 трговинске радње, ресторана и кафане, занатских радионица (сервиса и услуга), аптеке и објекта друштвеног центра који треба да садржи салу за скупове и биоскоп, пошту, експозитуру банке и библиотеку са читаоницом.

Рудница. - Рудница се налази у западној подгорини Копаоника, на Ибарској магистрали 10 km јужно од Рашке, на железничкој прузи Београд - Краљево - Скопље на којој има железничку станицу. Центар села се формирао поред железничке станице и ибарског пута, на месту где се од њега одваја

пут за Копаоник. У центру села подигнута је зграда некадашње рудничке општине, школе (1907. године), а 1935. године започела је изградња цркве која је освештена тек 1959. године. Између два рата у њему је отворена кафана и трговинска радња. Поред пољопривреде у овом насељу, после рата, почeo је да се развија и секундарни сектор делатности. Предузеће "Шумник" из Рашке имало је мајдан андезита (који је радио до 1979. године) и сепарацију (која је радила до 1986. године), а са отварањем рудника магнетита "Сува руда" на Копаонику у Рудници је изграђена сепарација и флотација рудника које су пуштене у редовну производњу 1972. године. После затварања рудника "Сува руда" 1986. године флотација и хемијска лабораторија користе се за потребе новоотвореног рудника олова и цинка "Кижевак" у Радошићу који је отворило предузеће "Сува руда" из Рашке. То предузеће је 1986. године припојено хемијској индустрији "Зорка" из Шапца. Рудница има још неке непољопривредне функције: административно-управну (месна канцеларија), школску (четвороразредна основна школа), здравствену (здравствена амбуланта), саобраћајну (пошта и ПТГ централа, жељезничка станица и аутобуско стајалиште на Ибарској магистрали), угостиљеску (једна кафана), трговинску (једна трговинска радња) и спортску функцију (фудбалски клуб "Магнетит"). У урбанистичком погледу у центру села је изграђено неколико објеката: задружни дом, нова монтажна зграда за основну школу (1981. године), јер је стара зграда 1980. године онеспособљена за употребу од земљотреса, споменик палим борцима и флотација и сепарација рудника "Сува руда". Урбанистичко уређајним основама предвиђена је изградња: једног мањег производног погона, станице за откуп пољопривредних производа и лековитог биља, станице за откуп крупне стоке, ветеринарска станица, здравствена станица са апотеком, самоуслуга и 2 мање продавнице и неколико мањих објеката за потребе занатства и услуга (кројач, обућар, фризер, сервиси и друго.).

Милатковић. - Налази се на источним огранцима Голије, 6 км југозападно од Рашке поред старог асфалтног пута Рашка - Нови Пазар. Центар села формирао се на месту где се од поменутог пута одваја пут за Носољин и Бело Поље и пут за Панојевиће и Кућане који прелази преко дрвеног моста на реци Рашки. Ту је непосредно после рата изграђен задружни дом у коме је сада смештена месна канцеларија и трговинска радња. Поред задружног дома изграђена је зграда основне школе (1963. године) и вели број приватних стамбених зграда. Поред пољопривредне функције ово насеље има неколико непољопривредних функција: школску (четвороразредна основна школа), административно управну (месна канцеларија), трговинску (једна трговинска радња), културно-просветну (сала задружног дома који користи се за приказивање филмова повремено и за извођење културно-уметничког програма), саобраћајну (аутобуско стајалиште за аутобусе који саобраћају на линији Рашка - Нови Пазар) и спортску функцију (фудбалски клуб "Милатковић"). Урбанистичко уређајним основама планира се изградња: мањег привредног погона, изградња објеката за ветеринарску станицу и трговину, пошту и експозитуру банке. Кроз насеље пролази телефонска линија, због близине Рашке и главне телефонске централе у њој у насељу се планира само изградња разводне телефонске мреже.

Гњилица. - Налази се на северним огранцима Рогозне, 5 км јужно од Рашке са којом је повезана делимично асфалтираним путем. Пре рата центар села био је поред цркве која је подигнута 1861. године на темељима некадашњег манастира Кончулa. Поред цркве је подигнута школска зграда 1905. године⁴⁹⁶. Поред цркве у центру села подигнута је 1920. године нешто већа школска зграда која је имала два одељења. Године 1930. Хигијенски завод из Новог Пазара подигао је у центру села, поред цркве и школе, монтажну бараку у коју је сваке суботе долазио лекар из Новог Пазара и прегледао болеснике⁴⁹⁷. После рата формиран је нови центар села на месту где је подигнут задружни дом у коме је отворена трговинска радња, а поред њега подигнута зграда за осмогодишњу школу (1960. године) у којој су радила 4 разреда основне школе од 1962/63. школске године до школске 1975/76. године⁴⁹⁸. Поред пољопривредне функције ово насеље данас има неке непољопривредне функције: административно-управну (месна канцеларија која је смештена у задружном дому), здравствену (амбуланта) саобраћајну (последње аутобуско стајалиште на релацији Рашка - Гњилица), трговинску (једна трговинска радња) и спортску (фудбалски клуб "Гњилица"). Урбанистичко уређајним основама планира се подизање неког мањег производног погона (трикотаже, конфекције, пародне радиности или нешто друго) погон би могао да ради у згради некадашње школе која је затворена због недостатка ђака. У оквиру изградње друштвеног дома планира се отварање ППТ централе.

Биљановац. - Налази се на 19,5 км северно од Рашке, на железничкој прузи Београд - Краљево - Скопље на којој има железничку станицу, па Ибарској магистрали, на месту где се од ње одваја пут за Јошаничку Бању. Центар села се формирао поред железничке станице и раскрснице пута на надморској висини од 400 до 440 м. У њему је подигнута зграда некадашње биљановачке општине, а 1938. године отворено одељење балјевачке основне школе. Од 1940. године у насељу постоји самостална основна школа која је радила у згради општине⁴⁹⁹. У центру села отворили су ковачку радњу Радуловић Стојан из Покрвеника (1929. године) и Милош Савић из Копривнице, а опанчарску радњу отворио је Медаревић Станимир (1933. године). "Године 1931. трговинску радњу имали су Љубомир Биорац и Михаило Плавојевић"⁵⁰⁰. Кафану су држали Богољуб Вуковић из Черења, Станоје Вельковић и Тиодор Павловић из Каоника. У години 1940. у Биљановцу су постојале 3 кафана, 3 ковачке радње, 2 опанчарске радње, 2 трговинске радње, пекара, ствариште грађе и грађевинског материјала, подрум за продају пива, уговорна рампа за угаљ на железничкој станици и циглана и препана Благоја Петровића из Свођа код Власотинаца⁵⁰¹. После другог светског рата у центру насеља подигнута је школска зграда 1953. године и већи број приват-

⁴⁹⁶ Тихомир Р. Ђорђевић, 125 година основног школства Рашке, 174, 176.

⁴⁹⁷ Радош Требијешанин, Летопис храма светог Николе и парохије Никољачке (1208-1934), рукопис, Београд 1983, 90-91.

⁴⁹⁸ Тихомир Р. Ђорђевић, н.д., 180-181.

⁴⁹⁹ Исто, 301.

⁵⁰⁰ Исти, Рашка и околина, 253.

⁵⁰¹ Витомир Д. Деспотовић, Догађаји у Биљановцу 1940-1941. године (рукопис у власништву аутора).

них стамбених зграда⁵⁰². Поред пољопривредне функције ово насеље има и непољопривредне функције којима се опслужују околна села: школску (четвроразредна основна школа), саобраћајну (железничка станица и аутобуско стајалиште), трговинску (три трговинске радње и стовариште "ШПИК - Ивањица"), угоститељску (две кафана), запатску (две аутомеханичарске радње, једна ковачка и једна поткивачка радња) и спортску (фудбалски клуб "Биљановац"). Урбанистичко уређајним основама плана предвиђена је изградња: једног мањег производног погона за 100 радника, више занатских радионица (фризер, кројач, обућар и сервис за поправку апарате за домаћинство), поште експозитуре банке, ветеринарске станице, објекта самоуслуге и мањих угоститељских објеката.

Ковачи. - Насеље се налази северозападно од Рашке у југозападној подгорини Жељина. Центар села се налази на раскрсници сеоских путева на 620 м н.в. Он је удаљен 24 км од Рашке, 6 км од Јошаничке Бање и 3 км од асфалтног пута Биљановац - Јошаничка Бања. У центру села се налази зграда некадашње општине (у којој је сада смештена месна канцеларија), школска зграда (изграђена 1959. године), зграда амбуланте (изграђена 1983. године), зграда трговинске радње и неколико приватних стамбених зграда изграђених последњих година. Поред пољопривредне функције насеље има и непољопривредне функције којима као центар месне заједнице опслужује околна села: административно-управну (месна канцеларија), здравствену (амбуланта), трговинску (једна трговинска радња), саобраћајну (у центар села долази аутобус који превози раднике на посао у Баљевац) и спортску (фудбалски клуб "Ковачи").

Радошиће. - Налази се источно од Рашке у западној подгорини Копаоника. Центар села се налази у долини Радошићске реке поред сеоског пута за Бадањ и Семетеш, 560 м н.в.. Он је удаљен 7 км од Рашке, а 4 км од Ибарске магистрале са којом је повезан асфалтним путем (1985. године). У њему се налазе следеће зграде: основна школа која је подигнута 1931. године⁵⁰³, месна канцеларија и трговинска радња. Поред пољопривредне функције насеље има и непољопривредне функције са којима опслужује околна села: административно-управну (месна канцеларија), школску (четвроразредна основна школа), трговинску (једна трговинска радња) саобраћајну (аутобуско стајалиште) и спортску (фудбалски клуб "Радошиће"). Са отварањем рудника олова и цинка "Кижевак" у насељу је почeo да се развија и секундарни сектор делатности.

Брвеница. - Налази се северно од Рашке у долини истоимене Реке. Од Рашке је удаљена 14 км, а од Ибарске магистрале 5 км. Центар села се налази поред асфалтног пута Брвеник - Градац, на месту где се од њега одваја пут за Гостирадиће и Зарево, на 460 м н.в.. У њему се налази задружни дом, основна школа чија је зграда изграђена 1960. године⁵⁰⁴, две трговинске радње и неколико сеоских кућа. Поред пољопривредне функције село има непољопривредне функције: школску (четвроразредна основна школа), трговинску (две трговинске радње), саобраћајну (аутобуско стајалиште), спорт-

⁵⁰² Тихомир Р. Ђорђевић, 125 година основног школства Рашке, 302.

⁵⁰³ Исто, 192.

⁵⁰⁴ Исто, 298.

ску (фудбалски клуб "Брвеница") и културно-просветну (сала задружног дома у којој успешно ради културно-уметничко друштво "Јарослав - Јеро Гвозденовић").

Беоци. - Село Беоци налази се северно од Рашке поред Ибарске магистрале. Центар села удаљен је од Рашке 5 km. Он се налази у непосредној близини магистрале, на 540 m н.в. У њему се налази задружни дом (у коме су смештени месна канцеларија и трговинска радња), неколико сеоских кућа и ПТТ централа, која је изграђена 1989. године. Поред пољопривредне функције село има и неколико непољопривредних функција: школску (четвороразредна основна школа која је добила школску зграду 1938. године), административно-управну (месна канцеларија), трговинску (две трговинске радње), саобраћајну (автобуско стајалиште), угоститељску (једна кафана) и спортску (фудбалски клуб "17. јули").

Рвати. - Насеље се налази северно од Рашке у западној подгорини Копаоника, на железничкој прузи Београд - Краљево - Скопље, на којој има железничку постaju од 1948. године. Кроз насеље пролази стари "бановски пут", а поред насеља Ибарска магистрала. Са Ибарском магистралом насеље је повезано висећим мостом на Ибру који је изграђен 1949. године за прелаз пешака, а 1956. године реконструисан и проширен за прелаз сеоских кола и путничких аутомобила. Центар села се налази на 440 m н.в., на раскрсници сеоских путева, на 5 km удаљености од Рашке. У њему се налази школска зграда која је изграђена 1948. године (она је земљотресом 1980. године онеспособљена за употребу па је зато срушена и на њеном месту подигнута нова монтажна школска зграда 1981. године), дом културе који је изграђен 1967. године и неколико сеоских кућа. У селу је 1985. године предузеће "Ибар" из Рашке изградило савремену сточну фрму за тов јунади. Село као центар месне заједнице има неколико непољопривредних функција: школску (четвороразредна основна школа), административно-управну (месна канцеларија), трговинску (две трговинске радње), културно-просветну (дом културе у коме се повремено приказују биоскопске представе) и спортску (фудбалски клуб "Полет").

Копаоник. - Највећи део овог насеља налази се испод Панчићевог врха на Равом Копаонику на надморској висини од 1700 до 1740 метара. Равни Копаоник опкољавају и повезују у целину истакнути висови: Панчићев врх (2017 m н.в.), Гобеља (1934 m н.в.), Караман (1934 m н.в.), Леденица (1915 m н.в.), Треска (1622 m н.в.) и други. Захваљујући повољним природно-географским условима (рельефу, клими и биљном свету) овај део Копаоника природно је предодређен да се на њему развије планински зимски туристички центар. Туристичко насеље Копаоник које се развило на поменутом простору има повољан саобраћајно-географски положај, јер се налази на раскрсници путева за Брус (18 km), Рудницу (19 km) и Јошаничку Бању (24 km). Највећи саобраћајни значај за ово насеље имају комуникације: Појате - Крушевач - Брус - Копаоник (која повезује Копаоник са Ауто-путем Београд-Ниш-Скопље) и Биљанова - Јошаничка Бања - Копаоник (која повезује Копаоник са Ибарском магистралом и железничком пругом Београд - Краљево - Скопље). Железничка станица Јошаничка Бања у Биљановцу, одакле се највише излази на Копаоник, готово подједнако је удаљена од Београда (246 km) и Скопља (232 km). При садашњим техничким условима, во-

зови из Београда стижу до ове станице за 4 часа и 30 минута⁵⁰⁵. Насеље Копаоник је удаљено од општинског центра Рашке преко Руднице 28 km, а преко Јошаничке Бање 53 km.

Ово туристичко насеље почело је да се подиже 1935. године када је почела изградња великог дома Српског планинарског друштва из Београда и куће Удружења студената из Београда. Већ почетком јануара 1936. године Дом је примио више од 100 планинара иако није био завршен⁵⁰⁶. Пре рата и војска је изградила мањи планинарски дом на Копаонику. Током другог светског рата сви ти објекти су спаљени. На темељима некадашњег, подигнут је нови планинарски дом "Олга Дедијер" који је почeo са радом 1948. године. Имао је око 200 лежаја. Нешто касније граде се ћачки домови, односно ћачка одмаралишта. Први ћачки дом отворен је 1956. године: припада београдској основној школи "Жарко Зрењанин". За овом школом поводе се основна школа "Старина Новак" из Београда и Учитељска школа из Крагујевца. Ова друга школа користила је адаптирану лугарницу за смештај својих ћака, а пет година касније изградила је удобнију бараку у близини планинарског дома "Олга Дедијер". У 1958. години Земљорадничка задруга подигла је на заравни код "Чатали воде" планинарски дом за школску омладину из Београда⁵⁰⁷. Од 1951. године на највишем врху Копаоника налази се маузолеј Јосифу Панчићу. Већ 1953. године статистика је регистровала Копаоник као насеље са 12 становника. Насеље је добило пошту 1954. године, а 1959. године телефон. Крајем педесетих година насеље је електрифицирано. Са изградњом пута са макадамском подлогом Рудница - Копаоник 1955. године створени су услови за бржи развој овог насеља, јер је насеље повезано са ибарском друмском и железничком саобраћајницом. До изградње аутомобилског пута на Копаоник се путовало железницом до Руднице а од Руднице пешице или на коњима које су туристима изнајмљивали становници Руднице и Мура. Поред планинарског дома "Олга Дедијер" угоститељско предузеће "Копаоник" из Рашке изградило је "Вилу над Сунчаном долином" 1958. године, депанданс поред виле 1966. године, а нешто касније поставило је 16 бунгалова (који су купљени 1975. године)⁵⁰⁸. Године 1972. угоститељско предузеће "Копаоник" из Рашке отворило је у насељу Копаоник прву трговинску радњу⁵⁰⁹. Насеље је 1972. године добило рударску функцију, јер је тада рудник магнезита "Сува Руда" отпочео са површинском и јамском експлоатацијом руде па Сувом Рудишту испод Панчићевог врха и за потребе рудника у насељу изградио неколико објеката: управну зграду са гардеробом и купатилом, самачку зграду са 120 лежаја и радионицу за одржавање механизације. Са затварањем рудника (1986. године) насеље је изгубило рударску функцију.

⁵⁰⁵ Милорад Васовић, н.д., 170.

⁵⁰⁶ Војин Смодлака, "Грађење планинских кућа на Копаонику", *Планинарство Србије, "Рад"* Београд 1951, 81-83.

⁵⁰⁷ Милорад Васовић, н.д., 145-146.

⁵⁰⁸ Тихомир Р. Ђорђевић, *Рашка и околина*, 667.

⁵⁰⁹ Миодраг Јемуловић, *Видови унапређења планинског туризма са посебним освртом на Копаоник*, Магистарски рад на Одеску за туризмологијске науке Природно-математичког факултета у Београду, рукопис, Београд 1980.

Организовано и континуирано ангажовање на развоју савременог туризма на Копаонику и изградњи модерног туристичког насеља на њему, почиње ангажовањем научно-истраживачким и стручним припремама од 1964. до 1969. године, када је изграђен и просторни план копаоничког подручја. Иницијативу за овакав приступ развоју туризма на Копаонику покренуо је 1964. године срез Краљево уз подршку општине Рашка и Брус као и неких републичких органа и организација. Велики допринос афирмацији планине дала је Заједница за унапређење и развој подручја Копаоника која је основана 1969. године, која окупља 10 поткопаоничких општина⁵¹⁰. Она је иницијала, поред осталог, доносиће регулативних аката надлежних општинских органа ради усмеравања коришћења територије и заштите од неадекватног коришћења изградње у 1970. години усвојен је Регионални просторни план Копаоника. Исте године СО Рашка донела је генерални и детаљни Урбанистички план туристичког насеља "Пајино пресло" на Копаонику. У 1972. години СО Рашка донела је Одлуку о приступању ревизији Урбанистичког плана за туристичко насеље "Пајино пресло" на Копаонику и Одлуку о начину и условима изградње туристичког центра "Суво Рудиште", "Јарам" и "Сребренац" на Копаонику. У 1979. години СО Рашка донела је Одлуку о усвајању и спровођењу Генералног урбанистичког плана "Суво Рудиште" - "Јарам" на Копаонику) и иницијала је изградњу више одмаралишта, вила и викендница. У 1974. години изграђено је одмаралиште Југобанке са 105 лежаја, то је био први објекат са пуним комфором. Остало изграђено одмаралишта била су мала. Број лежаја у њима креће се од 10 (Електродистрибуција) до 25 (Термоелектрана "Морава" из Свилајница)⁵¹¹. Одмаралиште Термоелектране "Морава" из Свилајница састоји се од 5 вила које су изграђене 1977. године⁵¹².

Према статистичким подацима за 1981. годину у насељу Копаоник било је изграђено 148 станова за одмор и рекреацију (до 1960. године 1 стан, од 1961. до 1970. године 2 стана, а после 1970. године 145 станова), а било је у изградњи 146 станова⁵¹³. У 1980. години у насељу је отворена Метеоролошка опсерваторија Републичког хидрометеоролошког завода Србије из Београда, а у 1983. години изграђена је амбуланта. Упоредо са изградњом по-менутих објеката грађени су и инфраструктурни објекти: 1962. године изграђена је прва жичара у дужини од 1700 метара; 1975. године изграђен је асфалтни пут Јошаничка Бања - Копаоник; 1977. године изграђени су сви приступни путеви, постављена је расвета дуж саобраћајнице у насељу и око објекта, завршена је изградња 35 KB далековода Рудница - Копаоник и у насељу је изграђена трафо станица 35/10 KB, као привремено решење насеље је укључено у аутоматску телефонску везу са 20 бројева и изграђена је канализација кроз туристичко насеље "Пајино пресло"⁵¹⁴.

⁵¹⁰ Копаоник, Туристички савез Србије, Београд 1982, 94.

⁵¹¹ Светислав Илић, *Копаоник - могућности и перспективе развоја туризма*, Краљево 1984.

44.

⁵¹² Исти, "Копаоник - будући велики туристички центар СР Србије", *Географски годишњак* 16, Српско географско друштво - подружница Крагујевац, Крагујевац 1980, 51.

⁵¹³ *Лопис становништва, домаћинстава и станови 1981. године*, 36.

⁵¹⁴ Драго Вандић, "Перспективе и проблеми туристичког развоја општине Рашка", *Рашка* 23, 28. III 1978, 5.

Промена приступа у развоју туристичког насеља на Копаонику наступила је 1980. године са оснивањем радне организације "Копаоник" у изградњи. Одлучено је да се изгради јединствени туристички центар који ће моћи да задовољи захтевима иностраног и домаћег тржишта. Одређено је да се центар изгради на подручју централне зоне Копаоника. Овај центар обједињаваће три највиша врха Копаоника, Суво Рудиште, Јарам и Сребрнац. Већ 1981. године смучарски терени Копаоника регистровани су код Међународне смучарске федерације чиме је Копаоник добио статус међународног смучарског центра⁵¹⁵. Радна организација "Копаоник" као највећи инвеститор, поенуту је ставила на изградњу комуналне и рекреативно-спортивске инфраструктуре. Изграђена је високо и ниско-напонска мрежа у дужини од 26 км са 13 трафо станица. Изграђено је 8 км канализације са уређајима за пречишћавање отпадних вода. Набављене су најмодерније машине за чишћење терена и табање снега. Крајем 1983. године пуштен је у рад нови централни водовод "Суво Рудиште" који ће задовољити потребе 7000 гостију, аутоматска телефонска централа са 30 бројева и телекс линијом. Изграђени су терени за фудбал и мале спортиве: два за рукомет, два за кошарку, одбојку, фудбал и три тенис игралишта⁵¹⁶. Насеље се најбрже развијало у периоду од 1981. до 1986. године, јер је тада изграђен највећи број угоститељских објеката (хотел "Караван" 1981. године, хотел "Бачиште" крајем 1982. године, хотел "Сребрнац" 1983. године, хотел "Путник" 1985. године, нови хотел "Олга Дедијер" 1986. године који је подигнут на месту где је у пожару 1983. године изгорео стари и апартман конаки "Сунчани Врхови" - Рас, Бргвеник, Козник, Јелач и Маглич 1986. године), у 1982. години предузеће "Ибар" из Рашке отворило је у насељу трговинску радњу. Касније су отворене две приватне кафане. У 1988. години ово насеље је добило прве две стамбене зграде за запослено особље. Непосредно уз "Конаке" за зимску сезону 1987/88. године "Атлас" из Дубровника и ЈАТ из Београда отворили су своје хотеле. Од посебног је значаја хотел "А" категорије "Атласа" из Дубровника. У оквиру "Конака" отворене су: трговинске радње: супермаркет, генекскристал, продавница новина, дрогерија, фришоп, продавница рибе, пиларница, продавница сира, касапница, затворена пијаца (на којој становници околних села продају сир, кајмак, кромпир, вино, рукавице и др.) и продавница конфекције "Рашка" из Новог Пазара отворена је у хотелу "Путник"; услужне радње: ски сервис, скијачница, банка (Беобанка и Инвест банка), фотограф, књижара, мушки и женски фризер, дневни боравак за децу, апотека и пошта. Насеље је добило електронску централу са 960 бројева (прикључака) и обезбеђена радио-релејна веза са 120 канала. Обезбеђен је дигитални "ПСМ" пренос са 30 канала и 4 телекс прикључка; угоститељске услуге: ресторан, ексклузивни ресторан, ресторан копаоничких специјалиста, бурегџиница, кафетерија, бистро, таверна, мезулана, пивница и вински подрум⁵¹⁷.

Према Генералном урбанистичком плану "Суво Рудиште" - "Јарам" (1979. године) насеље Копаоник има неколико просторних целина: "Суво

⁵¹⁵ Копаоник, 89, 102.

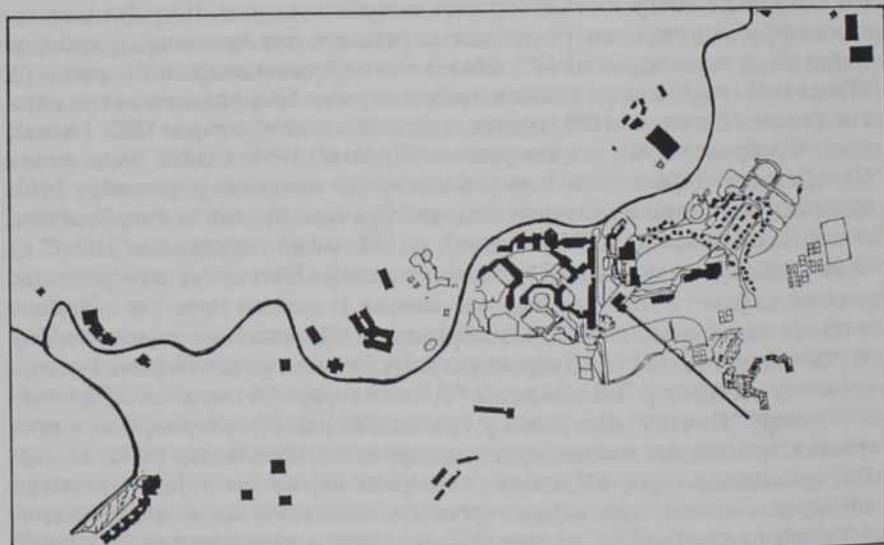
⁵¹⁶ Светислав Илић, Копаоник, 47.

⁵¹⁷ Миодраг Јемуловић, н.д., 36, 37.

Рудиште", "Репушке Бачије", "Сунчана долина", "Марина Вода" и "Јарман".

Просторна целина "Суво Рудиште" има неколико специфичних подцелина:

"Центар" који захвата благо нагнути плато са надморском висином од 1700 до 1740 м на коме је апартмански комплекс конака "Сунчани врхови", хотел JAT-а, хотел "Атлас", одмаралиште Југобанке, хотел "Караван", викенд насеље "Пајино пресло" и одмаралиште Машинског центра. Ово је најизграђенији део насеља Копаоник, а истовремено и централни улаз у скијалиште.

Скица 2. План насеља Копаоник

"Крст" заравњена тераса испод Панчићевог врха на којој су смештени објекти рудника "Сува Руда", техничка база Генералекспорта (радионице, гараже и магацини), трафо станица, хидрометеоролошка опсерваторија. На северној граници овог локалитета налази се хотел "Олга Дедијер".

Просторна целина "Репушке бачије" са Костовцем представљају уску зараван која чини зону сервисно-комуналних објеката насеља.

Просторна целина "Сунчана долина" састоји се од три подцелине:

- "Бачиште" (1625-1640 м н.в.);
- "Шумарска кућа" (1640-1650 м н.в.).

Овде је предвиђена локација објекта ради организације Национални парк и прихват посетилаца парку, из правца Јошаничка Бања, Руднице и Брзећа.

- "Вила над Сунчаном долином" са 1675 м н.в. са хотелским комплексом "Путник".

Просторна целина "Марина вода" са надморском висином од 1700 до 1775 м. Ово је локалитет на коме се налазе објекти планинско смучарских друштава.

Просторна целина "Јарам" се налази на највишем превоју Копаоника између врха Караман и Гобеља. Сам превој је на 1778 м н.в. Овај локалитет представља улаз у туристички центар "Суво Рудиште" са наглашеном спортском и излетничком функцијом, а истовремено је средишњи везни локалитет између "Сувог Рудишта" и "Сребрница".

Копаонички туристички центар карактеришу две сезоне - зимска и летња сезона. Главна сезона је зимска, што значи да основни мотив посете представљају спортивски скијање и санкање, о чему најбоље сведочи потпуна искоришћеност рецептивних капацитета у јануару и фебруару. Насеље има веома погодне услове за развитак туризма у летњем раздобљу, поготову за развитак здравственог туризма. У летњим месецима смештајни капацитети се највише користе у августу и јулу. Туристичко насеље Копаоник је највиши и највећи планинско-туристички центар у источној половини Југославије који је привукао пажњу међународних спортивских и спорско-туристичких кругова. Године 1982. на Копаонику је организован Балкански скијашки куп, а наредне 1983. године Европски куп.

Табела 68

Број туриста и њихова структура
у периоду 1982-1987. године

Укупан број туриста	Од тога домаћи	Странци	Укупан број ноћења	Од тога домаћи	Странци
1982 22700	18317	4383	129400	118894	10506
1983 42898	36737	6161	187275	174296	12977
1984 38656	31394	7262	202359	184731	17628
1985 40013	30436	9577	253507	227560	25947
1986 48020	37850	10170	302005	275058	26947
1987 57514	45285	12229	329005	291105	37900

У посматраном периоду (1982-1987) захваљујући изградњи нових туристичко-угоститељских објеката, укупан број туриста у насељу Копаоник повећан је 2,5 пута, број домаћих туриста повећан је 2,4 пута, а страних туриста 2,7 пута. Укупан број ноћења туриста повећан је 2,5 пута, број ноћења домаћих туриста повећан је 2,4 пута, а број ноћења страних туриста повећан је 3,6 пута.

У 1989. години у насељу Копаоник у просторној целини Суво Рудиште отпочела је изградња спортивско-рекреативне целине Долине спортова са затвореним и отвореним садржајима рекреације и спорта: леденом халом, спортивском халом, затвореним базеном, соларијумом (угоститељског простора у верном амбијенту), отвореним купалиштем уз загревање воде соларном енергијом, спортивним клубом, тенис теренима, мини голфом и мањежом

за обуку и јахање. У насељу Копаоник 1989. године било је 5112 лежаја, од тога у хотелима и апартманима 74,82%⁵¹⁸. До 2000.-те године планира се да ће насеља Копаоник имати 7000 лежаја⁵¹⁹. Туристичко стамбени комплекс "Суво рудиште" имаће 3500 лежаја, а туристички комплекс "Сребрнац" 2500 лежаја⁵²⁰.

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ ГРАДСКИХ НАСЕЉА

Постанак и развој Рашке

Географски положај. - Рашка има повољан физичко-географски положај. У непосредној близини Рашке која се налази у јужном делу Рашчанско-баљевачке котлине, стичу се речне долине Ибра, Рашке, Трнавске реке, Радошићске реке (3 км удаљене јужно) и Брвенице (9 км удаљене северно од Рашке). Због положаја поменутих речних долина простор на коме се налази Рашка представља највећу раскрсницу природно предиспонираних путева на овом подручју. Највећи део Рашке налази се на левој обали Ибра, у међуречју Ибра, Рашке и Трнавске реке, на падморској висини од 400 до 420 м на алтувијалној тераси чија је релативна висина 20-40 м, на морфолошкој граници између дна и обода котлине. Она је изложена источном присоју и околним брдима, која се дижу изнад самог насеља, заклоњена са свих страна од зимских хладних ваздушних струјања. У њеном атару данас се осећа недостатак простора за даље територијално ширење насеља, зато насеље расте у висину.

Рашка се формирала као највеће насеље у Рашчанско-баљевачкој котлини захваљујући повољном економско-географском положају и захваљујући повољном физичко-географском положају који улази у основу економско-географског положаја. Рашка је основана као стражара и ћумрукара (царинарница) на граници Србије и Турске. Од 1834. до 1912. године она је као погранично насеље имала специфичан економско-географски положај који се огледа у њеном политичко-географском положају. Са укидањем границе она губи тај положај и почине брже да се развија, јер су до тада границом спречаване тешње везе са селима у пределу Подбуковика биле отклоњене.

Саобраћајно-географски положај Рашке је био значајна компонента економско-географског положаја. Он се стално мењао и доприносио бржем развоју насеља. Са изградњом путева Рашка - Краљево, Рашка - Косовска Митровица и Рашка - Нови Пазар, Рашка је постала друмска раскрсница на

⁵¹⁸ Исто, 62.

⁵¹⁹ Светислав Илић, н.д., 57.

⁵²⁰ Милорад Васовић, н.д., 151.

путу који је повезивао Краљево са Новим Пазаром и Митровицом. Са изградњом железничке пруге у долини Ибра Рашка је постала утврђено историјарска станица не само за своје подручје већ и за новопазарски крај и североисточни део Црне Горе. Са изградњом нових саобраћајница после другог светског рата (Ибарске магистрале, пута Рашка - Нови Пазар - Рибарице и локалних и регионалних путева на подручју општине Рашка) још више је побољшан саобраћајно-географски положај Рашке.

Захваљујући повољном географском положају Рашка постаје седиште управне власти за срез студенички 1846. године⁵²¹. Административно-политички положај Рашке постаје још повољнији 1886. године јер је тада срез јошанички припојен срезу студеничком. Према подацима из 1931. године срез студенички је имао 1.022 km² површину, 118 насеља, 17 општина и 29.112 становника⁵²². После другог светског рата настале су неке територијалне промене среза студеничког. Од среза дежевског 1947. године добивене су општине Никољача, Лешак и Врачево (без насеља Јове, Грађановићи и Трстеник), а 1950. године од среза кошарничког добивена је општина Миоковиће. Од студеничког среза 1952. године насеље Стануловиће дато је копаоничком срезу, а насеље Растиште и Савово дати су срезу жичком⁵²³. Административно-политички положај Рашке постаје неповољнији 1955. године, јер је тада срез студенички спојен са срезом жичким у нови срез Краљево. Рашка тада губи улогу срског места (за срез који је имао 113 насеља и површину преко 1000 km²), а добија улогу центра општине Рашка која је имала 35 насеља и површину 356 km². После укидања бањевачке општине и њеног припајања општини Рашка 1959. године, административно-политички положај Рашке постаје нешто повољнији, јер она постаје центар за нешто ширу територију чија је површина 666 km² на којој се налази 61 насеље. Наведене промене административно-политичког положаја Рашке утицале су на измену административно-политичке функције насеља.

За економско-географски положај Рашке од значаја је и њен положај на граници привредно различитих зона, дна и обода котлине, који јој је омогућио да постане трг за размену равничарских и планинских производа, не само за своје подручје већ и шире. На њену пијацу долазе произвођачи воћа и поврћа из западног Поморавља и Повардарја, купци стоке из новопазарског краја и купци сточарских производа (сира) из Македоније и са Косова.

Рашка има повољан положај у односу на минерална богатства која се налазе на њеном подручју. Ова компонента економско-географског положаја била је значајна за развој насеља, јер је од 1963. године у Рашки отпочела изградња станова за запослене раднике у околним рудницима.

Наведени фактори економско-географског положаја условили су да се Рашка развије у највеће градско насеље на подручју општине са функцијом општинског центра.

Постанак и развој насеља. - Обележавање турско-српске државне границе на реци Ибру и Рашки завршено је 1834. године. Како је простор на

⁵²¹ Петар Ж. Петровић, н.д., 228.

⁵²² Бановина Зетска, Општи преглед, Цетиње 1931, 307.

⁵²³ Административно-територијалне промене НР Србије од 1934. до 1954. године, Завод за статистику НР Србије, Београд 1955, 161.

кога се данас налази Рашка био најбоља саобраћајна и погранична веза и раскрсница значајних путева, то су ондашње српске власти одредиле да се на њему подигне стражарница "караула" и да ту буде прелаз преко границе, на турску и српску страну. "У току 1834. године подигнута је стражарница (караула) која је почела да функционише и отпочела је са радом царинарница"⁵²⁴. У стражарници је постављен "буљубаша" са неколико пограничних стражара. Прва погранична стражарница на Рашкој чини заметак данашњег насеља. Пре ње на простору на коме се данас налази Рашка била је кућа и окућница Боја Шарца. Држава је откупила његову кућу за царинарницу, а окућницу за подизање насеља⁵²⁵. Турци су готово истовремено, на десној страни реке Рашке, подигли царинарницу "ђумрук" и изградили зграду за пограничне стражаре. Касније, у другој половини прошлог века, они су подигли хан, зграду за пошту и неколико приватних кућа⁵²⁶.

Када се 1836. године појавила куга у Цариграду и почела да се шири по европском делу Турске, гранична стражара одмах је претворена у гранични санитетски кордон. И издана је наредба да се на извесним пограничним местима према Турској подигну карантинске установе (парлаторије, састанци и карантини). Већ у току 1836/37 године подигнута је зграда за Састанак поред стражарнице на Рашкој. Доцније се увидело да на тако важном и живом саобраћајном путу, који је повезивао Краљево са Новим Пазаром, Косовском Митровицом и Приштином, не може и даље остати карантинска установа као што је био Састанак. С тога је 1839. године наређено да се Састанак рашки подигне на степен главног Састанка, да се претвори у карантин и да се стави под непосредну управу Министарства унутрашњих послова. Зидање карантине започело је 1846. године и исте године је изгледа и завршен⁵²⁷.

Управа Састанка рашког имала је велике неприлике и незгоде у вршењу своје дужности због тога што седиште српског начелства није био Састанак где би се пасоши издавали и оверавали. Састанак је у том смислу поднео предлог Министарству унутрашњих послова тражећи да се уз карантин на истом месту оснује истовремено и варошица. Тај предлог образложен је тиме што људи подносе велике неугодности, јер после проведеног одређеног времена у карантину морају ради овере пасоша да путују у Чачак, Крушевац или Ужице и да многи због тога избегавају да се пријаве начелству. У образложењу се даље наводи да путници, који из Турске прелазе до неког оближњег места, враћају се назад без визирања пасоша и пријављивања полицијској власти, а неки крадом са товаром прелазе преко границе и тако избегавају плаћање царине на робу. Министарство је издало налог свом начелнику полицијско-економског одељења Атанасију Николићу, да са начелником окружја извиди да ли је мишљење Састанка рашког уместно. А. Николић је после обављеног послана доставио Министарству унутрашњих послова извештај и своје мишљење у вези оснивања варошице на Рашкој са оваквим образложењем: "Да сваког пазарног дана долази на Састанак 200 до 300 љу-

⁵²⁴ Тихомир Р. Ђорђевић, н.д., 189.

⁵²⁵ Петар Ж. Петровић, н.д., 216.

⁵²⁶ Мита Живковић, н.д., 48.

⁵²⁷ Војислав Михаиловић, *Из историје сената у обновљеној Србији од 1804. до 1860. године*, САН, Посебна издања CLXXX, Одељење медицинских наука 4, Београд 1951, 397.

ди из студеничког и јошаничког среза и да је због тога полицијски надзор на том месту нужан. Народ студеничког среза долази на Састанак и ту своје производе продаје и ту би требало да се налази његов старешина. То је место најзгодније за седиште старешине, јер се по прокрченом путу до њега најлакше може доћи. Становници јошаничког и студеничког среза немају тржиште за продају својих производа, а како су ово место одабрали у суседству турском где своје производе продају, где и Турци своје производе доносе, на њему треба отворити тржиште и новом насељу треба дати ново име, јер Турци то могу учинити на својој страни и тако би трговину на нашој страни осујетили. Зграду за среског старешину, пошто је народ сиромашан, треба да подигне Министарство и среском старешини треба да постави помоћника, јер многи људи прелазе границу без овере пасоша⁵²⁸. Ово мишљење Атанасија Николића Министарство је доставило Совјету. Совјет је затражио од Министарства план места. Начелник чачанског округа доставио је план земљишта на Рашкој који је напртао на Рашкој Никола Алковић 1844. године, где су уцртани караула, карантинска ограда са зградама и одређено место за цркву, среску кућу, суд и школу⁵²⁹.

Из наведеног се може закључити да је заиста било нужно да Састанак рашки прерасте у варошицу. Разлог је било више, а они су углавном били следећи: решавање проблема пограничног промета путника и robe између Србије и Турске на овом пограничном пролазу; економски и административно-управни разлози (осећала се потреба да сеоска насеља у студеничком и јошаничком срезу добију једно градско насеље које ће постати тржиште, административни и културни центар, јер су најближи градски центри Нови Пазац и К. Митровица са повлачењем границе били одсечени; политички разлози (са подизањем варошице на нашој страни требало је ојачати утицај српске власти у новоприпојеном крају и указати на пут ослобођења крајева на југу). Зато је Совјет на седници од 6. септембра 1845. године донео одлуку да се на Рашкој при новосаграђеном Карантину чаршија отвори, да се земљиште испарцелише и одвоје плацеви за куће, дућане и одреди место за среску кућу, суд, цркву, школу, а да за насеље остане већ познато и уобичајено име Рашка⁵³⁰. Овим решењем је Рашка проглашена за варошицу, једанаест година после њеног оснивања.

Развој Рашке од 1845. до 1912. године. - После проглашења Рашке за варошицу, она је добила градске функције које су имале велики значај за њену околину. Рашка је прво добила функцију пограничног насеља. У њој се налазила стражарница и царинарница, због тога је она у почетку била насеље административних и пограничних службеника. Преко ње се обављала извозна и увозна трговина Србије са Турском. Као среско место Рашка је добила административно-управну функцију, јер постаје седиште управне и судске власти за срез студенички и седиште среског надзорништва државног монопола⁵³¹. Рашка је године 1870. била врло мала варошица, са 57 кућа и једва 230 житеља, али је ипак имала знатни промет⁵³². Поред увозне и из-

⁵²⁸ Исто, 398-401.

⁵²⁹ Петар Ж. Петровић, н.д., 219.

⁵³⁰ Војислав Михаиловић, н.д., 401.

⁵³¹ Петар Ж. Петровић, н.д., 255.

⁵³² Исто, 237.

возне трговине између Србије и Турске, развоју њене трговинске функције доприносило је отварање трговинских радњи. Прва вест о трговцу у Рашци потиче из 1861. године. Седамдесетих година прошлог века трговина у Рашци била је у рукама Милојка Бурмеза, Шошића и браће Пера и Симе Николића. У Рашци је било и таквих старих трговаца који су живели у околним селима, а своје радње су отварали само пазарним даном⁵³³. У радњама рашчанских трговаца продавала се мешовита роба: со, шећер, кафа, дуван, петролеј, свеће, ужарски производи, клинци и плоче за поткивање стоке, ужички опанци, лонци и разне тканине⁵³⁴. У овом периоду Рашка постаје и средиште за продају пољопривредних производа који су се прдавали пазарним даном (суботом) и за време панаћура "вашара" јесењег који се одржавао од 14. до 16. октобра и пролећног од 28. до 30. априла. На ове панаћуре долазили су купци и продавци из шире привредне зоне варошице⁵³⁵. На јесењем панаћуру 1889. године продато је 532 говечета, 13 коња, 245 оваци, 27 коза, 530 кг вуне и 305 литара ракије⁵³⁶. Од саобраћајних установа, пошта у Рашци спада међу најстарије поште у Србији. М. Милићевић је забележио да је 1875. године Рашка имала пошту и телеграф⁵³⁷. Са изградњом колског пута Рашка - Краљево и каменог моста на Ибру, појачан је путнички и трговински саобраћај Рашке са околним насељима што се позитивно одразило на развој трговине и занатства. Шездесетих година прошлог века Рашка је добила и занатску функцију. У њој се тада помињу следећи занати: самаријски, мутавџијски, саражчи и поткивачки, који су били развијени за потребе караванскоог "кириџијског" саобраћаја, а за потребе села: калаџијски, бојацијски, пушкарски, столарски, мумџијски, абацијски и ковачки занат. Пред крај 19. века јавили су се нови занати: обућарски, кројачки, опанчарски, а почетком овог века јавили су се следећи занати: молерски, браварски, лимарски, лончарски и берберски. Упоредо са економским напретком Рашка је добила и школску функцију, јер је у њој отворена основна школа и женска занатска школа (1907. године). У овом периоду Рашка је добила и здравствену функцију. Прва здравствена установа у Рашци је био карантин. Први срески лекар био је Драгиша Лазаревић који је умро 1902. године. Рашка је 1910. године добила зграду среске болнице, а наредне 1911. године апотеку⁵³⁸.

Ратови које је Србија водила са Турском од 1875. до 1878. године, затим са Бугарском 1882. године несумњиво су ометали развигтак варошице у том периоду. Статистички подаци о броју кућа и становника најбољи су показатељ развигтка варошице у овом периоду. Од 1869. до 1910. године број кућа у Рашци повећан је са 57 на 132, а број становника са 228 на 720. Тако се за 41 годину број кућа повећао за 75 или 2,3 пута, а број становника за 492 или 3,1 пут. Просечан годишњи пораст становништва износио је 14⁵³⁹.

⁵³³ Исто, 232.

⁵³⁴ Исто, 233.

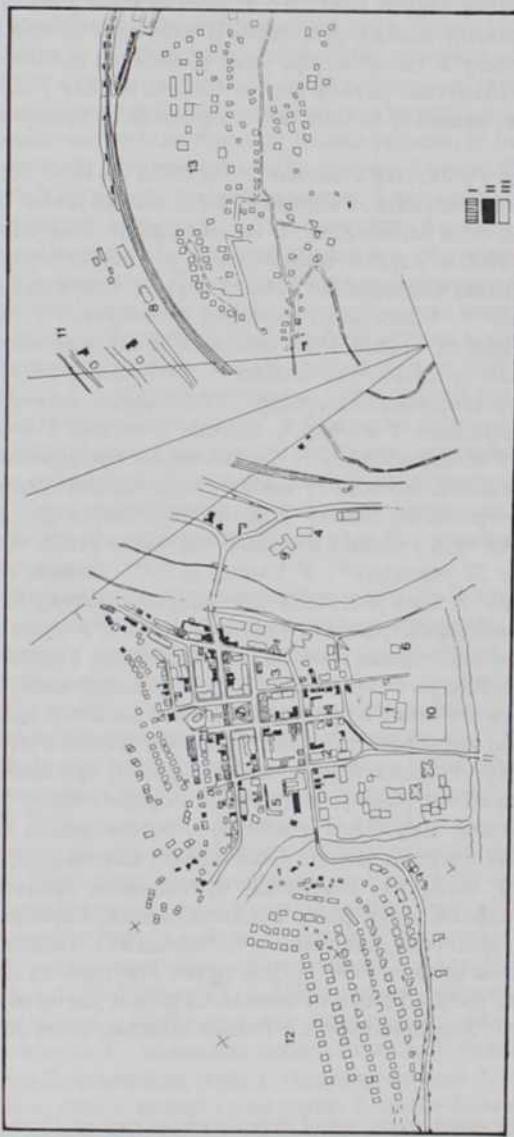
⁵³⁵ Исто, 230.

⁵³⁶ "Статистика панаћура у Краљевини Србији за период 1889-1893. године", *Статистика Краљевине Србије*, Београд 1897, 36, 134.

⁵³⁷ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, II, Београд 1876, 685.

⁵³⁸ Петар Ж. Петровић, н.д., 231, 253.

⁵³⁹ Исто, 220.

Карта 15. Територијални развијак Рачице

I - до првог светског рата II - између два светска рата III - после другог светског рата
 1. Школовски центар 2. Дом здравља 3. Биоскоп 4. Аутобуска станица 5. Пијача б. Децаји вртчи 7. Парк
 са спомеником 8. Железничка станица 9. Могеј 10. Фудбалско игралиште 11. Индустриска зона

Развој Рашке од 1912. године до краја другог светског рата. - После укидања српско-турске границе на реци Рашки и Ибру 1912. године настала је нова етапа у развоју варошице. Рашка је престала бити погранично место и почела је брже да напредује, јер су успостављене саобраћајне везе са селима која гравитирају овој варошици, а до 1912. године су била у саставу Турске Царевине. Бржем развоју насеља допринела је изградња путева за Краљево, Косовску Митровицу и Нови Пазар, чиме је појачан промет robe и путника преко насеља. Међутим, ратови које је Србија водила 1912-1913. и 1914. године године, несумњиво су се негативно одразили на привредни развој Рашке.

По М. Савићу "са трга у Рашкој извозило се од 1920. до 1930. године: 15 вагона кукуруза, 10 вагона шпенице, 2 вагона ражи, 3 вагона јечма, 8 вагона овса, 2 вагона кромпира, пола вагона вуне, 15 вагона ракије, 2 вагона воћа, 1 вагон кајмака и сира и 5000 м³ сирове чамове грађе, а у истом периоду увозило се годишње: 20 вагона колонијалне robe, 2 вагона мануфактурне и 2 вагона разне ситне robe"⁵⁴⁰. Упоредо са развојем трговинског у Рашки се развијао и банкарски капитал. Године 1922. основана је студеничка банка, а 1925. године акционарско друштво А.Д. Рашка⁵⁴¹. У Рашки је 1925. године било 35 трговаца, 2 индустријалаца, 13 кафестија, 1 књижар, 9 опанчара, 1 пекар, 1 грађевински предузимач, 1 обућар, 1 лончар, 1 молер, 1 бојација, 1 берберин, 2 надничара и 69 службеника⁵⁴². Са све већим продирањем капитала изменом начина живота, нестали су многи стари занати. Рашка 1924. године добија занатско-трговачку школу. Како је најразвијенији занат био опанчарски то је највећи број ученика изучавао тај занат (1925. године 19 ученика, а 1927. године 32 ученика)⁵⁴³. У Рашки је 1935. године отворена продавница обуће "Бата" и тада је почела јефтинија индустријска гумена обућа да постепено потискује са тржишта занатски опанак. У овом периоду у варошици је нарочито био уносан гостионичарски посао. Године 1929. у Рашки је било 13 гостионичара (кафестија). Они су трошили пите, пекли и продавали хлеб, клали ситну стоку и продавали печење на пању, држали кухиње, и издавали собе за преноћиште⁵⁴⁴. Са изградњом железничке пруге у долини Ибра у Рашки су створени услови за бржи развој трговине, занатства, угоститељства и почетак развоја индустрије. Године 1931. у Рашки је било 27 трговинских радњи. Варошица је поменуте године имала 100 занатлија. Били су развијени следећи занати: опанчарски, ковачки, браварски, плосерски, поткивачки, пекарски, абацијски, мутавџијски, кројачки, стolarски, лончарски, месарски, обућарски, посластичарски, берберски, шоферски, воденичарски, молерски, свирачки и кочијашки⁵⁴⁵. Године 1934. у Рашки је почела са радом прва, а 1936. године друга стругара на парни погон. Између два светска рата у Рашки су почеле са радом две вуновлачаре. Од 1910. до 1940. године број становника у Рашки повећао се за 589 од 720

⁵⁴⁰ Миливоје М. Савић, *Наша индустрија, занати трговина и пољопривреда*, Сарајево 1930.

⁵⁴¹ Петар Ж. Петровић, н. д., 234.

⁵⁴² Тихомир Р. Ђорђевић, н. д., 257.

⁵⁴³ Подаци из Архива Школе ученика у трговини и занатству у Рашки.

⁵⁴⁴ Петар Ж. Петровић, н. д., 229, 233.

⁵⁴⁵ Тихомир Р. Ђорђевић, н. д., 253, 257, 262.

на 1.309⁵⁴⁵. Просечан годишњи пораст становништва у поменутом периоду износио је годишње 19 становника што је за 5 пута више у претходном периоду.

Развој Рашке после другог светског рата. - После другог светског рата у новим друштвено-економским условима у Рашки су се збили значајне промене, којима су у овом насељу створени економски и социјални услови за свестранији и бржи развој. У овом периоду се реорганизује привреда варошице појавом друштвеног, задужног и приватног сектора.

Повољан географски положај Рашке условио је да она непосредно после другог светског рата постане војно насеље. Године 1946. у приградском насељу Супњу изграђене су војне касарне, а пет година касније у Рашки отпочела је изградња станова за војне старешине и њихове породице што је убрзalo развој насеља. Са развојем рударства, после другог светског рата, на рашчанској подручју, Рашка је почела да поприма улогу рударског насеља, јер су рудници почели да у њој граде станове за своје раднике (1963. године рудник азбеста "Корлаће", 1965. године рудник магнезита "Бела Стена" и 1966. године рудник магнезита "Сува руда" и до 1978. године у Рашки је било изграђено 111 рударских станова у друштвеној својини: 45 станова "Сува руда", 57 станова "Бела Стена" и 9 станова рудник "Корлаће"). Један број радника запослених у поменутим рудницима изградио је у Рашки куће.

Основне функције Рашке као полифункционалног насеља и општинског средишта јесу: индустријска, грађевинска, трговинска, саобраћајна, угоститељска, занатска, административно-управна, школска, здравствена и културно-просветна.

У послератном периоду у Рашки је основано 7 предузећа која врше индустријску функцију: шумско-индустријско предузеће "27. новембар", индустрија каменог материјала "Шумник", предузеће за израду кожне галантерије и конфекције "Пролетер", предузеће за производњу ауто-делова "3. октобар" које послује у саставу фабрике аутомобила "Застава" из Крагујевца, предузећа за производњу металних конструкција "Прогрес" које послује у саставу фабрике ауто-делова и компоненти "Иво Лола Рибар" из Железничке, индустријска кланица и хладњача "Агрокспорт" и електродистрибуција "Рашка". Индустрија има доминантни значај у привреди варошице. Грађевинарство је значајна привредна функција Рашке коју врши грађевинско предузеће "Брвеник" које је основано после другог светског рата.

Трговина Рашке заузима значајно место у привреди варошице. Пред други светски рат у Рашки је било 27 трговинских радњи⁵⁴⁷. После рата број трговинских радњи постепено се повећавао: године 1958. било их је 17; 1968. године 28, а 1982. године 45. У 1989. години трговинску функцију у Рашки вршила је пијаца и 60 трговинских радњи од којих су 17 приватне (прехрамбених производа 17, мешовите робе 10, киоска 7, текстила 3, обуће 3, бутика 2, књижара 2, комисионе робе 2, погребне опреме 2, грађевинског материјала 2, ауто-делова 1, кожне галантерије 1, цвећа 1, лекова 1, пољопривредне опреме 1, гвожђарске робе 1, намештаја 1, конфекције 2, пилјара 1).

⁵⁴⁵ Петар Ж. Петровић, и. д., 220.

⁵⁴⁷ Станимир Ракитић, Десет година развоја трговине среза студеничког 1945-1955. (руко пис) Београд 1982.

Саобраћајну функцију у Рашки врши ауто транспортно предузеће "Аутопревоз", пошта, железничка и аутобуска станица.

Пред рат (1940. године) у Рашки је било 15 кафана од којих су 6 издавале собе за пренохиште, а 5 су имале штале за смештај коња. У послератном периоду знатно се изменила улога и друштвени значај угоститељства. У 1953. години у Рашки је било 3 угоститељске радње, а 1977. године 14 (4 ресторана, 2 бифеа, 1 мотел, 1 млечни ресторан, 2 мензе и 4 гостионице). Од тог броја 6 угоститељских радњи су припадале угоститељском предузећу "Копаоник", 5 предузећу "Ибар" из Рашке (ООУР угоститељство), 1 Железничко-транспортној организацији из Краљева и 2 угоститељске радње су држали приватници. У 1989. години угоститељску функцију у Рашки вршило је 22 угоститељске радње: 8 радњи туристичко-угоститељског предузећа "Копаоник" из Рашке (3 бифеа, 4 ресторана и 1 мотел са само 72 лежаја, јер је 18 бунгалова који су постављени поред мотела 1975. године продато 1984. године), 1 радња у Дому ЈНА предузећа "Дедиње" из Београда, 1 млечни ресторан пекаре из Рашке, 1 бифе Железничког транспортног предузећа из Краљева и 11 приватних угоститељских радњи.

После другог светског рата занатска делатност се мења и прилагођава новим потребама. У Рашки је 1957. године било 36 занатских радњи, а 1977. године 25 и 6 занатлија који су уз главно занимање обављали занатску делатност (1 кројач, 1 фризер, 1 стаклорезац, 2 аутомеханичара и 1 ужар). Из упоредних података у табели 69. се види да се у посматраном периоду број занатских радњи смањује, да су неки стари занати изумрли (ковачки, поткивачки, коларски, опанчарски, бомбонџијски, лончарски, мутавџијски, бициклистички (за поправку бицикла), док су поједини од њих наставили даље да животаре, а неки су се јавили као нови (галванизерски, стаклорезачки, корацијски). Занатску функцију у Рашки 1989. године вршило је 22 самосталне занатске радње и један број занатлија који уз главно занимање обављају занатску делатност (2 ТВ механичара, 4 кројача, 1 лимар, 1 водоништавник, 1 вуновлачар), 3 занатске радње у друштвеном сектору (1 берберско-фризерска радња "Јасмин", 1 обућарска радња предузећа "Пролетер" и 1 стаклорезачка радња комуналног предузећа из Рашке) и штампарија "Драгољуб Павловић".

Рашка има административно-управну функцију, јер се у њој налази седиште једног броја установа, органа и организација који врше ту функцију: органа управе општине Рашка; Општинског суда; Општинског јавног тужилаштва; Центра за социјални рад; општинских стручних служби за основно образовање, културу и физичку културу, дечје и социјалне заштите, путеве и стамбено-комуналне делатности; испостава међуопштинских стручних служби: инвалидског и пензионог осигурања и здравствене заштите; радна јединица за запошљавање из Новог Пазара; експозитура филијале Службе друштвеног књиговодства из Новог Пазара; представништво Заједнице осигурања имовине и лица "Дунав" из Краљева; филијала "Југобанке" из Краљева; седиште општинских политичких организација.

Школску функцију врше основна школа "Иво Лола Рибар" и образовни средњошколски центар "25. мај". Здравствено-социјално функцију врше дом здравља, апотека, Центар за социјални рад и дечји вртић (отворен 1977. године). Културно-просветну функцију врше СИЗ културе (издаје часопис

за књижевност, уметност и науку "Рашка"), Раднички универзитет (издаје месечни лист за друштвена и политичка питања општине Рашка "Рашка"), Библиотека, биоскоп, дом ЈНА, Клуб ликовних уметника "Рашка школа" и културно-уметничко друштво "Мида Трифуновић".

Табела 69

Број самосталних занатских радњи у Рашки
у приватном сектору од 1957. до 1989. године

Врста заната	Број занатских радњи		
	1957. године	1977. године	1989. године
1. Ковачки	3	-	-
2. Поткивачки	3	-	-
3. Кројачки	3	4	-
4. Зидарски	1	1	2
5. Стаклорезачки	2	1	1
6. Коларски	1	-	-
7. Обућарски	1	-	2
8. Опаничарски	2	-	-
9. Молерски	1	-	-
10. Посластичарски	2	3	4
11. Бомбонџијски	2	-	-
12. Браварски	1	-	-
13. Берберски	1	-	-
14. Бојацијски и хемијско чишћење	1	1	2
15. Лончарски	2	-	-
16. Вуновлачарски	2	2	-
17. Пекарски	2	2	-
18. Казандијски	1	1	-
19. Часовничарски	1	1	1
20. Поправка бицикла	1	-	-
21. Мутавџијски	1	-	-
22. Фотографски	2	4	2
23. Содаријски	-	1	1
24. Кордијијски	-	1	1
25. Електричарски	-	1	-
26. Галванизерски	-	1	1
27. Стругарни (услужно резање грађе)	-	1	-
28. Тевабијијски	-	-	1
29. Фризерски	-	-	1
30. Златарски	-	-	1
31. Месарски	-	-	1
Укупно:	36	25	22

Динамичан развој привредних и непривредних делатности у овом периду условио је интензивни прилив становништва са села, убрзану стамбену изградњу, територијално ширење насеља и савремену урбанизацију. Прве зграде са комфорним становима изграђене су 1951. године. То су биле три двоспратне зграде са по шест станова. Први солитер (са осам спратова) изграђен је 1973. године. Од 1946. до 1981. године у Рашки је изграђен 1431 стан, што просечно годишње износи 40,8 станова. Од 1946. до 1960. године изграђено је 273 стана, што просечно годишње износи 19,5 станова. Од 1961. до 1970. године изграђено је 649 станова, што просечно годишње износи 72,1 стан, а од 1971. до 1981. године изграђено је 509 станова, што просечно годишње износи 50,9 станова. Према томе, најинтензивнија стамбена изградња била је у периоду од 1961. до 1970. године. Поред стамбене изградње изграђен је известан број зграда и других објеката за потребе: школства

(зграда осмогодишње школе 1963. године, гимназије 1966. године и школе за квалификоване раднике 1976. године); здравства (прва ветеринарска станица 1957. године, а друга ветеринарска станица 1987. године и дом здравља 1962. године, други спрат дома здравља изграђен је 1972. године, а анекс 1975. године); социјалне заштите (зграда дечјег вртића изграђена је 1977. године а анекс 1986. године); културе (зграда дома културе изграђена је 1946. године, зграда дома ЈНА 1961. године, а дома пензионера 1974. године); саобраћаја (нова зграда железничке станице изграђена је 1949. године, аутобуске станице 1975. године, мост на реци Рашици 1965. године, мост на Ибру код складишта "Југопетрола" 1971. године, мост на Ибру код Састава-ка 1981. године, нова зграда поште 1969. године, пешачки мост на Ибру 1988. године); зграда друштвених организација изграђена је 1953. године, а зграда суда и ватрогасног дома 1970. године; у току су завршни радови на изградњи спортске хале која је почела да се гради 1986. године.

Као последица убрзане изградње било је територијално ширење варошице. Изграђени су нови делови варошице: "Ново насеље" у подножју Настасијевског брда, "Красојевиће" у подножју брда Градца у Мислопољу и "Стара стругара" на простору на коме се некада налазила стругара. У овом периоду посебна пажња била је посвећена реконструкцији и изградњи улица, водовода, канализације и озеленавању варошице. У 1952. години у центру Рашике, на месту некадашње пијаце, подигнут је парк и у њему постављен споменик, у једном броју улица засађени су дрвореди и асфалтирана је најпрометнија улица од каменог моста на Ибру до гвозденог моста на Триавској реци. Најобимнији радови на ureђењу улица извршени су у току 1969. године, јер је тада у 10 улица повађена калдрма и постављен асфалт, проширења водоводна и канализациона мрежа у варошици. У 1958. години на улицама Рашике постављено је неонско светло, а десет година касније 1968. године, њега је заменило живино светло и уместо дрвених бандера постављене су металне, а сви електрични улични каблови постављени су под земљу.

У Рашици се изворска вода јавља на два места што је омогућило да се изграде две јавне чесме (Матова чесма и чесма код железничке станице). Због мале количине изворске воде становништво се снабдевало водом за пиће из 20 бунара. Водовод са чесмама по улицама, увео се тек 1939. године, са водом која је са цевима спроведена са падина у Супњу⁵⁴⁸ (70, с 225). Тек године на улицама Рашике изграђено је 5 јавних чесама које су подмиривале насеље водом за пиће све до 1957. године када је поред реке Рашике, у близини моста за Супње, изграђено два бунара чији је капацитет био 8 л/сек. За потребе новог водовода изграђен је резервоар од 90 м³ на брду Власу изнад насеља. Нови водовод обезбеђивао је боље снабдевање насеља водом и потребне количине воде за нове зграде са комфорним становима. Године 1966. дошло је до загађења воде у поменутим бунарима. Зато су наредне 1967. године изграђени нови бунари поред реке Рашике у Кучевском лугу. По пројекту нови водовод је требало да даје 20 л/сек, међутим, он је давао једва 8 л/сек. Та количина воде је била недовољна да подмири потребе насеља, па је зато 1970. године Рашика добила воду за пиће са Копаоника испод Јадовника са извора "Чамагића врело" са удаљености од 11 км. За потребе новог

⁵⁴⁸ Петар Ж. Петровић, н. д., 225.

водовода, чија је средња пројектована количина воде 22 л/сек, а минимална 18 л/сек, изграђен је нови резервоар на брду Власу. После 14 година због повећања броја потрошача јавила се нестапица воде за пиће. Зато је 1984. године Рашка добила воду за пиће из потока у Брвеници са 10,2 км удаљености. Нове количине воде за пиће из потока у Брвеници 40 л/сек треба да ублаже нестапицу воде за пиће у Рацки, Баљевцу и Сунђу док се не изгради фабрика за пречишћавање воде за пиће из реке Брвенице, а нешто касније из акумулационог језера које треба да се подигне изнад Градца на Грабовичкој реци.

Убрзана изградња Рацке наметнула је потребу изградње урбанистичких планова варошице и њихову честу измену. Године 1956. изграђен је први урбанистички план после рата, 1966. године други, а 1977. године изграђен је урбанистички пројекат градског центра. У 1989. години Рацка је добила нови генерални урбанистички план. Тако је Рацка урбанистичком, комуналном и уопштег насеобинском изградњом и преображајем после другог светског рата изменила свој географски лик и остварила пајбржи пораст становништва (од 1948. до 1981. године просечан годишњи пораст становништва износио је 125 становника) што је било условљено њеним привредним развојем и било у његовој функцији.

Постанак и развој Баљевца

Географски положај. - Баљевац се налази на левој обали Ибра у западном делу Баљевачке котлине, на надморској висини 390 м, на алувијалној тераси 10-20 м која има издужен облик што је утицало на облик насеља. Лежи на додиру дна и обода котлине у коме су усечене терасе некадашњег Рацчанско-баљевачког језера. Поменути положај на граници привредно различитих зона пружио је овом насељу повољан услов за развој. За развој Баљевца од значаја је било и то што он има повољан положај у односу на минерална богатства: камени угљ, магнезит и доломит која се налазе у његовој близини. Насеље има и повољан саобраћајно-географски положај, јер се налази на Ибарској магистрали и у непосредној близини железничке пруге Београд - Краљево - Скопље са којом је повезано преко железничке станице Јошаничка Бања у Биљанонцу (3 км северно од насеља) и утоварне станице за руду и железничке постаје за путнички саобраћај у Пискању (1 км источно од насеља). Најближа градска насеља су Рацка 14 км јужно и Краљево 70 км северно од Баљевца.

Постанак насеља. - Повољан положај за насељавање дела Баљевачке котлине на коме се налази Баљевац, био је запажен у давној прошлости. На то нам указују ископине рано византијске гробнице³⁴⁹ и црква св. Николе чије сликарство припада зрелом 14. веку³⁵⁰. Баљевац је постао од 4 некадашња села: Личица које се помиње 1519. године³⁵¹, Јарацдола који се помиње

³⁴⁹ Драг. М. Петровић, и.д., 258.

³⁵⁰ Обрен Ја. Вукадин, археолог, Божана Тирић, етнолог, Марија Домазет архитект и Радомир Станојић, и.д., 19.

³⁵¹ Адем Ханџић, и.д., 33.

1711. године⁵⁵², Баљевца који се помиње 1831. године⁵⁵³ и Жижоваца који се помињу 1833. године⁵⁵⁴. Баљевац се као насеље, вероватно формирао у 17. или 18. веку, јер се не помиње у турским изворима до средине 16. века који постоје преведени за ово подручје.

По предању Баљевац је добио назив по неком Турчину, аги, који је имао прамен седе изнад чела због чега су га звали "Баљо". Он је имао кућу поред Биорског (Јовићевићског) потока изнад данашњих Биораца. Поред његове куће налазио се извор који су мештани назвали Баљова вода и временом све што је припадало Баљу називали Баљевац. По Стојану Новаковићу: "За сва готово села, којима су имена од присвојних придева, може се скоро за извесно знати да су или основана од каквог властелина или баштиника, или да су му припадала. Примера ради навешћу неколико имена: Баљевац, Белановац, Витановац..."⁵⁵⁵.

Када је Баљевац ослобођен од Турака 1833. године, он је имао 6 домаћинстава, а његова три данашња засеока била су још мања: Лучице 4, Јарандола 3 и Жиживци 2 домаћинства⁵⁵⁶. "Један ибарски засеок био је одвећ мали да буде најмања административна целина, те су државне власти, после ослобођења од Турака, сакупиле више оваквих (3-7) засеока у једну целину, коју су назвали село"⁵⁵⁷. То је био случај и са Баљевцом. Име Баљевац узето је за име целог села, јер он је био највећи заселак и у њему је било седиште управне власти - баљевачке општине. Насеље је добило назив по мушком личном имену Баљ.

Развој Баљевца од 1833. до 1918. године. - После ослобођења од Турака насеље се нешто брже развија због досељавања нових становника и припајања суседних заселака (Јарандола, Лучице и Жижоваца). За тридесет година од 1833. до 1863. године број домаћинстава се повећао за скоро шест пута, од 6 на 35. Баљевац је већ 1863. године имао 253 становника⁵⁵⁸. Четрдесетих година прошлог века постојала је намера надлежних државних чиновника да се варошица са среском зградом подигне на равном широком простору поред пута у Баљевцу, али се од те намере одустало, по свој прилици зато што је то место прилично удаљено од границе и то би отежавало рад на граничном прелазу⁵⁵⁹. На развој насеља у овом периоду позитивно се одразила изградња колског пута Краљево - Рашка преко Баљевца 1885. године, јер је појачао саобраћај робе и путника овог насеља са тржиштем у Рашки и Краљеву. "Преко Баљевца је ишла пошта Краљево - Рашка коју су преносила кола све до 1925. године"⁵⁶⁰. По завршетку поменутог пута 1885. године у насељу је отворена прва кафана и она је постала успутна станица на њему. Први кафеџија у насељу уз продају пића, држао је кухињу, издавао собе за препоћиште, држао је по 70 оваци, клао ситну стоку и продавао печење.

⁵⁵² Владислав Скарић, н.д., 92.

⁵⁵³ Коцељув, н.д.

⁵⁵⁴ *Дефтер из 1833.*

⁵⁵⁵ Стојан Новаковић, *Село, Српска књижевна задруга, Београд 1965.* 107.

⁵⁵⁶ *Дефтер из 1833.*

⁵⁵⁷ Радомир Илић, н. д., 576.

⁵⁵⁸ *Дефтер из 1833, Књига министарства финансија из 1863. године,* Т-бр. 210, Историјски архив Србије, Београд.

⁵⁵⁹ Петар Ж. Петровић, н. д., 216.

⁵⁶⁰ М. Р. Барјактаревић, н.д.

имао своју пекару и продавао хлеб. У непосредној близини кафанса сазидана је општинска зграда у чијој је једној просторији отпочела са радом основна школа 1910. године.

Развој Баљевца од 1918. до 1945. године. - У периоду после првог светског рата са проридањем капиталистичке привреде, насеље почине брже да се развија. Овде је 1924. године отпочела експлоатација угља, а редовна производња у руднику 1926. године. То је условило да Баљевац почине да се развија као рударско насеље. Поред новоотвореног рудника каменог угља у баљевачком засеоку Јарандолу, сазидана је управна зграда, купатило, радионица, зграда за термоелектрану, четири стамбене зграде са по шест становица за рударе, четири зграде за руковође особље рудника и отворена је кафана, кантина и трговинска радња. Тако је у Јарандолу поред рудника формирана рударска колонија, њени први становници били су рудари из Лике, Далмације, Босне и источне Србије. У овом периоду у Баљевцу, поред пута Рашка - Краљево, сазидана је 1927. године зграда за основну школу, зграда за рударске стручњаке, 1937. године обновљена је црква која је до тада била у рушевинама и "отворена је жандармериска станица"⁵⁶¹. Развој рударства утицао је на брзи пораст становништва. Од 1921. до 1931. године број становника се повећао од 180 на 603, за десет година он се више него утроствручио. Изградњом железничке пруге у долини Ибра (1931) створени су услови за бржи развој насеља и привреде у њему. Пруга је омогућила већу производњу и извоз угља и пољопривредних производа као и већи увоз индустријске и занатске робе. После изградње пруге угља је извожен преко железничке станице у Биљановцу, што се позитивно одразило на производњу. У руднику "Јарандо" у Баљевцу произведено је 1926. године 8.238 т. а 1938. године 124.502 тона угља. У насељу у овом периоду јавила се потреба за увозном трговином и отварањем трговинских радњи. Прва трговинска радња у Баљевцу отворена је 1913. године. Године 1934. у насељу је било 2 а 1939. године 6 трговинских радњи. Са развојем рударства и саобраћаја кроз насеље створени су услови и за развој угоститељства. Године 1934. у насељу су постојале 2 а 1939. године 4 кафанске. Године 1934. у Баљевцу је било 4 занатске радње (једна ковачка, једна опанчарска и две пекарске). За време другог светског рата привредни живот у насељу је замро, а производња угља је напао смањена.

Развој Баљевца после другог светског рата. - После другог светског рата у новим друштвено-економским условима у Баљевцу су се збиле значајне промене. Поред пута Рашка - Краљево у Баљевцу је 1948. године отпочела изградња стамбених зграда за потребе рудника каменог угља "Јарандо". Ова изградња започела је у Баљевцу а не у његовом засеоку Јарандолу из следећих разлога: што у узаној долини поред Јарандолског потока није било слободног простора за даље ширење рударског насеља; што су постојеће зграде у Јарандолу биле осуђене на рушење због сталног улегања и клизања земљишта које се јавило као последица експлоатације наслага угља на којима је лежало насеље; и што је у циљу рационализације превоза угља 1948. године отпочела изградња новог поткопа у Баљевцу поред пута Рашка-Краљево.

⁵⁶¹ Деса Пешић, *Студенички срез у НОР-у и Револуцији*, Институт за историју радничког покрета у Србији и Општински одбор СУБНОР-а Рашка, Београд 1977, 4.

Карта 16. Територијали развијачк Бањеци

- 1 - до првог светског рата II - између два светска рата III - после другог светског рата
1. Основна школа 2. Пирати 3. Дом културе (биоскоп) 4. Здравствена станица 5. Могиле
 6. Фудбалско игралиште 7. Црква и гробље 8. Дирекција "Иборски рудник" 9. Фабрика метадије
 - сточарије 10. Фабрика беизапалног стаклесног пластика 11. Рудник магнезита "Бела Стена" и дирекција
 12. Нови поток рудника "Јарандо" 13. Сломеник рударијма 14. Ветеринарска станица

По завршетку првих стамбених здрада северно од Јарандолског потока, започело је пресељавање рударских породица из Јарандола. Године 1954. пресељена је дирекција рудника, а 1960. године пресељене су све рударске породице из Јарандолске рударске колоније, у нову рударску колонију, јер је тада дошло из наведених разлога до рушења последњих зграда у јарандолској рударској колонији.

У време када је у Баљевцу била у току изградња стамбене колоније рудника "Јарандо", у непосредној близини Баљевца отворен је рудник магнезита "Бела Стена" (1953. године). За потребе тог рудника на јужној периферији Баљевца поред пута Рашика - Краљево, у току 1952-1953. године, изграђена је рударска стамбена колонија од монтажних зграда (на чијем месту су касније подигнуте зидане стамбене зграде). Са изградњом поменуте две рударске колоније, које су подигнуте по урбанистичком плану, започео је процес формирања савременог рударског насеља у Баљевцу поред пута Рашика - Краљево.

На простору између новоподигнутих рударских колонија налазио се центар насеља, јер је ту још пре рата изграђена прва кафана, школска зграда, зграда општине, а ту се налазила и црква. После рата ту је 1948. године подигнута зграда дома културе (у којој је касније почeo са радом биоскоп и библиотека). Школске 1948/49. године ту је започела са радом нижеразредна гимназија која је касније прерасла у осмогодишњу школу. У том делу насеља отворена је попрата 1952. године.

У периоду када је Баљевац био центар истоимене комуне (општине) од 1.9.1955. до 31.12.1959. године, он је почeo да поприма улогу административно-управног, трговинског, здравственог, привредног, културно-просветног и школског центра за своје подручје које је имало 301 km^2 површине и 26 насеља. У урбаним делу насеља 1955. године отворена је пијаца, 1965. године здравствена станица, 1957. године ветеринарска станица, а 1959. године изграђена је зграда за осмогодишњу школу (чији су виши разреди до тада били смештени у монтажној згради) и отворена апотека.

Изградњом приватних стамбених зграда испод пута и изнад пута Рашика - Краљево, на простору од Белостенског до Бијорског потока и попуњавањем слободног простора између рударске стамбене колоније рудника "Бела Стена" (коју је 1978. године чинило 40 зграда са 84 стана) и рударске стамбене колоније рудника "Јарандо" (коју су 1978. године чиниле 43 стамбене зграде са 234 стана) створено је ново урбano насеље издуженог облика 2,3 km дужине, које има карактер насеља друмског типа. Тај део Баљевца добио је 1967. године урбанистички план.

Површина ширег грађевинског рејона по урбанистичком плану износи 123,58 ha, а ужег грађевинског рејона 43,53 ha. Зона за стамбену изградњу обухвата површину 24,42 ha и предвиђена је за 2.716 становника. Предвиђена су два система градње, друштвени (вишеспратни) и индивидуални (приземни и на један спрат). Основни проблем при изради урбанистичког плана насеља састојао се у усаглашавању постојеће изградње делимично стихијског карактера и делимично подигнуте по парцијалним урбанистичким плановима (обе рударске стамбене колоније) у јединствену функционалну целину. Коначна реализација тог проблема била је значајна за развој урбапог дела Баљевца у насеље градског карактера у коме живи две трећине ста-

новништва Баљевца⁵⁶². Стварање урбаног насеља у Баљевцу у послератном периоду условљено је његовим привредним развојем и било је у функцији тог развоја. Баљевац се после другог светског рата развио у секундарни привредни центар на подручју општине Рашка који је добио виште функција. Од рудника каменог угља "Јарандо" из Баљевца и рудника каменог угља "Ушиће" из Ушића, створено је после рата предузеће Ибарски рудници каменог угља са седиштем у Баљевцу. Године 1952. у руднику "Јарандо" отворен је нови поткоп "Александар Ђорђевић - Шане" у Баљевцу. Две године касније од поменутог новог поткопа изграђена је жичара до новоподигнуте утоварне станице у Пискањи. Године 1963. изграђена је жичара за транспорт угља од Ушића до утоварне станице у Пискањи (на периферији Баљевца) где је подигнута и сепарација која је омогућила побољшање квалитета угља. Све је то омогућило повећање производње. За послератни развој рударске функције Баљевца од великог значаја је било отварање рудника магнезита "Бела Стена" у његовој непосредној близини 1953. године. Тада је рудник је као основна организација удруженог рада престао да постоји 21. фебруара 1981. године, а последња испорука магнезита "Магнохрому" у Краљеву извршена је 12. септембра 1984. године. У овом периоду индустрија је постала најважнија привредна грана у насељу. Индустриску функцију врше: фабрика за производњу грађевинских елемената "7. јули", фабрика металних производа "Баљевац", фабрика безалкалног стакленог влакна "ЕТЕКС", фабрика за производњу металног магнезијума "Бела Стена" и погон фабрике конфекције и кожне галантерије "Пролетер" из Рашке који је отворен 1988. године. Упоредо са развојем урбаног дела насеља расла је у њему потреба за увозном трговином. Године 1958. у насељу је било 8, а 1978. године 14 трговинских радњи. У 1988. години трговинску функцију у насељу вршило је 20 трговинских радњи (од којих су 3 биле у приватном власништву): са мешовитом робом 5, прехранбених производа 3, киоска 2, семенки 1, текстила 1, нафтних деривата 1, лекова 1, гвожђарске робе 1, књижара 1, намештаја 1, конфекције 2 и ауто-делова 1 и пијаца. Промет добра обављао се на пијаци пазарним даном, недељом. Становници околних села: Бара, Лозна, Бојанића, Биљановца, Покрвеника, Пискање, Курића, Кремића, Жутица, Корлаћа, Павлице, Брвеника, Гостирадића, Беле Степе, Побрђа, Ковача, Јошаничке Бање, Брвенице, Жерађа, Боћа и Војмиловића доносе своје пољопривредне производе: кромпир, спр, кајмак, живину, јаја, лук, пасуль, јабуке, крушке, шљиве, ракију, шаргарепу, зелену салату, купус, паприку и јагоде. Последњих година у току лета и јесени на баљевачкој пијаци се могу видети продавци воћа и поврћа из Западног Поморавља и из Повардарја. Са развојем насеља расла је у њему и потреба за занатским услугама и производима. Године 1958. у насељу је постојало 10 приватних занатских радњи (2 столарске, 2 пекарске, 2 берберске, 1 обућарска, 1 по-сластичарска, 1 бојацијска и 1 вуновлачарска). У 1988. години занатску функцију у насељу вршило је 8 самосталних занатских радњи, од којих су у приватном сектору 6 (1 корацијска, 1 бојацијска, 1 обућарска, 2 фризерске и 1 кројачка), а 2 у друштвеном сектору (1 берберско-фризерска радња и 1

⁵⁶² Генерални урбанистички план насеља Баљевац, Атеље за архитектуру и урбанизам "Стадион", Београд 1967, 44-49.

сервисно услужна радња за поправку и сервисирање аутомобила) и 7 занатлија који су уз главно занимање обављали занатске услуге: 1 вуновлачар, 3 зидара, 1 часовничар, 1 ТВ механичар и 1 вулканизер. Од привредних делатности у урбаном делу насеља развијало се још и угоститељство. Године 1958. у насељу су постојале 2 приватне кафане и 1 радничка менза. У 1988. години угоститељску функцију у насељу вршили су: мотел "Рудар" са 24 лежаја који је отворен 1962. године, 1 кафана и 1 бифе. У насељу је 1963. године отворен мотел "Бела Стена" са 14 лежаја који је касније затворен.

Баљевац има и пољопривредну функцију. Ту функцију претежно врше његови рурални делови Јарандо, Лучице и Жижковци. Пољопривреда је у Баљевцу у послератном периоду доживела промене под утицајем развоја непољопривредних делатности и стварања урбаног дела насеља. Пољопривредници су почели обраћати све већу пажњу производњи производа за месно тржиште. То је условило да се у периоду од 1977. до 1981. године повећа број стабала воћа: јабука са 5.000 на 6.000, шљива са 13.000 на 20.000, крушка са 70 на 100, трешња са 50 на 70, вишња са 20 на 40, кајсија са 20 на 30 и дуња са 32 на 40⁵⁶³. Сточни фонд је смањен од 1960. до 1981. године: број оваца смањен је са 1804 на 596, говеда са 381 на 276 и свиња са 276 на 178⁵⁶⁴. Сточарска производња оријентисана је сада на гајење млечних крава и производа млека и млечних производа за локално тржиште. Опадање броја стоке је последица развоја других привредних делатности и све већег запошљавања ван пољопривредног газдинства. Због недостатка радне снаге у пољопривреди Баљевца све се више уводи механизација. Године 1977. у насељу је било 7, а 1981. године 25 трактора. Унапређењу пољопривредне производње у Баљевцу у послератном периоду допринела је Земљорадничка друга путем кооперације која је постојала све до њеног припајања Земљорадничкој задрузи у Рацки 1966. године.

Поред привредних Баљевац има непривредне функције: административно-управну функцију врше: месна канцеларија, Одељење СУП-а из Рацке и пословница "Југобанке" из Рацке; културно-просветну функцију врше: биоскоп, библиотека и културно-уметничко друштво "Рудар"; школску функцију врши осмогодишња школа; здравствену функцију врше: Здравствена станица која је 1965. године добила зграду, апотека и Ветеринарска станица; социјалну функцију врши Одељење дечјег вртића "Весело детињство" из Рацке које је отворено 1982. године у новоподигнутуј згради. Развој привредних и непривредних функција у Баљевцу у послератном периоду условио је досељавање становништва и стамбену изградњу. Темпо развоја Баљевца као насеља (урбаног и руралног дела) у том периоду може се донекле сагледати из пораста броја становника и броја изграђених станова. Број становника у овом периоду повећао се са 1.111 (1948. године) на 1.707 (1981. године) за 596 (53,6%), што просечно годишње износи 18 становника. Од 1946. до 1981. године, за 35 година, изграђен је 461 стан, што просечно годишње износи 13,1 стан. Од 1946. до 1960. године изграђено је 219 станови, што просечно годишње износи 15,6 станови. Од 1961. до 1970. године изграђено је

⁵⁶³ Подаци добијени у Одељењу Републичког завода за статистику у Краљеву.

⁵⁶⁴ Попис индивидуалних пољопривредних газдинстава 1960. године, Општина Рацка, документација електронског центра, бр. РО 1-60/10403000, СЗС, Београд.

115 станови, што просечно годишње износи 12,7 станови. Од 1971. до 1981. године изграђено је 127 станови, што просечно годишње износи 12,7 станови. Према томе најинтензивнија стамбена изградња била је у периоду од 1946. до 1960. године⁵⁶⁵. Упоредо са стамбеном изградњом решавани су комунални проблеми у урбаном делу Баљевца (изградња водовода, канализације и уређење улица). После рата урбани део Баљевца добио је два водовода. Један је обезбеђивао из јаме рудника "Јарандо" водом за пиће стамбену колонију рудника "Јарандо", а други је из једне бушто-тине изнад насеља обезбеђивао водом за пиће стамбену колонију рудника магнезита "Бела Стена". За цело урбano насељe вода за пиће обезбеђена је тек 1974. године (8 л/сек са 14,3 км удаљености од Ђоровог моста, изнад Јошаничке Бање, са северних огранака Копаоника. Пошто је та количина воде за пиће временом постала недовољна Баљевац је у исто време када и Рашка (1984) добио нове количине воде за пиће из поткопа у Брвеници са удаљености од 8,1 км. У 1976. године у урбаном делу Баљевца асфалтиране су улице: Студеничка, Башка Буха, Рударске чете и асфалтиран је прилаз школи и мосту на Ибрау. Исте године изграђени су терени за мале спортове и игралиште за предшколску децу. Посебна пажња поклоњена је подизању зеленила око стамбених зграда и школске зграде. У урбаном делу насеља подигнута су два споменика. Један је подигнут 1952. године и посвећен је палим борцима у НОР-у, а други је подигнут 1970. године и посвећен је рударима штајкачима и он је смештен у малом парку који је исте године подигнут.

Послератна изградња и развој Баљевца утицали су на постепену измену статуса насеља: до 1971. године Баљевац је био сеоско насеље зато га је Драган Родић 1970. године приликом класификације сеоских насеља у Југославији сврстао у сеоска насеља са специфичном функцијом⁵⁶⁶; после пописа 1971. године Баљевац је сврстан у насеља мешовитог типа: у попису 1981. године Баљевац је сврстан у градска насеља, јер према Одлуци о одређивању градова и насеља градског карактера у Србији, у којима се врши национализација земљишта, Баљевац и Јошаничка Бања су проглашени за насеља градског карактера 1959. године⁵⁶⁷. Појава да се варошице формирају на територији неког развијеног сеоског насеља (као што је био Баљевац и Јошаничка Бања) у нашим крајевима није ретка. То је био случај са Гучом, Ариљем и Александровцем⁵⁶⁸.

Постанак и Развој Јошаничке Бање

Географски положај. - Јошаничка Бања или како се још популарно назива "Зелена врата Копаоника" лежи у долини истоимене реке, десне притоке Ибра у подножју Жељина и шумовитог бањског Копаоника. Налази се на

⁵⁶⁵ Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године, Коначни резултати (Библиотека Завода - документациона грађа).

⁵⁶⁶ Драган Родић, Географија Југославије, II, Научна књига, Београд 1970, 33-37.

⁵⁶⁷ Службени гласник НР Србије бр. 107/1959, Одлука о одређивању градова и насеља градског карактера у којима се врши национализација грађевинског земљишта.

⁵⁶⁸ Мил. С. Филиповић, "О варошицама у селима", Гласник Српског географског друштва, XXIX, Београд 1949, 33-37.

550 м н.в. те се по томе убраја у највише бање у Србији. Бања лежи на ушћу Велештице у Јошаницу. Ове две бистре копаоничке речице употпуњују планински пејзаж Бање и пружају изванредне могућности, не само за туристичко активирање, већ и за урбанистичко обликовање Бање⁵⁶⁹.

Јошаничка Бања има добар саобраћајно-географски положај. Удаљена је од Београда 250 км, Приштине 134 км, Скопља 229 км и од Ниша 141 км. Од Ибарске магистрале и железничке станице Јошаничка Бања у Биљановцу удаљена је 10 км и до ње води кривудави асфалтни пут (реконструисан и асфалтиран 1988. године). Он је само део пута који кроз Бању води ка истоку према Александровцу и Крушевцу, односно Брусу, Блацу и Прокупљу. У самој Бањи одваја се асфалтни пут за Копаоник који јој омогућује да постане значајан транзитни центар за туристе који посећују Копаоник⁵⁷⁰.

Физичко-географске карактеристике. - Према подацима из приложене геолошке и педолошке карте општине Рашица се види да је непосредна околина Јошаничке Бање изграђена од следећих стена: серпентина, филита, серпентинских шкриљаца и гранодиорита, а од земљишта преовлађују: плитка гајњача и смеђе земљиште на шкриљцу. Долинско дно Јошаничке реке и систем од пет речних тераса (8-15, 25-50, 50-55, 70-75, 95-115 м релативне висине) са простором између њих, сачињавају Јошаничку котлину - 2 км дугу и исто толико широку. Долинско дно Јошаничке реке представља уску алувијалну раван, која се издигне изнад средњег нивоа реке 3-5 м, где где вертикалним одсеком. Она је најшира у центру Бање. Јошаничка Бања има умерено-континенталну климу са извесним одликама жупског поднебља: благе зиме, свежа пролећа, умерено топла лета и јесен тошлију од пролећа. Таква клима је погодна, пре свега, за старије особе и за реконвалесценте, па се у Бањи развија рекреационо-здравствени туризам. Поменута клима, жубор планинских потока, извора и река, шумска пространства и свеж, чист планински ваздух интензивне сунчаности, без алергена и микроба, богат ултраљубичастим зрацима, пружају добре услове за физичку и психичку рекреацију, лечење мршавости, анемије, психичког и физичког замора, алергијских оболења, неурастенија и неуроза⁵⁷¹.

Средња годишња температура ваздуха у Јошаничкој Бањи износи 19,8°C. Њене средње месечне вредности крећу се од -1,3°C (јануар) до 19,8 °C, (јули) тако да је средње годишње колебање температуре ваздуха 21,1 °C. Максимална температура достиже од 34,4 °C, а минимална -22 °C. Просечна годишња количина падавина је 766 mm. Највише падавинских дана има мај 12,8, а најмање септембар 5,5. Ветрови имају малу брзину 4,3 м/сек што је повољно са гледишта бањског лечилишног туризма, јер се такво струјање ваздуха осећа као поветарац. Туристичка сезона у нашим бањама почиње када је средња дневна температура ваздуха 18 °C. Такав период у Јошаничкој Бањи траје 80 дана - од 10. јуна до 28. августа, што је песумњиво кратак период. Али, када су у питављу планински крајеви, какав је управо регион Јошаничке Бање и њене околине, у којима може да се упражњава и излетнички тури-

⁵⁶⁹ Светислав Илић, и. д., 24, 35, 85.

⁵⁷⁰ Душан Дукић, "Клима и воде у Јошаничкој Бањи и њеној околини", *Зборник радова, Одсек за географију Природно-математичког факултета, XVII*, Београд 1980, 43.

⁵⁷¹ Светислав Илић, "Копаоник - будући велики туристички центар СР Србије", 41.

зам, веома је удобан период са температуром од 15 °C који траје 126 дана, од 20. маја до 17. септембра. Несумњиво је да су у том периоду најпогоднији биоклиматски услови и тада Бања има највише посетилаца⁵⁷².

Релативно велика годишња количина падавина, знатна дисецираност рељефа и претежно вододржљиве стене у сливу Јошанице омогућили су формирање њене густе мреже водотока. Јошаница има највећи протицај у мају, а најмањи у октобру. Просечни годишњи протицај за период од 1956. до 1975. године износи 3,21 m³/сек. Јошаница има воду прве класе квалитета у њој и њеним притокама живе поточна пастрмка и младица. У вировима Дренске клисуре ловљени су примерци поточне пастрмке тешке до 1 кг, а младице и до 10 кг⁵⁷³. Јошаничка Бања има повољне природне услове да се развије у центар зимских рекреативних спорова, јер су терени на Копаонику изнад Бање веома повољни за зимске спортиве. Према томе, Јошаничка Бања има повољне природне услове за одмор, рекреацију и лечење. Термална вода Јошаничке Бање је сумпоровита и она лечи већи број болести које су напред наведене у одељку о водама.

Постанак Бање. - Термални извори у Србији побудили су пажњу Римљана. Остаци инсталација из римског периода сведоче о коришћењу термалних извора многих садашњих бања: Врањске Бање, Нишке Бање, Куршумлијске Бање, Луковачке Бање, Новопазарске Бање, Сијерицкесе Бање, Звоначке Бање, Јошаничке Бање, итд.⁵⁷⁴ У српско средњовековно доба бање су биле "света места" која су експлоатисали манастири⁵⁷⁵. Под турском окупацијом бање су већином упазађене, а само оне у близини градова коришћене су као излетишта и места за уживање: Нишка Бања, Врањска Бања, Новопазарска Бања, Овчар Бања, Куршумлијска и друге, док су изузетак чиниле Сокобања, Јошаничка Бања, Рибарска Бања, Куршумлијска Бања и друге⁵⁷⁶. Турци су у Јошаничкој Бањи имали своје хамаме, али не за лечење већ за хигијенске сврхе⁵⁷⁷. Бања се први пут помиње у 16. веку. У списку насеља брвеничке нахије 1533. године помиње се село Мала Бања које је имало 4 домаћинства⁵⁷⁸. Према неким изворима "прво купатило у Јошаничкој Бањи изграђено је у 18. веку, али је више пута проширивано"⁵⁷⁹.

Развој Бање од ослобођења од Турака до првог светског рата. - По ослобођењу од турске окупације Јошаничка Бања је имала 20 домаћинстава⁵⁸⁰. Године 1846. број домаћинстава се повећао на 49, а 1859. године на 69⁵⁸¹. До наглог повећања броја домаћинстава дошло је претежно због тога што су у састав Бање ушла средњовековна села: Вележ, Шутановина и Добрчин. У ослобођеној Србији долази до оживљавања бања и њихове функције, пре свега заузимањем владара и предузимљивошћу државних органа. Почиње

⁵⁷² Душан Дукић, н.д., 43-51.

⁵⁷³ Исто, 51-52.

⁵⁷⁴ Миливоје М. Маћејка, *Клима бања у же Србије*, Српско географско друштво, Посебна издања 63, Београд 1985, б.

⁵⁷⁵ М. Костић, *Генетска класификација термалног у же Србије*, СГД, 1, Београд 1971, 29.

⁵⁷⁶ Миливоје М. Маћејка, н.д., б.

⁵⁷⁷ Југославија - Туристичка енциклопедија, I, Туристичка штампа, Београд 1980, 383.

⁵⁷⁸ Адем Ханџић, н.д., 119.

⁵⁷⁹ Ј. Марковић, *Бање Југославије*, Туристичка штампа, Београд 1980, 143.

⁵⁸⁰ Дефтер из 1833.

⁵⁸¹ Крушевач кроз векове, 151.

се са хемијским анализама термалних извора у Србији⁵⁸². Кнез Милош је у Бањи подигао свој познати конак, а 1835. године довео је из Беча чуvenог балнеолога Хердера и дао му задатак да испита лековита својства јошаничке минералне воде⁵⁸³.

Воде јошаничких извора почeo је касније да детаљно испитује начелник санитета Милошеве Србије др Ерих Линденмајер⁵⁸⁴.

Године 1837. образовано је "крушевачко окруже" са срезовима: крушевачким, козничким, јошаничким и бугармортавским. "Столица" среза јошаничког била је Бања⁵⁸⁵. "Међу тековине овог окруже може се ставити пут од Крушевца на југозапад, преко Жупе и Јошаничке Бање на Рашку. Пут од Козника до Бање просечен је 1873. године"⁵⁸⁶.

По називу среза чије је средиште била Бања временом је добила назив Јошаничка.

У Бањи је 1867. године подигнута зграда за основну школу и те године премештена је школа из Јелакца у Бању⁵⁸⁷. Тако је Бања поред административно-управне добила и школску функцију. Лечилишна функција Бање се споро развијала. Према подацима из 1848. године Бања има само једну зграду са водом, а нема никаквих помоћних зграда за болеснике посетиоце⁵⁸⁸. Са развојем поменутих функција зачињу се и остale централне функције. Године 1868. у насељу је изграђена црква. "Још 1870. године у Бањи је постојала кафана"⁵⁸⁹. У 1886. години у Бањи је подигнута управна зграда за потребе среза јошаничког⁵⁹⁰. Наредне 1887. године укинут је срез јошанички. Поменуте године Бања губи административно-управну функцију коју је имала као српско место. Због тога су се неки службеници иселили из Бање "капетан Анто у Петровац, ћатро Јасини у срез моравски, порезник Весић у срез кознички, а архивар Милленко у Рашку"⁵⁹¹. У овом периоду насеље популационо јача и поред тога што број становника варира од 770 (1874. године) преко 427 (1884. године) до 800 (1895. године)⁵⁹².

Развој Бање између два светска рата. - У овом периоду са продирањем каштиалистичке привреде у Бањи се брже развијају трговинска, лечилишна и угоститељска функција. Године 1921. отворена је трговинска радња а 1928. године пекара. "Већ 1931. године у насељу су постојале 4 трговинске радње које су држали: Андрија Марковић, Петар Марковић, браћа Добричић и Новак Грковић⁵⁹³.

⁵⁸² Милivoје М. Маћека, н.д., 6.

⁵⁸³ Тихомир Р. Борјевић, *125 година основног школства Рашке*, 311.

⁵⁸⁴ Јован Кричковић, Јошаничка Бања - једна легенда једна истина, Ибарске Новине, 1140, 28. VI 1975, Краљево.

⁵⁸⁵ Крушевачки срез високос, 145.

⁵⁸⁶ М. Ђ. Милћевић, н.д., 49.

⁵⁸⁷ Тихомир Р. Борјевић, *Рашка и околина*, 314.

⁵⁸⁸ Крушевачки срез високос, 175.

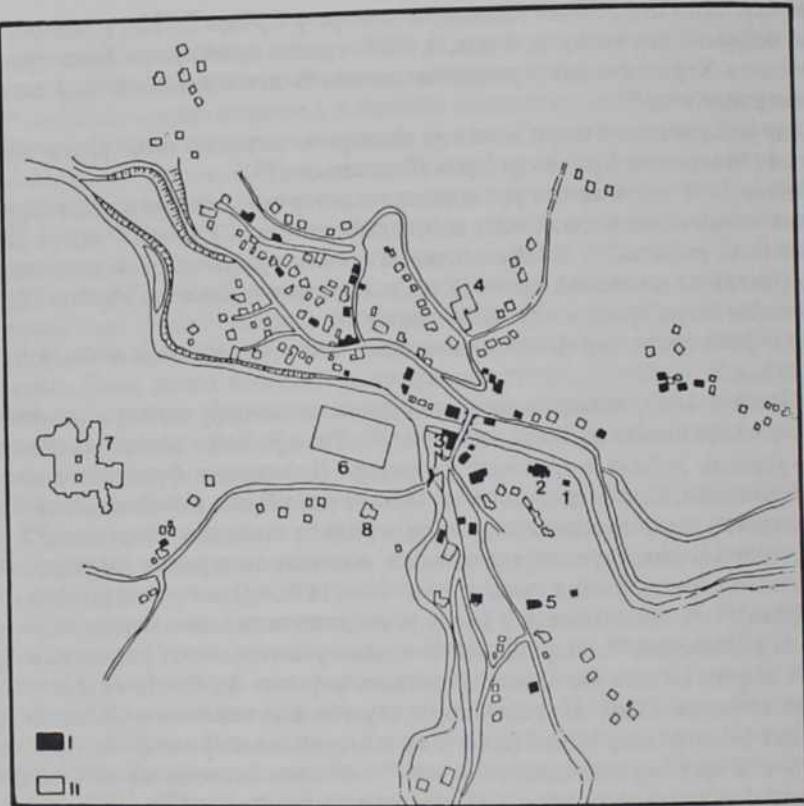
⁵⁸⁹ Тихомир Р. Борјевић, н.д., 272.

⁵⁹⁰ Миодраг Јемуловић и Јовица Јуришић, Основна школа "Копаонички партизански одред у Јошаничкој Бањи 1868-1973.", Слово - Краљево, Јошаничка Бања 1973, 155.

⁵⁹¹ Миодраг Јемуловић и Јовица Јуришић, н.д., 304.

⁵⁹² Државопис Србије, IX (попис 1874) Статистика Краљевине Србије, Београд 1879, 60-61; Државопис Србије, XVI (попис 1884.) Статистика Краљевине Србије, Београд 1889 , 174; Радослав Ј. Павловић, *Поддтар и Гокчаница*, 250.

⁵⁹³ Тихомир Р. Борјевић, н.д., 252.

Карта 17. Територијални развијак Јошаничке Бање

I - до другог светског рата II - после другог светског рата

1. Старо купатило 2. Ново купатило 3. Пансион "Јошаница" и пошта 4. Основна школа 5. Црква 6. Фудбалско игралиште 7. Нови хотел 8. Здравствена станица

У 1935. години изграђено је ново купатило, а бањски комплекс је проширен и уређен⁵⁹⁴. Тада је изграђен парк поред купатила. Ново купатило имало је 4 каде и 2 базена (касније је број базена смањен са 2 на 1, а број када повећан са 4 на 12). "Године 1936. Јошаничка Бања се налазила на списку 13 туристичких места бањског карактера у Србији"⁵⁹⁵. У овом периоду Бања је добила приручну апотеку и повременог лекара који је до 1925. године долазио из Ужица, а потом из Рашке. "Од 1935. до 1939. године у Бањи су постојала два препрдавица дувана"⁵⁹⁶. Пред други светски рат у Бањи су постојале 3 кафана: Петра Марковића, Бранимира Курсулића и Јездимира Ђукића (у којој сада ради пансион "Јошаница") која је издавала собе за преноћи-

⁵⁹⁴ Ј. Марковић, н.д., 143.

⁵⁹⁵ Милivoје М. Маћека, н.д., 8.

⁵⁹⁶ Тихомир Р. Ђорђевић, н.д., 254.

ште. Собе за преноћиште издавали су још вила "Пришин" (власништво Вукашина Пришића) и управа Бање (шест малих соба). Пред крај овог периода "године 1939. Бања је имала 5.987 ноћења туриста"⁵⁹⁷. У међуратном периоду Бања добија и занатску функцију (јер се поред пекарског јавио још поткивачки и зидарски занат) и саобраћајну функцију са отварањем поште. Број становника у овом периоду повећао се са 410 (1921. године) на 747 (1931. године)⁵⁹⁸.

Развој Бање после другог светског рата. - У овом периоду Бања се споро развија због малих улагања у развој угоститељства и туризма. Смештајни капацитети у Бањи су мали, износе укупно 303 лежаја. Од тога у друштвеној власништву 63 лежаја, 29 у пансиону "Јошаница" и 34 у бунгаловима (са помоћним лежајевима 68) који су купљени 1975. године. Самоуправна интересна заједница пензионог и инвалидског осигурања СР Србије из Београда почела је 1978. године да гради у Бањи центар за превенцију, лечење и рехабилитацију неуролошких, постоперационих, постреуматолошких и неуролошких болести. Комфорни стационар хотелског типа са 170 лежаја и базеном за купање⁵⁹⁹.

Подаци у табели 70. показују да је од 1960. до 1983. године укупан број посетилаца био у порасту, а укупан број ноћења туриста у паду због смањења броја осигураника који о трошку социјалног осигурања одлазе на бањско лечење. Промет туриста у Бањи је искључиво везан за терапеутска својства термоминералних извора. У периоду од 1957. до 1967. године Јошаничка Бања је била по туристичком промету међу последњим у Србији⁶⁰⁰. Највише посетилаца долази у ову бању из Републике Србије (Војводине, Београда и са подручја региона Краљево). У овом периоду постепено су се развијале трговина и занатство. У 1969. години у насељу је било 4 трговинске радње. У 1989. години трговинску функцију вршили су 6 трговинских радњи (1 текстила, 3 мешовите robe, 1 прехранбених производа и 1 киоск за продају штампе), откупна станица пољопривредних производа и пијаца (петдесет) која је отворена почетком шездесетих година. У Бањи је 1965. године било 8 занатлија (2 пекара, 1 столар, 1 кројач, 1 поткивач, 1 каменорезац, 1 обућар и 1 колар). У 1989. години занатску функцију у насељу вршили су: 2 самосталне занатске радње (1 каменорезачка и 1 берберско-фризерска) и 7 занатлија који су уз главно запошњавање обављали занатске услуге (1 ковач, 1 поткивач, 1 кројач, 3 столара и 1 стругар за услужно резање грађе). Бања има и саобраћајну функцију коју врши пошта са телефонском централом и аутобуско стајалиште.

Од привредних функција Бања има још и пољопривредну функцију коју врше рурални делови насеља (Шутановина, Вележ, Палешица, Алексићи, Марићи и Чомаге). Бања има велики атар насеља 3560,95 хектара. Структура земљишног фонда (1983. године) показује да од укупне површине насеља на шуме долази 52,12%, ливаде и паšњаке 33,78% (на паšњаке 17,07%, а на

⁵⁹⁷ Развој Јошаничке Бање као туристичког места, Институт за проучавање туризма, студија 10, Београд 1971, 40.

⁵⁹⁸ Благомирка Лазаревић, н.д., 17.

⁵⁹⁹ Светислав Илић, н.д., 52-57.

⁶⁰⁰ Живадин Јовићић, н.д., 88.

ливаде 16,71%), њиве и вртove 6,92%, воћњаке 4,34%, а на неплодно земљиште 2,75% (42).

Табела 70

Туристички промет у Јошаничкој Бањи у периоду од 1960. до 1983. године⁶⁰¹

година	Број посетилаца		Број ноћења			
	домаћи	страни	свега	домаћи	страни	свега
1960	1235	15	1250	12907	18	12925
1961	1167	6	1173	16480	34	16514
1962	1090	4	1094	15753	8	15761
1963	1084	-	1084	9175	-	9175
1964	1056	-	1056	8791	-	8791
1965	824	-	824	7653	-	7653
1966	697	-	697	6929	-	6929
1967	997	6	1003	6878	6	6884
1968	563	-	563	5210	-	5210
1969	974	8	982	8783	6	8789
1970	1469	1	1470	11521	1	11522
1971	1184	-	1184	11780	-	11780
1972	1442	9	1451	13664	16	13680
1973	1507	2	1509	12351	2	12353
1974	1421	2	1423	11745	2	11747
1975	1620	15	1635	12965	23	12988
1976	1865	36	1901	10737	47	10784
1977	2183	44	2227	11033	64	11097
1978	2031	41	2072	8417	48	8465
1979	2370	41	2411	12608	49	12657
1980	1906	51	1957	10645	63	10708
1981	2241	99	2340	14754	113	14867
1982	2076	19	2095	9782	58	9840
1983	1917	29	1946	8729	39	8768

Према подацима из 1986. године ограничне површине се пајвише користе за гајење житарица (шпенице, јечма и ражи), поврћа (кромпира, пасуља и лука) и сточног крмног биља⁶⁰². Под утицајем послератног развоја урбаног дела Бање и запошљавања ван газдинства настале су промене у пролјопривреди. Учење пољопривредног становништва у укупном становништву смањено је са 85% (1953. године) на 32% (1981. године). Постепено се уводи механизација. У насељу је 1981. године било 16 трактора. У периоду од 1960. до 1981. године смањен је број говеда са 592 на 509 и оваца са 3.554 на 2.221, а повећан је број свиња са 725 на 1.035, одрасле живине са 863 на 2.400 и кошица пчела са 106 на 133⁶⁰³. У периоду од 1960. до 1986. године повећао се број стабала воћа јабука са 3.196 на 6.500, шљива са 17.025 на 2.400, крушака са 424 на 900, трешња са 450 на 806, вишња са 34 на 100, а смањио се број стабала ораха са 844 на 600 и трешња са 608 на 450 стабала⁶⁰⁴. У Бањи је постојала Земљорадничка задруга од 1945. године до 1965. године када је припојена Земљорадничкој задрузи у Баљевцу. Земљорадничка задруга по-

⁶⁰¹ Исто, 95, 121, 54, 267, 56.

⁶⁰² Подаци добијени у одељењу Републичког завода за статистику у Краљеву.

⁶⁰³ Попис индивидуалних пољопривредних газдинстава 1960. године; Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године.

⁶⁰⁴ Попис индивидуалних пољопривредних газдинстава 1960. године.

дигла је у Бањи стаклену башту на површини од 500 м² у којој су се захваљујући топлој води и стручном гајењу, добијале веће количине поврћа, чак и зими: зрео парадајз бран је у фебруару. Башта је била узводно од тоших извора, стога се вода избацивала мотором⁶⁰⁵. Башта је престала да ради 1966. године када је укинута због нерентабилности.

Јошаничка бања има и непривредне функције: административно-управну функцију коју врши месна канцеларија; школску функцију коју врши осмогодишња школа. До 1960. године у Бањи је радила шесторазредна основна школа која је после прерасла у осмогодишњу школу; здравствену функцију која се постепено развијала. Године 1956. Бања је добила сталног лекара др М. Миленовића, а 1960. године отворена је здравствена станица⁶⁰⁶. У здравственој станици ради зубни лекар и лекар опште праксе. Поред здравствене станице, здравствену функцију врши данас још бањско купатило и апотека која је отворена 1981. године; културно-просветну функцију врши библиотека која је отворена 1966. године као одељење матичне библиотеке из Рашке⁶⁰⁷; спортску функцију врши фудбалски клуб "Гранит".

Развој привредних и непривредних функција условио је досељавање становништва, стамбену изградњу и територијално ширење насеља које се може видети из плана територијалног развитка насеља. У периоду од 1948. до 1981. године број становника у Бањи (у урбанизованом и руралном делу) повећао се са 1.175 на 1.366 за 191 (16%) што просечно годишње износи 5,7 становника. У урбанизованом делу Бање број становника се повећао више, а у руралном мање. Послератни развој Бање (урбанизованог и руралног дела) може се донекле сагледати из броја изграђених станови. Године 1981. у Бањи је било 377 станови. Од тога броја у послератном периоду изграђено је 243 (55%). У периоду од 1946. до 1960. године изграђено је 56 станови што просечно годишње износи 4 стана. Од 1961. до 1970. године изграђено је 153 стана што просечно годишње износи 17 станови, а од 1971. до 1981. године изграђено је 94 стана што просечно годишње износи 9,4 стана. У урбанизованом делу Бање 1981. године било је 56 станови за одмор и рекреацију који су изграђени после рата (до 1960. године 8 станови, од 1961. до 1970. године 30 станови, после 1970. године 18 станови) а у изградњи је било 54 станови⁶⁰⁸.

Поред стамбених зграда, у овом периоду изграђен је известан број зграда за потребе: школства (зграда осмогодишње школе 1964. године) задругарства (управна зграда Земљорадничке задруге са магацином; здравства (почетком шездесетих година управа Бање подигла је 2 мале зграде са по 4 лежаја и 2 мале зграде, са по 2 лежаја за смештај болесника, а 1986. године подигнута је зграда здравствене станице).

Упоредо са стамбеном изградњом и територијалним ширењем урбанизованог дела насеља решавани су и комунални проблеми. Године 1954. у центру насеља на месту дрвеног моста на Јошаници изграђен је бетонски мост. Насеље је електрифицирано 1962. године. Године 1958. урбани део насеља је добио воду за пиће (2,5 л/сек) са огранака Копаоника (Кокоровца) са удаље-

⁶⁰⁵ Милорад Васовић, н.д., 255.

⁶⁰⁶ Тихомир Р. Ђорђевић, н.д., 568.

⁶⁰⁷ Исто, 575.

⁶⁰⁸ Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године.

ности од 3,5 км. Године 1968. асфалтирана је улица Филипа Прибаковића (главна улица) и стазе у парку, а 1976. године асфалтирана је улица Вука Караџића. Убрзана изградња урбаног дела насеља паметнула је потребу израде урбанистичких планова и њихову повремену измену. Генерални урбанистички план донет је 1966. године, а други 1977. године. Сада је у току израда новог урбанистичког плана. До 1981. године Бања је била сеоско насеље са специфичном функцијом (бањском). Од 1981. године, по правном критеријуму који је уведен приликом последњег пописа, Бања се налази у списку градских насеља у Србији. "Јошаничка Бања се означава као копаоничка за разлику од Сокобањске Јошаничке Бање"⁶⁰⁹.

⁶⁰⁹ Јован Ђ. Марковић, *Бање Југославије*, Туристичка штампа, Београд 1980, 141.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Привредни развој је главни генератор демографских и урбанигеографских промена које су у његовој функцији, па одређеном подручју, у сваком датом периоду друштвено-историјског развитка. Те промене на подручју општине Рашица су разматране у појединачним поглављима овог рада, а у закључним разматрањима потребно се укратко на њих осврнути.

За механичко кретање становништва (миграције) од аустро-турских ратова до другог светског рата карактеристично је следеће:

- Да се ово подручје налазило на путу метанастазичких струја са Косова, Метохије, Црне Горе, Херцеговине, Ибарског Колашина, новопазарског краја и сјеничко-пештерске висоравни, да је било етапио миграционо подручје и да је сваком већем досељавању претходило исељавање (пражњење) и да је то досељавање било у функцији привредног развоја.

- Да су удаљено-јенидбене миграције (долажење на мираз) биле у функцији привредног развоја, јер се том врстом локалних миграција решавао проблем недостатка радне снаге у једном броју сеоских домаћинстава.

- Да је миграција становништва са веће на мању надморску висину била условљена јачањем земљорадње над сточарством и да је била у функцији развоја земљорадње.

- Да је појава миграција село-град условљена развојем непољопривредних делатности у варошици Рашици и да је била у њиховој функцији.

- Да су повремене миграције становништва, као и сталне миграције становништва, биле у узрочно-последичној вези са развојем привреде. Сезонско кретање сточара било је условљено полуводомадским начином сточарења и било је у његовој функцији. Миграције становништва везане за кирицилук и рабацилук условљене су развојем трговине и кириџијског и рабацијског саобраћаја и биле су у њиховој функцији. Са куповином земље од стране штапнишца на мањој надморској висини јавиле су се сезонске миграције становништва које су биле условљене јачањем земљорадње над сточарством и биле су у функцији развоја земљорадње. Миграције становништва у варошицу Рашику за време пазарног дана, пролећног и јесенег ващара биле су

условљене развојем трговине у варошици и биле су у функцији развоја трговине.

За миграциону кретања становништва после другог светског рата карактеристично је следеће:

- Да се правци миграционих кретања становништва преко овог подручја поклашају са ранијим правцима метанастазичких струја што још више потврђује законитости под којима се одвијају вековне миграције становништва на овом подручју. Функцију етапне миграционе станице немају више сеоска насеља већ градска и приградска насеља. У овом периоду ослабио је утицај метанастазичких струја из Црне Горе и са сјеничко-пештерске висоравни, на порекло и композицију становништва овог подручја, а порастао је утицај метанастазичке струје са подручја Косова и Метохије и даље је остао значајан утицај метанастазичке струје из новопазарског краја.

- Од 1941. до 1981. године на ово подручје досељено је 4.449 становника. Највећи број досељеника је из других општина централне Србије 2.701 (највише са подручја суседне општине Нови Пазар одакле је после рата досељено 170 домаћинстава) и са подручја Косова и Метохије 1.206 становника (највише са подручја суседне општине Лепосавић са чијег подручја је после рата досељено 228 домаћинстава). Ове имиграције условљене су послератним привредним развојем овог подручја и биле су у функцији његовог привредног развоја. Усељавању становништва на ово подручје претходило је исељавање становника са овог подручја.

- У послератном периоду са овог подручја се иселило 2.443 домаћинства (највише у Западно Поморавље 40,24%, Шумадију са Београдом 32,05%, Војводину 7,45% и Велико Поморавље 5,28%). Узроци исељавања становништва са овог подручја, које је привредно недовољно развијено, су ограничена могућности за запошљавање, већи лични дохоци у развијеним подручјима, бољи услови за школовање и запошљавање деце, аграрна пренасељеност и мали дохоци у пољопривреди. Ове емиграције су у функцији привредног развоја привредно развијенијих крајева и подручја у које се одселило становништво са овог подручја.

- Због интензивне миграције село-град удаљено-женидбене миграције (долажење на мираз) су мање бројне, а миграције девојака због удаје поред некадашњег локалног карактера добиле су и карактер смиграције становништва са овог подручја. До тога је дошло због удаје девојака са овог подручја ван њега у места школовања и у места у којима су запослени младићи са овог подручја.

- Миграције село-град су главни унутрашњи облик пресељавања становништва. Оне су условљене брзим развојем непољопривредних делатности у градским насељима и другим радним центрима и у функцији су развоја тих делатности. У оквиру ове миграције у имиграционе центре на подручју општине Рашка досељено је 1.891 домаћинство (у Рашку и њена приградска насеља 1.499 или 79,27%, Бањевац и његова приградска насеља 286 домаћинства или 15,12%, Јошаничку Бању 37 домаћинстава или 1,96%, Брвеник насеље 31 или 1,64% и Рудницу 38 или 2,01% домаћинстава). Највише досељеника је са подручја општине Рашка 479 или 78,21%. Мањи број досељеника је са подручја суседних општина (са подручја општине Лепосавић 228 или 12,06% и са подручја Нови Пазар 141 или 7,46% домаћинстава).

- Миграције становништва са веће на мању надморску висину јављају се у послератном периоду са јачањем непољопривредних делатности над пољопривредним и са повећањем броја запослених радника из села ван пољопривреде. Домаћинства сељака радника започела су миграцију из забитих делова атара села са веће на мању надморску висину, ближе путу и поред пута да би били ближе радном месту које се налази у граду. Ове миграције у којима је учествовало 441 домаћинство су у функцији развоја непољопривредних делатности.

- Повратне миграције у овом као и у претходном периоду јављају се као пратећа појава неких емиграција.

- Послератни привредни развој на овом подручју и промене у привредној структури условили су промене у повременим миграцијама које су у функцији привредног развоја. Неки видови повремених миграција становништва су ишчезли (кирицилук и рабацилук), неки су почели да ишчезавају (сезонско кретање сточара у коме је 1984. године учествовало само 186 становника), неки су мањег обима (сезонско кретање брђана и планинаца на мању надморску висину ради обраде земље у Жупи 1986. године учествовало је само 284 становника), неки су постали обимнији и интензивнији (миграције везане за одржавање вашара у Рашци у којима учествује од 15.000 до 23.000 становника), а јавили су се и нови видови повремених миграција: одлажење на сезонски рад у Војводину у коме је 1978. године учествовало 80 становника; сезонско кретање радне снаге из града у село за време викенда у коме је 1986. године учествовало 1.446 становника; миграција радне снаге на привремени рад у иностранству у којима је 1981. године учествовало 278 радника и туристичка миграционна кретања у којима је 1986. године учествовало 57.665 становника.

- Дневне миграције становништва су значајан вид миграционих кретања становништва, јер у њима је 1985. године учествовало 6.428 миграната (1.267 или 58,69% ученика и 4.261 или 54,39% радника). Мањи број дневних миграција радника долази са подручја суседних општина: Лепосавић 102, Нови Пазар 89 и Краљево 18. Дневне миграције радника су у узрочно-последичној вези са развојем непољопривредних делатности на овом подручју у послератном периоду и у њиховој су функцији.

За природно кретање становништва карактеристично је следеће:

- Све до 1954. године ово подручје је било претежно аграрно и имало је релативно високу стопу природног прираштаја (породицу са већим бројем деце) која је била у функцији развоја пољопривреде (од 1863. до 1954. године у демографском рејону Ибар, коме је припадало и ово подручје, природни прираштај је повећан са 10,9% на 15,8%).

- После 1954. године на подручју општине Рашка са брзим развојем непољопривредних делатности (са све већим запошљавањем ван газдинства) престала је потреба за високим природним прираштајем. У периоду од 1961. до 1981. године смањена је стопа наталитета са 17,3% на 13,6%, а повећана је стопа морталитета са 7,5% на 8,1% што је условило пад стопе природног прираштаја са 9,8% на 5,5%.

- Ако се посматра природни прираштај на подручју општине Рашка по насељима види се да постоји негативна тенденција у природном кретању

становништва, јер биолошком депопулацијом 1971. године било је захваћено 18 (29,5%) насеља, а 1981. године 27 (44,26%) насеља.

За укупно кретање становништва је карактеристичко следеће:

- У периоду од 1948. до 1981. године ово подручје споро популационо јача, јер се укупан број становника повећао са 25.837 на 29.475 (14,09%), апсолутни просечни годишњи пораст је 11,2 становника, а просечна годишња стопа пораста је 3,90%, што је знатно испод просечне годишње стопе пораста становништва у Централној Србији (9,6%). Измене у кретању укупног броја становника на овом подручју у послератном периоду биле су под утицајем обе његове компоненте. Природна компонента је имала позитиван утицај који је слабио, а миграциони негативан (негативан миграциони салдо у периоду од 1961. до 1971. године износи -2.557, а у периоду од 1971. до 1981. године - 1.821 становник).

- Ако се посматра кретање укупног броја становника по насељима у периоду од 1948. до 1981. године може се запазити да од укупног броја насеља, која су постојала у том периоду (60), број становника је смањен у 41 (68,3%), повећан у 18 (30%), а остао исти у 1 (1,7%) насељу. Што значи да се процес депопулације сеоских насеља на овом подручју налази у пуном замаху што је последица интензивне миграције село-град. Највеће смањење броја становника преко 40% има 8 насеља (већину њих чине села која су имала лоше саобраћајне везе са градом); Покрвеник (54,8%, Плавково (50,26%), Кућане (48,83%), Курићи (46,97%), Поцесје (46,36%), Семетеш (43,63%) и Биниће (41,66%). Највећи процентуални пораст становништва имају градска и приградска насеља у долини Ибра (у микрорејону који је дуг 20 km и који захвата узани појас поред Ибарске магистрале од Супња до Биљановца): Супње (приградско насеље Рашке) 570,43%, Рашка 272,70%, Биљановац (приградско насеље Баљевца) 98,82%, Варево (приградско насеље Рашке), 86,87% Брвеник насеље 67,46% и Баљевац 53,65%. Овакво укупно кретање становништва по насељима у поменутом периоду било је условљено развојем непољопривредних делатности и било је у њиховој функцији.

На порекло и композицију становништва на подручју општине Рашка највећи утицај имале су метанастазичке струје. Највећи број домаћинстава је пореклом:

- Са подручја Црне Горе 47,47% (највише од Куча и Васојевића).
- Са подручја Косова и Метохије 14,59% (највише са подручја суседне општине Лепосавић и из Метохије).
- Од Новог Пазара (из новопазарског краја) 7,62%.
- Са подручја Босне и Херцеговине 5,17% (највише из Херцеговине).

Структуре становништва у послератном периоду изложене су сталним променама. Полна структура била је знатно поремећена у току рата али је процес смиривања у току. Процес старења становништва постао је веома изражен. Према индексу старења 1981. године младо становништво имало је градска насеља, а остала насеља и општина Рашка имали су старо становништво. Од укупног броја насеља, младо становништво има 10 (16,40%) насеља: Супње, Рашка, Брвеник Насеље, Варево, Боће, Војмиловићи, Зарево, Биљановац, Семетеш и Драганићи, а старо становништво 51 (83,60%).

насеље. Старење становништва негативна је демографска појава која није у функцији развоја привреде.

Промене у економској структури становништва условљене су послератним привредним развојем. У периоду од 1953. до 1981. године на подручју општине Рашка смањена је стопа активних лица са 53,42% на 44,51%, а повећана је стопа издржаваних лица са 45,73% на 47,79% и лица са личним приходима од 0,85% на 7,70%. У истом периоду смањено је учешће пољопривредног становништва у укупном становништву са 72% на 20% и учешће активног пољопривредног становништва у укупном становништву са 71% на 32%. У периоду од 1953. до 1971. године економска структура активног становништва показује све значајније промене у корист секундарног и терцијарног сектора (смањен је проценат активног становништва у примарном сектору са 78,37% на 62,31%, а повећан је проценат активног становништва у секундарном сектору са 9,39% на 20,43% и у терцијарном сектору са 8,00% на 15,82%). Наведене промене у економској структури становништва су условљене развојем непољопривредних делатности и биле су у њиховој функцији.

Мере које су у послератном периоду предузете на подручју општине Рашка у правцу отклањања неписмености и подизању образовног нивоа становништва даље су видне резултате. У периоду од 1961. до 1981. године проценат неписмених становника смањен је са 34,38% на 18%. У истом периоду повећао се број становника са завршеном основном школом са 3,49% на 15,57%, са средњом школом са 2,73% на 20,47%, са вишом школом са 0,29% на 1,93% и са завршеном високом школом са 0,27% на 1,60%. Наведене промене у образовној структури условљене су друштвеним и привредним развојем и биле су у функцији привредног развоја.

И поред тога што на подручју општине Рашка, према подацима из 1981. године, живе представници 18 националности становништво овог подручја је национално хомогено, јер највећи део становништва чине Срби 97,65%. На припаднике осталих националности отпада 2,35% становништва (међу њима су најзаступљенији Црногорци 0,74%, мусимани 0,19%, Македонци 0,18% и Хрвати 0,11%).

У размештају становништва на овом подручју у послератном периоду настале су следеће промене:

- Пресељавање становништва из висинске зоне изнад 500 м н.в. у висинску зону до 500 м н.в. У периоду од 1953. до 1981. године проценат становништва који живи у висинској зони до 500 м н.в. повећао се са 29,43% на 41,70%.

- Смањена је аграрна густина насељености. У периоду од 1961. до 1981. године број пољопривредног становништва на 1 км² пољопривредне површине смањен је са 50,9 на 17,6, а број пољопривредног становништва на 1 км² оранице површине смањен је са 233 на 84,4.

- Смањена је општа густина насељености на већој, а повећана на мањој надморској висини.

- Настало је пресељавање становништва ближе општинском центру. На удаљености до 14 км од општинског центра 1961. године живело је 61,7% становништва, а 1981. године 70,2%.

Наведене промене у размештају становништва условљене су послератним развојем непољопривредних делатности и у функцији су њиховог развоја.

Код домаћинства на овом подручју у послератном периоду настале су следеће промене:

- Бржи пораст броја домаћинства од броја становника (у периоду од 1948. до 1981. године број домаћинства повећан је за 78,38%, а број становника за 14,09%).

- Повећање удела малих домаћинства до 4 члана, а смањење удела домаћинства са већим бројем чланова.

- Смањење просечне величине домаћинства са 5,2 (1961. године) на 3,6 (1981. године).

- У периоду од 1961. до 1981. године смањен је број домаћинства са изврсна прихода од пољопривреде (са 34,61% на 25,37%) и са мешовитим изврсна прихода са (39,94% на 33,10%), а порастао је број домаћинства са изврсна прихода од непољопривреде (са 25,45% на 41,53%). Наведене промене код домаћинства су условљене развојем непољопривредних делатности и у функцији су њиховог развоја.

Под утицајем брзог послератног развоја непољопривредних делатности на овом подручју, настале су значајне урбano-географске промене код једног броја насеља које су у функцији развоја непољопривредних делатности:

- Повећао се број насеља јер су створена два нова насеља Копаоник и Брвеник насеље.

- Смањио се број сеоских насеља, јер су два села (Баљевац и Јошаничка Бања) трансформисана у градска насеља, а 14 села у насеља мешовитог типа.

- У приградским насељима Рашке, Супњу и Вареву изграђени су урбани делови насеља.

- У атару копаоничког села Лисине изграђено је викенд насеље Саставци.

- У два села изграђене су рударске стамбене колоније. Стамбена колонија рудника "Бела Стена" изграђена је у атару села Побрђа, а стамбена колонија рудника "Корлаће" изграђена је у Корлаћу поред рудника (ова колонија је расељена у периоду од 1967. до 1973. године због великог степена загађености ваздуха азбестном прашином из оближње сепарације рудника).

- У једном броју села поред саобраћајнице (пута, пруге и железничке станице) изграђени су нови делови села (крајеви) под утицајем миграције становништва са већим мању надморску висину према саобраћајници. Нови делови села изграђени су у следећим: Казновићу, Вареву, Беочима, Белој Стени и Побрђу поред Ибарске магистрале, Жерађу (Доње Жерађе), Пискањи (Доњи Прибој) и Биљановцу поред пута Биљановац - Јошаничка Бања, у руралном делу Јошаничке Бање Вележу поред пута Јошаничка Бања - Копаоник, Раковицу (Доње Дрење) и Клуџи у Црној Глаји поред пута Јошаничка Бања - Александровац, Кућану, Носолину, Пинњаждолу у Вртина-ма и Драганићу поред пута Рашка - Нови Пазар, Шипачини поред пута Рудница - Копаоник, Брвенику насељу и Биљановцу поред железничке станице и Ибарске магистрале, Рватима поред сеоског пута и железничке постаје, Пискањи и Корлаћу близу железничке постаје у Пискањи и моста на Ибрау.

и у Пискањи близу Ибарске магистрале и железничке станице у Биљановцу.

- Због померања насеља према Ибарској магистрали дошло је до спајања делова Беле Стene и Побрђа са Баљевцом и делова Варева са Рашком.

- Због померања села према путу дошло је до пражњења ембрионалног језгра тих села. То је нарочито изражено у Курићу, Пискањи, Вареву, Кућани, Жерађу и Дрању у Раковцу.

- У једном броју села се развијају непољопривредне функције. Са отварањем рудника у Корлаћу, Бадњу и Градцу та села су добила рударску функцију. Нека села су ту функцију имала једно време па су је изгубила (Трнава, Бела Стена, Лисина и Копаоник) због тога што су рудници у њима затворени. Са развојем непољопривредних функција (школске, трговинске, угостиteljske, административно-управне, здравствене итд.) у селима центрима месних заједница (Градцу, Брвенику Насељу, Трнави, Рудници, Милатковићу, Гњилици, Ковачима, Радошићу, Брвеници, Беоцима, Рватима и Копаонику) та села су добила неке централне функције у односу на друга села (што се види из карте која носи назив месне заједнице и функције насеља).

Да би се зауставила негативна кретања у развоју становништва и насеља (смириле миграције село-град, зауставило демографско пражњење и одумирање села, мора се предузети више мера међу којима треба истаћи:

- Унапређење пољопривредне производње, нарочито сточарске производње (производње меса, млека и млечних производа), јагодичастог воћа, јабука, шљива, кромпира, а у Јошаничкој Бањи развити производњу цвећа и поврћа уз коришћење топле минералне воде.

- Организовати ширу мрежу за откуп пољопривредних производа.

- Обезбедити онима који остану на селу да на кредит набаве потребну механизацију.

- У центрима месних заједница треба отварати мање производне капаците из области индустрије, рударства, домаће радиности и мале привреде.

- Даљи развој туризма на Копаонику треба ослањати на домаћу радиност, малу привреду, сеоски туризам и развој бањског туризма у Јошаничкој Бањи.

- Потребно је извршити саобраћајно повезивање села са њиховим центрима, односно са центром општине. У том циљу треба изградити више локалних путева. Тако на пример треба повезати Црну Главу са Јошаничком Бањом (са изградњом пута од Црне Главе до Клупаца), Покрвеник са Биљановцем, Гладнице са Градцом (са изградњом пута до Крушевице), Биочин и Лукова са Гњилицом, Плавково са Ибарском магистралом, Орахово са новим асфалтним путем Рашка - Нови Пазар итд. Потребно је изградити телефонску мрежу на подручју месних заједница које још немају телефоне (Радошиће, Ковачи, Гњилица и Градац).

- На нивоу центара месних заједница и већих села треба обезбедити трговинске и занатске радње за задовољење свакодневних потреба становништва.

- Задружне домове оспособити (где то још није учинено) за културно-забавни живот младих, а у центрима месних заједница где нема таквих домова потребно је изградити потребне објекте за ту намену.

- Један број села која се налазе у близини Рашке (Рвати, Казновиће, Кућане и Драганићи) треба прикључити на градски водовод (када његов капацитет буде то дозвољавао) и тако решити водоснабдевање у тим селима.

- Стимулисати дневне мигранте ради снаге да остану на селу (давањем кредита за индивидуалну стамбену изградњу и организовањем бесплатног превоза до радног места од стране предузећа).

- Да би се спречила стихијност у развоју нових делова једног броја села (која се померају према саобраћајницама) и заштитиле обрадиве површине од нерационалног коришћења, потребно је плански регулисати њихов развој у следећим селима: Кућану, Драганићу, Курићу, Пискањи, Корлаћу и Казновићу.

- Катастарску општину Баљевац треба проширити на делове насеља Беле Стene и Побрђа који су дуж Ибарске магистрале срасли са Баљевцом и чине једну урбану целину.

Даљи развој становништва и насеља на подручју општине Рашка биће у узрочно-последичној вези са даљим привредним развојем општине и Републике Србије. Ова општина је до 1990. године, као подручје погођено земљотресом, била уврштена у први круг приоритета у политици подстицања бржег развоја привредно недовољно развијених подручја Републике. Према Дугорочном друштвеном плану општине Рашка од 1986. до 2000. године очекује се да ће општина Рашка до 1990. године да изађе из круга недовољно привредно развијених и да ће даљи развој до 2000. године ослањати прећко на сопствене снаге. То захтева већи степен укупне организованости, јаче интеграционе процесе са привредом и другим подручјима СР Србије и радикалније промене у ефикасности друштвених средстава.

У средишту дугорочне развојне оријентације треба да буде даљи развој екстрактивног и прерађивачког индустријског комплекса (експлоатација металичних и неметаличних сировина, металопрерада и дрвноиндустријски комплекс), динамизирање развоја агрокомплекса, даљи развој туристичко-рекреативних капацитета, подстицање развоја мале привреде и услужних делатности. Основни правци развоја пољопривреде определjeni су композицијом природних услова и ресурса који упућују на потребу унапређења воћарства и сточарства, а правци и програмска оријентација дугорочног развоја туризма и угоститељства базираје се на разноврсним изузетно повољним природним условима⁶¹⁰.

⁶¹⁰ Дугорочни друштвени план општине Рашка за период од 1986. до 2000. године, СО Рашка, Рашка 1985, 1-25.

POPULATION AND SETTLEMENTS OF THE RAŠKA'S COMMUNITY

FUNCTIONING IN ECONOMIC DEVELOPMENTS

Summary

Economic development is certainly the main driving force of demographic and urban geographical changes that are its function in a certain area and in certain period of socially historical development.

Characteristics of MECHANICAL MOVING OF POPULATION MIGRATION in the period between Austrian-Turkish wars and The Second World War are these:

This area was on the way of migration currents from Kosovo, Metohija, Montenegro, Hercegovina, Ibarski Kolašin, the area around Novi Pazar and The Sjenica Peštar plateau.

It was a phased migration area and each larger immigration was preceded by emigration.

The migration from the higher to the lower height above the sea level was conditioned by strengthening of agriculture in comparison with cattle raising, and the migration from villages to towns was conditioned by development of non agricultural activities in the town of Raška.

Periodic and permanent migrations of population were the cause and effect of economic development. Seasonal migration of cattle raisers was in connection with semi-nomadic way of raising cattle. Migrations that are connected with activities of hired coachmen and workmen were conditioned with the development of trade and traffic of hired coachmen and workmen.

Seasonal migrations appeared because of the people from the mountains who bought land on the lower height above the sea. Moving of peasants to the town of Raška on market days and during the spring and autumn fair was enlarged with the development of trade in the town.

Characteristics of migration after the Second World War are these:

Directions of migrations across this area are the same as previous directions of migration currents, and this confirms even more all the necessities that had been the cause of migrations in this area for centuries. The function of phased migration stop did not belong to rural settlements any more, but to the urban areas and suburbs.

The influence of migration currents from Montenegro and Peštar plateau weakened in this period, and the influence of migration current from Kosovo

and Metohija strengthened and the important current from the area around Novi Pazar was left.

There were less marriage migrations, visiting because of the dowry, and the migrations of girls because of getting married were not only of local character, but they had the character of emigration of population from this area, and in this way the migration from villages to towns became more intensive.

Migrations from villages to towns are the main inner way of moving of the population. They are conditioned by rapid development of non agricultural activities in urban areas and other working centres.

Migrations of population from higher to lower height above the sea level appeared in post war period with strengthening non agricultural activities and with employment of a number of workmen from villages in non-agricultural jobs. Households of peasants' workmen move to places near the road in order to get to their jobs on time.

Return migrations appear in this period as well as in the previous periods and they follow some emigrations.

Post war economic development in this area and some changes in economic structure conditioned some changes in periodical migrations. Some aspects of periodical migrations of population disappeared the work of hired coachmen and workmen, some just started to disappear seasonal moving of cattle raisers, only 186 inhabitants took part in 1984, some of them are smaller in size seasonal moving of people from mountains to lower height above the sea level because of tilling the soil, some of them became bigger in size and more intensive migrations connected with fairs in Raška in which between 15.000 and 23.000 take part., and some new aspects of periodical migrations also appeared, such as going to seasonal work and going to temporary work abroad.

Daily migrations are the important aspect of migrations of the population. A small number of daily migrants' workers come from adjoining communities Leposavić, Novi Pazar and Kraljevo.

Characteristics of natural moving of population are these:

Until 1954 this area was mainly agrarian and there was a rather high birth rate.

After 1954 in the area of Raška's community with the rapid development of non agricultural activities with more people employed outside their households, the need for high birth rate did not exist any more.

In the period between 1961 and 1981 birth rate was lowered from 17,3‰ to 13,6‰ and mortality rate was higher, from 7,5‰ to 8,1‰, and conditioned lowering birth rate.

The total migration of the population is characterized by slow population strengthening, because the total number of inhabitants was enlarged from 25.837 to 29.475 (14,9%).

The origin and population of the community of Raška were influenced by migration currents. The origins of most households are from:

Montenegro 47,7% (the most people are from families Kuči and Vasojevići)

Kosovo and Metohija 14,59% (most of the families are from the adjoining community of Leposavić and from Metohija,

Novi Pazar (from the area around the town) 7,62%,

From the area of Bosnia and Hercegovina, 5,17% (most of the people are from Hercegovina).

Population structure after the Second World War has been changing permanently. Sex structure was disturbed during the Second World War. The process of aging of population became rather indicative. According to the aging index from 1981, the young population lived in the towns' communities whereas the old population lived in other communities including the community of Raška.

In the period between 1953. and 1981, the number of active persons in the area of Raška's community was lowered from 53,42% to 44,51%, and the number of supported persons was enlarged from 45,73% to 47,79% and the number of people who are employed was changed from 0,85% to 7,70%.

Some measures were taken in order to eliminate illiteracy and to improve education of the population, and the result was satisfactory.

Between 1961 and 1981, the percentage of illiterate inhabitants was lowered from 34,38% to 18%. The number of inhabitants who finished primary school was enlarged from 3,49 to 15,57, with secondary school from 2,73% to 20,47%, the number of those who had higher education was changed from 0,29% to 1,93%, and the number of faculty educated people was changed from 0,27% to 1,60%. It can be said that the population of this area is nationally homogeneous. Most of the inhabitants are Serbs, 97,65%.

Some significant urban geographical changes in a number of settlements in this area have occurred under the influence of rapid development of non agricultural activities.

New settlements of Kopaonik and Brvenik Naselje were formed.

Two villages, Baljevac and Jošanicka Banja, were transformed into town settlements, and fourteen villages into settlements of a mixed type.

Urban parts of the settlement were built in the suburban settlements of Raška, Supnje and Varevo.

"A weekend settlement" Sastavci was built in Lisine on the mountain Kopaonik.

Buildings for miners were built in two villages. "Bela Stena" mine had its building colony in the village Pobrdja, and the "Korlače" mine had its building colony in Korlače near the mine itself. This colony was displaced between 1967 and 1973 because of the pollution.

Beside roads and railroads, some new parts were built in a number of villages.

Some parts of Bela Stena and Pobrdje were linked with Baljevac and some parts of Varevo were linked with Raška because the villages were moved near the road.

Further development of the population and settlements in the area of Raška's community will be the cause and effect of further economic development of the community and the republic of Serbia. This community, as the area struck by earthquake, had priority until 1990 in the policy of encouraging faster development of economically insufficiently developed communities of the republic of Serbia. According to the long-term social plan between 1986 and 2000, it is expected that the community of Raška will leave the circle of insufficiently developed communities and be able to use its own powers until 2000.

ПРИЛОЗИ

ТАБЕЛЕ

Табела 1

Број и пораст становништва по насељима
од 1833. до 1884. године¹

Насеља	1833	1866	1874	1884	1833-66	1866-74	1874-84
Бадањ	84	242	249	121	29,38	3,58	-69,19
Баљевац	105	285	321	205	27,95	14,85	-44,11
Бела Стена	112	284	314	166	26,31	12,54	-61,66
Беоци	119	342	401	231	29,28	19,87	-53,79
Бинђе	175	366	424	233	21,37	18,35	-58,14
Боровиће	112	525	584	248	39,28	13,31	-80,76
Брвеница	84	330	356	169	34,00	9,48	-71,23
Варево	98	304	350	183	31,04	17,58	-49,90
Војниковац	63	204	225	113	31,99	12,21	-66,27
Вртипце	105	292	337	173	27,95	17,87	-64,31
Градац	259	431	478	259	15,30	12,76	-59,43
Жутице	21	93	103	63	38,25	12,76	-48,19
Зарево	56	276	270	132	40,12	-2,75	-68,65
Јошаничка Бања	350	698	770	427	20,11	12,26	-57,30
Казновиће	182	440	446	220	25,14	1,69	-67,86
Ковачи	210	263	764	393	6,76	121,95	-64,13
Корлаке	63	202	230	128	31,77	8,10	-56,98
Кремиће	91	192	212	105	21,62	12,38	-67,50
Курићи	84	172	182	95	20,78	7,06	-62,81
Лисина	84	364	320	177	37,85	-16,08	-57,54
Муре	70	167	174	76	24,72	5,10	-80,31
Ново Село	91	354	371	194	35,82	5,87	-62,65
Носочин	168	249	265	148	11,75	7,70	-56,65
Павлица	91	253	267	124	28,54	6,73	-73,14
Пискања	91	262	265	140	29,61	1,40	-61,72
Плешин	-	383	443	239	-	18,16	-59,82
Побрђе	112	248	269	160	22,88	10,14	-50,81
Понесеје	63	267	296	157	37,11	12,86	-61,36
Раковац	77	301	337	197	35,87	14,42	-52,43
Рашка	-	228	389	240	-	65,22	-46,10
Рвати	126	660	699	338	41,17	7,17	-69,62
Рудница	133	470	525	303	33,86	13,81	-53,62
Себимиље	154	281	314	110	17,65	13,85	-96,22
Семетеш	49	206	228	163	35,84	12,67	-33,24
Триава	133	393	381	208	29,92	-3,88	-58,74
Црна Глава	84	281	285	166	19,29	1,77	-52,77
Укупно	3899	11308	12844	6804	29,52	15,90	-61,48

¹ Дефтер из 1833. године, Државопис Србије, III (попис 1866), 89; Исто, IX (попис 1874), 62; Исто, XVI (попис 1884), 174/175.

Табела 2

Кретање становништва по насељима
у општини Рашика 1921-1981.²

Насеља	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1948	-1981
Бадањ	210	257	298	358	395	332	267	-31	-10,40%
Баљевац	180	603	1111	1341	1568	1502	1707	596	53,65%
Бела Стена	145	486	915	652	745	681	646	-269	-29,40%
Бело Поље	60	67	142	141	133	116	86	-56	-39,43%
Беоци	400	516	524	570	589	537	525	1	0,19%
Бильановац	101	144	254	307	421	408	505	251	98,82%
Биочин	100	165	208	251	273	243	141	-67	-32,21%
Бинђе	512	585	785	780	757	626	458	-327	-41,68%
Боровиће	434	437	530	563	569	527	391	-139	-26,23%
Боће	480	498	343	394	436	404	303	-40	-11,66%
Брвеник	80	103	98	112	110	102	84	-14	-14,29%
Брвеник Насеље	-	-	169	155	208	253	283	-114	-67,46%
Брвеница	359	463	445	476	508	439	389	-56	-12,58%
Варево	556	741	632	687	672	684	1181	549	80,87%
Војмиловићи	165	299	369	419	408	358	281	-88	-23,85%
Вртиће	130	145	262	272	256	201	170	-92	-35,11%
Гылица	150	247	553	608	634	548	339	-214	-38,70%
Гостирадиће	130	148	175	180	185	161	119	-56	-32,00%
Градац	560	639	636	616	609	644	454	-182	-28,62%
Драганићи	104	117	199	202	230	251	256	57	28,64%
Жерађе	90	128	159	159	158	170	170	11	6,92%
Жутице	133	184	196	220	255	207	231	35	17,86%
Зарево	335	383	218	262	260	161	198	-20	-8,26%
Јошаничка Бања	410	742	1175	1342	1332	1391	1366	191	16,26%
Казновиће	436	609	682	747	774	686	597	-85	-12,46%
Карадак	75	105	145	133	128	117	107	-40	-27,59%
Ковачи	240	491	658	703	712	624	510	-148	-22,49%
Копоник	-	-	-	12	55	40	7	-	-
Корлаће	344	476	483	667	709	654	636	152	31,47%
Кравиће	284	468	484	548	559	492	336	-148	-30,58%
Кремиће	129	179	308	421	414	361	260	-48	-15,58%
Крупчићица	200	228	440	457	454	369	270	-170	-38,64%
Курићи	212	293	345	326	339	273	183	-169	-46,97%
Кућане	194	319	346	393	408	273	177	-169	-48,83%
Лисина	112	140	190	198	202	183	151	-39	-20,53%
Луково	98	161	162	188	176	144	88	-74	-45,68%
Милатковиће	180	202	253	253	251	232	210	-43	-16,99%
Муре	140	196	189	187	200	203	189	0	0,00%
Ново Село	235	328	399	619	638	596	527	128	32,08%
Носољин	325	365	268	297	320	297	291	23	8,58%
Орахово	104	171	116	131	161	123	76	-40	-34,48%
Павлића	335	410	445	469	452	377	287	-158	-35,51%
Панојевиће	119	196	277	313	341	311	235	-42	-15,16%
Пискања	272	376	544	627	738	623	588	44	8,09%
Плавково	65	107	384	218	238	212	191	-193	-50,26%
Плешин	418	469	592	640	681	603	441	-151	-25,51%
Побрђе	210	704	628	584	832	716	696	68	10,83%
Покрвеник	159	213	196	196	206	151	90	-106	-54,08%
Подесе	329	402	330	340	346	258	177	-153	-46,36%
Радошиће	315	385	349	406	447	390	319	-30	-8,60%
Раковац	283	513	655	709	721	687	533	-122	-18,63%
Рашка	510	680	1513	1832	2278	3935	5639	4126	272,70%
Рвати	553	676	931	986	985	879	802	-129	-13,86%

² Благомирка Лазаревић, *Становништво и домаћинства по општинама и насељима региона Краљево према пописима, 16-17.*

Насеља	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1948	- 1981
Рудница	177	247	251	274	281	318	317	66	26,29%
Себиниње	327	367	463	484	509	412	261	-202	-43,63%
Семетеш	225	275	332	352	378	352	304	-28	-8,43%
Сутње	196	323	301	361	337	812	2018	1717	570,43%
Тиоце	306	427	410	435	466	425	353	-57	-13,90%
Трнава	400	449	457	477	452	415	320	-137	-29,98%
Црна Глава	239	433	674	701	675	609	484	-190	-28,19%
Шипачина	231	289	241	257	282	269	258	17	7,05%
Укупно	14804	20769	25837	28008	29856	29367	29475	3638	14,09%

Табела 3 Просечна годишња стопа пораста/опадања становништва по насељима на подручју општине Рашка од 1921. до 1981. у %

Насеља	1921-1931	1931-1948	1948-1953	1953-1961	1961-1971	1971-1981
Бадањ	20,13	8,65	36,59	12,22	-17,33	-21,70
Баљевац	108,05	34,94	37,52	19,49	-4,30	12,78
Бела Стена	108,08	36,02	-67,13	16,64	-8,98	-4,97
Бело Поље	11,02	43,92	-1,41	-0,70	-13,65	-29,70
Беоцди	25,33	0,90	16,82	3,97	-9,20	-2,26
Биљановац	35,10	32,51	37,79	39,14	-3,14	21,25
Бинђиће	12,49	17,17	-1,28	-3,73	-18,94	-30,99
Биочин	49,06	13,51	37,47	10,50	-11,63	-53,13
Боровиће	0,69	11,31	12,08	1,33	-7,66	-29,63
Боће	3,68	-21,66	24,93	12,65	-7,62	-28,57
Брвеник	25,14	-2,88	26,67	-2,25	-7,55	-19,35
Брвеник Насеље	-	-	-17,28	36,47	19,52	11,19
Брајчица	25,30	-2,31	13,46	8,13	-14,57	-12,08
Варево	28,53	-9,33	16,68	-2,75	1,77	53,30
Војмиловићи	57,76	12,31	25,38	-3,31	-13,05	-24,41
Вртиће	10,91	33,42	7,49	7,58	-24,07	-16,71
Гњилица	58,49	43,00	18,49	5,23	-14,55	-47,13
Гостирадине	12,95	9,78	5,63	3,40	-13,87	-30,00
Градац	13,18	-0,27	-6,39	-1,42	5,75	-34,61
Драганићи	11,76	30,51	2,99	16,20	8,73	1,97
Жерађе	34,86	12,68	0,00	-0,76	7,32	0,00
Жутице	32,18	2,32	23,08	18,40	-20,78	10,96
Зарево	13,37	-32,28	35,00	-0,96	-47,03	20,62
Јошаница Бања	57,64	26,57	26,54	-0,93	-4,33	-1,81
Казновиће	33,11	6,65	18,19	4,43	-11,76	-14,16
Карадак	33,33	18,80	-17,27	-4,75	-8,98	-10,81
Ковачи	68,67	17,09	13,23	1,58	-13,17	-20,11
Копаоник	-	-	-	160,29	-31,58	-140,43
Корлаће	32,20	0,86	64,00	7,63	-19,92	-2,95
Кравиће	48,94	1,97	24,81	2,48	-12,75	-35,68
Кремиће	32,47	22,00	62,00	-2,08	-13,68	-32,53
Крушевица	13,08	37,33	7,58	-0,81	-20,66	-30,99
Курићи	32,08	9,56	-11,33	4,87	-21,57	-39,47
Кућане	48,73	4,75	25,44	4,67	-39,65	-42,67
Лисине	22,22	17,82	8,25	2,50	-9,90	-19,16
Луково	48,65	0,31	29,71	-8,24	-20,00	-48,28
Милатковиће	11,52	13,18	0,00	-0,99	-7,87	-9,93
Муре	33,33	-2,13	2,13	8,37	1,49	-7,14
Ново Село	33,04	11,47	86,44	3,77	-6,81	-12,28
Носољин	11,59	-18,04	20,53	9,30	-7,46	-20,41
Орахово	48,73	-22,51	24,29	25,68	-26,76	-47,24
Павлица	20,13	4,79	10,50	-4,60	-18,10	-27,11
Панојевиће	48,89	20,13	24,41	10,70	-9,20	-27,84
Писканица	32,10	21,47	28,35	20,32	-16,90	-5,78

Насеља	1921-1931	1931-1948	1948-1953	1953-1961	1961-1971	1971-1981
Плавково	48,84	66,35	-110,30	10,96	-42,96	-10,42
Плешин	11,50	13,63	15,58	7,75	-12,15	-31,03
Побрђе	108,10	-6,71	-14,52	43,78	-14,99	-2,83
Покрвеник	29,03	-4,89	0,00	6,19	-30,81	-50,62
Поцесје	23,80	-11,56	5,97	2,19	-29,14	-37,24
Радошиће	20,00	-5,75	30,20	12,00	-13,62	-20,03
Раковац	57,14	14,30	15,84	2,10	-4,83	-25,25
Рашка	28,57	44,69	38,15	27,13	53,34	35,60
Рвати	20,02	18,67	11,48	-0,12	-11,37	-9,16
Рудница	33,02	0,96	17,53	16,10	12,35	-3,15
Себимиље	11,53	13,59	8,87	6,28	-21,06	-44,87
Семетеш	20,00	11,04	11,70	8,90	-7,12	-14,63
Суње	48,94	-4,84	36,25	-8,60	82,68	72,51
Тиоце	45,40	-2,39	11,83	8,59	-9,20	-18,51
Триава	11,54	1,04	8,56	-6,72	-8,54	-25,85
Црна Глава	57,74	25,60	77,28	-4,73	-10,43	-22,87
Шипачина	22,31	-10,64	12,85	11,58	-4,72	-4,17
Укупно	33,56	12,79	16,13	7,98	-1,64	0,37

Табела 4 Број рођених (Н), умрлих (М) и природни прираштај (ПП) по насељима у општини Рашка 1971-1981. године³

Насеља	1971	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	71-81
Бадањ	H	9	11	8	9	10	13	6	6	4	5	0
	M	1	5	2	3	3	2	2	2	3	2	26
	ПП	8	6	6	6	7	12	4	4	1	3	55
Баљевац	H	37	61	28	30	36	36	35	37	50	46	38
	M	13	21	8	11	16	18	14	17	13	13	12
	ПП	24	40	20	19	20	18	21	20	37	33	26
Бела Стена	H	1	2	9	1	3	0	3	3	3	2	4
	M	4	6	7	4	8	7	4	7	9	9	7
	ПП	-3	-4	2	-3	-5	-7	-1	-4	-6	-7	-3
Бело Поље	H	1	2	2	0	1	1	0	0	0	0	0
	M	0	0	3	2	1	3	1	3	0	1	1
	ПП	1	2	-1	-2	0	-2	-1	-3	0	-1	-1
Беоци	H	8	6	3	7	8	8	4	10	5	7	8
	M	8	7	5	5	3	5	3	6	4	3	5
	ПП	0	-1	-2	2	5	3	1	4	1	4	3
Биљановац	H	6	8	13	14	15	11	15	9	16	6	3
	M	6	5	2	3	0	4	7	4	2	0	4
	ПП	0	3	11	11	15	7	8	5	14	0	-1
Бинђе	H	8	6	5	5	3	6	5	7	4	1	4
	M	4	4	6	5	8	6	4	3	3	5	7
	ПП	4	2	-1	0	-5	0	1	4	1	-4	-3
Биочин	H	0	3	0	2	0	4	0	2	0	0	0
	M	1	2	1	3	4	1	0	1	4	2	0
	ПП	-1	1	-1	-1	-4	3	0	1	-4	-2	0
Боровиће	H	6	8	8	5	8	5	8	1	1	2	3
	M	7	2	3	4	8	4	2	3	2	3	5
	ПП	-1	0	5	1	0	1	6	-2	-1	-1	-2
Боће	H	7	8	6	5	2	2	3	5	2	6	4
	M	5	5	10	3	2	3	0	6	3	1	10
	ПП	2	3	-4	2	0	-1	3	-1	-1	5	-6

³ Документациски материјал о наталитету и морталитету по насељима, Републички завод за статистику СР Србије, Београд.

Насеља		1971	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	71-81
Брвеник	Н	2	2	0	1	1	0	0	1	0	2	0	9
	М	0	1	2	1	1	1	1	2	0	0	0	9
	ПП	2	1	-2	0	0	-1	-1	-1	0	2	0	0
Брвеник н.	Н	6	4	3	4	4	3	10	5	6	6	7	58
	М	0	4	2	1	2	2	1	1	1	0	0	14
	ПП	6	0	1	3	2	1	9	4	5	6	7	44
Брвеница	Н	11	5	10	1	2	3	2	3	3	7	4	51
	М	4	4	3	3	3	8	6	7	5	9	2	54
	ПП	7	1	7	-2	-1	-5	-4	-4	-2	-2	2	-3
Варево	Н	11	11	11	18	11	18	23	18	18	27	17	183
	М	8	5	3	8	11	7	7	3	7	5	6	70
	ПП	3	6	8	10	0	11	16	15	11	22	11	113
Војмиловићи	Н	2	6	5	5	5	1	2	1	0	1	1	29
	М	3	5	1	3	3	3	4	2	2	1	1	28
	ПП	-1	1	4	2	2	-2	-2	-1	-2	0	0	1
Вртнице	Н	3	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	6
	М	2	3	2	1	0	2	4	2	1	0	3	20
	ПП	1	-3	-2	-1	0	-2	-4	-1	-1	2	-3	-14
Гњилница	Н	13	6	8	5	7	4	2	2	6	3	2	58
	М	5	8	4	3	8	4	5	5	7	6	3	58
	ПП	8	-2	4	2	-1	0	-3	-3	-1	-3	-1	0
Гостирадиће	Н	1	2	1	1	2	0	0	2	0	0	0	9
	М	0	0	0	1	0	2	0	0	0	0	1	4
	ПП	1	2	1	0	2	-2	0	2	0	0	0	-1
Градац	Н	4	10	5	9	12	2	5	5	4	1	9	66
	М	5	9	14	5	11	9	8	8	5	8	5	87
	ПП	-1	1	-9	4	1	-7	-3	-3	-1	-7	4	-21
Драганићи	Н	4	2	5	2	9	6	6	4	4	4	7	53
	М	3	1	4	2	6	1	0	1	5	1	0	24
	ПП	1	1	1	0	3	5	6	3	-1	3	7	29
Жерађе	Н	1	3	3	6	0	1	2	4	0	1	0	22
	М	3	0	1	2	2	0	2	1	1	0	1	13
	ПП	-2	3	2	4	-2	1	0	3	-1	1	-1	9
Жутице	Н	3	1	1	4	1	3	1	0	2	4	3	23
	М	1	3	1	1	2	1	3	2	0	3	4	21
	ПП	2	-2	0	3	-1	2	-2	-2	2	1	-1	2
Зарево	Н	1	1	2	1	1	0	4	0	2	1	0	13
	М	1	1	2	0	2	1	5	2	5	1	0	20
	ПП	0	0	0	1	-1	-1	-1	-2	-3	0	0	-7
Јошаничка Бања	Н	20	24	24	27	29	22	27	11	19	22	18	243
	М	18	10	11	4	11	6	18	17	11	16	21	143
	ПП	2	14	13	23	18	16	9	-6	8	6	-3	100
Казновиће	Н	4	12	5	7	12	10	9	8	11	10	5	93
	М	7	7	6	8	3	6	3	6	5	13	4	68
	ПП	-3	5	-1	-1	9	4	6	2	0	0	1	25
Карадак	Н	2	2	0	2	4	1	2	0	0	0	0	11
	М	0	2	0	1	1	1	1	-1	-3	0	0	3
	ПП	2	0	0	1	3	0	1	-1	0	0	0	72
Ковачи	Н	12	7	0	11	9	5	9	7	7	3	2	47
	М	2	7	5	5	6	3	4	4	3	4	4	25
	ПП	10	0	-5	5	3	2	5	3	4	-1	-2	11
Копаоник	Н	1	0	1	2	2	1	0	0	0	0	0	1
	М	0	0	0	0	1	0	0	0	1	3	0	10
	ПП	1	0	1	2	1	1	0	0	1	3	0	52
Корлане	Н	6	5	8	5	1	3	5	5	3	6	5	64
	М	2	8	7	4	8	4	5	7	7	11	1	-12
	ПП	4	-3	1	1	-7	-1	0	-2	-4	-5	4	31
Кравице	Н	6	8	5	3	2	3	2	0	0	2	0	36
	М	3	2	6	2	2	6	1	1	4	4	5	36
	ПП	3	6	-1	1	0	-3	1	-1	-4	-2	-5	-5

Насеља		1971	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	71-81
Кременић	Н	3	6	4	1	4	7	4	1	0	2	1	33
	М	3	2	3	3	3	2	5	4	4	3	6	38
	ПП	0	4	1	-2	1	5	-1	3	-4	-1	-5	-5
Крушевица	Н	4	1	0	1	1	0	1	1	0	2	0	11
	М	1	5	3	5	1	6	4	2	5	4	6	42
	ПП	3	-4	-3	-4	0	-6	-3	-1	-5	-2	-6	-31
Курићи	Н	3	6	3	1	5	1	3	0	0	1	1	24
	М	0	6	5	2	1	4	4	1	2	4	1	30
	ПП	3	0	-2	-1	4	-3	-1	-1	-2	-3	0	-6
Кућане	Н	3	1	3	3	2	2	4	3	5	0	1	25
	М	1	1	5	2	1	0	1	1	2	4	3	28
	ПП	2	0	-2	1	0	-1	2	0	-2	-3	0	-3
Лисина	Н	3	1	4	4	1	3	2	0	2	2	2	11
	М	1	0	2	0	1	0	1	2	0	2	2	12
	ПП	2	1	2	4	0	3	1	-2	2	0	-1	13
Луково	Н	1	4	2	4	0	0	0	0	1	1	0	7
	М	3	0	1	1	0	0	0	0	-1	-1	0	6
	ПП	-2	4	1	3	0	0	0	0	0	0	0	76
Милатковић	Н	8	6	10	5	11	9	8	4	5	4	6	39
	М	3	6	5	1	2	2	7	6	1	3	3	37
	ПП	5	0	5	4	9	7	1	-2	4	1	1	11
Муре	Н	4	3	1	0	1	0	0	0	0	0	0	29
	М	3	4	3	4	2	5	2	1	1	0	4	-18
	ПП	1	-1	-2	-4	-1	-5	-2	-1	-1	0	0	49
Ново Село	Н	10	8	3	6	7	3	3	1	3	2	3	55
	М	12	5	2	3	4	4	6	8	3	5	3	-6
	ПП	-2	3	1	3	3	-1	-3	-7	0	-3	0	20
Носолин	Н	5	2	4	1	0	1	1	2	1	0	3	21
	М	3	2	1	0	0	1	4	2	2	4	2	-1
	ПП	2	0	3	1	0	0	-3	0	-1	-4	1	12
Орахово	Н	1	1	1	0	0	0	1	0	3	4	1	7
	М	4	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	5
	ПП	-3	0	1	0	0	0	0	0	3	3	1	54
Павлица	Н	5	5	0	4	8	4	7	4	3	13	1	53
	М	3	8	5	4	4	5	3	5	6	6	4	1
	ПП	2	-3	-5	0	4	-1	4	-1	-3	7	-3	74
Пискања	Н	6	6	7	10	11	5	3	7	6	9	4	57
	М	4	4	6	4	5	8	7	5	5	6	3	17
	ПП	2	2	1	6	6	-3	-4	2	1	3	1	18
Плавково	Н	1	2	4	1	1	2	1	1	2	1	1	16
	М	1	2	0	2	2	1	1	2	3	1	0	2
	ПП	0	0	4	-1	-1	1	0	-1	-1	0	0	63
Плешин	Н	8	11	6	8	10	5	6	2	3	2	2	7
	М	6	4	1	10	6	0	2	7	9	7	4	56
	ПП	2	7	5	-2	4	5	4	-5	-6	-5	-2	13
Побрђе	Н	5	0	1	1	0	2	0	1	0	1	2	49
	М	10	7	4	0	4	4	1	9	4	3	3	-36
	ПП	-5	-7	-3	1	-4	-2	-1	-8	-4	-2	-1	0
Покрвеник	Н	0	2	4	1	2	1	2	1	0	0	0	13
	М	1	3	1	2	0	2	1	1	2	2	0	15
	ПП	-1	-1	3	-1	2	-1	1	0	-2	-2	0	-2
Панојевић	Н	3	5	3	7	5	2	2	4	2	0	0	33
	М	2	3	3	2	3	4	2	0	0	0	4	10
	ПП	1	2	0	5	2	-2	0	4	2	2	1	33
Понцесје	Н	2	4	3	1	9	1	2	6	3	3	1	0
	М	4	4	2	4	1	3	2	6	3	3	1	40
	ПП	-2	0	1	-3	8	-2	2	-4	1	-1	0	0
Радоштић	Н	4	4	4	6	3	2	3	5	3	2	4	40
	М	3	3	3	3	6	4	5	3	2	4	4	0
	ПП	1	1	1	3	-3	-2	-2	2	1	-2	0	0

Насеља		1971	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	71-81
Раковац	Н	5	8	5	11	6	4	7	4	2	2	4	58
	М	6	0	2	7	7	2	4	4	2	6	5	45
	ПП	-1	8	3	4	-1	2	3	0	0	-4	-1	13
	Г	95	105	101	132	110	123	130	113	131	147	118	1305
Рашка	М	29	25	28	31	26	24	27	22	18	16	29	275
	ПП	66	80	73	101	84	99	103	91	113	131	89	1030
	Г	9	7	11	10	6	10	6	10	1	13	7	90
Рвати	М	10	17	12	11	8	2	9	11	10	11	9	110
	ПП	-1	-10	-1	-1	-2	8	-3	-1	-9	-2	-2	-20
	Г	11	9	12	9	8	8	6	8	10	8	13	102
Рудница	М	4	5	2	2	5	6	4	4	2	2	4	40
	ПП	7	4	7	7	3	2	2	4	8	6	9	62
	Г	4	2	3	2	5	1	5	0	4	2	6	34
Себимиле	М	3	3	2	7	4	6	9	8	6	5	2	55
	ПП	1	-1	1	-5	1	-5	-4	-8	-2	-3	4	-21
	Г	6	9	7	6	2	3	6	4	0	5	7	55
Семетеш	М	8	4	3	3	4	3	6	2	1	3	8	45
	ПП	-2	5	4	3	-2	0	0	2	-1	2	-1	10
	Г	34	38	31	23	33	24	23	38	29	52	42	367
Сутње	М	5	0	3	2	2	3	7	7	5	7	8	49
	ПП	29	38	28	21	31	21	16	31	24	45	34	318
	Г	1	4	1	1	3	1	0	0	5	3	2	21
Тиоде	М	0	2	2	1	1	1	5	3	5	3	1	24
	ПП	1	2	-1	0	2	0	-5	-3	0	0	-1	-3
	Г	11	8	4	3	4	4	4	10	5	4	4	61
Трнава	М	7	7	2	10	3	3	2	7	4	7	4	56
	ПП	4	1	2	-7	1	1	2	3	1	-3	0	5
	Г	9	6	9	4	8	8	3	3	2	4	1	57
Црина Глава	М	9	5	8	1	5	3	7	4	4	5	4	55
	ПП	0	1	1	3	3	5	-4	-1	-1	-1	-3	2
	Г	4	4	5	3	5	4	1	3	3	6	6	44
Шипачина	М	5	5	1	2	2	2	2	1	5	2	2	29
	ПП	-1	-1	4	1	3	2	-1	2	-2	4	4	15

Табела 5 Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја по насељима у општини Рашка за 1971. и 1981. годину у %⁴

Насеља	Стопа наталитета		Стопа морталитета		Природни прираштај	
	1971.	1981.	1971.	1981.	1971.	1981. год.
Бадањ	27,1	0,0	3,0	7,5	24,1	7,5
Баљевац	24,6	22,3	8,7	7,0	15,9	15,3
Бела Стена	1,5	6,2	5,8	10,8	-4,3	-4,6
Бело Поље	8,5	0,0	0,0	11,6	8,5	-11,6
Беоци	15,0	15,2	15,0	9,5	0,0	5,7
Биљановац	14,7	5,9	14,7	7,9	0,0	-2,0
Бинава	12,8	8,7	6,4	15,3	6,4	-6,6
Биочин	0,0	0,0	4,1	0,0	-4,1	0,0
Боње	17,3	13,2	12,4	33,0	4,9	-19,8
Боровиће	11,4	7,7	13,3	12,8	-1,9	-5,1
Брвеник насеље	23,7	24,7	0,0	0,0	23,7	24,7
Брвеник	19,4	0,0	0,0	0,0	19,4	0,0
Брвеница	25,2	10,3	9,2	5,1	16,0	5,2
Варево	16,1	14,4	11,7	5,1	4,4	9,3
Војмиловићи	5,6	3,6	8,4	3,6	-2,8	0,0

⁴ Исто.

Насеља	Стопа наталитета		Стопа морталитета		Природни прираштај	
	1971.	1981.	1971.	1981.	1971.	1981. год.
Вртгине	14,9	0,0	10,0	17,6	4,9	-17,6
Гњилица	23,8	5,9	9,2	8,8	14,6	-2,9
Гостирадиће	6,2	0,0	0,0	8,4	6,2	-8,4
Градац	6,2	19,8	7,8	11,0	-1,6	8,8
Драганићи	16,1	27,3	12,1	0,0	4,0	27,3
Жерађе	5,9	0,0	17,6	5,9	-11,7	-5,9
Жутице	14,5	13,0	4,8	17,3	9,7	-4,3
Зарево	6,2	0,0	6,2	0,0	0,0	0,0
Јошаничка Бања	14,4	13,2	13,0	15,4	1,4	-2,2
Казновиће	5,8	8,4	10,1	6,7	-4,3	1,7
Карадак	17,1	9,5	0,0	9,5	17,1	0,0
Ковачи	19,3	3,9	3,2	7,8	16,1	-3,9
Копаоник	13,8	0,0	0,0	0,0	13,8	0,0
Корлаће	9,2	7,8	3,1	1,6	6,1	6,2
Кравиће	12,2	0,0	6,1	14,9	6,1	-14,9
Кремиће	8,3	2,8	19,1	23,1	-10,8	-20,3
Крушевица	10,8	0,0	2,7	22,2	8,1	-22,2
Курићи	11,1	5,5	0,0	5,5	11,1	0,0
Кућане	11,0	16,9	3,7	19,9	7,3	0,0
Лисина	16,4	6,6	5,5	13,2	10,9	-6,6
Луково	7,2	22,7	21,7	0,0	-14,5	22,7
Милатковиће	34,5	28,6	12,9	14,3	21,6	14,3
Муре	19,7	10,6	14,8	21,2	4,9	-10,6
Ново Село	16,8	5,7	20,2	5,7	-3,4	0,0
Носолин	16,8	10,3	10,1	6,9	6,7	3,4
Орахово	8,3	13,2	33,1	0,0	-24,8	13,2
Павлића	13,3	3,5	8,0	14,0	5,3	-10,5
Пискања	9,6	8,6	6,4	5,1	3,2	3,5
Плавково	4,7	10,5	4,7	5,2	0,0	5,3
Плешин	13,2	4,5	9,9	9,0	3,3	-4,5
Побрђе	7,0	2,9	14,0	4,3	-4,3	-1,4
Покрвеник	0,0	0,0	19,9	0,0	-19,0	0,0
Панојевиће	9,9	0,0	6,6	17,0	3,3	-17,0
Подесје	7,8	5,6	15,5	5,6	-7,7	0,0
Радошиће	10,3	12,5	7,7	12,5	2,6	0,0
Раковац	7,3	7,5	8,7	9,3	-1,4	-1,8
Рашка	24,2	20,9	7,4	5,1	16,8	15,8
Рвати	10,3	8,7	11,4	11,2	-1,1	-2,5
Руднице	24,6	41,0	12,6	12,6	22,0	28,4
Себимиље	9,7	23,0	7,3	7,7	2,4	15,3
Семетеш	17,3	23,0	23,1	26,3	-5,8	-3,3
Супње	42,0	20,8	6,2	4,0	35,8	16,8
Тиоце	2,4	5,7	0,0	2,8	2,4	2,9
Трнава	26,5	12,5	16,9	12,5	9,6	0,0
Црна Глава	14,9	2,1	14,9	2,3	0,0	-6,2
Шипачина	14,8	23,3	18,5	7,8	-3,7	15,5

Табела 6. Насеља и општине које дају дневне мигранте у Рашку 1985. године

Насеља	Број радника	дневних учесника	мишљаната свега
ОПШТИНА РАШКА			
Бадањ	15	14	29
Баљевац	76	49	125
Бела Стена	12	17	29

Насеља	Број радника	дневних ученика	миграната свега
ОПШТИНА РАШКА			
Бело Поље	16	1	17
Беоци	89	34	123
Бильановац	16	16	32
Биниће	29	8	37
Биочин	18	2	20
Боровиће	9	24	33
Брвеник	2	5	7
Брвеник Насеље	25	13	38
Брвеница	39	8	47
Боње	1	1	2
Варево	273	341	614
Војмиловићи	4	7	11
Вртине	5	9	14
Гњилица	34	24	58
Гостирадиће	1	2	3
Градац	41	10	51
Драганићи	84	58	124
Жерађе	4	9	13
Зарево	6	3	9
Жутнице	12	5	17
Јошаничка Бања	43	44	87
Казновиће	84	12	96
Карадак	6	2	8
Ковачи	2	6	8
Корлаће	28	14	42
Кравиће	30	5	35
Кремиће	2	3	5
Крушевица	7	2	9
Курићи	5	-	5
Кућане	14	6	20
Лисина	2	8	10
Луково	6	7	13
Милатковиће	41	52	93
Муре	9	14	23
Ново Село	30	41	71
Носолин	51	10	61
Орахово	4	1	5
Павлића	20	4	24
Пискања	14	2	16
Плавково	6	14	20
Плешин	16	-	16
Побрђе	4	4	8
Панојевиће	34	19	53
Поцесје	12	8	20
Радошиће	40	19	59
Раковац	3	3	6
Рудвица	66	45	111
Рвати	109	70	179
Себимиље	15	1	16
Семетеш	26	22	48
Суње	521	476	997
Тиоце	9	6	15
Трнава	32	26	58
Црна Глава	6	6	12
Шипачина	11	28	39
Свега	2119	1640	3759
ОПШТИНА НОВИ ПАЗАР			
Нови Пазар	13	9	22

Насеља	Број радника	дневноих ученика	миграната свега
ОПШТИНА НОВИ ПАЗАР			
Пожежана	19	1	20
Постење	7	1	8
Батњак	8	3	11
Пилорета	3	2	5
Тушимља	13	3	16
Голице	4	3	7
Скуково	3	-	3
Јабланица	2	-	2
Грађановиће	1	1	2
Полоцде	1	-	1
Косурине	2	-	2
Врановина	2	-	2
Павље	2	-	2
Бекова	3	1	4
Судско Село	1	-	1
Дежева	2	-	2
Дојиновиће	2	-	2
Алуловиће	1	-	1
Копривница	-	1	1
Баре	-	1	1
Рајчиновићска Трнава	-	1	1
Пустовлах	-	1	1
Трнава	-	1	1
Свега	89	29	118
ОПШТИНА ЛЕПОСАВИЋ			
Лепосавић	8	1	9
Лешак	11	6	17
Јарине	12	2	14
Бистрица	1	-	1
Сочаница	6	-	6
Остраће	6	1	7
Гулије	3	-	3
Рватска	6	-	6
Калви	2	-	2
Крнић	2	-	2
Врачево	8	-	8
Дренова	1	-	1
Црнатово	2	-	2
Поткомље	6	1	7
Тирковиће	1	2	3
Требиће	2	-	2
Баре	2	-	2
Постење	3	-	3
Белуће	8	2	10
Борова	2	-	2
Мошаница	1	-	1
Дрен	1	-	1
Граје	3	-	3
Гњеждане	1	-	1
Кошутница	2	-	2
Свега	102	15	117
ОПШТИНА КРАЉЕВО			
Краљево	5	-	5
Матарушка Бања	1	-	1
Полумир	1	-	1
Ушће	5	2	7
Рудно	-	2	2
Река	1	-	1

Насеља	Број радника	дневних ученика	миграната свега
ОПШТИНА КРАЉЕВО			
Дражиниће	1	-	1
Тадење	3	4	7
Лозно	1	3	4
Свега:	18	11	29
УКУПНО	2328	1695	4023

Табела 7 Насеља и општине које дају дневне мигранте
у Баљевац 1985. године

Насеља	Број радника	дневних ученика	миграната свега
ОПШТИНА РАШКА			
Бадањ	6	-	6
Бела Стена	123	70	193
Беоци	16	-	16
Бильановац	74	33	107
Бишиће	7	-	7
Биочин	2	-	2
Боровиће	5	-	5
Брвеник	4	5	9
Брвеник насеље	23	16	39
Брвеница	43	18	61
Боће	8	-	8
Варево	36	-	36
Војмиловићи	29	-	29
Вртнице	1	-	1
Гњилница	6	-	6
Гостирадиће	2	6	8
Градац	14	-	14
Драганићи	6	-	6
Жељаје	24	11	35
Зарево	4	5	9
Жутице	3	13	16
Јошаничка Бања	85	-	85
Казновиће	3	-	3
Карадак	3	-	3
Ковачи	52	-	52
Корлаће	35	24	59
Крапине	2	-	2
Кремиће	8	2	10
Крушевица	15	-	15
Курићи	17	4	21
Кућане	1	-	1
Милатковиће	3	-	3
Носољин	1	-	1
Павлица	9	11	20
Пискања	129	39	168
Плавково	3	-	3
Побрђе	39	23	62
Покрвеник	6	-	6
Панојевиће	2	-	2
Поцесеје	2	-	2
Радошиће	9	-	9
Раковац	4	-	4
Рашка	120	-	120
Рудничка	7	-	7

Насеља	Број радника	дневних ученика	миграната свега
ОПШТИНА РАШКА			
Рвати	15	-	15
Себимиље	1	-	1
Семетеш	1	-	41
Суње	41	-	4
Тиоце	4	-	15
Трнава	15	-	3
Прича Глава	3	-	1351
Свега	1071	280	
ОПШТИНА КРАЉЕВО			
Краљево	3	-	3
Ушће	22	-	22
Бојанићи	2	-	2
Баре	8	-	8
Тепече	3	-	3
Тадење	8	-	8
Плана	2	-	2
Лозно	7	-	7
Дражиниће	3	-	3
Свега	58	-	58
ОПШТИНА ЛЕПОСАВИЋ			
Јарње	2	-	2
Свега	102	15	117
ОПШТИНА НОВИ ПАЗАР			
Нови Пазар	3	-	3
Батњик	1	-	1
Свега:	4	-	4
УКУПНО	1135	280	1415

Табела 8 Полна структура становништва у општини Рашка по насељима 1953. и 1981. године⁵

Насеља	1	9	5	3. год.	1	9	8	1. год.
	Свега	M	Ж	Стопа	Свега	M	Ж	Стопа
Бадањ	358	147	184	799	267	129	138	934
Баљевац	957	484	473	1023	1707	871	836	1041
Бела Стена	1036	510	526	969	646	316	330	957
Бело Поље	141	71	70	1014	86	46	40	1150
Беоци	570	277	293	945	525	253	274	930
Биљановац	307	143	164	871	505	252	253	996
Бивиће	780	381	399	954	458	241	217	1110
Биочин	251	128	123	1040	141	78	63	1238
Боровиће	563	278	285	975	391	205	186	1102
Боје	394	198	196	1010	303	166	137	1211
Брвеник	112	56	56	1000	84	41	43	953
Брвеник насеље	155	74	81	913	283	141	142	992
Брвеница	476	224	252	888	389	186	203	916
Варево	687	345	342	1008	1181	592	589	1005
Војмиловићи	419	211	208	1014	281	154	127	1212
Вртиће	272	136	136	1000	170	79	91	868
Гылица	608	299	309	967	339	177	162	1092
Гостирадиће	180	86	94	914	119	60	59	1016
Градац	616	295	321	919	454	221	233	948

⁵ Попис становништва 1953, XV, 14-16; Попис становништва, домаћин-става и становица 1981. године, 6/14.

Насеља	1	9	5	3. год.	Стопа	1	9	8	1. год.
	Свега	М	Ж			Свега	М	Ж	Стопа
Драганићи	202	109	93	1173	256	120	136	882	
Жераће	159	66	93	709	170	78	92	847	
Жутице	220	112	108	1037	231	107	124	862	
Зарево	262	133	129	1031	198	98	100	980	
Јошаничка Бања	1342	693	649	1067	1366	701	665	1054	
Казновиће	747	385	362	1063	597	325	272	1193	
Карадак	133	57	76	750	105	48	57	923	
Ковачи	703	352	351	1002	510	257	253	1015	
Копоник	12	9	3	3000	7	3	4	750	
Корлаће	667	335	332	1009	635	327	308	1061	
Кравиће	548	285	263	1083	336	179	157	1140	
Кремиће	421	208	213	976	260	134	126	1063	
Крушевица	457	222	235	944	270	131	139	942	
Курићи	326	175	151	1158	183	89	94	946	
Кућане	393	194	199	974	177	84	93	903	
Лисина	198	94	104	903	151	81	70	1151	
Луково	188	92	96	918	88	42	46	913	
Милатковиће	253	113	140	807	210	102	108	944	
Муре	187	94	93	1010	189	94	95	989	
Ново Село	619	305	314	971	527	271	256	1058	
Носолин	297	146	151	966	291	140	151	927	
Орахово	131	67	64	1046	76	30	46	652	
Павлића	469	227	242	938	287	130	157	828	
Панојевиће	313	151	162	932	235	124	111	1077	
Пискања	637	312	315	990	588	305	283	1077	
Плавково	218	103	115	895	191	95	96	989	
Плешин	640	318	322	987	441	230	211	1090	
Побрђе	584	267	317	842	696	344	352	977	
Покрвеник	196	94	102	921	90	45	45	1000	
Подесје	340	163	177	920	177	83	94	882	
Радошиће	406	202	204	990	319	165	154	1071	
Раковац	709	366	343	979	533	289	244	1184	
Рашка	1832	928	904	1026	5639	2782	2857	973	
Рвати	986	472	514	918	802	390	412	946	
Рудница	274	135	139	971	317	166	151	1099	
Себимиље	484	243	241	1008	261	128	133	962	
Семетеш	352	173	179	966	304	154	150	1206	
Сунђе	361	192	169	1136	2018	1030	988	1042	
Тицде	435	228	207	1101	353	186	167	1113	
Трнава	477	238	239	995	320	155	165	939	
Црна Глава	701	355	346	1020	484	254	230	1104	
Шипачина	257	126	131	961	258	132	126	1047	
Укупно	28008	13909	14099	986	29475	14836	14639	1013	

Табела 9 Старосна структура становништва 1981. године
по насељима у општини Рашка у %^б

	Старосне групе					Индекс старења
	Укупан број	0-19	20-39	40-59	60 и више	
Бадањ	267	23,60	26,97	38,20	10,86	0,46
Баљевац	1707	26,24	32,75	29,88	10,54	0,40
Бела Стена	646	23,99	29,10	32,20	14,40	0,60
Бело Поље	86	22,09	12,79	40,70	24,42	1,10
Беочци	525	21,71	28,57	34,48	15,24	0,70

^б Попис становништва, домаћинстава и станови 1981. године.

		Старосне групе				
	Укупан број	0-19	20-39	40-59	60 и више	Индекс старења
Бильановац	505	27,72	33,86	27,33	10,89	0,39
Бинци	458	14,63	25,33	38,43	21,40	1,46
Биочин	141	17,73	22,70	37,59	21,98	1,24
Боровић	391	26,34	21,99	33,50	17,90	0,68
Боље	303	30,63	25,74	25,41	12,22	0,33
Брвеник	84	23,81	28,57	32,14	15,48	0,65
Брвеник Насеље	283	23,67	32,51	39,58	4,24	0,18
Брвеница	389	18,25	24,94	38,56	17,99	0,99
Варево	1181	31,33	37,43	23,03	8,21	0,26
Војмиловићи	281	34,88	24,56	26,68	13,88	0,40
Вртице	170	18,82	27,06	30,59	23,53	1,25
Гычица	339	20,06	20,06	39,23	20,35	1,01
Гостирадиће	119	16,81	26,89	29,41	26,89	1,60
Градац	454	22,03	22,69	36,34	18,94	0,86
Драганићи	256	29,30	32,03	28,51	10,16	0,35
Жерађе	170	30,59	31,76	25,88	11,77	0,38
Жутице	231	27,27	30,74	28,57	12,99	0,48
Зарево	198	20,20	23,23	40,40	15,66	0,78
Јошаничка Бања	1366	29,72	28,77	28,70	12,81	0,43
Казновиће	597	23,62	24,62	32,83	18,76	0,79
Карадак	105	24,76	22,85	28,58	23,81	0,96
Ковачи	510	26,27	26,86	32,35	14,51	0,55
Копаоник	7	28,57	28,57	28,57	14,29	0,50
Корлаће	635	20,16	29,76	33,39	16,22	0,80
Кравиће	336	19,64	23,51	37,80	18,76	0,95
Кремениће	260	21,15	23,08	38,46	17,31	0,82
Крушевица	270	16,30	20,00	37,77	25,93	1,59
Курићи	183	18,03	25,14	37,70	19,13	1,06
Кунаће	177	21,47	20,34	39,55	18,64	0,86
Лисина	151	29,14	24,50	30,46	15,23	0,52
Луково	88	23,87	18,18	39,77	18,18	0,76
Милатковиће	210	25,24	30,00	30,00	14,76	0,58
Муре	189	29,10	21,69	35,98	13,23	0,45
Ново Село	527	23,15	25,43	33,97	17,27	0,75
Носолин	291	25,43	27,15	34,02	13,40	0,52
Орахово	76	19,74	23,68	40,79	14,47	0,73
Павлића	287	21,25	21,60	34,49	22,66	1,07
Панојевиће	235	29,78	22,13	32,77	15,32	0,51
Пискота	588	24,82	31,46	32,48	11,05	0,45
Плавково	191	29,84	26,18	30,37	13,61	0,45
Плешин	441	27,89	23,81	32,20	16,10	0,58
Побрђе	696	26,01	32,47	29,74	11,64	0,45
Покрвеник	90	24,44	22,22	34,44	18,90	0,77
Попеље	177	18,64	22,04	45,19	14,13	0,76
Радошиће	319	26,01	22,26	35,43	16,30	0,62
Раковац	533	31,89	24,95	30,39	12,57	0,39
Рашка	5639	33,43	39,28	22,29	4,91	0,12
Рвяти	802	23,57	25,94	31,42	18,95	0,80
Рудница	317	26,50	33,44	29,33	10,73	0,40
Себиниље	261	21,07	21,07	37,55	20,31	0,96
Семетеш	304	27,30	32,24	30,92	9,54	0,35
Супње	2018	27,12	41,23	18,19	3,42	0,09
Тлоце	353	20,11	30,03	35,98	13,88	0,69
Тријава	320	24,06	27,19	27,19	21,56	0,89
Црна Глава	484	30,17	20,66	34,30	14,87	0,49
Шипачина	258	30,23	27,52	29,46	12,40	0,41
Укупно	29475	27,95	30,80	29,22	12,12	0,44

Напомена: Допуна до 100% односи се на непознату старост.

Табела 10 Учење пољопривредног у укупном становништву у насељима општине Рашка у периоду 1953-1981. године у %⁷

Насеља	1953	1981	Разлика 1953/1981
Бадањ	94	19	-75
Баљевац	29	2	-27
Бела Стена	49	5	-44
Бело Поље	94	63	-31
Беоци	70	17	-53
Биљановац	49	9	-40
Бинђе	95	68	-27
Биочин	86	44	-42
Боровиће	94	72	-22
Боће	96	35	-61
Брвеник	45	9	-36
Брвеник Насеље	0	4	+4
Брвеница	84	12	-72
Варево	76	10	-66
Војмиловићи	88	12	-76
Вртипце	74	25	-49
Гњилица	83	38	-45
Гостирадиће	82	23	-59
Градац	89	56	-33
Драганићи	87	20	-67
Жерађе	65	4	-61
Жутице	53	26	-27
Зарево	86	56	-30
Јошаничка Бања	85	32	-53
Казновиће	78	21	-57
Карадак	71	18	-53
Ковачи	91	26	-65
Копаоник	0	0	0
Корлаће	51	24	-27
Кравиће	84	41	-43
Кремиће	69	22	-47
Крушевица	94	66	-28
Курићи	67	11	-56
Кућане	75	25	-50
Лисина	99	23	-76
Луково	87	42	-45
Милатковиће	82	36	-46
Муре	75	9	-66
Ново Село	82	15	-67
Носолин	86	42	-44
Орахово	88	50	-38
Павлица	58	14	-44
Панојевиће	84	39	-45
Пискања	59	14	-45
Плавково	86	23	-63
Плешић	87	83	-14
Побрђе	51	12	-39
Покрвеник	68	11	-57
Подесје	86	11	-75
Радошиће	86	31	-55
Раковац	99	58	-41
Рашка	3	0	-3
Рвати	83	17	-66

⁷ Попис становништва 1953. XIV; Попис становништва, домаћинства и станови 1981. године.

Насеља	1953	1953	Разлика 1953/1951
Рудница	78	13	-65
Себинвље	94	75	-19
Семетеш	95	14	-81
Сутње	48	2	-46
Тиоце	89	37	-52
Трнава	78	51	-27
Црна Глава	99	78	-21
Шипачаница	92	27	-65

Табела 11 Становништво према активности по насељима у општини Рашка у 1981. години⁸

Насеља	Укупно	Активних	Издржаваних	Лица са личним приходом
Вадањ	267	108	134	25
	100%	40,45	50,19	9,36
Баљевац	1681	624	822	235
	100%	37,12	48,90	13,98
Бела Стена	638	191	344	103
	100%	29,94	53,92	16,14
Бело Полье	68	56	27	3
	100%	65,12	31,40	3,48
Беочи	521	219	246	56
	100%	42,03	47,22	10,75
Биљановац	489	190	234	65
	100%	38,85	47,86	13,29
Бинђе	438	330	99	9
	100%	75,35	22,60	2,05
Биочин	141	70	70	1
	100%	49,65	49,65	0,70
Боровиће	369	235	130	4
	100%	63,69	35,23	1,08
Боње	303	128	168	7
	100%	42,24	55,45	2,31
Брвеник	81	27	40	14
	100%	33,33	49,39	17,28
Брвеник Насеље	282	103	134	45
	100%	36,53	47,52	15,95
Брвеница	384	121	213	53
	100%	31,27	55,04	13,69
Варево	1159	496	600	63
	100%	42,80	51,77	5,43
Војмиловићи	278	92	173	13
	100%	33,09	62,23	4,68
Вртиће	169	72	79	18
	100%	42,60	46,75	10,65
Гњилница	339	177	132	30
	100%	52,21	38,94	8,85
Гостирадиће	119	43	59	17
	100%	36,13	49,58	14,29
Градац	450	293	142	15
	100%	65,11	31,56	3,33
Драгашини	256	116	126	14
	100%	45,31	49,22	5,47
Жерађе	161	42	100	19
	100%	26,09	62,11	11,80

⁸ Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године.

Назив насеља	Укупно	Активних	Издржаваних	Лица са личним приходом
Жутине	229	108	93	28
	100%	47,16	40,61	12,23
Зарево	198	140	56	2
	100%	70,70	28,29	1,01
Јошаничка Бања	1297	561	675	61
	100%	43,26	52,04	4,70
Казновиће	597	254	272	71
	100%	42,55	45,56	11,89
Карадак	105	30	60	15
	100%	28,57	57,14	14,29
Ковачи	503	204	271	28
	100%	40,56	53,88	5,56
Копаоник	7	3	3	1
	100%	42,86	42,86	14,28
Корлане	627	298	227	102
	100%	27,53	36,20	16,27
Кравиће	336	154	179	3
	100%	54,84	53,27	0,89
Кремениће	260	105	101	54
	100%	40,38	38,85	20,77
Крушевица	263	203	58	2
	100%	77,19	22,05	0,76
Курићи	183	56	96	31
	100%	30,60	52,46	16,94
Кућане	177	65	97	15
	100%	36,73	54,80	8,47
Лисина	151	54	89	8
	100%	37,76	58,94	5,30
Луково	88	32	51	5
	100%	36,36	57,96	5,68
Милатковиће	210	107	97	6
	100%	50,95	46,19	2,86
Муре	189	61	111	17
	100%	32,28	58,73	8,99
Ново Село	520	180	297	43
	100%	34,61	57,12	8,27
Носољин	291	169	113	9
	100%	58,08	38,83	3,09
Орахово	76	34	39	3
	100%	44,73	51,32	3,95
Павлица	287	88	140	59
	100%	30,66	48,78	20,56
Панојевиће	235	128	96	11
	100%	54,47	40,85	4,68
Пискана	586	264	247	75
	100%	45,05	42,15	12,80
Плавково	190	74	110	6
	100%	38,95	57,89	3,16
Плеџин	433	181	150	2
	100%	64,90	34,64	0,46
Побрђе	691	297	311	83
	100%	42,98	45,01	12,01
Покрвеник	88	29	47	12
	100%	32,95	53,41	13,64
Поцесје	177	60	92	25
	100%	33,90	51,98	14,12
Радошиће	319	162	134	23
	100%	50,78	42,01	7,21
Раковац	482	230	241	11
	100%	47,72	50,00	2,28

Назив насеља	Укупно	Активних	Издржаваних	Лица са личним приходом
Рашка	5624	2472	2782	370
	100%	43,95	49,47	6,58
Рвати	792	261	446	85
	100%	32,96	56,31	10,73
Рудница	313	132	157	24
	100%	42,17	50,16	7,67
Себиниље	259	194	61	4
	100%	70,90	23,56	1,54
Семетеш	304	99	184	21
	100%	32,56	60,53	6,91
Суђње	2010	866	1077	67
	100%	43,08	53,59	3,33
Тиоце	353	216	109	28
	100%	61,19	30,88	7,93
Трнава	317	202	108	7
	100%	63,72	34,07	2,21
Црна Глава	479	229	249	1
	100%	47,81	51,98	0,21
Шипачина	256	124	118	14
	100%	48,44	46,09	5,47
Свега	29113	12959	13913	2241
	100%	44,51	47,79	7,70

Табела 12 Неписмено становништво старо 10 и више година у насељима општине Рашка 1961. и 1981. године у %⁹

Насеља	1961	1981	Разлика 1961-1981
Бадањ	26	19	-7
Баљевац	26	11	-15
Бела Стена	34	13	-21
Бело Поље	30	39	-9
Беоди	23	13	-10
Биљановац	40	22	-18
Бишиће	44	22	-22
Биочин	38	35	-3
Боровиће	36	21	-15
Боће	40	26	-14
Брвеник	15	18	+3
Брвеник Насеље	16	15	-1
Брвеница	28	18	-10
Варево	24	7	-17
Војмиловићи	40	23	-17
Вртине	33	31	-2
Гылицица	31	23	-8
Гостирадиће	30	15	-15
Градац	30	16	-14
Драганићи	29	25	-4
Жерађе	57	29	-28
Жутице	23	23	0
Зарево	22	18	-4
Јошаничка Бања	36	23	-13
Казновиће	31	24	-7
Карадак	25	21	-4
Ковачи	43	25	-18

⁹ Попис становништва 1961. ХІІІ; Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године.

Насеља	1961	1981	Разлика 1961-1981
Копаоник	9	0	-9
Корлаће	47	28	-19
Кравиће	40	23	-17
Кремиће	48	40	-8
Крупевица	47	27	-20
Курићи	40	23	-17
Кућане	35	36	+1
Лисина	45	25	-20
Луково	27	32	+5
Милатковиће	29	24	-5
Муре	39	19	-20
Ново Село	40	26	-14
Носолин	33	31	-2
Орахово	31	26	-5
Павлица	45	21	-24
Панојевиће	30	27	-3
Пискања	48	29	-19
Плавково	38	23	-15
Плешић	32	26	-6
Побрђе	29	17	-12
Покрвеник	56	42	-14
Поцесје	43	19	-24
Радопчиће	40	29	-11
Раковац	51	24	-27
Рашка	12	5	-7
Рвати	40	20	-20
Рудница	31	11	-20
Себимиље	43	29	-14
Семетеш	56	30	-26
Суње	24	7	-17
Тиоце	54	27	-27
Трнава	28	22	-6
Црна Глава	45	36	-9
Шипачина	47	28	-19

Табела 13 Становништво старо 10 и више година према школској спреми по насељима у општини Рашка 1981. године у %¹⁰

Насеља	Укупно	Без. шк. спреме	Незавр. основн.	Основ. образ.	Средња	Виша	Висок.	Непоз.
Бадањ	219	40,64	49,32	4,10	5,02	0,46	0,00	0,46
Баљевац	1365	19,19	29,01	17,51	27,91	3,45	2,86	0,07
Бела Стена	536	24,07	37,12	18,66	17,35	2,05	0,75	0,00
Бело Полье	77	41,56	41,56	7,79	9,09	0,00	0,00	0,00
Беодци	436	20,87	40,82	12,84	22,71	1,38	1,38	0,00
Биљановац	393	28,75	34,61	17,05	18,07	1,27	0,25	0,00
Бинциће	414	41,07	42,27	7,00	8,70	0,48	0,48	0,00
Биочин	133	36,09	33,84	19,55	9,77	0,75	0,00	0,00
Боровиће	320	40,32	46,56	7,81	4,69	0,31	0,31	0,00
Боће	230	43,48	38,26	12,61	4,78	0,87	0,00	0,00
Брвеник	68	30,89	36,76	11,76	20,59	0,00	0,00	0,00
Брвеник Насеље	231	16,02	37,66	10,39	31,60	3,46	0,87	0,00
Брвеница	343	29,74	36,61	15,75	15,16	0,58	0,87	0,29
Варево	864	16,56	40,39	11,34	29,40	2,08	0,23	0,00
Војникопићи	217	35,94	37,79	15,21	10,14	0,46	0,00	0,46
Вртиће	144	40,28	32,64	8,33	16,67	2,08	0,00	0,00

¹⁰ Попис становништва, домаћинстава и станова 1981. године.

Насеља	Укупно	Без. шк. спреме	Незавр. основни	Основ. образ.	Средња	Вишта	Висок.	Непоз.
Гњилница	303	26,74	48,51	12,87	10,89	0,99	0,00	0,00
Гостирадине	104	43,27	36,54	6,73	12,50	0,00	0,96	0,00
Грачаница	387	32,82	43,15	11,37	10,85	1,55	0,26	0,00
Драганићи	200	27,00	32,50	16,50	22,50	1,00	0,00	0,50
Жерава	130	31,53	40,00	13,08	13,85	0,77	0,77	0,00
Жутице	176	31,82	38,63	12,50	15,34	1,14	0,57	0,00
Зарево	168	37,50	35,71	11,31	14,29	1,19	0,00	0,00
Јошаничка Бања	1061	30,63	35,25	17,62	14,14	2,17	0,19	0,00
Казанци	496	30,05	37,10	12,90	18,75	1,00	0,20	0,00
Карадак	85	31,76	36,47	14,12	16,47	1,18	0,00	0,00
Ковачи	418	38,99	33,97	16,27	9,57	0,48	0,72	0,00
Копаоник	5	0,00	20,00	20,00	40,00	0,00	20,00	0,00
Кордуне	533	33,20	37,71	10,51	17,64	0,38	0,56	0,00
Крапине	299	25,09	50,50	13,38	10,37	0,33	0,33	0,00
Кремениће	216	47,22	37,90	8,80	5,56	0,46	0,00	0,00
Крупевица	243	37,45	37,04	12,35	11,52	0,41	1,23	0,00
Курићи	164	34,15	38,41	12,80	13,41	1,22	0,00	0,00
Кућане	153	39,22	35,95	11,11	12,42	0,05	0,00	0,65
Лисина	123	33,33	37,40	21,95	7,32	0,00	0,00	0,00
Луково	73	38,36	53,42	4,11	4,11	0,00	0,00	0,00
Милатковиће	174	28,17	40,80	14,94	14,94	0,00	1,15	0,00
Муре	155	32,27	38,06	18,06	11,61	0,00	0,00	0,00
Ново Село	442	38,69	35,52	14,70	10,18	0,68	0,23	0,00
Носочине	239	33,47	43,10	12,13	9,62	1,26	0,00	0,42
Орахово	67	38,81	38,81	11,94	10,44	0,00	0,00	0,00
Павлица	247	28,75	49,80	7,69	12,55	1,21	0,00	0,00
Панојевиће	189	31,22	42,33	15,34	10,58	0,00	0,53	0,00
Пискана	475	35,37	33,68	15,37	14,53	0,63	0,42	0,00
Плавково	160	32,50	10,00	47,50	8,74	0,00	0,63	0,63
Плешин	367	36,79	40,87	14,71	7,36	0,27	0,00	0,00
Побре	546	23,81	27,65	18,13	23,63	3,30	3,30	0,18
Покровник	77	45,45	31,17	20,78	2,60	0,00	0,00	0,00
Поцесе	157	41,41	27,38	20,38	10,83	0,00	0,00	0,00
Радошиће	267	38,58	38,58	13,48	8,99	0,00	0,37	0,00
Раковац	421	34,68	40,14	17,10	7,84	7,84	0,24	0,00
Рашка	4109	8,65	19,26	19,96	41,42	4,94	5,77	0,00
Рвати	669	33,78	33,93	12,55	17,94	1,05	0,75	0,00
Рудница	261	14,57	44,06	13,79	24,90	2,30	0,38	0,00
Себимље	235	37,02	41,79	15,74	4,68	0,43	0,00	0,43
Семетеш	242	35,53	42,98	14,88	6,61	0,00	0,00	0,00
Суње	1391	10,21	33,07	19,77	32,42	2,66	1,58	0,29
Тиоце	308	32,79	36,61	13,64	12,99	0,32	0,65	0,00
Трнава	262	33,97	41,60	13,36	10,31	0,00	0,76	0,00
Црна Глава	379	45,38	39,31	10,03	5,28	0,00	0,00	0,00
Шипчица	202	39,11	38,12	15,84	6,93	0,00	0,00	0,00

Табела 14 Национална структура становништва по насељима у општини Рашка у 1981. години у %¹¹

Насеља	Укупно	Срби	Остале националности	Нису се национално изјаснили	Непознато
Бадањ	267	99,63	0,00	0,00	0,37
Баљевац	1707	94,08	3,28	2,23	0,41
Бела Стена	646	98,78	0,46	0,15	0,62
Бело Полье	86	100,00	0,00	0,00	0,00

¹¹ Исто.

Насеља	Укупно	Срби	Остале националности	Нису се национално изјаснили	Непознато
Беоци	525	99,24	0,00	0,19	0,57
Бильановац	505	99,80	0,00	0,00	0,20
Бинци	458	99,13	0,22	0,00	0,65
Биочин	141	100,00	0,00	0,00	0,00
Боровиће	391	99,23	0,00	0,00	0,77
Боње	303	99,34	0,00	0,00	0,66
Брвеник	84	98,81	1,19	0,00	0,00
Брвеник Насеље	283	96,82	2,83	0,00	0,35
Брвеница	389	99,23	0,26	0,00	0,51
Варево	1181	98,90	0,85	0,00	0,25
Војмиловићи	281	99,64	0,00	0,00	0,36
Вртице	170	100	0,00	0,00	0,00
Гњилница	339	97,94	0,00	1,77	0,29
Гостирадиће	119	100	0,00	0,00	0,00
Градац	454	99,56	0,44	0,00	0,00
Драганићи	256	100	0,00	0,00	0,00
Жерађе	170	99,41	0,00	0,00	0,59
Жутице	231	99,13	0,00	0,00	0,87
Зарево	198	99,50	0,00	0,00	0,50
Јошаница Бања	1366	99,05	0,73	0,15	0,07
Казновиће	597	99,33	0,17	0,34	0,16
Карадак	105	100	0,00	0,00	0,00
Ковачи	510	99,80	0,00	0,00	0,20
Копаоник	7	85,71	14,29	0,00	0,00
Корлаће	635	99,21	0,16	0,16	0,47
Кравиће	336	100	0,00	0,00	0,00
Кремиће	260	100	0,00	0,00	0,00
Крушевица	270	97,41	0,00	0,00	2,59
Курићи	183	100	0,00	0,00	0,00
Кућане	177	99,44	0,00	0,56	0,00
Лисина	151	99,34	0,00	0,00	0,66
Луково	88	100	0,00	0,00	0,00
Милатковиће	210	100	0,00	0,00	0,00
Муре	189	98,94	0,53	0,00	0,53
Ново Село	527	99,43	0,19	0,00	0,38
Носолин	291	99,66	0,00	0,00	0,34
Орахово	76	100	0,00	0,00	0,00
Павлица	287	99,65	0,00	0,00	0,35
Панојевиће	235	99,57	0,00	0,43	0,00
Пискања	588	98,64	0,51	0,00	0,85
Плавково	191	99,48	0,00	0,00	0,52
Плешић	441	98,87	0,00	0,00	1,13
Побрђе	696	95,40	4,45	0,15	0,00
Покрвеник	90	100	0,00	0,00	0,00
Поцесје	177	98,87	0,00	0,00	1,13
Радошиће	319	99,38	0,31	0,00	0,31
Раковац	533	99,06	0,00	0,00	0,94
Рашка	5639	93,88	4,45	1,28	0,30
Рвати	802	99,76	0,12	0,12	0,00
Рудница	317	96,53	0,63	2,52	0,32
Себимире	261	100	0,00	0,00	0,00
Семетеш	304	99,67	0,00	0,33	0,00
Супње	2018	96,38	2,63	0,10	0,89
Тиоце	353	96,60	0,00	2,55	0,85
Трнава	320	99,69	0,00	0,31	0,00
Црна Глава	480	100	0,00	0,00	0,00
Шипачина	258	100	0,00	0,00	0,00

Табела 15

Крестьјане броја становништва по насељима
општине Рашка у периоду од 1921. до 1981. године¹²

Насеље	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	Пораст у % 1948-1981
Бадањ	37	45	46	49	56	70	77	67,39
Баљевац	34	106	393	336	378	410	509	29,51
Бела Стена	28	87	157	111	140	160	189	20,38
Бело Поље	10	10	22	18	26	27	29	31,81
Беоши	74	91	94	99	115	122	136	44,68
Биљановац	18	23	55	57	92	100	132	140,00
Бинциће	88	98	129	129	128	128	-0,77	
Биочин	10	16	28	33	39	48	40	42,85
Боровиће	94	93	94	96	93	100	100	6,38
Боће	96	80	40	40	40	50	49	22,50
Брвеник	11	14	19	20	19	23	25	31,57
Брвеник насеље	-	-	73	52	58	68	86	17,80
Брвеница	74	91	78	79	93	102	109	39,74
Варево	87	109	114	126	137	176	324	184,21
Војник	33	60	45	50	50	53	61	35,55
Вртиће	25	27	45	51	57	51	49	8,88
Гылица	20	4*	80	88	105	123	108	35,00
Гостирадиће	20	2*	24	24	31	32	31	29,16
Градац	113	120	118	115	122	142	121	2,54
Драганићи	15	16	32	35	42	54	66	106,25
Жерађе	17	21	25	25	27	34	40	60,00
Жутице	27	34	33	34	39	41	58	75,75
Зарево	61	67	40	46	48	30	55	37,50
Јошаничка Бања	62	115	177	202	233	296	342	93,22
Казнотине	91	114	119	121	142	157	169	42,01
Карадак	15	21	22	24	24	25	29	31,81
Ковачи	40	61	79	85	89	98	109	37,97
Копаоник	-	-	-	12	52	25	4	0,00
Кордаке	56	72	76	133	128	151	173	127,63
Кравиће	41	65	70	73	97	104	94	34,28
Кремениће	21	27	38	50	74	76	72	89,47
Крушевица	50	56	80	84	89	82	88	10,00
Курићи	38	49	51	50	65	61	53	3,92
Кунање	25	40	44	43	62	60	56	27,27
Лисина	18	22	33	36	37	37	34	3,03
Луково	15	24	22	26	26	29	25	13,63
Милатковиће	30	31	43	42	45	48	55	27,90
Муре	35	44	34	34	36	42	50	47,05
Ново Село	47	59	67	100	107	188	124	85,07
Носолин	66	69	55	57	63	69	77	40,00
Орахово	15	24	17	18	23	25	25	47,05
Павлића	56	68	70	76	84	81	78	11,42
Панојевиће	17	27	34	36	45	56	61	79,41
Пискља	55	70	94	97	129	148	145	54,25
Плавково	7	11	52	26	35	47	50	-3,84
Плешин	82	86	87	89	99	94	103	18,39
Побрђе	38	124	123	96	191	194	203	65,04
Покрвић	31	40	29	29	30	27	25	-13,79
Поцесје	55	67	50	52	58	59	57	14,00
Радошиће	57	70	70	74	85	87	77	10,00

¹² Благомирка Лазаревић, *Становништво и домаћинства по општинама и насељима региона Краљево према пописима, 10-17.*

Насеље	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	Пораст у % 1948- 1981
Раковац	29	54	65	70	78	88	96	47,69
Рашка	128	161	450	591	710	1242	1756	290,22
Рвати	110	134	154	165	197	208	230	49,35
Рудница	35	44	37	49	65	81	83	124,32
Себимиље	58	61	79	79	83	83	78	-1,26
Семетеш	49	55	53	54	65	72	83	56,60
Суње	31	50	54	66	77	217	570	955,55
Тиоце	51	67	67	72	80	84	92	37,31
Трнава	97	102	73	75	89	88	94	28,76
Црича Глава	21	40	67	80	93	104	104	55,22
Шипачина	34	43	48	50	56	58	61	27,08
Укупно	2698	3545	4576	4829	5677	6765	8147	78,38

Табела 16 Општа густина насељености у општини Рашка по катастарским општинама од 1921. до 1981. године

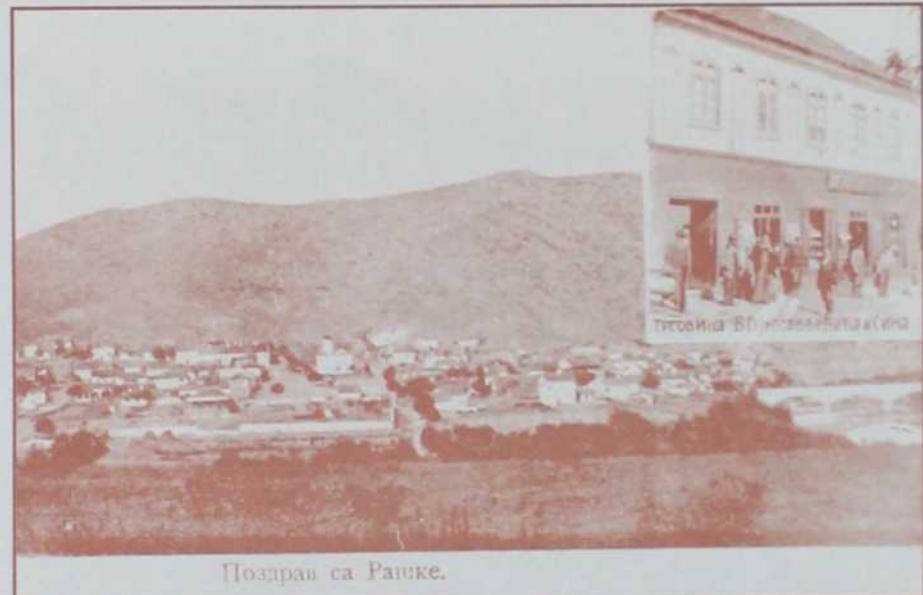
Катастарска општина	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	Разлика 1948-1981
Бадањ	5,9	7,3	8,3	10,2	11,2	9,4	7,6	-0,9
Баљевац	13,5	45,5	83,9	101,2	118,4	113,4	128,5	44,6
Бела Стена	16,8	56,5	106,5	75,9	86,7	79,6	75,3	-31,2
Беоци	47,9	61,8	62,1	68,1	99,8	63,0	60,6	-1,5
Бильановац	30,3	42,0	52,8	57,4	68,0	63,3	65,8	13,0
Бинђиће	16,1	18,4	24,7	24,5	23,8	19,7	14,2	-10,5
Боће	50,1	51,9	35,8	41,1	45,5	42,1	31,7	-4,1
Боровиће	15,2	15,3	18,6	19,7	19,9	18,4	13,6	-5,0
Брвеница	29,5	36,9	37,4	39,6	41,8	36,0	30,7	-6,7
Барево	30,9	41,2	35,1	38,2	37,4	38,1	65,4	30,3
Војмиловићи	26,1	47,4	58,5	66,5	64,7	56,8	44,7	-13,8
Гњилница	26,6	43,9	66,0	74,6	81,2	68,5	41,8	-24,2
Градац	27,0	30,9	30,7	29,8	29,4	31,2	21,8	-8,9
Драганићи	20,8	23,3	41,0	42,2	43,2	39,9	38,0	-3,0
Жутице	34,5	47,7	50,9	57,1	58,4	53,7	58,9	8,0
Зарево	20,6	30,5	17,3	20,8	20,6	12,7	15,8	-1,5
Јошаничка Бања	11,5	20,8	32,9	37,6	37,4	39,0	38,1	5,2
Казновиће	30,6	42,8	47,9	52,5	54,4	48,4	41,9	-6,0
Карадак	27,3	38,3	52,9	48,5	46,7	42,7	36,8	-16,1
Ковачи	15,3	31,4	42,0	44,9	45,5	39,7	32,5	-9,5
Корлаће	33,6	46,5	47,2	65,2	69,3	63,7	62,6	15,4
Кравиће	39,2	64,6	66,8	75,6	77,2	68,0	46,4	-20,4
Кремиће	9,4	13,3	23,0	31,5	30,9	27,0	19,4	-3,6
Крушевица	17,1	19,5	37,7	39,1	38,9	31,6	23,1	-14,6
Кућане	26,3	43,2	46,9	53,3	55,3	37,0	24,2	-22,7
Лисина	5,3	6,6	9,0	9,9	12,2	10,6	7,4	-1,6
Луково	13,6	22,5	22,5	26,2	24,5	19,2	12,2	-10,3
Милатковиће	29,8	33,4	41,8	41,8	41,5	38,4	34,7	-7,1
Муре	55,3	77,4	74,7	73,9	79,0	80,2	74,7	0,0
Ново Село	31,8	44,5	54,1	83,9	86,5	80,7	68,9	14,8
Носолин	23,8	26,0	25,4	27,1	28,0	25,7	21,5	-3,9
Павлица	49,5	60,6	90,8	92,3	97,6	93,0	84,3	-6,1
Панојевиће	17,7	29,2	41,2	46,6	50,8	44,8	35,1	-6,1
Пискања	30,9	42,8	56,9	61,0	68,9	57,2	49,4	-7,5
Плавково	10,7	17,7	63,2	35,9	39,2	34,9	31,4	-31,8
Побрђе	21,5	72,2	64,4	59,8	85,3	73,1	72,6	8,1
Поцесје	49,6	60,7	49,8	51,3	52,2	38,9	26,5	-23,3
Плешин	12,4	13,9	17,5	18,9	20,2	17,9	13,0	-4,5
Радошиће	37,7	46,1	41,7	48,6	53,5	46,7	37,4	-4,3
Рвати	43,5	53,2	73,3	77,6	77,6	69,0	62,8	-10,5

Катастарска општина	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	Разлика 1948-1981
Раковац	28,3	51,3	65,5	70,9	72,1	68,7	53,3	-12,2
Рудница	31,4	43,8	44,5	48,6	49,9	56,4	56,3	11,8
Рашка	101,5	135,4	301,3	364,9	453,7	783,8	1123,3	811,4
Себиниље	28,4	31,8	40,2	42,0	44,2	35,7	22,6	-17,6
Семетеш	20,5	25,0	30,2	32,1	34,4	31,5	27,7	-2,5
Сурье	37,4	61,7	57,5	69,0	64,4	155,2	385,8	328,3
Тиоце	42,2	58,9	56,6	60,0	64,3	58,5	48,7	-7,9
Триава	16,1	18,1	18,4	19,2	18,2	16,7	12,9	-5,5
Црна Глава	7,2	13,1	20,4	21,2	20,5	18,3	14,7	-5,7
Шипачина	12,8	15,6	13,4	14,3	15,7	15,0	14,3	0,9

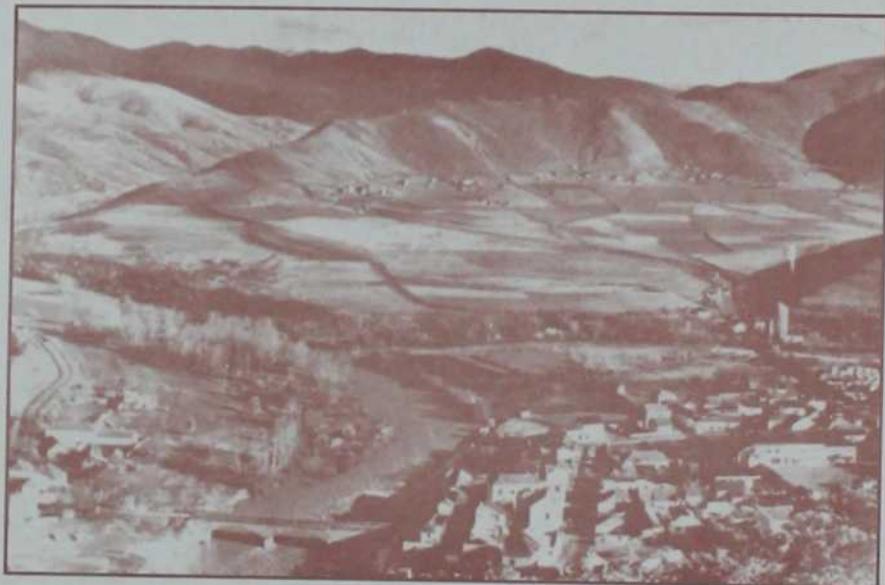
Сл. 1. Варошица Рацка 1860 година

по преложу Ф. Каниција

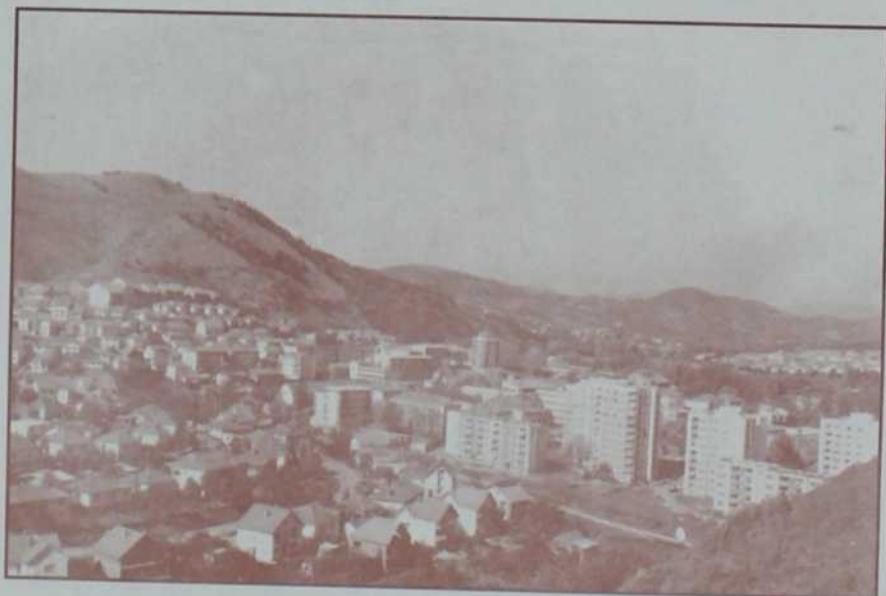
Поздрав са Рацке.

Сл. 2. Рацка скраја 19. века

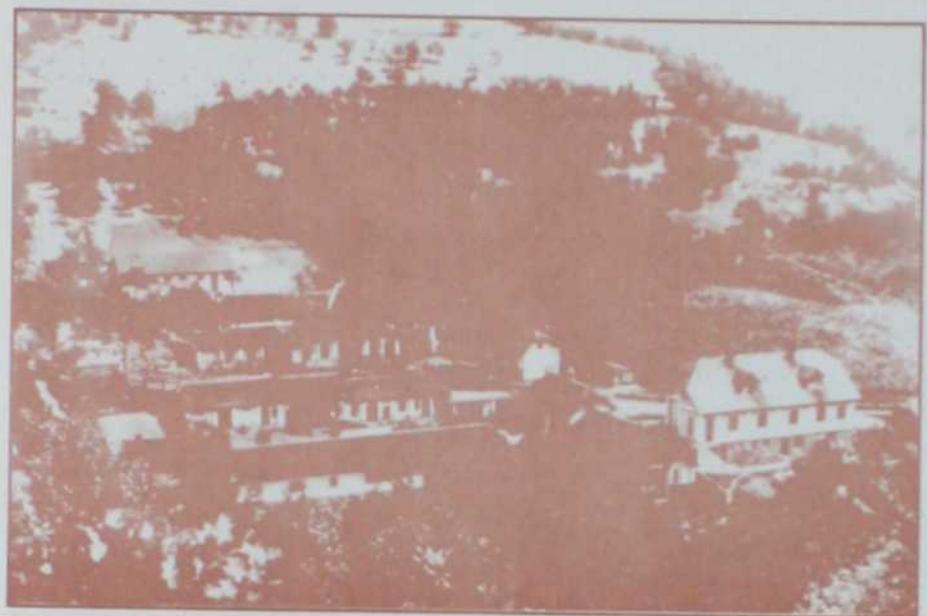
Сл. 3. Варошица Рашика пред други светишки рат

/Овамбо М. Милосављевић-Бречинић/

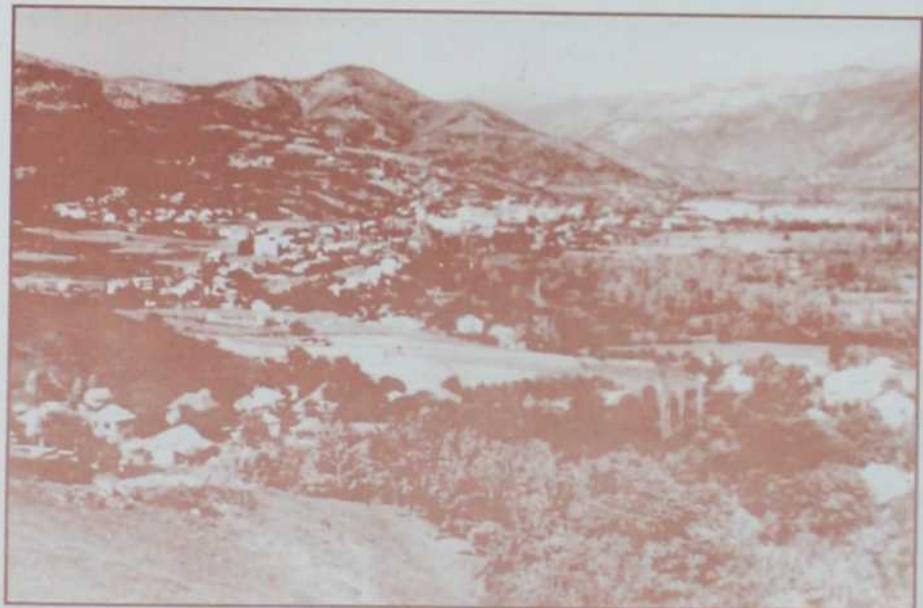

Сл. 4. Рашика 1989. године

/Овамбо Р. Д. Павловић/

Сл. 5. Некадашња рударска колонија у Јарандолу у Балјевићу

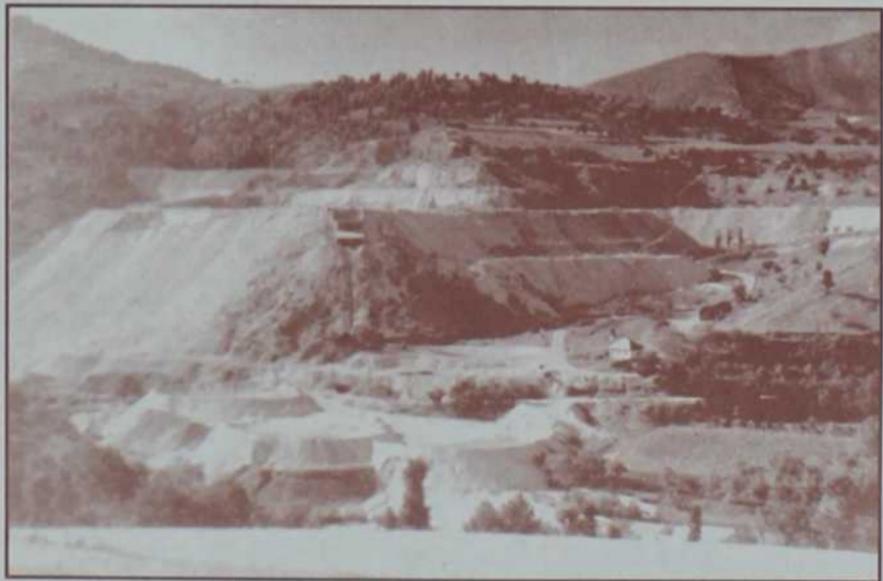
Сл. 6. Панорамски снимак Балјеваца 1979. године

/Фото С. Милованов/

Сл. 7. Улица Рударске чејиће у Баљевцу

/Одјакно Србо Милосавић/

Сл. 8. Некадашњи рудник магнезија Бела Сићена у Баљевцу

/Одјакно Србо Милосавић/

Сл. 9. Панорамски снимак Јошаничке Бање

/Одјемо Р. Д. Павловић/

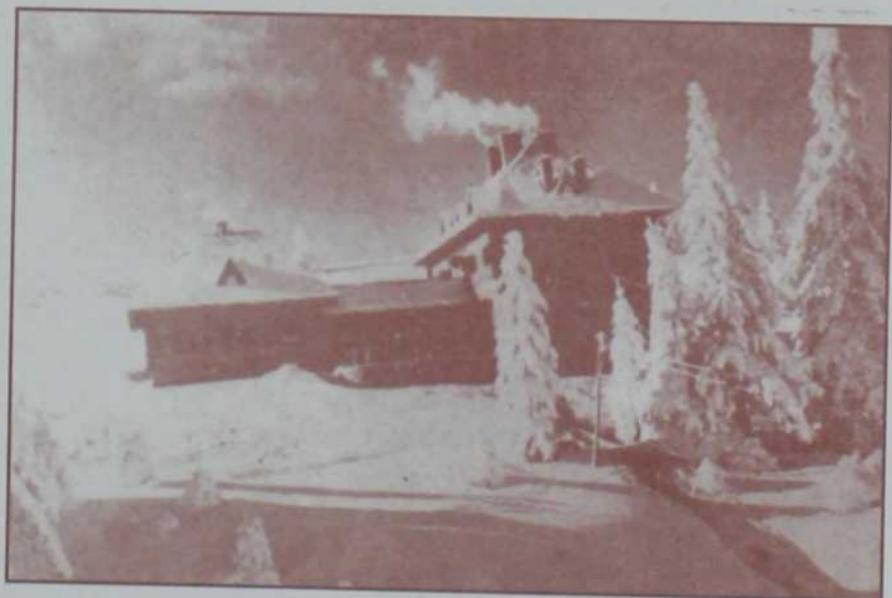
Сл. 10. Панорамски снимак урбанизованог дела Сутња

/Одјемо Миладар: Ђурђевић/

Сл. 11. Бачије на Койаонику

/Одјако М. Милосављевић/Бречевић/

Сл. 12. Први јеланиарски дом на Койаонику
/изгорео за време другог свешког рата/

/Одјако Пета Костић/

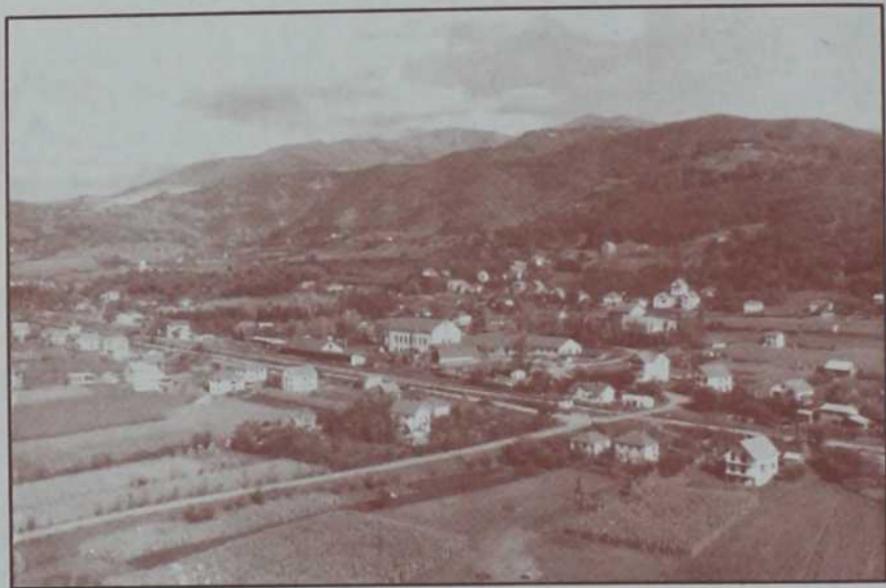
Сл. 13. Насеље Копаоник

Преведено из ГЕНЕКОСОВОГ проспекта/

Сл. 14. Викенд насеље САСТАВЦИ у Лисини на Копаонику

/Фото Р. Д. Павловић/

Сл. 15. Брвеник насеље

/Снимо Р. Д. Павловић/

Сл. 16. Некадашње рударско насеље у Корлану

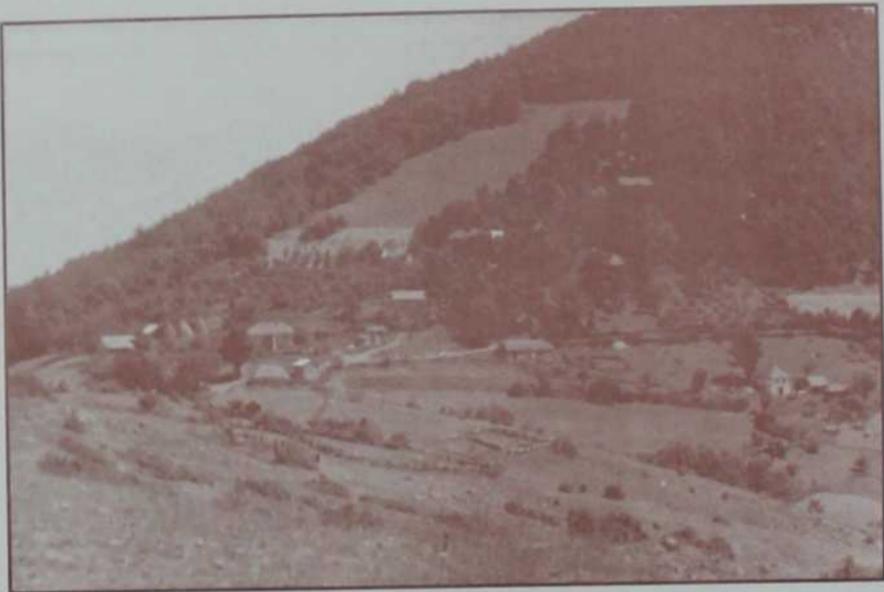
Сл. 17. Ценитар села Градац

/Одјако Р. Д. Павловић/

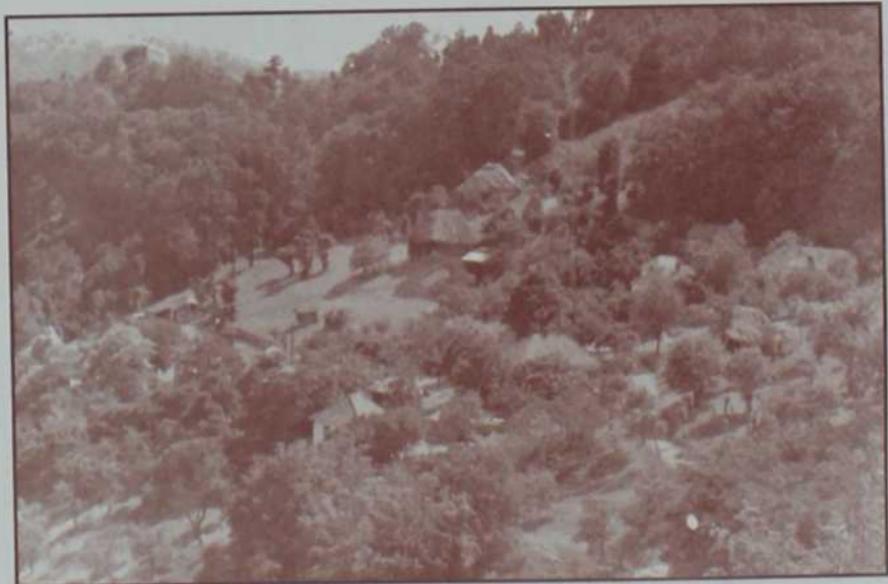
Сл. 18. Манастир Градац у селу Градац

/Одјако Р. Д. Павловић/

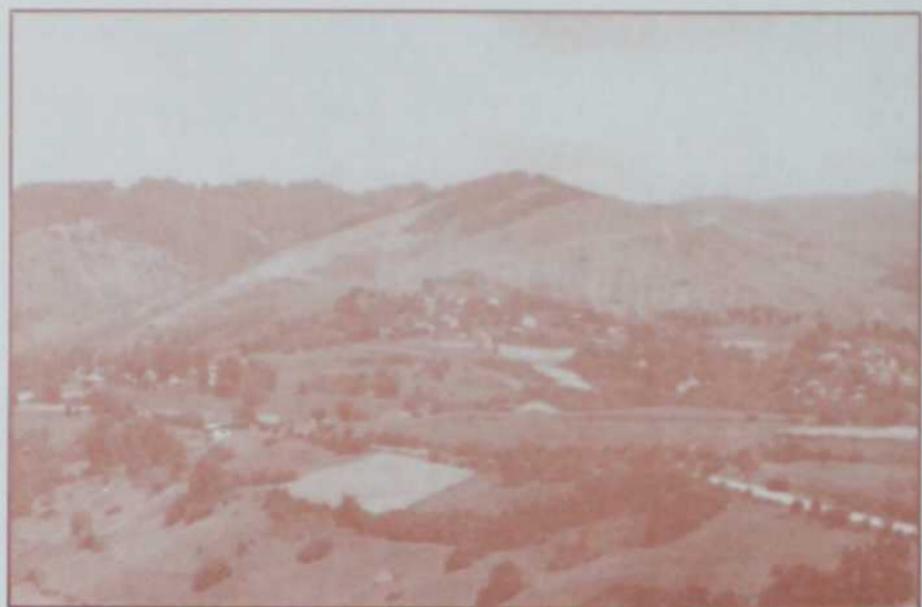
Сл. 19. Коштраже, заселак села Градац

/Снимю Р. Д. Павлович/

Сл. 20. Малешево, заселак села Градац

/Снимю Р. Д. Павлович/

Сл. 21. Село Штайачина

/Одимо Р. Д. Павлович/

Сл. 22. Чайейшина, заселак села Штайачина

/Одимо Р. Д. Павлович/

Сл. 23. Село Џрна Глава

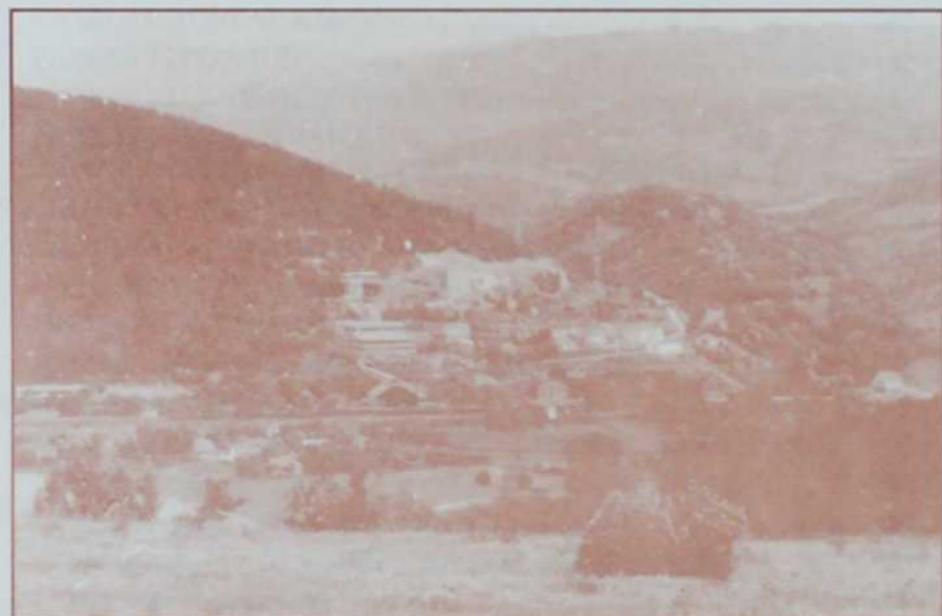

Сл. 24. Борђевини, заселак села Џрне Главе

Сл. 25. Нови део Дрења настао његовим померањем према југоистоку

Снимо Р. Д. Павловић

Сл. 26. Центар Руднице

Снимо Р. Д. Павловић

САДРЖАЈ

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ	7
ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	11
РЕЉЕФ, ГЕОЛОШКИ САСТАВ И РУДНО БОГАТСТВО	11
КЛИМАТСКЕ ОДЛИКЕ	14
ХИДРОЛОШКЕ ОДЛИКЕ	16
ПЕДОЛОШКЕ ОДЛИКЕ	19
БИЛНИ ПОКРИВАЧ	20
РАЗВОЈ НАСЕЉЕНОСТИ У ПРОШЛОСТИ	23
САВРЕМЕНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИВРЕДЕ	29
РАЗВОЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ	30
РАЗВОЈ ИНДУСТРИЈЕ	33
РАЗВОЈ САОБРАЋАЈА	43
РАЗВОЈ ТРГОВИНЕ	47
РАЗВОЈ УГОСТИТЕЉСТВА И ТУРИЗМА	49
РАЗВОЈ ГРАЂЕВИНАРСТВА, ЗАНАТСТВА И КОМУНАЛНИХ ДЕЛАТНОСТИ	52
УКУПНА ПОПУЛАЦИОНА ДИНАМИКА	57
ПРИВРЕДНО КРЕТАЊЕ СТАНОВНИШТВА	65
НАТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА	65
МОРТАЛИТЕТ СТАНОВНИШТВА	68
ПРИРОДНИ ПРИРАШТАЈ СТАНОВНИШТВА	70
МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА	73
ТРАЈНЕ МИГРАЦИЈЕ ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	73
Метанастазичка кретања	73
Удадбено-женидбене миграције	83
Миграције са веће на мању надморску висину	85
Миграције село-град	87

ПОВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА	90
Сезонско кретање сточара	90
Кирицилук и рабацилук	91
ТРАЈНЕ МИГРАЦИЈЕ ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ДАНАС	95
Удадбено-женидбене миграције	110
Миграције село град	112
Миграције са веће на мању надморску висину	123
Повратне миграције	124
ПОВРЕМЕНЕ МИГРАЦИЈЕ ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ДАНАС	126
Миграција радне снаге на привремени рад у иностранство	129
Дневне миграције	135
Потреба друштвеног усмеравања миграција становништва	158
ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА	161
ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА СЕОСКИХ НАСЕЉА	163
ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА ГРАДСКИХ НАСЕЉА	189
СТРУКТУРЕ СТАНОВНИШТВА	195
СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА ПОЛУ	195
СТАРОСНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА	197
ЕКОНОМСКА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА	201
ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА	206
ЕТНИЧКА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА	211
РАЗМЕШТАЈ СТАНОВНИШТВА	213
ДОМАЋИНСТВА	217
ПОСТАНАК И РАЗВОЈ НАСЕЉА	221
ПОСТАНАК И РАЗВОЈ СЕОСКИХ НАСЕЉА	221
ПОСТАНАК И РАЗВОЈ ГРАДСКИХ НАСЕЉА	244
Постанак и развој Рашке	244
Постанак и развој Баљевца	255
Постанак и развој Јошаничке Бање	262
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	271
POPULATION AND SETTLEMENTS OF THE RAŠKA'S COMMUNITY	279
ПРИЛОЗИ	283
ТАБЕЛЕ	283
ФОТОГРАФИЈЕ	307

Секрећар уредништва
Марија Ђокић

Технички уредник и комијућерска обрада
Мирослав Нишкановић

Лекћор и корекћор
Слободанка Марковић

Превод резимеа
Марина Цветковић

Картице и цртеже за штампу приредила
Мирела Бутирић

ISBN 86-7587-015-9

Тираж 1000

Штампа
INTERPRINT - Beograd

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314 (497.11)

ПАВЛОВИЋ, Радослав Д.

Становништво и насеља општине Рашица у функцији привредног развоја / Радослав Д. Павловић. - Београд : Етнографски институт САНУ, 1995 (Београд : Interprint). - 321 стр. : илустр. : 24 см. - (Посебна издања / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт: књ. 40)

Тираж 1000. - Белешка уз текст. - Summary: Population and Settlements of the Community - Functioning and Economic Developments.

ISBN 86-7587-015-9

911.372 (497.11)

а) Насеља - Рашичанска област б) Рашичанска област - Становништво
ИД=43004172

